PUBLIC LIBRARY

ยืมจาก โอเค

Pac 4761

י. ג. פאָגט.

וועלטגעשיכטע

פון אוראַלטע צייטען ביז היינטיגען טאָג.

בעאַרבייט אין אידיש פון

א. ח. ראָזענבערג.

אונטער דער רעדאַקציאָן פון

אלכסנדר האַרקאַווי.

אילוסטרירט.

דריטער באנד: אלטע צייט.

ניו יאָרק:

היברו פאבלישינג קאמפאני.

1918.

201033 - L

Copyright 1918 by the Hebrew Publishing Company, New York.

אינהאַלט־פֿערצייכנים

פֿון דריטען באַנד.

די רוימער.

זייט

רוימער, לאַנד און לייט 1

עמרוסקער ז. 6. לאַטינער ז. 21. סאַמניטער ז. 12.

איינפֿיהרונג פֿון דער רוימישער פֿאַליטישער געזעלשאַפֿט 14

די זאַגע פֿון דער דער גרינדונג פֿון רוים ז. 14. די גענס ז. 18. די צייט פֿון די קעניגען ז. 21. בעשרייבונג פֿון דער שטאַדט רוים ז. 37.

די צייט פֿון אינערליכען קאַמף פֿיר גלייכע פֿאַליטישע רעכטען 42

די פֿערשיידענע שטאַנדען ז. 42. יוניום ברוטום ז. 47. אויסוואַנדערונג פֿון די פּלעבעיער נאָך דעם הויליגען באַרג ז. 55. קאַריאָלאַנוס ז. 57. פּובליליוס וואָלעראָ ז. 59. די דעצעמווירען ז. 63. די צענזאָרען ז. 67. די ליציניש־שע געזעצען ז. 73.

די צייט זינט די פּלעבעיער האַבען בעקומען גלייכע בירגער־רעכטען ביז די פּוניש־שע מלחמות 77

דער ערסטער סאַמניטער־קריג ז. 78. דער צווייטער אוּן דריטער סאַמניטער־קריג ז. 83. דער טאַרענטינישער קריג אוּן די אונטערוואַרפֿונג פֿון אונטער־איטאַליען ז. 88.

די געשיכטע פֿון קאַרטהאַגאָ אוּן סיציליען 94

דער האַנדעל פֿון קאַרטהאַגאָ ז. 94. הערראַט'ס בעריכט וועגען קאַרטהאַגאָ ז. 95. לאַנד־ווירטשאַפֿט ז. 97. די פֿערפֿאַסונג ז. 98. דאָס

זייט
מילוטער ז 101. די רעליגיאָן ז. 102. די פֿעריאָדעס פון קאָרטהאַ־
גאָ׳ס געשיכטע ז. 103. סיראַקוז ז. 105. האַנניבאַל ז. 106. הי־
מילקאָ ז. 107. דיאָניסיוס דער עלטערער און דער אינגערער
ז. 108. טימאָלעאָן און אַגאַטהאָקלעס ז. 113. האַננאָ און בא־
מילקאַר ז. 118. דינאָקראַטעס ז. 119.

די צייט פון די פוניש קריגען 123

דער ערסטער פונישער קריג ז. 123. האַמילקאַר ז. 128. דער צווייטער
פונישער קריג ז. 133. האַנניבאַל ז. 135. די איינגענעהמונג פון סירא־
קוז ז. 141. סציפיאָ אין אַפֿריקאָ ז. 149. דער ערסטער מאַצעדאָני־
שער קריג ז. 151. דער קריג מיט אַנטיאָכוס דעם 3טען פון סיריען
ז. 153. דער צווייטער מאַצעדאָנישער קריג ז. 155. דער דריטער מא־
צעדאָנישער קריג ז. 159. דער דריטער פוניש קריג ז. 162. די
קריגען אין שפּאַניען ז. 168.

די רוימיש קולטור ביז דער צייט פון די פוניש קריגען . . 176

אַקטיוויטעט ז 176. האַנדעל ז. 183. פֿאַמיליע ז. 185. קלוידונג ז. 191.
דאָם הויז ז. 193. רעליגיאָן ז. 195. די געטער ז. 203. אַפּפּער
ז. 209. קונסט ז. 219. ליטעראַטור ז. 211. קריגס־קונסט ז. 217.
פערוואַלטונג ז. 223. גלאַדיאַטאָרען־קאַמפֿען ז. 228. קאַטאָ ז. 233.
די נייע שטאָנדען ז. 239.

אינערליכע קאַמפֿען ביז צום אונטערגאַנג פון דער רעפּובליק 242

טיבעריוס גראַקכוס ז. 245. גאַיוס גראַקכוס ז. 247. דער קריג מיט
יוגורטהאַ ז. 252. דער צימברישער קריג ז. 256. די סאַטיראַלע פראַגע
ז. 259. ליוויוס דרוזוס ז. 262. דער קריג מיט די בונד־חברים
ז. 263. סוללאַ ז. 268. דער מיטהראַדאַטישער קריג ז. 271. דער ביר־
גער־קריג צווישען מאַריוס׳ן און סוללאַ׳ן ז. 274. סוללאַ׳ס פערפּא־
סונג ז. 279. די צייט פון פּאָמפּעיוס׳ן ז. 283. סערטאָריוס ז. 283.
די לאָגע פון די שקלאַפֿען, דער שקלאַפֿען־קריג ז. 286. דער קריג פון
די זעע־רויבער ז. 303. דער דריטער מיטהראַדאַטישער קריג ז. 306.
פּאָמפּעיוס אין סיריען ז. 308. דער קאַמף מיט די אידען ז. 309.
די פערשווערונג פון קאַטיליגאַ׳ן ז. 310. די צייט פון יוליוס צעזאַר
347. דער ערסטער טריאומוויראַט ז. 321. דער קריג אין גאַלליען

ז. 326. דער פעלד־צוג נאָך בריטאַנניען ז. 332. די לאַגע אין רוים ז. 335. דער בירגער־קריג ז. 339. די שלאַכט ביי פאַרזאַלוס ז. 342. דער קריג געגען פאַרנאַצעס'ן ז. 345. די מלחמות מיט די פאָמפּעיאַ-נער אין אַפריקאַ און שפּאַניען ז. 345. צעזאַר'ס שטאַאַטס־פערוואַל-טונג ז. 348. גוטס־בעזיץ ז. 350. פערבעסערונג פון דעם קאַלענדער ז. 358. די צייט פון אַנטאָניוס און אָקטאַוויאַנוס ז. 362. דער צוויי-טער טריאומווירא̄ט ז. 369. דער דריטער בירגער־קריג ז. 371. דער פּערוזינישער קריג ז. 373. דער קריג צווישען אַנטאָניוס'ן און אָק-טאַוויאַנוס'ן ז. 376.

רוים אונטער די קיסרים 381

אָקטאַוויאַנוס אַוגוסטוס ז. 381. דרוזוס ז. 387. די נידערלאַגע פון וואַרוס'ן ז. 388. טיבעריוס ז. 389. די רוימישע קולטור אין דער צייט פון אַוגוסטוס'ן ז. 390. די בוי־קונסט ז. 390. פּאַנ-טהעאָן און קאָלאָסעאום ז. 391. די טהערמען (בעדער) ז. 394. טיטוס'עס טריאומף־בויגען ז. 397. סקולפּטור ז. 400. ליטעראַ-טור ז. 402. ווירגיל ז. 403. גאַיוס וואַלעריוס קאַטוללוס ז. 404. קווינטוס האָראַציוס פלאַקקוס ז. 405. אָוויד (פּובליוס אָווידיוס נאַזאָ) ז. 407. טיטוס לוקרעציוס קאַרוס ז. 408. יובענאַליס ז. 408. מאַרציאַליס ז. 409. געשיכטע־שרייבונג ז. 410. קאָר-נעליוס נעפּאָס ז. 410. טיטוס ליוויוס ז. 410. טאַציטוס ז. 411. רעדע־קונסט ז. 412. ציצעראָ ז. 412. די פּראָזאַאיקער ז. 414. סענעקאַ ז. 414. וועגען און פּאָסט ז. 416. צייט פון די קיסרים ביז די רייכס־טיילונגען ז. 418. גערמאַניקוס ז. 419. סערטאָריוס מאַקראָ ז. 421. קלאַודיוס ז. 422. נעראָ ז. 423. טיטוס פלאַוויוס וועספּאַסיאַנוס ז. 427. געסטיוס פלאָרוס ז. 428. חרבן ירושלים ז. 429. אויסברוך פון דעם וועזוביוס ז. 431. דאָמיציאַן ז. 434. טראַיאַנוס ז. 435. האַדריאַן ז. 436. אויפשטאַנד פון בר כוכבא ז. 437. אַנטאָניוס פּיאוס ז. 438. מאַרקוס אַורעליוס ז. 438. אַנטאָניוס ז. 439. סעפּטימיוס סעווערוס ז. 440. דיאָקלעציאַנוס

ז. 442. קאַנסטאַנטין און ליזיניוס ז. 444. יוליאַנוס צאַסטאַטא
ז. 445. טהעאָדאָסיוס ז. 446. אונטערגאַנג פון דעם רוימישען רייך
ז. 447. שטייערן און עמטער ז. 449. די קאָלאָנען (קאָלאָניזירטע שקלאַפֿען) ז. 455.

אַלגעמיינער איבערבליק איבער דאָס אלטערטום . . . 452

2. די רוימער.

די געשיכטע פון די רוימער האָט צו זיך קיין גלייכען ניט אין דער געשיכטע פון דער מענשהייט. די רוימישע אָרגאַניזאַציאָן, איהר מאַכט און רעגירונגס־אָרדנונג וועלען פיר אַלע צייטען פערבלייבען אַ וואונדער. רוים איז אָנפאַנגס געווען נאָר אַ שטאָדט־געמיינדע, נאָכדעם האָט זי בעזיגט כמעט די גאַנצע וועלט, וואָס איז געווען בעוואוסט אין די אַלטע צייטען. דורך איהר אונגעוועהנלעכע רעפובליקאַנישע פערפאַסונג איז זי געווָארען דער מיטעלפונקט פון אַן אונגעהיירער אימפעריע, און די גאַנצע בעזיגטע וועלט איז געווען ווי אַ פראָווינץ צו רוים, וועלכע האָט געהאַט אַליין אַלע רעכטען, וועהרענד די איבריגע וועלט איז געבליבען איהר אונטערוואָרפענעם לאַנד מיט זעהר קלייגע און וועניגע רעכטען. דאָס איז אין דער געשיכטע נאָך אַ מאָל ניט פאָרגעקומען. אזא סאָרט אָרגאַניזאַציאָן האָט נאָר דער רוימישער זשעניע געקענט אויסארבייטען און אין דער פראַקטיק דורכפיהרען. עס איז קיין וואונדער ניט, וואָס די רוימישע געזעצען ווערען נאָך אין היינטיגע צייטען אין אַלע ציוויליזירטע לענדער גלערנט און געפאָרשט, דאָס אונזערע אַלע געזעצגעבונגען זיינען דורכגעדרונגען מיט דעם גייסט פון זייערע וואונדערבאַרע געזעצען. דער בעגריף פון אייגענטום, וועלכער איז דער הויפט־פונדאַמענט פון געזעצען, איז אויסגעארבייט געוואָרען פון די רוימער, און מיר קענען עד היום ניט צוטראָכטען אַן אַנדער בעגריף אָנשטאָט דיזען בעגריף פון אייגענטום, וועלכער האָט די לעצטע צייט אזוי פיעל געגנער בעשאפען.

די רוימער שטעהען פיעל נעהענטער צו דער אייראָפּאַישער ציוויליזאַציאָן, ווי מען נעהמט עס אָן. אין קונסט, וויסענשאפט און פילאָזאפיע האָבען זיי אין פערגלייך מיט די גריכען זעהר וועניג געשאפען, זיי האָבען אָבער אין דער ווירקליכקייט פערבריית צווישען דער מענשהייט די קולטור. עס איז וואהר, דאָס די רוימער האָבען עס געטאָן זעהר ברוטאַל, אזוי דאָס די שאָטען־זייט איז מאַנכמאָל גרעסער ווי די ליכט־זייט.

דאָס לעבען און דאָס גאַנצע וועזען פון די רוימער איז פיעל נעהענטער צום לעבען אין וועזען פון היינטיגע אייראָפּעאישע פעלקער, אַלס דאָס לעבען און וועזען פון די גריכען. די גריכען זיינען אין אַלגעמיין געווען אַ זעהר געניאַלעס פאָלק, וועלכעס האָט טיף געפיהלט דעם פערגניגען פון אַ פרעהלי-כען לעבען און די ליידען פון שמערצען. זייער לעבען און דענקונגס־אַרט זיינען אַזוי ווייט פון אונזער לעבען און דענקונגס־אַרט, דאָס זיי האָבען ניט געקענט האָבען אַ גרויסע און מערקבאַרע ווירקונג אויף די היינטיגע פעלקער. גאַנץ אַנדערס איז עס ביי די רוימער. דער קאַמף פון פערשיידענע אונטער-וואָרפענע נאַציאָנען צו בעקומען גלייכע רעכטען און פּאָליטישע פרייהייט צווישען די רוימער, איז זעהר עהנליך צו דער בעוועגונג, וואָס קומט פאָר אין היינטיגע צייטען צווישען די אייראָפּעאישע נאַציאָנען אין דיזער הינ-זיכט. קורץ, די רוימישע געשיכטע איז פיעל מעהר בעלעהרענד פיר היינטיגע ציוויליזירטע פעלקער אַלס יעדע אַנדערע געשיכטע פון די אַלטע צייטען. די רוימער זיינען דאָס פאָלק, וואָס האָט געבילדעט דעם איבערגאַנג פון אַל-טערטום צום מיטעל־אַלטער.

דער הויפּט־פּלאַץ פון אָנפאַנג פון דער רוימישער געשיכטע איז א י - ט אַ ל י ע ן. דיזע האַלב־אינזעל האָט ערהאַלטען איהר נאָמען נאָך די א י - ט אַ ל ע ר, אַ קליינעם פאָלק, וואָס איז געזעסען אין זיד־איטאַליען. די לאַגע פון דיזער האַלב־אינזעל אין מיטען פון די קולטור־לענדער פון יענע צייטען, צווישען גריכענלאַנד און שפּאַניען, איז געווען זעהר גינסטיג פיר רוים צו פערברייטערן איהר הערשאַפט און אַיינפלוס אויף די פעלקער פון יענע צייטען. די נאַטירליכע גרענצען פון איטאַליען זיינען: אין צפון — די אַ ל פּ ע ן־ב ע ר ג, אין מזרח — דאָס אַ ד ר י אַ ט י ש ע מ ע ע ר, אין דרום — דער י אָ נ י ש ע ר י ם, און אין מערב — דאָס ט י ר ר ה ע - נ י ש ע מ ע ע ר, אין וועלכען עס האָבען זיך געפונען זעהר נאָהענט צו איטאַליען דריי גרויסע, זעהר וויכטיגע אינזלען, נעמליך — ק אָ ר ס י ק אַ און ס אַ ר ד י נ י אַ אין מערב פון איטאַליען. ס י צ י ל י ע ן צו דרום. צווישען דרום־סיציליען און דעם פעסט־לאַנד פון איטאַליען געפינט זיך די מעער־ענגע פון מעססינאַ, אַ שמאָלע וואַסער־שטראַס, וואָס טיילט אָפּ סיציליען פון דעם פעסט־לאַנד און פעראייניגט דאָס יאָנישע מעער מיט דעם טיררהענישען.

די גרעסטע און וויכטיגסטע בערג אין איטאַליען זיינען די אַ ל פּ ע ן, וועלכע בעגרענצען דאָס לאַנד אין צפון און ציהען זיך ווי אַ האַלבער קרייז פון מערב נאָך מזרח. אויף דער האַלב־אינזעל זעלבסט ציהען זיך די אַ פּ ע -

נ י נ נ ע ן = בערג אין דער ריכטונג פון צפון צו דרום. צוליב דיזע בערג ווערט די האַלב־אינזעל איטאַליען אויך אָנגערופען מיט דעם נאָמען די אַפּענ־נינישע האַלב־אינזעל. די אַפּעננינען־בערג זיינען וואָס נעהענטער צו דרום מעהר און מעהר ווילד. די אַפּעננינען האָבען צוטיילט איטאַליען אין צוויי טיילען — מערב און מזרח, און האָבען געהאַט א שטערענדע ווירקונג אויף די קולטור און פערבריטונג פון די פעלקער, וואָס האָבען געוואוינט אין בי־דע זייטען פון די אַפּעננינען און האָבען פיעל געהינדערט צו זייער פער־אייניגונג און צוזאַמענשמעלצונג. די מערב־זייט פון די אַפּעננינען איז גע־וען גרעסער און פרוכטבאַרער, בעגאַבט מיט מעהר טאַל־ענדער ווי די מזרח־זייט. דאַריבער איז דיזע זייט, ד. ה. די מערב־זייט, מעהר ענטוויקעלט געווען אין פאָליטישער הינזיכט און איז געוואָרען די הערשענדע זייט אין גאַנץ איטאַליען.

עטרוסקישער בעדעקטער מזבח. נאַך אַן אַנטיקען וואַזע־בילד.

דער וויכטיגסטער פלוס אין איטאַליען איז דער פּ אָ (פאַדוס). ער פאַנגט זיך אָן פון דעם בארג וויסאָ, פליסט דורך די גאַנצע עבענע, וואָס טראָגט זיין נאָמען די „פּאָ־עבענע" און פאַלט אַריין אין דאָס אַדריאַטישע מער. אויסער דעם פּאָ מיט זיינע בייַ־טייכען געפינען זיך נאָך פיעלע אַנ־דערע קלענערע טייכען, וועלכע נעהמען אַלע זייער אָנפאַנג אויף די אַפּענני־נען־בערג און גיסען זיך אַריין אין דאָס אַדריאַטישע מער. פון די איבריגע טייכען איז דער ט י ב ע ר מיט זיינע 42 נעבען־פלוסען דער וויכטיגסטער טייך אין איטאַליען.

איטאַליען איז אויך רייך אין זעען (אָזערעס), איבערהויפט אויבער־אי־טאַליען. דאָרט געפינען זיך די בעריהמטע שענע זעען: ל א ג א מ א ־ ד ז ש א ר ע, ל א ג א ד י ק א מ א, ל א ג א ד י א י ס ע א, און

לאגאדי גארד א. אויך אין דער איבריגער איטאליען געפינען זיך פיעלע וויכטיגע זעען.

אין דער ערסטער צייט פון דער רוימישער געשיכטע איז איטאליען געווען איינגעטיילט אין דריי הויפט־טיילען, נעמליך, אין: גאלליא ציסאלפינא, דאס אייגענטליכע איטאליען, און גרויס־גריכענלאנד.

1) גאלליא ציסאלפינא האט זיך געהופען דער נארדליכער טייל פון איטאליען, וועלכער געפינט זיך צווישען די אלפען און דעם אנפאנג פון די אפענינען־בערג, ביז דעם טייך רוביקא. דעם נאמען גאלליא ציסאלפינא האט דיזער ערהאלטען פון די פיעלע גאלליש שטאמען, וועלכע האבען דארט געלעבט. גאלליא ציסאלפינא איז געווען איינגעטיילט אין דריי טיילען: 1) לינגוריען, 2) גאלליא טראנספאדאנא, ד. ה. גאלליא, וואס אויף יענער זייט טייך פא, און 3) גאלליא ציספאדאנא, ד. ה. גאלליא אויף דיזער זייט פון פא.

2) די אייגענטליכע איטאליען האט זיך געצויגען פון דעם טייך רוביקא ביז דעם טייך סילארוס. די וועסטליכע זייט ווי אויך די אסטליכע פון דיזען טייל פון איטאליען ווערט צוטיילט אין דריי לאנדשאפטען. די וועסטליכע לאנדשאפטען זיינען 1) עטרוריען, 2) לאטיום*) מיט דער בעריהמטער שטאדט רוים, און 3) קאמפאניען. דיזע פרא ווינצען זיינען די פרוכטבארסטע. אין דער אסטליכער זייט פון דיזען טייל געפינען זיך די פראווינצען 1) אומבריען, 2) פיצענום און 3) סאמניום. דיזע אסטליכע לענדער זיינען מעהרסטענס געבירגיג און רויה, ניט פרוכטבאר.

3) דער זידליכער טייל פון איטאליען ווערט אויך גערופען גרוים־גריכענלאנד צוליב די פיעלע גריכישע קאלאניעס, וואס האבען זיך דארט געפונען אין די אלטע צייטען. אין דיזען טייל געפינען זיך פיער לאנדשאפטען, צוויי אין מערב: 1) לוקאניען און 2) ברוטטיום און צוויי אין מזרח: 1) קאלאבריען און 2) טארענטום.

דער קלימאט אין איטאליען איז אין אלגעמיין זעהר מילד און אנגענעהם, אויסער אין די בערגיגע געגענדען. די וועסטליכע זייט פון דער נאנצער האלב־אינזעל איז מילדער און רעגען־רייכער פון דער אסטליכער. די רעגען־

---

*) צווישען די פעלקערשאפטען פון דיזער פראווינץ זיינען געווען די לא־טינער, נאך וועלכער די רוימישע שפראך וועהרט בעצייכענט מיט דעם נאמען לאטייניש.

צייט אין איטאליען איז איבערהויפט אין הערבסט. די לופט ווערט אין די זומפיגע ערטער שטארק פערפעסטעט, און אין מאנכע ערטער פערבריטערט זיך זעהר די מאלאריע, איבערהויפט אין די ווארימע זומער־מאנאטען.

דער קלימאט פון איטאליען איז זעהר גינסטיג ארויסצובריינגען זעהר פערשיידענארטיגע פלאנצונגען, פרוכט בוימער, ווינטרויבען, אוילבערט־בוימער, אראנזשען, ציטראנען, פייגען, מאנדלען, טייטלען א. אז. וו. און אלערליי סארטען געטרעידע און גרינסען.

וועז און ווי אזוי די אלטע פעלקער פון איטאליען האבען זיך דארט בעזעצט, קען די געשיכטע מיט זיכערהייט ניט אויפווייזען. וואהרשיינליך האט זיך דארט צום ערסטען דארט בעזעצט א צווייג פון דעם גריכישען פאלק.

עטרוסקישער טעמפעל.

דאס לאזט זיך שליסען פון דעם פערגלייך פון בויידע שפראכען, דער גריכישער און לאטיינישער. דיזער פערגלייך צייגט, דאס בויידע נאציאנען: די גריכישע און לאטיינישע, האבען אמאל געהערט אייגע און די זעלבע שפראך. דיזע אייגעוואנדערטע גריכען, וועלכע האבען אמאל געהייסען א י ט א ל י ק ע ר, האבען זיך בעזעצט אין מיטען איטאליען און אין זידליכען טייל. שפעטער פון די איטאליקער האבען אייגעוואנדערט די עטרוסקען, וועלכע זיינען געווען די הערשטענדע מאכט אין איטאליען אין דער צייט פון 8טען ביז דעם 4טען יאהרהונדערט פ. קר. אבער די נאלישע און קעלטישע שטאמען, וועלכע האבען אין גרויסע מאסען אייגעוואנדערט אין איטאליען דורך

די אלפען־בערג, האבען די עטרוסקען בעהערשט, אזוי דאס די לעצטע הא־בען זיך מיט זיי אסימילירט און זיינען פערשוואונדען פון דער געשיכטע אלס א זעלבשטענדיגעם פאלק. די נייע געשיכטליכע פארשונגען און ענטדעקונגען ווייזען אויף קלאר, וואס פיר א וויכטיגע און בעדייטענדע ראלע די עטרוס־קער האבען געשפילט אין דער אלטער וועלט. עס איז קיין צוויפעל ניט, דאס די עטרוסקער האבען געהאט א גרויסען איינפלוס אויף די בילדונג, זיטען און קולטור פון די רוימער. די עטרוסקער זיינען געווארען אין דער נייער צייט א זעהר בעליבטער געגענשטאנד פון פארשונג, און דערביבער געפי־נען מיר פיר נעטיג, ניצליך און אינטערעסאנט עטוואס נעהענטער און אויס־פיהרליכער די לעזער בעקאנט צו מאכען מיט זייער געשיכטע און זייער וויכטיגקייט אין אלטערטום.

1) די עטרוסקער.

פון דער עטרוסקישער שפראך זיינען היינט פארהאנדען זעהר פיעלע דענקמעלער. דיזע דענקמעלער זיינען מיט גרויס פלייס און שארפזין גע־פארשט געווארען, אבער די רעזולטאטען פון דיזע פארשונגען ערקלערען לייי־דער זעהר וועניג דעם כאראקטער פון דער שפראך און האבען צו קיין ווי־סענשאפטליכע רעזולטאטען ניט געפיהרט. אבער אזוי פיעל וויים מען, דאס די עטרוסקישע שפראך איז געווען א צווייג פון דער אינדא־גערמאנישער שפראך. דאס הויפט־דענקמאל פון די עטרוסקען איז דאס, וואס מען האט געפונען אין דעם יאהר 1444 אין דער שטארט גובביא, אין א געוועלב אונ־טער דער ערד. דאס זיינען געווען 7 קופערנע פלאטען, פון וועלכע 5 זיי־נען געווען בעדעקט מיט אינשריפטען אין דער עסטרוסקישער שפראך, און 2 אין דער לאטייניש. דער אינהאלט פון די אינשריפטען בעציהט זיך אויף רעליגיאנס־דינסט. דיזע טאפלען זיינען זעהר וויכטיג פיר פארשער, ווייל אויף זיי געפינען זיך מעהר פון 1,000 עסטרוסקישע וועלטער. דיזע וועלטער ציגען, דאס די עטרוסקישע שפראך האט אין זיך געהאט א בעזונ־דערע האלטקייט, ווייל די וועלטער בעשטעהען צום מעהרסטען פון קאנסא־נאנטען. דער אלף־בית פון דיזער שפראך איז קענטליך גענומען פון די פע־ניציער, אבער די בוכשטאבען, וועלכע אויס, זיינען פיעל איבערגעארבייט גע־וואלען דורך די גריכען, ווייל אייניגע פון זיי האבען עהנליכקייט צו גריכישע. פון די אינשריפטען, וואס מען האט געפונען, זעהט מען קלאר, דאס די עט־רוסקען פלעגען שרייבען פון לינקס צו רעכטס, ניט ווי די אלטע גריכען, וועלכע פלעגען שרייבען פון רעכטס צו לינקס, ווי די פעניציער און העברעער.

אויסער דיזע דענקמעלער געפינען זיך נאָך אַנדערע קוועלען, פון וועלכע מען קען עטוואָס וויסען איבער די עטרוסקען. א ו ל ו ס צ א צ י נ א האָט געשריבען אין דער צייט פון ציצעראָ א בוך איבער די קריגס־קונסט פון די עטרוסקער. פון דיזען בוך האָט סענעקא אייניגע וויכטיגע קאָפּיטלען ערהאלטען. דערצו האָבען מיר נאָך דענקמעלער פון זייער אַרכיטעקטור, פון זייער פלאַסטישער קונסט־אַרבייט, ווי אויך פיעלע אַנדערע קולטור־צייגנישען, וועלכע בעווייזען אונז דייטליך, דאָס די עטרוסקער זיינען געשטאַנען אויף א זעהר הויכער שטופע פון קולטור.

די א ר כ י ט ע ק ט ו ר פון די עטרוסקער איז זעהר עהנליך צו דער פ ע ל א ז ג י ש ע ר (די פּעלאַזגער זיינען געווען א פאָלק, וואָס איז געוועסען אין גריכענלאַנד איידער די גריכען האָבען זיך דאָרט בעזעצט). צו די על־טעסטע דענקמעלער געהערן יענע מויערן פון עטרוסקישע אלטע שטעדט, וועל־

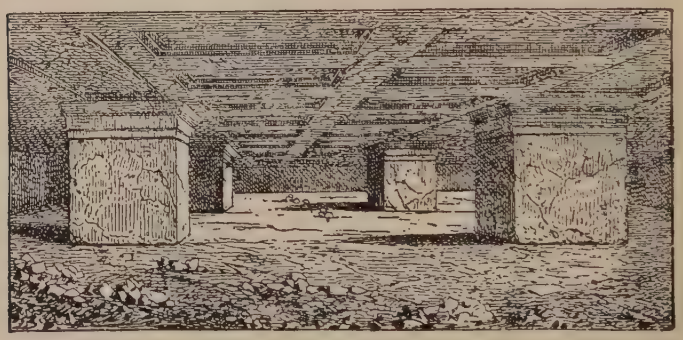

קברים־קאַמערן ביי קאָרנעטאָ.

כע זיינען געווען זעהר עהנליך צו די צ י ק ל א פ י ש ע בוי־ווערק פון די גריכען. אָבער די עטרוסקישע בוי־קונסט איז געווען פיעל מעהר ענטוויקעלט פון דער ציקלאָפישער. ווייל די עטרוסקער האָבען שוין פערשטאַנען, ווי צו מאַכען געוועלבען אין זייערע געביידען, א קונסט, וועלכע די געניאלע גריכען האָבען נאָך דאַמאָלס ניט געוואוסט. צו די בעריהמטעסטע געביידעס פון די־זער אַרט געהערען די קלאָאקען (אָפּצונ־קאַנאַלען) אין רוים.

פון די עטרוסקישע טעמפּלען זיינען אונז קיינע ניט פערבליבען. מיר קענען אָבער האָבען א בעגריף פון זייער אַרט אַרכיטעקטור פון די בעשרייי־בונגען, וואָס ו ו י ט ר ו ב י ו ס גיט פון די עטרוסקישע טעמפּלען. די

עטרוסקער האָבען שוין געוואוסט די קונסט צו בויען טהעאטערן, ווי עס ציינען די חורבות אין פיעסאָלע.

זעהר וויכטיג פיר דאָס פערשטענדנים פון דער עטרוסקישער ארכיטעקטור זיינען די מצבות איבער די עטרוסקישע קברים, ווי אויך די געבוידעס פון די קברים זעלבסט.

די סקולפטור פון די עטרוסקער איז זעהר עהנליך צו דער גרי כישער, אָבער מען בעמערקט אין זיערע בילדער פון לעהם און מעטאל דעם אייגנטליכען פון אָריענט (די מזרח=לענדער). איבערהויפט האָבען זיי ליב געהאט צו מאכען אייזערנע סטאטועס. עס ווערט ערצעהלט, דאָס ווען די רוימער האָ-

שטייגערנער זארג פון קאערע.

בען בעזיגט די שטאדט וואלסיניי, האָבען זיי דאָרט אווענקנערויבט מעהר פון 2,000 אזעלכע סטאטועס. דער סארקאפאג (ארון) פון קאערע גיט אונז א בענריף פון דער ענטוויקעלטער טעכניק פון די עטרוסקער אין סקולפטור. אויך די קלענערע ארבייט פון זיערע שמוק=זאכען און פערפיינערונגען פון הייזליכע זאכען צייגט א גרויסע ענטוויקלונג אין דער פלאסטישער קונסט. בעזונדערס בעליבט זיינען געווען ביי זיי גאלדענע שאלען, זילבערנע בעכערן, העלפאנד=ביינערנע שטוהלען, קאנדעלאבערס, פערצירטע וואפען, שען פערצירטע ברוסט=בעהענגען און שפיגלען געמאכט פון בראָנז מיט זעהר שענע גראווירונגען אויף דער צווייטער זייט.

די מאלער־קונסט, ווי עס שיינט, איז ניט זעהר ענטוויקעלט געווען ביי זיי. זי האָט זיך בעשרענקט אויף בעמאָלען די וועגט. מען האָט נעפונען אין אייניגע ערטער, בעזונדערס נעבען טאַרקוויניאי, זעהר פיעלע קברים־קאַמערן בעדעקט מיט פיגורען אין פערשיידענע פֿארבען, וועלבע ווייזען, דאָס זיי האָבען וועניגסטענס אין די ערסטע צייטען זיך געהאַלטען שטרענג אָן א געווּיסען סטיל.

אין דער מוזיק זיינען די עטרוסקער געווען זעהר ענטוויקעלט, און די רוימער פֿלעגען אייגלאַדען פון זיי פיעלע זענגער אפילו אין די שפעטערע צייטען, ווען זיי, די רוימער, זיינען שין געווען היבש קולטיווירט. דער מו-

עטרוסקישע ברוסט־בעפוצונג.

זיקאַליישער אינסטרומענט, וואָס איז גענוען צום מעהרסטען ענטוויקעלט און פערבריייטערט אין פאַלק, איז געווען די פלויט. פון די וויסענשאפטען האָבען די עטרוסקער פיעלעס געוואוסט אין מעדיצין, פיזיק און אסטראָנאָמיע. זיי האָבען שוין געוואוסט די קונסט וואַסער אויסצוגעפינען און זייער צייט־רעכנונג איז געווען זעהר פינקטליך.

דער הויכער שטאַנד פון אינדוסטריע האָט געפיהרט צו דער פערברייטערונג פון האַנדעל אין עטרוריען. שוין אין די נאַנץ אלטע פאַר־היסטאַרישע צייטען געפינען מיר זיי פאַהרענדיג איבער ימים צוזאַמען מיט די פעניציער,

קאַרטאָגער און גריכען. זיי האָבען זיך ניט געשראָקען פאַר די גרעסטע שטורמס אויף'ן ים און האָבען געוואוסט ווי איהם צו בעהערשען. עס זיינען דאָ בעווייזען, דאָס די עטרוסקער האָבען געהאַנדעלט מיט די נאָרדליכע אייראָפּאישע פעלקער, פון וועלכע זיי פלעגען קויפען בערנשטיין (ברוסטין) און פערבריטערן עס אין איטאַליען און אין אַנדערע לענדער, און דיזער גענשטאַנד האָט זיי געבראַכט גרויסע פערדינסטען, ווייל אין אַלטע צייטען איז בערנשטיין געווען זעהר א טייערער און זעהר א פּאָפּולערער אַרטיקעל, וואָס האָט זיך פיעל געפּאַדערט אין אַלע לענדער. אויך דער האַנדעל אין לאַנד זעלבסט איז געווען אויסשליסליך אין זייערע הענט. זייערע מאַרק-פלעצער זיינען געווען נעבען די טעמפּלען, אזוי ווי ביי די אינדיער און עגיפּטער. די הויפּט-שטעדט מיט האָפענס פיר דעם האַנדעל מיט דעם אויסלאַנד און איבער'ן ים זיינען געווען פּ י ז אָ און צ אָ ר ע. די אַרטיקלען פון עקספּאָרט, ד. ה. די סחורות, וואָס די עטרוסקער פלעגען אַרויספיהרען פון זייער לאַנד און אַנדערע לענדער, זיינען געווען: די נאַטירליכע פּראָדוקטען פון לאַנד, ווי אויך די אינדוסטריעלע אַרבייטען זייערע. די אַרטיקלען פון אימפּאָרט, דאָס הייסט סחורות, וואָס זיי פלעגען אַרויינבריינגען פון אַנדערע לענדער אין איטאַליען, זיינען געווען: ווייהרויך, עדעלע מעטאַלען, פורפור, העלפאַנד-ביין, זאלבען און שמוק-זאכען פון די מזרח-לענדער. ווי אלע האַנדעלס-פעלקער פון דער אלטער וועלט, זיינען די עטרוסקער אויך געווען זעע-רויבער און זיינען דעריבער געווען פיעל געפירכטעט.

דאָס דער האַנדעל איז געווען שטאַרק פערבריטערט צווישען די עטרוסקער צייגען אויך די פיעלע מטבעות, וואָס זיינען נאָך פערבליבען פון זיי. די מטבעות זיינען אלע פון קופער געמאכט. די עלטערע זיינען פיער-קאַנטיגע, די שפעטערע זיינען קייל-עבדיגע. דיזע מטבעות זיינען געווען גאַנגבאַר אין גאַנץ איטאַליען, אין די גריכישע קאָלאָניעס און אויך אין סיציליען.

וואָס אָנבעטרעפט די פּ א ל י ט י ש ע פערהעלטניסען פון די עטרוסקער, זיינען זיי געווען איינגעטיילט אין 12 שבטים, יעדער שבט האָט גע-וואוינט אין א בעזונדערער שטאָדט און איז געווען אונאָפּהענגיג פון וועלכען עס איז אַנדערען שבט. די אלע 12 שבטים אבער זיינען געווען פעראייניגט אין איין בונד אום זיך צו שיצען געגען אן אויסערווערטיגען פיינד. די פערזאַמלונגען פון אלע שבטים וועגען אלגעמיינע אינטערעסען פלעגען זיין ביים טעמפּעל פון דער וואלטומנא. אין פאל פון קריג פלעגען זיי אויסקליי-בען איין קאַמאַנדיר. זיי האָבען אויך געווהלט איין אויבער-פּריסטער פיר אלע שבטים צו רעגולירען די רעליגיאָנס-זאכען פון אלע שבטים צוזאמען.

דיזע פּאָליטישע אָרדנונג איז געווען נאָר פּיר די עטרוסקער זעלבסט, אָלס הערשענדע קלאַס, אָבער ניט פּיר די אור־אייִנוואוינער פון לאַנד, וועל־כע זיינען בעזיגט געוואָרען פון די עטרוסקער, וואָס זיינען אָנגעקומען אין איטאַליען פון יענער זייט אַלפּען־בערג. די אונטערוואָרפענע אור־אייִנוואוי־נער האָבען קיין פּאָליטישע און ציווילע־רעכטען ניט געהאַט, זיי זיינען נאָר געווען פערשקלאַפּטע פויערים, וועלכע האָבען געאַרבייט פּיר די בעזיגער, די עטרוסקער.

אין קריג זיינען די עטרוסקער געווען זעהר מוטיג און העלדיש, שפּע־טער אָבער זיינען זיי געוואָרען שוואַכער, וויל זיי זיינען געווען איבערגענע־בען צו לוקסוס. ביי מאַלצייטען פּיר געסט פלעגען ביי זיי פרויען אויך זיין אַנוועזענד גלייך מיט מענער, ניט ווי ביי די רוימער און גריכען, וואו פרוי־ען פלעגען קיין פּלאַץ ניט האָבען צווישען מענער ביי אַזעלכע געלעגענהייטען.

די רעליגיאָן האָט געהאַט אין לעבען פון די עטרוסקער א גרוי־סע בעדייטונג. זיי האָבען פערהרט 12 געטער, לויט דער צאָהל פון זייערע שבטים. אין אַלגעמיין איז זייער רעליגיאָן געווען זעהר פינסטער און גע־היימניספול. פערשיידענע צאָהלען האָבען געהאַט א געהיימע בעדייטונג, ביים רעליגיאָנס־דינסט פלעגען זיי זעהר אָפט געברויכען שרעקליכע זאכען, עס האָבען אויך ניט געפעהלט מענשען־קרבנות, און מיט דעם בלוט פון דעם אונגליקליכען קרבן פלעגען זיי אָפט בעשפּריצען זייערע קברים. אויך די גלאַדיאַטאָרען־קאַמפען זיינען געווען א טייל פון רעליגיעזער פערהרונג ביי די עטרוסקער.

דער רעליגיעזער אַבערגלויבען האָט געווירקט צו פערברייטערן וואָהר־זאָגעריי צווישען די עטרוסקער. מען פלעגט וואָהרזאָגען קוקענדיג אויף דאָס פליהען פון פויגלאַך, אויף די הימעלס־ערשיינונגען און פון די אינגעווייד פון די קרבנות. די פריסטער זייערע פלעגען פערזיכערן, דאָס די קונסט פון וואָהר־זאָגעריי האָבען זיי געלערנט פון דעמאָן (טייפעל) מיט'ן נאָמען ט א ג ע ס, וועלכער האָט אויסגעזוהען יונג וויא קינד, איז אָבער געווען פול מיט חכמה. דיזען דעמאָן האָבען זיי געפונען אין אַקער־פעלד. עס זיינען ביי זיי געווען אייניגע אַלטע הילליגע ביכער, וועלכע, ווי זיי האָבען געגלויבט, זיינען געווען פערפאַסט פון דיזען דעמאָן. דיזע ביכער זיינען געווען די הויפּט־קוועלע פון דער עטרוסקישער חכמה, און פון דיזע ביכער האָבען זיי געלערנט די קונסט פון נבואות אין זייערע שולען. פון זייער געשיכטע וויסען מיר זעהר וויניג, און דאָס ביסעל, וואָס מיר וויסען, וועלען מיר ביי געלעגענהייט אין דער געשיכטע פון די רוימער ערצעהלען.

2) די לאַטינער.

אויסער די עטרוסקער זיינען אויך די לאַטינער און די סאַמניטער די וויכטיגסטע פעלקערשאפטען אין איטאַליען. פון דיזע זיינען די לאַטינער די עלטעסטע און מערקווירדיגסטע. אין די גאַנץ אלטע צייטען זיינען זיי בעשטאַנען פון א בונד פון 30 שטעדט. פולע גלייכהייט און פרייהייט האָט געהערשט אין גאַנצען בונד, קיין שאָטען פון שקלאַפערייי האָט ניט פערדונקעלט זייער פאַליטישעם און סאָציאַלעם לעבען. דעריבער האָט זיך דאָס גאַנצע אלטע לאַטיום געפונען אימער אין א זעהר בליהענדען צושטאַנד. אין די שפעטערע צייטען איז דער רייכטום אין לאַטיום פיעל פערגרעסערט געוואָרען, אָבער ער איז קאַנצענטרירט געוואָרען נאָר אין אייניגע הענט און דער גרעסערער טייל פון די אייגנוואוינער האָט געשמאַכט אין אָרימקייט און איז געווען פערזונקען אין שקלאַפערייי.

אָרגאַניזירט זיינען די לאַטינער געווען אין דער צרט, דאָס יעדער שטאָם איז געווען זעלבשטענדיג אין זיין פערוואַלטונג. דער בונד האָט געהאַלטען יעהרליך א פערזאַמלונג אין א וועלדל, וואָס איז געווען געהיילינט צו דער פערענטינא; דאַמאָלס האָבען זיי אויך געפיירט זייער אור־אלטען לאַטינער־פעסט מיט בעזונדערע רעליגיעזע צערעמאָניעס און קרבנות.

3) די סאַמניטער.

די סאַמניטער האָבען זיך געפונען אויף דער זעלבער קולטור־שטופע ווי די עטרוסקער און לאַטינער. אויך זייערע שבטים זיינען געווען פער־אייניגט אין א בונד. מיר וויסען אָבער ניט געניעס וועגען זיי. זייער אלגעמיינע בעשעפטיגונג איז געווען אקערבוי און פיה־צוכט, אָבער מעהר פון אלע איז געווען פערבריטערט אין לעבען דער אקערבוי. אפילו פריסטער האָבען אויסער זייער רעליגיאָנס־דינסט זיך בעשעפטיגט מיט אקערבוי, און די ערפאַהרונגען, וואָס זיי האָבען דערבי גענאַכט, האָבען זיי געזאַמעלט און צוזאַמענגעשטעלט. די פעלדער פלעגען בעארבייט ווערען פון אלע מיטגלידער פון דער געמיינדע, און אלע האָבען גלייכע טיילען געהאַט אין די פראָדוקטען, וואָס די פעלדער האָבען אָרויסגעגעבען. אויך דער וויין־בוי איז ביי זיי געשטאַנען אין א בליהענדען צושטאַנד. דאָס זעלבע קען מען זאַגען וועגען זייער פיה־צוכט. די רוימער פלעגען בעסער בעציהען זייערע פיה פון די סאַמניטער, הגם פיר זיי זיינען אָפען געווען די מערק פון פיה פון אלע אויסלענדישע מדינות.

די גאַנצע סאַמניטישע בעפעלקערונג איז געזעסען אין דערפער, ווייל דאָס האָט געפֿאָדערט זייער בעשעפטיגונג. שטעדט זיינען ביי זיי כמעט גאָר ניט געווען, און ווען עס זיינען געווען אייניגע, זיינען זיי נאָר געווען צום שוץ געגען א פיינד. די צאָהל פון זייערע דערפער איז געווען זעהר גרויס, ווייל כמעט דאָס גאַנצע לאַנד איז געווען בעארבייט. די גאַנצע געגענד פון מאַנטע מאטעסע, וועלכע איז אין היינטיגער צייט כמעט דאָס גאַנצע יאָהר בערעקט מיט שנעע, איז אין די אלטע צייטען געווען א גלענצענדער אָרט פיר פיה־צוכט און האָט ענטהאלטען א גרעיכטע בעפעלקערונג. ווען די בעפעלקערונג איז געוואָרען צו גרויס, האָבען זיי אין יענעם יאָהר אלע געבאָרענע פיה און שאָף געפֿאַפּפערט צו די געטער און די זכרים, וואָס זיינען געבאָרען געוואָרען אין יענעם יאָהר, האָט מען אויסגעהאָדעוועט ביז א געוויסען אלטער, ווען זיי זיינען שוין געווען אין שטאַנד זיך אליין צו בעזאָרגען, דאָן האָט מען זיי געגעבען די נעטיגע שפּייז און וואָפען און מען האָט זיי אוועקגעשיקט אין פרעמדע לענדער צו זוכען א מקום מנוחה און א בעשעפטיגונג. דיזע אייגפיהרונג איז געווען בעקאַנט אלס דער „הייליגער פריהלינג".

שפּורען פון קונסט האָט מען פון די סאַמניטער ניט געפונען. נאָר פּאָטזיע איז עטוואָס געבליבען פון זיי, נעמליך: פערזען איבער די גוטע זיטען פון די עלטערן, דורך וועלכע מען האָט גלערנט די קינדער מאָראל, און אנדערע זיטען־לעהרעס. דיזע פערזען זיינען אויך צו די רוימער איבערגעגאַנגען, און עס האָט זיך דערפון ביי זיי, די רוימער, אויך ענטוויקעלט אין א בעזונדערען מין פּאָעזיע.

וועו מיר וואַרפען א קורצען איבערבליק איבער איטאליען, אין וועלכען צוישטאַנד זי האָט זיך געפונען אין דער צייט נאָהענט צו דער גרינדונג פון רוים, וועלען מיר זעהן, דאָס די שטאַמען (שבטים) האָבען זיך פערמעהרט אין צאָהל און אין קראַפט, דאָס זייער בעשעפטיגונג איז געווען הויפטזעכליך אקערבוי און פיה־צוכט, צוזאַמען מיט דיזע האָבען זיי אויך אין דער אינדוסטריע געמאַכט גרויסע פאָרשריטען. די פאַמיליען זייערע זיינען מעהרסטענס געווען מאָנאָגאַמיש, ד. ה. יעדער פאַמיליען־מאַן האָט נאָר געהאָט איין ווייב. די פערפאַסונג פון זייער געזעלשאַפטליכען לעבען איז געווען די זעלבע, וואָס ביי אלע אנדערע פעלקער אין דער ערסטער צייט פון זייער ענטוויקלונג — די פערפאַסונג פון פאַמיליעס, וואָס זיינען צוזאַמענגעבונדען אין שבטים. די שטאַמען האָבען געלעבט מעהרסטענס אין דערפער; שטעדט זיינען ביי זיי געווען זעהר וועניג. צום ענגערען צוזאַמענשלום און צו דער

פעראייניגונג פון אלע קרעפטען איז עס ערסט דאמאלס געקומען, ווען עס איז געקומען די גרויסע בעוועגונג, וועלכע האט געפיהרט צו דער גרינדונג פון רוים.

א. די איינפיהרונג פון דער רוימישער פאליטישער געוועלשאפט.

1) די זאגע פון דער גרינדונג פון רוים.

אן אלטע טראדיציאן ערצעהלט, דאס אין דער צייט, ווען דער קעניג פ א ו נ ו ס האט געהערשט, האט איינגעוואנדערט א גריך ע ו ו א נ ד ע ר מיט א גאנצער מחנה גריכען פון ארקאדיען אין לאטיום, האט אויפגעבויט די שטאדט פאללאנטיום און האט איינגעפיהרט נייע שענע זיטען און אויך די בוכשטאבען־שריפט. אין דער צייט פון דעם קעניג ל א ט י נ ו ס, דעם נאכפאלגער פון פאונוס'ן, איז געווען א צווייטע איינוואנדערונג פון גריכען־לאנד. נאך דער צושטערונג פון טראיא האבען זיך נעמליך א היבשע צאהל טראיאנער אונטער דער אנפיהרונג פון אנעאס'ן בעזעצט אין לאטיום. די קינדער פון די טראיאנער האבען געגרינדעט די שטאדט אלבאלאנגא, וועלכע איז שפעטער געווארען די מוטער־שטאדט פון רוים. אין שפעטערער צייט איז דער קעניג נ ו מ י ט א ר פון אלבא בערויבט געווארען פון טראן דורך זיין ברודער אמוליוס. אום צו זיין זיכער, דאס קיינער זאל ניט וועלען אפּ־נעהמען זיין הערשאפט, האט אמוליוס געלאזט טויטען נומיטאר'ס איינציגען זוהן. אין דער זעלבער צייט האט נומיטאר'ס טאכטער רהעא סילוויא, וועלכע האט געטאן א נדר אן געגעבען א שבועה קיין מאל ניט צו הייראטען אין בלייבען אן אייביגע בתולה, געבארען צווויי קינדער פון דעם גאט מארס; די צווויי קינדער, ביידע זכרים, האבען גההייסען איינער ר ע מ ו ס און דער אנדערער ר א מ ו ל ו ס. אלס אמוליוס האט זיך דערוואוסט דערפון, האט ער געשיקט דרייי סאלדאטען צו דערטרינקען רהעא סילוויא'ן מיט איהרע קינ־דער אין דעם טייך טיבער. די קינדער זיינען אבער גערעטעט געווארען דורך דעם, וואס דער שטראם פון טייך האט צוגעטראגען די וואנע, אין וועלכער די קינדער זיינען געווען, צום ברעג. אין יענעם מאמענט איז גראדע צוגעקו־מען צום טייך א וואלפיכע זיך אנטרינקען און בעמערקענדיג די יונגע נפשות, האט זי זיי אנגעזויגען מיט איהרע בריסט. דערווייל איז צוגעקומען צום זעלבען אָרט דעם קעניג'ס פאסטוך פאוסטולום, ער האט צוגענומען די קינ־דער און האט זיי געבראכט צו זיין וויב אקקא לאורענטיא. פאוסטולום מיט

זיין פרוי האָבען מיטלייד געהאַט מיט די קליינע קינדער און האָבען זיי ער-צויגען.

די ביידע קינדער האָבען זיך אויסגעצייכענט מיט קראַפט און מוט און האָבען מיט ערפאָלג געקעמפט מיט ווילדע חיות און מיט רויבער. איין מאָל איז זיי אויסגעקומען צו שטרייטען מיט נומיטאָר'ס פּאַסטוכער צוליב א שטיק פּאַשע. די פּאַסטוכער האָבען געבראַכט רעמוס'ן צו נומיטאָר'ן ער זאָל איהם בעשטראָפען. אין דער זעלבער צייט האָט פּאוסטולוס ענטדעקט ראָמולוס'ן דעם סוד פון זיין געבורט און פון וועמען ער קומט ארוים. ער איז גלייך גאָלאָפען צו נומיטאָר'ן און האָט איהם איבערגעגעבען די גאַנצע געשיכטע. די ביידע קינדער זיינען געווען שרעקליך אויפגעבראַכט אויף אַמוליוס'ן פיר זיינע שרעקליכע מערדעריין און האָבען בעשלאָסען ראַכע צו נעהמען פון דעם רויבער פון זייער זיידען'ס טראָן און דעם מערדער פון

רהעא סילוויא.

זייער מוטער. זיי האָבען צוזאַמענגעקליבען א קליינע ארמיע, זיינען בע-פאָלען אמוליוס'ן, האָבען איהם ערמאָרדעט און האָבען צוריק ארויפגעזעצט אויף'ן טראָן זייער זיידען נומיטאָר.

אלם דאנק דערפאר האָט נומיטאָר זיינע ענקלאָך ערלויבט צו גרינדען א שטאָדט מיט א בעזונדערער רעגירונג וואו זיי ווילען. די ביידע ברידער, וועל-כע האָבען ביז יעצט געלעבט אין פרידען צוזאמען, האָבען יעצט אָנגעפאַנגען צו רייסען זיך און צו שטרייטען. יעדער פון זיי האָט געוואָלט, דאָס די שטאָדט זאָל טראָגען זיין נאָמען און ניט דעם ברודער'ס נאָמען. דער סוף פון דעם קריג איז געווען, דאָס רעמוס איז געפאָלען טויט און ראָמולוס איז אליין גע-בליבען דער גרינדער פון דער נייער שטאָדט. די גרינדונג איז צוגעגאַנגען מיט פיעלע פייערליכקייטען און צערעמאָניעס. דערנאָך האָט מען געמאַכט

אָרום דער שטאָדט א גאַרטען, וואָס האָט געצייגט דעם אָנפאַנג פון דער שטאָדט־מויער און מען האָט זיך געגומען צו בויען הייזער. די ערסטע הויזער, אַן ערך א 1,000 אין צאָהל, זיינען געווען זעהר אָרים געבויט. אום צו־צו־ציהען איינוואוינער, האָט רָאמולוס געלאָזט וויסען, דאָס דיזע שטאָדט וועט זיין א צופלוכטס־אָרט (אַן עיר מקלט) פיר יעדען, וואָס איז געצוואונגען צוליב וועלכען עס איז פערברעכען פערלאָזען זיין אָרט. עס איז ווירקליך באַלד געוואָרען דאָרט א היבשע בעפעלקערונג. עס האָבען אָבער געפעהלט פרויען, אָהן וועלכע קיין ישוב קען ניט וואקסען. קיינער פון די בענאכבאַרטע פעלקער האָט ניט געוואָלט געבען זיינע טעכטער פיר ווייבער צו פערברעכען. רָאמולוס האָט בעשלאָסען צו קריגען פרויען פיר זיינע לייט מיט גוואַלד און מיט בעטרוג. צו דיזען צוועק האָט ער געמאַכט א גרויסען יום טוב און האָט איינגעלאדען די בענאכבארטע פעלקער אָלס געסט. עס זיינען ווירקליך געקומען פיעלע מענער מיט זייערע פרויען און זייערע טעכטער צו דיזען יום טוב, איבערהויפט פון די ס א מ נ י ט ע ר. וועז עס איז געקומען דער לעצטער טאָג פון דיזען יום טוב האָט רָאמולוס געגעבען א סיגנאל און די רוימער זיינען מיט זייערע בלויזע שוואַרדען אַריינגעדרונגען אין דער פערזאמלונג, האָבען געכאפט 700 מיידלאָך און האָבען זיי אוועקגעפיהרט אין זייערע וואוינונגען אָלס זייערע פרויען. דאָס איז געווען דער ס א ב י נ ע ר י נ ע ן ־ ר ו י ב, וועלכער איז געוואָרען אזוי בעריהמט אין דער געשיכטע.

דיזער רויב פון די פרויען האָט געפיהרט צו א קריג מיט די רוימער. רוים האָט געהאַלטען בייס פערלירען און אונטערגעהן. צום גליק האָבען זיך די בערויבטע פרויען אליין אַריינגעמישט אין דעם קריג און האָבען אליץ וואָס מעגליך איז געטאָן אום שלום צו מאַכען צווישען די שטרייטענדע פאַרטייען. זיי האָבען מיט דער געפאָהר פון זייער לעבען זיך אַריינגעוואָרפען צווישען די רייהעם פון די שטרייטענדע און האָבען זיי בעשוואָרען אויפצוגעבען דעם קאַמף, וועלכער וועט זיין פיר זיי ערגער ווי פיר אלעמען, ווייל דער שטרייט קען זיי נאָר אונגליק פערשאפען אין יעדען פאַל: אין פאַל, וען די רוימער וועלען זיגען, וועלען זיי פערלירען זייערע עלטערן און ברידער, און אין פאַל, וען די סאַבינער וועלען געווינען, וועלען זיי פערלירען זייערע מענער. עס איז ענדליך די פרויען געלונגען שלום צו מאַכען צווישען די שטרייטענדע. עס איז געשלאָסען געוואָרען צווישען די רוימער און סאַבינער אז אָפמאַך, נאָך וועלכען די סאַבינער האָבען בעקומען דאָס רעכט זיך צו בעזעצען אויף דעם ק א פ י ט א ל י נ י ש ע ן באַרג, וואָס געהערט

צו רוים, און זיך פערשמעלצען מיט די לאטינער, וואס האבען געוואוינט אויף דעם פ א ל א ט י נ ו ס. אין איבריגען זיינען ביידע געמיינדעם געבליבען זעלבשטענדיג, אונאפהענגיג אויינע פון דער אנדערער. יעדע געמיינדע האט זיך געהאט איהר אייגענע ארגאניזאציאן, איהר אייגענעם קאמאנדיר פון חיל און איהרע אייגענע ראטס־פערזאמלונגען. נאר אין פאל, וועז עס איז זיי אויסגעקומען זיך צו בעשיצען א פיינד, זיינען זיי געוואָרען וואפען־ברידער און זיך פערבונדען אין איין געמיינדע צו בעשיצען די אל־געמיינע אינטערעסען און רעכטען. אייניגע יאהר שפעטער איז געשטאָרבען דער סאבינישער קאמאנדיר ט י ט ו ס ט א צ י ו ס און די סאבינער האבען ראמולום'ן אנערקענט אויך פיר זייער אנפיהרער. דיזער שריט האט געפיהרט דערצו, דאס שפעטער האבען זיך ביידע געמיינדעם אין גאנצען

דער שלום צווישען די רוימער און די סאבינער.

נאך אן אנטיקער פארשטעלונג.

פערשמאלצען און געוואָרען איינס. דיזע זאגע וועגען דער גרינדונג פון רוים האט אין זיך א קערנדעל פון געשיכטע: זי דייטעט אן, דאס דורך ראמולום'ן אדער דורך יענע בעוועגונג, וועלכע דיזער נאמען שטעלט פאר, זיינען הונדערט געטעס (געשלעכטער, משפחות) פון די לאטינער געוואָרען פעראייניגט צו אין שטאם, די ר א מ נ ע ס, און דאס דורך א גליקליכען צופאל האט זיך מיט דיזען פעראייניגט א צווייטער ס א ב י נ י ש ע ר שטאם, די ט י צ י ע ס, וועלכע זיינען אויך בעשטאנען פון הונדערט געטעס. צו דיזע שטאמען איז צו דער צייט פון ט א ר ק ו י נ י ו ס פ ר י ס ק ו ס, ווי מיר וועלען וויטער זעהן, צוגעקומען א דריטער שטאם,

די לוצערעס, מיט הונדערט גענטעס, צום טייל עטרוסקישע. אַזוי זיי-נען אין וועניגער ווי הונדערט יאָהר 300 גענטעס אין רוים געוואָרען פעור איינינגט צו איין פאָלק און אָרגאַניזירט אונטער איין ראַט, דעם רוימישען סענאַט, אונטער איין פאָלקס־פערזאַמלונג און אונטער איין מיליטערישען קאָמאַנדיר, דעם רעקס (קעניג).

2) די גענס.

אין דער גריכישער געשיכטע האָבען מיר די פערפאַסונג פון דער גענס אויספיהרליך בעשפּראָכען. מיר וועלען דעריבער איבער די גענס ביי די רוימער זיך פאַסען קורץ און זיך בענוגענען מיט איהרע כאַראַקטער־שטריכען. דיזע זיינען:

1) דאָס רעכט פון ירושה. דאָס פערמעגען איז געבליבען אין דער גענס, ד. ה. די ירושה איז ניט איבערגעגאַנגען פון איין גענס צו דער אַנדערער. עס האָט עקסיסטירט פאָטער־רעכט און דאָס רעכט צו ירש'ע-נען איז נאָר געגעבען געוואָרען צו זכרים. ווען איינער איז געשטאָרבען און האָט ניט איבערגעלאָזען קיין זכרים, האָט די ירושה געהערט צום פערשטאָר-בענעם'ס מענליכע קרובים, און ווען ער האָט אַזעלכע קרובים ניט געהאַט, איז די ירושה איבערגעגאַנגען צו די מיטגלידער פון דער גענס.

2) בעזיץ פון אַקבורה־פּלאַץ. יעדע גענס האָט גע-האַט איהר אייגענעם קבורה־אָרט פיר די פערשטאָרבענע פון דער גענס. ווען איינער פון זיי איז געשטאָרבען ערגעץ אַנדערס, האָבען זיי זיך אַלע מיה געגעבען צו בעערדיגען איהם אויף דעם בעגרעבניס־אָרט פון זיין גענס.

3) געמיינזאַמע ימים טובים. די פייערטעג זיינען גע-ווען אַלגעמיינע פיר אַלע מיטגלידער פון גענס.

4) פערפליכטונג צו הייראַטען אויסערהאַלב פון דער גענס. הייראַט האָט געמוזט פאָרקומען נאָר צווישען צוויי פערשיידענע גענטעס. דאָס ערקלעהרט אויך דאָס געזעץ פון ירושה ביי די אַלטע רוימער. אַ פאָטער האָט ניט געקענט אָפּזאָגען זיין פערמעגען צו אַ טאָכטער אָדער איהרע קינדער, ווייל אויף אַזאַ אַרט וואָלט דאָס איי-גענטום ניט געבליבען אין דער גענס פון דעם פאָטער.

5) שותפישער גרונד־בעזיץ. ביי די לאַטינער האָט די ערד געהערט טיילס צום שטאַם, טיילס צו דער גענס, טיילס אָבער אויך צו איינצעלנע פאַמיליעס. אויך אין די שפּעטערע צייטען בעזיצען די גענ-טעס נאָך שותפישע לאַנד.

6) געלטזייטיגע פערפליכטונג צו הילף. אלע נענטעס זיינען געווען פערפליכטעט צו העלפען אייגע רער אנדערער אין פאל, וואן א פיינד איז בעפאלען איינע פון זיי. אלע זיינען געווען פערפליכטעט צו ביישטיירן אום אויסצוקויפען די קריגס־געפאנגענע מיטגלידער פון זייערע נענטעס. וואן איינער איז אנגעקלאגט געוואָרען, זיינען די מיטגלידער פון זיין נענס געווען אין טרויער.

7) דאס רעכט צו טראגען דעם נאמען פון ג ע נ ס. יעדע נענס האט געטראגען אן אייגענעם נאמען. פרייגעלאזענע שקלאפען האבען געקריגען די ערלויבנים צו טראגען דעם נענס־נאמען פון זייער אייגענטימער, אבער דורך דעם האבען זיי נאך ניט בעקומען די רעכטען פון רער נענס.

טיטום טאציום.

8) דאס רעכט צו אדאפטירען פרעמדע אין דער ג ע נ ס. מען האט געהאט דאס רעכט אין א נענס צו אדאפטירען (צואייגענען) א פערזאן פון אן אנדער נענס. דער אדאפטירטער האט דאן אננענומען דעם נאמען פון זיין אדאפטיר־פאטער, ער האט אבער נעמוזט בעהאלטען אויך דעם נאמען פון זיין פריהערדיגער נענס, מיט דער צוזעצונג פון דער ענדונג „אנוס". אזוי צ. ב. האט פובליום קארנעליום סציפיא ארפטירט לוציום אמיליום פאולוס', וועלכער האט דערנאך געהייסען פובליום קארנעליום סציפיא אמיליאנוס.

9) דאס רעכט צו וועהלען פארשטעהער. שוין אין רער ערסטער ציים פון רער שטאדט רוים זיינען אלע עמטער בעזעצט געוואָרען דורך וואהלען. עם איז געווען אייגנעפיהרט צו ערווועהלען דעם פארשטערער פון רער נענס אימער פון איינער אוז דער זעלביגער פאמיליע.

צעהן גענטעס האָבען צוזאַמענגעשטעלט א ק ו ר י א. יעדע קוריא האָט געפיהרט א בעזונדערען נאָמען, האָט בעזעסען א בעזונדערעס שטיק לאַנד און געהאַט אַן אייגענעם רעליגיאָנס־דינסט; זי איז געווען די גרונד־לאַגע פיר די וואַהל אין דער בירגער־פערזאַמלונג, וואו עס איז געשטימט גע־וואָרען לויט די קוריאַס. יעדע קוריא האָט געמוזט צושטעלען צו דער אַל־געמיינער אַרמעע א געוויסע צאָהל סאָלדאַטען. צעהן קוריאַס האָבען צו־זאַמענגעשטעלט א ט ר י ב ו ס, א שטאַם. אַלע שטאַמען צוזאַמען האָבען ערוועהלט איין פאָרשטעהער, וועלכער איז געווען דער קאָמאַנדיר פון די חיל און צוגלייך דער אויבער־פריסטער.

די דריי שטאַמען: די סאַבינער, די לאַטינער, די רוימער — האָבען צוזאַמענגעשטעלט דאָס רוימישע פאָלק. צו דיזען פאָלק האָט נאָר געקענט גערעכענט ווערען דער יעניגער, וועלכער איז געווען א מיטגליד פון וועלכער עס איז גענס פון איינער פון די קוריאַס. די פאָרשטעהער פון די פערשיידע־נע גענטעס האָבען געבילדעט דעם סענאַט, און האָבען אַלס עלטעסטע פון די גענטעס געהייסען פאַטרעס (פאָטערס). זיי האָבען געהאַט דאָס רעכט צו ענטשיידען די וויכטיגסטע זאַכען און צו בעראַטען זיך איבער געזעץ־פאָר־שלאַגען. זעהר וויכטיגע פאָלקס־פראַגעס זיינען בעשלאָסען געוואָרען אין די פאָלקס־פערזאַמלונגען. יעדע קוריא האָט געהאַט איין שטימע, אַזוי דאָס אין גאַנצען זיינען נאָר געווען 30 שטימען, ווייל יעדער פון די דריי שטאַמען, וואָס האָבען צוזאַמענגעשטעלט דאָס רוימישע פאָלק, איז בעשטאַנען פון 10 קוריאַס. די פאָלקס־פערזאַמלונג פון די קוריאַס, אָדער ווי זיי האָבען זיך דאַמאָלס גערופען: ק אָ מ י ט י א ק ו ר י א ט א, האָבען געהאַט דאָס רעכט צו ערוועהלען דעם רעקס, ד. ה. דעם העכסטען בעאַמטען אין לאַנד. צו זיי האָט מען אַפעלירט אין קרימינאַל־פראָצעסען, ווען דער אָנגעקלאָגטער איז געווען אונצופרידען מיט דעם אורטייל פון די ריכטער, וואָס האָבען איהם גע'משפט, און זיי האָבען געהאַט דאָס רעכט צו בעשליסען איבער קריג און פרידען. דיזע פאָלקס־פערזאַמלונגען פלעגען בערופען ווערען פון דעם רעקס, וועלכער האָט ביי די רוימער געהאַט די זעלבע רעכטען, וואָס דער באַ־זילעאוס ביי די ספאַרטאַנער. ער איז געווען דער אָנפיהרער פון מיליטער, דער אויבער־פריסטער און דער פאָרזיצענדער אין געוויסע געריכטען. אין ציוויל־זאַכען האָט ער זיך ניט געמישט. אין פאַל, ווען דאָס פאָלק איז געווען אונצופרידען מיט דעם רעקס, האָט עס געהאַט דאָס רעכט איהם אַראָפצוזע־צען פון זיין אַמט.

3) די צייט פון די קעניגען.

אויב די אָנגעגעבענע ערסטע קעניגען פון רוים זיינען געווען ווירקלי-כע פערזאָנען אָדער אויסגעטראכטע, איז פיר אונז ניט וויכטיג. ווייל אין גרונד גענומען זיינען די וויכטיגע בעגעבענהייטען פון דער גאנצער מענשהייט ניט די רעזולטאטען פון דער טעטיגקייט פון איינצעלנע פערזאָנען, נאָר זיי זיינען די רעזולטאטען פון דעם גאנצען פאָלקס־לעבען, וועלכעס האָט געפונען זיין אויסדרוק אין פערשיידענע געזעלשאפטס־אָרדנונגען, זי-טען, ערפינדונגען און ענטדעקונגען.

לויט טראדיציאָן איז רוים געגרינדעט געוואָרען אין יאָהר 753 פ. קר. נאָך דעם, ווי איהר גרינדער ראָמולוס האָט בעפעסטיגט דעם סאָטורנינישען

נומא פאָמפיליוס.

באַרג אַלם שוץ געגען פיינד, איז ער באַלד געשטאָרבען, ווי די זאָגע ערצעהלט, אויף א וואונדערבארען אופן. עס ווערט נעמליך ערצעהלט, דאָס איין מאָל, ווען ראָמולוס האָט געמוסטירט זיינע סאָלדאטען, איז פלוצלונג געוואָרען א שרעקליכער שטורם, עס איז געוואָרען זעהר פינסטער, און נאָך דעם, ווי דער שטורם איז אַריבער און עס איז געוואָרען ליכטיג, איז ראָמולוס פער-שוואונדען געוואָרען. דאָס פאָלק האָט געגלויבט, דאָס זיין הימלישער פא-טער, דער גאָט פון מלחמה, מארס, האָט איהם צוגענומען צו זיך אין הימעל און האָט איהם פערואָנדעלט אין א גאָט אונטער דעם נאָמען ק ו ו י ר י נ ו ס און האָט איהם איבערגעגעבען די פליכט צו בעשיצען די אינטערעסען

פון זיין פאלק. איין גאנצען יאהר נאך ראמולום'ס פערשווינדען איז זיין טראן געבליבען לעער, דאס פאלק היט קיין אנדערען אויף זיין ארט ניט געוואלט ערווארטען. נאך דעם יאהר האט דאס פאלק אנגעפאנגען צו פאר-דערן אן אנדער קעניג. די פראגע, פון וועלכע שטאמען דער נייער קעניג זאל ערווארטט ווערען, פון די לאטינער אדער פון די סאבינער, האט מען געלעזט פרידליך, נעמליך, דאס די לאטינער זאלען זיין די וועהלער און דער קעניג זאל זיין פון די סאבינער. עס איז ערווארטט געווארען נ ו מ א פ א מ פ י ל י ו ס, דער איידים פון טיטום טאציום.

נומא פאמפיליום'ס ערסטע טאט איז געווען צו שטעלען די רעליגיאן פון די רוימער אויף א בריייטערען יסוד. ער האט איינגעפארדענט אין רוים קאל-לעגיומס פון אויפזוהער איבער דעם רעליגיאנס-דינסט. דעם רעליגיאנס-דינסט זועלבסט זאל האבען געפיהרט די איינגענטליכע פריסטער, אבער די קאל-לעגיומס האבען אכטונג געגעבען, דאס אלץ זאל געשעהן אן אפגעהיט ווערען נאך די פארשריפטען און די אלטע מנהגים. די העכסטע השגחה איבער דיזע זאכען איז איבערגעגעבען געווארען צו א קאללעגיום פון פיער העכסטע בעאמטע פיר דיזען צוועק מיט אין פ א נ ט י פ ע ק ס מ א ק ס י מ ו ס, אדער כהן גדול, אן דער שפיץ. דיזעם קאללעגיום האט געהאט דאס רעכט צו שטראפירען די יעניגע, וואס האבען ניט אפגעהיט די דינים און די מנהגים בייי דעם רעליגיאנס-דינסט, און האבען אויך געהאט די קרימינאל-יוסטיץ אין זיי-ערע הענט איבער די וועסטאלינען, וואס זיינען געפונען געווארען שולדיג אין ניט אפהיטען זייער נדר צו בליבען אייביג יונגפרויען. זיי האבען אכטונג נעגעבען אויף דעם קאלענדער, דאס די ימים טובים זאלען געפייערט ווערען אין דער ריכטיגער צייט, און זיינען אין אלגעמיין געווען די העכסטע אויטארי-טעט אין אלע רעליגיאנס-פראגען.

דאס קאללעגיום פון פיער מיט דעם פאנטיפעקס מאקסימוס איז געווען בעשטימט פיר דעם רעליגיאנס-דינסט פון אלע געטער. די אנדערע קאללע-גיומס און פריסטערשאפטען זיינען געווען בעשטימט נאר פיר דעם דינסט פון די בעזונדערע געטער און האבען ניט געטארט פיהרען דעם דינסט פון אן אנדער גאט. אזוי האט נומא פאמפיליום אויסגעריכטעט דריי אפטיילונג-גען פון פריסטער און קאללעגיומס פיר די נעטער יופיטער, מארס און קווי-רינוס; עס איז אויך געווען אן אפטיילונג פון פריסטער און קאללעגיומס, וועלכע האבען נאר גהאט דאס רעכט צו ענטשיידען די פראגען וועגען פרייגדליכע אדער פיינדליכע בעציהונג פון רוים צו אנדערע פעלקער. די מיטגליידער פון די קאללעגיומס פלעגען אויסערווהלט ווערען פון די העכ-

סטע פאמיליעס אין לאנד אויף דאם גאנצע לעבען. די קאלעגיומס זיינען געווען זעהר געעהרט פון פאלק און האבען זיך גערעכענט פיר היילינע. די קאלעגיומס, וואס האבען געהאט צו זאגען איבער פרידען און קריג מיט אנדערע פעלקער, האבען זיך גערופען מיט דעם נאמען פעטיאלען. אין פאל פון אונטערהאנדלונגען מיט אן אנדער שטאאט פלעגען די פעטיאלען שיקען א געזאנדטשאפט פון 2 ביז 4 פעטיאלען מיט אירן רעדנער. פאר דעם רעדנער איז געגאנגען אירן מיטגליד פון די פעטיאלען און האט געטראגען הירליגע פלאנצונגען אלס סימבאל פון דעם היימאטליכען רוימישען באדען. דיזע געזאנדטשאפט האט איבערגעגעבען צו יענעם שטאאט די פאדערונגען פון רוים און האט געגעבען צייט פון 10 ביז 33 טעג צו געבען אן ענטפער. האט מען זיי קיין ענטפער ניט געגעבען צו דער בעשטימטער צייט, האבען זיי זיך געוועגרעט צו די געטער און זיי געשטעלט אלס עדות פון זייער גערעכטיגקייט אונרעכט און האבען זיך צוריקגעקעהרט נאך רוים. אין פאל, וועגן רוים האט בעשלאסען קריג צו פיהרען מיט דיזען פיינדליכען שטאאט, איז אירן פעטיאל געגאנגען צום פיינדליכען גרענעץ, האט ארייגגעוואלפען א בלוטיגען שפיז און האט דערביי אויסגעשריען: „איך זאג קריג און וועל פיהרען קריג". שפעטער, אלס די גרענצען פון רוים זיינען געווארען פיעל ווייטער און בריייטער און דיזע פארמע פון קריג־ערקלערונג איז געווארען שווער דורכצופיהרען, פלעגט דער רוימישער קאמאנדיר אונטער געווישע צערעמאניעס זעלבסט ערקלערען קריג אין פיינדליכען לאנד, אבער די אלטע צערעמאניע האט אויך אין רוים זעלבסט געמוזט געמאכט ווערען. צו דיזען צוועק האט מען אין רוים בעשטימט ביי דעם טעמפעל פון דער בעלונא א שטיק לאנד פיר דאס געביט פון דעם פיינד. ביי דעם גרענעץ פון דיזען פיינדליכען שטיק לאנד האט מען אויפגעשטעלט א קרינס־זייל, און אין דיזען פאנטאסטישען פיינדליכען לאנד האט דער פעטיאל געוואלפען זיין בלוטיגען שפיז.

צו נומא פאמפיליום ווערט אויך צוגעשריבען די אייניכטונג פון די ווע סטא לי נען, ד. ה. פריסטערינס פון דער געטין ווע סטא. דיזע פריסטערינס האבען גרויסע רעכטען, מען האט זיי זעהר שטארק פערעהרט, די גרעסטע שטאאטסמענער און די העכסטע בעאמטע האבען זיי אימער דעם פלאץ אפגעטראטען. וועז זיי האבען פיר א פערברעכער געבעטען ביי די ריכטער איז יענער בעפרייט געווארען פון דער שטראף, וואס איהם האט נעקומט. וועז זיי האבען בעגעגענט איינעם, וואס מען פיהרט איהם צו טויט־שטראף, האבען זיי נעהאט דאס רעכט איהם צו בעגנאדיגען. זיי האבען גטראגען ווייסע קליידער מיט א גרויסען טוך אויף'ן קאפ. זיי זיינען אויסגע־

קליבען נעווארען דורך דעם פאנטיפעקס מאקסימוס (כהן גדול) פון די פיינ-סטע, העכסט געזיטעטע פאמיליעס אין דעם אלטער פון 6 ביז 12 יאהר. די וועסטאלינען האבען געמוזט פערבלייבען אין זייער דינסט 31 יאהר. 10 יאהר האבען זיי געדארפט לערנען דעם קולט (די עבודה), 10 יאהר האבען זיי בע-דארפט בעזארגען דעם רעליגיאנס-דינסט, און 10 יאהר האבען זיי געמוזט אונ-טערריכטען די נייאנגעקומענע וועסטאלינען. זייער דינסט איז געווען זעהר שטרענג. זיי האבען געמוזט שטענדיג פערבלייבען אין הייליגטום און היטען טאג און נאכט, דאס דער הייליגער פייער אין דעם טעמפעל זאל ניט אויסגע-לאשען ווערען. זיי זיינען אויסער דעם געווען פערפליכטעט קיין מאל ניט צו הייראטען, צו פערבלייבען ריין אויף דאס גאנצע לעבען. די וואס האבען בע-גאנגען א פערברעכען געגען דיזע געזעצען, זיינען הארט בעשטראפט געווארען. זיי זיינען קרפערליך בעשטראפט געווארען, ווען זיי האבען דערלאזען אז דאס הייליגע פייער זאל אויסגעלאשען ווערען. די, וואס איז בעגאנגען א פערברעכען געגען איהר יונגפרויליכער רייניהייט, איז בעגראבען געווארען לעבעדיגערהייד אויף דעם „פעלד פון זינד".

נומא האט נאך אייניגעפיהרט צוויי קלאסען פריסטער, נעמליך, די א ו ג ו ר ע ן און די ה א ר ו ס פ י צ ע ס. די אוגורען זיינען געווען פריסטער, וועלכע האבען בעדארפט קענען דערגעהען און וויסען דעם ווילען פון גאט נאך דעם פליהען פון פויגלען. עס פערשטעהט זיך, דאס דערביי זיי-נען געווען בעשטימטע רעגלען און גרונד-זעצען. די שטעלע פון די אוגורען איז געווען לעבענסלענגליך און קיינער האט ניט געהאט דאס רעכט זיי אראפצוזעצען פון אמט. די צאהל פון די אוגורען איז אנפאנגס געווען נאר צוויי, זי איז אבער נאך דעם צוגעוואקסען ביז 16. די הארוספיצעס זיינען געווען פריסטער, וועלכע האבען בעדארפט קענען פארויסזאגען די צוקונפט דורך דאס בעטראכטען פון די אינגעווייד פון קרבנות. דיזע קלאס פריסטער, וועלכע איז געווען א קאלעגיום פון 60 פערזאן, איז אימער ערוועהלט גע-ווארען פון די עטרוסקער, ווייל די קונסט פון אינגעווייד-נביאות איז געווען אן עטרוסקישע. די הארוספיצעס האבען אויך געוואוסט ווי די געטער צו איבערבעטען, ווען זיי זיינען בייז געווארען און האבען עס געגעבען צו ווי-סען דורך זייערע דונערן און בליצען. די פליכט פון די הארוספיצעס איז אויך געווען צו בעגראבען די זאכען, וואס זיינען פון א בליץ געטראפען געווארען, ווייל אועלכע זאכען האבען זיך גערעכענט פיר הייליג, און נאר פריסטער האבען זיי געקענט בעגראבען.

אויסער זיינע אינאַרדנונגען אין רעליגיאָן האָט נומא אויך פיעל געטאָן צו אַרדנען דאָס אינערע לעבען פון פאָלק. ער האָט פערבעסערט דעם רוימישען קאַלענדער, ער האָט פיעל געהאָלפען צום פאָרשריט פון אַקערבוי, ער האָט פערטיילט די געביטען, וועלכע ראָמולוס האָט בעזיגט א. אַ. ווּ. ער איז עס געווען, וואָס האָט איינגעפיהרט, דאָס די טירען פון טעמפעל פון דעם גאָט יאַנוס זאָלען זיין אָפען אין קריג און געשלאָסען אין פרידען. די נעבען־שטע.ענדע צייכנונג שטעלט פאָר א רוימישע מטבע מיט יאַנוס' דאָפּעלטען קאָפּ אויף איין זייט און פאָרדער־טייל פון א שיף אויף דער צווייטער.

דער נאָכפאָלגער פון נומא פאָמפיליוס איז געווען טוללוס האָסטיליוס. אין זיין צייט האָט רוים געהאָט א קריג מיט זיין מוטער־שטאָדט אַלבאַלאָנגא. דער פיהרער פון די איינוואוינער פון דיזער שטאָדט, קלויליוס, איז געפאַלען אין דיזען קריג, און זיין נאָכפאָלגער מעטיוס סופפעטיוס איז באַלד געווען געצוואונגען צו שליסען פרידען מיט רוים. די צוויי שטעדט האָבען געשלאָסען אן אָפּמאַך, לויט וועלכע ביידע זייטען האָבען בעדארפט יעדע אויסקלייבען צו 3 פערזאָן, וואָס זאָלען ענטשיידען די אונטערווארפונג דורך א צווייקאמף. צופעליגערווייז האָט יעדער צד אויסגעקליבען צו דריי ברידער, וועלכע זיינען געווען נאָהענטע קרובים אייגע מיט די אנדערע. נעמליך, די 3 אַלבאַנער, די ברידער קוראַטיער, זיינען געווען די קרובים פון זייערע געגנער די האָראַטיער.

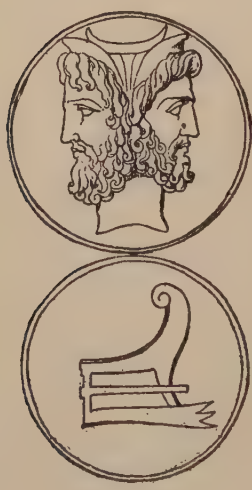

יאַנוס.

אין דיזען קאַמף צווישען די קוראַטיער און האָראַטיער זיינען באַלד געפאַלען טויט צוויי ברידער פון די האָראַטיער. די אַלבאַנער זיינען געווען ענטציקט פון פרייד און האָבען גערעכענט באַלד צו זיין די זיגער. אָבער זייער פרייד איז געווען צו פריה. די דריי קוראַטיער זיינען שוין אַלע געווען פערוואונדעט און אָפּגעשוואַכט פון קאַמף און דער דריטער קוראַטיער איז נאָך געווען פריש און מונטער און גאָר ניט בעשעדיגט. דערצו איז ער נאָך געווען קלוג און איז מיט די קוראַטיער געווען זעהר פאָרזיכטיג. הגם זיי זיינען געווען פערוואונדעט, זיינען זיי אָבער געווען דריי און ער נאָר איינער. דעריבער האָט ער זיך געמאַכט, אז ער ענטלויפט פון זיי, אום זיי זאָלען איהם

נאכיאגען; ווייל זיי זיינען אבער געווען פערוואונדעט און שוואך וועלען זיי ניט קענען אלע גלייך לויפען און אניאגען איהם, זיי וועלען מוזען זיין צו-שיידט און ווייט איינער פון דעם אנדערען, און דאן וועט עס איהם זיכער געלינגען זיי איינציגוויייז צו שלאגען. דער פלאן איז געלונגען און דער לעצטער האראטיער האט ערשלאגען אלע דריי פערוואונדעטע קוראטיער, און אלאבאלאנגא האט זיך גענומוזט אונטערגעבען צו רוים.

מיט טריאומף איז דער האראטיער אריין אין רוים. דא אבער האט איהם זיין שוועסטער בעגעגענט מיט זידלערייי און קלאות, ווייל ער האט גע-הרג'עט איהר חתן, וועלכער איז געווען איינער פון די דריי ברידער די קו-ראטיער. דער האראטיער איז ארויס פון געדולד און האט ערמארדעט זיין שוועסטער. ער איז באלד געשטעלט געווארען צום גערייכט און איז פער-אורטיילט געווארען צום טויט. נאר די פאלקס-פערזאמלונג האט געפאדערט זיין בעפרייאונג, און ער איז ערעטעט געווארען פון טויט פיר דעם זיג, וואס ער האט פערשאפט צו רוים. מען האט איהם געגעבען א קלייע שטראף, נעמליך, ער זאל אונטערגעהן אונטער א יאך, א שאנדע, וואס די רוי-מער פלעגען אנטאן קריגס-געפאנגענע.

די אלבאנער האבען אבער אין דער שטיל געזוכט מיטלען זיך צו בע-פרייען פון דעם רוימישען יאך און האבען געזוכט זיך צו פערבינדען מיט אנדערע נעגען די רוימער. דיזע האבען די אלבאנער בעשטראפט פיר זייער אונטרייהייט, האבען אין נאנצען צושטערט זייער שטאדט, און די איינוואוי-נער האבען זיי איבערטראנספארטירט אין רוים און האבען בעשטימט פיר זייער וואוין-ארט דעם צאלישען בארג. דערמיט איז די צאהל איינוואוי-נער אין רוים פערדאפעלט געווארען.

אונטער א נ ק ו ס מ א ר צ י ו ס, דעם נאכפאלגער פון טולליום האסטיליום, איז די צאהל פון די רוימישע איינוואוינער נאך פיעל מעהר פערגרעסערט געווארען. אנקום האט אנגעפיהרט א שטרייט מיט די לאטינער, האט בעזיגט איניגע פון זייערע שטעדט און האט די איינוואוינער פון די בעזיגטע שטעדט איבערגעזעצט אין רוים. פיר דיזע נייע איינוואוינער פון די לאטינער האבען די רוימער בעשטימט דעם אוועניטינישען בארג. דאס זעלבע האט אנקום געטאן מיט אנדערע שטעדט. מארציוס האט אפגענומען די מינדונג פון דעם טייך טיבער און האט דארט געגרינדעט די האפען-שטאדט פון רוים, א ס ט י א.

נאך דעם טויט פון אנקום מארציוס איז ערוועהלט געווארען אלס קא-מאנדיר ט א ר ק ו ו י נ י ו ס פ ר י ס ק ו ס, אן עטרוסקער. דיזער האט

בעריכערט רוים מיט פיעלע וויכטיגע געביידעם, וואסער־געווע̈לבען, א שטאר־קער שטאדט־מויער, א גרויסארטיגען טעמפעל און פיעלע אנדערע. דעם טאל, וואס איז געווען צווישען דעם פאלאטינישען און קווירינאלישען בארג, האט ער איינגעריכטעט פיר א מארק און פערזאמלונגס־אָרט פיר די בירגער, אוו דערמיט איז ער געווארען רער גרינדער פון דעם בעריהמטען רוימישען פאָרום. ער האט געגרינדעט דעם צ י ר ק ו ס מ א ק ס י מ ו ס, א גע̈בייד פיר עפענטליכע וועט־קאמפען, ווי אויך פיעלע אנדערע גע̈ביידעם פיר עפענטליכע שפיעלען. ער האט פערגרעסערט די צאהל פון די געגנטעם, וועלכע זיינען מעהרסטענס געווען פון די עטרוסקער, און האט זיי געגעבען גלייכע רעכטען מיט די פריהערדיגע געגנטעם, אוו דערמיט האט ער פערגרעסערט די צאהל פון סענאטארען פון 200 אויף 300, מיט דעם אונטערשייד, דאס די 200 סענאטארען, וואס זיינען ערווע̈לט געווארען פון די עלטערע געגנטעם, הא-

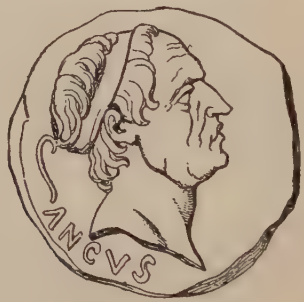

אנקום מארציום.

בען זיך גערופען די פאטערס פון די גרעסערע שבטים, אוו די נייע הונדערט סענאטארען האבען זיך גערופען די פאטערס פון די קלענערע שבטים.

אין יענער צייט איז נאך רוים קיין שטאט ניט געווען, נאר א גע-זעלשאפט, וואס האט זיך געפיהרט נאך דער אור־פארמע פון א שטאם־סים-טעם. די שבטים האבען געוואוינט אין די גרענצען פון דער שטאדט, אבער יעדער שבט האט געהאט זיין בעשטימטען טייל, וואו ער איז געזעסען אוו האט זיך ניט געמישט מיט אנדערע שבטים. אבער מיט דער צייט איז עס איבערגענאנגען אין א שטאדט־געמיינדע, וויל דאס שטאם־סיסטעם איז גוט נאר פיר דערפער אוו פעלדער, אבער ניט פיר א שטאדט מיט מויערן אלס גרענעץ ארום. דיזע ענדערונג פון א שטאם־סיסטעם צו א שטאדט־געמיינדע האט געהאט א גרויסע ווירקונג אויף דאס גאנצע לעבען אוו טאן פון די רוימער אוו האט געמאכט גרויסע ענדערונגען.

די וויכטיגסטע אורזאך צו דיזע ענדערונגען איז געווען דער קלאסען־אונטערשייד צווישען פאטריציער און פלעבעיער. די בעפעלקערונג פון רוים האט זיך בעדייטענד פערגרעסערט, ווי מיר האבען עס פריהער געזעהן, דורך די איינוואנדערונג פון אנדערע שטעדט און דורך דאס איבערטראנספארטירען פון יענע איינוואוינער נאך רוים. די אלע נייע איינוואוינער זיינען אבער ניט אנערקענט געווארען אלס א טייל פון רוימישען פאלק. זיי זיינען געווען פרייע לייט, האבען געהאט דאס רעכט גרונד־אייגענטום צו ערוועלבען, זיי האבען געמוזט שטייער צאהלען און קריגס־דינסט ערפילען, זיי האבען אבער קיין רעכט ניט געהאט א וועלכעם עס איז אמט צו בעקליידען. זיי האבען קיין רעכט ניט געהאט אין די פערזאמלונגען פין די קוריאם אנטייל צו נעהמען. מען האט זיי קיין טייל ניט געגעבען פון די זיגען אין קריג, הגם זיי האבען א גלייכען אנטייל גענומען מיט די רוימער אין שטרייט. זיי זיינען געווען די פלעבעיער, וואס זיינען געווען אויסגעשלאסען פון אלע עפענטליכע רעכטען. די צאהל אבער פון דיזער קלאס איז אימער מעהר און מעהר צוגעוואקסען, די מיליטערישע מאכט זייערע איז געווארען שטארקער און שטארקער, אזוי דאס מיט דער צייט זיינען זיי געווארען א מאכט, וועלכע איז געווארען פיינדליך צום עכט רוימישען פאפולום (פאלק), וואס האט קיין פרעמדען ניט צוגעלאזען צו זיך און האט געבילדעט די אלטע אריסטאקראטיע. די פלעבעיער אבער זיינען געווען אין מאטעריעלער הינזיכט פיעל פערמעגליכער פון דער אפגעשלאסענער אריסטאקראטיע, וויל אין זייערע הענט האט זיך געפונען דער האנדעל און אינדוסטריע, און דאס ערד־אייגענטום איז געווען גלייך צווישען אלע איינוואוינער.

מיר בעזיצען יעצט ניט קיין ריכטיגע געשיכטליכע פאקטען, וועלכע זאלען אונז ערקלערען די אורזאכען פון דער רעוואלוציאן, וואס האט אויסגעבראכען אין רוים פון די פלעבעיער געגען דעם פאפולום, די רעוואלוציאן, וועלכע האט געמאכט אן ענדע צו דעם אלטען גענס־סיסטעם.

דעם קעניג סערוויוס טוליוס וועלכער צוגעשריבען, דאס ער האט געמאכט א נייע פערפאסונג, עהנליך צו דער גריכישער פערפאסונג פון סאלאן. נאך דיזער פערפאסונג וועלכע אפגעשאפט דער אונטערשייד צווישען פאפולום און פלעבעיער. דאס פאלק וועלכע צוטיילט אין קלאסען נאך זייער פערמעגען און נאך זייער אנטייל אין מיליטער־דינסט. צו דער ערסטער קלאס האבען געהערט פערזאנען, וועלכע האבען פערמאגט ניט וועניגער פון 100,000 אס (אונגעפעהר 3,500 דאללאר); צו דער צווייטער — די, וואס האבען געהאט אייגענטום ניט וועניגער פון 75,000 אס (אונגעפעהר 2,625 דאללאר);

צו דער דריטער — די, וואָס האָבען פערמאָגט ניט וועניגער פון 50,000 אָס (אונגעפעהר 1,750 דאָללאָר). צו דער 4טער — 25,000 אָס (900 דאָללאָר), צו דער פינפטער — די, וואָס האָבען פערמאָגט ניט וועניגער פון 11,000 אָס (392 דאָללאָר). די זעקסטע קלאָס זיינען געווען די פראָלעטאַריער, וואָס האָבען נאָר קיין אייגענטום ניט געהאַט אָדער זעהר א קליין פערמעגען. דיזע לעצטע קלאָס איז געווען פריי פון אַלע שטייערן, אויך פון מיליטער־דינסט, און האָט דערפאָר קיין אָנטייל ניט געהאַט אין דער פאָלקס־פערזאַמלונג. די מיליטער־מאַכט איז געווען אייגנעטיילט אין צענטוריעס, און יעדע צענטוריע האָט געהאַט איין שטימע אין דער פאָלקס־פערזאַמלונג. די ערסטע קלאָס האָט צוגעשטעלט 80 צענטוריעס מיליטער; די 2טע — 22 צענטוריעס, די 3טע — 20, די 4טע — 22, די 5טע — 30, די זעקסטע פון יוצא וועגען 1 שטימע. די רייטער, וועלכע זיינען געווען פון דער רייכסטער קלאָס, האָבען געהאַט 18 צענטוריעס מיליטער מיט 18 שטימען אין דער פאָלקס־פערזאַמלונג. צוזאַמען זיינען געווען 193 צענטוריעס מיט 193 שטימען אין דער פאָלקס־פערזאַמלונג. די מאַיאָריטעט איז געווען 97 שטימען. די ערסטע רייכע קלאָס האָט אַליין געהאַט 98 שטימען (80 און 18 פון די רייטער־צענטוריעס). דערפון זעהט מען, דאָס די גאַנצע מאַכט אין דער פאָלקס־פערזאַמלונג נאָך דיזער פערפאָסונג איז געווען אין די הענט פון דער ערסטער רייכסטער קלאָס.

די גאַנצע מאַכט פון רעגירונג איז געווען אין די הענט פון דער פאָלקס־פערזאַמלונג. יעדעס נייע געזעץ, וואָס דער סענאַט האָט פאָרגעשלאָגען, האָט געמוזט האָבען די סכמה פון דער פאָלקס־פערזאַמלונג. גרויסע פערברעכער האָבען ניט נעקענט פעראורטייַלט ווערען אויסער מיט דער צושטימונג פון דער פאָלקס־פערזאַמלונג, אויך אַלע אפעלאַציאָנען און ביטעס האָבען געמוזט צו דיזער פערזאַמלונג אָנקומען. דער פערזאַמלונגס־פלאַץ איז געווען דאָס מאַרס־פעלד, זעלטען פלעגט זיך טרעפען, אז דאָס פאָלק זאָל זיך פערזאַמלען אין אַנדערען אָרט. דער טאָג פון פאָלקס־פערזאַמלונג האָט געמוזט מיט 30 טעג פריהער אָנגעזאָגט ווערען. די נאַכט פריהער פאר דער פערזאַמלונג האָט א בעאַמטער פון דער רעגירונג אונטער דער פיהרונג פון אַ אוגור בעטראַכט דאָס פליהען פון די פויגלען, אום דערפון צו שליסען, אויב די פערזאַמלונג זאָל שטאַטפינדען אָדער ניט. אויב די צייכענס פון פליהען זיינען געווען גינסטיג, האָט מען די פערזאַמלונג אפגעלעגט. אויסער דעם האָט אַן אַנדער נאַטור־ערשיינונג, ווי. צ. ב. א בליץ, נעמענט זיין אַן אורזאַך צו אפלעגען די פערזאַמלונג אויף אַן אַנדער טאָג.

מיט דער פערפאַסונג פון סערוויוס טוליוס איז דאָס אַלטע גענטיל־סיס־טעם אין גאַנצען אָפּגעשאַפט געוואָרען, און עס האָט אריינגעטראָטען אין קראַפט א שטאַטס־אָרדנונג, וועלכע איז ניט מעהר געווען געגרינדעט אויף בלוט־פערוואַנדטשאַפט, נאָר אויף דעם פרינציפ פון אייגענטום. אום צו וועלען א בירגער פון דער שטאָדט רוים איז ניט מעהר נעטיג געווען צו געהערען צו א געוויסער גענס פון די גענטעס, וועלכע האָבען צוזאַמענגעשטעלט די בעפעלקערונג פון רוים, נאָר עס איז נעטיג געווען צו געהערען צו איינער פון די פערמעגליכע קלאַסען. אונטער דיזער פערפאַסונג איז רוים געוואָרען די הערשערין פון דער וועלט. דורך דיזע פערפאַסונג איז אייגענטום געוואָרען דאָס וויכטיגסטע און בעדייטענדסטע אין פאָלקס־לעבען. מיט איהר האָט דאָס פאָלק פערלאָרען אלע רעכטען און די רעגירונג איז איבערגעגעבען געוואָרען אויסשליסליך אין די הענט פון די רייכע. דיזע פערפאַסונג איז די הויפט־אורזאַך, וואָס די גאַנצע צייט פון דער רוימישער רעפובליק האָבען די פּלעבעיער אימער רעוואָלטירט און אונרוהען געמאַכט, ווייל זיי האָבען געוואָלט אייגנפיהרען די גרויסע דעמאָקראַטישע אידעען. די פּאַטריציער און די רייכע קלאַס זיינען אָבער געוואָגן צו מעכטיג, און די פּלעבעיער האָבען זעהר זעלטען עטוואָס דורכגעפיהרט. דיזע פערפאַסונג איז געווען א נאַכאַהמונג פון דער גריכישער פערפאַסונג פון סאָלאָן און איז אייגנעפיהרט געוואָרען אין רוים אונגעפעהר אום 576—533 פ. קר.

די גרעסטע וויכטיגקייט פון סערוויוס טוליוס' טעטיגקייט פיר רוים איז געווען די פערפאַסונג און די נייע רעגירונגס־אָרדנונג, וואָס ער האָט אייגנעפיהרט. פון זיינע איבריגע טאַטען איז נאָר צו דערמאָהנען, דאָס ער איז אָרוים אין שטרייט מיט די עטרוסקער און האָט זיי בעזיגט, און דאָס מיט די לאַטינער האָט ער געשלאָסען א בונד און זיי האָבען צוזאַמען נעגרינדעט אן אלגעמיינעם טעמפּעל אויף דעם אווענטינוס (בארג). דיזער לעצטער שריט האָט געפיהרט צו דער אויבערהערשאַפט פון רוים איבער דעם לאַטינישען בונד.

די לעצטע יאָהרען פון סערוויוס טוליוס' לעבען איז געווען פערביטערט דורך א פאַמיליען־טראַגעדיע. ער האָט זיינע ביידע טעכטער פערהייראַט מיט זיינע צוויי שוואָגערס לוציוס און אָרנוס, די זיהן פון טאַרקוויניוס פּריסקוס'ן. פון די צוויי טעכטער איז די עלטערע געווען א מילדע און א גוטע און די אינגערע איז געווען שלעכט און פערדאָרבען. דער זעלביגער אונטערשייד איז געווען צווישען די צוויי מענער זייערע. לוציוס איז געווען הערשזיכטיג און שלעכט און אָרנוס איז געווען גוט און מילד. לויידער איז

די גוטע מילדע טאַכטער אריינגעפאַלען צום שלעכטען פערדאַרבענעם לוציוס, און די שלעכטע טוליע איז אָנגעקומען צום מילדען ארנוס. די פּאָארען האָבען ניט געשטימט, די צוויי שלעכטע האָבען זיך פעראייניגט, האָבען ערמאָרדעט די צוויי מילדע, און האָבען געהיראט. נאָך דיזער שרעקליכער טאַט האָבען־זיי בעשלאָסען דעם אַלטען סערוויוס טוליוס פון טראָן צו פערשטויסען. לוציוס האָט זיך איינמאָל בענוצט מיט דער אָפּוועזנהייט פון קעניג, און מיט דער הילף פון זיינע פרייַנד און דורך אונטערקויפען מיט געלט איז עס איהם געלונגען אויף דעם פּאָרום אויפצושטעלען א טראָן און האָט זיך ערקלערט אלס קעניג. אין דער צייט איז אָבער סערוויוס טוליוס אָנגעקומען און האָט געוואָלט זיין מערדערישען איידים פון טראָן אַראָפּשלעפען. דיזער אָבער האָט איהם פון די טרעפ אַראָפּגעשלייידערט און ער איז שטאַרק פערוואונדעט געוואָרען. ער האָט זיך געוואָלט ווי עס איז אהיים דערשלעפען, אָבער אויף'ן וועג האָבען איהם מערדער, וואָס לוציוס האָט אונטערגעשיקט, ערמאָרדעט, און זיין קערפער איז געבליבען ליגען אין מיטען גאס. צופעלליגערווייז איז די מערדערישע טאַכטער, די יונגע טוליע, לוציוס' ווייב, געפאָהרען צום פּאָרום בעגריסען איהר מאַן מיט דעם בעזיגטען טראָן. אלס דער וואָגען איז אָנגעקומען נאָהענט צום קערפער פון אלטען ערמאָרדעטען קעניג סערוויוס טוליוס, וואָס האָט זיך נאָך געוואלגערט אין זיין בלוט, האָט דער קוטשער געוואָלט אויסמיידען דעם קערפער און מאַכען אַן אויסוועג, אָבער די מערדערישע טאַכטער האָט געהייסען פאָהרען גליך איבער דעם טויטען קערפער פון איהר אלטען פאָטער דעם קעניג.

לוציוס טאַרקוויניוס, וועלכער האָט ערהאלטען דעם צונאָמען ס ו ־ פ ע ר ב ו ס, ד. ה. דער שטאָלצער, איז געווען א טיראַנישער זעלבסט־הערשער. ער האָט זיך פערשאפט א לייב־וואך, וועלכע האָט איהם אימער געהיט פון אַנפאַל. דעם סענאַט האָט ער קיינמאָל ניט געפרעגט וועגען דעם, וואָס ער האָט געטאָן. דאָס אָרימע נידריגע פאָלק האָט ער געצוואונגען צו בויען רע־גירונגס־געביידעס, אונטער וועלכע זיי האָבען אויף אויסגעבויט דעם יופּי־טער־טעמפּעל אויף דעם קאפיטאָלינוס (בארג). די איבריגע בירגער האָט ער גערריקט מיט שווערע שטייערן און פערשיידענע אָפּנאָבען. ער האָט אָבער אויף פערשטאַנען די רוימישע ארמעע צו פערשטארקען און איהר א גרויסען גלאַנץ צו פערשאפען. ער האָט אונטערוואָרפען די לאַטינער און האָט זיי צוואונגען צו אָנערקענען די רוימישע אויבערהערשאפט. זעהר שווער איז איהם אָנגעקומען די בעזיגונג פון ג א ב י א י. דיזע שטאָדט האָט זיך אזוי מוטיג פערטיידיגט, דאָס טאַרקוויניוס האָט 7 יאָהר געשטריטען מיט איהר. ענדליך

איז איהם געלונגען איינגעהמען די שטאדט דורך ליסט (כיטראסט). דער זוהן פון טארקוויניוס האט זיך פארגעשטעלט פאר די גאביער, דאס ער איז צוקרינט מיט זיין פאטער. דעם קעניג, ווייל יענער האט איהם שטארק בעליידיגט, און אום פון איהם ראכע צו נעהמען, ווייל ער זיך מיט זיי, די גאביער, פער-אייניגען, זיי זאלען צוזאמען ארבייטען געגען זיין פאטער. מיט זיין פאלשער האנדלונג האט ער זיך ערוואַרבען דעם פולען צוטרויען פון די גאביער און זיי האבען איהם ערוועהלט אלס אויבער-קאמאנדיר. ער האט זיך אבער ארומגעזעהן, דאס הגם ער איז אן אויבער-קאמאנדיר וועט ער נאר ניט קענען טאן די שטאדט צו איבערגעבען אין די הענט פון זיין פאטער, ווייל די סאלדאטען פון גאביאי וועלען איהם ניט פאלגען צו טאן אזא זאך. ער האט געשיקט אין געהיים א שליח צו זיין פאטער טארקוויניוס דעם שטאל-צען אום ראט צו פרעגען, וואס צו טאן? דיזער האט דעם שליח ארויסגע-פיהרט אין זיין גארטען, האט צו איהם קיין וואַרט ניט געריעדט, נאר האט גענומען א מעסער און האט אפגעשניטען אלע קעפ פון די מאהן, וואס האט דארט געוואקסען. דער שליח איז געקומען צוריק און האט איהם קיין ענט-פער ניט געבראכט, נאר ער האט איהם ערצעהלט, וואס זיין פאטער האט גע-טאן אין גארטען, וועו ער האט איהם איבערגעגעבען דעם בריף. דער זוהן האט אבער באלד פערשטאנען זיין פאטער'ס געדאנק. ער האט זיך גענומען אפראמען פון וועג די גרויסע לייט, די קעפ, פון גאביאי מיט אלערליי מיט-לען: אייניגע האט ער בעשולדיגט אין פערראט און האט זיי ערמארדעט, אנדערע האט ער פון שטאדט ארויסגעשיקט. ער האט געשאטען מיט גלט די פריינדשאפט פון ארימען פאלק צו געווינען, אום ער זאל וועלען אליין-הער-שער. אין אזא צושטאנד איז איהם ניט שווער געווען די שטאדט איבערצו-געבען אין די הענט פון זיין פאטער. פיעלע צווייפלען אין דער וואהרהייט פון דיזער געשיכטע און רעכנען זי פיר איין אויסגעטראכטע מעשה.

איבערהויפט איז אלץ, וואס מען שרייבט צו צו טארקוויניוס דעם שטאל-צען, זעהר איבערטריבען און פאבעלהאפט. אזוי צ. ב. איז אונמענליך צו גלוי-בען, דאס ער האט געהאט אן ארמעע פון 70,000 קריגער. די גרויסקייט פון די בנינים, וואס ער האט אויסגעבויט, איז אויך פיעל איבערטריבען. אבער ניט אכטענדיג אויף דעם גרויסען גלאנץ פון זיין רעגירונג זיינען די פאטרי-ציער געווען אונצופריידען פון זייע דעספאטישע האנדלונגען און זיי האבען געמאכט אן אויפשטאנד. נעמליך, אלס טארקוויניוס דער שטאלצער האט געהאט בעלאגערט די שטאדט א ר ד ע א, די הויפט-שטאדט פון די רוטולער, האט זיין זוהן סעקסטוס געשענדעט די ערעלע ל ו ק ר ע צ י א, די פרוי

פון א רוימישען אדעלמאן. לוקרעציא האָט ניט געקענט איבערטראָגען די שאנדע און האָט זיך געזומען דאָס לעבען נאָך דעם, ווי זי האָט זיך זעהר צערטליך צוזענענט מיט איהר פאָטער און מיט איהר מאן. די פרייַנד און בעקאנטע פון לוקרעציא'ן זיינען געווען אויפגעבראכט אויף די גאנצע טירא-נישע פאמיליע און האָבען געשוואָרען ראכע צו נעהמען פון די הולטייעס. איין פרייַנד מיט'ן נאמען יוניוס ברוטוס, וועלכער האָט זיך געמאכט משוגע, אום ניט אַרויפצוציהען אויף זיך א חשד פון טאַרקוויניוס'ן, האָט פערזאמעלט

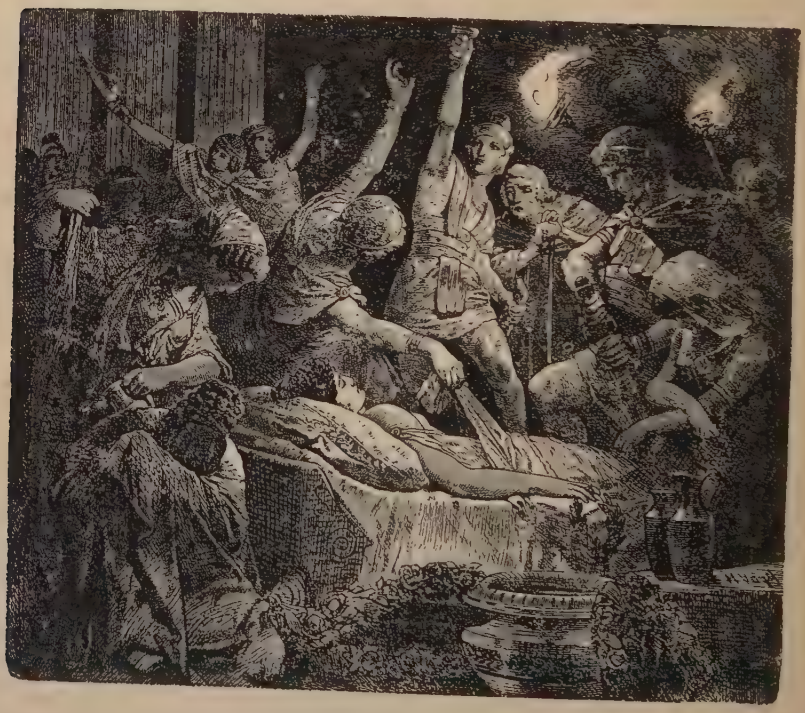

לוקרעציא'ס טויט.

פילע רוימער אין קאלאציא, האָט זיי געצייגט לוקרעציא'ס טויטען קערפער און האָט אין זיי דורך דעם אויפגעוועקט אזא גרויסען צארן, דאָס זיי האָ-בען זיך אלע באלד בעוואפענט און געגאנגען מיט איהם נאָך רוים. דאָ איז באלד צוזאמענגעקומען א פאלקס-פערזאמלונג, אין וועלכער עס איז בעשלאָ-סען געוואָרען די גאנצע פאמיליע פון דעם טיראן צוזאמען מיט'ן טיראן זעלבסט פון רוים אַרויסצוטרייבען. אלס טאַרקוויניוס האָט ערהערט וואָס

אין רוים איז פאָרגעקומען, איז ער באַלד פון דער בעלאַגערונג פון אַרדעאַ נאָך רוים געלאָפען, אָבער מען האָט איהם ניט אַריינגעלאָזען. אויך די אַר-מעע האָט זיך פון איהם ענטזאַגט, און ער איז געצוואונגען געווען זיך צו בעזעצען אין אַ שטאָדט פון די עטרוסקער.

נאָך דעם, ווי רוים האָט זיך בעפרייט פון דעם טיראַנישען דעספּאָט (509 פ. קר.), האָט זי שוין מעהר קיין קעניג ניט געוואָלט האָבען. צוויי קאָנסולען, וועלכע זיינען ערוועהלט געוואָרען אויף איין יאָהר, זיינען גע-שטעלט געוואָרען אָן דער שפּיץ פון פאָלק. די מאַכט זייערע איז געווען די זעלבע, וועלכע די פריהערדיגע קעניגען האָבען געהאַט, ד. ה. זיי זיינען אויך געווען די קאָמאַנדירען פון די חיל.

דיזער נייער צושטאַנד האָט אָבער לאַנג ניט אָנגעהאַלטען. דער טיראַן טאַרקוויניוס האָט אין עטרוריען צוזאַמענגעשטעלט אַן אַרמעע אונטער דער פיהרערשאַפט פון זיין זוהן אַרנוס. עס איז פאָרגעקומען אַ שלאַכט צווי-שען די עטרוסקער און די רוימער, אין וועלכער ביידע קאָמאַנדירען זיינען טויט געפאַלען און קיינער האָט ניט געזיגט. טאַרקוויניוס האָט אַלץ דעם מוט ניט פערלאָרען און האָט זיך געווענדט צום עטרוסקישען קריג־פיהרער פּ אָ ר ז ע נ אַ און האָט ביי איהם גע׳פּועל׳ט ער זאָל איהם געבען הילף. די עטרוסקער האָבען שוין לאַנג מיט קנאה געקוקט אויף דעם אונגעהייערען פאָרשריט פון רוים, און האָבען געזוכט אַ צופאַל איהר מאַכט צו פערקלענע-רען. יעצט האָט זיך זיי געמאַכט אַ געלעגענהייט רוים צו ערנידריגען. פּאָר-זענאַ האָט זיך בעגעבען מיט זיין אַרמעע נאָך רוים. ער האָט קיין שטערונג אויף זיין וועג ניט בעגעגענט ביז ער איז געקומען צו דעם טייך טיבער, וועל-כער איז געווען דער איינציגער צווישענשייד צווישען זיין אַרמעע און רוים. די עטרוסקער האָבען זיך אָפּגעשטעלט ביי דער בריק, וועלכע האָט זיי בע-דאַרפט איבערפיהרען אין שטאָדט. ביים אָנבליק פון דער עטרוסקישער אַר-מעע האָט די בריק־וואַך אָנגעפאַנגען צו ענטלויפען. אָבער איין מוטיגער מאַן ה אָ ר אַ צ י ו ס ק אָ ק ל ע ס, האָט זיי געצוואונגען צו בלייבען אויף זייער פּאָסטען. דיזער העלד האָט מיט דער הילף פון אייניגע אַנדערע ניט דערלאָזען דעם פיינד אַרויפקומען אויף די בריק ביז די רוימער האָבען די גאַנצע בריק צושטערט. האָראַציוס האָט מיט אַלע זיינע קרעפטען געהינ-דערט דעם פיינד ביז דעם לעצטען אויגענבליק, נאָכדעם איז ער צוזאַמען מיט זיינע וואַפען אין טיבער אַריינגעשפּרונגען און איז גליקליך צום ברעג צו-געשוואומען, און דער האָגעל פון פיילען, וואָס דער פיינד האָט אויף איהם געשאָסען, האָט איהם ניט געשאַדט. די רוימער האָבען איהם אויפגענומען

מיט גרויס ענטהויזיאַזם אַלס דעם רעטער פון פאָטערלאַנד, און מען האָט איהם דערפאַר געשענקט אַ שטיק אַקער־לאַנד, אַזוי גרויס, פיעל ער האָט גע-קענט אין איין טאָג בעאַרבייטען.

דורך דעם העלדישען מוט פון האָראַציוס קאָקלעס איז די געפאַהר פון רוים נאָר אויף אַ וויילע אָפּגעלעגט געוואָרען, ווייל פּאָרזענאַ האָט באַלד די שטאָדט בעלאַגערט אום די בירגער פון רוים דורך הונגער צו צווינגען זיך אונ-טערצוגעבען. ווען די נויט איז געוואָרען זעהר גרויס, האָט זיך געפונען אין רוים אַן אַנדער העלד, וועלכער האָט בעשלאָסען צו אָפּפערן זיין לעבען

העלדישער מוט פון האָראַציוס קאָקלעס.

און טויטען פּאָרזענאַ'ן אום זיין פאָטערלאַנד צו רעטען. דיזער העלד איז גע-ווען קאַיוס מוציוס, וועלכער האָט שפּעטער בעקומען דעם צונאָמען סצאָוואָלאַ, ד. ה. לינק־הענטיגער. מיט דער ערלויבנים פון סענאַט איז ער אַוועק מיט אַ שפּיז אונטער זיין מאַנטעל אין פיינדליכען לאַגער. דאָ האָט ער זיך צומישט מיט אַ מענגע סאָלדאַטען, וועלכע זיינען געגאַנגען צום גע-צעלט פון קאָמאַנדיר אום דאָרט זייער געהאַלט צו קריגען. נעבען דעם קאָמאַנדיר איז געזעסען דער סעקרעטער געקליידט אין די זעלבע קליידער ווי דער קאָמאַנדיר. מוציוס האָט געמיינט, דאָס דיזער איז דער קאָמאַנדיר,

ווייל אלע סאלדאטן האבען זיך צו איהם געווענדט. און אום ניט צו מאכען פיעלע שאלות, מען זאל גלייך ניט דערקאנען, דאס ער איז א פרעמדער, האט ער דערשטאכען דעם קאמאנדיר. מען האט איהם באלד ענטוואפענט און געפרעגט, ווער ער איז און וואס האט איהם געטריבען צו דעם מארד. מוציוס האט גלייך אפען ערקלערט, דאס ער איז א רוימישער בירגער און דער צוועק פון זיין האנדלונג איז געווען צו בעפרייען זיין פאטערלאנד פון דעם פיינד; ער האט פאר דעם טויט קיין מורא ניט, און אזעלבע ווי ער געפינען זיך אין רוים זעהר פיעל, און ווען איהם איז יעצט ניט געלונגען דעם פלאן דורכצופיהרען וועט עס אהן צווייפעל געלינגען איינעם פון די פיעלע אנדערע העלדען, וואס זיינען גרייט צו דיזער אונטערנעהמונג.

פארזענא איז געוואהרען שרעקליך אויפגעבראכט אויף די פערשווערונג און האט געפאדערט פון מוציוס'ן ער זאל איהם ארויסגעבען די נעמען פון די אלע, וואס זיינען בעטייליגט אין איהר, און האט געדראהעט איהם צו פערברענען לעבעדיגערהייד, אויב ער וועט איהם זיי ניט ארויסגעבען. מוציוס האט דאן זיין רעכטע האנט אלין ארייניגעשטעקט אין דעם פייער, וואס האט געברענט נעבען איהם אויף'ן אלטאר, און האט געזאגט: „זעה און בעגרייף, ווי וועניג ווערט דאס לעבען האט ביי אונזערע לייט, וואס שטרעבען צו בעפרייען דאס פאטערלאנד!" דער קאמאנדיר איז זעלבסט אויפגעשפרונגען פון זיין ארט, האט אפגעשטויסען מוציוס'עם האנט פון פייער און האט איהם געשענקט זיין לעבען און זיין פרייהייט. ער האט אזוי פיעל אכטונג בעקומען פיר זיינע פיינד, דאס ער האט מיט רוים געשלאסען פרידען.

די בעדינגונגען פון דיזען זיינען געווען, דאס רוים זאל צוריק אפגעבען צו די עטרוסקער די זיבען דערפער, וואס זי האט פריהער אפגענומען ביי זיי, און אלס פערזיכערונג, דאס זי וועט בלייבען טריי צו זייער אפמאך און וועט לעבען אין פרידען מיט די עטרוסקער, זאל זי געבען אלס משכון צו די עטרוסקער 10 יונגע לייט און 10 מיידלאך פון די פארנעהמסטע פאמיליעס אין רוים. אונטער די 10 מיידלאך האט זיך געפונען איינע מיט דעם נאמען ק ל א ו י א. דיזע האט ניט געוואלט פערבלייבען אין פיינדליכען לאגער, איז עגטלאפען פון דארט, האט איבערגעשוואומען דעם טייך טיבער און איז צוריק אין רוים אנגעקומען. די רוימער האבען זי איבער־א־ניים איבערגעגעבען אין פארזענא'ס הענט, אבער דיזען איז אזוי שטארק געפעלען געווארען דער מיט און דער גייסט פון פרייהייט פון דער רוימישער יונגפרוי, דאס ער האט איהר ערלויבט צוריקקעהרען זיך נאך איהר געבורט־שטאדט און אפילו אויך מיטנעהמען מיט זיך פון איהרע פריינדינען וויי פיעלע זי וויל. פיעל פערוואונ-

דערט פון דעם רוימישען מוט, האָט ער אין גאַנצען די בעלאַגערונג אויפגעגעבען און האָט זיך צוריקגעקעהרט צו זיין רעזידענץ, קלוזיום. די רוימער האָבען צום אָנדענקען פון קלאָליא געמאכט א רייטער־סטאטוע.

דער רעזולטאט פון דעם שטרייט צווישען די רוימער און עטרוסקער איז געווען, דאָס די עטרוסקער האָבען בעקומען די אויבערמאכט איבער די רוימער. אָבער ניט אויף לאנג, זיי האָבען דיזע אויבערמאכט באלד פערלאָרען אין אונגליקליכען שטרייט, וועלכען דער זוהן פון פאָרזענא האָט געפיהרט געגען דער לאטינישער שטאָדט אריציא אין דער צייט, וואָס די רוימער האָבען געוואונען א גרויסען צואוואוקס פון עטרוסקער און סאבינער. אונטער די סאבינער, וואָס האָבען זיך בעזעצט אין רוים, איז געווען א זהר פאָרנעהמער פאטריציער א ט ט י ו ס ק ל א ו ד י ו ס, וועלכער האָט זיך בעזעצט אין רוים מיט 5,000 אָנהענגער צוליב א קריג מיט זיינע לאנדסלייט. רוים האָט איהם געגעבען אלע רעכטען פון אן עכטען רוימישען פאטריציער. ער האָט דאָ געביטען זיין נאָמען אויף א פ פ י ו ס ק ל א ו ד י ו ס און איז געוואָרען דער שטאם־פאטער פון א זהר פאָרנעהמער פאמיליע, וועלכע האָט אין דער געשיכטע פון רוים א בעדייטענדע ראלע געשפילט.

דיזער צואוואוקס האָט שטארק פערגרעסערט די מאכט פון רוים. אלס טארקיווינוס האָט געזוהן, דאָס זיין פלאן מיט פאָרזענא אין דורכגעפאלען, האָט ער זיך גענומען צום לאטינישען בונד און חאָט איהם בעוואויגען צו פיהרען קריג מיט רוים. דער סוף פון דיזען שטרייט איז געווען, דאָס די רוימער האָבען בעזיגט די לאטינער. דאָך האָבען מיט אייניגע יאָהר שפעטער די רוימער און די לאטינער איינע די אנדערע געשוואָרען אייביגע טרייהייט און פרידען. יעצט האָט טארקוויניוס זיין האָפנונג אויף די לאטינער אויך פערלאָרען, ער איז אוועק אין א גריכישע קאלאָניע קומאָ אין קאמפאניען, וואו ער איז באלד נאָך דעם געשטאָרבען (495 פ. קר.).

4) בעשרייבונג פון דער שטאָדט רוים.

אָנפאָנגם איז רוים געווען א קליין דערפל אויף דעם בארג פאלאטינום, אויף וועלכען אייניגע פאסטוכער האָבען זיך בעזעצט. געביידעם מעהר אָדער וועניגער וויכטיגע האָבען אָנגעפאָנגען בעווייזען זיך ערסט שפעטער, נעמליך, וועז די סאבינער האָבען זיך בעזעצט אויף דעם קווירינאלים און קאפיטאָלינום, און אלס זיי האָבען זיך פעראייניגט מיט די לאטינער. הגם די נייע בעוואוינער האָבען זיך אלע מיה נעגעבען אויסצוטרייקענען די זומפען, וועלכע האָבען זיך געפונען אין די טאלען צווישען די בערג, איז די שטאָדט

דאָך געבליבען ניט שען. די גאַסען זיינען געווען זעהר ענג און די הייזער אונגעהייער הויך און בעדעקט מיט שטרוי און שינדלען. דיזעם איז גע-בליבען ניט געענדערט אויך פיעל שפעטער, ווען די גאַלליער האָבען די שטאָדט צושטערט אין יאָהר 389 פ. קר. און זי איז איבער-א-נייס אויפגעבויט געוואָ-רען, ווייל דאָס צוריק-אויפבויען פון דער שטאָדט איז דאַמאָלס געשעהן אין גרויס אייליגים און אונרעגעלמעסיג. ערסט שפעטער, ווען די רוימער זיי-נען בעקאַנט געוואָרען מיט דער גריכישער בוי-קונסט, האָבען זיי אָנגעפאַנגען שענקען אויפמערקזאַמקייט צו דער אויסערער שענקייט פון זייערע בנינים, און זיי האָבען דאַמאָלס אָנגעפאַנגען צו בויען שענע טעמפּלען און אַנדערע וויכטיגע געביידעס.

דער עלטסטער טייל פון רוים איז געווען געבויט אויף דעם לינקען ברעג פון דעם טייך טיבער, 24 קילאָמעטער וויים פון דער מינדונג (ד. ה. פון דעם אָרט, וואו דער טייך גיסט זיך אַריין אין ים). די געגענד איז געווען זעהר גוט אין פיעלע הינזיכטען, הגם דער קלימאַט איז געווען ניט זעהר געזונד. די בערג, אויף וועלכע די שטאָדט איז געבויט געוואָרען, האָבען פערשאַפט די איינוואוינער א צופלוכטס-אָרט, א שוץ געגען פיינד. אין די שפעטערע צייי-טען איז די שטאָדט געווען פערשפרייט אויף זיבען בערג: 1) אויף דעם פּ א ל א ט י נ ו ס, א ניט רעגעלמעסיגער פיער-עקיגער באַרג; 2) אויף דעם ק ו ו י ר י נ א ל י ס / צו צפון-מזרח פון פּאַלאַטינוס; 3) אויף דעם ק א פּ י ט א ל י נ ו ס, וועלכער איז געווען 50 מעטער הויך און איז געשטא נען אין צענטער פון אַלע איבריגע בערג. אויף איהם איז געווען געבויט די פעסטונג און דער טעמפּעל פון יופיטער קאַפּיטאָלינוס, און דעריבער איז ער געוואָרען דער רעליגיעזער און פּאָליטישער מיטעלפונקט פון דער שטאָדט און פון דעם גאַנצען רייך; 4) אויף דעם צ א ל י ס; 5) אויף דעם א ו ע נ-ט י נ ו ס, וואָס איז געשטאַנען אין דרום און איז געווען דער הויפּט-אָרט פון די פּלעבעיער, וועלכע האָבען דאָרט געהאַט זייער גרעסטעם הייליגטום, דעם טעמפּעל פון דער גטין דיאַנא. צווישען דעם אַווענטינוס און פּאַלאַטינוס איז געשטאַנען דער צירקום מאַקסימום, וועגען וועלכען מיר האָבען שוין פריהער גערעדט; 6) אויף דעם ע ס ק ו י ל י נ ו ס, וועלכער איז געווען דער בריטעסטער פון אַלע איבריגע בערג; 7) אויף דעם ו י מ י נ א-ל י ס, וועלכער ליגט צווישען דעם עסקווילינוס און דעם קווירינאַליס. דיזער באַרג איז געווען בעוואוינט וועניגער פון אַלע אַנדערע פון די זיבען בערג.

דער בעריהמטעסטער אָרט פון דער שטאָדט איז געווען דער בעריהמטער פאָרום. דיזער מיטעלפונקט פון שטאָדטישען און פּאָליטישען לעבען איז גע-

לענען צווישען דעם קאפיטאלינום און פאלאטינום. אין זייט איז געשטאנען דאס ראט=הויז. געגען דעם ראט=הויז ביים פוס פון פאלאטינום איז געשטאנען דער טעמפעל פון דער געטין וועסטא און די וואוינונג פון דעם פאנטיפעקס מאקסימום (כהן גדול). דער פרייער פלאץ אין מיטען איז געווען דער אָרט פיר די פאלקס=פערזאמלונג מיט דער ביהנע פון רעדנער. ארום דעם פארום זיינען געווען גאסען, אין וועלכע עס האבען זיך געפונען אלערליי קראמען, געשעפט=הייזער, וועקסעל=געשעפטען א. ד. גל. אין פערלויף פון דער צייט האט מען דאָ אויסגעבויט פערשיידענע עפענטליכע געביידעס און דענק-מעלער. דאס עלטעסטע געביידע, וואס האט זיך דאָרט געפונען, איז גע-וועזן דאס ט ו ל ל י א נ ו ם, וועלכעס איז געשטאנען אין צפון פון פא-

מוציום סצאוואלא. נאך אן אלטער קלאסישער פארשטעלונג.

רום. אין מערב=זייט איז געשטאנען דער טעמפעל פון סאטורן און דאס שאץ=הויז. אויף דעם פארום האבען זיך אויך געפונען באזיליקען, ד. ה. אפענע הויפען, וואס זיינען געווען ארומגערינגעלט מיט זייל=ען=האלען.

דער צווייטער וויכטיגער אָרט נאך דעם פארום, אין דער צייט פון דער רעפובליק, איז געווען דאס ק א פ י ט א ל, אדער די פעסטונג, וועלכע איז בעשטאנען פון 3 טיילען: דעם נאָרדליכען הויכען טייל, דעם זיד=וועסט-ליכען הויכען טייל, און א נידריגען טייל צווישען דיזע ביידע. די ריכטיגע בורג, די אייגענטליכע פעסטונג, איז געווען דער נאָרדליכער טייל. אין דיזען טייל איז געשטאנען דער א ו ג ו ר א ק ו ל ו ם, ד. ה. דאס געביידע, פון וועלכען דער אוגור האט בעטראכט די הימל=צייכענס און דורך זיי נביאות

געזאָגט וועגען וויכטיגע זאַכען, וואָס מען האָט ביי איהם געפרעגט. אויך איז דאָרט געשטאַנען דער יונאָ־טעמפּעל. אין דעם מיטעלערען נידריגען טייל האָט זיך געפונען דער אַזיל (מקלט), וועלכען, ווי דאָס פאָלק האָט געגלויבט, ראָמולוס האָט געגרינדעט אַלס צופלוכטס־אָרט פיר פרעמדע פליכטלינגען, אום דורך דעם צו־צו־ציהען פיעלע אַיינוואוינער אין רוים. צו מערב פון די בערג ביז צום טיבער האָט זיך געפונען דער בעריהמטער ק אַ מ פּ ו ס מ אַ ר - צ י ו ס (דאָס מאַרס־פעלד). אין דער עלטעסטער צייט איז דיזער פּלאַץ געווען אין גאַנצען אונבעוואוינט. אָבער דער קיסר אַוגוסטוס האָט איהם אויסגעשטאַטעט מיט פערשיידענע פּראַכטפולע געביידעס. דער קאַמפּוס מאַרציוס איז געווען בעשטימט פיר בירגערליכע און קריגערישע פערזאַמ-לונגען, און איז געשטאַנען אונטער דעם שוץ פון דעם גאָט מאַרס; דאָרט איז געשטאַנען אַן אַלטאַר געהייליגט צו דיזען גאָט, און דיזער אַלטאַר איז געווען דער מיטעלפּונקט פיר רעליגיעזע און פּאָליטישע פעסטליכקייטען. מיט דער צייט איז דאָס גאַנצע מאַרס־פעלד פערבויט געוואָרען מיט הייזער, נאָר דער פּלאַץ אַרום דעם אַלטאַר איז געבליבען פריי.

די הייזער פון די רייכע און פאָרנעהמע בירגער זיינען געווען געבויט מיט גרויס פּראַכט און גלאַנץ. די מיטעלע און אָרימע קלאַסען האָבען גע-וואוינט אין הייזער מיט מעהרערע עטאַזשען, וועלכע זיינען געווען צום פער-דינגען. דיזע הייזער זיינען אימער געווען איבערפילט מיט מענשען. עס זיינען געווען אין רוים צוויי סאָרטען גאַסען: געפלאַסטערטע (געברוקירטע) הויפּט־גאַסען און קליינע גאַסען. צו די הויפּט־גאַסען האָבען געהערט די הייי-ליגע גאַס, דער אַלטער פּראָצעסיאָנס־וועג, וועלכער האָט בעריהרט די וויכ-טיגסטע טיילען פון שטאָדט איבערהויפּט דעם פאָרום, די נייע גאַס אויף דעם פּאַלאַטינוס, און דער ברייטער וועג. אויסער דעם זיינען אין רוים געווען פּראַכט־געביידעס, טעמפּלען, גערטנער, פּאַרקען, און לויף־וועגען.

סערוויוס טולליוס האָט געמאַכט אַ שוץ־מויער אַרום די בערג: פּאַלאַ-טינוס, קווירינאַלים, קאַפּיטאָלינוס, ווימינאַלים, און צאָליוס. דיזע איז געווען די ערסטע מויער, וועלכע האָט אַרומגערינגעלט אַלע בערג צוזאַמען, און האָט דערמיט בעוויזען, דאָס אַלע אַיינוואוינער פון די פערשיידענע בערג זיינען בירגער פון איין שטאָדט. פריהער האָבען די אַיינוואוינער פון יעדען באַרג זיך געהאַלטען אָפּגעזונדערט און האָבען זיך יעדערער געמאַכט אַ בע-זונדער מויער אַרום זיך.

די רוימער האָבען זיך פיעל מיה געגעבען די שטאָדט מיט וואַסער צו בעזאָרגען. זיי האָבען געמאַכט אייניגע וואַסערלייטונגען, פון וועלכע די,

וואס אפפיוס האט געמאכט, איז געווען די עלטעסטע (312 פ. קר.). אויסער די וואסער־לייטונגען זיינען דאָרט אויך געווען זעהר פיעלע נאטור־קוועלען, וועלכע זיינען געווען זעהר פאַרזיכטיג בעוואכט און אָפּגעהיט, זיי זאָלען ניט פערדאָרבען ווערען. עס זיינען אויך געווען גרויסע שען פערצירטע וואסער־בעהעלטער, שפרינג־ברונענס, פרעכטיגע קוועלען־געביידעס, אָפענע און בעדעקטע טייכען צום שווימען, באד־אנשטאלטען א. אז. וו. אין איניגע פון די בעדער זיינען געווען איינגעריכטעט אנשטאלטען פיר גימנאסטישע איבונגען, אויך געזעלשאפטליכע אונטערהאלטונגען האבען אין מאנכע פון די בעדער שטאטגעפונען.

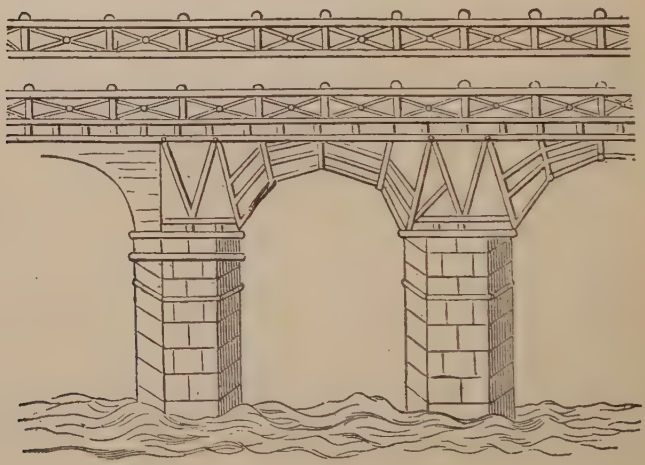

די בריק איבער'ן טיבער.

די גרויס פון דער שטאדט אין די אלטע צייטען איז יעצט שווער צו בעשטימען, ווייל מיר האבען ניט קיין ריכטיגע קוועלען דערצו. מיר ווייסען נאר, דאם אין דער צייט פון קעניג וועספאסיאנוס איז געווען דער אומפאנג פון אלע הייזער פון שטאדט 13,200 פום. די מויער וועלכע אורעליום האט געמאכט ארום שטאדט איז געווען פון 22 ביז 23 קילאמעטער. די בעפעלקערונג אין דער צייט פון קיסר אוגוסטום איז געווען 320,000 זעעלען, אין דיזער צאהל זיינען ניט געווען גערעכענט די ריטער, סענאטארען, וויבער און מיידלאך, מיט דיזע אבער צוזאמען איז די צאהל פון דער בעפעלקערונג לויט בערעכנונג געווען 1,600,000.

ב. די צייט פון אינערליכען קאמף פֿיר גלייכע פּאָליטישע רעכטען.

1) די פערשיידענע שטאַנדען.

מיר האָבען שוין פריהער געזאָגט, דאָס די פּאטריציער זיינען געווען די ערסטע געטעס, וועלכע האָבען געגרינדעט רוים, און די פּלעבעיער זיינען געווען די, וועלכע זיינען שפּעטער צוגעקומען צו די געטעס פון אנדערע ערטער. אָבער אין גרונד געטומען איז דיזע ערקלערונג ניט גאנץ ריכטיג, ווייל מיר געפינען שוין דיזע צוויי קלאסען אין דער צייט פון ראָמולוס'ן, ד. ה. אין דער ערסטער צייט פון דער גרינדונג פון רוים. דיאָניסיום זאָגט, אָס די פּאטריציער־קלאָס האָט זיך געביל̈דעט פאר דער אייניריכטונג פון דעם סענאט פון א בעשרענקטער צאָהל̈ פערזאָנען, וועלכע האָבען זיך אויסגעציי־כענט מיט זייער מוט, רייכטום און יחוס.

דאָס די סענאטאָרען זיינען ערוועהל̈ט געוואָרען נאָר פון די פּאטריציער, האָט ציצעראָ שוין ל̈אנג פעסטגעשטעל̈ט, און דיזער פאקט ווערט אויך בע־שטעטיגט פון דעם נאָמען „פּאטריציער", פון דעם וואָרט „פּאטרעס", וועל־כעס בעדייטעט "פּאָטערס", א נאָמען מיט וועלכען די סענאטאָרען פּלעגען זיך רופען. אָבער דיזעס בעווייזט נאָך ניט, דאָס די 300 סענאטאָרען אין רוים זיינען אל̈ע געווען פּאָרשטעהער פון די 300 הויפּט־פאמיל̈יעס פון די אל̈טע געטעס, ווייל̈ עס זיינען דאָ בעווייזען, דאָס וועו עס האָט אויסגע־פעהל̈ט א סענאטאָר, האָט מען ערוועהל̈ט אן אנדערען ניט פון די פּאָרשטעהער פון די געטעס נאָר פון פּערזאָנען, וואָס האָבען זיך אויסגעצייכענט מיט זייערע פערדינסטען.

אָבער דאָס איז געווים, דאָס עס זיינען ניט געווען אין אָנפאָנג פּאטרי־ציישע און פּלעבעיאישע געטעס. עס איז גיכער צו גלויבען, דאָס אין דער זעלביגער געטס האָבען זיך געפונען פּאטריציש און פּלעבעיאישע פאמיל̈יעס. אל̈ס בעווייז צו דיזער בעהויפּטונג קענען דינען די ביידע פאמיל̈יעס פון די קלאודיער און מארצעל̈ער. ביידע האָבען געהערט צו דער פאמיל̈יע קלאו־דיער, אָבער נאָר די ערסטע האָבען בעזעסען דעם פּאטריציישען אדעל̈. מען מוז רעכענען, דאָס נאָך סערוויוס טול̈ליום איז דאָס גאנצע רוימישע פּאל̈ק געווען צו־טיל̈ט אין צוויי קלאָסען. צו דער ערסטער קלאָס האָבען געהערט די סענאטא־רען און די אל̈ע פאמיל̈יעס, פון וועלכע אל̈ע בעאמטע פּלעגען ערוועהל̈ט ווע־רען, און צו דער צווייטער קלאָס האָבען געהערט אל̈ע איבריגע פרייע בור־גער פון שטאָאט.

נאָך שווערער איז צו ערקלערען, פון וואַנען קומען אַרוים די „קליענטען", ד. ה. די דאָזיגע לייב־אייגענע, וועלכע האָבען געאַרבייט אין די פעלדער פון די פּאַטריציער אָלם בויערן אָדער האַנדווערקער, און האָבען ניט געהאַט ניט קיין פּאָליטישע ניט קיין בירגערליכע רעכטען. יעדער קליענט האָט געמוזט האָבען א פּאַטראָן אָדער שוץ־הערר, וועלכער האָט פערטרעטען און געשיצט די רעכטען פון זיין קליענט (שיצלינג) פּאַר דעם געריכט אָדער פּאַר דער רע־גירונג. די קליענטען זיינען ניט געווען קיין בעזונדער גרופּע, ווי די פלע־בעיער, נאָר זיי זיינען געווען ציטיילט צוויישען די פּאַמיליעס פון די פּאַט־ריציער אין קליינע אָפּטיילונגען. די קליענטען פלעגען איבערגעהן בירושה

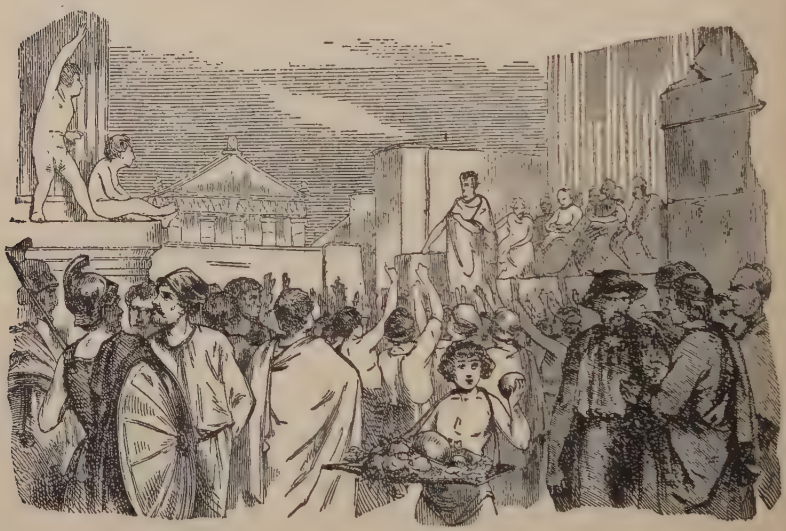

רוימישער רעדנער אויף דעם פּאָרום.

פון פּאַטער צום זוהן, ווי א ניט־לעבעדיגע זאַך, ווי מטלטלין. פיר דעם שוץ, וואָס דער פּאַטריציער האָט געצייגט צו זיין קליענט, האָט דיזער געמוזט טאָן געוויסע דינסטען און ארבייטען. וועו זיין פּאַטראָן איז געווען אָרים, האָט דער קליענט איהם געמוזט שטיצען מיט אַלץ, וואָס ער האָט געהאַט. ער האָט געמוזט העלפען די טעכטער פון זיין פּאַטראָן אנשטענדיג צו הייראטען. וועו זיין הערר און פּאַטראָן איז געפאַנגען געווארען אין קריג, האָט דער קליענט געמוזט איהם אויסקויפען און ער האָט איהם געמוזט בעגלייטען, וועו ער איז געפאַנגען דינען אין קריג. אין שפּעטערע צייטען געפינען מיר, דאָס גאַנ־צע שטאַטען און געמיינדעס פון די רוימישע פּראָווינצען זיינען געווען

קליענטען צו איינצעלנע רוימישע פאמיליעס. אזוי צ. ב. די אפריקאנער צו די סציפיאנען, די קעלטישע אלאבראגער צו די פאביער א. אנד.

זעהר וויכטיג איז, דאס די קליענטען האבען געטראגען דעם נאמען פון די גענטעס פון זייערע פאטראנען, זיי פלעגען נעהמען אנטייל אין זייערע אפפער און זיינען געשטאנען אונטער דעם שוץ פון די גענטער פון זייערע פאטראנען. דערפון זעהט מען ארויס, דאס די קליענטען וואקסען פון די פאמיליעס, וועלכע האבען אורשפרינגליך צו קיין גענס ניט געהערט. אום אבער זייער פערזאן אוו זייער אייגענטום צו שיצען אוו אום זיי זאלען קענען אנטייל נעהמען אין די רעליגיעזע פייערליכקייטען, וועלכע זיינען געווען ענג פערבונדען מיט דער גענס, האבען זיי געמוזט אלס קליענטען זיין צוגעבונדען צו וועלכער עס איז פערזאן אדער פאמיליע פון א געוויסער גענס. דיזער סארט פערזאנען, וועלכע האבען געמוזט זוכען שוץ ביי אנדערע, זיינען צום מעהרסטען געווען צווישען די פלעבעיער.

דער רוימישער שטאאט, ווי דער גריכישער, איז געווען געגרינדערט אויף שקלאפעריי. שוין אין דער גאנץ אלטער צייט געפינען מיר שקלאפען ביי די רוימער. זיי זיינען אויך דא געווען אן אונבעשרענקטעם אייגענטום פון זייערע העררען, וועלכע האבען געהאט דאס רעכט זיי איבערגעבען אלס ירושה צו זייערע יורשים, צו פערקויפען און צו פער'משכון'ען. דער שקלאף האט קיין רעכט ניט געהאט געוצליך צו הייראטען, נאר לעבען מיט א פרוי אהן הייראט. די קינדער, וואס זיינען געבארען געווארען פון אזא צוזאמענלעבען מיט א פרוי, זיינען אויך געווען שקלאפען. קיין אייגענטום האבען זיי ניט געקענט בעזיצען, אלץ, וואס זיי האבען געהאט, האט געהערט צו זייערע העררען. דער שקלאף האט קיין רעכט ניט געהאט פאר דעם געריכט צו ערשיינען, זיין צייגנים (עדות=זאגען) האט נאר דאמאלס געהאט א שטיקעל ווערט, וועו עס איז פון איהם ארויסגעפרעסט געווארען דורך יסורים און מאטערנים. קיין געריכט האט איהם ניט געשיצט געגען שלעכטער בעהאנדלונג פון זיין הערר, אפילו זיין לעבען איז געווען אפהענגיג פון דעם קאפריז פון זיין בעל הבית. אבער דער הערר האט געהאט דאס רעכט פריי צו לאזען זיין שקלאף. דאן האט דער שקלאף בעקומען אלע בירגערליכע רעכטען. אבער נאר דאן, וועו די בעפרייאונג איז פארגעקומען עפענטליך און פייערליך. די ניט=עפענטליכע פריי=לאזונג פון א שקלאף האט איהם קיין רעכטען ניט געגעבען, אבער פריי איז ער יעדענפאלס געווארען. אין יעדען פאל איז דער פריי=געשפראכענער שקלאף געשטאנען נידריגער פון א פריי=געבאראנער רעגעם בירגער. אפילו נאך דער בעפרייאונג איז דער געווען שקלאף

געשטאַנען אין בעצוג צו זיין פריהערדיגען הערר אלס קליענט. ער האָט איהם אויך נאָך דער בעפרייאונג געמוזט כבוד אָפגעבען, און אָפטמאל אויך מתנות געבען. ער האָט געמוזט אינגיג ארבייטען פיר איהם טאָן. אויב דער געווע-זענער שקלאף איז געשטאָרבען און האָט קיין קינדער ניט איבערגעלאָזען, איז דער פריהערדיגער הערר זיינער געוואָרען זיין יורש. וועז דער שקלאף האָט נאָך זיין בעפרייאונג ניט געהאלטען זיינע פערפליכטונגען, האָט דער פריהער-דיגער הערר געהאט דאס רעכט איהם דורך דאס געריכט צו צווינגען זיי צו האלטען. די פריי-געלאָזענע שקלאפען האָבען געהאט דאס רעכט צו טראָגען א הוט מיט א טאָגא צוגלייך מיט אלע בירגער. דער פאמיליען-נאמען פון

דאס פאָרום פון רוים.

די פריי-געלאָזענע שקלאפען איז געווען דער זעלבער ווי פון זייערע פריהער-דיגע העררען, נאר מיט א צונאמען.

די הויפט-קוועלע פון שקלאפערי איז געווען די געפאנגענשאפט אין קריג. אבער אויך א פרייער בירגער האָט געקענט פערוואנדעלט ווערען אין א שקלאף אלס שטראָף, אדער וועז ער איז ניט געווען אין שטאנד צו בעצאה-לען זיינע שולדען. די צאהל פון שקלאפען אין אלטערטום איז אימער מעהר און מעהר געוואקסען, ווייל די מלחמות האָבען דאמאלס קיינמאל ניט אויפ-געהערט אפילו אויף א קורצע צייט. אלס טיבעריוס סעמפראָניוס גראקכוס האָט איינגענומען סאַרדיניען, האָט ער אזוי פיעלע שקלאפען געבראכט נאך

רוים, דאָס עס איז געוואָרען נאָך דעם א שפּריכוואָרט: „ביליגער ווי א שקלאַף". ענדליך איז די צאָהל פון שקלאַפען געוואָרען אזוי אונגעהייער גרויס, דאָס די רוימער זעלבסט האָבען אָנגעפאַנגען מורא צו האָבען פאר זייער מאַכט. סענקא ערצעהלט, דאָס איין מאָל איז פּאַרגעשלאָגען געוואָרען אין סענאַט א גזעזץ, דאָס די שקלאַפען זאָלען מוזען טראָגען אַנדערע קלייִדער ווי די פּרייַע. דיזעם גזעזץ איז אָבער ניט אָנגענומען געוואָרען צוליב דעם, ווייל דאָן וועלען די שקלאַפען ווייסען ווי גרויס זייער צאָהל שטייגט איבער די פּרייַע און זיי וועלען מאַכען אַן אויפשטאַנד.

וואָס אָנבעטרעפט די עקאָנאָמישע פערהעלטניסען, איז דער גרעסטער טייל גרונד־אייגענטום געווען אין די הענט פון די פּאַטריציער, די אינדוסטריע און דער האַנדעל אָבער האָבען זיך געפונען אין די הענט פון די פּלעבעיער. ווי פּליניוס ערצעהלט, האָט ראָמולוס דאָס גאַנצע לאַנד צוטיילט אין 30 גלייכע טיילען, און יעדע קוריא האָט בעקומען איין טייל פון די 30. אָבער איידער ער האָט צוטיילט דאָס לאַנד, האָט ער צוגענומען א געוויסען טייל גרונד פיר דעם שטאַאט, ווי אויך געוויסע טיילען פיר די ערהאַלטונג פון די טעמפּלען און רעליגיאָן. דורך די שטענדיגע מלחמות און נצחונות איז דאָס געמיינדע־לאַנד געוואָרען אימער גרעסער און גרעסער, ווייל די רוימער פלעגען פון יעדען בעזיגטען פאָלק אָפּנעהמען א דריטעל פון זיין לאַנד־אויי־גענטום. דערפון פלעגען זיי די בעאַרבייטע ערד פערקויפען צו קאָלאָניסטען און די ניט־בעאַרבייטעט פלעגט בלייבען פיר דאָס פאָלק אין אַלגעמיין. דיזע שטיקער גרונד, וואָס האָבען געהערט צום פאָלק, האָט יעדער געהאַט דאָס רעכט צו בעאַרבייטען מיט דער בעדינגונג צו געבען צו דער פאָלקס־קאַסע א צעהנטעל פון געטרוידע און איין פינפטעל פון די פרוכט. אויך פיר די בענוצונגען פון פּאַשע־לאַנד האָט מען געמוזט בעצאָהלען.

אין די אַלטע צייטען פלעגט מען א דריטעל פון דעם געמיינדע־לאַנד געבען פיר בענוצונג צו דעם קאָמאַנדיר פון די חיל, א דריטעל צו די פּאַט־ריציער, און דער לעצטער דריטעל איז געבליבען פריי אַלס געמיין־לאַנד פיר פּאַשע.

פון סערוויוס'ן אַן האָט מען אָנגעפאַנגען צו פערקויפען אָדער פערדינגען לאַנד אויך צו די פלעבעיער. אָבער דער גרעסטער טייל פון „אַנער פובליקום" (געמיינדע־לאַנד) איז אָנגעקומען צו די פּאַטריציער, ווייל אום צו בעאַר־בייטען גרויסע שטיקער לאַנד האָט מען געמוזט האָבען שקלאַפען, וואָס נאָר די רייכערע גוט־בעזיצער האָבען געהאַט. מיט דער צייט איז דאָס לאַנד, וואָס איז אָנגעקומען צו די פּאַטריציער נאָר אַלס געדונגענעם, געפּאַכטעטעם,

געוואָרען אין גאַנצען זייער אייגענטום. די פּלעבעיער זיינען געווען שטאַרק ערביטערט געגען דיזען רויב פון דער ערד, וואָס זיי האָבען געקויפט מיט זייער בלוט, אָבער זיי זיינען געווען אָהנמעכטיג צו טאָן עטוואָס געגען דעם. דאָס איז געווען איינע פון די הויפּט־אורזאַכען, וואָס האָבען געמאַכט אַ שפּאַלטונג צווישען די ביידע קלאַסען, די פּאַטריציער און פּלעבעיער, אַ שפּאַל-טונג, וועלכע האָט ענדליך אַרויסגערופען אַן אָפענעם קאַמף.

2) פון דער אַיינפיהרונג פון דעם פאָלקס־טריבונאַט ביז די ליציניש־סעקסטישע געזעצען.

נאָך דער פערטרייבונג פון דעם טיראַן פון רוים האָט דאָס פאָלק ער-וועהלט צוויי קאָנסולען צו שטעהן אָן דער שפּיץ פון דער רעגירונג. דאַמאָלס

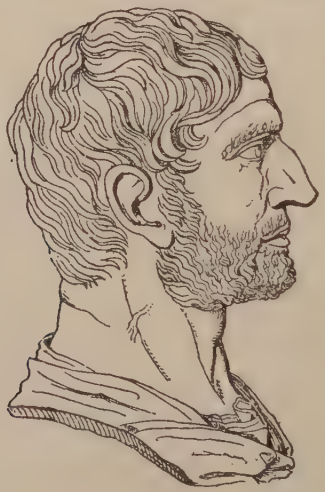

יוניוס ברוטוס.

איז געלעגט געוואָרען דער גרונד־שטיין פיר די פאָלקס־פרייהייט. די ערסטע צוויי קאָנסולען זיינען געווען: לוציוס יוניוס ברוטוס און קאַיוס טאַרקווינינוס קאָללאַטינוס. דער פערטרי-בענער טיראַן האָט אָבער נאָך אַלץ ניט אויפגעגעבען די האָפנונג צוריק דעם טראָן צו בעקומען. ער האָט געשיקט שלוחים אין רוים צו פּועל'ן ביים סע-נאַט און ביים פאָלק מען זאָל איהם זיין אייגענטום אַרויסגעבען. אָבער אין גרונד האָט ער דאָס ניט געמיינט. ער האָט דורך דיזע שלוחים געשאַפען אָנהענגער פיר איהם, וועלכע זאָלען איהם העלפען צוריק צום טראָן צו קומען. און ווירקליך איז איהם געלונגען אַ גרויסע פּאַרטיי פיר זיך אין רוים אויפ-

צושטעלען. צו זיינע אנהענגער האבען אויך געהערט די זיהן פון דעם קאנסול ברוטום און די נאהענטע קרובים פון דעם צווייטען קאנסול טארקווי־ניום קאללאטינוס. עס האט ניט וויט געהאלטען עס זאל אויסברעכען א פערשווערונג. צום גליק האבען זיך שקלאפען דערפון דערוואוסט און זיי האבען עס איבערגעגעבען צו די קאנסולען.

דער קאנסול לוציוס יוניוס ברוטום האט זיך דאן געפונען אין א שרעק־ליכער לאגע — ער האט געדארפט אליין משפט'ן זיינע זיהן פיר הויך־פער־ראט, וויל אבער דער פרידען און דאס גליק פון זיין פאטערלאנד איז ביי איהם געשטאנען העכער פון אלע אייגענע פערזענליכע אינטערעסען, האט ער קיין מינוט זיך ניט פערטראכט און האט אויסגעשפראכען דעם טויט־אורטיל איבער זיינע צוויי זיהן, און איז אליין געווען ביי זייער הינריכטונג. דער צווייטער קאנסול טארקוויניוס קאללאטינוס האט געווייזען פיעל וועניגער מוט אין דיזער אנגעלעגענהייט. ער האט אפילו אויך אויסגעשפראכען דעם טויט־אורטיל איבער זיינע קרובים, אבער אין דער זעלבער צייט האט ער גע־בעטען ביים פאלק מען זאל די טויט־שטראף פערבייטען אויף פערשיקונג פון לאנד. ברוטום אבער איז געווען דאגעגען און קאללאנטינום'עם ביטע איז צוריקגעווייזען געוואָרען. דער סענאט האט בעשלאסען די גיטער פון פער־טריבענעם טיראן איהם ניט ארויסצוגעבען, נאר צו קאנפיסיקירען זיי פיר די רעגירונג, דערצו האט דער סענאט נאך בעפוילען, מען זאל פערטרייבען פון לאנד אלע קרובים פון דעם פערטריבענעם טיראן, אונטער וועלכע עס איז אויך געווען דער קאנסול טארקוויניוס קאללאנטינוס.

דיזע פערשווערונג האט קלאר געצייגט דעם פאלק, ווי געפעהרליך א טיראן קען זיין דעם רוימישען שטאאט. דער קאנסול פובליוס וואלעריוס, וועלכער איז ערוועהלט געוואָרען אנשטאט דעם פערטריבענעם קאנסול טארקוויניוס, האט דורכגעפיהרט א געזעץ, לויט וועלכען דאס פאלק אליין האט דאס רעכט זיך צו ערוועהלען רעגירער אום צו בעשטימען, וואס פיר א סארט רעגירונג עס געפעהלט איהם אם בעסטען, און דער יעניגער, וואס וועט זיך ערלויבען עטוואס צו טאן אום צו שטעלען זיך אן דער שפיץ פון פאלק געגען זיין ווילען, זאל זיין פערפלוכט אויף אייביג פון די געטער. דורך דיזעם געזעץ האט דאס פאלק צום ערסטען מאל בעקומען דאס פולע רעכט זעלבסט צו בעשטימען א הערשער איבער זיך. דיזער קאנסול האט שפע־טער בעקומען דעם נאמען פ ו ב ל י ק א ל א, ד. ה. פאלקס־פרייונד. דער זעלביגער האט דורכגעפיהרט נאך א געזעץ, לויט וועלכען קיין געריכט האט ניט דאס רעכט איינעם צו הינריכטען אדער קערפערליך בעשטראפען איידער

דאָם פאָלק האָט גוט געוואוסט זיין אורטייל. דערמיט האָט מען אָפּגענומען ביי אייניצעלנע בעאמטע די מעגליכקייט עטוואָם אונרעכטעם צו טאָן און די גאַנצע מאַכט איז איבערגענגעבען געוואָרען אין די הענט פון פאָלק זעלבסט.

מיט דיזען געזעץ איז די מאַכט פון די קאָנסולען פיעל אָפּגעשוואַכט געוואָרען. מען איז אָבער נאָך וויטער געגאַנגען. מען האָט פון זיי אויך צו-

ברוטום אלס ריכטער פון זיינע זיהן.

גענומען די פריסטערליכע ווירדע. מען האָט בעשטימט א בעאמטען, וועלכער איז פערבליבען אין זיין אמט פיר דאָם גאַנצע לעבען, ער זאָל בריינגען צו די געטער די קרבנות, וועלכע עם פלעגען פריהער די קעניגען בריינגען. ניט אכטענדיג אָבער אויך די בעשרענקונגען פון דער מאַכט פון די קאָנסולען, איז נאָך זייער מאַכט געווען זעהר גרויס. זיי זיינען נאָך געווען די אויבער-

קאמאנדירען, זיי האבען בעשטימט די אלע בעאמטע אין דער ארמעע. אין רי ערטער, וואו עס איז פאראנעקומען א קריג, האבען זיי געהאט די אונטע-שרענקטע מאכט. זיי זיינען געווען די הויפט-ריכטער, און וואו זיי האבען ניט געקענט אליין ריכטען האבען זיי בעשטימט שטעלי-פערטרעטער. הגם די רעגירונג איז געווען אין זייערע הענט, זיינען זיי דאך ניט מעהר געווען ווי די עקזעקוטיוו-מאכט, ד. ה. די מאכט, וואס האט דורכגעפיהרט אין דער פראקטיק דאס, וואס דער סענאט האט בעשטימט. זיי זיינען נאר גע-ווען, אזוי צו זאגען, די הענט פון סענאט. די קאנסולען האבען אבער פיעל געהאט צו זאגען אויף די בעשטימונג פון די ריכטער, ווי אויך אויף די גע-זעץ-געבונג, און אין זייערע הענט איז געווען די מאכט צוזאמענצורופען די פאלקס-פערזאמלונג.

נאך אלעם דעם איז די מאכט פון דער פאלקס-פערזאמלונג געווען זעהר אונבעדייטענד. די פאלקס-פערזאמלונג האט פון זיך אליין נאר ניט געקענט עפעס אויפטאן; זי האט ניט געקענט ארויסגעבען קיין בעשטימונג, קיין געזעץ, זי האט אפילו ניט געהאט דאס רעכט צוזאמענצוקומען, ווען די קאנ-סולען האבען זי ניט גערופען. דאס פאלק האט קיין רעכט ניט געהאט צו דיסקוטירען וועגען א פראגע, נאר זאגען יע אדער ניין. יעדער פארשלאג האט נאר פון סענאט געקענט ארויסקומען, אבער ניט פון פאלק. וועז נאך א דעבאטע אין סענאט איז עטוואס בעשטימטעס געפאסט געוואָרען, האט מען עס איבערגעגעבען צום אבשטימען אין דער פאלקס-פערזאמלונג. וועז די-זע האט שוין אנגענומען א געוויסען בעשלוס פון סענאט, איז דאס נאך ניט ארויז אין קראפט ביז דער סענאט האט איהם גוט געהייסען. עס איז קלאר צו זעהן, וואס איז געווען דער רעזולטאט פון אזא מין ארדנונג: די אינטע-רעסען פון די פאטריציער אליין זיינען געווען געזיכערט אין פערטיידינט. וואָרום מיט דער אייניטיילונג פון די בירגער נאך זייער פארמעגען האבען די פלעבעיער קיין מאל ניט געקענט האבען א מאיאריטעט פון שטימען פיר זיי-ערע אינטערעסען. דערפון זעהען מיר ארויס, ווי גרויס דער אונטערשייד איז געווען צווישען דער אטהענישער פאלקס-פערזאמלונג און דער רוימישער. דארט איז געווען א פאלקאמענע דעמאקראטיע און דא א פאלקאמענע קלאסען-הערשאפט.

דיזע רעכטלאזיגקייט פון די פלעבעיער האט זיי ערפילט מיט ערביטע-רונג. איבערהויפט זיינען געווען זעהר אויפגעבראכט געגען דיזער ארדנונג די רייכערע פלעבעיער. אין יאהר 494 פ. קר. זיינען ענטשטאנען שרעקליכע אונ-רוהען אין רוים פון די פלעבעיער געגען זייער רעכטלאזיגקייט. מעהר פון

אַלץ זיינען זיי דאַמאָלס געווען געדריקט פון די האַרטע געזעצען וועגען שול-
דען. ווי עס איז בעקאַנט ווערט מיט דער ענטוויקלונג פון ציוויליזאַציאָן די
מאַכט פון געלט זעהר גרויס. דער מלוה ווערט דער הערשער איבער דעם שולד-
נער און בעקומט דאָס רעכט איהם אַפילו אַלס שקלאַף צו פערקויפען, ווען ער
בעצאָהלט איהם ניט זיין חוב. לויט דער רוימישער מיליטער־אָרדנונג האָט
יעדער מאַן אַ געוויסע צייט געמוזט דינען אין דער אַרמעע. אין דער צייט
פון דינסט זיינען די פעלדער פון דער אָרימער קלאַס געבליבען אונבעאַר-
בייט, ווייל קיין שקלאַפען האָבען זיי ניט געהאַט ווי די רייכע. די אָרימע
פּלעבעיער האָבען געמוזט אין דער צייט פון זייער מיליטער־דינסט באָרגען
געלט פון די רייכע אום צו שטיצען זייערע פאַמיליעס אַזוי לאַנג, ווי זיי האָ-
בען געדינט אין דער אַרמעע, פיר וועלכען דינסט זיי האָבען קיין געהאַלט ניט
בעקומען. פיר דאָס געלט, וואָס דער אָרימער פּלעבעיער האָט געבאָרגט פון
רייכען, האָט ער איהם געמוזט צאָהלען גרויסע צינזען, אַזוי דאָס דער חוב
האָט זיך מעהר און מעהר פערגרעסערט ביז ער האָט דערלאַנגט זעהר הויך.
דאָס געזעץ האָט געשיצט איבערהויפּט די אינטערעסען פון דעם קרעדיטאָר
און האָט אין זיין מאַכט אין גאַנצען איבערגעגעבען דעם בעל חוב מיט זיין
גאַנצער פאַמיליע מיט זיין גאַנצען פערמעגען. ווען דער אָרימער בעל חוב
האָט ניט געהאַט צו בעצאָהלען זיין חוב, האָט דער קרעדיטאָר געהאַט דאָס
רעכט צונעהמען פיר זיין חוב דאָס פערמעגען פון דעם בעל חוב, זיין הויז,
זיין פיה, זיינע פעלדער, און ווען דאָס אַלץ איז ניט געווען גענוג צו דע-
קען דעם חוב, האָט דער קרעדיטאָר געהאַט דאָס רעכט צו פערקויפען אַלס
שקלאַפען דעם בעל חוב זעלבסט, זיין ווייב און זיינע קינדער. ווען דער קרע-
דיטאָר איז געווען אַזוי פיעל גוט, דאָס ער האָט ערלויבט דעם שולדנער אָפּ-
לעגען אויף שפּעטער די בעצאָהלונג פון דעם חוב, האָט ער דערפאַר גערעכענט
אַזעלכע גרויסע צינזען, דאָס דיזעס האָט נאָך מעהר פערפּלאָנטערט די לאַגע
פון דעם שולדנער. אויב דער שולדנער איז ניט געווען אין שטאַנד אויך צום
צווייטען טערמין זיין חוב צו בעצאָהלען, האָט עס דער קרעדיטאָר בעדאַרפט
פּובליצירען אין דריי מאַרק־טעג, און דאַן האָט ער געהאַט דאָס רעכט איהם,
דעם בעל חוב, שמידען אין קייטען און בעהאַנדלען איהם גרויזאַם, ווי ער האָט
געוואָלט און געקענט. דער קרעדיטאָר האָט אַפילו געהאַט דאָס רעכט צו
טויטען זיין שולדנער. ווען איינער האָט געהאַט עטליכע קרעדיטאָרען האָ-
בען זיי געהאַט דאָס רעכט איהם צושניידען אויף שטיקער.

דיזע לאַגע האָט זיך אַזוי שטאַרק פערברייטערט אין לאַנד, דאָס כמעט
יעדען טאָג האָט דאָס געריכט איבערגעגעבען אייניגע בעלי חובות אין די הענט

פון זייערע קרעדיטאָרען. די הייזער פון די פּאַטריציער זיינען פערוואַנדעלט געוואָרען אין געפענגניסען, וואו פרייע בירגער האָבען געמוזט אונטער'ן קנוט פון זייערע קרעדיטאָרען שוועד ארבייטען אום זייערע חובות צו בעצאָהלען. דיזע אלע גרויזאמע שולד־געזעצען האָט מען ניט אָנגעוואַנדט אויף א בעל חוב א פּאַטריציער.

הגם עס האָבען זיך אויך געפונען רייכע לייט אונטער די פּלעבעיער, האָבען זיי אָבער זייער געלט ניט פערבוירכט אויף צו פערשקלאַפען די אָרימע

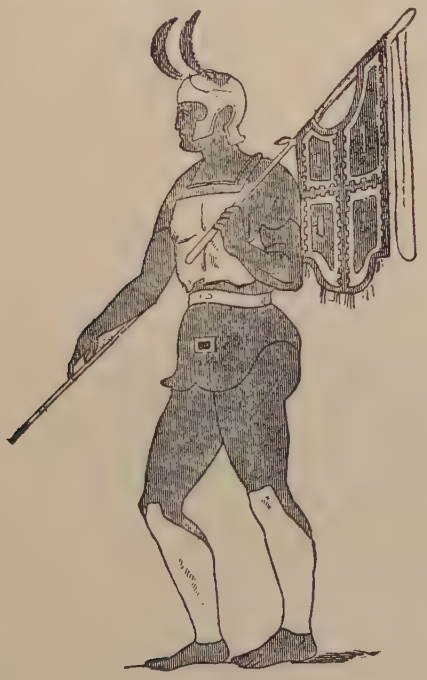

עטרוסקישער פּאַהנען־טרעגער. נאָך אַנטיקער פּאַרשטעלונג.

בעלי חובות, זיי פלעגען זייער קאַפּיטאל אריינלעגען אין לאַנד־גיטער. די פּאַטריציער האָבען עס ניט געבוירכט פיר דיזען צוועק, ווייל זיי האָבען געהאט די מעגליכקייט לאַנד צו רויבען. די לאַנג פון די פּלעבעיער איז ענדליך גע־וואָרען אונערטרעגליך, און דיזע לאַנג האָט געפיהרט צו אונרוהען. די פּאַט־ריציער האָבען אָנגעהויבען צו פירכטען, און האָבען אָנגעפאַנגען צו זוכען מיט־לען געגען דעם. אייניגע האָבען פּאַרגעשלאָגען מען זאל די פּלעבעיער בע־פרייען פון די צינזען. אַנדערע דאַגעגען האָבען געפּאַדערט שטרענגע דור־כ-

פיהרונג פון די שולד־געזעצען. אין יענער צייט האט אויסגעבראכען א קריג, וועלכען דער סענאט האט וויליג אויפגענומען, ווייל מען האט געהאפט, אז דורך דעם וועט דאס פאלק פערגעסען אויף א צייט די שולדען־פראגע. דער סענאט האט זיך דיזעם מאל פעררעכענט. דאס פאלק האט ניט געוואלט ליפערן קיין סאלדאטען צו דער מלחמה. עס האבען זיך אבער געפונען רעד־נער, וואס האבען דאס פאלק איינגערעדט, דאס יעצט, ווען דעם פאטערלאנד

סאמניטישער קריגסמאן. אך אנטיקער פארשטעלונג.

דראהעט א געפאהר, איז ניט קיין צייט אונרוהען צו מאכען, און דאס פאלק איז שוין געווען גרייט נאכצוגעבען. פלוצלינג איז געקומען צום פערזאמל־טען פאלק אן אלטער מאן, וועלכער איז ענטלאפען פון געפענגנים, געקליידט אין שמוציגע שמאטעס, בלויך און אפגעמאטערט, און האט קלאגענדיג אויף'ן קול געצויגען אויף זיך די אויפמערקזאמקייט פון דער פערזאמלונג. ער האט פאר דער פערזאמלונג געצייגט די בלוטיגע שרעקליכע וואונדען פון דער אונ־

מענשליכער בעהאַנדלונג, וואָס די קרעדיטאָרען האָבען איהם געמאַכט, און האָט דערביי ערצעהלט, דאָס ער איז געווען בעטייליגט אין אַכט און צוואַנציג שלאַכטען, צוליב וועלכע זיין גאַנצעס פערמעגען איז פערניכטעט געוואָרען. ער איז געצוואונגען געווען געלט פון די פּאַטריציער צו באָרגען און די גרויסע צינזען האָבען דעם חוב מעהר און מעהר פערגרעסערט. ענדליך האָט דער קרעדיטאָר איהם מיט זיינע צוויי זיהן געשמידט אין קייטען און אין גע-פענגנים אַריינגעוואָרפען. אייניגע פון דער פערזאַמלונג האָבען דערקענט, דאָס ער איז אַמאָל געווען אַ מוטיגער הויפּטמאַן אין מיליטער. אַלע, וואָס האָבען געהערט דיזע קלאַגע, האָבען שטאַרק סימפּאַטיזירט מיט איהם און זיינען געוואָרען שטאַרק אויפגעבראַכט. ווי אַ פייל פון בויגען האָט זיך דיזע געשיכטע פערברייטערט אין דער גאַנצער שטאָדט. עס איז צוזאַמענ-געלאָפען אַן אונגעהייערע מאַסע פון בעדריקטען פאָלק און איז געלאָפען שטורמען דעם סענאַט. דער האַרטהערציגער קאָנסול אַפּפּיוס קלאַודיוס האָט זיך קוים מיט זיין לעבען גערעטעט. דער צווייטער קאָנסול פּ. סערוויליוס האָט באַלד אַרויסגעלאָזען אַן אויפרוף צום פּובליקום, דאָס ווער עס וועט זיך גלייך פערשרייבען אין מיליטער־דינסט און געהן צום קריג, ווערט ער זעלבסט באַלד פריי פון געפענגנים, וואו ער איז פערהאַלטען וועגען שולדען, און זיינע קינדער ווערען אויך פריי פון אַלע שולדען און בעקומען צוריק זייער פאָטער׳ס אייגענטום צום בעזיץ און קיינער קען זיי דערין ניט הינדערן. באַלד ווי דיזע פּראָקלאַמאַציאָן איז פּובליצירט געוואָרען האָט דאָס גאַנצע פאָלק געשוואָרען צום פלאַג.

דער סענאַט האָט אָבער ניט געוואָלט ערפילען דאָס, וואָס דער קאָנסול האָט פערשפּראָכען דעם פאָלק. דער אַנדערער קאָנסול אַפּפּיוס קלאַודיוס האָט די שולדנער צוריק אין געפענגנים געוואָרפען, און די אַלע בעלי חובות, וואָס זיינען ניט אין שטאַנד געווען צו בעצאָהלען זייערע שולדען, האָט ער אי-בערגעגעבען אין די הענט פון די קרעדיטאָרען. דאָס האָט זעהר ערביטערט דאָס פאָלק, עס איז געוואָרען אַן אויפשטאַנד און מען האָט אויפגעהערט צו פאָלגען די בעפעהלען פון דער רעגירונג. דער סענאַט האָט קיין אַנדער מיטעל דערצו ניט געפונען, ווי צו מאַכען פיר אַ דיקטאַטאָר (צייטליכען זעלבסט־הערשער) דעם פאָלקס־בעליבטען מ אַ ר ק ו ס ו ו אַ ל ע ר י ו ס. דיזען האָט מען איבערגעגעבען די פולע מאַכט צו מאַכען נייע געזעצען און בריינגען אָרדנונג אין רוים. אָבער דער האַרטנעקיגער אַפּפּיוס קלאַודיוס האָט איהם ניט דערלאָזען עטוואָס צו טאָן פיר די פערבעסערונג פון דער לאַגע פון די שולד-

נער, און וואַלעריוס האָט ערקלערט דעם פאָלק, דאָס ער איז ניט אין שטאַנד עטוואָס צו טאָן פיר זיי.

די פּלעבעיער, וואָס זיינען געווען אין דער אַרמעע האָבען אַרויסגעטרי-בען די פּאַטריצישע אָפיצירען, האָבען ערוועהלט אַן ערפאַהרענעם אָנפיהרער מיט'ן נאָמען ס י צ י נ י ו ס ב ע ל ל ו ט ו ס און האָבען בעשלאָסען צו מאַכען אַ נייע קאָלאָניע אויף דעם הייליגען באַרג און אין גאַנצען פערלאָזען רוים. דאָס האָט ענדליך דעם סענאַט די אויגען געעפענט צו זעהן, דאָס מען מוז דעם פאָלק עפּעס נאָכגעבען. מען האָט געשיקט 10 געזאַנדטע צום פאָלק אויף'ן הייליגען באַרג צו פערהאַנדלען און אויסאַרבייטען מיטלען צו פערגלייכען זיך. איינער פון די געזאַנדטע, דער בעליבטער ביים פאָלק מע-נעניוס אַגריפּפּאַ, האָט די פּלעבעיער ערצעהלט דעם פאָלגענדען משל: „הערט אַ געשיכטע: אַמאָל האָבען זיך אַלע גלידער פון מענשען צובונטע-וועט געגען מאָגען. „אַ סקאַנדאַל," האָבען די גלידער גע'טענה'עט, „מיר זאָלען אַלע האָרעווען שווער און ביטער צו פערשאַפען דעם מאָגען אַל דאָס גוטס, ער פרעסט און זויפט און לאָזט זיך וואויל געהן און אַליין טוט ער גאָר-נישט". די הענט האָבען זיך אָפּגעזאָגט עטוואָס צו טאָן צו בריינגען שפּייז צום מויל, די ציינער האָבען ניט געוואָלט קייען א. אַז. וו. אין אַ קורצער צייט האָ-בען די אַלע גלידער געפיהלט אַ שרעקליכע שוואַכקייט. זיי האָבען זיך באַלד איבערצייגט, דאָס דער מאָגען פלעגט ניט אַליין געניסען די שפּייז, נאָר ער האָט אַ גרויסען טייל דערפון איבערגעגעבען צו אַלע אַנדערע גלידער און האָט זיי דורך דעם די נעטיגע קראַפט פערשאַפט. זיי זיינען צוריק שלום געוואָרען מיט'ן מאָגען און האָבען איבער-אַ-נייס אָנגעפאַנגען צו אַרבייטען".

דיזער משל האָט וועניג געווירקט אויף די פּלעבעיער ביז די געזאַנדטע האָבען זיי פערשפּראָכען נאָכצוגעבען אייניגע פון זייערע פערלאַנגען. די געזאַנדטע האָבען ניט נאָכגעגעבען זייערע פאָדערונגען די אַלע שולדען צו פערניכטען און אַלע שולד-קנעכט צו בעפרייען, אָבער זיי האָבען אַיינגע-שטימט צו מאַכען אַ בעזונדער געריכטס-הויז פיר די פּלעבעיער אין פּראָצע-סען געגען די פּאַטריציער. דיזעס איז די ענטשטעהונג און דער אָנפאַנג פון דעם פאָלקס-טריבונאַל, וועלכער האָט שפּעטער בעקומען אַ זעהר וויכטיגע בעדייטונג און מאַכט און האָט געהאַט אַ גרויסען אַיינפלוס אויף די רוימי-שע געזעצגעבונג און האָט פיעל געהאָלפען צו זיכערן די רוימישע רעפּובליק. די פאָלקס-טריבונען (ריכטער) פלעגען ערוועהלט ווערען נאָר אויף איין יאָהר. די צאָהל זייערע איז אָנפאַנגס געווען נאָר צוויי, שפּעטער איז זי געקומען ביז 5 און ענדליך 10. עס איז געווען אַ גרויסעס פערברעכען אָנצוגרייפען

א טריבון, און ווער עס האָט אָנגעגריפען א טריבון האָט געקענט געטויטעט ווערען פון יעדען איינעם אָהן יעדען פּראָצעס און אָהן דער ענטשיידונג פון וועלכען עס איז געריכטס־הויז.

ווי אונבעדייטענד קליין עס איז געווען דאָס, וואָס די פּאַטריציער האָ-בען נאָכגעגעבען די פּלעבעיער, האָבען זיך דאָך געפונען פיעלע, וואָס האָבען

רוימישער סאָלדאַט. נאָך אַנטיקער פאָרשטעלונג.

דיזע קליינע הנחה געוואָלט ביי זיי צוריק אָפּנעהמען. דאָס איז שוין אַן אַל-געמיינער כאַראַקטער־צוג פון אַלע מעכטיגע, דאָס עס איז זיי שווער אָפּצו-טרעטען פון זייער מאַכט אויף אַ האָאָר. ווען עס האָט זיך געמאַכט אַ הונגער אין רוים אין יאָהר 494 פ. קר., האָט אַ שטאָלצער פּאַטריציער ק אָ ר י אָ ל אַ-נ ו ס פאָרגעשלאָגען, מען זאָל די פּלעבעיער קיין ברויט ניט פערקויפען ביז

זיי וועלען זיך אָפּזאָגען פון זייערע רעכטען צו האָבען אייגענע פאָלקס־טרי-בונען. די פּלעבעיער אָבער האָבען זיך בענוצט מיט זייער רעכט צו ערקלערען יעדען אויסער געזעץ, וואָס וועט ערוועגען עטוואָס צו טאָן געגען דעם טריבו-נאַט. קאָריאָלאַנוס איז געווען אין געפאַהר ערמאָרדעט צו ווערען אָהן אַ שום געריכט פון יעדען פּלעבעיער אָהן אַ שטראָף, און ער איז ענטלאָפען פון רוים. אום ראַכע צו נעהמען, האָט ער זיך געווענדעט צו די וואָלסקער, האָט צוזאַ-מענגעשטעלט אַן ארמעע פון 5,000 מאַן, איז בעפאַלען אייניגע לאַטינישע

רוימישער סאָלדאַט. נאָך אַנטיקער פאָרשטעלונג.

שטעדט, האָט זיי בעזיגט און האָט זיך נאָך דעם בעגעבען אין רוים און האָט זי בעלאַגערט. די רוימער האָבען איהם געשיקט געזאַנדטע און האָבען פאָרגעשלאָגען פערשיידענע בעדינגונגען פון פרידען, אָבער קאָריאָלאַנוס האָט קיינע ניט אָנגענומען. בעקאַנטע סענאַטאָרען און פּריסטער זיינען אויך אַרוים צו איהם אום צו האַנדלען וועגען פרידען, אָבער דאָס האָט אויך ניט געהאָל-פען. ענדליך איז געגאַנגען צו איהם אַ דעפּוטאַציאָן פון פרויען, צווישען וועלכע זיינען אויך געווען זיין מוטער וועטוריאַ און זיין ווייב וואָ-

ל ו מ נ י א. דיזע צוויי פרויען זיינען געשטאנען אן דער שפיץ פון דער פרויען־דעפוטאציאן. ביים אנבליק פון זיין מוטער האט זיך געבויגען דער שטאלץ פון דעם זיגער און ער האט צו איהר געזאגט: „טייערע מוטער! דו האסט גערעטעט רוים, אבער איך בין פערלארן!" ער איז איהר געפאלען אויף'ן האלז און האט געווויינט, און האט אפגעטרעטען פון דער בעלאגערונג פון רוים. ער האט ווירקליך דורך דעם זיין לעבען פערלאזען, ווייל די וואלסקער האבען איהם ערמארדעט, נאך דעם, ווי זיי האבען געזעהן, דאס זייערע האפנונגען איינצונעהמען רוים איז ניט ערפילט געווארען און ער, קאריאלאנוס, איז געווען דער שולדיגער אין דעם.

באלד נאך דעם, ווי דער פאלקס־טריבונאט איז איינגעריכטעט געווארען, איז ארויפגעשוואומען די פראגע פון גערעכטען צוטיילען דאס געמיינדע־לאנד, דאס אגער פובליקום, ווי עס האמ געהייסען אין רוים. דיזע פראגע איז א צייט לאנג ניט געלעזט געווארען און זי איז געווען די אורזאך פון א לאנג־יעהריגען קאמף צווישען די פאטריציער און פלעבעיער. דער קאנסול ס פ ו ־ ר י ו ס ק א ס ס י ו ס ו ו י ס צ ע ל ל י נ ו ס, וועלכער האט שוין איינמאל געצייגט זיין פריינדליכקייט צו די פלעבעיער דערמיט, וואס ער האט געמאכט א פארשלאג מען זאל צוריקגעבען די פלעבעיער דאס גאלד, וואס זיי האבען בעצאהלט אין צייט פון הונגער פיר געטרוידע, — דיזער וויסצעלינוס האט געמאכט א פארשלאג, דאס מען זאל די פלעבעיער אויך געבען א גע־וויסען טייל פון שטאאטס־לאנד או דאס די פאטריציער זאלען פיר דאס לאנד, וואס זיי בעקומען פון דער רעגירונג מעהר פון די פלעבעיער, צאהלען א געוויסע שטייער. די פלעבעיער זיינען געווען אויסער זיך פון פרייד, דער סענאט אבער איז געווען שטארק אויפגעבראכט אויף דעם קאנסול פאר זיין פארשלאג. די פאטריציער האבען מורא געהאט אפען צו פראטעסטירען גע־גען דיזען פארשלאג. זיי האבען לפנים איינגעוויליגט צו געבען די פלעבעיער א טייל פון דעם שטאאטס־לאנד, זיי האבען אבער אין געהיים געגען דעם קאנ־סול פערברייטערט דעם חשד, דאס ער חנפ'עט די פלעבעיער אום דורך זייער הילף צו ווערען קעניג. דיזער חשד איז געווען זעהר וואהרשיינליך, ווייל קאס־סיום איז געווען בעוואוסט אלס א מאן, וואס האט אין זיך א הויך־שטרעבע־דען גייסט. ער האט באלד אויך פערלארן דעם צוטרויען פון די פלעבעיער און די פאטריציער האבען דאן געוואגט דעם פערהאסטען קאנסול צו פערקלאגען פאר די קוריאט־קאמיטיען אין הויך־פערראט. קאססיום איז געווארען פעראור־טיילט צום טויט אלס א געמיינער פערברעכער און מען האט איהם ארפגע־

שליידערט פון דעם טאַרפּעאישען פעלז, וואָס איז געווען אויף'ן קאַפּיטאָלינוס, און זיין הויז האָט מען צושטערט. דער אָרט, וואו זיין הויז איז געשטאַנען, איז געבליבען וויסט, ניט פערבויט.

נאָך קאַססיוס'עס טויט האָבען די פּאַטריציער אָנגעפאַנגען אָפּצושאַפען דאָס געזעץ וועגען געבען די פּלעבעיער אַ טייל אין די שטאַאַטס־לענדע-רייען. דער טריבון*) ג ע נ ו צ י ו ס האָט געשטריטען מיט אַלע קאָנ-סולען נאָך קאַססיוס'ן און האָט געפאָדערט קאַססיוס' געזעץ זאָל בלייבען אין קראַפט. די פּאַטריציער האָבען עס אָבער ניט דערלאָזען. ענדליך, ווען דאָס פאָלק האָט אָנגעהויבען שטאַרק פאָדערן זיינע רעכטען און האָט געדראָהעט צו געברויכען מאַכט, האָבען די פּאַטריציער געדונגען מערדער, וועלכע האָבען דעם טריבון גענוציוס אין זיין הויז ערמאָרדעט. מעהר גליק אין דיזער זאַך האָט געהאַט פ ו ב ל י ל י ו ס ו ו אָ ל ע ר אָ. ער האָט זיך אין מיליטער דערדינט צום ראַנג פון אַ צענטוריאָ, ד. ה. אָפיציער איבער 100. ווען עס איז געקומען צו אַ נייער ערהייבונג אין אַמט, האָבען איהם די קאָנסולען אַרונטערגעזעצט און געשטעלט צוריק אין די רייהעס פון געמיינע סאָלדאַטען. דיזעס האָט איהם שרעקליך אויפגעבראַכט און ער האָט ניט געוואָלט פאָלגען די קאָנסולען. זיינע סאָלדאַטען האָבען איהם אונ-טערשטיצט און ער האָט אָנגעהויבען אַ קאַמף מיט די קאָנסולען, וועלכע זיי-נען ענטלאָפען פון איהם. דיזעס איז שטאַרק געפעלען געוואָרען די פּלעבע-יער און זיי האָבען איהם ערוועהלט אַלס פאָלקס־טריבון.

אַלס טריבון האָט ער געפאָרדערט ערסטענס, דאָס די וואַהלען פון די טריבונען זאָלען עפענטליך אין די שטאָדט־בעצירקען ערוועהלט ווערען און דערמיט ברעכען דעם אַיינפלוס פון די רייכע און דעם אַדעל. צווייטענס האָט ער געפאָדערט, דאָס די טריבונען, אַלס פאָלקס־פאָרשטעהער, זאָלען האָ-בען אַ דעה איבער אַלע עפענטליכע פאָלקס־זאַכען, ניט נאָר איבער זאַכען, וואָס זיינען נוגע נאָר צו די פּלעבעיער. די פּאַטריציער האָבען אַלע מיטלען געברויכט דער פאָרשלאַג זאָל ניט דורכגעפיהרט ווערען, זיי האָבען געמאַכט אַלערליי אונאָרדנונגען אום מען זאָל צו קיין רעזולטאַט ניט קענען קו-מען. אַזוי האָבען זיי אַ גאַנצעס יאָהר געשטורמט אין די פערזאַמלונגען מיט דער האָפנונג, דאָס עס וועט זיי געלינגען פּטור צו ווערען פון דיזען פער-האַסטען פאָלקס־טריבון, וועלכער האָט מיט אַזאַ ענערגיע און אַזוי שטאַנד-האַפט געאַרבייט פיר די פּלעביער. זיי, די פּאַטריציער, האָבען אָבער גאָר

*) מאַגיסטראַט, וואָס האָט געהאַט אויפצופאַסען אויף די רעכטען פון פאָלק.

ניט געוואונען דערמיט. וואָלערא איז אויסגעוועהלט געוואָרען אַלס פאָלקס־טריבון אויף דאָס צווייטע יאָהר, און דאַן האָבען די פּאַטריציער שוין מעהר ניט געקענט אָנווענדען זייערע געמיינע מיטלען. דער פאָרשלאַג, דאָס די פאָלקס־טריבונען זאָלען האָבען דאָס רעכט צו נעהמען אָנטייל אין אַלע פאָלקס־אָנגעלעגענהייטען, איז אָנגענומען געוואָרען, הגם דיזער האָט נאָך בע־דאַרפט פון סענאַט בעשטעטיגט ווערען, אָבער דער פאַקט אַליין, אַז דאָס פאָלק וויל צונעהמען פון די פּאַטריציער זייערע אונבעשרענקטע רעכטען און זיי איבערגעבען צו די פאָלקס־טריבונען, איז געווען אַ שטאַרקער קלאַפּ פיר די פּאַטריציער.

דער פאָלקס־טריבון טערענטיליוס אַרזאַ האָט דורכגעפיהרט (462 פ. קר.) נאָך אַ זעהר וויכטיגע רעפאָרמע אין דעם לעבען פון דעם רוי־מישען פאָלק, נעמליך, דאָס עס זאָלען פעסטגעשטעלט ווערען געשריבענע גע־זעצען. ביז דאַן האָבען די ריכטער פון די פּאַטריציער גע'משפּט דאָס פאָלק נאָך געוויסע אַלטע טראַדיציאָנען און מנהגים אין יוריספּרודענץ, און דיזעס האָט זיי געגעבען די מעגליכקייט צו פערדרעהען די געזעצען און מאַכען זיי צו גונסטען פון די פּאַטריציער און ניט גינסטיג פיר די פּלעבעיער. מיט דיזען פאָרשלאַג האָט אַרזאַ אַרויסגערופען אַ שרעקליכען קאַמף פון דער זייט פון די פּאַטריציער, וועלכע האָבען ניט געוואָלט אָפּלאָזען דעם קלענסטען טייל פון זייערע גע'ירש'ענטע רעכטען, און האָבען געבריכט אַלערליי אונגערעכטע מיטלען די דורכפיהרונג פון דיזען פאָרשלאַג צו פערהינדערן. די פּלעבעיער אָבער האָבען די זאַך פון אויג ניט אָפּגעלאָזען און האָבען הונדערטע יאָהרען לאַנג געשטריטען אום גלייכע רעכטען צו קריגען. לאַנגזאַם, טריט ביי טריט, האָבען זיי פון די געגנער, די פּאַטריציער, דעם באָדען פון אונטער זיי אָפּגע־נומען ביז זיי האָבען ענדליך דערגרייכט זייער ציעל. עס איז איינער פון די וויכטיגסטע און זעלטענע קאַמפען אין דער וועלט־געשיכטע. ניט ווילענדיג שווימט אַרויף די פראַגע: ווי קומט עס, דאָס די פּאַטריציער, וועלכע זיינען געווען אין צאָהל פיעל ווענינגער פון די פּלעבעיער, האָבען געקענט אַזוי לאַנג שטעהן פעסט געגען דער מעהרהייט און זיינען ניט פערניכטעט געוואָרען פון זיי? דערויף איז דער איינציגער ענטפער: די קליענטען האָבען גע־שטיצט די פּאַטריציער אין זייער קאַמף מיט די פּלעבעיער. מיר האָבען שוין פריהער געזעהן, דאָס די קליענטען זיינען אימער בערייט געווען זייער לעבען צו אָפּפערן פיר זייערע פּאַטראָנען. די פּאַטריציער האָבען גוט פער־שטאַנען דעם אַלטען כלל פון די הערשזיכטיגע: **Divide et impera**, ד. ה. „שפּאַלט אין פּאַרטייען און הערש!" נאָר דורך די צוטיילונג פון דעם פאָלק

אין קלאָסען, קליענטען און פּלעבעיער, מיט פערשיידענע אינטערעסען, וועלכע האָבען זיי געהינדערט צו געהן צוזאַמען האַנט אין האַנט פיר דאָס אַלגעמיינע וואויל־זיין — נאָר דורך דיזען מיטעל, וועלכען אויך די דעספּאָטען פון היינטיגער צייט געברויכען זעהר געשיקט, איז עס געלונגען די פּאַטריציער אזוי לאַנג פעסט צו שטעהן געגען די פּלעבעיער אין זייער לאַנגען ביטערען קאַמף פיר גלייכעם מענשען־רעכט.

אַנפאַנגס האָבען די פּאַטריציער געברויכט פּשוט פיזישע מאַכט געגען די פּלעבעיער. זיי פלעגען איינפאַך די קעפּ צושפּאַלטען פון די פּאָלקס־טריבונען און פלענען זיי פעריאָגען פון די פּאָלקס־פערזאַמלונגען. אָבער דאָס

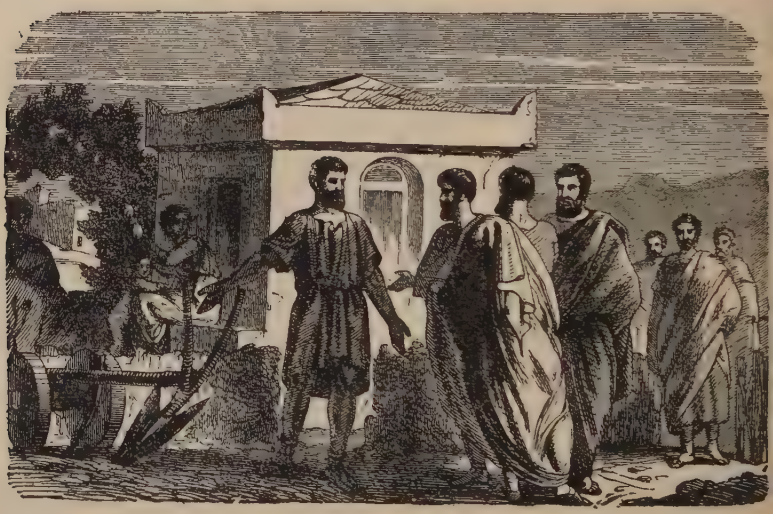

ציינציננאַטום.

פּאָלק האָט זיך ענערגיש געוומען און האָט געמאַכט אן ענדע צו די סקאַנדאַלען. דאָס פּאָלק האָט נעמליך דעם הויפּט־פיהרער פון די פּאַטריציער קאָזאָ קווינקטיליום צום נעריכט געשטעלט פיר זיינע מערדערייען און סקאַנדאַלען. קאָזאָ האָט געמוזט בעקומען ערבות פון צעהן בירגער אום מען זאָל איהם ניט אַריינזעצען אין געפענגנים ביז דעם פּראָצעס. קאָזאָ איז ענטלאָפען און די ערבות־געבער האָבען געמוזט יערער בעצאָהלען 3,000 אס. דער פּאַטער פון דעם ענטלאָפענעם, דער אַרעסטליכער ציינציננאַטום, האָט זיין גאַנצעס פערמעגען אפּגענעבען צו בעצאָהלען די געזעצליכע שטראָף

אום די ערבות־נעבער זאָלען ניט לײדען. איהם איז נאָכדעם געבליבען נאָר איין קלײנעם גוט צום אונטערהאַלטען זיין לעבען און די פאַמיליע.

די אונרוהען וועגען ארזאַ׳ס פּאַרשלאָג האָבען זיך דערמיט ניט געענדיגט. דערצו האָט נאָך דער ענטלאָפענער קאָזאָ גענאָסען בוימעל אויף׳ן פּייער דערמיט, וואָס ער האָט אויפגעזאַמעלט איניגע קריגער און איז בעפאָלען דאָס קאַפּיטאָל. געענדיגט האָט זיך דיזער אָנפאָל דערמיט, וואָס קאָזאָ האָט פער־לאָרען זיין לעבען. דער סענאָט האָט דעם אַרענטלײכען צינצינגאָטוס ער־וועהלט אלס קאָנסול און האָט איהם בעאויפטראָגט צו בערוהיגען די פּלעבעיער. ער האָט אָבער גאָר ניט געקענט מאַכען — די פּאַטריציער האָבען קיין זאָך ניט געוואָלט נאָכגעבען. דאָס זעלבע איז אויך געווען דער רעזולטאַט פון די אָנשטרענגונגען פון די איבריגע קאָנסולען נאָך צינצינגאָטוס׳ן. דאָס גאַנצע רוימישע חיל האָט געהאַלטען ביים אונטערגעהן. דער סענאָט האָט בעשלאָ־סען צו ערוועהלען א דיקטאַטאָר. די וואָהל איז געפאַלען אויף צינצינגאָטוס׳ן. וועז די געזאַנדטע זיינען געקומען צו איהם אָנזאָגען איהם, דאָס ער איז ער־וועהלט פון סענאָט אלס דיקטאַטאָר, האָבען זיי איהם געפונען געהענדיג נאָך דער סאָכע און די אָקסען, וואָס האָבען זיין קלײנעס גוט בעאַקערט. צינצינגא־טוס האָט אָנגענומען די שטעלע אלס דיקטאַטאָר און אין 16 טעג האָט ער די אונרוהען פון די פּלעבעיער אײנגעשטילט, פיעלע פון זיי זיינען דער׳הרג׳עט געוואָרען, און עס האָט אויסגעוויזען שטיל צו ווערען. נאָכדעם האָט צינצי־נאָטוס אײערגענעבען די דיקטאַטאָר־שטעלע צוריק צום סענאָט און אלײן איז ער וויעדער אוועק צו זיין פעלד־אַרבייט.

עס האָבען נאָר די אויסערע אונרוהען אויפגעהערט, אָבער די גייסטער האָבען זיך ניט בערוהיגט. דער קאַמף איז אָנגענאָנגען ווייטער. די פּאַט־ריציער האָבען געמוזט נאָכגעבען די פּלעבעיער זייער פערלאָנג צו פער־גרעסערען די צאָהל פון זייערע פאלקס־טריבונען ביז צוהן (457 פ. קר.). א יאָהר נאָך דע האָבען די פּלעביער ערהאַלטען די שטאַטס־לענדעריין, וואָס זיינען געלעגען אויף דעם אַוועניטינום. אין דער זעלבער צייט האָבען די פּלעבעיער ערהאַלטען דאָס רעכט דורך זייערע פאלקס־טריבונען פּאַרשלאָגען צו מאַכען וועגען אלגעמיינע פאלקס־אינטערעסען. שפעטער מיט 3 יאָהר האָבען די פּאַטריציער געמוזט נאָכגעבען די פּאַדערונגען פון די פּלעבעיער ארויסצוגעבען שריפטלײכע געזעצען פיר דאָס פאלק. אין יאָהר 454 פ. קר. האָט מען געשיקט א געזאַנדטשאפט אין אטהען אום די דאָרטיגע געזעצען צו צו לערנען.

צוויי יאָהר האָבען די געזאנדטע פערבראכט אין אטהען. נאָך דעם זיין זיי נען זיי צוריקגעקומען נאָך רוים און דער סענאט האָט ערווועהלט צעהן פערזאָן פון די פאטריציער, זיי זאָלען פערפאסטן נייע געזעצען. דיזע צעהן מענער אָדער דעצעמווירען, האָבען אין א קורצער צייט פערפאסט געזעצען, וועלכע זיינען געווען אויפגעשריבען אָדער אויסגעקריצט אויף צעהן טאפלען (לוחות). שפעטער, אין יאָהר 450 פ. קר., זיינען צוגעקומען נאָך צוויי טאפלען. דיזע צוועלף טאפלען זיינען געווארען עפענטליך אויסגעשטעלט אום די געזעצען זאָלען בעקאנט ווערען דעם גאנצען פאָלק.

פון דיזער אלטער געזעצגעבונג זיינען אונז יעצט נאָר ברוכשטיקער גע בליבען. אָבער אויך פון דעם, וואָס איז אונז פערבליבען, קענען מיר זעהן, דאָס עס איז א גרויסער אונטערשייד צווישען דיזער רוימישער געזעצגעבונג און די סאָלאָנישע געזעצען פון אטהען. דיזע האָבען די אלטע געזעצען אין גאנצען אָפּגעשאפט און האָבען דורכגעפיהרט ראדיקאָל רעפארמעס. וועהרענד די רוימישע האלטען זיך שטרענג אָן די אלטע געזעצען. אפילו אין די רעפארמעס הערשט דער גייסט פון די אלטע געזעצען. אזוי צ. ב. איז דאָס שטרענגע שולד־רעכט פערבליבען נאָר מיט קליינע אומענדערונגען.

נאָך דעם ערסטען יאָהר זינט די 12 טאפלען זיינען פערעפענטליכט גע וואָרען, האָט מען ערווועהלט נייע דעצעמווירען, צווישען וועלכע עס האָבען זיך אויסגעצייכענט אויסער אפפיוס קלאודיוס׳ ־ער אמאָליגער פראָטאָר קווינטוס פאביוס און דער פלעבעיער ספוריוס אפפיוס. די פלעבעיער האָבען גלעזנט גרויסע האָפנונגען אויף דיזע דעצעמווירען. פון זייער האָפנונג איז אָבער כמעט ווי נאָרניט געווארען. אפפיוס קלאודיוס, ווי נאָר ער האָט דאָס אמט בעקומען, האָט אראָפּגעווארפען פון זיך די מאסקע אלס פאָלקס־פרייגד און האָט נאָר גישטרעבט צו בעשיצען די אינטערעסען פון די פאטריציער, און אויסער דעם האָט ער געווירקט אויף די איבריגע דעצעמווירען צו שטרעבען צו אונבעשרענקטער מאכט. יעדער פון די דעצעמווירען איז יעצט ערשינען פאר דעם פובליקום אין בעגלייטונג פון צוועלף ליקטאָרען (א סאָרט לייב־וועכטער), וועלכע האָבען אין זייער בינטעל ריטער אויף זעטראָגען א האק, צו ווייזען, דאָס די דעצעמווירען האָבען די מאכט איבער לעבען און טויט, א צייכען, וועלכעם איז שוין לאנג געווען פערבאָטען.

די פאָלקס־טריבונען זיינען אָפּגעשאפט געווארען און די פלעבעיער זיין גען גלייבען אָהן א שוץ. די דעצעמווירען האָבען גהערשט אונבעשרענקט ערערער, וואָס האָט זיך ערלויבט זיי אין עטוואָס דאנגען צו זיין, איז שווער צעשטראָפט געווארען; געפענגנים, גלעט־שטראָף, פערשיקונג און אפילו

שויט־שטראף זיינען געווארען זעהר געוועהנליכע זאכען פיר די יעניגע, וואס האבען געוואגט עטוואס געגען די דעצעמווירען צו אונטערנעהמען. זיי האבען ניט בערופען דעם סענאט, ניט קיין פאלקס־פערזאמלונג. זיי האבען אליין דעספאטיש געהערשט און געדריקט דאס פאלק, וועלכעס האט קיינמאל אזוי פיעל ניט געליטטען אונגערעכטיגקייט זינט רוים איז געגרינדעט געווארען.

וועו דאס יאהר פון זייער אמט האט זיך געענדיגט, האבען די דעצעמווירען זייערע עמטער ניט געוואלט דעם פאלק איבערגעבען, און די מורא פאר זיי איז אזוי גרויס געווען, דאס קיינער האט ניט געוואגט עטוואס צו טאן געגען זייער דעספאטיע. געגען דיזע דעספאטען איז ארויס ס י ק צ י ו ס ד ע נ ט א ט ו ס, אן אלטער קריגער, וועלכער איז געווען אין 120 מלחמות און האט געהאט 45 וואונדען אויף זיין קערפער. דיזער האט געווירקט אויף זיינע קאמעראדען די סאלדאטען צו פארערן איבער־א־נייס צו ערוועהלען פאלקס־טריבונען, און וועו מען וועט זיי ענטזאגען דאס נאכצוגעבען, זאלען זיי צום צווייטען מאל אויסוואנדערן צום הייליגען בארג. די דעצעמווירען האבען מורא געהאט דיזען אלטען סאלדאט, וועלכער איז געווען שטארק בעליבט ביים פאלק, צום גאריכט צו רופען, אדער אויף איהם וועלכע עס איז שטראף ארויפלעגען, און זיי האבען דאריבער בעשלאסען שטילערהייד איהם צו לאזען טויטען. דאס איז אויך געשעהן. דער מארד איז אמת באלד ענטדעקט געווארען, און עס זיינען ענטשטאנען שרעקליכע אונרוהען, אבער עס איז די דעצעמווירען געלונגען, וועניגסטענס אויסערליך, דיזע אונרוהען אייניצושטילען.

גליך נאך דעם האט אפפיום קלאודיום בעגאנגען א סקאנדאל, וואס האט דאס פאלק שרעקליך אויפגעבראכט אויף איהם און אויף אלע פאטריציער. איהם האט זיך פערגלוסט צו בעקומען די בעריהמטע שענהייט, די יונגפרוי ו ו י ר ג י נ י א. צו דיזען צווק האט ער אנגעשטעלט אייניעם פון זיינע קליענטען ער זאל פאדערן דורך גאריכט, מען זאל איהם איבערגעבען ווירגיניא'ן, וויל זי איז א טאכטער פון זיינער א שקלאפין. אפפיום קלאודיום איז עס געווען דער ריכטער, וואס האט געדארפט ענטשיידען זיין קלאגע. ווירגיניא איז ערשינען פאר דעם ריכטער־שטוהל און מיט איהר איז געקומען איהר פאטער, א פלעבעיאישער הויפטמאן ו ו י ר ג י נ י ו ס, מיט אייניגע פון זיינע פרוינד, אום צו בעווייזען, דאס ווירגיניא איז די עכטע טאכטער פון זיין פרוי. קלאודיום האט די אלע בעווייזען ניט גענומען אין בעטראכט און האט אנערקענט די פאדערונג פון זיין קליענט. קיינער האט ניט געוואגט זאגען א ווארט וועגען דיזער שענדליכער אונגערעכטיגקייט און

די ליקטארען זיינען שוין געווען גרייט זי אוועקצופיהרען צום קליענט. דאן האט דער פאטער ווירגיניוס געפאסט אן ענטשלוס אויף אן עכט רוימישען שטייגער. ער האט גאנץ רוהיג געבעטען קלאודיוס'ן אום פערצייהונג, וואס ער האט אין זיין פערטיידיגען די יונגפרוי א פאר צו שארפע ווערטער גע-ברויכט, און האט געבעטען די ערלויבנים א פאר טרויסט־ווערטער ווי-גיניא'ן צו זאגען איידער מען וועט זי צום קליענטען אוועקפיהרען. ער האט זי דאן גענומען אן א זייט און האט געזאגט צו איהר: „מיין קינד, איך וויים נאר איין וועג ווי צו רעטען דיין פרייהייט און דיין עהרע; געה, ווירגיניא, צו דיינע עלטערן, באלד יעצט, כל־זמן דו ביסט נאך א פרייע יונגפרוי און ריין און אונבעפלעקט". מיט דיזע ווערטער האט ער אריינגעשטאכען ווי-גיניא'ן אין ברוסט זיין שפיז. נאך דעם האט ער זיך ארויפגעכאפט אויף זיין פערד, אריבער דער דעצעמווירר האט געהאט צייט צו געבען א בעפעהל וועגען זיין ארעסט. ער איז גלייך געלאפען צו זיינע סאלדאטען און האט זיי ערצעהלט די שרעקליכע געשיכטע. דאם האט שרעקליך אויפגעבראכט דאם מיליטער, און דער גאנצער צארן, וואס האט זיך א לאנגע צייט אנגעקליבען ביי די פלעבעיער, האט זיך מיט איין מאל צופלאקערט אין העלע פלאמען. דאם מיליטער איז גלייך אריינגעלאפען אין רוים און האט זיך פאראיניגט מיט די פלעבעיער אין דער שטאדט. דאן זיינען די סאלדאטען צום צוויי-טען מאל אוועק צום היליגען בארג (449 פ. קר.) און זיינען ניט געקומען צוריק ביז מען האט אפגעשאפט די דעצעמווירען און מען האט צוריק איינ-געפיהרט דאם קאנסול־אמט און די פאלקס־טריבונען.

די דעצעמווירען זיינען פיר זייערע טיראנישע האנדלונגען געשטעלט געווארען פאר געריכט. אייניגע זיינען ענטלאפען פון לאנד, קלאודיוס האט זיך אליין דאם לעבען גענומען און די איבריגע זיינען אין געפענגנים אריינ-געבראכט געווארען.

הגם די געשיכטע פון דער צייט פון די דעצעמווירען איז דונקעל און איז פיעל געמישט מיט זאגעם און לעגענדעם, דאך איז זיכער, דאם די צוויי-טע אויסוואנדערונג פון די פלעבעיער האט זיי זייער פיעל נוצען געבראכט. די צוויי קאנסולען וואלעריוס און האראציוס האבען זיך אלע מיה גענעבען שלום צו מאכען צווישען די פאטריציער און די פלעבעיער. דיזע צוויי קאנסולען האבען דורכגעפיהרט פאלגענדע געזעצען: ערסטענס, דאם קיין וויכטיגער בעאמטער, איבערהויפט א דיקטאטאר, קען ניט אנגע-שטעלט ווערען אהן דער צושטימונג פון פאלק; צווייטענס, דאם דער טריבון און דער אדיל (אויפזעהער אויף עפענטליכע געביידעם) זאלען פון קיינעם

ניט בעלײדיגט ווערען מיט טאָט אָדער מיט וואָרט; דריטענס, דאָס די בעשלוסען פון די פאָלקס־פערזאַמלונגען, די פּלעביסציטען, זיינען ווי געזעצען פיר דאָס גאַנצע פאָלק. די לעצטע בעשטימונג איז געווען א גרויסער זיג פיר די פּלעבעיער. פון יעצט אָן האָבען זיי בעקומען דאָס רעכט אָנטייל צו נעהמען אין דער געזעצגעבונג, הגם די פּלעביסציטען (פאָלקס־בעשלוסען) האָבען נאָך געמוזט האָבען די צושטימונג פון סענאָט אום צו ווערען געזעץ.

הגם פאָליטיש איז די שייד־וואַנט צווישען די צוויי קלאַסען פון פאָלק, צווישען די פאַטריציער און די פּלעבעיער, כמעט צושטערט געווארען, זיינען זיי דאָך אין געזעלשאפטליכען לעבען נאָך אלץ ניט צוזאַמענגעשמאָלצען געווארען אין איין פאָלק. איבערהויפט האָבען געשטערט צו דער פערשמעלצונג די געזעצען, וועלכע האָבען פערבאָטען היראַטען צווישען פאַטריציער און פּלעבעיער. אייגענטליך האָט דאָס אלטע רוימישע געזעץ אנערקענט פיר געזעצליך נאָר די היראַטען צווישען פאַטריציער, און די פּלעבעיאישע היראַטען, אפילו צווישען זיי זעלבסט, האָט דאָס געזעץ נאָר ניט אנערקענט. דער פאָלקס־טריבון קאַנולעיוס האָט דעריבער אין יאָהר 445 פ. קר. געמאַכט א פאַרשלאָג, דאָס די היראַטען צווישען די פאַטריציער און פּלעבעיער זאָלען אנערקענט ווערען אלס געזעצליך, און דאָס די קינדער, וואָס ווערען געבאָרען פון אזעלכע היראַטען, זאָלען געהערען צו דער קלאַס, צו וועלכער דער פאָטער געהערט. דער פאַרשלאָג איז אָנגענומען געווארען. יעצט איז נאָך איין זאָך געבליבען, וואָס האָט געפעהלט צו דער פאָלשטענדיגער גלייכהייט פון די פּלעבעיער, און דאָס איז, דאָס איין קאָנסול זאָל ערוועהלט ווערען פון די פּלעבעיער.

אויך דיזען פאַרשלאָג האָט געמאַכט דער אויבען־דערמאָהנטער פאָלקס־טריבון קאַנולעיוס. די פאַטריציער האָבען מיט אלע זייערע קרעפטען געקעמפט געגען דיזען פאַרשלאָג. אלס זיי זיינען אבער ענדליך געווען געצוואונגען נאָכצוגעבען, האָבען זיי געפונען אן אויסוועג, וועלכער האָט דאָך געמאַכט אן אונטערשייד צווישען די ביידע פיינדליכע קלאַסען, נעמליך, דאָס קאָנסולען מוזען נאָר פון די פאַטריציער ערוועהלט ווערען. אבער דעם פאָלק איז ערלויבט אנשטאָט די קאָנסולען צו ערוועהלען צווי קריגס־טריבונען, וועלכע זאָלען האָבען די זעלבע מאַכט, ווי קאָנסולען, און דיזע קריגס־טריבונען קענען ערוועהלט ווערען איינער פון די פאַטריציער און איינער פון די פּלעבעיער. אבער לאַנג נאָך דעם איז נאָך ניט געלונגען די פּלעבעיער איין קריגס־טריבון פון זיך צו ערוועהלען, וויל די פאַטריציער זיינען נאָך אלץ געווען מעכטיג אין

צייט פון די וואהלען ניט צו רעלאזען, דאם א פלעבעיער זאל בעקליידען דיזעם הויכע אמט. אזוי איז עס געשטאנען ביז דעם יאהר 400 פ. קר.

די פאטריציער האבען ניט גערוהט ביז זיי האבען ניט צוגעטראכט א נייעם מיטל, ווי צו בלייבען העכער פון די פלעבעיער און האבען די מעגליכקייט זיי צו ערנידריגען און ארויסצושטויסען פון פערשיידענע עמטער. זיי האבען נעמליך אויסגעטראכט דאם אמט פון צענזארן. די צענזארן זיינען געווען אימער צוויי בעאמטע, וועלכע האבען געהאט צו זאגען איבער דעם זיטליכען צושטאנד און די רעליגיעזע אויפפירהרונג פון די בירגער. זיי האבען געהאט דאם רעכט אויסצושטרייכען פון דער ליסט פון די וועהלער אדער פון דער ליכט פון די קאנדידאטען אויף פערשיידענע רעגירונגס־עמטער, פערזאנען, וואם זיינען ניט שטרענג רעליגיעז, פערזאנען, וואם האבען זיך שלעכט אויפגעפיהרט אין מיליטער־דינסט, בעאמטע, וואם מען האט זיי חושר געווען אין נעהמען כאבאר, מענשען, וואם האבען ניט גענוואלט הייראטען, אדער וואם האבען שלעכט ערצויגען זייערע קינדער. די צענזארן האבען אויך געהאט צו זאגען איבער די פינאנסען פון שטאאט, איבער די רעגירונגס־געביידעם און זייער ערהאלטונג. דיזעם אמט האט אין רוים אנגעהאלטען ביז צו דער צייט פון די קיסרים. די צענזארן האבען גענאמען ערוועהלט ווערען נאר פון געווען אנגעזעהענע קאנסולן, און דעריבער איז עס די פלעבעיער אומעגליך געווען האבען א צענזאר פון זייער קלאם. מיט דיזער אייניריכטונג האבען די פאטריציער וויעדער געקריגען דאם איבערגעווויכט איבער די פלעבעיער, ווייל זיי האבען גהאט די מעגליכקייט דורך די צענזארן דעם שטאלץ פון די פלעבעיער צו ערנידריגען.

דריי יאהר שפעטער האט אויסגעבראכען א הונגער אין רוים, און דער רייכער פלעבעיער סְפּוּרְיוּס מַאֶלְיוּס האט זהר פיעל אוצרות תבואה צוטיילט צווישען די ארימע פלעבעיער. פיעל האט ער אוועקגענעבען אומזיסט און פיעל האט ער פערקויפט צו זהר ביליגע פרייזען. עס פערשטעהט זיך, דאם ספוריום האט מיט דעם געוואונען די ליבע פון פאלק און דאם האט שטארק געקרענקט די פאטריציער. זיי האבען ארויסגעלאזען א קול, דאם ספוריום וויל ווערען קעניג אין רוים און דעריבער זוכט ער די ליבע פון פאלק צו גענוינען. דער סענאט האט זיך בענוצט מיט דיזען אומשטאנד און האט צינציננאטוס בעשטימט אלס דיקטאטאר. דיזער האט ספוריוס גשטעלט צום גריכט. דיזע גשיכטע האט דאם פאלק שטארק אויפגעבראכט און עס האט גוואלט ספוריוס בעפרייען. דאן איז דער קאמאנדיר פון די רייטער, סְעַרְוִילְיוּס אֲהָאלָא, בעפאלען ספוריוס און האט איהם ערמאר-

דעט אין געגענוואַרט פון גאַנצען פֿאָלק. דערצו האָט דער דיקטאַטאָר געהייסען מען זאָל ספּוריוס'עס הויז צושטערען, ווי דאָס געזעץ פֿאַדערט אין דעם פֿאַל פון א פערראַטער.

דיזע מאַרד־טאַט האָט די פּלעבעיער ניט אָפּגעשראָקען און זיי האָבען פֿאַרטגעצויגט דעם קאַמף פֿיר גלייכע רעכטען מיט די פּאַטריציער. נאָך א לאַנגען קאַמף האָבען זיי אויסגעפֿיהרט צו קענען ערווועלט ווערען אין דעם אמט פון ק ו ו אֶ ס ט אָ ר. דיזעס אמט איז בעשטאַנען אין דער פֿערוואַלטונג פון דער שטאַאַטס־קאַסע. די קוואֶסטאָרען האָבען געזאַמלט אַלערליי שטייערן און אָפּגאַבען, זיי האָבען געהאַט דאָס רעכט צו פֿערקויפֿען די שטאַאַטס־פּלאַדער און דאָס גאַלט פֿיר זיי איינצונעהמען. אויך אַלע שטאַאַטס־

גאַלליער. נאָך אַנטיקער פֿאַרשטעלונג.

אויסגאַבען זיינען דורך זייערע ענט דורכגעגאַנגען. די קוואֶסטאָרען האָבען געהאַט אונטער זיך פּיעלע קלענערע בעאמטע און זעהר פּיעלע שרייבער. ווייל זייער טעטיגקייט איז געווען זעהר א פּיעלפּאַכע.

איידער מיר וועלען פֿאַרטזעצען די געשיכטע פון דעם קאַמף צווישען די פּאַטריציער און די פּלעבעיער וועגען גלייכע רעכטען, געפינען מיר פֿיר נעטיג אין קורצען צו שילדערן די מלחמות, וואָס רוים האָט געפֿיהרט נאָך דעם פֿאַל פון די דעצעמווירן.

די רוימער האָבען געשטרעבט צו פערבריטערן זייער הערשאַפט נאָך עטרוריען. אָבער די שטאַדט וועיאי מיט איהרע אונגעהייער שטאַרקע מויערן איז געשטאַנען די רוימער אין וועג און האָט זיי ניט גלאָזען דורכפֿיהרען זייער

פּלאַן. נאָר די מאַכט פון רוים איז געווארען אימער שטארקער. אום צו בעזיגען די פעסטע שטאָדט וועיאי, האָבען די רוימער בעשלאָסען זי צו בלאָנגארן אויף אין ווינטער. אויסער דעם האָבען די רוימער געפונען פיר נעטיג דאָן צו ערוועהלען א דיקטאטאָר, און די וואהל איז געפאלען אויף מ א ר ק ו ס פ ו ר י ו ס ק א מ י ל ל ו ס, וועל ער האָט זיך שוין פריהער פיעלע מאל אויסגעצייכענט.

ער האָט געמאכט אן אונטער־ערדישען גאנג ביז אונטער דעם קעניג'ס פאלאץ. דיזען דורכגאנג האָט ער בעזעצט מיט אויסגעצייכענטע סאלדאטען, און דערווייל האָבען די סאלדאטען ארום דער שטאָדט געשטורמט די מויערן מיט אלע קרעפטען. פון דעם אונטער־ערדישען דורכגאנג זיינען די סאלדאטען מיט זייער קאמאנדיר ארוים גלייך צום קעניג'ס פאלאץ און האָבען אונ־

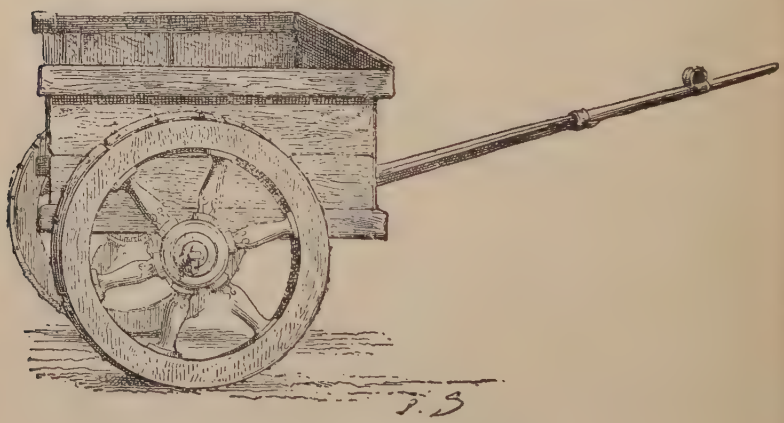

גאַללישער לאַסט־וואָגען.

ערוואַרטעט ערמארדעט דעם קעניג מיט די פריסטער אין דער צייט פון רעליגיאָנס־דינסט. נאָכדעם האָבען זיי געעפענט די שטאָדט־טויערן פיר די רוימישע סאלדאטען, וועלכע זיינען אריין אין שטאָדט און האָבען אָנגעמאכט א שרעקליכע שחיטה.

דאמאלס איז רוים בעפרייט געווארען פון פיינד, וואָס האָט זיי גע־הינדערט ביז יעצט צו פערבריטען זייער מאכט צו צפון. מען האָט דעם זי־גער געפייערט מיט א גלענצענדען טריאומף. עס האָט אבער ניט פיעל געדוי־ערט און מען האָט דעם זיגער בעשולדיגט, דאָס ער האָט ג'נב'עט פון דעם קריגס־רויב. ק א מ י ל ל ו ס איז נעווען צו שטאלץ זיך צו פערטיידיגען פאר פלעבעיער און איז ענטלאָפען פון זיין פאטערלאנד.

אבער די רוימער האבען אויך נאך דעם זיג פון וועיאי קיין רוה ניט געהאט. א נייער שונא איז אויפגעשטאנען געגען זיי אין צפון, וועלכער האט זיי לאנג בעאונרוהיגט. דאס זיינען געווען די גאלליער, וועלכע זיינען פריהער געזעסען אין דעם לאנד, וואס געהערט יעצט צו פראנקרייך. זיי האבען זיך באלד איבערטראנספארטירט איבער די הויכע אלפען־בערג און האבען געגרינדעט אין איטאליען די שטאדט מאילאנד (מילאנא). די שטאמען, וואס זיינען אנגעקומען אין איטאליען און האבען שוין די עבענע ארום דעם טייך פא פערנומען און בעזעצט, האבען געמוזט זוכען פיר זיך אן ארט ווייטער אין דרום. די נייע שטאמען האבען אנגעגריפען די עטרוסקישע שטאדט קלוזיום. די עטרוסקער האבען געבעטען די רוימער זיי שיקען הילף. די רוימער האבען זיי קיין הילף ניט געשיקט, אבער זיי האבען געשיקט גע־זאנדטע צום קאמאנדיר פון די גאלליער, צו ב ר ע נ נ ו ס ' ן (390 פ. קר.), צו אונטערהאנדלען וועגען פרידען. פון דער אונטערהאנדלונג איז אבער גארניט געווארען און עס האט אויסגעבראכען א מלחמה. געגען די געזע־צען פון אלע נאציאנען האבען די געזאנדטע אויך אנטיי־ געגנומען אין דעם קריג און האבען א גאלליישען אנפיהרער געטויט. ברעננוס האט געפאדערט פון די רוימער צו בעשטראפען די געזאנדטע. די רוימער האבען זיך ענטזאגט דאס צו טאן, און ברעננוס האט זיך געגנומען צו בעשטראפען רוים. די גאלליער האבען שוין פערטיג געמאכט לייטערס און האבען אנגעהויבען צו קריכען אויף די פעסטונג פון קאפיטאל; צום גליק האבען עס דערהערט די הייליגע גענז, וואס מען האט דארט געפיטערט, און האבען געמאכט א לארם. דאס האט אויפגעוועקט דעם רוימישען אנפיהרער מארקום מאנליום, וועלכער האט באלד אראפגעשליידערט פון מויער די ערסטע גאלליער, וואס האבען זיך שוין געהאט ארויפגעכאפט. באלד זיינען די גאנצע רוימישע מאנשאפט גע־וען אויף די פים און האבען די גאלליער פון דער מויער אראפגעטריבען. מאנ־ליום האט בעקומען דעם טיטול „קאפיטאלינוס", וויל ער האט נערעטעט דאס קאפיטאל.

די גאלליער אבער האבען די זאך אויפגענעבען און האבען בעלאגערט די שטאדט. זיבען מאנאט האט געדויערט די בעלאגערונג און די רוימער האבען שרעקליך גליטען פון הונגער. זיי האבען בעשלאסען צו געבען די גאלליער 1,000 פונט גאלד, זיי זאלען אפטרעטען פון שטאדט און זיי צורוה לאזען. ברעננוס האט איינגעשטימט. מען האט צוזאמענגעשארט דאס גאלד און ארויפגעבראכט אויף א וואג. ברעננוס האט אבער אויסגעקליבען א פאלשע וואג, אזוי דאס עס איז אויסגעקומען די רוימער מעהר פון 1,000

פונס גאָלד צו געבען. די רוימער האָבען פֿראָטעסטירט געגען דיזען אונרעכט, אָבער ברעננוס האָט נאָך זיין שווערד צוגעלעגט צו דער וואָג און האָט מיט א שמייכעל געזאָגט: **Vae victis**, ד. ה. וועה צו די בעזיגטע!

דיזעם האָט שרעקליך ערביטערט די רוימער. עס זיינען אָנגעלאָפען פיעלע קריגער מיט זייערע שווערדען און האָבען אויסגעשריען: נעהמט צוריק אייער גאָלד! די רוימער קויפען די פרייהייט פון זייער פאָטערלאַנד ניט מיט גאָלד, נאָר מיט אייזען, ד. ה. מיט געווער. דער מוטיגער העלד איז עס געווען דער פערטריבענער קאַמיללוס. דיזער האָט אין זיין פערבאַנונג צוזאַמענגעשטעלט א קלייגע ארמיע און האָט זעהר גליקליך געשטריטען מיט די גאַלליער, אזוי דאָס די רוימער האָבען איהם איבער־אַנייס צום דיקטאַטאָר ערוועהלט, אָבער דער סענאט האָט געדאַרפט די וואהל בעשטעטיגען. דיזער איז אָבער געווען אייניגעשלאָסען אין קאַפיטאָל. דער מוטיגער פאַנטיום קאַמינוס האָט זיך ביינאַכט ארייניגע'גנב'עט אין קאַפיטאָל און האָט געבראַכט אין לאָגער די געווינשטע בעשטעטיגונג פון סענאט. קאַמילוס איז ארוים אין שטרייט געגען ברעננוס'ן. דיזער האָט זיך פערוואונדערט און האָט געפרעגט: „עס איז דאָך געזעצליך בעשלאָסען געוואָרען דעם שטרייט מיט גאָלד צו ענטשיידען". „ניין", האָט קאַמילוס געענטפערט, „איך בין דיקטאַטאָר, און קיינער אויסער מיר האָט ניט דאָס רעכט צו שלייסען טראַקטאַטען". די גאַלליער זיינען פון רוים פערטריבען געוואָרען און קאַמילוס האָט וויעדער טריאומפירט.

קאַמילוס האָט נאָך אייניגע מאָל בעזיגט די גאַלליער, וועלכע האָבען נאָך אייניגע מאָל געפרוּבט בעפאַלען רוים. ער האָט אויך געשלאָגען די עטרוסקער און די וואַלסצער. פיר דיזע אַלע פערדינסטען האָבען די רוימער איהם געגעבען דעם טיטול: „פאַטער פון דעם פאַטערלאַנד".

די עקאַנאָמישע לאָגע פון די רוימער איז צוליב די אָנפאַלען פון די גאַלליער זעהר שלעכט געוואָרען, איבערהויפט האָבען געליטען די פּלעבעיער. די הייזער זיינען געוואָרען צושטערט און עס איז ניט געווען מיט וואָס וויעדער אויפצובויען. די פעלדער זיינען געווען וויסט און עס איז ניט געווען מיט וואָס זיי צו בעזעען. די פּלעבעיער זיינען געווען געצוואונגען זיך צו ווענדען צו די פאַטריציער, ביי זיי געלט צו באָרגען. דיזע האָבען זיך בענוצט מיט דער גרויסער נויט פון די פּלעבעיער און האָבען וויעדער אָנגעהויבען נעהמען ביי זיי גרויסע צינזען פיר דאָס געלט, וואָס זיי האָבען זיי גליהען. עס האָבען זיך צוריקגעקעהרט פיר די פּלעביער די אַלטע שלעכטע צייטען. די הייזער פון די פאַטריציער זיינען וויעדער פערוואנדעלט ג-

ווארען אין געפענגניסען, אין וועלכע די פערשולדיגטע פלעבעיער האבען געליטען שמאך און פיין ווי אין די פריהערדיגע צייטען.

דער עדעלער מאנליום, דער רעטער פון קאפיטאל, האט בעשלאסען צו העלפען די ארימע פלעבעיער. ער האט אנגעהויבען אויסצוקויפען די פערשולדעטע פלעבעיער, און האט אויף זיך גענומען פארטצויצעצען דיזע נאבעלע ארבייט ביז זיין לעצטען אם. נאך דעם האט ער פארגעשלאגען א געזעץ, דאם מען זאל די שטאאטס־לענדער פערקויפען, אום די שולדנער צו בעפרייען. עם פערשטעהט זיך, דאם די פלעבעיער האבען איהם שטארק ליב געקריגען דערפאר. אבער אין דער זעלביגער צייט זיינען די פאטריציער געווארען זיינע ביטערע שונאים און אום איהם פון וועג אפצוראטמען האבען זיי זיך גענומען צו זייער אלטען מיטעל — איהם צו בעשולדיגען, דאם ער וויל מיט דער הילף פון די פלעבעיער וועלען קעניג איבער רוים. מאנליום האט בעשלאסען ניט צו ענטלויפען פון לאנד זיך צו רעטען פון טויט און ער איז געקומען אין געריכט זיך צו פערטיידיגען. ער האט די ריכטער אנגעצייגט אויף די 400 בירגער, וועלכע ער האט מיט זיין פערמעגען פון קנעכטשאפט בעפרייט, אויף דעם פאקט, דאם ער האט דאם קאפיטאל גערעטעט, און אויף די פיעלע וואונדען, וואם ער האט בעקומען אין פיעלע שטרייטען צו פערטיידיגען דאם פאטערלאנד. דאם אבער האט איהם ניט געהאלפען. זיינע פיינד האבען איהם צום טויט פעראורטיילט אלס פערראטער פון פאטערלאנד. מען האט איהם אראפגעשלייידערט פון טארפאישען פעלז וויי א געמיינעם פערברעכער און זיין הויז האט מען פערוויסטעט. עם איז ווערט צו בעמערקען, דאם מאנליום איז געווען פערהאסט איבערהויפט פון דער רייכער קלאם פון ביידע שטאנדען, פון די פאטריציער און פון די פלעבעיער, ווייל ער האט געשטריטען ניט אזוי פיעל געגען די פארדעכטען פון די פאטריציער ווי גענען דער מאכט פון קאפיטאל. אבער מאנליום איז שוין געווען דער לעצטער קרבן, וואם איז געפאלען אין קאמף צווישען די צוויי פיינדליכע פארטייען: די פאטריציער און די פלעבעיער.

מיט אייניג יאהר שפעטער איז דער קאמף וועגען פאליטישע רעכטען צווישען די ביידע פארטייען געענדיגט געווארען צו גונסטען פון די פלעבעיער. פיעל האט געהאלפען צו דיזען זיג קאיוס ליציניוס סטאלא, וועלכער איז געווען א רייכער פלעבעיער, אבער איז געווען פערהייראט מיט א טאכטער פון א פאטריציער. די שוועסטער איהרע איז געווען די פרוי פון א קאנסולארישען קריגס־טריבון. סטאלא'ס פרוי האט שטארק מקנא געווען איהר שוועסטער איהר גלאנץ און כבוד. אום זי צו בערוהיגען האט סטאלא

פערשפּראָכען זיין ווייב אַלע קרעפטען אָנצואווענדען אום קאָנסול צו ווערען. פון דיזער געשיכטע איז לייכט צו פערשטעהן, דאָס אין דיזער צייט איז דער הויפּט־קאַמף צווישען די ביידע פּאַרטייען געווען נאָר פון דער זייט פון די רייכע פּלעבעיער, וועלכע האָבען געוואָלט דערגרייכען הויכע עמטער אין דער רעגירונג. אום דיזעס ציעל צו דערגרייכען האָבען די רייכע פּלעבעיער גע-מוזט ווייזען די אָרימע פּלעבעיער, דאָס זיי טוען און אַרבייטען פיר זיי, זיי

קאַמיללוס און ברעננוס אין דעם קאַפּיטאָל אין רוים.

זאָלען בעקומען גלייכע רעכטען, ווייל אָהן די אָרימע פּלעביער וואָלטען זיי ניט געקענט פיהרען דעם קאַמף מיט די רייכע פער'עקשן'טע פּאַטריציער.

אום זייער ציעל צו דערגרייכען האָט זיך סטאָלאָ געשטעלט אין פערבינ-דונג מיט לוציוס סעקסטיוס לאַטעראַנוס, און ביידע אַלס פאָלקס־טריבונען האָבען געמאַכט אייניגע זעהר וויכטיגע פאָרשלאָגען

אין די אינטערעסען פון די אָרימע פּלעבעיער, נעמלִיך: 1) דאָס די צינזען, וואָס די פערשוּלדיגטע פּלעבעיער האָבען געצאָהלט צו די פּאַטריציער פּיר זייערע חובות, זאָלען אָרונטערגערעכענט ווערען פון קרן, און דער באַלאַנס פון קרן זאָל בעצאָהלט ווערען אין 3 יאָהר, יערען יאָהר א דריטעל; 2) דאָס יעדער בירגער זאָל בעקומען א טייל פון די שטאַאַטס־לענדערייען, אָבער קיינער זאָל נִיט בעקומען מעהר פון 500 מאָרג לאַנד. יעדערער, וואָס בעקומט א טייל לאַנד, מוז הער רעגירונג געבען פון דער הכנסה, וואָס דאָס לאַנד וועט איהם אַרײַנבריינגען, א צעהנטעל פון געטרייד אוּן א פינפטעל פון גאָרטען־פרוכט אַלס שטייער; 3) דאָס קריגס־טריבונען זאָלען מעהר ניט געוועהלט ווערען אוּן פון די צוויי קאָנסוּלען זאָל וועניגסטענס איינער זיין פון די פּלע־בעיער.

צעהן יאָהר האָט געדויערט דער קאַמף פון דיזע פּאַרשלאָגען. יעדען יאָהר זיינען דיזע צוויי פּאָלקס־טריבונען, סטאָלָּ אוּן לאַטעראַנוס, ערוועהלט געוואָרען אין דיזען אַמט, אום דעם קאַמף וועגען דיזע פּאַרשלאָגען צו גע־ווינען. די טריבונען האָבען געשטעדערט צו ערוועהלען קריגס־טריבונען אוּן אַנ־דערע הויפט־בעאַמטע ביז מען וועט זיי נאָכגעבען זייערע פּאַדערונגען. דער סענאַט האָט בעשלאָסען צו בעשטימען א דיקטאַטאָר אוּן ערקלערען קריג ביז דיזע אונרוהען וועלען אויפהערען. אָבער דאָס פּאָלק האָט געצוואונגען דעם דיקטאַטאָר זיך צו ענטזאָגען פון דער שטעלע. דיזעס האָט געצוואונגען דעם סענאַט נאָכצוגעבען די 2 פּאָלקס־טריבונען, סטאָלָּ אוּן לאַטעראַנוס, זייערע פּאַדערונגען, אוּן זייערע פּאַרשלאָגען זיינען געווָאָרען א געזעץ.

אָבער די פּאַטריציער האָבען געפונען א מיטעל ווי אָפּצושוואָכען דאָס אַמט פון קאָנסוּל. זיי האָבען נעמלִיך איינגעפיהרט דאָס אַמט פון פּ ר אָ־ט אָ ר ען אוּן אָ ד י ל ען, וועלכע זיינען געווען די הויפט־בעאַמטע אין שטרייטיגקייטען צווישען די בירגער. זיי זיינען געווען די העכסטע מאַכט אין לאַנד אין משפּטים פון גלעט אוּן אייגענטום, די צווייטע הויכע בעאַמטע נאָך די צענזאָרען. די אָדילען זיינען געווען די אויבער־בעאַמטע איבער דער פּאָליצי, איבער אַלע פערשיידענע פערזאַמלונגען, איבער פייער־גע־פאָהרען א. אַנד. זיי האָבען געהאַט צו זאָגען איבער די געזונדהייט פון פּאָלק, איבער מאָס אוּן וואָג, קויף אוּן פערקויף; אַלע פּאַרבערייטונגען צו פערשיידענע פעסטען (ימים טובים) אוּן שפּילען זיינען געווען אונטער זייער אויפזיכט. אויף די קאָסטען פון שפּילען פלעגט די רעגירונג געבען נאָר 500,000 אס, די אויסגאָבען דערויף זיינען אָבער געווען פיעל מעהר; דאָס איבעריגע פלעגען די אָדילען פון זייער טאַש בעצאָהלען אוּן דיזער אום־

שטאַנד האָט זיי פערשאַפט פיעלע אָנהענגער אין פאָלק, און האָט זיי געהאָלפֿן זעהר אָפט צו בעקומען גרויסע עמטער אין דער רעגירונג. דיזע וויכטיגע שטעלעס האָבען די פאַטריציער געגעבען נאָר צו לייט פון זייער פאַרטיי און האָבען די פלעבעיער ניט צוגעלאָזען דערצו.

דער לאַנגער קאַמף פון די פלעבעיער מיט די פאַטריציער האָט ענדליך געבראַכט די געווינשטע רעזולטאַטען. די פלעבעיער האָבען ענדליך בעקומען פאָליטישע און בירגערליכע גלייכהייט. אין יאָהר 338 פ. קר. האָבען זיי בעקומען דאָס רעכט צענזאָרען פון זייער פאַרטיי צו וועהלען, אין 336 האָבען זיי דורכגעפיהרט א געזעץ, דאָס אויך א פראָטאָר זאָל ערוועהלט ווערען פון זיי, זינט 304 האָבען זיי געקענט וועהלען פון זיך אֶדילען, ענדליך אין יאָהר 300 האָבען זיי בעקומען דאָס רעכט אויך פריסטער צו וועהלען. מערקווירדיג איז, דאָס די פלעבעיער אין דיזען לאַנגען קאַמף פיר גלייכע רעכטען האָבען קיינמאָל ניט געברויכט קיין גוואַלד־טאַטען. זייער וואָפען אין דיזען קאַמף איז געווען רוהיגער וויידערשטאַנד. וועגן די פלעבעיער האָבען געזעהן, דאָס דער פאַרזיצענדער ביי די וואַלען פון א קאָנסול האָנדעלט אונגערעכט, האָבען זיי פראָטעסטירט, האָבען פערלאָזען דאָס מאַרס־פעלד און האָבען קיין אַנטייל ניט גענומען אין די וואַלען. האָט א פערהאַסטער קאָנסול געפיהרט דאָס מיליטער אין שטרייט, האָבען זיי זיך גלאָזען פון שונא פעריאָגען, אום דער בעדריקער זאָל קיין זאַך ניט האָבען. בעזונדערס כאַראַקטעריסטיש איז די אויסוואַנדערונג פון די פלעבעיער צום הייליגען בארג. זיי האָבען ניט אַרוים־געטריבען די פאַטריציער ווי די גריכען האָבען געהאַנדעלט מיט די אַליאַנכען, זיי האָבען די פאַטריציער איבערגעלאָזען די שטאַדט. דער רעזולטאַט איז געווען, דאָס די פאַטריציער זיינען געקומען בעטען זיי קומען צוריק און האָבען זיי אין פיעלע הינזיכטען נאָכגעגעבען זייער פערלאַנג. מיט איין וואָרט, די פלעביער האָבען אין זייער קאַמף מיט די פאַטריציער פיר גלייכע בירגער־רעכטען אַרויסגעצייגט זעלטענעם טאַקט און מעסיגקייט. און דערמיט האָבען זיי פיעל מעהר געווואונען, ווי אין אַנדערע לענדער די קעמפער פיר גלייכע רעכטען דורך גוואַלדטאַטען.

דער קאַמף פיר די פערבעסערונג פון דעם מאַטעריעלען און סאָציאַלען לעבען האָט געדויערט די גאַנצע צייט פון דער רוימישער געשיכטע און ליידער אָהן שום בעדייטענדען ערפאָלג. די געזעצען וועגען לאַנד־פערטיילונג זיינען געבליבען נאָר אויף דעם פאַפיר, אין דער פראַקטיק זיינען די אַרבייטער און די אַרימע קלאַס געבליבען אָהן אייגענטום, ווי פריהער, מיט זעהר וועניג אויסנאַהמעם. מעהר ערפאָלג האָט געהאַט דער קאַמף וועגען די שולד־גזעזע־

צען. דער דיקטאַטאָר פּ אֶ ט ע ל י ו ס האָט מיט דער צושטימונג פון סענאַט דורכגעפיהרט אַ געזעץ, וועלכעס האָט אָפּגעשאַפט די רעכטען פון די קרע-דיטאָרען צו פערשקלאַפען דעם שולדנער, אָדער איהם אין געפענגניס צו וואַרפען, ווען ער האָט ניט געהאַט צו בעצאָהלען זיין חוב. דער קרעדיטאָר האָט נאָר געקענט פערקויפען דעם שולדנער'ס אייגענטום, בעוועגליכעס און אונבעוועגליכעס (מטלטלין און קרקעות), אָבער זיין פּערזאָן איז געבליבען פריי, נאָר ער האָט אָנגעוואָרען שטימרעכט ביז ער האָט בעצאָהלט זיין חוב.

וועגען דיזער צייט איז ביים רוימישען פאָלק אומגעגאַנגען אַ זאַגע, וועלכע כאַראַקטערזירט דעם העלדענמוט פון די רוימער. נאָך אַן ערד-ציטערניס האָט זיך אין מיטען פאָרום געמאַכט אַ ברייטע טיפע שפּאַלט אין

קורציוס. נאָך אַנטיקער פאָרשטעלונג.

דער ערד. די פּריסטער האָבען געזעהן זעהר אָפט אונגעוועהנליכע געשטאַלטען אַרויסקומענדיג פון דיזער שפּאַלט, און האָבען געזאָגט, דאָס ווען רוים וועט אָפּפערן אין דיזען אָפּגרונד דאָס בעסטע גוט פון לאַנד, וועט זיך די שפּאַלט פערמאַכען, און רוים וועט בלייבען פעסט אויף אייביג. דער סענאַט און דאָס פאָלק האָבען לאַנג געטראַכט וואָס צו טאָן. איין מאָל איז געקומען צו דער שפּאַלט רייטענדיג אויף אַ פערד אַ בעוואַפענטער יונגערמאַן, מ אַ ר ק ו ס ק ו ר צ י ו ס, און האָט געזאָגט: „דאָס בעסטע, וואָס רוים בעזיצט, איז העלדענמוט און פאָטערלאַנד-ליבע". און מיט דיזע ווערטער האָט ער זיך אַריינגעוואָרפען אין אָפּגרונד, און ווי די זאַגע ערצעהלט האָט זיך באַלד די עפענונג פערמאַכט אויף אימער.

ג. די צייט וינט די פּלעבעיער האָבן בעקומען גלייכע בירגער־רעכטען ביז די פּוניש מלחמות.

די גאַלליער האָבען א לאַנגע צייט רוים קיין רוה ניט געגעבען. אָבער מיר ווייסען ניט פון יענער צייט קיין ווירקליכע געשיכטליכע פאַקטען. אַלז,

מאַנליום טאַרקוואַטום בעזיגט א ריזיגען גאַלליער.

ווען איז אונז געבליבען פון יענער צייט, איז ניט מעהר ווי העלדען־זאַגען. עס איז צ. ב. בעקאַנט די געשיכטע, ווען מען דערצעהלט ווענען ט י ט ו ס מ א נ ל י ו ס ט א ר ק ו א ט ו ס. א גאַלליער, א ריז, האָט איהם מיט שפּאָט אַרויסגערופען צום צווייקאַמף (דועל). טאַרקוואַטוס איז מיט גרוים

מוט אַרוים צום ריז פֿאַר די אויגען פון די ביידע אַרמעען. ער האָט גע־שלאָגען זיין געגנער, האָט אַראָפּגענומען פון איהם זיין האַלזבאַנד און האָט עס אויף זיך אָנגעטאָן. פון דאַמאָלס אָן האָט ער בעקומען דעם בייַ־נאָמען טאַרקוואַטום, ד. ה. „דער בעפֿוצטער מיט דער האַלז־קייט". אָן אַנדער העלד מיט דעם נאָמען מ א ר ק ו ס ו א ל ע ר י ו ס האָט מיט אזא אופן בע־זיגט א גאַלישען העלד, און ער האָט בעקומען דערפֿאַר דעם טיטל „קאָר־וואוס", וואָס בעדייט קראָה, וויַל אין דער צייט פון דועל איז א קראָה געשטאַנען אויף זיין העלם (מיליטער־הוט) און האָט איהם מיט דער פֿליגעל־פֿאַטשערייי געהאָלפֿען בעזיגען דעם פיינד.

הגם די רוימער האָבען מוטיג געקעמפט געגען די גאַלליער, האָבען דיזע דאָך פיעל צרות אָנגעטאָן די רוימער און זיינען געוואָרען שרעקליך אין לאַנד. אונטער־איטאַליען האָט דאַמאָלס געליטטען פון די גריכען, נאָר מיטל־איטאַליען איז געבליבען פריי פון יעדען אויסערן דרוק און האָט זיך ענטוויי־קעלט אונגעשטערט. אין דיזען טיל פון איטאַליען האָבען די סאַמניטער פיעל מיטגעהאָלפֿען די רוימער צו ענטוויקלען און פערבריטערן קולטור. הגם אין צאָהל פון מענשען און אין דער גרויס פון זייער לאַנד האָבען די סאַמניטער איבערטראָפֿען די רוימער, דאָס זיינען די רוימער געווען פיעל מעכטיגער פון זיי, צוליב זייער אויסגעצייכענטער אָרגאַניזאַציאָן, און דעריבער, אַלס א קריג האָט אויסגעבראָכען צווישען די סאַמניטער און די רוימער, האָבען די לעצטע זיי בעזיגט.

1) דער ערסטער סאַמניטער־קריג.

די ערסטע אורזאַך צום קריג האָט געגעבען א סאַמניטישער שטאַם, וועל־כער האָט זיך בעזעצט אין קאַמפּאַניען צו דרום פון רוים. זיי איז דאָרט גוט געגאַנגען, און איבערגעבענדיג זיך צו א לעבען פון וואויל־טאָג זיינען זיי גע־וואָרען אָפּגעשוואַכט. די בערג־סאַמניטער האָבען געפּאָדערט פון זיי אונ־טערטעניקייט; זיי האָבען ניט געוואָלט נאָכגעבען און האָבען זיך געוועגדעט צו די רוימער פיר הילף. די רוימער זיינען אָבער געווען בונד־חברים פון די בערג־סאַמניטער; זיי האָבען דעריבער זיך ענטזאָגט די קאַמפּאַניער צו העלפען און האָבען זיי געראָטען זיך אונטערצוגעבען. די קאַמפּאַניער האָבען גליִיך געפּאָלגט, און דאָן האָבען די רוימער געפּאָדערט פון די סאַמניטער זיי זאָלען ניט דריקען א לאַנד, וואָס שטעהט אונטער רוים'ס שוץ. די סאַמניטער האָבען זיך באַלד ענטזאָגט צו ערפילען דעם וואונש פון די רוימער און אויסגע־העם האָבען זיי ערקלערט דעם אָפּמאַך, וואָס די רוימער האָבען געשלאָסען מיט

די קאַמפּאַניער, פיר ניט געוועלכיך אין פיר א פרידענס־ברוך. רוים האָט דאָן געשיקט מיליטער אין קאַמפּאַניען אונטער דער לייטונג פון ביידע קאָנסולען, מאַרקוס וואָלעריוס קאָרוואוס און עוולום קאָרנעליוס קאָססוס, און דערמיט האָט זיך אָנגעפאַנגען דער ערסטער סאַמניטער־קריג אין יאָהר 349 פ. קר.

קאָרוואוס מיט זיין ארמיע האָט געזיגט. קאָססוס אָבער האָט זיך געלאָזען פערפיהרען אין א געפערליכען אָרט און איז קוים געראטעט געוואָרען: דורך דעם העלדענמיוט פון זיין קריגס־טריבון פובליוס דעציוס מום דעם עלטערען, וועלכער האָט איהם געצוואונגען צו מאַכען אן אונערוואַרטעטען אָנפאַל אויף דעם פיינד, אין ער האָט געזיגט. די מאַכט פון די סאַמניטער איז אָבער דערמיט נאָך ניט געבראָכען געוואָרען. דער קריג וואָלט נאָך געווים לאַנג געדויערט, אָבער קריג צווישען די רוימער זעלבסט האָט זיי געצוואונגען צו שליסען פרידען מיט זיי. די סאַמניטער האָבען בעצאָהלט צו די רוימער די קריגס־אויסגאָבען אין געלט און אין געטרייד, זיי האָבען אָבער קיין שטיקעל לאַנד ניט פערלאָרען.

אָבער אויך נאָך דעם, ווי רוים האָט מיט זיי געשלאָסען פרידען, האָבען די סאַמניטער נאָך קיין רוה ניט געהאַט — די לאַטינער האָבען זיך פערבונדען מיט איניגע פעלקער, וואָס זיינען געווען פיינדליך צו רוים, און האָבען געשיקט א געזאַנדטשאפט נאָך רוים, פאַדערנדיג פיר זיך די זעלבע רעכטען, וואָס רוים האָט, ווייל זיי האָבען קלאָר געזעהן, דאָס רוים שטרעבט צו מאַכען זיי, די לאַטינער, פיר אונטערטאַנען, אָנשטאָט וואָס זיי זיינען יעצט בונד־חברים. דער ענטפער אויף דיזע פאַדערונגען איז געווען, דאָס דער סענאַט האָט ארויסגעשיקט געגען די לאַטינער צוויי ארמיעס אונטער דער לייטונג פון די ביידע קאָנסולען — טיטום מאַניליום טאָרקוואַטום און פובליוס דעציוס מום. א לאַנגע צייט האָבען די ביידע פיינד ניט געוואגט דעם שטרייט אָנצופאַנגען. ענדליך האָט זיך צופלאָקערט דער שטרייט ביים וועזוביוס (א פייער־שפיעלענדער בארג אין איטאליען). די שלאַכט איז געווען א שרעקליכע. דאָס ענדע איז געווען, דאָס די רוימער האָבען געזיגט.

צוויי זאַגעס זיינען אונז פעבליבען פון יענער צייט, וועלכע צייגען דעם כאראַקטער פון די דאַמאַלסדיגע גרויסע מענער פון רוים. דער קאָנסול מאַניליום האָט געגעבען א בעפעהל, דאָס קיינער זאָל ניט וואָגען זיך אַרייגלאָזען אין א צוויי־קאַמף מיט אייגעם פון פיינדליכען לאַגער. ניט אַכטענדיג אויף דיזען בעפעהל האָט זיין זוהן געהאַט א צוויי־קאַמף מיט א הויפּטמאַן פון פיינדליכען לאַגער, האָט איהם טויט געשלאָגען, און האָט געבראַכט דעם דער־שלאָגענעם'ס געוועהר צו זיין פאָטער אלס צייכען פון טריאומף. דיזער האָט

געלויבט די מוטיגקייט פון זיין זוהן. ער האָט איהם מיט א זיג־קראַנץ בע־קרוינט, אָבער דערפאַר, וואָס ער האָט איבערגעטראָטען דעם בעפעהל פון זיין פאָטער, האָט ער איהם צום טויט פעראורטיילט און האָט איהם געלאָזען הינריכטען. די ארמעע איז געווען שרעקליך ערביטערט געגען דיזער מאָרד־טאַט, אָבער קיינער האָט ניט געוואגט צו פּראָטעסטירען געגען דעם.

די צווייטע זאַג צייגט דעם העלדענמוט פון די רוימער פון יענער צייט. איידער די שלאַכט האָט אויסגעבראָכען, האָבען די פּריסטער בעקאַנט געמאַכט דעם פאָלק אן אַראַקעל־שפּרוך (א תשובה פון דעם רוימישען אורים ותומים), דאָס פון איין צד מוז א קריגס־קאָמאַנדיר פאַלען, און דאָן מוז פון דעם אַנדערן צד די גאַנצע ארמעע בעזיגט ווערען. די קאָנסולען האָבען גליך בע־שלאָסען, דאָס וועז איינע פון זייערע צוויי ארמעען וועט האַלטען שמאָל און וועט מוזען וויכען פון שלאַכטפעלד, זאָל דיזער קאָנסול זיין לעבען אָפּפערן. ווי די שלאַכט האָט זיך אָנגעפאַנגען, האָט די ארמעע פון דעם קאָנסול דעציוס דערפיהלט די אויבערמאַכט פון פיינד, און האָט אָנגעפאַנגען צו וויכען פון שלאַכטפעלד. דעציוס האָט באַלד געהייסען די פּריסטער זיי זאָלען פיר איהם מאַכען די אור־אַלטע צערעמאָניעס, וואָס ווערען געמאַכט איבער א טויטען, און האָט זיך אַרייַנגעוואַרפען אין פייער פון דער שלאַכט, אין וועלכער ער איז געפאַלען טויט. דאָס ענדע איז געווען, דאָס די רוימער האָבען בעזיגט די לאַטינער.

די לאַטינער זיינען צום צווייטען מאָל ארוים אויף א שטרייט מיט די רוימער, אָבער זיי האָבען אויך דיזעם מאָל פערלאָרען. דאָן האָט דער בונד צווישען זיי אויפגעהערט. אום די לאַטינער זאָלען מעהר ניט קענען זיך עמפערען געגען די רוימער, האָבען די לעצטע אָנגעוועגדעט דעם אַלטען מיטע פון צוטיילונג, לויט דעם דערמאָהנטען פרינציפ: „שפאַלט אין פּארטייען און הערש!" זיי האָבען בעשאפען אונטער די אונטערוואַרפענע לאַטינער פער־שיידענע קלאַסען מיט פערשיידענע רעכטען. אייניגע האָבען געמוזט אין גאַנצען אויסוואַנדערן, אַנדערע האָבען זיך געדאַרפט בעזעצען אין די רוימישע קאָלאָניעס. אייניגע וועניגע האָבען ערהאַלטען פולע רוימישעם בירגער־רעכט, אַנדערע האָבען בעקומען דאָס „לאַטינישע רעכט".

די בעזיצער פון לאַטינישען רעכט זיינען געווען האַלבע בירגער, זיי זויי־נען געשטאַנען אין מיטען צווישען די פולע בירגער מיט רוימישע רעכטען און די פרעמדע. דיזע קלאַס האָט געשאפען אייגענע געזעצען און איז געווען פריי פון אַלע אָפּפאַבען, וואָס די אונטערוואַרפענע פעלקער האָבען בעדאַרפט צאָהלען. די יעניגע לאַטינער, וואָס האָבען זיך בעזעצט אין רוים און האָבען

אין זייער פאַטערלאַנד איבערגעלאָזען זיהן, אָדער די, וואָס האָבען אין זייער פאַטערלאַנד געהאַט אַן אַמט און נאָך דעם זיך אין רוים בעזעצט, האָבען בעקומען אין רוים פולעם בירגער־רעכט.

דאָגעגען האָבען די לאַטינער קיין רעכט ניט געהאַט צו הייראַטען מיט אַ רוימער אָדער רוימערין. די הייראַטען צווישען די צוויי פעלקער זיינען געווען ניט אָנערקענט און די קינדער פון אזעלכע הייראַטען זיינען געווען

מאַנליום טאַרקוואַטום פעראורטיילט זיין זוהן.

אונגעזעצליכע. אויך אין פאל פון א קריג האָבען זיך די לאַטינער געפונען געקרענקט און ערנידריגט. די גאַנצע עהרע און פּראַכט פון א זיג האָבען די רוימער גענאָסען, און די לאַטינער זיינען דערצו ניט צוגעלאָזען געוואָרען, הגם די צאָהל פון די לאַטינישע סאָלדאַטען זיינען אָפטמאָל געווען צוויי מאל און אויך דריי מאל אזוי גרוים, ווי פון די רוימישע. די לאַגע פון אלע אַנדערע

אונטערוואַרפענע פעלקער אין איטאַליען איז געווען נאָך פיעל ערגער ווי די לאַגע פון די לאַטינער. די איבריגע אונטערוואַרפענע פעלקער האָבען די רוימער ערלויבט זיך רעגירען נאָך אייגענע געזעצען, שלאָגען אייגענע מינצען, זיי האָבען אָבער קיין רעכט ניט געהאַט צו שליסען א בונד מיט אַנדערע פעלקער, און זיינען געווען אין גאַנצען אָפהענגיג פון רוים, צו וועלכער זיי האָבען גע־מוזט ליפערן א געוויסע צאָהל מאַטראָסען פיר די פלאָטע. עס האָט זיך אָבער זעהר אָפט געטראָפען, דאָס די רוימער האָבען זיך אַריינגעמישט אויך אין די אינערליכע רעכטען פון די אונטערוואַרפענע פעלקער און האָבען זיי דאָס לע־בען פערביטערט. וואָס אַנבעטרעפט די שטייערן פון די אונטערוואַרפענע לענדער האָבען די רוימער זיך גאָריהמט, דאָס זיי האָבען די אונטעריאָכטע מיט קיין שטייערן ניט בעשווערט, און דאָס איז ווירקליך וואָהר, וויל די רוי־מער פלעגען ביי די אונטעריאָכטע פעלקער זייער באָדען צונעהמען, אזוי דאָס עס איז זיי ניט געבליבען קיין אייגענטום, אויף וועלכעם מען זאָל קענען שטייער אַרויפלעגען, און דערמיט האָבען די רוימער געמאַכט די אונטערוואָר־פענע פעלקער אויף אימער פריי פון שטייער.

ענג פערבונדען מיט רוים זיינען די אזוי־גענאַנטע מ ו נ י צ י פ י א אָדער פריי־שטעדט. דיזע שטעדט האָבען געהאַט גליכע רעכטען מיט די רוי־מישע. עס זיינען אָבער געווען צוויי אַרטען מוניציפיען. איינע האָט אָהנע איהרע פרייהייטען געקליידען רעגירונגס־עמטער, די צווייטע דאָגעגען האָט ניט געקענט פערנעהמען קיין רעגירונג־שטעלעס.

די דאָזיגע מוניציפיאָס, וואָס האָבען געהאַט דאָס רעכט צו פערנעהמען עמטער, האָבען אליין געווהלט זייערע אויבערע בעאַמטע, און די, וואָס האָ־בען עס ניט געהאַט, פלעגען קריגען פון רוים צוגעשיקט א פרעפעקט, וואָס האָט געפיהרט די גאַנצע פערוואלטונג.

איבערהויפט האָבען געהאַט גרויסע פאָרצוגען די בירגער פון די רוימישע קאָלאָניעס. די ערסטע צייטען פלעגט דער סענאַט אַרויסשיקען 300 פאַמיליעס אין יעדען אָרט פון די בעזיגטע לענדער אָדער שטעדט, אום זיי זאָלען דאָרט אַכטונג געבען אויף די בעזיגטע אייגנוואוינער. דיזע רוימישע פאַמיליעס זיי־נען געבליבען רוימישע בירגער, און זיי האָבען ניט געהערט צו די געמיינדעס פון די בעזיגטע אייגנוואוינער. דיזע 300 פאַמיליעס, וועלכע האָבען זיך בע־זעצט אין יעדער קאָלאָניע, פלעגען געווהלט וועלכע פון אזעלכע, וואָס האָבען זיך פרייוויליג געמעלדעט צום סענאַט פיר דיזען צוועק, אָדער דער סענאַט האָט דורך א גורל אליין בעשטימט די פאַמיליעס פיר די קאָלאָניעס. די הע־כערע אַדמיניסטראַטיוון אָפטיילונגען אין קאָלאָניעס זיינען געווען א סענאַט

און א מאגיסטראַט, נאָך דעם מוסטער פון רוים. אָנשטאָט די צוויי קאָנסולן אין רוים זיינען אין די קאָלאָניעס געשטאַנען אָן דער שפּיץ פון דער רעגירונג צווישן מענער. עס איז ביי די רוימער געווען איינגעפּירט, דאָס פון יעדער בע־זיגטער מדינה האָבען זיי צוגענומען א דריטעל לאַנד און צוטיילט צווישען די קאָלאָניסטען, פון וועלכע יעדער האָט בעקומען א געוויסען טייל, און אויב נאָך דער פערטייל־ונג איז נאָך איבערגעבליבען פון דעם דריטעל, האָט דאָס געהערט צום רוימישען שטאַאט. שפּעטער האָבען די קאָלאָניסטען געדינט אלס מיטל צו אָפּציהען פון רוים די אונצופריעדענעם אָרימע, וועלכע פלעגען זעהר אָפט מאַכען אונרוהען אין רוים. מען האָט זיי אַוועקגעשיקט אין די קאָלאָניעס און מען האָט זיי דאַרט פערשאַפט אלע מיטלען צום לעבען אום זיי זאָלען רוים לאָזען צורוה.

2) דער צווייטער און דריטער סאַמניטער־קריג.

דורך דעם ערסטען קריג זיינען די סאַמניטער נאָך ניט אין גאַנצען ארונ־טער אונטער רוימישען יאָך. די רוימער זיינען אָבער מיט אזא סאָרט זיג ניט צופריעדן געווען, און דעריבער האָבען זיי געזוכט א צופאל פיר א צווייטען קריג. דער קריגס־קאָמאַנדיר לוציוס פאפיריוס קורסאר האָט ערהאלטען א בעפעהל גוט אכטונג צו געבען אויף יעדע בעווענונג פון די סאַמניטער. דיזער האָט אָנגעזאָגט זיינע אונטערע בעאַמטע קיין זאָך ניט צו אונטערנעהמען אָהן זיין צושטימונג. אָבער אין דער צייט, וועלן ער איז געווען אוועק, האָט זיין רייטער־פּאָלקאָוניק קווינטוס פאביוס מאק־סימוס רולליאנוס אונטערגענומען א שטרייט מיט די סאַמניטער און האָט זיי בעזיגט. וועלן ער איז צוריקגעקומען פון שלאַכט־פעלד האָט איהם דער קאָנסול פעראורטייל־ט צום טויט פיר זיין אונגעהאָרזאַמקייט. דאָס פאלק אָבער האָט פערוואָרפען דעם אורטייל און דערווייל האָט ער נאָך א זיג געהאט איבער די סאַמניטער, וועלכע האָבען דאָן געבעטען פרידען ביי דעם סענאט, אָבער דיזער האָט זייער פערלאַנג צוריק געוויזען, ווייל די בעדינגונגען זיינען ניט געווען נאָך דעם וואונש פון רוים. דער רעזולטאט איז געווען נאָר איין יאָהר וואפען־שטילשטאנד.

נאָך דעם יאָהר האָט קווינטוס פאביוס מאקסימוס, וועלכער איז דאָן ערוועהלט געוואָרען צום קאָנסול, וויעדער אָנגעפאַנגען דעם קריג מיט די סאַמ־ניטער. ער האָט זיי מיט וואפען וויעדער געצוואונגען פרידען צו בעטען ביי די רוימער, אָבער ווייל די בעדינגונגען פון פרידען, וועלכע די רוימער האָבען געשטעלט, זיינען געווען צו שווער פיר די סאַמניטער אָנצונעהמען,

האָבען זיי די בעדינגונגען צוריקגעוויזען. אין דעם פינפטען יאָהר פון דעם קריג האָט דער סאָמניטישער קאָמאַנדיר פּאָנטיוס זיך נוקם געווען אָן די רוימער פּיר דאָס אונרעכט, וואָס זיי האָבען געטאָן צו די סאָמניטער (321 פ. קר.). ער האָט פערנארט דאָס רוימישע מיליטער אין די קאודינישע פּאסען (דורכגענג צווישען בערג), דאָרט האָט ער זיי איינגעשלאָסען, און זיי האָבען זיך איבערגעגעבען צו איהם ער זאָל מיט זיי טאָן וואָס ער וויל. פּאָנטיוס האָט ניט געקענט בעשליסען וואָס צו טאָן מיט'ן פיינד. ער האָט געשיקט צו זיין אלטען פאָטער פרעגען אָן עצה, ווי ער זאָל דאָ האנדלען. דער אלטער האָט איהם געענטפערט, דאָס ער זאָל טאָן איינס פון די צוויי: אדער ער זאָל זיי אלע ביז'ן לעצטען אויס'הרג'ענען, אדער ער זאָל זיי אלעמען פריי לאָזען. ער האָט אבער ניט געפאלגט דעם פאָטער'ס עצה. ער האָט געשלאָסען מיט די רוימער א טראקטאט, לויט וועלכען די רוימער מוזען ארויס פון לאנד פון די סאָמניטער און זיי מוזען אנערקענען זייער אונאָפּהענגיגקייט. פון די געפאנגענע האָט פּאָנטיוס פערהאלטען 600 מאָן אלס משכון, אלס זיכערונג, דאָס די רוימער וועלען מקיים זיין דעם אָפּמאָך, און די איבריגע האָט ער געלאָזען דורכגעהן אונטער'ן יאָך, א זאָך, וואָס איז דאמאלס געווען די גרעסטע שאנדע. דיזע ערנידריגונג האָט אין רוים פּעראורזאכט גרויס טרויער און א שרעקליכע ערביטערונג. דער סענאט האָט אויסגעזוכט עפעס א פעהלער אין דער פאָרמאליטעט פון דעם טראקטאט און האָט איהם ערקלערט אלס ניט גילטיג. די רוימער האָבען געאָפּפערט די 600 פּערזאָן, וואָס זיינען געווען פערהאלטען אלס משכון, און זיי האָבען צוגעשיקט צו די סאָמניטער געבונדענע די לייט, וואָס האָבען אונטערגעשריבען דעם אָפּמאָך, אונטער וועלכע עס איז אויך געווען דער קאָנסול, זיי זאָלען טאָן מיט זיי, וואָס זיי ווילען. פּאָנטיוס איז געוואָרען שרעקליך אויפגעבראכט אויף די רוימער פיר זייער פאלשקייט, ער האָט אבער בעוויזען גרויסמוט צו די געבונדענע געזאָנדטע און האָט אויך די 600 פּערזאָן בעפרייט. ער האָט אבער באלד זיך געזומען צו די וואָפען און איז ארויס אין קריג געגען די רוימער. דיזע פון זייער זייט האָבען אָנגעשטרענגט זייערע אלע קרעפטען אום צו רעטען זייער וואָפען־עהרע. זיי האָבען איבערגעגעבען די ארמעע אין די הענט פון די בעסטע קאָמאַנדירען: פּאָפּיריוס קורסאָר און פּאָבּיוס מאָקסימוס. די רוימער האָבען דיזעם מאָל איבעראלל געזיגט און די סאָמניטער זייענען געקומען צו דער איבערצייגונג דאָס אָהן הילף פון וועלכען עס איז בונדחבר וועלען זיי ניט זיין אין שטאַנד צו בעזיגען די רוימער.

די ערסטע בונד־חברים האבען די סאמניטער געפינען אין די עטרוסקער, וועלכע האבען אנגעפאנגען שטארק צו פירכטען פאר דער וואקסענדער מאכט פון רוים. דיזע פעלקערשאפטען האבען געהאפט, דאס זיי וועט געלינגען צו ברעכען די מאכט פון רוים. די ביידע בונד־חברים האבען בעשלאסען פרי־הער פון אלץ צו בעלאגערן די קאלאניע־שטאדט סוטריום, וועלכע איז גע־שטאנען ביי דער גרענעץ פון עטרוריען. דער רוימישער קאנסול איז אבער אנגעקומען גראדע אין דער צייט, וואן די עטרוסקער האבען געוואלט די שטארט ארומרינגלען און בעלאגערן. ביידע ארמיעען האבען אנגעפאנגען א שטרייט, וועלכער האט צו קיין רעזולטאט ניט געפירט, ווייל קיינער האט ניט נעזיגט. דערווייל האבען די סאמניטער ארומגערינגעלט די רוימישע אר־מיע אין אפוליען און האבען איהר אפגעשניטען יעדע פערבינדונג מיט רוים. דער סענאט האט געפונען פיר נעטיג צו ערוועהלען פאפיריום קורסאר'ן צום דיקטאטאר. ווייל די ערנענונג האט געמוזט געמאכט ווערען דורך דעם אנדע־רען קאנסול, האט מען געשיקט א געזאנדטשאפט צום צווייטען קאנסול, צו קווינטום פאביום מאקסימום רולליאנום. דיזער איז בעפאלען די עטרוסקער ביים ברעג פון וואדימאנישען זעע און האט איבער זיי געוואונען א גלענצע־דען זיג (310 פ. קר.). אין דיזער צייט זיינען אנגעקומען די געזאנדטע פון סע־נאט מיט דער פארערונג, ער זאל בעשטימען פאפיריום קורסאר'ן אלס דיקטא־טאר. הגם עס איז איהם זעהר שווער געווען זיין מאכט איבערצוגעבען אין די הענט פון זיין בלוטיגסטען פיינד, וועלכער האט איהם פריהער צום טויט פער־אורטיילט, דאך האט ער זיך בעקעמפט פיר די טובה פון פאטערלאנד און האט ערנענט פאפיריום'ן צום דיקטאטאר. דיזער האט געוואונען א זיג איבער די סאמניטער ביי לאנגולא (308 פ. קר.) און האט אויך צושלאגען די אום־בריער, וועלכע האבען זיך פלוצלונג ערהויבען געגען די רוימער און האבען איהם געוואלט פערשטעלען דעם צוריק־וועג נאך רוים. אויך פאביום מאקסי־מום האט איניגע מאל בעזיגט די סאמניטער. דיזע אלע מפלות האבען גע־צוואונגען די סאמניטער צו שליסען פרידען מיט די רוימער (304 פ. קר.).

הגם די סאמניטער זיינען געווען בעזיגט, דאך איז דער פרידען, וואס זיי האבען געשלאסען מיט די רוימער, אויסגעפאלען ניט שלעכט פיר זיי, ווייל זיי האבען פון זייער לאנד גאר ניט פערלארען. די אומבריער זיינען אין גאנצען אונטעריאכט געווארען אונטער די רוימער. עטרוריען האט בעקומען א וואפען־שטילשטאנד. די קלוינע פעלקערשאפטען, וואס זיינען פריהער גע־ווען די בונד־חברים פון די סאמניטער, זיינען פון די רוימער אין גאנצען פערניכטעט געווארען.

דיזער פרידען האָט געדויערט זעקס יאָהר. די רוימער האָבען בענוצט דיזע צייט די שכנישע פעלקער צו אונטעריאָכען און צו בעפעסטיגען געוויסע פונקטען און מאכען נייע שטראסען פיר מיליטער צוועקען. איינע פון דיזע שטראסען איז די, וועלכע דער בילינדער צענזאָר אפפיוס קלאודיוס האָט אין 312 פ. קר. אין קאמפאניען אויסגעבויט, און וועלכע איז בעוואוסט אונטער דעם נאָמען ווי א אפפיא, נאָך דעם נאָמען פון דיזען צענזאָר.

אין יאָהר 298 פ. קר. האָט אויסגעברָכען דער דריטער סאמניטער־קריג. די סאמניטער האָבען בעשלאָסען די לוקאניער צו אונטעריאָכען אום דערמיט זייער מאכט צו פערגרעסערן, זיי זאָלען קענען זיך פערגלייכען מיט די רוימער, וועמעס מאכט עס איז געווואקסען פון טאָג צו טאָג. די לוקאניער האָבען זיך געוועגדט צו רוים פיר הילף. די רוימער האָבען באלד געשיקט אן ארמעע אין לוקאניען. די סאמניטער האָבען געשלאָסען א בונד מיט די אפוליער, עטרוסקער, אומבריער און מיט די גאלליער, און דיזע אלע פעלקערשאפטען האָבען צוזאמענגעשטעלט א זעהר גרויסע ארמעע. די רוימער האָבען אויסגעקליבען די בעסטע קאמאנדירען, נעמליך: קווינטוס פאביוס רוליאנוס און פובליוס דעציוס מוס דעם אינגערען. די רוימישע ארמעע האָט שרעקליך געהאנדעלט אין די לענדער פון פיינד און האָט די בעזיגטע גע־טריבען צו פערצווייפלונג. אין 295 פ. קר. האָבען זיך ביידע פיינדליכע ארמעען בעגעגענט ביי דער אומבערישער שטאָדט סענטינום און עס איז דאָרט פאָרגעקומען די ערסטע שלאכט. די ארמעע פון די פערבונדענע פעלקערשאפטען איז געשלאָגען געוואָרען פון די רוימער, וויל עס איז ניט געווען צווישען זיי די נעטיגע איבעראיינשטימונג און אחדות. נאָר דער פליגעל פון דער רוימישער ארמעע, וועלכער איז געווען אונטער דער פיהרערשאפט פון מום'ן, האָט ניט געקענט בעשטעהן געגען דער ארמעע פון די פאראייניגטע און האָט אנגעפאנגען צוריקצוטרעטען. דאן האָט מיט מום'ן פאסירט דאס זעלבע, וואס מיט זיין בעריהמטען פאטער: ער האָט זיך ארייניגעווארפען אין דעם פייער פון דער שלאכט און איז דערשלאָגען געוואָרען פון פיינד. מיט איהם זיינען געפא־לען אויף'ן שלאכט־פעלד 8,000 רוימער. די סאמניטער האָבען פערלאָרען אין דיזער שלאכט 25,000 מאן, צווישען זיי איז אויך געווען דער בעריהמטער קא־מאנדיר געלליוס עגנאציוס, וועלכער איז געווען א שרעקליכער פערלוסט פיר די סאמניטער.

נאָך דיזער שלאכט איז דער בונד צופאלען. די עטרוריער און די אום־בריער זיינען געוואָרען אזוי אפגעשוואכט, דאס זיי זיינען געוואָרען אונ־שעדליך פיר רוים פיר אימער. די גאלליער האָבען נאָך אפילו אין די שפע־

LE VIEUX MARCHÉ AUX POISSONS, SUR LA PLACE DU PALAIS DE JUSTICE. (Reproduction du dessin de M. Pinel d'après nature.)

טערע יאָהרען געמאכט איינצעלנע אָנפאַלען אויף די רוימישע לענדערייען, אָבער זיי האָבען קיין ערענסטען שאָדען ניט געקענט טאָן. די סאָמניטער אָבער זיינען נאָך געבליבען שטאַרק געניג, אזוי דאָס זיי זיינען נאָך געווען אין שטאַנד נאָך אייניגע יאָהר קריג צו פיהרען מיט די רוימער. אָבער נאָך דעם, ווי די שטאָדט אקווילאָניא איז געפאַלען און אין דער לעצטער הויפט־שלאַכט איז פאָנטיוס זעלבסט אריינגעפאַלען אין די הענט פון די רוימער, איז די מאַכט פון די סאָמניטער געווען אין גאַנצען געבראָכען, און אין יאָהר 290 פ. קר. זיינען זיי געווארען די רוימישע בונד־חברים אונטער פערשיי־דענע בעדינגונגען. דער בעריהמטער קאָמאַנדיר פאָנטיוס איז אווענטועפיהרט געווארען אין רוים געשמידט אין קייטען ווי א געמיינער פערברעכער און דאָרט האָט מען איהם אין געפענגנים אריינגעווארפען, וואו ער איז שטילער־הייד ערמאָרדעט געווארען. דאָס איז א ביישפיל פון רוימישער מערדעריי און ענגהערציגקייט. זיי האָבען פערגעסען, ווי גרויסמוטיג ער האָט בעהאַנדעלט די 600 רוימער, וואָס זיינען געווען פערהאַלטען אלס משכון, נאָך דעם, ווי דער סענאט האָט דעם אָפּמאַך צווישען די רוימער און סאָמניטער מבטל גע־ווען. קיין קווינט יושר, נאָר גראָבע פיזישע קראפט!

3) דער טאַרענטינישער קריג און די אונטערווארפונג פון אונטער־(דרום־) איטאַליען.

נאָך דעם זיג איבער די סאָמניטער האָבען די רוימער בעהערשט גאַנץ מיטעל־איטאַליען. אין צפון האָבען זיי זיך געגרענעצט מיט גאַלליען, אין דרום — מיט די גריכישע קאָלאָניעס. די גאַלליער האָבען געשלאָסען א בונד מיט אייניגע עטרוסקישע שטעדט אין זיינען ארויס אין קריג געגען די רוימער. זייער מאַכט איז אָבער אין דיזען קריג אין גאַנצען געבראָכען געווארען און זייער לאַנד איז פון די רוימער פערוויסט געווארען. זיערע בונד־חברים האָ־בען געבעטען פרידען ביי די רוימער און האָבען דאָס אויך גלייך בעקומען, וויל אין דרום־איטאַליען האָט דאַמאָלס אויסגעבראָכען אן ערנסטער קריג מיט די רוימער.

מיר האָבען שוין פריהער אין דער גריכישער געשיכטע מיטגעטיילט, דאָס דרום־איטאַליען (אונטער־איטאַליען) איז געווען געריכט בעזעצט מיט גריכישע קאָלאָניעס און דעריבער האָט מען עס גערופען „גרויס־גריכענלאַנד". ליידער אָבער האָבען דיזע קאָלאָניעס געהערשט ריסעריין און קריג צווי־שען זיך, ווי עס איז פאַרגעקומען אין זייער הויפט־פאָטערלאַנד, אין גרי־כענלאַנד. אום זיך צו בעשיצען געגען די אָנגריפען פון זיערע בארבארישע

שבנים, האָבען זיי געמוזט דינגען סאָלדאַטען פון זייער פאָטערלאַנד און שאפען
א מיליטעריש מאכט. איינער פון די הויפּט־אָנפיהרער פון דער געדונגענער
ארמיע, ק ל ע א ן י מ א ס, דער זוהן פון ספּארטאַנישען קעניג, איז ג-
ווארן א פיינד פון די קאָלאָניסטען אָנשטאָט דעם, וואָס פריהער איז ער
געווען זייער בעשיצער. ער האָט אָנגעפאַנגען צו רויבען ביי די ברעגען פון
לאַנד און האָט אויך בעזיגט די שטאָדט טהוריאי. די גריכען האָבען זיך ג-
ווענדט צו רוים נאָך הילף, וועלכע מען האָט זיי באלד געגעבען, אָבער אין
דער זעלבער צייט האָבען די רויסער אָנגעפאַנגען די גריכען פון לאַנד ארוים-
צושטופען. דאָס איז אימער געווען די רוימישע פּאָליטיק. אום אין דער
צוקונפט געשיצט צו ווערען פון די רוימער, האָבען די גריכישע קאָלאָניעס
בעשלאָסען א געוויסע צאָהל רוימער אין זייערע שטעדט צו בעזעצען, אום די
רוימער זאָלען וועלען בעשיצען זייערע בירגער, וואָס וואוינען דאָרט, און דורך
דעם וועלען זיי, די גריכען, אויך בעשיצט ווערען. צווישען דיזע קאָלאָניעס
איז אויך געווען די שטאָדט טהוריאי. אום נאָך טהוריאי צו קומען, האָט די
רוימישע פּאָלָטע געמוזט דורכגעהן די מעסענישע ים־שטראָס און קומען
נאָהענט פון טאַרענטא. פּלוצלונג איז איין מאָל די טאַרענטישע פּלָאָטע בע-
פאָלען די רוימישע שיפען און האָט אייניגע בעריבט און אייניגע דערטרונ-
קען. צווישען די טאַרענטינער און די רוימער איז שוין לאַנג געווען א שטילע
פיינדשאפט. יעצט האָט די פיינדשאפט אויסגעברָאכען אפען.

די טאַרענטינער האָבען שוין פריהער געזוכט צו שאַדען די רוימער דורך
פערשיידענע העצעריין, אָבער עס איז זיי ניט געלונגען. דעריבער האָבען זיי
געפונען פיר נעטיג צו בענוצען זיך מיט דעם אומשטאַנד, וואָס די רוימער
האָבען ניט געהאַלטען אן אלטען אָפמאַך מיט די טאַרענטינער, לויט וועלכען
די רוימער האָבען קיין רעכט ניט צו שיקען זייערע שיפען אין די וואסערן
פון טאַרענטא. יעצט אלס די רוימער האָבען דעם אָפמאַך געברָאכען, האָבען
זיי געהאט א געלעגענהייט זיך נוקם זיין אן די רוימער. זיי האָבען זייערע
שיפען צושטערט, די שטאָדט טהוריאי אַיינגענומען און די רוימישע אייניואוי-
נער ארויסגעטריבען צוזאמען מיט דער רוימישער חיל־בעזעצונג.

די רוימער האָבען געשיקט א געזאַנדטשאפט נאָך טאַרענטא אונטער דער
פיהרונג פון ל ו צ י ו ס פ א פ ט ה ו מ י ו ס. ער האָט פערלאַנגט, דאָס
זיי זאָלען די פערטריבענע בירגער פון טהוריאי ערלויבען זיך צוריק בעזעצען
אין דער שטאָדט און דאָס מען זאָל זיי בעצאָהלען פיר דעם שאַדען, וואָס זיי
האָבען געליטען אונשולדיג פון דעם אונגערעכטען ארויסטרייבען. ער האָט
אויך פערלאַנגט, דאָס די רוימישע חיל־בעזעצונג זאָל צוריק אין שטאָדט אויפ־

גענומען ווערען. פּאָסטהומיוס האָט דיזען אויפטראַג געבראַכט פאַר דער פאָלקס־פערזאַמלונג פון טאַרענטאָ. ער איז געווען אַן אַלטער עהרענמאַן, וועלכער איז שוין דריי מאָל געווען קאָנסול, ער איז אָבער געווען זעהר איינפאַך געקליידעט און האָט גערעדט אַ שלעכטעס גריכיש. די בעפּוצטע פּערפומירטע טאַרענטינער האָבען פון איהם שפּאַס געמאַכט און האָבען זיך געוויצעלט איבער איהם. איינער האָט זיך ערלויבט זיינע קליידער צו בעפלעקען און דאָס האָט אַרויסגערופען אַ געלעכטער אין דער פערזאַמלונג. פול מיט צאָרן איבער דער שאַנדע, וואָס די טאַרענטינער האָבען איהם פערשאַפט, האָט ער מיט גרויס אויפרעגונג געזאָגט: „נאָר דאָס בלוט פון די טאַרענטינער וועט אָפּוואַשען דיזען פלעק". מיט דיזע ווערטער האָט ער פערלאָזען די פערזאַמלונג און דער קריג האָט זיך אָנגעפאַנגען.

טאַרענטאָ איז געווען צו שוואַך מיט די רוימער קריג צו פיהרען. זיי האָבען געמוזט זוכען אַ מעכטיגען בונד־חבר. זיי האָבען אַזעלכען געפונען אין דעם העלד פּ י ר ר ה ו ס, דעם קעניג פון עפּירוס. דיזען העלד האָט זיך שוין נאָך פריהער געוואָלט זיין אַ הערשער איבער די גריכען. ער האָט דעם פאָרשלאַג פון די טאַרענטינער מיט פערגניגען אָנגענומען. פּיררהוס איז געווען אַ טיכטיגער העלד, וועלכער האָט די קריגס־קונסט געלערנט אין דער שולע פון אַלכסנדר דעם גרויסען און זיינע גרויסע קאָמאַנדירען, און איז ווירקליך געווען דער גרעסטער סטראַטעגיקער אין אַלטערטום. ער האָט געשיקט מ י ל אָ ' ן מיט 3,000 מאַן פאָרויס און אַליין מיט נאָך 25,000 קריגער און 20 קריגס־העלפאַנדען איז ער באַלד געגאַנגען נאָך איהם. דאָס איז געווען אין יאָהר 281 פ. קר. ער האָט באַלד געהאַט אין זיין מאַכט די בורג פון טאַרענטאָ אָהן שום בלוט־פערגיסונג און ער האָט געצוואונגען די טאַרענטינער אין זיין אַרמעע אַריינצוטרעטען. פיעלע פון די גריכישע קאָלאָניעס אין דרום־איטאַליען האָט ער געצוואונגען זיי זאָלען זיך איהם אונטערגעבען, און די, וואָס האָבען עס ניט געוואָלט טאָן, האָט ער פערוויסט.

די רוימער האָבען אַרויסגעשיקט אַ גרויסע אַרמעע געגען פּיררהוס'ן אונטער דער אָנפיהרונג פון קאָנסול פּ ו ב ל י ו ס ו ו אַ ל ע ר י ו ס ל אָ ו ו י נ ו ס. פּיררהוס האָט זיך אָנגעבאָטען אַלס ריכטער, וואָס זאָל ענטשיידען דעם סכסוך צווישען רוים און טאַרענטאָ. דערויף האָבען די רוימער געענטפערט: „די וואַפען וועלען ענטשיידען". נאָך דעם האָט שטאַטגעפונען די ערסטע שלאַכט צווישען פּיררהוס'ן און די רוימער אין יאָהר 280 פ. קר. ביי דער שטאָדט ה ע ר אַ ק ל ע אַ. דעם זיג האָט געוואונען פּיררהוס מיט זיינע

העלפאַנדען, וועלכע האָבען אַ בעזונדערען שרעק אָנגעוואָרפען אויף די רוי-
מישע סאָלדאַטען, וואָס האָבען העלפאַנדען אין מלחמה געזעהן צום ערסטען
מאָל אין זייער לעבען. דער זיג אָבער האָט פיררהוס'ן צו טייער געקאָסט.

פיררהוס.

דורך דיזען זיג איז פיררהוס'ן געלונגען צו געווינען נייע בונד־חברים צווי-
שען די גריכישע קאָלאָניעס אין דרום־איטאַליען. עס זיינען צוגעשטאַנען צו
איהם אויך אייניגע פון די רוימישע בונד־חברים, ווי די לוקאַניער, סאַמניטער

און ברוטטיער. ער האָט נאָכדעם אָנגעפאַנגען צו מאַכען א צוג נאָך רוים, ער איז שוין ווירקלעך געווען ניט ווייט פון רוים, אָבער ער האָט זיך אומ-געקערט נאָך טאַרענטאָ צוריק, דערזעהענדיג א גרויסע רוימישע ארמעע. ער האָט זיך דערווייל מעהר בעקאַנט געמאַכט מיט דער רוימישער קריגס-קונסט און האָט זיך איבערצייגט, דאָס עס איז גלייכער פיר איהם צו שליסען פרידען מיט רוים. דערצו האָבען איהם אָנגעהויבען צו פעהלען די נעטיגע געלט-מיטלען פאַרטצוזעצען דעם קריג. ער האָט נעשיקט זיין מיניסטער, א זעהר פאַרנעהמען און געשיקטען מאַן, צו די רוימער צו פערהאַנדלען מיט זיי וועגען פרידען. דעם מיניסטער איז עס ווירקלעך געלונגען דורך זיין אויס-סערגעוועהנליכע און קלוגע רעדנער-קונסט צו געווינען דעם סענאַט אויף זיין זייט און דער פאַרשלאָג פון פרידען איז שוין געווען כמעט אין גאַנצען אָנגע-נומען. אָבער ביי דער שלום-בעראַטונג איז געקומען אין סענאַט דער אלטער בלינדער און געלעהרטער אַפּיום קלאודיום און האָט מיט זיינע ארגומענטען איבערצייגט דעם סענאַט, דאָס מען דאַרף ניט שליסען קיין פרידען מיט פיר-רהום'ן, און דער סענאַט האָט פירהום'ס מיניסטער קינקאַס'ן ענטזאגט מעהר צו אונטערהאַנדלען דיזע פראַגע. קינקאַס איז געווען שטאַרק פערוואונדערט איבער די ווירדע און ערנסט פון סענאַט און אלם ער איז געקומען צוריק צו זיין קעניג פירהום, האָט ער געזאָגט, דאָס וועלן ער איז געווען אין סענאַט, האָט ער געמיינט, דאָס ער איז אין א פערזאַמלונג פון קעניגען.

הגם דער פאַרשלאָג פון פרידען איז ניט אָנגענומען געוואָרען, האָבען די רוימער דאָך געזוכט מיטלען זייערע געפאַנגענע צו בעפרייען. צו דיזען צוועק האָבען זיי געשיקט א געזאַנדטשאפט צו פירהום'ן מיט קאיוס פאבריציוס לוסצינוס'ן אָן דער שפיץ. פירהום האָט געוואָלט אונטערקויפען די געזאַנדטע, ווי עס איז דאַמאָלס געווען א געוועהנליכע זאך אין גריכענלאַנד. צו זיין פערוואונדערונג האָט פאַבריציוס זיך ענטזאגט פון דער גרויסער סומע געלט, וואָס פירהום האָט איהם אָנגעבאָטען, הגם ער איז געווען ארים. דעם צווייטען טאָג האָט פירהום געפרוכט צווינגען פאַב-ריציוס'ן איהם נאַכצוגעבען דורך א שרעק. ער האָט נעמליך געלאָזט אריין-פיהרען אין זאַל, וואו זיי זיינען ביידע געווען און אונטערהאַנדלט, א העל-פאַנד און דיזער האָט מיט זיין לאַנגען ריסעל (נאז) אָנגעפאַנגען שמעקען, וואָס אריינצוכאַפען. פאַבריציוס, וועלכער האָט נאָך קיין מאָל אין זיין לעבען ניט געזעהן אזא מין שרעקליכע חיה, האָט צו פירהום'ן געלאַסען געזאָגט: „אזוי ווי נעכטען האָט מיר דיין גאָלד ניט צוגעצויגען, אזוי האָט מיר היינט

דיין העלפֿאנד ניט אָפּגעשראָקען". די רוימישע געזאנדטשאפט האָט אלזא קיין ערפֿאלג ניט געהאט. שפּעטער אבער האָט פּירהוס בעפּרייט די רוימישע גע-פֿאנגענע. און דאָס איז געשען צוליב פֿאלגענדען צופֿאל. פּירהוס'עם לייב-ארצט האָט פֿאַרגעשלאָגען דעם רוימישען קאָנסול פֿאבריציוס צו פערגיפטען זיין הערר, וועלן ער, דער קאָנסול, וועט איהם געבען א געוויסע סומע געלט. פֿאבריציוס האָט צוגעשיקט דעם בריף פון דעם לייב-ארצט צו פּירהוס'ן און דערמיט איבערצייגט איהם דעם גרויסמוט פון די רוימער. צוליב דיזען צו-פֿאל האָט פּירהוס בעפּרייט די רוימישע געפֿאנגענע.

דעם נעקסטען יאָהר (279 פ. קר.) האָט פּירהוס נאָך א מאל געהאט א זיג איבער די רוימער, אבער מיט אזא גרויסען פערלוסט פון מיליטער, דאָס ער זעלבסט האָט זיך אויסגעדריקט: „נאָך אזא זיג און איך בין פערלאָרען". פון דאמאלם אָן איז פּירהוס'עם זיג געוואָרען א שפּריכוואָרט. צום גליק האָ-בען די סיראָקוזאנער איהם איינגעלאדען צו העלפען זיי געגען די קאר-טהאגער. ער האָט געלאָזען א ביסעל מיליטער אונטער זיין פעלדהערר מילא אין טארענטא און איז אליין אוועק נאָך סיציליען. אבער אויך דא האָט ער ניט פּיעל דערגרייכט, און דעריבער איז ער גענאָנגען צו הילף צו די איטאליע-נישע בונד-חברים, וועלכע זיינען געווען זעהר שטאַרק בעדריקט פון די רוימער אין דער צייט, וואָס ער איז געווען אוועק. אין יאָהר 275 פ. קר. איז ער אזוי גישלאָגען געוואָרען ביי בענעווענט פון דעם רוימישען קאָנסול און קאָמאנדיר מאניוס קוריוס דענטאטוס, דאָס ער איז געווען געצוואונ-גען זיך צו רעטען דורך ענטלויפען נאָך גריכענלאנד, וואו ער איז אין אייניגע יאָהר שפּעטער געשטאָרבען. טארענטא האָט זיך נעמוזט אונטערגעבען צו די רוימער, האָט נעמוזט ערלויבען רוימישע מיליטער-בעזעצונג, ווי פריהער, און איבערגעבען איהר פלאָטע צו זיי. מילא מיט זיינע סאלדאטען האָט ערהאל-טען די ערלויבנים פריי ארוים צוגעהן פון טארענטא. יעצט זיינען די רוי-מער געוואָרען די אייניגע הערשער אין גאנץ איטאליען צו דרום פון דעם טייך פּא. דאָס איז געווען דער עקסטער יסוד צו זייער וועלט-הערשאפט.

איידער מיר וועלען פאָרטזעצען די ווייטערע געשיכטע פון רוים, געפי-נען מיר פיר נעטיג בעקאנט צו מאכען די לעזער מיט די הויפט-מאמענטען פון דער געשיכטע פון קארטהאגא און סיציליען, וויל די גע-שיכטע פון דיזע צוויי לענדער איז ענג פערבונדען מיט דער געשיכטע פון רוים.

ד. די געשיכטע פון קארטהאגא און סיציליען.

1) קארטהאגא.

קארטהאגא איז געגרינדעט געוואָרען פון די פעניציער אין יאָהר 878 פ. קר. ביים ברעג פון דעם ים־בוזים פון טונים, גראדע געגענאיבער סיציליען. דער עלטעסטער טייל פון קארטהאגא איז די פעסטונג, וועלכע איז בעוואוסט מיט'ן נאָמען בירזא, ארום וועלכער עס האָבען זיך לאנגזאם אויסגעבויט די וואוינונגען. די שטאָדט האָט געהאט צוויי האפענס, איינעם פיר דעם אנדעל און דעם אנדערען פיר מיליטעריש צוועקען. א שטארקע דאָפּעלטע מויער האָט צושיידט דיזע צוויי האפענס. אין קריגס־האפען האָבען זיך געפונען מעהר פון 200 קריג־שיפען. נעבען די האפענס איז געווען א מארק־פלאץ, פון וועלכען דריי הויפט־גאסען האָבען געפיהרט צו דער פעסטונג (בירזא). אויף'ן מארק איז געשטאנען א טעמפּעל געווידמעט צו אפּאלל'אָן מיט זיין בעגולדע־טער סטאטוע. אין צפון־מערב פון דער פעסטונג איז געווען א בעזונדערער שטאָדט־טייל, וועלכער האָט זיך גערופען מ א ג א ל י א און איז געווען אָרומגערינגעלט מיט א בעזונדערער מויער. אין דער צייט פון דעם דריטען פוניש־ען קריג (זעה ווייטער) האָט קארטהאגא געהאט 700,000 איינוואוינער.

קארטהאגא איז געווען א צענטער פון טויש־האנדעל און דאָס איז געווען די אורזאך פון איהר גרויסקייט און וויכטיגקייט. די קארטהאגער פלעגען אויפקויפען פערשיידענע רויהע וואָארען פון די איינהיימישע אפריקאנישע שטאָמען און פלעגען זיי ברייגען צו זייער הויפט־פאטערלאנד, צו פעניציען. פון דאָרט פלעגען זיי ברייגען צוריק אלערליי אויסגעארבייטע וואָארען: וואָלנס, זיידענס און אנדערע אָרטיקלען, און אזוי האָבען זיי פערבריייטערט דעם האנדעל אויף לאנד און אויף מעער. קארטהאגא האָט פון איהר זייט אויף געגרינדעט אין פערשיידענע לענדער קאלאָניעס און דורך זיי שטארק פערבריי־טערט דעם האנדעל. צוזאמען מיט דעם רייכטום פון קארטהאגא איז אויך איהר מאכט גע־וואקסען. וואָס פעניציען האָט פערלאָרען איהר פאליטישע מאכט איז קארטהאגא געוואָרען איהר יורש'טע צו מערב פון מיטעלענדישען מעער, ד. ה. פון סיציליען ביז דעם גיבראלטאר. די אלע פעניציש קאלאָניעס האָ־בען זיך געבוינען צו קארטהאגא און האָבען אנערקענט איהר הערשאפט אי־בער זיי, אָבער זיי זיינען געבליבען אונאָפהענגיג און פריי. די קאלאָניעס האָ־בען נאָר געמוזט א גווויסען טריבוט (מס) יעהרליך ליפערן צו קארטהאגא. מזוי צ. ב. האָבען די בערג־ווערק (מינעס) פון ק א ר ט ע י א געמוזט לי־פערן צו קארטהאגא יעדעס יאָהר 25,000 דראכמעס זילבער. אויך די בא־

לעאַרישע אינזלען האָבען געצאָהלט צינז צו די קאַרטהאַגער. דיזע אינזלען האָבען געליפערט צום קאַרטהאַגער האַנדעל פערשיידענע וויינען, בוימעל, פרוכטען, פיינע וואָל און אויסגעצייכענטע מויל־טיערען. די קאַרטהאַגער האָבען אין סאַרדיניען געהאַט אַ שטאַרקע, מעכטיגע קאָלאָניע נאָך אין זיבעטען יאָהרהונדערט פ. קר. סאַרדיניען איז געווען זעהר רייך אין געטריידע און מעטאַלען. די אינזעל עלבאַ איז געווען זעהר רייך אין אייזען, און די אינזעל מאַלטאַ האָט זיך אויסגעצייכענט מיט זיין באַוועל און וועבערייען. אָבער וויכטיגער פון די אַלע אינזלען איז געווען פיר די קאַרטהאַגער די אינזעל סיציליען. דאָס בעווייזען קלאָר די שטענדיגע קריגען און רייסערייען, וואָס זיינען פאָרגעקומען צווישען קאַרטהאַגאָ און סיראַקוז צוליב דיזער אינזעל. די קאַרטאַהאַגער האָבען געוואָלט זיך בעפעסטיגען אויך אין גאַלליען און אין דרום־איטאַליען, אָבער דאָרט האָבען די גאַלליער זיי ניט דערלאָזען צו מאַכען קאָלאָניעס, און דאָ האָבען זיי געשטערט אין זייער וואונש די רוימער, גריכען און עטרוסקער.

אויך אין די מזרח־געגענדען פון מיטעללענדישען מעער האָבען די גריכען געשטערט די קאַרטהאַגער צו פערברייטערן זייער האַנדעל. דערפאַר האָבען די קאַרטהאַגער געשטערט די גריכען צו ענטוויקלען זייערע מסחרים איז מערב פון דעם מיטעללענדישען מעער. מיר ווייסען, דאָס די פעניציער האָבען שוין לאַנג פערברייטערט זייערע האַנדעלס־געשעפטען ביז די קאַנאַרישע אינזלען. אויך דאָ זיינען די קאַרטהאַגער געווען טרייע און ווירדיגע קינדער פון זייער מוטער־שטאָדט. די קאַרטהאַגער האָבען זייערע זעע־רייזעס געטריבען ביז מאַדיירא. דאָס איינציגע ווערק, וואָס איז אונז געבליבען פון די קאַרטהאַגער, „די אַרומרייזע" פון ה אַ נ נ אָ, ערצעהלט אונז, דאָס די קאַרטהאַגער האָבען געשיקט 60 שיפען און 30,000 מאַן צו גרינדען קאָלאָניעס אין מערב־אַפריקאַ און האָבען ווירקליך געגרייכט ביז סענעגאַל, גאַמביאַ און אַפילו ביז סיעררא לעאָנע.

הערא̇דאָט גיט אונז אַ זעהר קלאָרען בעריכט, ווי איינפאַך עס איז דאַמאָלס געווען דער טויש־האַנדעל צווישען פעלקער. נאָך דעם, ווי די פעניציער האָבען געאַנקערט מיט זייערע שיפען אויף אַן אָרט, האָבען זיי באַלד זייערע סחורות אַרויסגעשטעלט אויף'ן ברעג. די זאַכען, וואָס זיי פלעגען בריינגען צום פערקויפען, זיינען געוועהנליך געווען: פוץ־זאַכען, לעהמענע געשיר, וויין, לייווענט. דורך אַ פייער און אַ רויך, וואָס זיי פלעגען מאַכען, האָבען זיי געגעבען די איינוואוינער צו וויסען וועגען זייער אָנקומען. די איינוואוינער פלעגען באַלד צוקומען צו די געבראַכטע וואַארע און פלעגען אַנידערלעגען

נעבען זיי זייערע סחורות: גאָלד, העלפאַנד־ביין, לייבען־פעל א. אַנד. וועז די קאַרטהאַגער זיינען צופרידען געווען מיט'ן האַנדעל, האָבען זיי צוגענומען די געגענשטענדען, וואָס די איינוואוינער האָבען געבראַכט און האָבען זיי גענעבען זייערע ארטיקלען; אין פאל אָבער, וועז דער מסחור איז זיי ניט געווען געפעלען, פלעגען זיי גארניט בעריהרען די געבראַכטע סחורות פון די איינוואוינער, ביז זיי האָבען צוגעבראַכט נאָך מעהר פון זייערע מינים. וועז די ביידע זייטען, די קאַרטהאַגער און די איינוואוינער, האָבען זיך ניט געקענט איינigען, פלעגען די קאַרטהאַגער צונעהמען זייערע וואַארע און אוועקפאָהרען. אזוי פלעגט צוגעהען דער טויש־האַנדעל שטום און שטיל און קיינער האָט דעם אַנדערען קיין אונרעכט ניט געטאָן. אויב די פעניציער און קאַרטהאַגער האָבען געגרינדעט קאָלאָניעס וווייטער פון דער פירענאישער האַלב־אינזעל איז ניט בעוואוסט, וווייל עס זיינען קיין שפורען ניטא פון וועלכער עס איז קאָלאָניע אויף דיזער האַלב־אינזעל.

לויט די ידיעות, וואָס הערָאדאָט גיט אונז איבער, איז אויך דער לאַנד־האַנדעל פון די קאַרטהאַגער געווען זעהר פערבריימטערט. דיזער סאָרט האַנדעל איז געפיהרט געווארען אין קאַראוואַנען. א זעהר בעוואוסטער און פיעל בעזוכטער קאַראוואַנען־וועג איז געווען דער, וואָס האָט געפיהרט פון טהעבען נאָך סיוואה, וועלכע איז געווען בעוואוסט אין די אלטע צייטען אונטער דעם נאָמען א מ מ א נ י ו ם, און פון דא צו די גאַראַמאַנטען, די איינוואוינער פון היינטיגען פעזזאן. עס זיינען אויך דאָמאָלס געווען וועגען, וועלכע האָבען געפיהרט נאָך דעם אינערען פון אפריקא, אין די לענדער, וואָס ליגען ביי דעם טייך ניגער, פון וועלכען מען פלעגט בריינגען גאָלד, העלפאַנד־ביין, עבען־האָלץ, שטרויס־פעדערן, שקלאפען א. אז. וו. דיזע ארטיקלען פלעגען די קאַרטהאַגער אויסטויישען אויף זייערע פראָדוקטען, ווי גאָלד, שפיל־צייג, מעהל, טייטלען, זאלץ א. אַנד. זאלץ איז נאָך עד היום א זעהר וויכטיגער ארטיקל פיר די איינוואוינער. עס זיינען דא צייטען, וועז זיי צאָהלען פיר זאלץ מיט דעם זעלבען געוויכט אין גאָלד. מערקווירדיג איז, דאָס זאלץ איז גאָר ניט שוועד צו קריגען אין דער וויסטע סאַהאַרא, וואו עס געפינען זיך מאַסען זאלץ אויף דעם אָרט, וואו עס איז א מאל געווען א מעער, נאָר די האַלב־ווילדע פעלקער פערשטעהען עס ניט צו נעהמען. קיין גאָלדענע אָדער זילבערנע מטבעות זיינען נאָך דאָמאָלס ניט געווען. אָנשטאָט דיזע זיינען געווען אין געברויך לעדערנע מטבעות, וואָס די רעגירונג פלעגט ארויסגעבען מיט דער בעצייכנונג פון דעם ווערט פון יענער מטבע.

די לאַנד־ווירטשאַפט איז ביי די קאַרטהאַגער געשטאַנען אויף א זעהר הויכער שטופע. פּליניוס, איינער פון די בעסטע רוימישע שריפטשטעלער, ברייגט א ווערק ווענען דיזען געגענשטאַנד, געשריבען פון דעם קאַרטהאַגער מ א י א. לײדער איז דיזעס ווערק פערלאָרען געגאַנגען. דער זעלבער האָט גע־שריבען 28 ביכער איבער לאַנד־ווירטשאַפט, וועלכע דער רוימישער סענאט האָט געהייסען איבערזעצען אין לאַטיניש. נאָך פיעל מעהר איז געווען ענט־ווייקעלט ביי די קאַרטהאַגער די אינדוסטריע, איבערהויפּט די בעאַרבייטונג

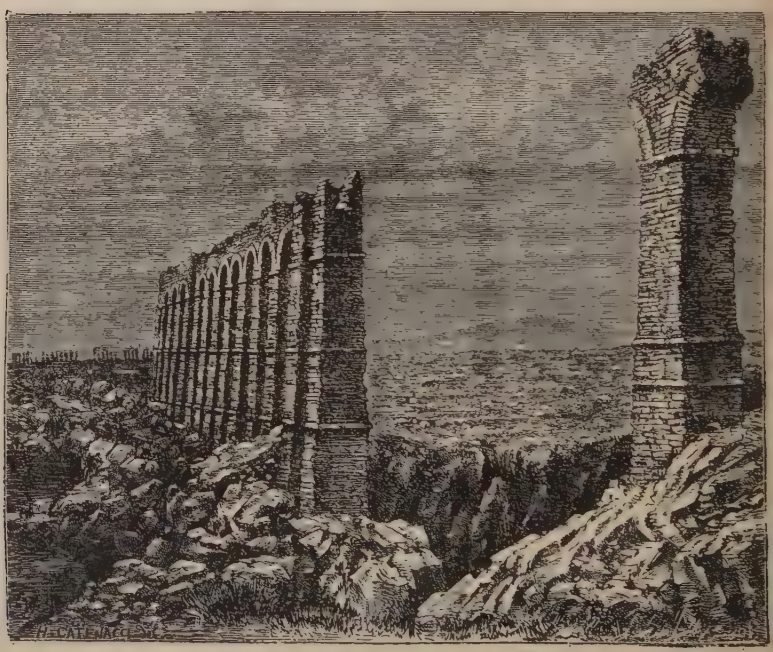

די וואַסער־לייטונג פון קאַרטהאַגאָ. געבויט פון די רוימער.

פון מעטאַלען. זעהר בעריהמט זיינען געווען אין אלטערטום די עדעל־שטיי־נער, וואָס זיינען געשליפען געווארען אין קאַרטהאַגאָ, און וועלכע זיינען גע־ווען בעוואוסט אונטער דעם נאָמען: „קאַרכעדאָנישע עדעל־שטיינער". אויס־געצייכענט זיינען אויך געווען זייערע האלץ און לעדער־ארבייטען; זייערע שיפען און די אלע כלים און זאכען, וואָס געהערען צו שיפען, זיינען אויך גע־ווען זעהר בעריהמט אין יענע צייטען. דער גאנצער רייכטום פון די קאַרטהא־

גער און זייער מאכט זיינען געווען איבערהויפט בעגרינדעט אויף זייערע שיפען.

איבער דער שטאַטס־פערפאַסונג און די געזעצען פון די קאַרטהאַגער וויסען מיר גאַנץ וועניג, אָבער דאָס ביסל, וואָס מיר וויסען, האָבען מיר צו פערדאַנקען דעם גרויסען גריכישען פילאָזאָף אַריסטאָטעלעס, וועלכער האָט אין זיינע ווערק געגעבען א קאָפיטעל איבער דיזען געגענשטאַנד. לויט אַריסטאָטעלעס' בעשרייבונג איז די רעגירונגס־פאָרמע פון קאַרטהאַגא געווען אן אַריסטאָקראַטישע. די אַריסטאָקראַטיע דאַרט איז אָבער ניט געווען אן אַריסטאָקראַטיע פון געבורט, נאָר פון געלט, און דעריבער איז זי געווען אונטערוואָרפען אונטער פערשיידענע ענדערונגען. די העכסטע עמטער אין דער רעגירונג און אין דער ארמיע איז געווען אין די הענט פון די רייכסטע גוט־בעזיצער. אויב דיזע בעאמטע זיינען אויך געווען גרויסע האַנדעלס־לייט, איז ניט בעקאַנט, ווייל וועגען דעם איז אין דער לִיטעראַטור קיין שפור ניט גע־בליבען. אָבער דאָס ווייסען מיר, דאָס פיעלע פון די עלטערן פון די גרויסע בע־אמטע פון קאַרטהאַגא זיינען געווואָרען רייך פון האַנדעל און האָבען געזוכט צו קריגען פיעל גרונד־אייגענטום אום אין שטאַנד צו זיין גרויסע עמטער צו פער־וועהמען. אין אַלגעמיין האָט געהערשט דער פרינציפ, דאָס קיינער האָט ניט גע־קענט פערנעהמען קיין הויכע עמטער, ווער עס איז געווען געצוואונגען צו לע־בען פון זיין אַרבייט; אין סענאַט האָט געקענט ערווועלט ווערען נאָר א מאַן, וואָס האָט געקענט זיין שטאַנד פערשאַפען ווירדע און עהרע מיט זיין רייכען לעבען און גרויסאַרטיגער אויפפיהרונג.

די אַריסטאָקראַטישע פאַמיליעס פון קאַרטהאַגא האָבען זיך געטיילט אין ברידערשאַפטען אָדער פערבאַנדען. דיזע משפחה־פערבאַנדען זיינען זיך אָפט ווייט פערנאַנדערגענאַנגען אין זייערע פאָליטישע שטרעבונגען און עס זיינען אָפט צווישען זיי פאַרגעקומען אינטריגעס. אין פערגלייך מיט דעם אַדעל האָבען די בירגער, וואָס האָבען געלעבט פון האַנדעל, געהאַט זעהר קליינע רעכטען, און דעריבער זיינען דיזע ביידע שטאַנדען אָפט געווען זעהר פיינדליך צווישען זיך. דער געבורט־ און געלט־אַדעל האָט קיינמאָל ניט גע־לִאָזען אויפקומען א פרייען בירגער־שטאַנד, ווי אויך קיין פערמעגליכע מי־טעל־קלאַס, אזוי דאָס די קאַרטהאַגישע בעפעלקערונג איז שטענדיג געווען געטיילט אין א בעזיצלאָזע מאַסע, וואָס האָט געלעבט פון האַנט אין מויל, און אן ענג־געשלאָסענע גרופע פון לִאַנד־אייגענטימער און גרויס־האַנדלער.

אן דער שפיץ פון דעם קאַרטהאַגישען שטאַאט איז געשטאַנען דער סע־נאַט. דיזער איז געווען געטיילט אין א גרויסען ראַט און א קליינעם. ווי

פיעל מיטגלידער עס זיינען געווען אין סענאט איז אונז ניט בעקאַנט. דער סענאט האָט געהאַט די גאַנצע רעגירונג אין זיינע הענט: די אויפזיכט אי-בער דאָס מיליטער, אויף די פינאַנצען, אויף די פּאָליציי, איבער אַלע אויס-לענדישע אָנגעלעגנהייטען און איבער די גזעזצגעבונג. נעבען דעם סענאט זיינען געשטאַנען צוויי סופעטען (שופטים), וועלכע קענען פערגליכען וועלען מיט די רוימישע קאָנסולען אָדער מיט די ספּארטאַנישע באזיליאוסען. די סופעטען זיינען געווען די פאָרזיצענדע אין סענאט און געריכט און האָבען

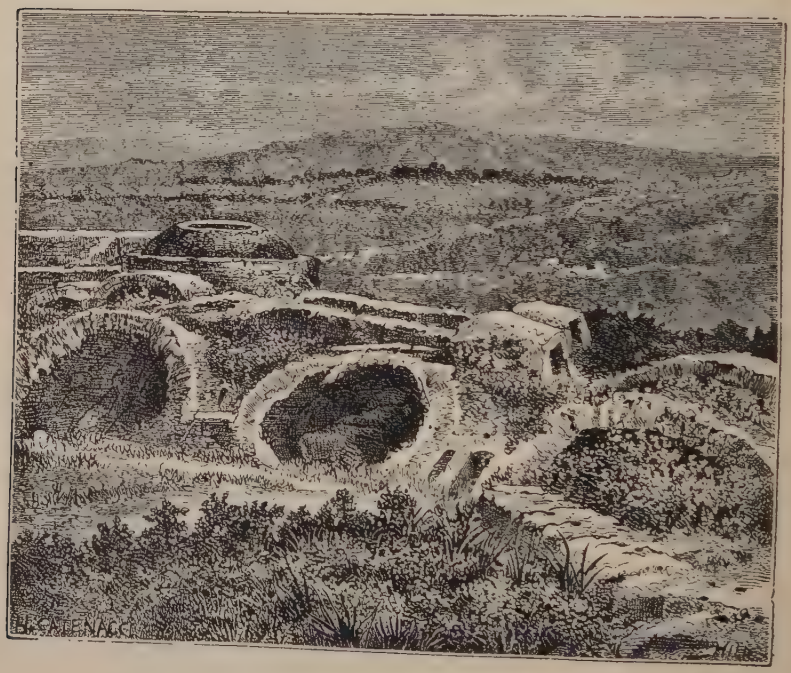

די ציסטערנעס (רעזערוואָארען) פון קאַרטהאַגאָ.

געהאַט דעם אויבער-בעפעהל אין קריג. זיי האָבען אויך געהאַט צו בעזאָר-גען, דאָס די געפאַסטע בעשלוסען און געוועלען זאָלען פינקטליך אויסגעפיהרט ווערען. אָבער אין גרונד גענומען זיינען זיי געווען אונטערוואָרפען אונטער דעם סענאט און האָבען בעקומען די קאָמאַנדע איבער דאָס מיליטער נאָר פון דעם סענאט, ניט ווי די רוימישע קאָנסולען, וועלכע זיינען געווען אויבער-קאָמאַנדירען איבער די חיל דורך זייער אמט. די סופעטען זיינען ערוועהלט געוואָרען אויך זייער גאַנצעם לעבען.

דער כאראקטער און די מאכט פון דער פּאָלקס־פערזאַמלונג איז אונז נעוני ניט בעקאַנט. עס ווייזט אוים, דאָס דיזע פערזאַמלונג האָט געהאַט צו זאָגען איבער קריג און פרידען, צו בעשטעטיגען אָדער צוריקווייזען געזעץ־פאָרשלאָגען און צו שלִיסען בונדען מיט אַנדערע פעלקער. אין אַלגעמיין איז די קאַרטהאַגישע פּאָלקס־פערזאַמלונג פיעל דעמאָקראַטישער געווען אַלס די רוימישע. מיר ווייסען ניט, ווער עס האָט געהאַט דאָס רעכט אָנטיטייל צו נעהמען אין דער פּאָלקס־פערזאַמלונג, און ווי אַזוי דאָס שטימרעכט איז דורכגעפיהרט געווָארען, אָבער דאָס ווייסען מיר, דאָס זי איז געווען זעהר עהנליך צו דער אַטהענישער. די בעשלִיסען פון דער פּאָלקס־פערזאַמלונג זיינען געווען גילטיג אָהן דער צושטימונג פון סענאַט. יעדער מיטגליד פון דער פּאָלקס־פערזאַמלונג האָט געהאַט דאָס רעכט פריי צו רעדען נעגען דעם סענאַט און נעגען די סופּעטען.

עס איז אין קאַרטהאַגע געווען נאָך א מין אייניריכטונג אונטער דעם נאָמען „די הונדערט מענער". עס איז ניט בעוואוסט געוני, וואָס דאָס איז געווען פיר א מאכט. נאָך אַלע וואַהרשיינלִיכקייטען זיינען דיזע הונדערט מענער אייניגעפיהרט געווָארען אין דער צייט ווען די זיהן פון מ א ג א, דעם ערסטען גרינדער פון דער קאַרטהאַגער מילִיטער־מאכט, זיינען געווָארען צו מעכטיג און זייער אייניפלוס האָט אָנגעפאַנגען צו ווערען צו גיפעהרלִיך פיר די רעפּובלִיק. דאָן האָט מען ערוועהלט הונדערט פּערזאָן פון סענאַט, וועלכע האָבען געהאַט דאָס רעכט צו פאָדערן רעכענשאַפט פון די מילִיטער־בעאַמטע וועגען אַלץ, וואָס זיי האָבען געטאָן אין דער צייט פון קריג, ווען זייער מאכט איז געווען אונבעשרענקט. פאָר דער מאכט פון די הונדערט דאָבען זיך אַלע געמוזט בייגען, און דעריבער איז זי געווען די העכסטע מאכט פון לאַנד. מיט דער צייט האָבען די הונדערט אַריינגעכאַפּט אין זייערע הענט צו פיעל מאכט איבער פערזאָנען און אייגענטום, און דאָס האָט שפעטער גיפיהרט דערצו, דאָס ה א נ נ י ב א ל האָט גיפונען פיר נעטיג זיי צו ערנידריגען.

נאָך אייניגע בעאַמטע זיינען געווען אין קאַרטהאַגע, וועלכע זיינען גע־וען בעקאַנט אונטער דעם נאָמען די „פינף הערשאַפּטען". דיזע האָבען אויך בעזעסן א גרויסע מאכט. זיי האָבען געהאַט דאָס רעכט צו ערוועהלען פון די סענאַטָארען די הונדערט מענער און האָבען געהאַט די אויפזיכט אי־בער די זיטען פון די בירגער.

צו די אונטערוואָרפענע פעלקער איז קאַרטהאַגע געשטאַנען נאָר אין אַן אויסערליכער בעציהונג, וואָס איהר אייניגער צווענ איז געווען א מאַטעריא־

לײַסטישער. די קאַרטהאָגער האָבען פון זײ געצויגען אַזוי פיעל נוצען, ווי זיי האָבען געקענט, ניט קוקענדיג אויף קיין יושר. אפילו זייערע אייגענע קאָ-לאָניעס האָבען בעזעסען זעהר וועניג פרייהייט אין האַנדעל.

קאַרטהאָגא מיט איהרע קאָלאָניעס האָט פערנומען דעם ברעג ביים מיטעלענדישען מעער פון דער קלײַנער סירטע (ים־בוזים אין נאָרד־אפריקא) ביז דעם היינטיגען אלזשיער. די אײַנקונפט (הכנסה) פון דיזע לענדער־שטרעקעס איז בעשטאַנען אין טריבוטען, וועלכע די האַנדעלס־שטעדט האָ-בען געצאָהלט מיט געלט און די אַנריקולטור־געגענדען מיט נאַטור־פּראָדוק-טען, און אין די אָפּצאָהלונגען, וואָס זיינען אַרויפגעלעגט געוואָרען אויף סוחרים אין האַפענס.

דאָס מיליטער־דינסט האָבען זעהר וועניג בירגער אָנטייל גענומען. דער

קאַרטהאָגישע מטבע.

קערן פון דער קאַרטהאָגישער ארמעע זיינען געווען די ליביער, פון זיי זיינען געווען די רייטער און די האָפּליטען (שווער־בעוואָפענטע סאָלדאַטען). די איבריגע מאַסע פון דער ארמעע איז געווען פון פערשיידענע נאציאָנאליטע-טען: שפּאַניער, גאַלליער, קאַמפּאַניער, ליגוריער און גריכען. פון דיזע לעצטע פלעגט מען הויפּטזעכליך נעהמען אָפיצערען, ווייל זיי זיינען געווען פעהיגער פון אלע אנדערע. אָבער מען פלעגט זיך זעהר היטען פאַר זיי, מען האָט צו זיי ניט געהאַט קיין פולעס צוטרויען. מען האָט זיי געברויכט נאָר אין פאַל פון גרויס נויט און מען האָט זיי אָפּגעלאָזען פון דינסט אזוי באַלד, ווי די געפאַהר איז אריבער. אויך די נומידיער האָבען צוזאַמענגעשטעלט א וויכטי-גען טייל פון דער קאַרטהאָגישער ארמעע אלס לייכט בעוואָפענטע רייטער, וועלכע האָבען צו זיך קיין גלייכען ניט געהאַט אין דער אלטער וועלט און זיינען זעהר געפּעהרליך געווען פיר די רוימער.

ביי דער בעדייטונג, וואָס דער האַנדעל האָט געהאַט פיר קאַרטהאַגאָ, איז עס נאַטירליך, דאָס די זעע־מאַכט אָדער די פלאָטע איז געווען דער וויכ-טיגסטער טייל פון דער קריגס־מאַכט. אין דער צייט, ווען קאַרטהאַגאָ האָט געפיהרט די מלחמה מיט סיראַקוז, האָט זי געהאַט אַ פלאָטע פון 150 — 200 קריג־שיפען. שפּעטער איז די פלאָטע כמעט נאָך אַמאָל אַזוי גרויס געוואָ-רען. די שיפען פון דער קאַרטהאַגישער פלאָטע האָבען זיך אויסגעצייכענט מיט אַ לייכטערער בוי־אַרט און געשווינדערער בעוועגליכקייט געגען אַלע אַנ-דערע שיפען, אַפילו די גריכישע. מען בעהויפּטעט מיט רעכט, דאָס די קאַרטהאַגער זיינען געווען די ערסטע, וועלכע האָבען אָנגעווענדעט מאַטהע-מאַטיק און מעכאַניק אויף שיפען־בוי.

די ר ע ל י ג י אָ ן פון די קאַרטהאַגער איז געווען עהנליך צו דער פעני-צישער. דער הויפּט־גאָט זייערער איז געווען ק ר אָ נ אָ ס, וועלכער איז גע-ווען דאָס זעלבע, וואָס ביי די פעניציער איז געווען דער בעל אָדער דער מולך. צו קראָנאָס פלעגען די קאַרטהאַגער, איבערהויפּט אין אַ צייט פון גרויסער נויט, מקריב זיין קינדער אָדער ערוואַקסענע מענשען. אַלס אַגאַטהאָקלעס פון סיראַקוז האָט געוואָלט אַייננעהמען קאַרטהאַגאָ, האָט דער סענאַט אין יאָהר 300 פ. קר. געלאָזט אָפּפערן 200 קינדער פון פאָרנעהמע פאַמיליעס. דאָס געזעץ האָט פערבאָטען די אונגליקליכע עלטערן צו צייגען יעדען צייכען פון טרויער און שמערץ. די צווייטע וויכטיגע גאָטהייט פון די קאַרטהאַגער איז געווען הערקולעס פון טירוס (צור). דיזען גאָט האָבען פערעהרט אַלע קאָ-לאָניעס צוזאַמען מיט דער מוטער־שטאָדט קאַרטהאַגאָ. אַלע פלעגען שיקען געזאַנדטע אָנטייל צו נעהמען אין די פייערטעג, וואָס זיינען בעשטימט גע-וואָרען צו עהרע פון דיזער גאָטהייט. די קאַרטהאַגער האָבען פערעהרט אַן אֶסקולאַפּ (אַ הייל־גאָט) און אַ נעפּטון (וואַסער־גאָט). אויסער דעם האָבען זיי פערעהרט אַ גאָט אַלס שוץ־גייסט פון די טויטע. אָפּטמאָל האָבען זיי פער-עהרט די נשמות פון זייערע גרויסע פערשטאָרבענע מענער און פרויען, ווי צום ביישפּיל די נשמה פון דידאָ, דער גרינדערין פון קאַרטהאַגאָ. די רע-ליגיאָן האָט אָבער קיין אַיינפלוס ניט געהאַט צו פערבעסערן זייערע זי-טען. עס האָט געהערשט אונטער זיי די שרעקליכסטע פערדאָרבענהייט. זייער וואָרט האָט קיין ווערט ניט געהאַט. „פּונישע טרייהייט" איז גע-ווען אַ שפּריכוואָרט ביי די רוימער פיר פאַלשקייט און ליגען. דערפון איז אַפילו קיין בעווייז ניט, ווייל די רוימער זיינען געווען זייערע שונאים. ווען מיר וואָלטען בעזיצען אַ געשיכטע פון רוים געשריבען פון אַ קאַרטהאַ-

גער, וואָלטען מיר דערין געווויס קיין בעסערע מיינונג ניט געפונען וועגען „רוימישע טרייהייט".

די קאָרטהאָגער האָבען קיין אינטערעס ניט געהאַט פיר וויסענשאפט און קונסט, ווייל זיי ברויגען ניט קיין דירעקטע נוצען. זיי האָבען אפילו געהאַט א היבשע ליטעראַטור, אָבער דיזע האָט זיך נאָר בעשעפטיגט מיט לאַנד־ווירטשאפט, געאָגראָפיע און געשיכטע. מיר זיינען ניט אין שטאַנד צו אורטיילען איבער דעם ווערט פון דער קאָרטהאָגישער ליטעראַטור, ווייל מיר האָבען ניט קיין איבערגעבליבענע ווערק פון איהר; מיר וויסען אָבער, דאָס די רוימישע שריפטשטעלער שטעלען זהר הויך זייערע ווערק איבער לאַנד־ווירטשאפט, ווי מיר האָבען שוין אויבען דערמאָהנט.

די געשיכטע פון קאָרטהאָגא צופאַלט אין צוויי פּעריאָדעס, וועלכע טיילען זיך אפּ דורך דעם קאַמף פיר די הערשאפט איבער סיציליען. אין אָנפאַנג זיינען די קאָרטהאָגער געווען געצוואונגען צו צאָהלען זייערע נאכבאַרען, די ליביער, א געוויסען יהרליכען טריבוט. עס האָט אָבער ניט לאַנג געדויערט און זיי האָבען זיך געפיהלט מעכטיג גענוג דיזע לאַסט אראָפצוווארפען פון זיך; א ביסעל שפעטער האָבען זיי געצוואונגען די ליביער צו ווערען אָפהענגיג פון זיי. דאָן האָבען זיי זייערע גרענצען פערבריייטערט צו דרום ביז דעם טריטאָן־זעע. די נאָמאַדען־פעלקער פון יענער געגענד זיינען געבליבען אונאָפהענגיג. א טייל פון זיי איז געבליבען פרייגדליך צו די קאָרטהאָגער און ניצליך, א טייל אָבער איז געווארען פיינדליך און געפערליך. די קאָרטהאָגער אָבער האָבען פּאָרטגעזעצט צו גרינדען קאָלאָניעס אויף דער גאַנצער לענג פון אפריקאַנישען ברעג ביים מיטעלענדישען מעער ביז די זייל פון הערקולעס (גיבראַלטאַר) און וויטער אויף דער מערב־זייט פון אפריקא, און האָבען דערמיט פערבריייטערט זייער האַנדל אויף צוויישען די נאָמאַדען־שטאַמען פון יענע געגענדען. דאָגעגען זיינען אלע פעלקער, וואָס האָבען געוואוינט צווישען דעם טריטאָן־זעע ביז נומידיען, געווען אונטערוואָרפען די קאָרטהאָגער. דיזע פעלקער האָבען געמוזט געבען א טייל פון זייערע ערד־פּראָדוקטען אלס טריבוט צו די קאָרטהאָגער. אנדערע פעלקערשאפטען פון יענער געגענד זיינען צוריקגעדרענגט געווארען פון די קאָרטהאָגער אין דעם אינערען פון אפריקא, און האָבען דאָך פערשאפט צו די קאָרטהאָגער פיר בעצאָהלונג רייטערייי און פוס־פאָלק. די אלע פעלקער אָבער, וואָס זיינען אונטערוואָרפען פון די קאָרטהאָגער, האָבען זהר אונגערן געטראָגען דעם יאָך. די קאָרטהאָגער האָבען ניט געוואוסט, ווי וויכ-

טיג עס איז געווען פיר זיי צו מאכען די אונטערוואַרפענע פעלקער פיר פרייגר.

אלס די קאַרטהאגער זיינען מעכטיג געווארען, האבען זיי אנגעפאנגען צו דענקען אפצונעהמען אלע אנדערע פעניציישע קאלאניעס, וואס זיינען געווען אויף דעם מערב־ברעג פון אפריקא און זיי צו בעהערשען. צו דיזען צוועק האט קאַרטהאגא זיך פעראייניגט מיט אייניגע אנדערע פעלקערשאפטען, מיט וועלכע זי האט געשלאסען א בונד, און זי איז געשטעלט געווארען אן דער שפיץ פון דיזען בונד. די מיטגלידער פון בונד האבען געהאט גלייכע רעכטען מיט די איינוואוינער פון קאַרטהאגא, זיי האבען נאר געהאט אויף זיך די פליכט צושטעלען א געוויסע צאהל קריגער און א געוויסע סומע יעהרליך פיר אלגעמיינע צוועקען. ענדליך זיינען אויך אונטערוואַרפען געווארען די פעלקערשאפטען, וואס האבען בעוואוינט די געגענד צווישען דער קלינער און גרויסער סירטע (ים־בוזימם אין צפון־אפריקא), אבער מען האט נאר געפאדערט פון זיי א געוויסע צאהל סאלדאטען צו ליפערן און א געוויסען יעהרליכען טריבוט. דיזע סאלדאטען האט מען נאר בענוצט צו בעשיצען די האנדעלס־קאראוואנען, וואס די קאַרטהאגער האבען געשיקט נאך אויבער־עגיפטען און עטהיאפיען.

קאַרטהאגא האט גוט פערשטאנען, דאס אום דער האנדעל אין מערב־טייל פון מיטעלענדישען מעער זאל בלייבען אין איהרע הענט, מוז זי בעזיצען די אינזלען, וואס ליגען אין יענעם טייל פון דעם מעער. דאס האט שוין לאנג פערשטאנען מ א ל כ ו ס, וועלכער האט געקעמפט אויף דיזע אינזלען פון 600 ביז 550 פ. קר., און נאך איהם מ א ג א (550—500 פ. קר.). מאגא האט געגרינדעט קאלאניעס אויף סיציליען, סארדיניען און אייניגע קלענערע אינזלען. ער האט אויך אונטערוואַרפען אונטער דעם שוץ פון קאַרטהאגא אייניגע קאלאניעס, וואס זיינען געווען אונטער דעם שוץ פון פעניציען. ווייטער וויסען מיר פון דיזער צייט נאר ברוכשטיקער פון דער געשיכטע פון קאַרטהאגא.

קאַרטהאגא'ס קאמף פיר די בעהערשונג פון סיציליען האט געדויערט 200 יאהר. צוערסט האבען זיך די קאַרטהאגער בעזעצט אין דעם מערב־טייל פון סיציליען און האבען אונטערוואַרפען אונטער זייער הערשאפט אייניגע פעניציישע קאלאניעס, וואס זיינען געווען אונטער דעם שוץ פון קאַרטהאגא אייניגע קאלאניעס, אוז נאך דעם האבען זיי זיך בענוצט מיט די רייסעריין צווישען די גריכישע שטאטען אוז האבען פערבריטערט זייער הערשאפט אויף דיזער אינזל צו מזרח. ווי הערדאט ערצעהלט, האט דער טיראן ט ע ר י ל ל ו ס, וועלכען ט ה ע ר א האט פערטריבען, געוועזען

די קארטהאגער צו הילף. דיזע זיינען געקומען אין סיציליען מיט אן ארמיע פון 300,000 מאן. אבער זיי האבען געליטען אזא שרעקליכע נידערלאגע, דאס 70 יאהר האבען זיי ניט געוואגט צו דענקען וועגען נאך אמאל די אינזעל צו בעטרעטען (480 פ. קר.). ערסט אין דער צייט פון די פעלאפאננעזישע קריגען האבען זיך די קארטהאגער וויעדער אנגעפאנגען צו מישען אין די אנגעלעגענהייטען פון סיציליען. אבער איידער מיר ערצעהלען די פאסירונגען פון דיזער צייט, מוזען מיר פריהער עטוואס ערקלערען איבער סיציליען.

2) סיציליען.

פון די אלטע שטעדט פון סיציליען איז סיראקוז געווען די וויכטיגסטע, ניט נאר, ווייל זי איז געווען די גרעסטע און רייכסטע פון אלע גריכישע קאלאניעס דארט, נאר ווייל זי האט געשפיעלט א בעזונדערס וויכטיגע ראלע אין דעם שיקזאל פון די גריכען אין יענעם ארט. סיראקוז איז געגרינדעט געווארען אין סיציליען פון די דארישע גריכען אין יאהר 730 פ. קר. הגם דיזע שטאדט איז געווען די צווייטע גריכישע קאלאניע אויף יענער אינזעל, איז זי אבער גיך געווארען די ערסטע אין האנדעל און אין אינדוסטריע. פריהער איז דארט געווען א קענינטום, אבער ווי די גריכען האבען זיך בעזעצט, האבען זיי אפגעשאפט דאס קענינטום און האבען געגרינדעט א רעפובליק, אנפאנגס אן אריסטאקראטישע, אבער אין יאהר 491 פ. קר. איז די אריסטאקראטישע רעפובליק געפאלען און אויף איהר ארט איז געגרינדעט געווארען א דעמאקראטישע רעפובליק. עס זיינען אבער באלד אזעלבע אונרוהען ענטשטאנען, דאס עס האט געלונגען ג ע ל א ן ' ע ן צוריקרופען די פריהערדיגע אריסטאקראטען, די ג א מ א ר ע ן, און ער איז געווארען הערשער. אונטער געלאן'ען האט סיראקוז דערלאנגט די העכסטע שטופע פון גלאנץ און בליהען. ער האט בעהערשט כמעט אלע שטעדט פון סיציליען. נאך גלאן'ען האט געהערשט אין סיראקוז זיין ברודער ה י ע ר א ד ע ר 1 ט ע ר (477—467 פ. קר.) און נאך איהם איז אריף אויף'ן טראן דער דריטער ברודער ט ר א ז י ב ו ל ו ס. דיזער אבער איז באלד פערטריבען געווארען (אין יאהר 466 פ. קר.). יעצט איז וויעדער אייניגעארדענט געווארען א דעמאקראטישע רעפובליק. באלד זיינען ענטשטאנען אין דער דעמאקראטישער רעפובליק אונרוהען, ווייל די עמטער האט מען צוגעטיילט נאר די אלטע בירגער, און געגען דעם האבען פראטעסטירט די נייע בירגער. געענדיגט האט זיך דער קריג דערמיט, דאס די נייע בירגער האבען פערלאזען סיראקוז און האבען זיך בעזעצט אין מעססענא. אום די דעמאקראטיע צו זיכערן האט

מען איינגעפיהרט דעם אָסטראַציזם (פערשיקונג), אַזוי ווי אין אַטהען, נאָר אונטער דעם נאָמען „פעטאַליזם". מען האָט עס אָבער באַלד מבטל געווען, ווייל דאָס האָט געגעבען דעם איינפאַכען פאָלק צו פיעל מאַכט.

דאָס האָט פעראורזאַכט נייע אונרוהען אין סיראַקוז. מיט דיזע אונרוהען האָבען זיך בענוצט אייניגע שטעדט אום זיך אָפּצורייסען פון סיראַקוז און צו ווערען זעלבשטענדיג. דערצו האָבען זיי געזוכט די הילף פון אַטהען, וועלכע האָט ווירקליך געשיקט אין יאָהר 415 פ. קר. אַן אַרמעע נאָך סיציליען צו העלפען די שטעדט בעקומען אונאָפּהענגיגקייט. די אַטהענער האָבען שוין לאַנג מיט קנאה געקוקט אויף דאָס גליק און וואַקסען פון סיראַקוז און יעצט, אַז עס האָט זיך געמאַכט אַ צופאַל זי אָפּצושוואַכען, האָבען זיי עס גערן גע-טאָן. די סיראַקוזער האָבען זיך געווענדט צו ספּאַרטאַ פיר הילף, און האָ-בען די אַטהענישע אַרמעע נידערגעשלאָגען, ווי מיר האָבען עס אויספיהרליך ערצעהלט אין דער געשיכטע פון גריכענלאַנד. נאָך דיזען זיג האָט די פאָלקס-פּאַרטיי, וואָס איז דאַמאָלס געווען אונטער דעם איינפלוס פון ד י אָ ק - ל ע ס ' ן, אויסגעאַרבייט און פעסטגעשטעלט די דעמאָקראַטישע פערפאַ-סונג. נאָך דיזער פערפאַסונג האָבען אַלע עמטער געמוזט געגעבען ווערען דורך וואַהלען. דיאָקלעס האָט אויך געזאָרגט, דאָס די געריכטס-הייזער זאָ-לען זיין אונפּאַרטייאיש ביים ריכטען, דאָס זייער משפּט זאָל זיין אַ משפּט צדק, און האָט אויך שטרענג אַכטונג געגעבען אויף די זיטען פון פאָלק. אָבער, הגם זיין פערפאַסונג איז געווען אָנערקענט פון פיעלע אַנדערע שטעדט אַלס די בעסטע, איז זי דאָך ניט אין שטאַנד געווען רוה און פרידען צו שאַפען. די רייסערייען אין סיראַקוז זעלבסט און צווישען פיעלע שטעדט האָבען ניט אויפגעהערט.

נאָך דעם, ווי די אַטהענער האָבען געליטען אַ נידערלאַגע אין סיציליען, האָט די שטאָדט סעגעסטאַ, וואָס האָט גערופען די אַטהענער צו הילף, זיך געווענדט אום הילף צו קאַרטהאַגאָ. די קאַרטהאַגער זיינען זעהר צופרי-דען געווען דערמיט. זיי האָבען גערעכענט, דאָס די גריכען זיינען יעצט צו פיעל בעשעפטיגט מיט זיך זעלבסט און קענען זיך זעלבסט אָפּגעבען צו העלפען זייערע קאָלאָניעס. און דעריבער האָבען זיי זיך אָנגעבאָטען צו זיין ריכטער צווישען די צוויי שטעדט סעלינוס און סעגעסטאַ, וועלכע האָבען דאַן געפיהרט אַ שטרייט צווישען זיך. ווייל סעלינוס האָט ניט געוואָלט אָנער-קענען די קאַרטהאַגער אַלס ריכטער, האָבען די קאַרטהאַגער געשיקט זייער סופעט ה אַ נ נ י ב אַ ל מיט 100,000 מאַן נאָך סיציליען. סעלינוס איז געוואָרען בעזיגט און גרויזאַם בעשטראָפט. 16,000 איינוואוינער זיינען

עטויט געוואָרען, 5,000 אין געפאַנגענשאפט געפיהרט, און די שטאָדט עלבסט האָט מען פערברענט. סיראקוז האָט אפילו געשיקט הילף, אָבער די הילף איז צו שפעט אָנגעקומען. דאָס זעלבע שיקזאל האָט געטראָפען די שטאָדט היכערא. אויך זי האָט פון סיראקוז וועניג שטיצע געהאַט און אַנניבאל האָט געמאַכט א תל פון איהר, ווי ער האָט געמאַכט פון דער שטאָדט סעלינום.

באלד נאָך דעם האָבען די קאַרטהאַגער געשיקט אן ארמעע אונטער דער אַמאַנדע פון האַנניבאל'ן און זיין קוזין ה י מ י ל ק א נאָך סיציליען,

פיגורען אָן דער שפיץ פון קאַרטהאַגישע שיפען.

יבערהויפט צו אָנגרייפן די שטאָדט אגריגענט. דיזע שטאָדט האָט אפילו עזעסען א בעדייטענדע מאכט און איז אויך געווען אונטערשטיצט פון סיראקוזאנער, זי איז אָבער ניט אין שטאַנד געווען צו ערנעהרען אזא גרי- ע מאַסע מענשען און האָט געמוזט אויפגעבען די האָפנונג צו געווינען דעם ריג. דער גרעסטער טייל פון די איינוואוינער האָט אויסגעוואַנדערט און איבערגעבליבענע זיינען אלע אויסגע'הרג'עט געוואָרען.

דיזע שרעקליכע האַנדלונג פון די קאַרטהאַגער האָט אָנגעפילט די אנצע אינזל פון סיציליען מיט טויט-שרעק. פיעלע גריכען זיינען ענטלא-

פען נאך איטאליען, און פיעלע זיינען געלאפען נאך סיראקוז. דא האבען צוויי טאלאנטפולע מענער זיך בענוצט מיט דער אלגעמיינער שטימונג צו בעשולדיגען די קאמאנדירען, וואס זיינען געשיקט געוואָרען געגען די קאר־טהאגער, אין פערראט אום צו ווערען זעלבסט די קריגס־קאמאנדירען. איינער פון זיי איז געווען דער שפעטערדיגער טיראן ד י א נ י ס י ו ס ד ע ר 1 ט ע ר און דער אנדערער איז געווען זיין פרוינד דער געשיכטע־שרייבער פ י ל י ס ט א ס. דיאניסיוס איז ערנאנט געוואָרען צום אויבער־קאמאנדיר פון דער ארמעע. ער האט געהאט זעהר פיעלע אנהענגער, און צו פערגרעסערן זיין־ער צאהל, האט ער פיעלע פון די פערטריבענע צוריקגעקעהרט; דערצו האט ער געקריגען מיטלען די צאהל פון זיינע סאלדאטען צו פערגרעסערן און זיך אויך א לייב־וואך צו פערשאפען. מיט דיזע אלע מיטלען בעוואפענט, האט ער זיך ערקלערט אלס הויפט־קאמאנדיר און מיליטערישער הערשער אין סיראקוז.

3) דיאניסיוס דער עלטערער און דיאניסיוס דער אינגערער.

נאך דעם, ווי דיאניסיוס האט דערגרייכט זיין וואונש, האט ער גע־וואלט, דאס אויך אנדערע פעלקער זאלען איהם אנערקענען אלס הערשער איבער סיראקוז. ער האט דעריבער ביי א בעלאגערונג פון געלא דיזע שטאדט איבערגענעבען צו די קארטהאגער. דיזע טאט האט געפיהרט אין סיראקוז צו א געפעהרליכען אויפשטאנד, אין וועלכען די פרוי פון דיאניסיוס'ן איז אזוי מיסהאנדעלט געוואָרען, דאס זי האט זיך דאס לעבען גענומען. דיאני־סיוס אבער האט געוואוסט ווי זיך נוקם צו זיין אן זיינע גענגער. ער האט פיע־לע פון די אונצופריידענע פערטריבען פון שטאדט, און האט געשלאסען מיט די קארטהאגער א בונד, לויט וועלכען ער איז געבליבען הערשער אין סיראקוז, אבער דערפאר האט ער א דריטעל פון סיציליען איבערגענעבען צו קארטהאגא.

נאך דעם, ווי דיאניסיוס האט געגרינדעט א פעסטונג אויף דער אינ־זעל אָרטיגיא אין יאהר 404 פ. קר. און האט פערטיילט לענדערייען צווישען זיינע אנהענגער און האט פערמעהרט די צאהל פון זיינע סאלדאטען, האט ער בעשלאסען די קארטהאגער קריג צו ערקלערן, וויל אונטער דער צייט איז די צאהל פון זייערע סאלדאטען דורך א פעסט פערווינציגט געוואָרען. אבער די קארטהאגער האבען 2 יאהר נאכאנאנד געקעמפט מיט דעם גרעסטען גליק. זיי האבען אייניגעמאל גאנץ סיציליען און האבען אויך סיראקוז בע־לאגערט. עס האט אויסגעוויזען, דאס די שטאדט קען זיך מעהר ניט האל־טען און מוז זיך אונטערגעבען. פלוצלונג אבער האט אין דער קארטהאגישער ארמעע אויסגעבראכען א נייע קראנקהייט. דיאניסיוס האט אונטערגעצונ־

דען די קאַרטהאָגישע פלאָטע און האָט די בעלאָגערער געבראָכט אין אזא פערצוויפעלטע לאָגע, דאָס דער קאַרטהאָגישער קאָמאַנדיר האָט געבעטען וועגען פריעדען. ער האָט בעקומען די ערלויבנים זיך מיט די בירגער פין יין פאָטער־שטאָדט צו רעטען ענטלויפען, אָבער דאָס מילִיטער זאָל איבערגעגעבען ווערען צו די סיראָקוזאַנער. דיזער אָפמאַך האָט דעם בע־זיגטען געקאָסט א גרויסע סומע געלט. אין יאָהר 392 פ. קר. האָבען די קאַר־טהאָגער געשיקט א נייע ארמעע נאָך סיראָקוז. דער טיראַן דיאָניסיוס האָט דיזען מאָל מורא געהאָט איינצושטעלען זיך צו קעמפען מיט די קאַר־מהאָגער און האָט בעסער געשלאָסען פרידען מיט זיי און האָט זיי איבער־גענעבען אלע לענדערייען, וועלכע ער האָט פריהער זיי צוגעזאָגט.

אום צו האָבען די נעטיגע מיטלען אויפצוהאַלטען זיין ארמעע, האָט דיאָניסיוס אויך אונטערגענומען מלחמות אין דרום־איטאַליען. דא האָט ער אונטערגעוואָרפען אונטער זיין מאַכט א גאַנצע רייהע פון שטעדט, אונטער וועלכע עם איז אויך געווען די שטאָדט רהעגיום, וועלכע ער האָט מיט באַר־בארישער גרויזאַמקייט בעהאַנדעלט. ער האָט אייניגע שטעדט אליין גע־נרינדעט, נעמליך, אין מזרח־איטאַליען. די פערכאָפונג פון אייניגע שטעדט אין אינערן פון איטאַליען האָט איהם פערווִיקעלט אין א נייעם קריג מיט קאַרטהאָגא. אין דיזען קריג האָט ער אָנפאַנגס געוואונען צוויי קלייַנע זיגען, וון פון די קאַרטהאָגער זיינען געפאַלען 10,000 מאַן מיט דעם קאָמאַנדיר מ א ג א ; אָבער באַלד האָט ער געכאָפט א מפלה ביי ק ר א נ ו ם פון מא־אָ׳ס אינגערען זוהן. נאָך דיזען זיג האָבען די קאַרטהאָגער מיט דיאָניסיוס׳ן עשלאָסען פרידען. די קאַרטהאָגער האָבען ערהאַלטען די שטאָדט סעלינוס, אָס לאָנד פון אגריגענט ביז צום טייך האַליקוס און דערצו 1,000 טאַלענטען.

אין די לעצטע רעגירונגס־יאָהרען פון דיאָניסיוס׳ן האָט סיראָקוז דער־רייכט א זעהר הויכע שטופע פון גליק. וועניגער גליקליך זיינען געווען זייניגע פון זיינע קריגערישע אונטערנעהמונגען. אין יאָהר 373 פ. קר. האָט יאָניסיוס געשיקט 9 קריג־שיפען צו העלפען די ספאַרטאַנער ביי קאַרטירא עגען די אטהענער. די שיפען זיינען אָבער געפאַנגען געוואָרען. פיער אָהר שפעטער האָט ער וויעדער געשיקט 2,000 שפאַנישע און גאַלליש אַלדאַטען צו העלפען די ספאַרטאַנער געגען די אטהענער, אָבער אויך אָהן שום ערפאָלג, ווייל אין דער זעלבער צייט האָט וויעדער אויסגעבראָכען קריג צווישען איהם און די קאַרטהאָגער און ער האָט געמוזט די סאַלדא־ען צוריקרופען פיר דיזען קריג.

38 יאהר האָט דיזער טיראן געהערשט אין סיראקוז און איז געשטאָר-
בען אין יאהר 367 פ. קר. די אורזאך פון זיין טויט איז געווען שכרות. די
געשיכטע איז אזוי געווען. ער האָט געמאכט א יום טוב נייגעיג טעג לכבוד
דעם נצחון, וואָס ער האָט געוואונען מיט זיין פּאָעזיע אין אטהען. ער האָט
זיך אויך בעשעפטיגט מיט דיכט־קונסט. ע ר איז אָבער ניט געווען קיין ריכ-
טיגער פּאָעט. אלס ער האָט דעם ערסטען מאל זיינע שירים פּאַרגעטראָגען,
האָט מען איהם אויסגעפייפט. אויסער דעם איז דאָס פּאלק געווען שרעק-
ליך אויפגעבראכט געגען דעם טיראן דורך די שארפע רעדעם פון ליזיאס'ן.
דאָס פּאלק האָט פון כעס צוריסען די טייערע געצעלטען, אין וועלכע ער
האָט זיך געפונען די פעסט־גיעזאנדטשאפט. ער האָט אָבער אלע קרעפטען
אָנגעוואנדט, ער זאל קריגען דעם פרייז אלס דער בעסטער פּאָעט פון יענער־
פערזאמלונג. דערצו האָבען איהם געהאלפען די גרויסע ליטעראָטען פּ"
אטהען צו יענער צייט, וועלכע ער האָט געגעבען טייערע מתנות און מיט וועל-
כע ער איז געווען גוט בעפרייַנדעט פון פריהער. דעם אמת זאָגענדיג, האָט
ער ווירקליך געהאט גרויס אינטערעס אין דער גייסטיגער בעווענונג פון
זיין צייט. ער האָט מיט גרויס כבוד אויפגענומען דעם פילאָזאף פּלאָטא
(אפלטון) אין זיין הויף. אָבער אלס פּלאָטא האָט איהם פריי ארויסגעזאגט,
וואָס ער דענקט וועגען איהם, האָט ער איהם פערקויפט אלס שקלאף פיר
20 מינעס. דעם גרויסען דיכטער פ י ל א ק ס ע נ ו ס, וועלכען ער האָט
זעהר הויך געשעצט, האָט ער אין געפענגניס אריינגעווארפען, ווייל ער האָט
וועגעבען א שלעכטען אורטייל איבער זיינע געדיכטען.

דיזער טיראן איז געווען א שרעקליכער כבוד־זוכער, דערביי איז ער
שטענדיג געווען אין שרעק, דאָס די בירגער, וועלכע ער האָט מעהרסטענטייל
שלעכט בעהאנדעלט, וועלען פון איהם ראָבע נעהמען, און דעריבער האָט ער
צו קיינעם קיין צוטרויען ניט געהאט, אפילו צו זיינע נעכסטע פערוואנדטע.
יעדע נאכט האָט ער געביטען זיין שלאף־צימער. יעדער, וואָס האָט געוואלט
צוקומען צו איהם, האָט געמוזט פריהער אונטערזוכט ווערען, אויב ער האָט
ניט קיין געוועהר אונטער זיינע קלייַדער. ער האָט זיך קיינמאל ניט געלאזט
שערען אָדער גאלען פון א בארבער, נאָר זיינע טעכטער פלעגען איהם אָפּגא-
לען די האָאר מיט גליהענדע שאלאכצען פון נים. ווי שרעקליך דיזע לאַגע
פון דעם טיראן איז געווען, ערצעהלט אונז דער גרויסער רוימישער אראטאר
ציצעראָ אין א קורצען אנעקדאָט וועגען ד א מ א ק ל ע ס', איינעם פון
דעם טיראן'ס גוטע פרייַנד. אלס דאמאקלעס האָט אמאל שטארק געהרט
דאָס גליק פון זיין הערר, האָט איהם דיזער פּאַרגעשלאָגען צו פערנעהמען א

געוויסע צייט זיין שטעלע אין קעניגליכען פּאַלאַץ. ער האָט איהם געזעצט ב י אַ טיש, וואָס איז געווען געדעקט מיט די טייערסטע מאכלים און די בעס-טע וויינען. דאַמאָקלעס איז געווען ענטציקט איבער אַזאַ סאָרט לעבען. פּלוצלינג האָט ער אויפגעהויבען זיינע אויגען און האָט דערזעהן, ווי איבער זיין קאָפּ הענגט אַ שאַרפער שווערד אויף אַ האָאָר פון אַ פערד. ער האָט באַלד געבעטען דעם טיראַן ער זאָל איהם בעפרייען פון אַלע גליקען, ווייל ער איז ניט זיכער מיט זיין לעבען. דערפון נעהמט זיך דאָס ווערטעל אין אַלע שפּראַכען „דאַמאָקלעס'עס שווערד", וואָס בעדייטעט די גרויסע גע-פאַהר, וועלכע שטעהט אַ מענשען פאָר אין מיטען פון זיין גליק.

דער טיראַן דיאָניסיוס האָט זיך אויסגעצייכענט מיט זיין האָבזוכט, מיט זיין לוסט צו געלט. ער האָט געהייסען אַראָפּנעהמען דעם גאָלדענעם מאַנטעל פון דער סטאַטוע פון דעם גאָט צעאוס אין אָלימפּיאַ און אָנטאָן איהם אָנשטאָט דעם אַ וואָלענעם מאַנטעל, מיט דעם אויסרייד, דאָס דער גאָלדענער מאַנטעל איז זומער צו הייס און ווינטער צו קאַלט. די סטאַטוע פון גאָט אָס-קולאַפּ אין עפּידאַורוס האָט געהאַט אַ גאָלדענע באָרד, האָט ער געהייסען די באָרד אַרונטערנעהמען, ווייל עס פּאַסט ניט, האָט דער טיראַן געזאָגט, דאָס אַפּאָללאָ, דער פאָטער פון אָסקולאַפּ'ן, זאָל זיין אָהן אַ באָרד, און זיין זוהן זאָל האָבען אַ באָרד. מען מוז אָבער צוגעבען, דאָס דיאָניסיוס האָט זיי רע-גירונג געפיהרט זעהר קלוג, ער האָט געוואוסט צו האַלטען אָרדנונג און האָט געזאָרגט צו פערברייטען דעם וואוילשטאַנד, און דערצו איז ער געווען אַ זעהר טיכטיגער קריגס-קאָמאַנדיר.

נאָך זיין טויט איז אַרויף אויף'ן טראָן זיין זוהן, דיאָניסיוס דער 2טער. זיין פאָטער האָט איהם בכיוון געגעבען אַ שלעכטע ערציהונג, ער האָט איהם אימער געהאַלטען פון ווייטען פון רעגירונגס-געשעפטען, ווייל ער האָט מורא געהאַט, ער זאָל פאַר דער צייט ביי איהם ניט וועלען אָפּנעהמען דעם טראָן. אַלס דיאָניסיוס דער 2טער איז אַרויף אויף'ן טראָן איז ער די ערסטע צייט געווען אונטער דעם אַיינפלוס פון זיין אָנקעל ד י אָ ן. דיזער איז געווען אַ הויך-געבילדעטער מאַן, שטאַרק בעוואַנדערט אין דער פילאָ-זאָפיע, און ער האָט אַלע מיטלען אָנגעווענדט זיין ערציהונג צו פערבעסערן. ער האָט איהם אַרומגערינגעלט מיט די גרעסטע מענער פון דער פּיטהאַגאָ-רישער שולע און האָט געזעהן איהם צוגעוועהנען צו אַן ערנסטען און טוגענד-האַפטען לעבען. דיאָניסיוס אָבער איז שוין צופיעל געוועהנט געווען צו אַן אויסגעלאַסענעם לעבען, צו שכרות, איבערהויפּט האָט אויף איהם געהאַט אַ זעהר שלעכטען אַיינפלוס זיין אומגאַנג און בעקאַנטשאַפט מיט אַ ר י ס -

ט י פ פ ו ס ' ן און פ י ל י ס ט ו ס ' ן. דיזע צוויי פערדאָרבענע מענ-שען האָבען איהם געלערנט, דאָס נאָכגעבען אלץ תאוות און לעבען א גוטען טאָג — דאָס איז דאָס העכסטע גליק פון א מענשען און דערצו דארף ער שטרעבען. אום די מאָנארכיע פעסט צו האלטען, האָבען זיי איהם געלערנט, דארף מען האָבען א גוטע ארמעע, לעבען גוט מיט'ן פאָלק, און די רייכע און פאָרנעהמע לייט האלטען אין צוים. ער האָט מיט זיין געבילדעטען פילאָזאָ-פישען אָנקעל מעהר ניט געקענט שטימען און ער האָט איהם פון לאָנד פערטריבען.

אלס הערשער און קריגער האָט דיאָניסיום דער 2טער אָנפאָנגס ארויס-געצייגט גוטע פעהיגקייטען. דעם קריג מיט לוקאָניער האָט ער געענדיגט מיט זעהר א גינסטיגען פרידען פיר זיין פאָלק. ער האָט אויפגעשטעלט אייי-ניגע שטארקע פעסטונגען ביים אדריאָטישען מעער און האָט בעזיגט די אילירישע ים-רויבער. זיין אָנקעל דיאָן האָס איהם ניט געקענט פערצייהען די שלעכטע בעהאנדלונג, וואָס ער האָט איהם פון לאָנד פערטריבען, ער איז געקומען צוריק נאָך סיצילין און מיט דער הילף פון די קארטהאָגער האָט ער געזוכט איהם צו שטירצען. דיאָניסיום האָט געמוזט ענטלויפען צו זיין מוטער אין לאָקרי. דא האָט ער בעקומען א גרויסען אייגפלוס, און האָט געברויכט גרויסע גוואלד-טאָטען געגען די בירגער, און איבערהויפט געגען ערעלע יונגפרויען.

עס האָט ניט לאָנג געגומען און דיאָן איז פון סיראָקוז ארויסגעטריבען געוואָרען, ווייל ער האָט זיך געשטעלט געגען דעם פאָלקס-פיהרער ה ע ר א ק - ל י ד ע ס, וועלכער האָט פארגעשלאָגען אן אלגעמיינע גיטער-פערטיילונג. שפעטער האָבען די סיראָקוזער דיאָן'ן צוריקגערופען אום ער זאל העלפען געגען די גוואלד-טאָטען פון דיאָניסיום'ס בעזעצונג פון דער פעסטונג. דיאָן האָט ווירקליך רוה פערשאפט און האָט געצוואונגען די פעסטונג זיך אונטער-געבען. ער האָט זיך געצייגט זעהר מעסיג געגען זיינע פאָליטישע געגנער. נאָר זיין גיפטיגען פיינד העראקלידעס האָט ער געהיימען ערמארדען, אום צו האָבען א פרייע האנט אייניצופיהרען זיינע פאָליטישע רעפארמעס. ער האָט אָבער געהאט שרעקליכע געוויסענס-ביסען פיר דיזע מארד-טאָט. דערצו האָט אויך איהם אויך זעהר שלעכט געווירקט דער זעלבסט-מארד פון זיין אויסגע-לאסענעם זוהן, און דאָס האָט איהם געמאכט זעהר אויפגערעגט און פיינדליך צו אלע אומגעבענדע. מיט דיזער אונגארמאלער לאָגע האָט זיך בעגוצט אייגער פון זיינע בעסטע פרייגד און האָט געמאכט א פערשווערונג געגען

איהם. דיאָן איז ערמאָרדעט געוואָרען אין יאָהר 353 פ. קר. איידער ער האָט געקענט דורכפיהרען זיינע פּאָליטישע רעפאָרמעס.

דיאָן־ס טויט און די אונרוהען, וועלכע זיינען פאָרגעקומען אין סיראַקוז נאָך זיין טויט, האָבען דיאָניסיוס'ן געגעבען מוט צו קומען צוריק נאָך 10 יאָהר פערבאַנונג (גלות), אום וויעדער הערשער צו ווערען אין סיראַקוז. איהם איז עס ווירקליך געלונגען די העכסטע גוואַלט אין זיינע הענט אַריינצוכאַפּען, נאָך דעם, ווי ער האָט זיין שטיף־ברודער ניזאָאוס פעריאָגט. האָבענדיג די מאַכט אין זיינע הענט, האָט ער זי געברויכט צו פערטרייבען פיעלע בירגער, אויף וועלכע ער האָט געהאַט אַ חשד, דאָס זיי זיינען פון זיינע געגנער. דיזע פערטריבענע בירגער האָבען זיך פערזאַמעלט אונטער דער פיהרונג פון טימאָלעאָן פון קאָרינטה (343 פ. קר.). די צאָהל פון די פערטריבענע בירגער איז געווען אַזוי גרויס, דאָס זיי זיינען אין שטאַנד געווען צו צווינגען דיאָניסיוס'ן זיך איבערגעבען צו זיי מיט אַלע זיינע אָנגערויבטע רייכטימער, און ער האָט זיך פערפליכטעט נאָך קאָרינטה צו געהן און דאָרט לעבען אַלס פּריוואַט־מאַן. אָבער אויך דאָ האָט ער געפיהרט אַ פערשווענדערישעס אונאָרענטליכעס לעבען. דער סוף זיינער איז געווען, דאָס ער איז געוואָרען אַ בעטלער און קינדער־לעהרער.

4) טימאָלעאָן און אַגאַטהאָקלעס.

נאָך דעם, ווי עס איז געלונגען די בירגער פון סיראַקוז זיך צו בעפרייען פון דעם טיראַן דיאָניסיוס, איז שוין לייכט געווען פיר טימאָלעאָן'ען צו פערשאַפען פולע פרייהייט פיר די סיראַקוזאַנער. די פעסטונג האָט מען צושמעטערט, און פיעלע טייערע קונסט־ווערק, וואָס האָבען געהערט צו דער שטאָדט, האָט מען פערקויפט, אום סאָלדאַטען צו פערשאַפען, ווייל די קאַרטהאַגער האָבען דאַן געשיקט אַן אַרמעע פון 80,000 מאַן נאָך סיציליען. טימאָלעאָן האָט קוים צוזאַמענגעשטעלט אַן אַרמעע פון 27,000 מאַן. ער האָט געוואַגט און איז בעפאַלען מיט זיינע סאָלדאַטען די קאַרטהאַגער אין דער צייט, ווען זיי האָבען זיך גענומען צום איבערגעהען דעם טייך ק ר י - מ י ס ס ו ס און האָט זיי גענצליך בעזיגט (341 פ. קר.). מעהר אַלס 10,000 מאַן פון די קאַרטהאַגער זיינען געפאַלען אין שלאַכט און 15,000 זיינען געפאַנגען געוואָרען, די איבריגע זיינען קוים צולאָפען און האָבען זיך גערעטעט צום ברעג פון ים צו זייערע שיפען. נאָך דיזער מפּלה האָבען די קאַרטהאַגער אויפגעגעבען די האָפנונג צו בעהערשען סיציליען, און האָבען געשיקט אַ נייע אַרמעע אַהין אום אַ גינסטיגען פרידען צו שליסען. דער אָנפיהרער פון די-

זער אַרמעע איז געווען ג י ס ק א, דער זוהן פון ה א נ נ א. די קאַרטהא-
גער האַבען עס ווירקליך גוט פערשטאַנען, און האַבען ניט פערלאָרען פון
זייערע בעזיצונגען אין סיציליען קיין שפּאַן ערד, אַבער זיי האַבען זיך גע-
כוזט אָפּזאָגען פון דער הערשאַפט איבער גריכישע שטעדט, און האַבען זיך
פערפליכטעט מעהר ניט צו שטיצען וועלכען עס איז טיראַן.

טימאָלעאָן האָט אויך פערטריבען די טיראַנען פון אַנדערע שטעדט אין
סיציליען. ער האָט פערניכטעט די קאַמפּאַנישע סאָלדאַטען, וועלכע האַבען
זיך בעזעצט אַרום דעם בארג אַטנא און פלעגען פון דאָרט בערויבען פיעלע
געגנדען. ביי די עטרוסקישע רויבער האָט ער אָפּגענומען זייערע שיפען.
נאָך דעם האָט ער די סיראַקוזער מיט דער הילף פון צוויי מענער פון קא-
רינטה געגעבען א דעמאָקראַטישע פערפאַסונג. דאַן האָט ער זיך אין גאַנצען
צוריקגעצויגען פון פּאָליטיק, און האָט זיך בעזעצט אין א לאַנד־גוט, וואָס
זיינע פריינד און פערוואַנדטע האַבען איהם געשענקט און פּרעכטיג איינגע-
ריכטעט. אַבער אויך אַלס פריוואַט־מאַן האָט ער נאָך געהאַט א גרויסען
איינפלוס. ער איז געשטאַרבען אין יאָהר 337 פ. קר. דאָס פאָלק האָט
לאַנג געפּייערט זיין אַנדענקען מיט פערשיידענע פעסט־שפּילען.

טימאָלעאָן האָט סיראַקוז פיעל גוטעס געטאָן. ער האָט צוטיילט צו
40,000 נייע איינוואוינער אַקער־לאַנד און הייזער און דערמיט האָט ער די
וויסטע שטאָדט איבער־אַנייס בעלעבט. אַבער זיין הויפט־ווערק, די נייע
דעמאָקראַטישע פערפאַסונג, איז ניט געווען געלונגען און האָט ניט לאַנג
אָנגעהאַלטען. באַלד נאָך זיין טויט האָבען אין סיראַקוז אויסגעבראָכען נייע
אונרוהען. די סיציליישע שטעדט האָבען אימער געליטען פון די רויבער־באַנ-
דעס, וואָס די ברוטטיער האָבען דאָרט פערשפּרייט. צוליב דעם האָט מען
אימער געמוזט האָבען דאָרט א קלייניע ארמעע סאָלדאַטען. מיט דיזער ארמעע
האָבען זיך בענוצט אייניגע דרייסטע מענער און האָבען איינגעפיהרט אי
סיראַקוז אן אָליגאַרכישע הערשאַפט (ד. ה. א רעגירונג פון רייכע אריסטא-
קראַטען), און דיזע רעגירונג האָבען זיי מיט אַלע גוואַלד־מיטלען אויפגעהאַל-
טען. זיי איז עס ניט שווער אָנגעקומען צוליב די רייסעריין צוויישען ד
פּאַרטייען, צווישען פאָלק און דעם אַדעל. די אָליגאַרכען אָבער האָבען באַלד
געפונען א געגנער אין איינעם פון זייערע אייגענע לייט, נעמליך אין א ג א
ט ה א ק ל ע ס ', וועלכער איז געווען אייגער פון די וויכטיגסטע מענער
פון דער אַלטער צייט.

אגאטהאקלעס איז געבאָרען געוואָרען אין יאָהר 361 פ. קר. אין דע
שטאָדט טהערמא און סיציליען. זיין פאָטער איז געווען א טעפּער. א

אָראַקעל־שפּרוך האָט וועגען איהם געזאָגט, דאָס ער וועט זיין אַן אורזאַך פון פּיעלע אונגליקען. צוליב דעם האָט איהם זיין פאָטער פערשיקט, אָבער זיין מוטער האָט איהם געראטעט פון טויט און האָט איהם 9 יאָהר אוים־בעהאַלטען, ביז זי האָט דערהערט, דאָס דער פאָטער האָט חרטה, וואָס ער האָט זיין קינד פערטריבען, און דאַן האָט זי דאָס קינד צום פאָטער צוריק־געבראַכט. דער פאָטער האָט מורא געהאַט צו פערבליבען אין טהערמא, וועלכע איז געווען אונטער דער הערשאפט פון קאַרטהאַגא, ווייל דער אָראַ־קעל־שפּרוך איז געווען מעהר בעוואוסט אין דיזער שטאָדט, און האָט דערי־בער זיך בעזעצט אין סיראַקוז, וואו ער האָט אונטער טימאָלעאָן'ען בעקומען בירגער־רעכט. דער פאָטער האָט זיין זוהן אגאטהאקלעס אויך געלערנט די טעפּער־אַרבייט. ער האָט זיך אָבער בעסער איבערגעגעבען צו דער קריגס־קונסט און אין א קורצער צייט איז ער געווארען א טיכטיגער קריגער און איז גיך געווארען א קאָמאַנדיר איבער 1,000 מאַן. דערצו האָט ער נאָך גע־קריגען א רייבע פרוי און ער האָט זיך פערשאפט אין סיראַקוז פיעלע אָנהענ־גער. זיין אייגענטום איז שטאַרק ניט געפעלען געווארען די אָליגארכען און זיי האָבען איהם פון שטאָדט פערטריבען.

מיט פיעלע אנדערע פערפאָלגטע האָט ער זיך א צייט לאַנג געדרעהט אין אונטער־איטאַליען און האָט ענדליך אַריינגעטראָטען אין דינסט צו די טאַרענטינער. די טאַרענטינער האָבען אָבער צו איהם קיין צוטרויען ניט געהאַט און האָבען איהם אָפּגעזאָגט פון דינסט. דאַן האָט ער צוזאַמען־געקליבען א מחנה פון אונצופרידענע און מיט זייער הילף האָט ער בעפרייט די שטאָדט רהעגיום פון דער בעלאַגערונג, וואָס די אָליגארכען האָבען דאַן געמאַכט, און איז ענדליך אוועק מיט זיין מחנה געגען סיראַקוז און די אָליגארכען. דא האָט איהם דאָס פאָלק, וואָס איז שוין געווען מיד פון די פּארטיי־צאנקעריין מיט פרייד אויפגענומען, און די אָליגארכען זיינען ניט אין שטאַנד געווען טאַן עטוואָס דאגעגען. אין סיראַקוז איז ער באַלד ער־וועהלט געווארען אלס אויבער־קאָמאַנדיר און פרידענס־היטער, און אזוי איז ער געשטעלט געווארען אין דער שפּיץ פון דעם שטאַט.

ער איז אָבער ניט געווען גענוג שטאַרק צו זיין זיכער מיט זיין הער־שאפט. דעריבער האָט ער בעפוילען צו טויטען אלע בעאמטע, וואָס האָבען געדינט דער פריהערדיגער רעגירונג, ווי אויך אלע אָנהענגער פון דער פרי־הערדיגער שטאַאָטס־פערפאַסונג, און צוטיילען זייערע גיטער צווישען זיינע באַלדאַטען. 4,000 מאַן האָט ער געלאָזען ערמאָרדען און 6,000 האָט ער פון לאַנד פערטריבען. עס פערשטעהט זיך פון זעלבסט, דאָס די סאַלדאַטען,

ווען מען האָט זיי געגעבען אַ פרייע האַנט, האָבען בעגאַנגען גרויסע אכזריות. ער איז אָבער ניט צופרידען געווען צו זיין הערשער דורך גוואַלד־טאַטען. ער האָט געוואָלט, אַז דאָס פאָלק זאָל פאָדערן ער זאָל בלייבען הערשער. זייענדיג זיכער, דאָס די בירגער, וואָס האָבען בעקומען פון זיין האַנט די פערטיילטע לענדער, וועלען געוויס זיין מיט איהם, און רעכנענדיג, דאָס די, וואָס האָבען זיך צופיעל מערדערייען ערלויבט געגען אַנדערע בירגער, וועלען אויך האַלטען מיט איהם און וועלען ווינשען ער זאָל בלייבען הערשער — האָט ער אַרויסגעלאָזען אַ קלאַנג, דאָס ער וויל זיך אָפּזאָגען פון דער הויכער שטעלע, וואָס ער פערנעהמט, און וויל איבערגעהן אין פריוואַט־לעבען. דער געזולטאַט איז געווען, דאָס דאָס פאָלק האָט איהם ערוועהלט אַלס אַן אונ־בעשרענקטען הערשער. אין דיזער שטעלע האָט ער ווירקליך אַרויסגעגעבען אויסגעצייכענטע געזעצען, האָט געמאַכט גרויסע ענדערונגען און אָרדנונגען אין פינאַנץ־סיסטעם, האָט געבילדעט אַן אויסגעצייכענטע אַרמעע און אויפ־געשטעלט אַ מעכטיגע פלאָטע. פיעלע מיט־בירגער זיינען נאָך געבליבען אָנהענגער פון דער פריהערדיגער דעמאָקראַטישער פערפאַסונג, אָבער זיי האָט ער פערדרעהט די קעפּ מיט נייע עראָבערונגען אַו, קריגערישען כבוד.

אַגאַטהאָקלעס האָט געזוכט צו פערברייטערן זיין הערשאַפט איבער גאַנץ סיציליען, און ווירקליך אין עטליכע יאָהר איז ער געוואָרען אויבערהער־שער איבער כמעט אַלע סיצילישע שטעדט. דאָס האָט געבראַכט דערצו, דאָס די קאַרטהאַגער האָבען געשיקט אַ פלאָטע און אַ גאַנצע אַרמעע נאָך סיציליען מיט דעם אויסרייד, דאָס זיי וועלען שטיצען זייערע בעזיצונגען דאָרט. דער אויבער־קאָמאַנדיר איז געווען ה אַ מ י ל ק אַ ר. מיט איהם האָבען זיך פערבונדען אַלע אונטערוואָרפענע שטעדט, וועלכע זיינען געווען שטאַרק בעדריקט פון אַגאַטהאָקלעס'ן. אַגאַטהאָקלעס איז געוואָרען געשלאָ־גען פון דער גרויסער מאַכט, וואָס איז געווען אויסגעשטעלט געגען איהם, און ער האָט געמוזט צוריקפליהען נאָך סיראַקוז. אַלע שטעדט זיינען פון איהם אָפּגעפאַלען און מען האָט גערעכענט, דאָס ער איז שוין פערפאַלען. פּלוצלינג האָט ער אונטערגענומען אַ ריזיקאַלישען פּלאַן, וועלכער האָט איהם פון אונ־גליק אַרויסגעשלעפּט. ער האָט נעמליך פריהער פון אַלץ איינגעאָרדענט, דאָס די שטאָדט סיראַקוז זאָל זיין גוט בעשיצט געגען פיינד, און נאָך דעם איז ער מיט אַ געוויסער צאָהל טיכטיגע קריגער אין געהיים אַרויס פון שטאָדט און האָט זיך אַריינגעזעצט מיט זיי אין 60 שיפען, וואָס זיינען געשטאַנען אין האַפען, און האָט זיך אַרויסגע'גנב'עט צווישען דער קאַרטהאַ־גישער פלאָטע אונבעמערקט פון שונא און איז אַוועקגעשוואומען מיט די

ד=ראַקלי=סאַד מיט אַרטעמיס ווי אַלס פּאַרטהאַנעלי אונטעלי מאַסאַלי=ס.

שיפען נאָך אַפריקאַ. אַלס ער איז אָנגעקומען אַהין, האָט ער מיט דער צו-שטימונג פון זיינע סאָלדאַטען פערברענט די 60 שיפען זייערע און האָט זיך געלאָזען מיט זיין קליינער אַרמעע נאָך קאַרטהאַגאָ. דאָרט האָט מען באַלד געשיקט געגען איהם אַן אַרמעע פון 43,000 מאַן. צום אונגליק זיינען די קאַרטהאַגער געווען געשפּאָלטען אין צוויי פּאַרטייען און האָבען די קריגס-פיהרונג אָפּגעגעבען ניט צו איין קאָמאַנדיר, נאָר צו צוויי קאָמאַנדירען. דיזע זיינען געווען ה אַ נ נ אָ און ב אָ מ י ל ק אַ ר, צווישען וועלכע עס איז ניט געווען קיין איבעראיינשטימונג. האַננאָ איז באַלד געפאַלען אין דער ערסטער שלאַכט, און באָמילקאַר האָט גאָר אין זינען געהאַט צו ווערען אַליין הערשער אין קאַרטהאַגאָ. ער האָט אויסגערעכענט, דאָס פון אַ מפּלה קען ער גיכער פּראָפיטירען און דערגרייכען זיין וואונש איידער פון אַ זיג. ער האָט אַזוי געפיהרט די מלחמה, דאָס די קאַרטהאַגער זיינען פאָלשטענדיג געשלאָגען געוואָרען.

דער קאַרטהאַגער אָדער, ווי די רוימער האָבען עס גערופען, דער פּ ו - נ י ש ע ר סענאַט, האָט גוט פערשטאַנען דעם צוועק פון באָמילקאַר'ס האַנד-לונג, אָבער ער האָט זיך געמאַכט ניט וויסענדיג, ווייל די צייט איז ניט געווען ינסטיג עטוואָס צו טאָן דערין. זיי האָבען געשיקט אַן אַנדער אַרמעע געגען אַגאַטהאָקלעס'ן און האָבען די אַרמעע איבערגעגעבען צו אַן אַנדערן קאָ-מאַנדיר. צו דיזער נייער אַרמעע האָבען זיי נאָך צוגעגעבען 5,000 מאַן, וואָס זיי האָבען צוריקגערופען פון סיציליען. די אונטערנעהמונג פון די קאַרטהאַגער זיינען ניט געווען מיט ערפאָלג. אין סיציליען האָבען זיי גע-כאַפּט אַ מפּלה, אין אַ שלאַכט מיט די סיראַקוזאַנער איז האַמיקלאַר זעלבסט געפאַנגען געוואָרען. אין אַפריקאַ האָט אַגאַטהאָקלעס צוגענומען פון די קאַרטהאַגער פיעלע שטעדט, ער האָט אויך בעזיגט די קאַרטהאַגער אין אַן אָפענעם קריג דעם צווייטען מאָל און האָט שוין אָנגעפאַנגען צו טראַכטען צו ווערען קעניג איבער קאַרטהאַגאָ, אָבער די לאַגע אין סיציליען און אין סיראַקוז האָט געפאָרדערט פון איהם ער זאָל זיך געשווינט צוריקציהען נאָך סיציליען.

די סיצילישע שטעדט האָבען זיך אַלע פעראייניגט געגען זיין הער-שאַפט, און די קאַרטהאַגישע פלאָטע האָט בעהערשט דאָס גאַנצע מעער אין יענער געגענד, אַזוי דאָס דער צופאָהר צו סיראַקוז איז געווען אין גאַנצען אָפּגעשניטען. אַגאַטהאָקלעס האָט איבערגעגעבען די אויבער-קאָמאַנדע פון דער אַרמעע אין אַפריקאַ צו זיין זוהן אַ ר כ אַ ג אַ ט ה ו ס, און אַליין איז ער מיט 2,000 מאַן אַוועק נאָך סיראַקוז. ער האָט אָנפאַנגס געשלאָגען די

קאַרטהאַגישע פלאָטע און האָט אייניגע שטעדט געצוואונגען איבער־אַ־נייס זיך אונטערוואַרפען אונטער זיין הערשאפט. אָבער דאָ איז פלוצלינג אַרויס געגען אים ד י נ א ק ר א ט ע ס, איינער פון די, וואָס ער האָט פערטריבען פון לאַנד. דיזער האָט געזאַמלט א היבשע אַרמעע פון זיינע פיינד, פון די, וועלכע אַנאַטהאָקלעס האָט פערפאָלגט און פערטריבען פון סיראַקוז אוי אַנדערע סיציליישע שטעדט, און דיזער דינאקראַטעס האָט אים פערשאפט גרויסע צרות. אויך פון אפריקא האָט ער בעקומען שלעכטע ידיעות, דאָס דריי מאָל האָט זיין חיל געהאט שרעקליכע נידערלאגעס, און דאָס די אַרמעע ליידט גרויסע נויט.

דיזע טרויעריגע נאכריכט האָט געצוואונגען אַנאַטהאָקלעס'ן זיך צוריקקאהרען אין אפריקא און די פיהרונג פון דעם קריג אין סיציליען איבערגעבען אין די הענט פון זיין קאַמאַנדיר ל ע פ ט י נ ע ס. אום ביי זיין אוועקבלייבען פון סיראַקוז זאָלען זיינע פיינד ניט האָבען די מענליכקייט איהם צו שאדען, האָט ער געמאכט א גרויסע מאַהלצייט פאר זיין אפרייזע און האָט איינגעלאדען די פאַרנעהמסטע בירגער פון שטאדט. ביי דער כאַהלצייט האָט ער געהייסען זיינע סאָלדאטען ערמאָרדען אלע פון די איינגעלאדענע גאסט, אויף וועלכע ער האָט געהאט א שטיקעל חשד, דאָס זיי וועהרען צו זיינע געגנער. נאָך דעם האָט ער די קאַרטהאַגישע פלאָטע אַרום סיראַקוז בעזיגט, און האָט גאייילט נאָך אפריקא צו העלפען דער אַרמעע, וואָס האָט זיך דאָרט געפונען אין גרויס נויט. אַנאַטהאָקלעס האָט באלד דערזעהן, דאָס דער איינציגער מיטעל צו רעטען זיין אַרמעע דאָרט איז אן אָפענע שלאַכט. די שלאַכט איז איהם אָבער ניט גלונגען און ער האָט גלוטען א שרעקליכע נידערלאגע. ער איז געצוואונגען גאווען ענטלויפען שטוילערהייר נאָך סיציליען, און אין אפריקא איבערלאָזען זיינע זיהן מיט דער גאנצער אַרמעע אין א זעהר קריטישען, גאפעהרליכען צושטאנד. די סאָלדאטען אין אפריקא זיינען גאווארען אויסער זיך פון דיזער האנדלונג פון אַנאַטהאָקלעס'ן און האָבען אין ערביטערונג איבער זייער טרויעריגער הילפלאָזער לאגע ערמאָרדעט אַנאַטהאָקלעס'ס ביידע זיהן. אין דיזען הילפלאָזען צושטאנד האָט זיך די אַרמעע צוטיילט אין צוויי פּאַרטייען — איינע האָט נאָך גאפרוכט גליק צו שטרייטען מיט די קאַרטהאגער, איז אָבער בעזיגט גאווארען און אין שקלאפערי פערקויפט גאווארען, און די אנדערע פּאַרטיי האָט אַריינגעטרעטען אין דינסט פון דער קאַרטהאגישער אַרמעע.

אלס אַנאַטהאָקלעס איז גאקומען אין סיציליען, האָט ער צוזאמען־גאשטעלט א נייע אַרמעע, מיט וועלכער ער איז בעפאלען די שטאָדט סאגעס־

טא. נאָך דעם, ווי ער האָט געצוואונגען די איינוואוינער פון סענעסטא איהם בעצאהלען א ריזיגע סומע, האָט ער זיי כמעט אלע ערמאָרדעט און האָט די כוערן פון שטאָדט אין גאנצען צושטערט. אלס ער האָט זיך דערוואוסט פון דעם שיקזאל פון זיינע זיהן אין אפריקא האָט ער געזומען שרעקליכע ראכע פון די קרובים פון די סאָלדאטען, וואָס האבען געדינט אין דער אפריקאנישער ארמיע, פיר די ערמאָרדונג פון זיינע קינדער. אבער די אלע גוואלד־טאטען האבען איהם ניט געהאָלפען זיין זינקענדע מאכט צוריק אויפצושטעלען, אין געגענטייל, דאָס האָט נאָך פערשאפט פיעל אנהענגער צו זיין געגנער ד י נ א ק ר א ט ע ס. ער האָט זיך באלד איבערצייגט, וואָס פיר א געפערליכער געגנער דינאָקראטעס איז פיר איהם, און האָט אנגעפאנגען אונטערהאנדלען מיט איהם וועגען פרידען. ער האָט פארגעשלאגען זיך אפצוזאגען פון זיין הערשאפט אין סיראקוז, צוריקגעבען דער שטאָדט איהרע פריהערדיגע פרייהייט, ווען מען וועט איהם נאָר געבען צוויי פלעצער מיט ייערע אומגעגענדען. דינאָקראטעס האָט ניט געוואלט אייגשטימען צו דיזען בעדינגונגען. אגאטהאקלעס האָט דערמיט בעוויזען די איינוואוינער פון סיראקוז, דאָס דינאָקראטעס דענקט אליין צו ווערען דער הערשענדער טיראן אין סיראקוז. דערוויל האָט ער מיט די קארטהאגער געשלאָסען א טראקטאט, לויט וועלכען די קארטהאגער זאָגען זיך אפ פון זייער הערשאפט אין סיציליען פיר 300 טאלענטען.

נאָך דעם, ווי ער האָט זיך געפיהלט זיכער פון דער זייט פון די קארטהאגער, האָט ער בעשלאָסען אנצוהייבען א קריג געגען זיין פיינד דיאָנקראטעס. דיזער קריג איז געווען פיר איהם זעהר גלייקליך, ווייל דער גרעסטער טייל פון פיינד'ס טרופען זיינען באלד אין אנפאנג צו איהם איבערגעגאנגען. אבער די אנהענגער פון דינאָקראטעס'ן זיינען נאָך אלץ געווען זעהר גרויס אין צאהל. אום זיי צו געווינען אויף זיין זייט, האָט ער זיי געלאָזט וויסען, דאָס ער ערלויבט זיי זיך צוריקצוקעהרען צו זייער פאָטערלאנד און ער גיט זיי צוריק אלע זייערע בירגער־רעכטען. פיעלע פון זיי האבען געגלויבט זיין וואָרט און האבען אנידערגעלעגט די וואפען. זיי זיינען אבער באלד ארומגערינגעלט געוואָרען פון 4,000 פון אגאטהאקלעס'ס סאָלדאטען און זיינען ערמאָרדעט געוואָרען. מיט דינאָקראטעס'ן זיינען געבליבען זעהר וועניג פון זיינע אנהענגער, און דעריבער האָט ער בעשלאָסען פרידען צו שליסען מיט אגאטהאקלעס'ן און האָט איהם ווירקליך געהאָלפען אונטערוואָרפען פיעלע פון די פרייע שטעדט אין סיציליען.

מיט דיזען אופן האָט אגאטהאקלעס אין פערלויף פון צוויי יאָהר וויע־
דער בעפעסטיגט זיין הערשאפט. ער האָט וויעדער אנגעפאנגען צו טראכטען
יוענען נייע שלאכטען, נייע רויבערייען. אין יאָהר 303 פ. קר. האָט ער גע־
פֿינדערט די ליפאריער, ער האָט פערברענט די פלאָטע פון מאצעדאָנישען
קעניג קאסאנדער, און האָט גערויבט און גענאָרדעט אין אונטער־איטאליען
די ברוטטיער. אין די לעצטע יאָהרען פון זיין רעגירונג איז ער גענאָרען א
מילדער, גוטער הערשער. נאָר גענגען קארטהאגא האָט ער נאָך אלץ גע־
טראכט פלענער, ווי ראכא צו נעהמען פון זיי. ער האָט אנגעפאנגען זיך צו־
גרייטען צו א נייעם קריג גענגען זיי. ער האָט אבער דיזען פלאן ניט דורכגע־
פיהרט, ווייל דער טויט האָט איהם פערכאפט. זיין נאכפאלגער האָט גענאָלט
זיין זיין ענקעל, דער זוהן פון דעם ערמארדעטען אין אפריקא ארכאגאטהוס.
דיזער ענקעל איז געשטאנען דאמאלס אן דער שפיץ פון א בעדייטענדער
ארמעע. אגאטהאקלעס אבער האָט איבערגענגעבען דעם טראן צו זיין ענ־
קעל פון דעם אנדערען זוהן נאָך ביי זיין לעבען. דיזעם האָט שרעקליך ער־
ביטערט דעם זוהן פון ארכאגאטהוס'ן און ער האָט ערמארדעט זיין שוועס־
טער־קינד, וועלכען אגאטהאקלעס האָט איבערגענגעבען זיין טראן. ער האָט
אויך ראכא גענומען פון זיין זיידען אגאטהאקלעס'ן. ער האָט אונטערגעקויפט
זיין טרייען פרייגד מ אָ נ א ן און דיזער האָט דעם טיראן אגאטהאקלעס
מיט א לאנגזאמען גיפט פערשאפט אזעלכע שמערצען, דאָס ער האָט גע־
הייסען מען זאָל איהם לעבעדיגערהייד פערברענען (289 פ. קר.). 72 יאָהר
האָט דיזער שרעקליכער טיראן געלעבט און 28 יאָהר האָט ער רעגירט.

נאָך דעם טויט פון אגאטהאקלעס'ן האָט סיראקוז פריי אפגעאטעמט.
זיין פערמעגען האָט מען קאנפיסקירט, און די סטאטועס, וואָס מען האָט גע־
שטעלט איהם צו עהרע, האָט מען פערניכטעט. דאָך זיינען אונרוהען וויע־
דער אויסגעבראכען אין סיראקוז. מיט דיזע אונרוהען האָט זיך בענוצט דער
מערדער פון אגאטהאקלעס'ן, מאָנאן, אום זעלבסטהערשער צו ווערען. ער
האָט זיך אבער ניט לאנג געהאלטען אויף'ן טראן; ער איז גיך פערטריבען
געוואָרען פון אן אנדער טיראן ה י צ ע ט א ס. אויך דיזער האָט נאָר דריי
יאָהר רעגירט, און אלס ער האָט אונטערגענומען א קריגס־צוג געגען אגריגענט,
ויינען ערשינען צוויי נייע געגנער געגען איהם און עם זיינען פאָרגעקומען
נייע אונרוהען אין סיראקוז. אום צו מאכען אן ענד צו די אלע אונרוהען,
האָבען זיך די סיראקוזאנער געוועלדעט צו פ י ר ר ה ו ס ', דעם קעניג
פון עפירום, ער זאָל זיי העלפען אָרדנונג בריינגען אין לאנד. דיזען איז ווירק־
ליך געלונגען שלום מאכען צווישען די פארטייען. זיי האָבען זיך פעראיי־

ניגט, האָבען צוזאַמענגעשטעלט אַ זעהר שטאַרקע אַרמעע און האָבען די קאַרטהאַגער אין גאַנצען פון סיציליען פערטריבען. די אָרדנונג, וואָס פּיררהוס האָט אַיינגעפיהרט, האָט זיך קוים צוויי יאָהר געהאַלטען. נאָכדעם האָבען זיך די קלענערע הערשער, וואָס זיינען געווען אונטערוואָרפען אונטער איהם, צוקריגט מיט איהם, און ער איז געווען געצוואונגען זיך צוריקקעהרען נאָך איטאַליען (295 פ. קר.).

נאָך דעם, ווי פּיררהוס האָט פערלאָזען סיציליען, האָבען די קאַרטהאַגער צוריק בעקומען אַלע לענדער, וואָס זיי האָבען פריהער געהאַט אין סיציליען. אָבער דאַן איז אויף די סצענע אַרויף אַ נייער קריגס־פיהרער און איז גע-וואָרען הערשער אין סיראַקוז. דאָס איז פאָרגעקומען אין יאָהר 270 פ. קר. דאַן האָט אויסגעבראָכען אין סיראַקוז אַן אויפשטאַנד צו גונסטען פון דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי. די טרופּען, וואָס זיינען געשטאַנען ביי מעגאַרא, האָבען ערוועהלט אַלס קאָמאַנדיר איינעם ה י ע ר אָ מיט נאָך איינעם. באַלד איז היעראָ אַוועק אין סיראַקוז און האָט אַיינגעשטילט דעם בונט. אַיינ-פיהרענדיג נייע אָרדנונג, האָט ער בעוויזען, דאָס ער איז אַ מעסיגער און טיכטיגער מאַן, און דעריבער האָבען איהם די סיראַקוזאַנער אַיינשטימיג ערוועהלט צום אויבער־קאָמאַנדיר. אום צו געווינען די אַריסטאָקראַטישע פּאַרטיי געגען די זעלנער און דעם נידריגען פאָלק, האָט ער געשלאָסען אַן ענגע פערבינדונג מיט לעפּטינעס'ן, וועלכער איז געווען זעהר געעהרט ביים פאָלק. ער האָט געהייראַטעט זיין טאָכטער און פלעגט איהם אַלע מאָל די רעגירונג אי-בערגעבען, ווען עס איז איהם אויסגעקומען צו געהן אין קריג. ער איז געוואָרען אַ ליכלינג פון פאָלק, וועלכעס האָט איהם אַיינשטימיג (269 פ. קר.) ערוועהלט אַלס קעניג.

די רוימער האָבען אויך געהאַט גרויס גליק צו סיציליען, און האָבען אָנ-געפאַנגען אַ פוס אַהין אַריינצושטעלען. אויס פורכט פאַר פּיררהוס'ן האָבען די אַיינוואוינער פון רהעגיום אין אונטער־איטאַליען זיך געווענדט צום רוימישען סענאַט פיר הילף. דער סענאַט האָט זיי געשיקט 4,000 קאַמפּאַנישע סאָל-דאַטען אונטער דעם בעפעהל פון אַ רוימישען קאָמאַנדיר. דיזע אָבער האָבען פיעלע בירגער פון רהעגיום געטויטעט און אַ טייל האָבען זיי פער-טריבען.

רהעגיום איז אונטערגעפאַלען אונטער די הערשאַפט פון די רוימער. אין דער זעלבער צייט האָבען די קאַרטהאַגער געשלאָסען אַ בונד מיט היעראָ'ן געגען זיי. דאָס פאָלק איז געווען פערצווייפעלט און האָט ניט געוואוסט, ווי זיך פון דער שווערער לאַגע אַרויסצודרעהען. דאַמאָלס האָבען זיך געבילדעט

אין שטאָדט צווישן פֿאַרטייען — איינע האָט געזוכט שוץ ביי די רוימער, און די אַנדערע ביי דעם קאַרטהאַגישען קאָמאַנדיר האַנניבאַל, וועלכער איז דאָמאָלס געקומען פון סיציליען, און וועלכען זיי האָבען באַלד די פּעסטונג פֿון שטאָדט איבערגעגעבען. די רוימער האָט דיזע האַנדלונג שטאַרק פּערדראָסען אין זיי האָבען בעשלאָסען נעהמען שטרענגע שריט אין דיזער אַנגעלעגענהייט. זיי האָבען געשיקט אַן ארמיע אונטער דעם קאָנסול א פּ פּ י ו ס ק ל א ו ד י ו ס ק א ו ד ע ק ס, און דיזען איז געלונגען די קאַרטהאַגער צו פּערטרייבען פון מעסינא.

נאָך דעם זיינען די רוימישע טרופּפען געגאַנגען נאָך סיראָקוז מיט דעם בעשלוס צו צווינגען די קאַרטהאַגער פּערלאָזען די שטאָדט. אָבער נאָך אידער זיי זיינען עקזעמען אין סיראָקוז, האָבען די רוימער געשלאָגען די טרופּפען פון היערא מיט זיין פּלאָטע, וועלכע זיינען ניט געווען פּאַראייניגט מיט די קאַרטהאַגער. דיזעם איז געווען א גרויסעם גליק פּיר די רוימער, ווייל היערא האָט באַלד דעם ים אָפּגעריניגט פון זיינע טרופּפען און איז אַוועק אין סיראָקוז. דאָמאָלס איז עס פּיר די רוימער פּיעל לייכטער געווען צו שטרייטען געגען דער קאַרטהאַגישער פּלאָטע, אין קלאָודיום האָט זיי ווירקליך בעזיגט. אבער דערמיט האָט זיך נאָך דער קריג ניט געענדיגט, אין געגענטייל, עס האָט זיך צווישען רוים און קאַרטהאַגא אָנגעפאַנגען א רייהע פון מלחמות, וועלכע האָבען זיך געציויגען פון 264 ביז 146 פ. קר. דיזע מלחמות זיינען בעווּאוסט אין דער וועלט־געשיכטע אונטער דעם נאָמען „די פּ ו נ י ש ע קריגען.*)

ה. די צייט פון די פּוניש קריגען.

1) דער ערסטער פּוניש־קריג. (264—241 פ. קר.)

ווי מיר האָבען אויבען ערצעהלט, האָבען די רוימער, נאָך דעם, ווי זיי האָבען בעזיגט מעסינא, זיך אריינגעריסען אין סיראָקוז. די רוימער האָבען געצוואונגען היערא'ן צו שלייסען מיט זיי פרידען און ווערען א רוימישער בונד־חבר. ער איז אָבער געבליבען הערשער אין סיראָקוז, ער האָט נאָר בעדאַרפט זיי, די רוימער, צאָהלען א געוויסע סומע געלט און די געפאַנגענע פריי לאָזען. היערא איז ווירקליך געבליבען טריי צו די רוימער און איז זיי

*) די קאַרטהאַגער האָבען נאָך זייער פּ ע נ י צ י ש ע ר אָפּשטאַמונג געהייסען פּ ו נ י ע ר.

אין דעם קריג מיט די קאַרטהאַגער זעהר ניצליך געווען, ווייל ער האָט אימער
געזיכערט פיר זיי דעם צופיהר צו סיראַקוז, וועלכען די מעכטיגע קאַרטהאַגיש
פלאָטע האָט זיי אימער געשטערט.

באלד, ווי די רוימער האָבען געשלאָסען פרידען מיט היערא'ן, האָבע
זיי געשיקט טרופען נאָך אַגריגענט, וועלכע איז געווען דער הויפט־צענטע
פון דער קאַרטהאַגישער מאַכט, און דאָרט איז געשטאַנען האַנניבאל מי
50,000 מאַן. אָבער גראַדע די צו גרויסע מחנה סאָלדאַטען איז געווען אַן אונ
גליק פיר האַנניבאל'ן, ווייל די רוימער האָבען בעלאַגערט די שטאָדט און נים
צוגעלאָזען קיין לעבענס־מיטלען פיר די גרויסע ארמיע, און עס איז באלד גע
וואָרען א שרעקליכער הונגער אין שטאָדט. עס האָט זיך אָנפענאָנפען
שטרייט. האַנניבאל'ן איז עס געלונגען זיך צו רעטען פון הונגער און ענטלוי
פען, און די אַגריגענטינער האָבען זיך געמוזט אונטערגעבען צו די רוימע
(262 פ. קר.).

די רוימער האָבען זיך באלד איבערצייגט, דאָס אום די קאַרטהאַגער צ
בעזיגען דאַרף מען פריהער פון אלץ שאפען א גרויסע מעכטיגע פלאָטע. מי
פיעל ענערגיע האָבען די רוימער געזומען בויען א פלאָטע און אין פערלויפ
פון צוויי מאָנאָטען זיינען זיי געווען פערטיג צו געהן אין שטרייט מיט 100
שיפען און האָבען ווירקליך געהאט באלד (אין יאָהר 260) א וויכטיגען זיג אי
בער דער קאַרטהאַגישער פלאָטע אונטער דעם קאָנסול ק א י ו ס ד ו א י
ל י ו ס. די רוימישע שיפען זיינען אפילו געווען פיעל ערגער פון די קאַרטהא
גישע. אָבער דיזער קאָנסול האָט ערפונדען א מיטעל, וועלכער האָט געגעבע
די רוימער די מעגליכקייט צו געווינען די שלאַכטען מיט די קאַרטהאַגער אפיל
מיט ערגערע שיפען. ער איז נעמליך געקומען אויף דעם געדאַנק, צו מאַכע
אויף זיינע שיפען וואַרף־בריקען. דיזע זיינען אַרויפגעוואַרפען געוואָרען אויף
די קאַרטהאַגישע שיפען ווי נאָר דיזע זיינען צוגעקומען גענוג נאָהענט צ
זיינע שיפען. די בריקען זיינען געמאַכט געוואָרען מיט שארפע האָקענס, וואָס
האָבען זיך טיף אַריינגעהאקט אין די דעקען פון די פיינדליכע שיפען, און מי
דיזען אופן האָבען זיך ביידע פיינדליכע שיפען פאראייניגט דורך די בריק
און די רוימער האָבען געקענט פעכטען זיך מיט'ן פיינד ווי אויף לאַנד
ווּאו זיי זיינען געווען פיעל מהר געאיבט און געשיקט פון די קאַרטהאַגער
דואיליום איז נאָך דעם ערסטען זיג איבער דער קאַרטהאַגישער פלאָטע אויפ
גענומען געוואָרען אין רוים מיט גרויס טריאומף.

דיזיגען אין נעכסטען יאָהר זיינען געווען אמאל אויף דער זייט פון ד
רוימער, אמאל אויף דער זייט פון די קאַרטהאַגער, אָבער די רוימער האָבען גע

אַט מעהר זיגען, די רוימער האָבען זיך איבערצייגט, דאָס מיט דיזען אופן
עט זיך דער קריג פערציהען זעהר לאַנג. די הוצאות זיינען אַבער געווען
שווער צו דערטראָגען, האָבען זיי בעשלאָסען איבערצוטראָגען די מלחמה
ין אַפריקאַ און צו בעפאַלען קאַרטהאַגאַ זעלבסט. נאָך דעם, ווי זיי האָבען גע-

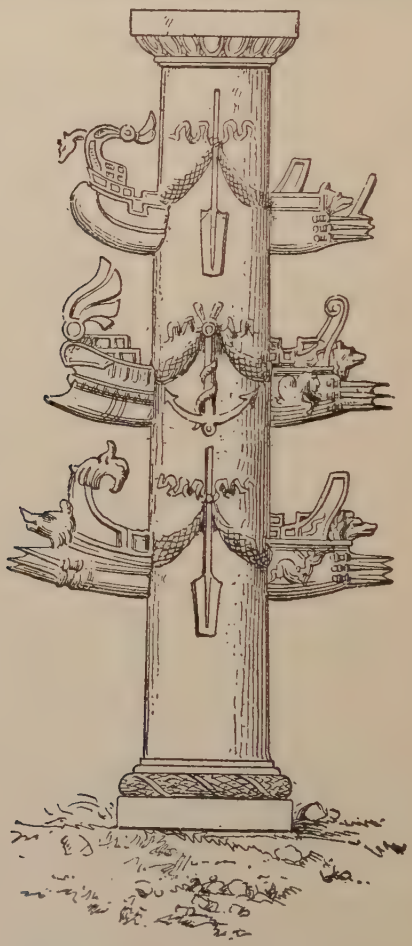

זייל פון דעם קאָנסול דואיליום.

ראָמעלט די נעטיגע ידיעות וועגען דער מלחמה, האָבען זיי געגעבען א בעפעהל
צו די קאָנסולען לוציום מאַנליום וואולסאָ און מאַר-
קום אַטטיליום רעגולום צו זענלען מיט זייער פלאָטע נאָך אפ-
ריקאַ. די קאָנסולען האָבען געהאַט אין זייער קאָמאַנדע 330 שיפען און

140,000 מאן. מיט דיזער מאכט זיינען זיי געקומען נאָך סיציליען. דאָרט האָבען זיי געפונען א קאָרטהאָגישע מאכט, וועלכע האָט איבערגעשטיגען זייערע — די קאָרטהאָגער האָבען געהאט 350 שיפען און 150,000 מאן. די רוימער האָבען דורך זייערע וואָרף־בריקען גערואונען די שלאכט ביי סיציליען. נאָך דיזען זיג זיינען זיי געקומען נאָך קאָרטהאָגא, האָבען געלאָנדעט אין מזרח פון קאָרטהאָגא, האָבען זיך גוט בעפעסטיגט און האָבען אָנגעפאָנגען צו מאכען אין בערפאָלען איבער קאָרטהאָגישע לענדער און שטעדט. די קאָרטהאָגער זיינען ניט געווען פֿאָרבערייטעט צו דיזען אונערוואָרטעטען שטרייט, און די רוימער איז עס געלונגען צו רויבען זעהר פיעל פיה און 20,000 מאן צו נעהמען גפֿאָנגען. דער קאָנסול מאָנליום איז אוועק צוריק נאָך סיציליען און דער אנדערער קאָנסול, רעגולום, איז פערבליבען אין אפריקא.

דיזעם האָט איבערצייגט די קאָרטהאָגער, דאָס די רוימער דענקען זייער לאנד אייניצונעהמען און זיי אונטערוואָרפען. זיי האָבען אויפגעשטעלט א נייע ארמעע און האָבען זיי איבערגעבען צו דריי קאָמאָנדירען. די וואָהל האָט זיך בעוויזען זעהר ניט קיין גלענצענדע. די קאָמאָנדירען האָבען ניט פערשטאָנען זייער זאָך, און האָבען גלייטען שרעקליכע מפלות פון די רוימער. די רוימער האָבען זיי פֿאָרגעשלאָגען בעדינגונגען פון פרידען, אבער דיזע זיינען נעווען צו שווערע פיר די קאָרטהאָגער. די רוימער האָבען גפאָרדערט פון זיי צו אָנערקענען די רוימישע אויבערהערשאפט איבער זיך, צו צאָהלען א יעהרליכען טריבוט, און אלע קריגם־שיפען צו איבערגעבען. דער קאָרטהאָגישער סענאט האָט זיך אפגעזאָגט אָנצונעהמען דיזע בעדינגונגען. דער סענאט האָט דאָמאָלס בעשלאָסען די אויבער־קאָמאָנדע איבער דאָס מיליטער איבערצוגעבען צו א ספאָרטאָנער מיט'ן נאָמען ק ס א נ ט י פ פ א ס. דיזע וואָהל איז נעווען זעהר א גלונגענע. קסאָנטיפפאָס האָט פערנאָרט די רוימער אין אן עבענע ביי טונעס, וואו ער האָט איבער זיי נעהאט א גלענצענדען זיג. פון דער גאנצער רוימישער ארמעע האָבען זיך נאָר נערעטעט 2,000 מאן און 500, אונטער וועלכע עם איז אויך נעווען דער קאָנסול רגולום, זיינען נענומען נעווארען נפֿאָנגענע. די נערעטעטע זיינען ענטלאָפען איט דער רוימישער פלאָטע.

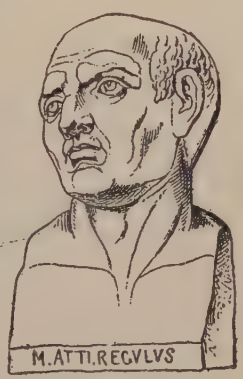

אטטיליום רעגולום.

אין דעם זעלבען יאָהר האָבען די רויטער פערלאָרען זייער גאַנצע פלאָטע, וואָס איז געשטאַנען נעבען סיציליען, דורך א שטורם. זיי האָבען אָבער אין אייניגע מאָנאַטען איבער־אַנייס אויפגעשטעלט א פלאָטע און אין יאָהר 251 פ. קר. האָט דער רוימישער קאָנסול לוציוס צאָציליוס כעטעלוס געשלאָגען די קארטהאָגער ביי פאנארמוס. די רוימער האָבען נאָך דיזען זיג בערויבט פיעלע שטעדט אויף דעם אפריקאַנישען ברעג, אָבער די שיפען האָבען זיך ניט געקענט רַאטעווען צוליב די שווערקייט פון די גערויבטע זאכען און זיי האָבען די לאַדונג געמוזט צוריק בריינגען אויף'ן ברעג. די שיפען זעלבסט זיינען צושמעטערט געוואָרען אויף זייער צוריק־רייזע פון א שרעקליכען שטורם.

אויסער פאנאַרמוס האָבען די רוימער בעזיגט נאָך אייניגע פעסטונגען און די קארטהאָגער זיינען געווען געצוואונגען זיך צוריקצוציהען אויף דרעפאַנא און ליליבאָאום. דאָן האָבען זיי אָנגעפאַנגען אונטערהאַנדלען מיט די רוימער וועגען פרידען. צו דיזען צוועק האָבען זיי אויך געשיקט דעם גענעראל פאנגענעם קאָנסול רעגולוס מיט דער געזאַנדטשאפט. זיי האָבען גענומען ביים קאָנסול אן עהרען־וואָרט, דאָס ער וועט קומען צוריק אין פאַל די פרידענס־אונטערהאַנדלונגען וועלען ניט האָבען קיין ערפאָלג. די מיינונגען אין דיזעם זיינען געווען פערשיידען. אייניגע זיינען געווען צופריידען מיט די לענדער, וואָס דיזעם האָט ביז יעצט געוואונען פון די קארטהאָגער, און האָבען געוואָלט שלייסען פרידען; די אַנדערע האָבען פערלאַנגט צו פאַרטזעצען דעם קריג ביז זיי וועלען אין גאַנצען פערניכטען דעם פיינד. דאמאָלס איז דער קאָנסול רעגולוס ארויף אויף די טריבונע, און אין דער אנוועזענהייט פון די קארטהאַגישע געזאַנדטע האָט ער ערקלערט, דאָס די קראַפט פון די קארטהאָגער איז באַלד אין גאַנצען אויסגעשעפט און די רוימער וועט עס ניט שווער אַנקומען זיי אין גיכען אין גאַנצען צו פערניכטען. דער פרידען איז אָפּגעוויזען געוואָרען און רעגולוס האָט געמוזט צוריקגעהן נאָך קארטהאָגא, וואו עס האָט איהם ערווארטעט א ביטערער סוף. זיינע פריינד האָבען איהם געבעטען ער זאָל בלייבען אין רוים, די פריסטער האָבען איהם פערשפראָכען דורך קרבנות מכפר צו זיין די זינד, ווען ער וועט ניט האַלטען זיין פערשפרעכען צו די קארטהאָגער. ער האָט אָבער ניט געוואָלט הערען פון קיין זאך און איז צוריקגעגאַנגען נאָך קארטהאָגא, וואו ער האָט געפונען א שרעקליכען מארטירער־טויט.

יעצט האָט דער קאמף אין סיציליען זיך געדרעהט ארום דרעפאַנא און ליליבאָאום. צו העלפען ליליבאָאום איז געקומען א קארטהאָגישע פלאָטע און

האָט די בעלאַגערער (די רוימער) פערטריבען. קאָנסול אַ פּ פּ י ו ס ק ל אַ ו-
ד י ו ס פּ ו ל כ ע ר, דער זוהן פון דעם אַלטען בלינדען קלאַודיוס, האָט
בעשלאָסען נעהמען דרעפּאַנאַ מיט שטורם. ער האָט געהייסען די פּריסטער
זיך ערקונדיגען וועגען דעם ווילען פון די געטער וועגען דיזער אונטערנעהמונג
דורך די הייליגע היהנער. מען האָט זיי געגעבען שפּייז צו עסען, און מען
האָט געקוקט, וואָס זיי וועלען דערמיט טאָן. די היהנער האָבען די שפּייז
ניט געוואָלט בעריהרען, און דאָס איז געווען פיר די פּריסטער אַ בעווייז,
דאָס די געטער זיינען געגען דיזער אונטערנעהמונג. דער קאָנסול איז בייז
געוואָרען אויף די היהנער און האָט זיי געהייסען אַריינוואַרפען אין ים און
האָט קאָמאַנדירט די סאָלדאַטען געהן אויף די פעסטונג מיט שטורם. די
אַבערגלויבישע סאָלדאַטען האָבען ניט געהאַט דעם נעטיגען מוט צו קעמפען,
און דער רעזולטאַט פון דיזער אונטערנעהמונג איז געווען, דאָס די רוימישע
פלאָטע איז אין גאַנצען פערניכטעט געוואָרען דורך דעם טיכטיגען קאַרטהאַ-
גישען קאָמאַנדיר אַ ד ה ע ר ב אַ ל. אַ פלאָטע
אונטער דעם קאָנסול ל ו צ י ו ס פּ ו ל ל ו ס איז
צושטערט געוואָרען פון אַ שטורם ביים דרום־מזרח
ברעג פון סיציליען. דאָס האָט געצוואונגען די רוי-
מער פאָרלויפיג דעם קריג אויף'ן ים אויפצוגעבען.

האַמילקאַר באַרקאַס.

פיר קאַרטהאַגאָ איז אויפגעשטאַנען אַ רעטער
אין זייער נויט. דיזער איז געווען ה אַ מ י ל ק אַ ר,
וועלכער האָט געהאַט דעם ביינאָמען „באַרקאַס"
(בליץ, העברעאיש „ברק"). ער האָט אויסגעפונען, דאָס די נידערלאַגעס פון
די קאַרטהאַגער נעהמען זיך דערפון, וואָס זיי האָבען ניט קיין גוטע פוס־
סאָלדאַטען. ער האָט פערשאַפט קאַרטהאַגאָ אַן אויסגעצייכענטע אַרמעע,
אין וועלכער ער האָט אַיינגעפיהרט אַ שטרענגע דיסציפּלין, און מיט דיזער
אַרמעע איז ער אַוועק נאָך סיציליען. מיט זיין געניאַלער קענטניס פון קריגס־
קונסט האָט ער ערוועהלט דעם באַרג פּעלעגרינאָ (ניט ווייט פון פּאַלערמאָ)
אַלס זיין הויפּט־קוואַרטיר, און פון דאַנען איז ער בעפאַלען פערשיידענע
פּונקטען אין סיציליען, האָט גערויבט, געמאָרדעט, געברענט וואָס ער האָט
געקענט. דאָס אַלץ האָט ער געמאַכט שנעל ווי אַ בליץ. די רוימער זיי-
נען געוואָרען דורך זיינע איבערפאַלען שטאַרק אָפּגעשוואַכט. דער סענאַט
האָט געוואָלט אַלע קרעפטען אָנווענדען אום צו בעפרייען זיך פון דיזען אָנ-
שיקענעס. אָבער די רעגירונגס־קאַסע איז געווען ערשעפּט און עס איז
ניט געווען מיט וואָס אָנצופאַנגען. דאָ האָבען די בירגער זעלבסט בעשלאָסען

צו שאַפען די נעטיגע סומע אום צו בויען אַ נייע פלאָטע, און די אָרימע, וואָס האָבען קיין מיטלען ניט געהאַט עטוואָס בייצושטייערן, האָבען זיך פערפליכ-טעט צו געהן אין שלאַכט, ניט פערלאַנגענדיג קיין בעלוינונג. עס איז באַלד בעשאַפען געוואָרען אַ פלאָטע פון 200 שיפען אונטער דעם אויבער-בעפעהל פון דעם קאָנסול קאַיוס לוטאַציוס קאַטולוס. די קאַרטהאַגער האָבען געשיקט אַ פלאָטע נאָך סיציליען אונטער דער פיה-רונג פון האַננאָ מיט דעם בעפעהל זיך אָנשליסען אָן האַמילקאַר'ן און אונ-טער זיין אויבער-בעפעהל די רוימער אָנגרייפען. די רוימישער קאָנסול אָבער האָט ניט דערלאָזען דיזע פעראייניגונג, און ער איז בעפאַלען (241 פ. קר.) די קאַרטהאַגישע פלאָטע מיט דעם רעזולטאַט, דאָס ער האָט 50 שיפען דערטרונקען און 70 שיפען געפאַנגען. דיזע מפּלה האָט געצוואונגען די קאַר-טהאַגער צו בעטען פרידען פון די רוימער. באַרקאַס האָט בעקומען די פול-מאַכט צו אונטערהאַנדלען וועגען פרידען. נאָך דיזען פרידען האָט קאַרטהאַ-גאָ געמוזט איבערגעבען צו די רוימער די גאַנצע אינזעל סיציליען מיט אַלע אינזלען, וואָס געפינען זיך צווישען סיציליען און דעם פעסט-לאַנד, אַלע רוי-מישע געפאַנגענע אויסליפערן און אין צייט פון 10 יאָהר בעצאָהלען צו רוים 15 מיליאָן מאַרק קריגס-קאָסטען. ביידע פאַרטייען אָבער האָבען גוט פערשטאַנען, דאָס אַן אמת'ער פרידען קען צווישען זיי ניט זיין.

2) די צייט צווישען דעם ערסטען און צווייטען פּונישען קריג.

נאָך דיזען פרידען האָבען ביידע לענדער, קאַרטהאַגאָ און רוים, אַלע קרעפטען אָנגעווענדט צו שאַפען מיטלען און בונד-חברים צו אַ נייעם קריג.

באַלד נאָך דעם אָפּשלוס פון דעם פרידען האָט זיך דאָס קאַרטהאַגישע מיליטער צובונטעוועט און עס האָט די קאַרטהאַגער געקאָסט פיעל געלט און בלוט ביז מען האָט דעם בונט אַיינגעשטילט. מיט דיזע אונרוהען האָבען זיך בענוצט די געדונגענע סאָלדאַטען און האָבען פערכאַפּט די אינזעל סאַרדיניען. ווייל אָבער די אַיינוואוינער פון סאַרדיניען האָבען זיך שטאַרק געשטעלט געגען די גוואַלד-טאַטען פון דיזע פרעמדע סאָלדאַטען, זיינען זיי, די סאָלדאַ-טען, צוגעשטאַנען צו רוים און געבעטען ביי זיי הילף געגען די אַיינוואוינער פון סאַרדיניען. די רוימער האָבען זיך ניט לאַנג געלאָזען בעטען און האָ-בען געשיקט הילף צו די רויבערישע סאָלדאַטען. אַלס די קאַרטהאַגער האָ-בען געוואָלט צו די סאַרדיניער אַיינוואוינער שיקען הילף האָבען די רוימער עס ערקלערט פיר אַ ברוך פון דעם אָפּמאַך פון פרידען. די קאַרטהאַגער, וועלכע זיינען דאַמאָלס געווען זעהר אָפּגעשוואַכט, האָבען געמוזט אויפגעבען

זייער וואונש צו העלפען סאַרדיניען אום ניט פערוויקעלט צו ווערען אין אַ נייעם קריג, און האָבען נאָך געמוזט צאָהלען די קריגס־הוצאות צו די רוי-מער. סאַרדיניען צוזאַמען מיט קאָרסיקאַ איז געוואָרען אַ רוימישע פּראָווינץ (238 פ. קר.).

אייניגע יאָהר שפּעטער האָבען די שטעדט פון אונטער־איטאַליען גע-בראַכט שווערע קלאַגעס געגען די אילליריש ים־רויבער, דאָס זיי שטערען דעם האַנדעל. דיזע רויבער האָבען ווירקליך דורך זעהר שנעלע רויב־שיפען געמאַכט דאָס גאַנצע אַדריאַטישע מעער אונזיכער. זיי האָבען בעזיגט די אינזעל קאָרסיקאַ און האָבען זי איבערגעגעבען צום גריכישען פירסט ד ע - מ ע ט ר י ו ס פון פאַרוס. בעזונדערס זיינען זיי געווען געפעהרליך פיר האַנדעל־שיפען. די רוימער האָבען געשיקט געזאַנדטע צו דער אילליריש ער קעניגין ט ע א ו ט א, וועלכע האָט געפיהרט די רעגירונג נאָך איהר מאַן'ס טויט ביז איהר זוהן וועט ווערען אַלט גענוג צו ווערען קעניג. די קעניגין האָט געהייסען ערמאָרדען איינעם פון די געזאַנדטע דערפאַר, וואָס ער האָט זיך צו פריי אויסגעדריקט געגען די רויבערייען פון איהרע אונטערטאַנען. דאָס איז געווען גענוג אורזאַך פיר די רוימער צו ערקלערען קריג צו דער איל-לירישער קעניגין. זיי האָבען באַלד געשיקט 200 שיפען נאָך אילליריען און באַלד איז דאָרט אויך לאַנד־מיליטער געקומען. דעמעטריוס האָט מיט זיין אייעגענעם ווילען איבערגעגעבען די אינזעל קאָרצירא צו די רוימער און איל-ליריען איז דאַן געווען לייכט צו בעזיגען. די קעניגין איז געווען געצוואונ-גען מיט די רוימער צו שליסען אַן אָפּמאַך, לויט וועלכען זי האָט אַלע בע-זיגטע ערטער איבערגעגעבען צו די רוימער, געמוזט צאָהלען אַ געוויסען טריבוט (מס) און זיך פערפליכטעט ניט אַרויסצולאָזען איהרע קריג־שיפען איבער אַ געוויסען פּונקט. דעמעטריוס האָט בעקומען אַ טייל פון אילליריען, אָבער אונטער רוים'ס אויבערהערשאַפט, און ער איז אויך געוואָרען רעגענט (פאָרלויפיגער הערשער) פון אילליריען ביז דער יונגער פּרינץ וועט ווערען פול־יעהריג. אָבער די רוימישע הערשאַפט האָט איהם צופיעל געדריקט. ער האָט זיך פערבונדען מיט דעם מאַצעדאָנישען קעניג אַנטיאָכוס, און צוזאַמען מיט זיינע קריג־שיפען האָט ער זיך געלאָזען צו רויבען די ברעגען פון אֶגאֶ-אישען מעער. די רוימער האָבען געפונען פיר נעטיג צו מאַכען אַן ענד צו דיזע רויבערייען. זיי האָבען געשיקט אַן אַרמעע, וועלכע האָט באַלד בע-זיגט פאַרוס. דעמעטריוס איז ענטלאָפען צו זיין בונד־חבר אַנטיאָכוס און איז שפּעטער געפאַלען.

פּיעלע איינוואוינער פון רוים זיינען אין דער צייט פון דעם לאַנגען קריג זעהר פּערארימט געוואָרען. אום זייער לאַגע צו פערבעסערן האָט דער קאָנסול קאַיוס פּלאַמיניוס נעפּאָס צושיקט פיעלע אַרימערע בירגער אין אַנדערע בעזיגטע לענדער, זיך צו בעזעצען אלס קאָלאָניסטען. די גאַלליער האָבען פּאַרוויסגעזעהן, דאָס די רוימער דענקען אויך פיעל פון זייערע לענדער אוועקצוגעבען צו רוימישע קאָלאָניסטען, און זיי האָבען דערי־בער צוזאַמענגעקומען אלע זייערע שטאַמען און האָבען נאָך אייניגע־אַדען סאָל־דאַטען פון גאַלליען פון יענער זייט פון די אלפען, זיי זאָלען זיי העלפען אין דעם קאַמף מיט די רוימער. אין יאָהר 225 פ. קר. האָבען די גאַלליער אָנ־גע־פאַנגען צו בעפאַלען די שטעדט, וואָס זיינען געשטאַנען ביים ברעג פון ים. ביי פאָזולאָ האָבען זיי געהאַט א זיג איבער דער רוימישער ארמעע, אָבער ביי קלוזיום האָבען זיי פערלאָרען די שלאַכט. דער רוימישער קאָנסול ל. אָמיליוס פּאַפּוס האָט זיי דאָרט בעזיגט און געצוואונגען צוריקצו־טרעטען, און דער קאָנסול האָט זיי פערפאָלגט. א צווייטע ארמעע אונטער דעם קאָנסול קאַיוס אָטטיליוס רעגולוס האָט זיי בעגעגענט אין צפון פון עטרוריען. די גאַלליער האָבען דאָן געהאַט די מלחמה פון פאָרנט און פון הינטען, און דעריבער זיינען זיי געוואָרען בעזיגט ביי טעלאַמאָן אין עטרוריען. 40,000 מאַן האָבען זיי פערלאָרען אין יענער שלאַכט. נאָך די־זען זיג האָט דער קאָנסול פּלאַמיניוס געמאַכט א גליקליכען צוג אין די גאַלליש לענדער, וואָס זיינען געלעגען אין דער עבענע פון דעם טייך פּאָ (219 פ. קר.).

ווי מיר האָבען פריהער ערצעהלט, האָבען זיך די סאַלדאַטען אין קאר־טהאַגא צובונטעוועט, וויל מען האָט זיי ניט געצאָהלט זייער געהאַלט. האַמילקאַר האָט מיט גרוים מיה און מיט שרעקליכער גרויזאַמקייט איינגע־שטילט דעם בונט. דיזער געניאַלער מאַן האָט באַלד בעטראַכט, דאָס שפּא־ניען איז פיר איהם א גוטער אָרט, וואו ער קען בעקומען פיעל געלט און מענשען, און אויך א פונקט, פון וועלכען עם וועט איהם זיין לייכט אָנצוגרי־פען איטאַליען אין צפון. קאַרטהאַגא האָט שוין פריהער געהאַט א פוס אין שפּאַניען, אָבער דער קאַמף מיט די רוימער האָט זיי געצוואונגען אויפצוגע־בען די בעזיגטע ערטער דאָרט. האַמילקאַר האָט געבעטען ערלויבנים זיך וויעדער נעהמען צו שפּאַניען, און ער האָט עם גלייך בעקומען. אין יאָהר 237 פ. קר. איז ער אוועק אהין מיט אן ארמעע. ניין יאָהר האָט ער געפיהרט קריג מיט שפּאַניען ביז ער האָט אָפּגענומען די זילבער־מינעס פון עסטרע־מאַדורא, און האָט געצוואונגען די איינוואוינער אויף די ברעגען צו צאָהלען

טריבוט צו קאַרטהאַגאָ. דיזער קריג האָט ערשעפּט דאָס לאַנד, די אַיינוואוי-נער זיינען געקומען אין פערצווייפלונג און האָבען שרעקליך פערהאַסט האַ-מילקאַר'ן און ער איז צו ענדע געפאַלען אַלס קרבן פון זייער האַס.

די קאַרטהאַגער האָבען ערוועהלט אויף האַמילקאַר'ס אָרט זיין איידים ה אַ ז ד ר ו ב אַ ל, וועלכער איז געווען פול מיט האַס צו די רוימער ווי זיין שווער. האַזדרובאַל האָט בעקומען פערשטאַרקונג פון קאַרטהאַגאָ און האָט בעזיגט שפּאַניען ביז צו דעם טייך עבראָ, און האָט מיט זיין קלוגער אויפפיה-רונג און זיין בענעהמען מיט די אונטערוואָרפענע שפּאַניער געוואונען די ליבע פון פאָלק. ער האָט דאָרט געגרינדעט „ניי קאַרטהאַגאָ", וועלכע האָט איהם גע-דינט אַלס אַ זעהר אויסגעצייכענטער מיטעלפּונקט פיר מיליטערישע צוועקען. די יונגע שטאָדט האָט באַלד אַזוי אויפגעבליהט, דאָס אַנדערע קאָלאָניעס, בעזונדערס די גריכישע קאָלאָניע סאַגונט, האָבען אָנגעפאַנגען צו זינקען. די סאַגונטער האָבען זיך געווענדט צו די רוימער פיר הילף, האָבען מיט זיי אַ בונד געשלאָסען, און די קאַרטהאַגער זיינען געצוואונגען געווען צו געבען אַ וואָרט, דאָס זיי וועלען ניט איבערטרעטען דעם טייך עבראָ.

צום אונגליק איז האַזדרובאַל געטויט געוואָרען אויף דער יאַגד דורך אַ גאַללישען שקלאַף. די אַרמעע האָט באַלד ערוועהלט אַלס איהר הויפּט-פיה-רער האַמילקאַר'ס זוהן ה אַ נ נ י ב אַ ל, הגם ער איז דאַמאָלס געווען ניט מעהר ווי 20 יאָהר אַלט. נאָך אַלס אינגעל האָט איהם זיין פאָטער האַמילקאַר אַיינגעפלעסט אַ שרעקליכען האַס צו די רוימער. ער האָט זיך אומגעטראָגען מיט איין געדאַנק: ראַכע נעהמען פון די רוימער. ער איז געווען זעהר בעגאַבט פון דער נאַטור מיט אייגענשאַפטען, פיר וועלכע זיינע כאָלדאַטען האָבען איהם זעהר שטאַרק געליבט און זיינען בערייט געווען אויף אַלערליי אָפּפער פיר איהם, אַזוי דאָס האַנניבאַל איז געוואָרען אַ שרעק-בילד פיר די רוימער. ער האָט בעזיגט שפּאַניען ביז צום טייך עבראָ, און איז געווען בערייט זיך צו נעהמען צו סאַגונט. די סאַגונטינער האָבען זיך נאַ-טירליך באַלד געווענדט פיר הילף צו די רוימער. דיזע האָבען באַלד געשיקט אַ געזאַנדטשאַפט אין שפּאַניען מיט דער פאָדערונג, דאָס האַנניבאַל זאָל אויפ-געבען די בעלאַגערונג פון סאַגונט, לויט דעם פריהערען אָפּמאַך צווישען רוים און קאַרטהאַגאָ. ער האָט די געזאַנדטשאַפט אָפּגענאַרט און זיי זיינען אַוועק צוריק. דאַן האָט ער בעקומען אַ צווייטע געזאַנדטשאַפט פון רוים און דיזע האָט ער אָפּגעשיקט צום קאַרטהאַגישען סענאַט. האַנניבאַל האָט זיך געטאָן זיינס און האָט פאָרטגעזעצט די בעלאַגערונג פון סאַגונט. אַלס

מען האָט זיך אין קאַרטהאגא דערוואוסט פון זיין ערפאָלג, האָט מען ניט געוואָלט אויפגעבען די בעלאַגערונג. די רוימער האָבען קיין הילף ניט גע-שיקט און סאַגונט איז בעזיגט געוואָרען נאָך אכט מאָנאטען העלדישע פער-טיידיגונג. פון די בעזיגטע האָבען זיך פיעלע אין פייער געוואָרפען, פיעלע זיינען ערמאָרדעט געוואָרען און א טייל איז פערקויפט געוואָרען פיר שקלאַ-פען. מיט דעם זיג פון סאַגונט זיינען אין האַנניבאַל'ס הענט אריינגעפאַלען זעהר רייכע אוצרות (219 פ. קר.).

3) דער צווייטער פּוניטיער קריג. (218—201 פ. קר.)

די רוימער האָבען אָנגעהויבען צו מאַכען פלאַנען, ווי אָנצוגרייפען האַנ-ניבאַל'ן אין שפּאַניען. אָבער איידער זיי האָבען זיך געריהרט פון אָרט איז האַנניבאַל זיי בעפאַלען אין זייער אייגענעם לאַנד. האַנניבאַל האָט ריכטיג פערשטאַנען, דאָס די רוימער קענען נאָר דאָן בעזיגט ווערען, ווען זיי וועלען פערלירען זייערע בונד=חברים אין איטאַליען, און ער האָט געוזוכט דעריבער דיזע אויפצוהעצען געגען רוים. איבערהויפט האָט ער געריכטעט אויף די גאַלליער אין אויבער=איטאַליען, ווייל זייער האַס צו די רוימער איז געווען זעהר גרויס, און עס איז דעריבער זעהר נאַטירליך געווען צו ערווארטען זיי זאָלען ווערען די בונד=חברים פון קאַרטהאגא. אָבער אזוי ווי מיט שיפען איז איהם אונמעגליך געווען צו זיי צו=צו=קומען, האָט ער בעשלאָסען קומען צו זיי דורך א לאַנד=וועג, וואָס קיין מענש האָט עס ניט געהאַלטען פיר מעגליך. מיט אן ארמעע, וואָס איז נאָר געווען צו א הייסען קלימאַט, מיט א מענגע העלפאַנדען, וואָס זיינען נאָר גוט פיר א פלאַכע עבענע, מיט אן אונגעהיירער מאַסע פערד געשלעפט איבער אייז און שטיינער, וועלכע זיי-נען בעריידט יעדע מינוט אין אָפּגרונד צו שטירצען, האָט ער געשטיגען איבער די ביידע העכסטע בערג=גרופּעס פון אייראָפּא, איבער די פירענאָען און די אלפען. דערביי איז איהם זעהר אָפט אויסגעקומען צו בעגעגנען זיך מיט די האַלב=ווילדע בעהג=בעוואוינער, וועלכע האָבען איהם פערשאפט פער-שיידענע שטערונגען. און צו אלעם דעם האָט ער אונטערגענומען דיזען שוועהרען קריג=צוג אין דעם ערנסטען מאָנאַט פון יאָהר, אין דעם מאָנאַט נא-וועמבער.

די פירענאָען האָט ער גלייך איבערגעשטיגען. אין צעהן טעג איז ער דורכגעגאַנגען גאַנץ דרום=פראַנקרייך. אלם ער איז אָבער צוגעקומען צו די אלפען, האָבען איהם הונגער און קעלט געשטערט דעם שרעקליכען וועג פאָרט-צוזעצען. אָבער האַנניבאַל'ן האָט קיין זאַך ניט אָפּגעשראָקען. ער האָט

איבעראל אלײן געארבייט, געאַרדענט, געקעמפט מיט אלע הינדערניסען. ער האָט בעשאפען נייע וועגען, און זעהר אפט האָט עס געקאָסט דאָס לעבען פון פיעלע סאָלדאטען, וועלכע זיינען פלוצלונג פון א הויכען שפיץ בארג אין אן אפגרונד אריינגעפאלען אדער זיינען פערשאָטען געוואָרען פון שטיקער אייז און מאסען שנעע. ניין טעג האָט איהם געגומען דאָס קלעטערן צום שפיץ פון די אלפען. דאָ אויף די פעלדער, וואָס זיינען עוויג בעדעקט מיט שנעע און אייז, האָט ער געגעבען זיינע סאָלדאטען צוויי טעג רוה און נאָכדעם האָט ער זיך גענומען צום אראפשטייגען פון די אלפען. אבער דאָס אראפשטייגען האָט זיך בעוויזען פיעל שווערער, ווי דאָס ארויפשטייגען. טויזענדער סאָלדאטען זיינען ביים ארונטערשטייגען פון די בערג אין אפגרונד פערזונקען. פון זיין ארמעע, וואָס איז בעשטאנען פון 59,000 מאן, זיינען נאָר געבליבען 26,000 מאן. 33 טויזענד מאן פון זיינע סאָלדאטען זיינען אומגעקומען אין שטרייט מיט די האלב־ווילדע פעלקער, צושטאָרבען פון קעלט און געזונקען אין אפגרונדען.

די רוימער האָבען זיך ניט געריכט, דאָס האַנניבאל זאָל זיך ערלויבען אזא געוואגטען שריט צו טאָן — צו איבערקלעטערן די אלפען מיט א גאנצער ארמעע. קיין מענש אין דער וועלט האָט נאָך דאן ניט געוואגט אפילו צו דענקען דערפון. זיי האָבען דעריבער בעשלאָסען צו שיקען זייערע ארמעען אין אפריקא און אין שפאניען. זיי האָבען געשיקט דעם קאָנסול ט י ב ע ר י ו ס ס ע מ פ ר א נ י ו ס מיט 26,000 מאן און 160 קריג־שיפען נאָך אפריקא, און דעם אנדערען קאָנסול פ ו ב ל י ו ס ק א ר נ ע ל י ו ס ס צ י פ י א מיט 24,000 מאן האָבען זיי געשיקט נאָך שפאניען. א דריטע ארמעע האָבען זיי געשיקט אין צפון־איטאליען צו אכטונג געבען אויף די גאלליער, וועלכע האָבען אנגעהויבען זיך צו בונטעווען.

די מאכט פון די רוימער איז פיעל פערגרעסערט און פערשטארקט געוואָרען. די רוימער האָבען דאמאָלס געקענט ארויסשטעלען 770,000 קריגער, אויסער דעם האָט רוים דאמאָלס מעער בעהערשט. קארטהאגא דאנגעגען האָט געהאט וועניג בירגער, וואָס זיינען געווען גוט געאיבט צום קריג. אויך זיינען די פינאנסען פון קארטהאגא געווען אין זעהר א שלעכטען צושטאנד. דערפאר אבער האָט קארטהאגא דאמאָלס געהאט א קאָמאנדיר, וואָס איז געווען איינער פון די זעלטענסטע און טיכטיגסטע אין דער גאנצער געשיכטע פון דער מענשהייט. אויסער זיינע אונגעווענליכע פעהיגקייטען אלס קריגער, איז ער אויך געווען אן אונגעווענליך בעגאבטער שטאטס־מאן, ווי ער האָט עס בעוויזען מיט זיין קלוגען פרידען מיט רוים, מיט זיי־

וע ענדערונגען אין דער פערפאַסונג פון קאַרטהאַגאָ און מיט זיין גרויסען אייגנפלום אויף די אויסלענדישע מעכטען פון מזרח. זיין קראַפט מענשען צו בעהערשען האָט צו זיך קיין גלייכען ניט אין דער געשיכטע. זיינע סאָלדאַטען, וועלכע זיינען בעשטאַנען פון פערשיידענע נאַציאָנאַליטעטען און פערשיידענע שפּראַכען, האָבען קיינמאָל, אפילו אין די ערגסטע צייטען, זיך ניט געבונטעוועט געגען איהם. די סאָלדאַטען האָבען איהם פשוט פערגעטערט. זיי האָבען איהם שטאַרק געליבט נאָך אַלס ער איז געווען א אינגעל. נאָך אַלס קינד האָט איהם זיין פאָטער האַמילקאַר מיט זיך אין די שלאַכטען

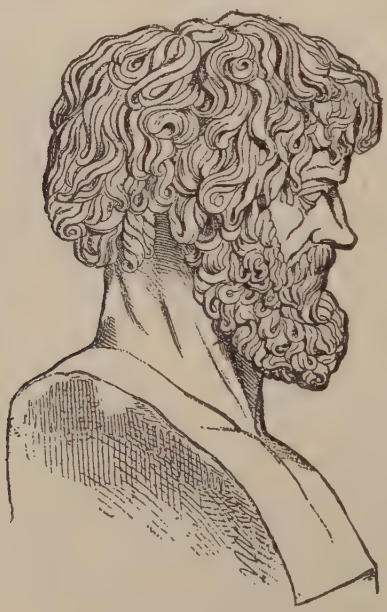

האַנניבאַל.

גענומען אום איהם בעקאַנט צו מאַכען מיט דער קריגס־קונסט; איבערהויפּט האָט זיין פאָטער אַלע קרעפטען אָנגעוואָנדט אין זיין זוהן האַנניבאַל א שרעק־ליכען האַס צו די רוימער צו ענטוויקלען.

די זאַגע ערצעהלט, דאָס וועז האַמילקאַר האָט בעשלאָסען דעם ערסטען מאָל נאָך שפּאַניען צו זעגלען, האָט ער געוואָלט זיין ניין־יעהריגען האַנניבאַל אין דערהיים לאָזען, אָבער דיזער האָט איהם זעהר געבעטען ער זאָל איהם מיטנעהמען אום ער זאָל זיך געוועהנען צו מלחמה. דער פאָטער האָט איהם דאַמאָלס גענומען צום אַלטאַר, אויף וועלכען מען האָט דאַמאָלס גע־

בראכט קרבנות צו די געטער זיי זאלען געבען א גליקליכע רייזע, און האט פון איהם פערלאנגט ער זאל געבען א הייליגע שבועה, דאם ער וועט פער-בלייבען זיין גאנצען לעבען א ביטערער פיינד צו די רוימער.

איבערהויפט האט ער געוואוסט צו מאכען א גוטען אייגדרוק אויף זיינע סאלדאטען דורך זיינע אייגענע גלענצענדע ביישפילען. ער איז געווען דער בעסטער רייטער און דער בעסטער פוס-געהער. ער איז געווען אפ-געהארטעט געגען היץ און געגען קעלט, ער האט לייכט איבערגעטראגען די ליידען פון הונגער און דורסט, ער האט זיך געקלייידט גלייך מיט זיינע סאלדאטען און האט געפיהרט זיין גאנצעם לעבען גלייך מיט די איינפאכע סאלדאטען. ער האט געשלאפען נאר דאן, וועז דער שלאף האט איהם קיין צייט ניט גערויבט, וועלכע איז איהם וויכטיג געווען, אין וועז ער האט בעדארפט שלאפען האט איהם ניט אויסגעמאכט, וואו ער זאל זיך לעגען, אויף א שטיין איז אויך רעכט געווען. קיין טומעל האט איהם ניט געשטערט. די גרעסטע געפאהר האט איהם ניט אפגעשראקען. וועז ער איז שוין געווען אין געפאהר איז ער געבליבען קאלטבליטיג און בע-זאנען. דעריבער האבען זיינע סאלדאטען געהאט צו איהם דאם פולע צו-טרויען, און זיינען געגאנגען נאך איהם וואוהין ער האט זיי געפיהרט. פאלי-ביוס, א בעגלויבטער עדות, זאגט וועגען האנניבאל'ן, דאם ער איז אויך גע-וועז אן אויסגעצייכענטער מענש. ער האט קיינמאל ניט בעגאנגען א גרויזאמע האנדלונג, אין קריג אבער האט ער געברויכט אלערלי מיטלען אום דעם פיינד צו בעזיגען. דאם סיסטעם פון שפיאנירען האט ער געבראכט צו דער העכסטער שטופע, ער האט אימער געוואוסט צו דער רעכטער צייט, וואס דער פיינד דענקט צו טאן. מען האט איהם פיעלע מאהל געזאהן פערשטעלט א'ן פרעמדע האאר און קליידער אין ערטער, וועלכע ער האט אליין שפיאנירט צו געווייסע מיליטעריש צוועקען. זיין ברענענדע ליבע צו זיין פאטערלאנד האט ער בעוויזען ניט נאר אין קריג מיט די רוימער, נאר אויך שפעטער, וועז ער איז געווען אין פערבאנונג, פערטריבען פון זיין פאטערלאנד. ער איז אויך געווען ניט פרעמד פון וויסענשאפטען. ער האט גלייבט די גריכישע ליטעראטור, ער האט אויך געשפראכען גריכיש, און האט זעהר גלייבט צו הערען געשפרעכען פון גריכישע פילאזאפען.

ווי מיר האבען פריהער ערצעהלט, איז דער קאנסול קארנעליום סציפיא געווען גרייט צו געהן נאך שפאניען אום דארט צו קעמפען מיט האנניבאל'ן. אלס אבער ער האט דערהערט, דאם האנניבאל איז גרייט דעם טייך רהאנע צו איבערגעהן, האט ער בעשלאסען זיך אומקעהרען צוריק אום צו הינדערן

דעם פיינד איבערגעהן דעם טייך. ער איז אַבער געקומען צו שפּעט. האַנניבאַל האָט שוין לאַנג, נאָך מיט דריי טעג פּריהער, דעם טייך איבערגעשריטן. דאָס האָט געוואונדערט דעם קאָנסול ער זאָל זיין גאַנצע מאַכט קאָנצענטרירן אין אויבער־איטאַליען, אום דאָרט צוזאַמען מיט די איבריגע רוימישע טרופּען צו מאַכן אַן אָנגריף אויף די קאַרטהאַגער.

דערווייל האָט זיך האַנניבאַל איבערטראַנספּאָרטירט איבער די אַלפּען אָן האָט געפונען א רייכע פרוכטבאַרע געגענד, וואו ער האָט אָפּגערוהט מיט זיין ארמיע פון דעם שוועריקן מיהזאַמען איבערגאַנג איבער די הויכע בערג. עס איז איהם אויך געלונגען צו געווינען פיר זיך די גאַלליער, וואָס האָבען בעוואוינט די געגענד אויף דער דרום־זייט פון די אַלפּען־בערג. ביים אונטערן טיצינום (טייך) האָבען זיך ביידע ארמיעס בעגעגנט אָן עס איז נעקומען צו א שלאַכט. האַנניבאַל האָט געזיגט. דער רוימישער קאָנסול סציפיאָ איז פערוואונדעט געוואָרען אין דיזער שלאַכט אָן איז געווען געצוואונגען זיין ארמיע צוריקצוציהען נאָך פּלאַצענציא.

דער זיג פון די קאַרטהאַגער אין אויבער־איטאַליען האָט פערבריייטערט שרעק אין רוים. מען האָט באַלד צוריקגערופען דעם צווייטען קאָנסול פון אפריקא אום מיט פּראַיזיגטע קרעפטען דעם פיינד צו בעגעגנען. סעמפּראָניום איז שנעל נעקומען פון סיציליען אָן האָט זיך פּראַיזיגט מיט סציפיאָ'ן. ער איז באַלד בעפאַלען זיין פיינד, ער האָט אָבער געכאַפּט א שרעקליכע נידערלאַגע, נאָר וועניג טרופּען האָבען זיך גערעטעט נאָך פּאַלצענציא אין קרעמאָנא (218 פ. קר.).

נאָך דיזען זיג האָט זיך האַנניבאַל פעסטגעזעצט אין אויבער־איטאַליען אָן האָט בעשלאָסען דאָרט צו רוהען איבער ווינטער. די גאַלליער פון יענער געגענד אָן פיעלע אַנדערע שטאַמען האָבען זיך פּראַיזיגט מיט האַנניבאַל'ן, אָן דיזעם האָט פּראָוואָזאַכט נייע שרעקען אין רוים. מען האָט אָנגעפאַנגען צו פערגרעסערן די ארמיע, מעהר צו בעוואַכען די ברענען פון איטאַליען, סיציליען אָן סאַרדיניען, אָן צו גרינדען מאַגאַזינען מיט פּראָוויזיאָן אין צפון־טייל פון מיטל־איטאַליען. נאָך דעם האָט מען געשיקט נאָך עטרוריען צוויי נייע ארמיעס אונטער דער אויבערהערשאַפט פון די נייע צוויי קאָנסולען: קנעיוס סערוויליוס געמינוס אָן קאיוס פלאַמיניוס נעפּאָס. דערווייל האָבען די גאַלליער, זיינע בונד־חברים, אָנגעפאַנגען צו צייגען אונצופרידענהייט, וואָס זיי מוזען אויסהאַלטען אין זייער לאַנד אויף זייערע הוצאות די קאַרטהאַגישע ארמיע. האַנניבאַל האָט זיך געפונען געצוואונגען גלייך זייער לאַנד צו פערלאָזען.

עס איז איהם אויסגעקומען אריבערגעהן דעם טייך ארנא, וועלכער איז דאמאלס ארוים פון זיינע ברעגען און פערפלייצט די גאנצע געגענד. דריי טעג און דריי נעכט האבען די סאלדאטען געמוזט אין וואסער גען. די לאסט־טיערען זיינען געבליבען שטעקען אין בלאטע, און האנניבאל זעלבסט האט אן אויג פערלארען פון קראנקהייט. פיעלע סאלדאטען מיט העלפאנדען האבען דאס לעבען פערלארען ביים איבערגעהן דעם טייך ארנא. האנניבאל האט פערנארט זיין געגנער דעם קאנסול פלאמיניוס נעפאם אין אן ענגען טאל, און זיינע סאלדאטען האט ער צוישטעלט אויף די בערגלאך, וואס האבען ארומגערינגעלט דיזען ענגען דורכגאנג; פון דיזע בערגלאך האט ער געפייערט אויף'ן פיינד און האט כמעט אין גאנצען פערניכטעט די רוימישע ארמעע (217 פ. קר.). 15,000 רוימער זיינען דאמאלס געפאלען אויף'ן שלאכט־פעלד, צווישען זיי איז אויך געווען דער קאנסול זעלבסט, און דעם אנדערן טאג האט א גאנצער רוימישער לעגיאן די וואפען איבערגעגעבען צו האנניבאל'ן.

דיזער זיג איז פארגעקומען ניט וויט פון רוים. אבער האנניבאל האט ניט געוואגט צו גהען אויף רוים, ווייל ער האט געוואוסט איהר מאכט און וואס פיר א ריזיקע עס איז פיר איהם דאס צו טאן. ער האט זיך א קעהר גענומען נאך אומבריען און פון דארט נאך אפוליען. אין דיזער געגענד האט ער פיעלע פון די בונד־חברים פון רוים צו זיך צוגעצויגען און האט פיעל אפ־געשוואכט די רוימישע מאכט.

דא האט קווינטוס פאביוס, וועלכער איז בעשטימט גע־ווארען אלס פראדיקטאטאר*), געמאכט אן ענד צו די נצחונות פון די קארטהאגער. די רוימער האבען אויסגעפונגען, אז זייער אונגליק איז גע־וען, וואס זייערע קריגס־קאמאנדירען האבען ניט פערשטאנען צו זיין פארזיכטיג אויף דעם קאמף מיט האנניבאל'ן. זיי האבען דעריבער יעצט ערוועהלט א טיכטיגען קאמאנדיר, דעם פארזיכטיגען און זעהר בעזאנענעם קווינטוס פאביוס. ער האט זיך ארייננגעלאזען אין אפענע שלאכטען מיט האנניבאל'ן, נאר ער האט געזעהן איהם מיד צו מאכען דורך פיהרען איהם אהין און אהער, און האט איהם אפגעשניטען יעדע מענליכקייט צוזופיהרען מיליטער אדער פראוויזיאן. די סאלדאטען זיינען אפילו געווען זעהר אונצו־פריידען פון אזא סארט טאקטיק, און האבען דעם קאנסול א נאמען געגעבען

*) אזוי ווערט אנגערופען אייגער, וועלכער ווערט געוועהלט אנשטאט א קאנסול זיין זיין אפוועזענהייט.

קונקטאטאר, ד. ה. „לאנגזאמער", ער האט אבער געשטאלצירט מיט דיזען צונאמען, און האט זיך פעסט געהאלטען ביי זיין פלאן. מיט דיזען פלאן איז עם איינמאל כמעט גאלונגען דעם שלויען האנניבאל געפאנגען צו נעהמען. אייניגע וועג־ווייזער האבען איהם פערפיהרט אין א טאל, וואם איז געווען ארומגערינגעלט מיט בערג, אויף וועלכע עס איז געשטאנען דער קאנסול מיט זיין ארמעע. אום זיך צו רעטען פון דיזען נעץ, האט האנניבאל געהייסען, מען זאל 2,000 פקסען אנבינדען בענדלאף צווישען זייערע הערנער. דיזע בענדלאף האט ער געהייסען אנצינדען און טרייבען די פקסען געגען די רוימער. דיזע האבען גערעבענט, דאם די גאנצע פיינדליכע ארמעע געהט

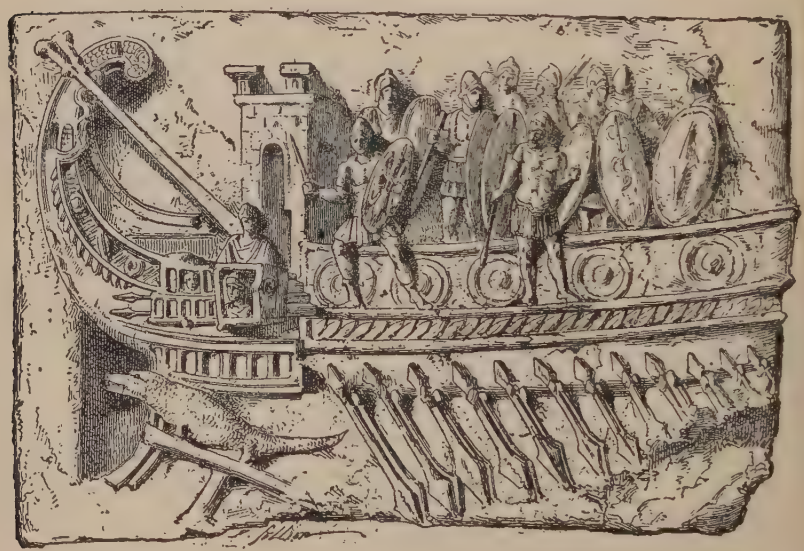

רוימישעם קריג־שיף.

נעגען זיי, און ווייל די פייערן זיינען געווען נעגען זיי אין פערשיידענע זייטען, האבען זיי ניט געוואוסט אין וועלכען פונקט צו קאנצענטרירען זייערע קרעפטען אום זיך צו פערטיידיגען. עס איז געוואהרען אין דער רוימישער ארמעע א שרעקליכע צומישונג, האנניבאל האט זיך בענוצט מיט דיזען צושטאנד און האט זיך דערווייל ארויסגעכאפט פון דעם נעץ.

דיזע טאקטיק פון קאנסול פאביום האט ניט נאר פערהיט רוים פון נייע מפלות, נאר האט נאך אויך געפיהרט דערצו, דאם די רוימישע בונדס־חברים זיינען ניט אפגעשטאנען פון זיי. דיזעם וואלט געווים געשעהן,

ווען רוים וואלט געהאט נאך איין נידערלאגע. אבער דער סענאט און דאס פאלק האבען פערלאנגט אן ענטשיידענדע שלאכט. אלס די צייט פון דעם פראדיקטאטאר'ס אמט האט זיך געענדיגט, האט מען איבערגעגעבען די אר-מעע צו צוויי קאנסולען: לוציוס אמיליוס פאולוס און קאיוס טרענטיוס וואררא. די ארמעע איז דאמאלס בעשטאנען פון 80,000 פוס-סאלדאטען און 6,000 רייטער. האנניבאל האט נאר געהאט 40,000 פוס-פאלק, אבער דערפאר האט ער געהאט 10,000 רייטער. דער קאנסול לוציוס אמיליוס האט ניט געוואלט ריזיקירען באלד אן אפענע שלאכט. ער האט געוואלט מעהר אויספיהרליך וויסען וועגען דעם צושטאנד פון פיינד'ס ארמעע. וואררא אין געגענטיל איז געווען היציג און האט געוואלט צייגען זיינע קריגם-פעהיגקייטען. האנניבאל האט דאס אלץ גוט געוואוסט, און דעריבער האט ער ערקלערט און געפאדערט א שלאכט אין דעם טאג, וואס דער קאנסול וואררא האט איבערגענומען די קאמאנדע, וויל די קאנסולען פלעגען זיך בייטען א טאג איבער א טאג: איין טאג האט איין קאנסול געהאט די אויבערהערשאפט איבער דער ארמעע און אן אנדער טאג — דער אנדערער קאנסול. וואררא איז ארוים אין שלאכט מיט האנניבאל'ן בייי דער שטאדט קאננא אין אפוליען און האט געהאט אזא נידערלאגע, דאס זינט רוים עקסיסטירט האט זי אזא מפלה ניט געהאט. 50 טויזענד רוימישע סאל-דאטען זיינען געפאלען אין דיזער שלאכט. אויך 80 סענאטארען זיינען יענעם טאג אומגעקומען און אזוי פיעלע ריטער (פון וועלכע יעדער האט געטרא-גען א גאלדענעם רינג אלס עהרען-צייכען), דאס האנניבאל האט איבער-געשיקט אין קארטהאגא א גאנצען שעפעל מיט גאלדענע רינגען, וואס ער האט ארונטערגענומען פון זייערע פינגער. דער טרויער אין רוים איז געווען אונבעשרייבליך, וויל כמעט אין יעדען הויז איז געווען וועמען צו בעטרויערן. רוים האט זיך כמעט פערלארען פון עגמת נפש. פון דאמאלס אן איז געוואלרען א מאדע אין רוים צו שרעקען קינדער מיט די וועלטער: „האנניבאל איז פאר'ן טויער". האנניבאל אבער האט ניט געוואגט צו גיהן אויף רוים אום ניט ארויסצורופען די רוימער אויף א פערצווייפעלטען שריט און דערמיט ריזיקירען אלץ, וואס ער האט ביז יעצט געוואונען. ער האט בעשלאסען קיין זאך ניט אונטערנעהמען ביז עס וועט איהם געלינגען אלע רוימישע בונד-חברים אין אונטער-איטאליען צו זיך צוציהען, און מיט זייער הילף שטורמען רוים, וויל קארטהאגא האט איהם אויפגעהערט צו שיקען געלט און מיליטער. די קוילייט האבען געזאגט, דאס עס איז שוין צייט, דאס האנניבאל זאל פון זיינע נצחונות עפעס געבען צו קארטהאגא.

אלס די רוימער זיינען אביסעל געקומען צו זיך פון דעם טרויער און דער מפלה ביי קאננאָ, האָבען זיי צוזאמענגעקליבען דעם רעסט פון דער צו-שלאָגענער ארמעע, האָבען געשאפט נייע פיער לעגיאָנען, האָבען אָפּגעקויפט מיט דעם געלט פון דער פאָלקס־קאסע 8,000 שקלאפען פון זייערע אייגענ-טימער און האָבען זיי פערוואנדעלט אין קריגער. זיי האָבען וויעדער געפאסט מוט, און אלס האנניבאל האָט געשיקט געזאנדטע צו פערהאנדלען מיט רוים וועגען פרידען, האָבען זיי די געזאנדטע מיט שטאָלץ אָפּגעוויזען און האָבען זיי פערבאָטען די שטאָדט צו בעטרעטען. נאָך דער שלאכט ביי קאננאָ האָט מען בעשלאָסען אין רוים מעהר ניט אריינצוטרעטען אין אן אָפענע שלאכט מיט האנניבאל'ן אויף'ן איטאליענישען באָדען. זיי האָבען אָנגעפאנ-גען אויסצוזוכען אלערליי מיטלען צו מאכען ענג די קארטהאגער, אָפּשניי-דען יעדען צופיהר צו זיי, אזוי דאָס זיי זאָלען ניט האָבען די מעגליכקייט דעם קריג פאָרטצוזעצען מיט די רוימער.

אויך אין סיציליען האָט דאָס אונגליק פערפאָלגט די רוימער. די גאנצע צייט זינט דער צווייטער פונישער קריג האָט אויסגעבראָכען איז היעראָ, דער טיראן פון סיראקוז, געווען טריי און איבערגעגעבען צו די רוימער. ער האָט געשיקט צו זיי אין דער צייט פון קריג א פלאָטע מיט לעבענסמיטלען, אפילו ווען זיי האָבען עס פון איהם גאָר ניט געפאָדערט. ער האָט זיי אויך געשיקט מיליטער, און ווען זיין זוהן געלאָן, וועלכער איז געווען גענייגט צו קארטהאגאָ, האָט צוליב דעם געמאכט אן אויפשטאנד געגען איהם, האָט ער אפילו איהם געאָפּפערט און האָט דעם בונד איינגעשטילט מיט שווערד און שפּיז. היעראָ איז אָבער גיך נאָך דעם געשטאָרבען (214 פ. קר.). דעם טראָן האָט בעשטיגען זיין עניקעל היעראָנימוס, וועלכער האָט אויפגעגע-בען די פּאָליטיק פון זיין זיידען און האָט זיך אָנגעשלאָסען אָן די קארטהא-גער. אויף דעם צווייטען יאָהר פון זיין רעגירונג איז ער ערמאָרדעט געוואָ-רען און דאָס גאנצע הויז היעראָ'ס איז אויסגעראָטעט געוואָרען, און אין סיראקוז איז דאן וויעדער א דעמאָקראטישע רעגירונג איינגעאָרדענט געוואָ-רען. אָבער באלד האָט די ארמעע אריינגעכאפט די מאכט אין איהרע הענט, און די צוויי קאָמאנדירען היפּפּאָקראטעס און עפּיצידעס זיי-נען געשטעלט געוואָרען אָן דער שפּיץ פון דער רעגירונג.

אום סיראקוז וויעדער צו געווינען, האָבען די רוימער געשיקט נאָך סי-ציליען מארקוס קלאודיוס מארצעללוס. ער האָט בע-לאגערט סיראקוז. די קארטהאגער אָבער האָבען אהין געשיקט הילפס־טרופּען. דערצו האָט נאָך דער בעריהמטער מאטהעמאטיקער ארכימעדעס מיט זיינע

ערפינדונגען געמאכט אונמעגליך די שטאדט איינצונעהמען. ער האט נעמליך אויסגעבויט א רייהע פון מאשינען, דורך וועלכע מען האט געקענט די שווער-סטע משאות זעהר לייכט אויפהייבען. ער האט פערפערטיגט ווארף-מאשינען, דורך וועלכע מען האט געקענט ווארפען אויף דעם פיינד אונגעהייער גרויסע שטיינער און פייער-קוגלען און מיט דיזען אופן זעהר לייכט זייערע שיפען אין גאנצען צושטערען. ער האט אויך געמאכט אונגעהייער גרויסע ברען-גלעזער, דורך וועלכע ער האט פיעלע רוימישע שיפען פערברענט. צווייי יאהר האט גע-דויערט די בעלאגערונג, און ענדליך האט זיך די שטאדט סיראקוז דאך גע-מוזט אונטערגעבען צו די רוימער. דער קאמאנדיר האט דאמאלס ערלויבט די סאלדאטען צו רויבען אין שטאדט ווי פיעל זייער הארץ האט געגלוסט, אבער ניט צו מארדען, דאך זיינען זעהר פיעלע אפפער געפאלען פון די הענט פון די ברוטאלע סאלדאטען. אונטער די ערמארדעטע איז אויך געווען דער בעריהמטער מאטהעמאטיקער ארכימעדעס. וועגען זיין טויט ערצעהלט מען פאלגענדעס: ער האט ניט גע־וואוסט, דאס די שטאדט איז שוין איינגענומען געווארען דורך די רוימער, און איז געזעסען ביי זיין טיש, אויף וועלכען עס זיינען געווען פערשיידענע געאמעטרישע פיגורען און רעכנונגען פיר נייע מאשינעריי, און דאן זיינען ארייננגעלאפען אייניגע סאלדאטען צו רויבען ביי איהם אין הויז. ארכימעדעס האט זיי געבעטען זיי זאלען ניט צושטערען זיינע פיגורען און רעכנונגען. די ברוטאלע סאלדאטען אבער האבען ניט־געאכטעט אויף זיינע ווערטער און האבען איהם דערשטאכען. נאך סיראקוז איז אויך אגריגענט ארייננגעפאלען צו די רוימער אין די הענט, און דאן איז גאנץ סי-ציליען געקומען אונטער רוימישע הערשאפט.

אין שפאניען האט קנעזוס קארנעליוס סציפיא מיט זיין ברודער פובליוס געפיהרט דעם קריג געגען האזדרובאלן. זיי איז ווירקליך גלונגען אונטערצואוואלפען אונטער זייער מאכט דאס גאנ-צע לאנד צוויישען דער טייך עברא און דעם פירענעאישען געבירג, וואו פיעלע פעלקערשאפטען זיינען געווארען זייערע בונד־חברים. די רוימער אבער הא-בען צופיעל געטרויט זייערע נייע בונד־חברים און האבען זייערע סאלדאטען צוטיילט צווישען זיי. דאס האט געגעבען די קארטהאגער די מעגליכקייט צו בעזיגען די רוימער, און די קאנסולען זעלבסט האבען זייער לעבען פער-לארען. נאכדעם האט מען איבערגעגעבען די קאמאנדע איבער דאס מילי-טער צו פובליוס קארנעליוס סציפיא, דעם זוהן פון פובליוס סציפיא, וואס איז געפאלען אין דעם לעצטען קריג. דער יונגער סציפיא איז דאמאלס אלט געווען נאר 24 יאהר.

סציפּיאָ, וועלכער האָט שפּעטער געקריגען דעם צונאָמען „דער אָפרי-קאַנער", האָט זיך שוין פריהער אויסגעצייכענט אַלס טיכטיגער העלד. אין דער שלאַכט ביים טיצינום (טייך) האָט ער זיין פאָטער דאָס לעבען גערעטעט. סציפּיאָ איז געווען ניט נאָר א גרויסער העלד, נאָר ער איז אויך געווען א מערקווירדיגער דיפּלאָמאַט. אין ביידע הינזיכטען איז ער געשטאַנען גלייך מיט זיין געגנער האַנניבאַל. די אַלטע רוימישע סענאַטאָרען האָבען אים ניט ליב געהאַט, ווייל ער איז געווען א צו גרויסער פרייַנד פון דער גריכישער שפּראַך, ליטעראַטור, און פון אַלץ, וואָס בעלאַנגט צו גריכען; עס איז זיי

אַרכימעדעס'עם טויט.

אויך ניט געווען געפעלען די פרייהייט, וואָס ער האָט געגעבען די סאָלדאַטען איין לאַגער-לעבען. אָבער דאָס פאַלק האָט אים שטאַרק געאַכטעט, עס האָט געגלויבט, דאָס אזא וואונדערבאַרער מענש שטעהט אונטער א בעזונדערער השגחה פון די געטער.

אַלס ער איז אָננעקומען אין שפּאַניען מיט דער מאַכט פון א פּראָקאָנסול, האָט ער באַלד געהאַט א בעזונדערס גליקליכען ערפאָלג. ער האָט נעמליך בעזיגט די בעריהמטע און רייכסטע שטאָדט ניי-קאַרטהאַגא, און

דערמיט האָט ער אָפּגעשניטען דאָס קאַרטהאַגישע מיליטער פון מעער, האָט אַרײַנגעכאַפּט זעהר פיעלע רייכע אוצרות און האָט געקריגען אין זײַן מאַכט די אַלע אַדעליגע פּערזאָנען, וואָס די שפּאַנישע פעלקערשאַפטען האָבען געגע- בען צו די קאַרטהאַגער אלס משכון. דורך דעם איז איהם געלונגען פיעלע שפּאַנישע שטאַמען פיר זיינע בונד־חברים צו מאַכען. ער האָט פיעלע פון די פער'משכון'טע פּערזאָנען אַוועקגעשיקט צו זייערע עלטערן, און האָט פער- שפּראָכען דאָס זעלבע צו טאָן מיט די איבריגע, וועו זייערע שטאַמען וועלען זיך נאָר אָפּזאָגען צו זיין בונד־חברים מיט די קאַרטהאַגער. נאָך דעם, ווי ער איז פערטיג געוואָרען מיט שפּאַניען, האָט ער זיך געוועלדט געגען די קאַר- טהאַגישע קאָמאַנדירען. ער האָט בעזיגט האַזדרובאַל'ן ביי ב ָא ק ו ל א צו צפון פון דעם טייך גוואַדאַלקווייוויר אין שפּאַניען. ער האָט אויך געצוואונגען האַנניבאַל'ס ברודער מאָגאָ איהם איבערצוגעבען די שטאָדט ג ָא ד ע ס, וועל- כע איז געווען דער לעצטער שטיץ־פונקט פון די קאַרטהאַגער, און אין יאָהר 206 פ. קר. האָט זיך שפּאַניען שוין געוועלדט פיר א רוימישע פּראָווינץ. די אַלע אונטערוואָרפענע שפּאַנישע פעלקערשאַפטען האָבען סציפּיאָ'ן בעגריסט אלס קעניג און ער איז געווען אַרומגערינגעלט מיט אונגעוועהנליכען גלאַנץ. אין הערבסט פון יאָהר 206 האָט ער זיך צוריקגעקעהרט נאָך רוים.

נאָך דער שלאַכט ביי קאַננאָ האָט האַנניבאַל צוטיילט זיין ארמעע אויף דריי טיילען. איין טייל האָט ער איבערגעגעבען אונטער די קאָמאַנדע פון זיין ברודער מאָגאָ און האָט איהם געשיקט נאָך ברוטטיום, דעם אַנדערען טייל האָט ער גענעבען צו זיין קאָמאַנדיר האַנאָ און האָט איהם געהייסען גיהן נאָך לוקאַניען. ביידע קאָמאַנדירען איז עס גלונגען דיזע פעלקערשאַפטען אָפּצורייסען פון די רוימער און צו מאַכען זיי פיר די בונד־חברים פון קאַר- טהאָגא. ער אליין מיט זיין טייל פון דער ארמעע איז געקומען נאָך קאַמ- פּאַניען מיט דעם זעלבען ציעל. עס איז איהם באַלד גלונגען איינצונעה- מען די שטאָדט קאַפּוא, וועלכע ער האָט באַלד געמאַכט פיר זיין ווינטער־ קוואַרטיר. אָבער פון די איבריגע שטעדט האָט ער נאָר צוויי קלייניע שטעדט געוואונען אלס בונד־חברים פון קאַרטהאָגא. האַנניבאַל'ס אָנגריפען אויף אנדערע קאָמפּאַניש שטעדט זיינען געווען אָהן ערפאָלג. ביי דער שטאָדט נא- לא האָבען די רוימער בעזיגט די קאַרטהאָגער און האָבען זיי צוריקגעטריבען.

דער זיג ביי דער שטאָדט נאָלא איז געווען פיר די רוימער זעהר וויכ- טיג. עס איז געווען דאָס ערסטע מאָל, וואָס האַנניבאַל האָט אויף'ן שלאַכט- פעלד געהאַט א גרעסערן פערלוסט איידער די רוימער. מען האָט אויפגעהערט צו גלויבען, דאָס האַנניבאַל איז אונבעזיגבאר. דאָס האָט געשטאַרקט דעם

מוט פון די רוימער. אויך דער בונד, וואָס האַנניבאַל האָט געשלאָסען מיט פּוליפּ ד ע ם 3 ט ע ן פון מאַצעדאָניען אין יאָהר 215 פּ. קר., האָט קיין ערפאָלג ניט געהאַט. דורך דיזען בונד, האָט האַנניבאַל געריכטעט, וועט פּוליפּ מאַכען אַן אָנגריף אויף דאָם רוימישע אילליריען און וועט שטיצען די קאָר-טהאָגער. ווייל אָבער פּוליפּ האָט זיך פּראַיניגט מיט אַראָטוס'ן, דעם קאָ-מאַנדיר פון דעם אַכאַישען בונד, האָבען די אָטאָליער, וועלכע זיינען געווען די שטענדיגע געגנער פון די אַכאָער, זיך געוועגדט צו רוים פיר הילף. די רוימער האָבען געשיקט א פלאָטע אונטער דעם פּראָטאָר מ. ו ו א ל ע ר י ו ס לאָ ו י נ ו ס נאָך גריכענלאַנד און האָבען פּראַיניגט אלע גריכישע שטאָא-טען, אויסער אַכאַא, געגען פּוליפּ'ן. דיזער (פּוליפּ) איז באלד שרעקליך פער-האַסט געוואָרען אפילו פון זיין אייגענער פּאַרטיי, צוליב זיין פערדאָרבענעם כאַראַקטער, איבערהויפּט נאָך דעם, ווי ער האָט פערגיפטעט אַראָטוס'ן, און הגם ער האָט אין אָנפאַנג געהאַט איניגע זיגען, האָט ער דאָך ענדליך פערלאָ-רען ביי א פ א ל ל א נ י א אין יאָהר 211 פּ. קר. צעהן יאָהר האָט גע-דויערט דער קריג מיט אילליריען (פון 215 ביז 205 פּ. קר.) און ענדליך האָט ער געמוזט אויפגעבען, ניט זייענדיג אין שטאַנד צו העלפען האַנניבאַל'ן מא-כען אַן אָנגריף אויף רוים.

אין די יאָהרען 213 און 212 פּ. קר. איז קיין וויכטיגעס ניט פּאַרגעקומען צווישען די רוימער אין קאַרטהאָגער, וויל די רוימער זיינען געווען בעשעפ-טיגט מיט דער בעלאָגערונג פון סיראַקוז, און האַנניבאַל האָט געהאט צו טאָן נאָר מיט טאַרענט. דיזער לעצטער אָרט איז איינגענומען געוואָרען פון האַנני-באַל'ן אין יאָהר 212, מיט אויסנאַהמע פון דער בורג, וועלכע איז געווען בעזעצט מיט רוימישע סאָלדאַטען. די רוימער האָבען דאָן בעלאָגערט מיט אלע זייערע קרעפטען די שטאָדט קאַפּוא. אום די רוימער צו צווינגען אויפ-געבען די בעלאָגערונג פון קאַפּוא איז האַנניבאַל אַריבער דעם טייך אניא און האָט זיך בעפעסטיגט מיט זיין לאָגער נאָר 3,000 שריט ווייט פון רוים. הגם דיזעס האָט פּראָוואָזירט גרוים שרעק אין רוים, האָבען די רוימער דאָך ניט אָפּגעצויגען דאָס מיליטער פון קאַפּוא. זיי האָבען נאָר פערשאָפט 15,000 אויסגעציכענטע סאָלדאַטען אום רוים צו בעשיצען. ווייל אָבער האַנ-ניבאַל האָט מיט זיך גענומען שפּייז פיר די ארמעע נאָר אויף 10 טעג. איז ער געווען געצוואונגען זיך צוריקצוקעהרען נאָך אונטער=איטאליען. ער האָט אָפּגעטרעטען פון קאַפּוא און די רוימער האָבען דיזע שטאָדט איינגענו-מען און האָבען גרויזאָם בעשטראָפט די איינוואוינער. 70 פון די פאָרנעהמ-סטע בירגער האָבען זיי געטויט, 300 האָבען זיי אין געפענגנים איינגעשפּאַרט,

און פון די איבריגע בירגער האָבען זיי א טייל פערקויפט פיר שקלאפען, און א טייל האָבען זיי אין די לאטינישע שטעדט צושפרייט. די איינגענומענע שטאָדט איז בעזעצט געוואָרען מיט גאָר אנדערע מענשען און איז געשטעלט געוואָרען אונטער א רוימישען פרעפעקט.

די מפלה פון קאפוא האָט געגעבען דעם גאנצען קריג אן אנדער וועג. די לאגע פון די רוימער איז געווען זעהר געדריקט. אויסצוהאלטען אן ארמעע פון 25 לעגיאָנען און אלע מאל די לעגיאָנען אָנפילען מיט פרישע סאלדאטען איז געווען זעהר א שווערע אויפגאבע. די רוימישע בונד־חברים, וועלכע האָבען געדארפט אימער צושטעלען סאלדאטען און פראָוויזיאָן, זיינען מיד געוואָרען און האָבען אָנגעפאנגען שטארק צו פראָטעסטירען. אָבער פיעל ערגער איז געווען די לאגע פון האנניבאל'ן. פיעלע פון זיינע בונד־חברים זיינען אריבער צו די רוימער. דאָס איינציגע, וואָס האָט געקענט רעטען האנניבאל'ן, איז געווען א הילף־צוג פון זיין ברודער האזדרובאל, און דאָרויף האָט ער געהאָפט.

ווי מיר האָבען עס שוין פריהער ערצעהלט, האָט סציפיא ניט געשטערט האזדרובאל'ן אוועקצוגעהן פון שפאניען. ער איז אווען נאָך איטאליען מיט דעם זעלבען וועג, מיט וועלכען האנניבאל איז צעהן יאָהר פריהער גענגען, אָבער ביי איהם האָט עס גענומען וועניגער צייט און עס איז איהם אָנגעקומען פיעל גרינגער. אום צו פערהינדערן די פעראייניגונג פון די ביידע קאָמאנדירען, האנניבאל מיט זיין ברודער האזדרובאל, האָבען די רוימער געשיקט דעם קאָנסול מ. ליוויוס סאלינאטאר נאָך אומבריין, און זיין קאלעגע ק. קלאודיוס נערא גענגען האנניבאל'ן נאָך אפולין. דער קאָנסול נערא האָט געהאט דאָס גליק צו געפינען נעבען טארענט א בריף, וואָס האזדרובאל האָט געשריבען צו זיין ברודער האנניבאל, אין וועלכען ער האָט איהם אויספיהרליך מיטגעטיילט דעם פלאן פון פעראייניגען זיך און ווי און וואו צו מאָכען דעם אָנגריף אויף רוים. ער האָט דאן בעשלאָסען באלד צו פעראייניגען זיך מיט דעם אנדערען קאָנסול צו מאָכען אן אָנגריף אויף האזדרובאל'ן אום איהם צו פערהינדערן זיך מיט האנניבאל'ן צו פעראייניגען. ער האָט גענומען בסוד 7,000 מאן פון זיינע טרופען, און האָט געאיילט נאָך דער שטאָדט סענא, וואו האזדרובאל האָט זיך געפונען. אלס ער איז אָנגעקומען אהין, האָט ער ניט געמאכט פיר די אָנגעקומענע סאלדאטען נייע געצעלטען, נאָר ער האָט זיי אריינגעבראכט אין די געצעלטען פון די פריהערדיגע סאלדאטען אום האזדרובאל זאל ניט בעמערקען, דאָס פרישע סאלדאטען זיינען אָנגעקומען צום פיינד. האזדרובאל האָט עס אָבער

באַלד בעמערקט דורך דעם, וואָס די אַלע סיגנאַלען אין פיינד'ס לאַגער זיי-נען געגעבען געוואָרען צו צוויי מאָל, און דאָס האָט ער שוין פון פריהער גע-וואוסט, אז דיזעס געשעהט ביי די רוימער נאָר דאַן, וועז צוויי קאָנסולען געפינען זיך אין לאַגער. דעריבער האָט ער בעשלאָסען צוריק אָפּצוטרעטען נאָך גאַלליען. אָבער זיינע פיהרער האָבען שלעכט געפיהרט און ער איז גע-וועז געצוואונגען צו א שלאַכט מיט די רוימער ביי סענא (207 פ. קר.) און ער האָט גלייטען א שרעקליכע נידערלאַגע. 56,000 מאַן זיינען געפאַלען אויף'ן שלאַכטפעלד און די איבריגע זיינען געפאַנגען געוואָרען. האָזדרובאַל זעלבסט

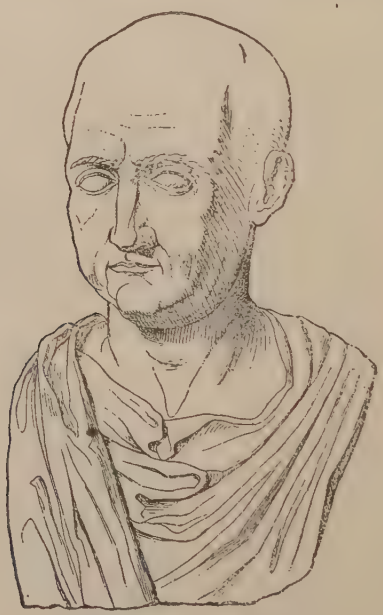

סיציפיא אפריקאנוס.

איז אויך געפאַלען, און די רוימער האָבען זיין קאָפּ אין האַנניבאַל'ס לאַגער אַריינגעוואָרפען. אלס האַנניבאַל האָט דערזעהען זיין ברודער'ס קאָפּ, האָט ער זיך שמערצליך צוואווינט און האָט אויסגעשריען: „יעצט זעה איך קאר-טהאגא'ס שרעקליכען שיקזאל"! ער האָט גוט פערשטאַנען די שלעכטע לאַגע, איין וועלכער ער האָט זיך געפונען. אלע זיינע האָפנונגען זיינען מיט איין מאָל פערשוואונדען געוואָרען. דאָך האָט ער זיך אויך נאָכדעם 4 יאָהר געהאַלטען אין אונטער-איטאַליען און די רוימער האָבען איהם ניט געקענט בעזיגען.

נאָך דער שלאַכט ביי סענא איז האַנניבאל געקומען נאָך ברוטטיום; דאָרט האָט ער קיין בעפאל אויף די רוימער ניט געמאַכט, נאָר ער האָט זיך בעשיצט געגען א בעפאל פון זייער זייט. ער האָט נאָך אלץ געהאָפט אויף הילף פון קארטהאגא, אָבער אומזיסט. די רוימער האָבען אין דער צייט צוריק געוואונען אלע זייערע חברים, וואָס זיינען אָפגעפאלען פון זיי און זיינען צוגעשטאַנען צו קארטהאגא. אין יאָהר 206 פ. קר. זיינען די לעצטע בונד־חברים פון האַנניבאל'ן, די לוקאַניער, פון די רוימער אונטערגעוואָרפען געוואָרען. האַנניבאל'ס ברודער מאגא האָט געפרובט מיט 20,000 קריגער זיך פעראייניגען מיט האַנניבאל'ן, אָבער עס איז איהם ניט געלונגען. נאָכדעם האָבען די רוימער בעשלאָסען דעם קריג נאָך אפריקא צו איבערטראָגען.

דיזען פלאן האָט פאַרגעשלאָגען אין רוים פאר'ן סענאט סציפיא, וועלכער איז אין דעם יאָהר 205 ערוועהלט געוואָרען אלס קאָנסול, ניט אכטצענדיג וואָס ער איז נאָך דאן געווען יונג, וויל ער איז געווען בעליבט ביים פאָלק און זיין פאַמיליע האָט געהאַט א גרויסען אינפלוס. זיין מעכטיגער נאָמען, דער גלאַנץ פון זיין פאַמיליע און איבערהויפט די מאכטלאָזיגקייט פון זיין קאָלעגע דעם צווייטען קאָנסול, וועלכער האָט ניט געטאָרט פערלאָזען איטאַליען, וויל ער איז גלייכצייטיג געווען א פאָנטיפעקס מאקסימוס (כהן גדול), האָבען איהם געמאכט גאַנץ אונאָפהענגיג. וויי ער איז אָנגעקומען אין סיציליען, האָט ער באלד צוזאַמענגעבראכט פון די בונד־חברים 30 שיפען און 7,000 מאן פרייוויליגיע סאָלדאטען.

סציפיא האָט נאָך פריהער געזוכט די נומידישע פירסטען צו זיך צו ציהען אום זיכערער צו מאכען זיין צוג נאָך אפריקא. אזוי האָט ער דעם פירסט מאסיניססא צו זיך צוגעצויגען דערמיט, וואָס ער האָט איהם אָפגעשיקט זיין פלימענק, וועלכער האָט זיך געפונען אין רוימישער געפאַנגענשאפט, און נאָך מיט רייכע מתנות. אויך דעם פירסט סיפאקס האָט ער מיט פערשיידענע שמייכלעריין געוואונען, אָבער נאָר אויף א קורצע צייט. דער קארטהאגישער סענאט האָט איהם צוריקגעוואונען פיר קארטהאגא דערמיט, וואָס זיי האָבען איהם געגעבען די בעריהמטע שענהייט סאָפראַניסבע ע. די טאכטער פון האזדרובאל'ן, פיר א ווייב. דיזע סאָפראַניסבע איז געווען די כלה פון מסיניססא'ן, און דיזער אקט האָט אין איהם אָנגעצונדען דעם פייער פון ראַכע צום פירסט סיפאקס. ער האָט געפרובט העלפען די רוימער, אָבער סיפאקס האָט איהם בעזיגט און האָט צוגענומען א טייל פון זיין לאַנד.

אין פריהלינג פון יאָהר 204 פ. קר. האָט סציפיא געהאַט א גלענצענדען זיג אין אפריקא. ביי דער בעלאגערונג פון אטטיקא איז ער אָנגעגריפען ג-

וואָרען פון די פעראייניגטע אַרמעען פון די קאַרטהאָגער און פון סיפּאָס'ן, אָבער ער האָט זיי ביידע בעזיגט און זייערע לאָגערן פערברענט. גלייך נאָך דעם האָט ער בעזיגט אַ צווייטע קאַרטהאָגישע אַרמעע. יעצט האָבען די קאַרטהאָגער בעשלאָסען צוריקצורופען פון איטאַליען האַנניבאַל'ן און זיין ברודער מאַגאָ. מיט אַ צובראָבענעם הארצען און געמיט האָט האַנניבאַל פער-לאָזען איטאַליען, דאָס לאַנד אין וועלכען ער האָט אזוי פיעל געלעצענדע זיגען געהאָט, פון וועלכע ער האָט אזוי פיעל געאָהפט פיר זיין פאָטערלאַנד קאַרטהאָגאָ. ער האָט געלאַנדעט אין לעפּטיס און פון דאָרט האָט ער גלייך געצויגען אין דאָס לאַנד פון מעסיניסאַ'ן, אום איהם פון די רוימער אָפּצו-שניידען.

סציפיאָ האָט געשיקט איין אַרמעע געגען קאַרטהאָגאָ און אַ צווייטע אונטער מאַסיניסאַ'ן געגען סיפּאָס'ן. דיזער איז בלויז בעזיגט געוואָרען און איז זעלבסט געפאַנגען געוואָרען. די רוימער האָבען איהם אַוועקגעשיקט פון רוים, וואו ער איז קורץ נאָכהער אין געפענגנים געשטאָרבען און זיין לאַנד האָבען די רוימער צוגענומען. זיין פרוי סאָפראָניסבע האָט זיך גערעטעט דורך דעם, וואָס זי איז געוואָרען די ווייב פון מאַסיניסאַ'ן. אָבער די רוימער האָ-בען שטאַרק פּראָטעסטירט געגען דעם, און אום זי זאָל ניט אַרײַנפאַלען צו די רוימער אין געפענגניס, האָט ער זי פערגיפטעט.

אָלס האַנניבאַל איז אָנגעקומען אין אפריקא, האָט דער קריג אַן אַנדער וועג נעמען. עס האָבען זיך באַלד געפונען זעהר פיעלע פרייוויליגע סאָל-דאָטען, וועלכע האָבען מיט פערגניגען זיך געזאַמעלט אונטער האַנניבאַל'ס פאָהן. ער האָט אָבער גוט פערשטאַנען, דאָס דיזע נייע סאָלדאָטען וועלען ניט זיין אין שטאַנד צו קעמפען מיט די גוט געאיבטע רוימישע לעגיאָנען, און ער האָט דעריבער ניט געוואָלט שטרייטען מיט די רוימער און האָט אויסגעמידען א שלאַכט. ער האָט פאַרגעשלאָגען א פרידען מיט רוים. די דעמאָקרא-טישע פּארטיי האָט אָבער ניט געוואָלט הערען פון קיין פרידען, און האַנניבאַל איז דעריבער געווען געצוואונגען צו אן ענטשיידענדער שלאַכט מיט די רוימער. נאָך איין מאָל האָבען די ביידע קאָמאַנדירען געהאַט אונטערהאַנדלונגען ווע-גען פרידען, אין וועלכע זיי האָבען ביידע פערזענליך אָנטייל גענומען. אָבער דיזע פערהאַנדלונגען האָבען צו קיין רעזולטאַט ניט געפיהרט. די רוימער הא-בען צופיעל פערלאַנגט: זיי האָבען געפאָדערט די ענצליכע אונטערוואַרפונג פון קאַרטהאָגאָ. דעם 19טען אָקטאָבער פון יאָהר 202 פ. קר. איז פּאָרגעקומען די שלאַכט צווישען די צוויי אַרמעען. האַנניבאַל האָט אָנגעשטרענגט די גאַנצע קראַפט פון זיין זשעניע, אָבער אומזיסט. ער איז געוואָרען בעזיגט.

20,000 מאן זיינען געפאלען אויף'ן שלאכטפעלד און עבען אזוי פיעל זיינען געגומען געוואָרען געפאנגען. דער בעזיגטער האנניבאל איז נאך 36־יעהריגער אפוועזנהייט צוריק געקומען אין זיין פאטער־שטאדט קארטהאגא און האט געראטען מיט רוים צו שליסען פרידען ווי עס לאזט זיך. דער רוימישער סענאט האט געפאדערט פאלגענדע בעדינגונגען: 1) די קארטהאגער זאלען איבערגעבען צו די רוימער אלע זייערע העלפאנדען מיט די שיפען, און לאזען פיר זיך נאר 10 שיפען. 2) זיי זאלען צאהלען צו די רוימער אין צייט פון 50 יאהר 10 טויזענד טאלענטען (איין טאלענט איז אונגעפעהר 1,100 דאללאר). 3) זיי טארען אין ערגעץ קיין קריג ניט פיהרען אהן דער צושטימונג פון רוים. 4) זיי זאלען נאר בעהאלטען דאס לאנד, וואס זיי האבען געהאט אין אפריקא פאר דעם, און מוזען צוריק געבען דאס לאנד, וואס זיי האבען פון מאסיניססא'ן צוגענומען. דיזער פרידען האט געמאכט אן ענדע צו דער קארטהאגישער זעלבשטענדיגקייט. מיט צובראכענע הערצער האבען די קארטהאגער צוגעזעהן, ווי מען פערברענט זייערע שיפען, ווי מען פיהרט אוועק זייערע העלפאנדען, אבער דער ריכטיגער טרויער האט זיך ערוועקט אין זייערע הערצער, ווען מען האט אויף זיי ארויפגעלאזט א קאפ־שטייער צו בעצאהלען די קריגס־קאסטען צו די רוימער. אלס האנניבאל האט דאס דערהערט, האט ער מיט שפאט געזאגט צו די נידריגע קרעמערשע נשמות: „איהר וויינט יעצט, ווען מען נעהמט פון אייך גלט, וואָרום האט איהר ניט געווויינט דאן, ווען מען האט אייערע שיפען געברענט, אייערע וואפען צוגענומען?" מאסיניססא איז געוואָרען א בונד־חבר פון די רוימער און האט ערהאלטען א טייל פון סיפאקס'עס לענדער; דעם איבריגען טייל האבען די רוימער איבערגעגעבען צו סיפאקס'עס זוהן, וויל זיי האבען ניט געוואלט מאסיניססא'ן צו מעכטיג מאכען.

4) מלחמות פון ענדע צווייטען ביז ענדע דריטען פוניש̈ען קריג.

מיר מוזען זיך יעצט צוריקקעהרען צו דער געשיכטע פון גריכענלאנד און וויעדערהאלען אין קורצען אייניגע בעגעבענהייטען, וועלכע מיר האבען דערצו בעריהרט, אום די בעציהונגען פון רוים צו גריכענלאנד און מאצעדאניען קלאר צו מאכען. דיזע בעגעבענהייטען זיינען:

1) דער ערסטער מאצעדאניש̈ער קריג (נעגען פיליפ דעם 3טען). דיזער הערשער פון מאצעדאניען איז געווען א סאלדאטען־קעניג. ער האט נאר איין ציל נעהאט פאר זיך—צו פערגרעסערן זיין הערשאפט. ער איז אבער געווען גראב, ניט געזיטעט, און א פיינד פון גריכי-

שער קונסט. ווייל ער האָט קיין ערפאָלג ניט געהאַט אין דעם קריג מיט די רוי-
מער און אָטאָליער, האָט ער בעשלאָסען זיין הערשאַפט צו פערבריטערן אין
מזרח. דאַמאָלס איז געשטאַרבען דער עניפּטישער קעניג פּטאָלעמאַאוס פילא-
פּאטער (204 פ. קר.) און האָט איבערגעלאָזען א קליינעם זוהן פּטאָלעמאַיס
דעם 5טען עפּיפאַנעס. דאַמאָלס האָט זיך פּיליפּ דער 3טער פון מאַצעדאָניען
פערבונדען מיט אַנטיאָכוס דעם 3טען, וועלכער איז בעוואוסט אַלס אַנטיאָכוס
דער גרויסער, פון סיריען, מיט דעם צוועק צו בערויבען דאָס עניפּטישע רייך,
צו וועלכען עם האָבען דאַמאָלס געהערט אייניגע לענדער אויסער עניפּטען אין

צוזאַמענשטויס פון האַנניבאַל און סציפיאָ פאַר דער שלאַכט ביי זאַמאַ.

אפריקא, אין אזיען, אין קליין-אזיען און אין איראפּא. נאָך דעם אפּמאך צווי-
שען דיזע צוויי הערשער, האָט אַנטיאָכוס בעראַרפט קריגען קאָלע-סיריען, פע-
ניציען און פאַלעסטינא, און פיליפּ האָט בעראַרפט ערהאַלטען די אינזלען אין
אָנאָאישען מער און די שטעדט ביי די ברעגען אין קליין-אזיען און טהרא-
ציען. נעגען פיליפּ'ן אָבער האָט דער קעניג א ט ט א ל ו ס פון פער-
גאמום צוזאַמענגעשטעלט א בונד פון פערשיידענע הערשאפטען, אונטער
וועלכע עס זיינען געווען ר ה א ד ו ס, כ י א ס (אינזלען), ב י צ א נ ץ
און א ט ה ע נ. צו דער זעלבער צייט האָט די רעגירונג פון עניפּטען בעשטימט

דעם רוימישען סענאט אלס אפטרופוס (אפעקון) פיר דעם יונגען פרינץ אנטיאכוס עפיפאנעס.

די רוימער האבען געשיקט אן ארמעע נאך גריכענלאנד אונטער דער אויבער־קאמאנדע פון טיטוס קווינקציוס פלאמיניוס אום געגען פיליפ'ן צו קעמפען. צו די רוימער זיינען באלד צוגעשטאנען ניט נאר די אטאליער, די אלטע פיינד פון פיליפ'ן, נאר אויך זיינע פריהערדיגע פרייגד די אכאער. פיליפ האט געליטען א נידערלאגע (197 פ. קר.) ביי צ י נ א ס צ ע פ א ל א, א רייהע פון בערגלאך ניט ווייט פון פערא אין טהעססאליען, און איז געווען געצוואונגען צו שליסען פרידען אויף פאלגענדע בעריגונגען: 1) מאצעדאניען זאל זיך אפזאגען פון אלע בעזיצונגען אויסער מאצעדאניען, וועלכע בלייבט אין איהרע גרענצען זעלבשטענדיג. 2) די מאצעדאניש ארמעע זאל נאר בעשטעהן פון 5,000 מאן און די פלאטע נאר פון 5 שיפען. 3) אהן דער ערלויבנים פון רוים זאל דער מאצעדאנישער קעניג קיין שום קריג ניט פיהרען. 4) פיליפ זאל בעצאהלען 10 טאלענטען קריגס־קאסטען.

ביי די איסטהמישע שפיעלען אין יאהר 196 פ. קר. האט פלאמיניוס, דער גריכען־פרייגד, ערקלערט פרייהייט פיר אלע גריכישע שטאאטען. דיזע ערקלערונג איז מיט גרויס פרייד און ענטהוזיאזם אויפגענומען געוואָרען. די רוימישע גארניזאנען זיינען פון די גריכישע פעסטונגען ארויסגענומען און אקראקארינטה איז איבערגעגעבען געוואָרען צו דעם אכאישען בונד. פלאמיניוס האט נאר איבערגלאזען דעם טיראן נוביס אין ספארטא, אום די מאכט פון די אכאער זאל ניט צו שטארק ווערען, אבער ער איז באלד פון וועג אפגעראמט געוואָרען פון א מחנה אטאליער, וועלכע ער האט אויפגענומען אין זיין שטאדט, און פילאפעמען, דער בעריהמטער קריגס־קאמאנדיר פון די אכאער, האט זיי באלד אריינגענומען אין דעם אכאישען בונד.

2) דער קריג מיט אנטיאכוס דעם 3 טען (192—139 פ. קר.). דער קעניג אנטיאכוס דער 3 טער פון סיריען, וועלכער האט זיך געלאזט אנרופען דער גרויסער, האט בעהערשט אלע לענדער פון מיטעלענדישען מעער ביז צום טייך אייפראט (פרת). אבער ניט אלע פון דיזע לענדער האבען אנערקענט זיין אויבערהערשאפט. אין די לענדער, וואס זיינען געלעגען ביים אייפראט, האט מען ניט געפאלגט זיינע בעפעהלען. זעלבסט אין קליין־אזיען זיינען געווען אייניגע בערגיגע געגענדען, וועלכע זיינען געבליבען אונאפהענגיג. אלס אנטיאכוס האט געוואלט די גריכישע שטעדט אין טהראציען אונטערווארפען אונטער זיין הערשאפט, האבען זיך די רוימער אריינגעמישט, אבער זיי האבען איהם ניט געהינדערט מיט א קריג, וויל זיי זיינען דא-

מאָלס געווען בעשעפטיגט מיט דעם קריג געגען פיליפ'ן. שפעטער אָבער, אלס האַנניבאַל איז ענטלאָפען צו אַנטיאָכוס'ן און האָט איהם אויפגערייצט צום קריג מיט די רוימער, האָבען דיזע געפאַרעט פון איהם ער זאָל צוריק-געבען די שטעדט, וואָס ער האָט פערכאַפט אין טהראַציען. האַנניבאַל איז געווען ערווועהלט אין קאַרטהאַגא אלס סופעט (קאָנסול) און האָט געוואָלט די

טיטום קווינציום פלאַמיניום פראָקלאַמירט די גריכען פרייהייט.

פערפאַסונג איבערמאַכען אויף א דעמאָקראַטישע. ער האָט דורך דעם ער-וועקט דעם האַס פון דער אריסטאָקראַטיע און דיזע האָט פער'מסר'ט אין רוים, דאָס ער פלאַנעווועט א נייעם קריג מיט די רוימער. דאָס האָט איהם גע-צוואונגען צו ענטלויפען צו אַנטיאָכוס דעם 3טען, דעם קעניג פון סיריען. ער האָט איהם גראַטען זיך פערבינדען מיט פיליפ'ן פון מאַצעדאָניען, די-

זער אבער האָט זיך אפגעזאָגט פון צו שלייסען א בונד מיט אנטיאָכוס'ן, ווייל
ער האָט מורא געהאַט פאר פלאָמיניוס'ן, און אויך ווייל אנטיאָכוס האָט איהם
פריהער טרייאָ פערלאָזען אין זיין נויט. דאָגעגען זיינען די אָטאָליער צוגע-
שטאנען צו אנטיאָכוס'ן, זיי זיינען געוואָרען זיינע בונד־חברים און האָבען
איהם געהאָלפען זיך צו בעפעסטיגען אין כאַלצים און אין טהעסאַליען.

יעצט זיינען די רוימער ארויס געגען איהם אום אן ענדע צו מאַכען צו
זיינע וויטערע נצחונות. דער קאָנסול מ א ר ק ו ס צ י ל י ו ס ג ל א ב -
ר י א, אונטערגעשטיצט פון פיליפ'ן און דעם אכאַיישען בונד, האָט גיך
ביי איהם אפגענומען טהעסאַליען און האָט בעזיגט זיין ארמעע ביי טהער-
כאָפילאָ, אזוי דאָס ער, אנטיאָכוס, איז געווען געצוואונגען צוריק ענטלויפען
אין אזיען. אויך האָט די רוימישע פלאָטע אין יאָהר 191 פ. קר. געהאַט א
גלענצענדען זיג איבער אנטיאָכוס'עס פלאָטע. דורך דיזען זיג האָט אנטיאָכוס
פערלאָרען לימאַכיא אין טהראַציען, די שטאָדט וועלכע האָט פערשפּארט
דעם דורכגאנג דורך דעם העלעספאָנט, די שמאָלע ים־שטראָס, וועלכע טיילט
אפ אייראָפּא פון אזיען. יעצט האָט דער קאָנסול ל ו צ י ו ס ק א ר נ ע -
ל י ו ס ס צ י פ י א געקענט אונגעשטערט פיהרען זיין ארמעע איבער דעם
העלעספאָנט. ביי דער שטאָדט מאַגנעזיא האָט ער געזיגט אין אן ענטשיי-
דענדער שלאַכט אין 190 פ. קר. יעצט האָט אנטיאָכוס געבעטען פרידען,
וועלכער איז געשלאָסען געוואָרען אויף פאָלגענדע בעדינגונגען: אנטיאָכוס
האָט איבערגעגעבען צו די רהאָדיער א געוויסען טייל פון זיינע לענדער אין
אזיען ביז דעם טאָורוס. ער האָט געמוזט אלע זיינע העלפאַנדען צו די רוימער
איבערגעגעבען. שיפען האָט ער ניט געטאָרט האָבען מעהר פון 10, די איבריגע
האָט ער געמוזט צו די רוימער איבערגעבען. מיט דיזע 10 שיפען האָט ער
ניט געטאָרט אריבער דעם טייך קאָליקאַדנוס אין ציליציען, און אין צייט פון
12 יאָהר האָט ער געמוזט בעצאָהלען די רוימער 15,000 טאָלענטען קריגס־
קאָסטען.

איינע פון די פרידענס־בעדינגונגען איז אויך געווען, דאָס אנטיאָכוס
זאָל איבערגעבען האַנניבאָל'ן אין די הענט פון די רוימער. האַנניבאָל האָט
זיך פון דעם דערוואוסט איידער אנטיאָכוס האָט איהם געקענט ארויסגעבען
צו די רוימער און איז בעצייטענס ענטלאָפען צום קעניג פ ר ו ס י א ס פון
ביטהיניען, וועלכען ער האָט געוואָלט איבערערדען צו אנפאַנגען א קריג מיט
די רוימער.

רוים האָט ניט געקענט רוהיג זיין כל זמן האַנניבאָל לעבט און איז נאָך
טעטיג. האַנניבאָל'ס סוף איז געווען א טרויעריגער. פערלירענדיג יעדע האָפ־

נונג צו קענען נעהמען ראַטע פון די רוימער, האָט ער געמאַכט אַן ענדע צו זיין לעבען דורך פערגיפטונג אין זיין 64־יעהריגען אלטער (183 פ. קר.).

אין דעם זעלבען יאָהר איז אויך געשטאָרבען האַנניבאל'ס ביטערסטער געגנער סציפיאָ. נאָך זיין זיג ביי צאַמא האָט איהם רוים געעהרט מיט אַ גלענצענדען טריאומף־צוג און האָט איהם געגעבען דעם ביינאָמען „אפריקאַנוס". שפעטער, ווען עס האָט זיך געמאַכט קריג צווישען קאַרטהאַגאָ און מאַסיניססאָ, האָט מען איהם געשיקט נאָך אפריקא אלס שיידס־ריכטער. אין דעם קריג מיט אַנטיאָכוס'ן האָט ער בעגלייט זיין ברודער לוציוס, וועלכער איז בעשטימט געוואָרען אלס קאָמאַנדיר איבער די רוימישע ארמעע. דיזער קריג איז אָבער געווען פיר איהם די אורזאַך פון אַ געפעהרליכען פראָצעס. סציפיאָ האָט פארגעשלאָגען לייכטע בעדיגונגען פון פרידען פיר אַנטיאָכוס'ן דערפאָר, וואָס דיזער האָט פרייגעלאָזען סציפיאָ'ס זוהן, וועלכער איז געווען געפאַנגען ביי אַנטיאָכוס'ן. זיינע געגנער האָבען איהם פערקלאָגט דערפאָר אין רוים. דער סענאַט האָט געפאָדערט פון לוציוס'ן רעכענשאַפט פיר דיזען פרידען. סציפיאָ איז געוואָרען שרעקליך אויפגערעגט פיר דיזע האַנדלונג און האָט צוריסען אין אַנווועזנהייט פון סענאַט דעם בעשולדיגונגס־אקט. דער סענאַט האָט איהם דערפאָר געשטעלט צום פאלק־גריכט. דאָ האָט ער דערמאָהנט דעם פאלק זיינע פערבינדונגען צום פאַטערלאַנד מיט זיינע זיגען איבער האַנניבאל'ן און דאָס פאלק האָט איהם בעפרייט. נאָך דעם האָט ער זיך צוריקגעצויגען פון פאליטישען לעבען און איז געשטאָרבען אלס פריוואַט־מאַן אויף זיין לאַנד־גוט ביי ליטערנום. אין דעם זעלבען יאָהר (183 פ. קר.) איז אויך פיליאָפאָמען, וועלכען מיר האָבען שוין בעגעגענט פריהער, געווען געצוואונגען דעם גיפט־בעכער צו טרינקען, נאָך דעם, ווי ער איז געפאַנגען געוואָרען אין א קריג מיט די מעסעניער, דערפאָר וואָס זיי האָבען געוואָלט זיך צוריקציהען פון אכאַישען בונד.

3) דער צווייטער מאַצעדאָנישער קריג (עגען פערסעאוס' (171—167 פ. קר.). פיליפ פון מאַצעדאָניען איז געווען ניט צופריידען מיט די ענגע גרענצען פון זיין רייך, וועלכע דער פריידען פון יאָהר 196 פ. קר. האָט בעשטימט פיר איהם. ער האָט געהאַט פרעטענזיעס אויף אייניגע שטעדט אין טהעסאַליען און אין טהראַציען. די אַטאַליער, די הערשער פון טהעסאַליען, און עאומענעס פון פערגאַמום, וועלכער האָט געהערשט אין טהראַציען, האָבען איהם פערקלאָגט אין רוים. פיליפ האָט געשיקט זיין זוהן דעמעטריוס איהם צו פערטיידיגען. דיזער האָט אויסגעווירקט, דאָס דער סענאַט האָט איהם פערצייהעט. פיליפ'ס עלטערער זוהן פערסעאוס האָט אנגע־

פאַנגען מורא צו האָבען, דאָס זיין אינגערער ברודער דעמעטריוס וועט דעם טראָן פערכאַפּען, ווייל ער איז געווען ביים רוימישען סענאַט געאַכטעט; ער האָט דאַרום אַיינגערעדט זייער פאָטער פיליפּ, דאָס דעמעטריוס וויל איהם, פיליפּ'ן, פון טראָן בערויבען מיט דער הילף פון די רוימער, און דער פאָטער האָט זיין אייגענעם זוהן ביי אַ מאָהלצייט פערגיפטעט. אַלס פיליפּ איז גע-שטאָרבען איז פּערסעאוס אַרויף אויף'ן טראָן. ער איז אָבער ניט גלייך געווען צו זיין פאָטער אין מוט און ענטשלאָסענהייט. עאומענעס איז געקומען צום רוימישען סענאַט און האָט בעוויזען, דאָס פּערסעאוס גרייט זיך צו אַ שטרייט, האָבען די רוימער געשיקט מיליטער געגען איהם אונטער דער אָנפיהרונג פון די רוימישע קאָנסולען, וועלכע האָבען געהערשט אין די יאָהרען 171, 170 און 169 פ. קר. אָבער דאָס מיליטער האָט איהם ניט געקענט פערטרייבען פון דער מעכטיגער פּאָזיציאָן, וועלכע ער האָט פערנומען צו דרום פון ד י אָ ן, ביים ע נ י פּ ע א ו ס. דערצו זיינען נאָך די קאָנסולען געווען אונפעהיג, דער אַרמעע האָט געפעהלט די נעטיגע דיסציפּלין און די סאָלדאַטען האָבען זיך ער-לויבט צופיעל צו רויבען. מען האָט אָנגעפאַנגען צו פערעהרען פּערסעאוס'ן, אַזוי דאָס די רהאָדיער און פּרוסיאַס פון ביטהיניען האָבען געוואָלט ווערען זיי-נע בונד־חברים, ווען ער וואָלט אַיינגעשטימט צו צאָהלען דעם נעטיגען פּרייז פיר דיזע חבר'שאַפט. יעצט האָבען די רוימער בעשלאָסען צו שטעלען אָן דער שפּיץ פון דער אַרמעע אַ זיכערע פּערזאָן, צו וועלכער זיי קענען האָבען פולען צוטרויען, און וועלכע איז גוט בעוואוסט אַלס אויסגעצייכענטער מילי-טערישער קאָמאַנדיר. זיי האָבען דאַמאָלס ערוועהלט אַלס קאָנסול אֶמיליוס פּאַולוס פון דער פאַמיליע פון די סציפּיאָנען און דיזער האָט באַלד געגע-בען דעם קריג אַן אַנדער ווענדונג. ער האָט געצוואונגען דעם קעניג צו אַן אָפענער שלאַכט ביי פּידנאַ.

אַלס פּערסעאוס האָט געזעהן, דאָס דער זיג וועט זיין ביי די רוימער, האָט ער צוזאַמענגענומען זיינע אוצרות און איז ענטלאָפען. די רוימער האָ-בען געהאַט אַ גלענצענדען זיג. זיינע סאָלדאַטען האָבען איהם פערלאָזען און פעראַכטעט, נאָר אייניגע האָבען איהם בעגלייט ביז דער אינזעל סאַמאָטראַצע, ווייל זיי האָבען גערעכענט צו בעקומען דערפאַר אַ טייל פון זיינע אוצרות. ער האָט זיך פערטרויט אין אַ קרעטער, האָט געלאָזען בריינגען אויף זיין שיף אַ גרויסען טייל פון זיינע אוצרות, און האָט גערעכענט אויף דיזען שיף ווייטער נאָך אַזיען צו קומען. אָבער דער קרעטער האָט בעשלאָסען די רייכטימער צו רויבען. דער קעניג, ביי וועלכען זיינע אוצרות זיינען טייע־ער געווען פון אַלץ, האָט זיך מיט זיין זוהן אונטערגעגעבען דעם רוימישען פּראֶטאָר אָקטאַוויוס,

וועלכער האָט איהם נאָכגעיאָגט. מען האָט איהם געבראַכט אין רוים, וואו ער האָט געמוזט אויסשטעהן די שאַנדע דעם טריאומף פון דעם זיגער צו בעשענען. ער איז געווען א צייט אַלס געפאַנגענער אין רוים און איז דאָ גע־שטאָרבען. זיין זוהן האָט בעקומען א שטעלע אַלס א שטאָדטישער שרייבער.

עאומענעס פון פּערגאַמום פאַר'ן רוימישען סענאַט.

דערמיט האָט זיך געענדיגט דער קריג אין מאַצעדאָניען. דער רוימישער סענאַט האָט בעשטימט פרידענס־בעדינגונגען, לויט וועלכע מאַצעדאָניען איז געבליבען א פרייעס לאַנד, אום דער וועלט צו צייגען, דאָס די רוימער אין זיי־

ערע קריגען און זיגען האָבען אַן אויסזיכט נאָר די אינטערעסען און איבער-הויפּט די פרייהייט פון די פעלקער, וועלכע געפינען זיך אונטער דעם דרוק פון טיראַנען. די פרייע פעלקער זוכען זיי נאָר זייער פרייהייט צו זיכערן דורך זייער שוץ. די קעניגען האָט רוים נאָר געוואָלט צווינגען צו רעגירען איבער זייערע אונטערטאַנען מילד און מיט גערעכטיגקייט. האָט זיך אָבער וועלכער עס איז קעניג ערלויבט זיינע וואַפען געגען דעם רוימישען פאָלק צו ערהייבען, האָבען זיי איהם גלייך פון זיין טראָן אַרונטערגעזעצט און זייערע אונטערטאַנען בעפרייט. דער רוימישער סענאַט האָט עס געפונען פיר מאַ-צעדאָניען'ס טובה זי זאָל צוטיילט ווערען אין פיער פרייע שטאַאַטען. די אָפּגאַבען, וועלכע די מאַצעדאָניער האָבען בעדאַרפט צאָהלען צו די רוימער, זאָלען זיין נאָר די העלפט פון דעם, וואָס זיי האָבען פריהער געצאָהלט צו זייערע קעניגען. די גאָלד-מינעס און זילבער-מינעס אין לאַנד זאָלען בלייבען ניט בענוצט, ווייל די מאַצעדאָנישע בעאַמטע וועלען זיך נאָר בערייכערן דורך דיזע מינעס.

די רוימער האָבען אָנגעפאַנגען זייער הערשאַפט דערמיט, וואָס זיי האָ-בען די וויכטיגסטע בירגער פון מאַצעדאָניען מיט זייערע קינדער נאָך רוים געשלעפּט. דאָס איז געווען די „פרייהייט", וואָס זיי האָבען געשענקט צו די מאַצעדאָנישע בירגער! דאָס זעלבע האָבען זיי געטאָן מיט אילליריען. זיי האָבען דיזע מדינה צושפּאָלטען אין 3 זעלבשטענדיגע בעצירקען. אין עפּירוס האָט אָמיליוס אָנגעטאָן שרעקליכע גוואַלד-טאַטען. 70 שטעדט זיי-נען געוואָרען בערויבט פון זייער געלט, וועלכעס איז פערטיילט געוואָרען צווישען די סאָלדאַטען. די שטעדט האָבען זיי צערשטערט און 150,000 אַיינוואוינער אַלס שקלאַפען פערקויפט.

מיט אַן אַייזערנער האַנט האָבען די רוימער געהערשט אין גריכענלאַנד. די אַיינוואוינער האָבען זיי גערעכענט פיר זייערע אונטערטאַנען. דער אַכאָאי-שער בונד, וועלכער האָט נאָך געהאַט אין זיך אַ פונק פון גריכישער געזינונג, איז אויפגעלעזט געוואָרען. זיי האָבען מעהר פון 1,000 מיטגלידער פון דיזען בונד בעשולדיגט, דאָס זיי האָבען געהיימע פערבינדונגען מיט דעם פיינד פון רוים, מיט פּערסעאוס'ן. איינער פון די פריהערדיגע חיל-פיהרער, קסענאָן, האָט פערזיכערט, דאָס דיזע בעשולדיגונג איז פאַלש און ער איז געווען גרייט צו קומען נאָך רוים אום זיך צו פערטיידיגען און זיין אונשולד צו בעווייזען. די רוימער האָבען זיך בענוצט מיט זיין וואָרט און האָבען אַלע בעשולדיגטע נאָך איטאַליען-געשלעפּט, אונטער זיי אויך דעם בעוואוסטען געשיכטע-שריי-בער פּאָליביוס. אין רוים האָט מען זיי ניט געגעבען די געלעגענהייט זיך צו

פערטיידיגען און זייער אונשולד צו בעווייזען, נאָר מען האָט זיי דאָרט פער-האַלטען פולע 17 יאָהר, און נאָר דאָן האָט מען ערלויבט 300 פון זיי, וועלכע זיינען נאָך געבליבען ביים לעבען, נאָך זייער פאָטערלאַנד זיך צוריקצוקעהרען.

די רעפובליק רהאָדום האָט געמוזט אָפּגעבען צו רוים ליציען און קאַריען, דערפאַר, וואָס זיי האָבען געהאַט געהיימע פערבינדונגען מיט פערסאָוס'ן. די זעלבע שטראָף האָט ערווארטעט עאומענעס'ן פון פּערגאַמום און פּרוסיאַס'ן פון ביטהיניען. זיי האָבען אָבער געוואוסט, ווי דעם סענאַט צו שמייכלען און צייגען צו רוים זייער אונטערטעניגקייט. די פאַלגען פון דער שלאַכט בייַ פידנא האָט שטאַרק געפיהלט אויך דער סירישער קעניג אַנטיאָכוס עפּיפּא-נעס, דער צווייטער נאָכפאָלגער פון אַנטיאָכוס דעם גרויסען. אָלס ער האָט געמאַכט אַן אָנגריף אויף די עגיפּטישע קעניגען פּטאָלעמאַאוס פילאָמעטער און פּטאָלעמאַאוס פיסקאָן, האָבען זיך דיזע געוועגדט צו די רוימער פיר הילף און אַיינפאַכער געזאַנדטער פון רוים האָט איהם אַווי אָפּגעשראָקען, דאָס ער האָט גלייך אויפגעגעבען זיינע קריגס־פּלענער. אָמיליוס פּאולוס האָט געפייערט א דרייטעגיגען טריאומף, אָלס ער האָט געבראַכט נאָך רוים די רייכע אוצרות פון גריכענלאַנד אין גאַלד, זילבער, סטאַטועס און טייערע גע-מעלדעס צוזאַמען מיט א געפאַנגענעם גריכישען קעניג געשמידט אין קייטען.

4) דער דריטער מאַצעדאָנישער קריג (148 פ. קר.). אין מאַצעדאָניען האָט געהערשט שרעקליכע אונצופריידענהייט איבער די „פרייהייט", וואָס די רוימער האָבען זיי פערשאַפט. מיט דיזער אונצו-פריידענהייט האָט זיך בענוצט א געוויסער אַנדריסקוס, א מאַן פון נידריגען שטאַנד, וועלכער האָט זיך אויסגענעבען אָלס פיליפּ דער זוהן פון פער-סעוס'ן, האָט זיך פערשאַפט אַן אַרמע און האָט פערכאַפט דעם טראָן אין מאַצעדאָניען. ער האָט בעזעצט מיט זיין מיליטער נאָנץ מאַצעדאָניען און האָט שוין געטראַכט אויך וועגען טהעסאַליען. מיט א יאָהר שפּעטער האָט ער בעזיגט דעם רוימישען פּראָטאָר יובענציוס טהאַלנא. אָבער אָלס ער האָט אָנגעפאַנגען א שטרייט מיט דעם פּראָטאָר קווינטוס צאָציליוס מעטעלוס, האָט ער פון איהם געכאַפט א מפּלה. ער איז ענטלאָפען פון שלאַכטפעלד נאָך טהראַציען, אָבער דער פּראָטאָר האָט אויסגעווירקט ביי א דארטיגען פּרינץ, מען זאָל איהם אויסליפערן. דאָן איז מעצאַדאָניען געווארען א רוימישע פּראָווינץ (146 פ. קר.).

5) דער אַכאַישער קריג (146 פ. קר.). מיר האָבען שוין פריהער ערצעהלט, דאָס פון די 1,000 אַכאָער, וועלכע זיינען געפאַנ-גען געווארען פון די רוימער אין יאָהר 167 פ. קר. און זיינען אַוועקגעפיהרט

געווארען אין איטאליען, האבען זיך צוריקגעקעהרט נאך גריכענלאנד אין 17 יאהר ארום נאר 300. די איבריגע 700 זיינען אלע אויסגעשטארבען אין דער צייט פון זייער געפאנגענשאפט. דיזע 300 האבען נאך זייער צוריקקעהר אהיים אנגעצונדען א שרעקליכען האס געגען די רוימער. עס האט געפעהלט נאר א קליינע אורזאך עס זאל ווערען דארט אן אויפשטאנד געגען די בעדריקער, און דיזע קליינע אורזאך האט ניט לאנג געלאזט ווארטען אויף זיך.

די קאמאנדירען פון אכאישען בונד זיינען דאמאלס געווען מענשען, ווי לכע האבען זיך דערשלאגען צו זייער אמט דורך בעשטעכונג (כאבאר) און זיינען זעלבסט אויך געווען געניגט צו נעהמען כאבאר. דאמאלס איז געווען דער קאמאנדיר פון דעם אכאישען בונד דיאוס. וועגען דיזען קאמאנדיר האט מען זיך דערוואוסט, דאס ער האט געגומען א גרויסע סומע כאבאר פון איינעם פון זיינע פרייגד דערפאר, וואס ער האט איהם בעפרייט פון א סקאנדאל־פראצעס. וועגען דעם האט מען אננעגעבען א קלאגע אויף איהם. ער האט צוגעטראכט אן עצה, ווי פון דער קלאגע זיך אויסצודרעהען. ער האט נעמליך געזוכט א מיטעל צו פערדרעהען דעם פובליקום די קעפ מיט אן אנדער זאך, א וויכטיגערע, אום מען זאל אן איהם פערגעסען און עס האט זיך איהם באלד געמאכט א געלעגנהייט. די ספארטאנער האבען געגען זייער ווילען בעלאנגט צום אכאישען בונד, און האבען אימער געזוכט א גלעגנהייט פון איהם אריסצוטרעטען. זיי האבען אבער אויסגעווירקט א פריוויליגיע פיר זיך, דאס קיין ספארטאנער זאל ניט זיין פעראנטווארטליך פיר הויך־פערראט געגען דעם בונד, און זאל ניט דארפען פראצעסירט ווערען דערפאר פון דעם בונד־טריבונאל. דיאוס איז אבער געווען געגען דיזער פריוויליגיע און האט ערקלערט, דאס דער רוימישער סענאט האט קיינמאל זיין הסכמה ניט געגעבען אויף דיזע פריוויליגיע. דערביבער האט ער געפאדערט פון ספארטא זי זאל צו איהם אויסליפערן 24 בירגער, ווי לכע זיינען געווען בעשולדיגט אין הויך־פערראט געגען דעם אכאישען בונד, אום זיי זאלען געשטעלט ווערען צום פראצעס פאר דעם בונד־טריבונאל. די 24 בעשולדיגטע איז עס גלונגען צו ענטלויפען, אבער מען האט זיי פעראורטיילט צום טויט אין זייער אפוועזענהייט. דער בונד פון איין זייט און ספארטא פון דער אנדערער זייט האבען וועגען דיזען פאל מיטגעטיילט דעם רוימישען סענאט. דיזער האט די זאך ניט ענטשידען באלד, נאר האט פערשפראכען צו שיקען אן אונטערזוכונגס־קאמיסיאן נאך גריכענלאנד. די געשיכטע האט זיך צו לאנג געשלעפט, און די אכאער האבען בעשלאסען מיט געווארט צו

צווינגען די ספּאַרטאַנער זייער הויכע מאַכט אָנצוערקענען. צוויי יאָהר האָט דער סענאַט געשוויגען און האָט ניט געפאָדערט קיין רעכנונג פון די אַכאֶער פיר דיזע גוואַלד־טאַט, ניט פרעגענדיג רוים וועגען דעם. ענדליך האָט דער סענאַט געפונען פיר רעכט, דאָס ספּאַרטאַ זאָל אַרויס פון בונד. דיזעס האָט שרעקליך אויפגערעגט די אַכאֶער. דאַמאָלס האָט זיך גראַדע געענדיגט דאָס אַמט־יאָהר פון קאָמאַנדיר פון בונד, און די אַכאֶער האָבען בעשלאָסען ערוועהלען פיר דיזע שטעלע דעם בעוואוסטען רוימער־פיינד ק ר י ט אָ - ל אַ אָ ס. דיזער האָט אָנגעפאַנגען צו בעליידיגען די רוימער אויף יעדען טריט און שריט, און דער סענאַט האָט דאַמאָלס בעשלאָסען אויפצולעזען דעם אַכאֶאישען בונד. צו דיזען צוועק האָבען זיי געשיקט דעם קאָנסול ל ו צ י ו ס מ ו מ מ י ו ס נאָך גריכענלאַנד. אָבער נאָך איידער דער קאָנסול איז אָנגע-קומען אין גריכענלאַנד האָט שוין קריטאָלאַאָס געהאַט אַ מפּלה אין דעם שטרייט, וואָס איז פאָרגעקומען צווישען איהם און מעטעללוס'ן, וועלכער איז דאַמאָלס געשטאַנען אין מאַצעדאָניען. קריטאָלאַאָס זעלבסט איז געפאַלען אין יענער שלאַכט און זיין שטעלע האָט פערנומען דיאֶאוס. דיזער האָט אַלע מיטלען געברויכט אום זיין אַרמעע מעכטיג צו מאַכען. ער האָט צוזאַמענגע-נומען די גאַנצע יוגענד, וואָס איז געווען פעהיג צום שטרייט, און אויסער דעם האָט ער בעפרייט 12,000 שקלאַפען, וואָס האָבען געוואָלט אין די אַרמעע אַריינטרעטען, און מיט דיזע פריש־געבאַקענע סאָלדאַטען איז ער אַרויס-געטרעטען געגען דעם קאָנסול מוממיוס, וועלכער איז דאַמאָלס אָנגעקומען אין קאָרינטה מיט אַן אַרמעע פון 24,000 גוט געאיבטע, דיסציפּלינירטע סאָלדאַטען. די רוימער האָבען געזיגט און דיאֶאוס זעלבסט האָט זיך פערגיפ-טעט אויס פערצווייפלונג פון זיין נידערלאַגע.

קאָרינטה האָט זיך באַלד אונטערגעגעבען צו די רוימער. די שטאָדט איז צוראַבירט געוואָרען און נאָכדעם האָט מען זי פערברענט. די טייערסטע קונסט־אוצרות זיינען פערניכטעט געוואָרען. איין טייל פון די טייערע קונסט־-זאַכען האָט מוממיוס געלאָזט אָפּפיהרען נאָך רוים, דערביי האָט ער אָנגעזאָגט די שיפס־קאַפּיטאַנען, דאָס אויב עס וועט זיך עפּעס פון די קונסט־זאַכען צוברעכען צוליב זייער נאַכלעסיגקייט, וועט ער זיי צווינגען אָפּצומאַכען נייע, די זעלבע. דערפון קען מען פערשטעהן, וויפיעל ער האָט פערשטאַנען אין קונסט־אַרבייט. און באמת איז ער געווען אַ גראָביאַן, האָט קיין פערשטאַנד ניט געהאַט פיר קונסט און וויסענשאַפט. נאָך דעם איז גאַנץ גריכענלאַנד געוואָרען אַ טייל פון מאַצעדאָניען, דאָס הייסט זי איז געוואָרען אַ רוימישע פּראָווינץ, און דער לעצטער שטראַהל פון גריכישער פרייהייט איז פערלאָ-

שען געוואָרען. יעצט זיינען די רוימער געוואָרען די פולע הערשער אין גרי-כענלאַנד, אַלע דעמאָקראַטישע פערפאַסונגען זיינען בטל געוואָרען און דאָס גאַנצע לאַנד איז געוואָרען בעלאַסטעט מיט דריקענדע געלט־שטייערן.

5) דער דריטער פונישער קריג. (146—149 פ. קר.)

דורך דעם פרידען, וואָס קאַרטהאַגאָ האָט געשלאָסען מיט רוים אין יאָהר 201 פ. קר., איז זי אין קייטען געשמידט געוואָרען. די רוימער האָבען איבער-געגעבען צו מאַסיניססאַ'ן ער זאָל אַכטונג געבען אויף אַלץ, וואָס קומט פאָר אין קאַרטהאַגאָ, און דיזער האָט געדינט די רוימער זעהר טריי. לויט די בעדינגונגען פון פרידען צווישען רוים און קאַרטהאַגאָ האָט די לעצטע גע-מוזט צוריקגעבען צו מאַסיניססאַ'ן אַלע לענדער, וועלכע זי האָט פערכאַפּט ביי איהם אָדער ביי זיינע עלטערן. וועגען דעם האָבען זיך זעהר אָפט געמאַכט שטרייטיגקייטען צווישען מאַסיניססאַ'ן און די קאַרטהאַגער. די קאַרטהאַגער פלעגען זעהר אָפט זיך ווענדען מיט אַ קלאַגע אויף מאַסיניססאַ'ן אין רוים, דאָס ער מאַכט אָנגריפען אויף זייערע לענדער, וועלכע האָבען קיינמאָל ניט געהערט צו איהם אָדער צו זיינע עלטערן. די רוימער אָבער האָבען זיך געמאַכט ניט וויסענדיג און וועניג אויפמערקזאַמקייט געשענקט צו זייערע קלאַגעס.

אין יאָהר 157 פ. קר. האָט דער רוימישער סענאַט געשיקט אַ געזאַנד-שאַפט נאָך קאַרטהאַגאָ אום אויף'ן אָרט צו אונטערזוכען אַ קלאַגע פון די קאַרטהאַגער געגען מאַסיניססאַ'ן. צווישען דער געזאַנדטשאַפט האָט זיך גע-פונען ק אַ ט אָ דער עלטערער, פאַר וועלכען די קאַרטהאַגער האָבען בע-וויזען זייער רעכט. מאַסיניססאַ האָט ערקלערט, דאָס ער פערלאָזט זיך אויף די רוימער און ווי זיי וועלען ענטשיידען איז ער צופרידען. די קאַרטהאַגער האָבען גע'טענה'עט, דאָס זייער רעכט איז אַזוי קלאָר, דאָס עס לאָזט גאָר ניט צו קיין שום קאָמפּראָמיס (פּשרה). דיזע עקשנות פון די קאַרטהאַגער האָט שרעקליך אויפגעבראַכט קאַטאָ'ן און פון דאַמאָלס אָן איז ער געוואָרען דער ביטערסטער געגנער פון די קאַרטהאַגער. דערצו האָט געהאָלפען די קנאה, וואָס ער האָט מקנא געווען די קאַרטהאַגער דעם גליקליכען און בליהענדען צושטאַנד פון זייער לאַנד. די קאַרטהאַגער האָבען זיך ווירק-ליך מיט אונערמידליכען פלייס צוריק אַרויפגעאַרבייט, דער האַפען האָט וויעדער געשוויבעלט און געגריבעלט פון מאַסען שיפען, און דאָס גאַנ-צע לאַנד האָט געבליהט ווי אַ גן עדן, און הגם זיי האָבען פערלאָרען דורך דעם קריג מיט די רוימער פיעלע לענדערייען און בעזיצונגען איז דאָך

דער רייכטום און די מאכט פון דער שטאָדט ניט פערקלענערט געוואָרען. די רוימער, און איבערהויפּט קאטאָ, האָבען בעשלאָסען דאָס קאַרטהאָגאָ מוז פערניכטעט ווערען, עס זאָל פון איהר קיין זכר ניט בלייבען. קאטאָ האָט ניט פערפעהלט קיין איין רעדע אין רוים צו ענדיגען מיט די ווערטער: „איבריגענס בין איך פון דער מיינונג, דאָס קאַרטהאָגאָ מוז צושטערט ווערען". קאטאָ האָט ווירקליך געהאט ערפאָלג אין זיין שטרעבען. באַלד נאָך דעם, ווי ער איז געקומען פון דער אויבען־דערמאָהנטער געזאנדטשאפט צוריק נאָך רוים, האָט ער געוואונען פיעלע פון די סענאטאָרען אויף זיין זייט, וועלכע האָבען איינגעשטימט מיט זיין מיינונג וועגען דעם שיקזאל פון קאַרטהאָגאָ. מען האָט נאָר געוואָרט אויף א געלעגענהייט. עס האָט ניט לאַנג געדויערט און די געלעגענהייט איז געקומען. אין יאָהר 152 פ. קר. האָט מאסיניססא איבער־א־נייס געמאכט אן אנגריף אויף קאַרטהאָגישע טעריטאָריע. דיזעם האָט פּראָוואָזירט א פּאלקס־אויפשטאנד אין קאַרטהאָגאָ, וויל די פּרעכהייט פון מאסיניססא'ן איז געוואָרען אונערטרעגליך. אלע אנגענער פון מאסיניססא'ן זיינען פון שטאָדט פערטריבען געוואָרען, און אפילו די רוימישע געזאנדטע, וועלכע האָבען זיך דאמאלס געפונען אין שטאָדט, זיען מיט'ן לעבען ענטלאָפען און זיך גערעטעט. די קאַרטהאָגער האָבען גענטיקט געגען מאסיניססא'ן אן ארמעע אונטער דער קאמאנדע פון האזדרובאל'ן, וועלכער דיזע ארמעע איז געווען כמעט אין גאנצען פערניכטעט פון מאסיניסא'ן. דערמיט אבער האָבען די קאַרטהאָגער צושטערט דעם פרידענס־טראקטאט מיט די רוימער, לויט וועלכען זיי האָבען קיין רעכט ניט געהאט מיט יעמען עס איז א קריג צו פיהרען אהן דעם ערלויבנים פון די רוימער. עס איז די נאָר געבליבען די רוימער צו די פיס צו פאלען און בעטען אום פערצייהונג. די האָבען ארויסגעטריבען האזדרובאל'ן און האָבען געבעטען רוים אום פערצייהונג. די רוימער האָבען זיי ארויסגעשיקט געזאנדטע מיט דער דונקעלער נטווארט, דאָס די קאַרטהאָגער האָבען מסתמא געוואוסט, וואָס זיי האָבען עטאָן. באלד האָבען די רוימער געשיקט מיליטער אונטער די קאָנסולען יאָהר 149 פ. קר. קאיוס מארציוס צענזאָרינוס ון מאניוס מאניליוס מיט דעם בעפעהל קאַרטהאָגאָ צו צוטערען.

די קאַרטהאָגער האָבען געשיקט א נייע געזאנדטשאפט נאָך רוים מיט ער ערקלערונג, דאָס זיי גיבען זיך אין גאנצען איבער אין די הענט פון די רוימער אויף גנאָדע אָדער אונגנאָדע. דער סענאט האָט געענטפערט, דאָס זאָלען פריהער פון אלץ צושיקען צו די קאָנסולען, וועלכע האָבען זיך

דאַמאָלס געפונען מיט דער אַרמעע אין ליליבאָאום, 300 פּערזאָנען פון די פאָר-נעהמסטע פאַמיליעס פון קאַרטהאַגאָ אַלס משכון, און דאַן זאָלען זיי פאָלגען די ווייטערע בעפעהלען פון די קאָנסולען. די קאַרטהאַגער האָבען אויך די-זען שווערען אָפּפער געבראַכט. די קאָנסולען האָבען דאַן געפאָדערט פון די קאַרטהאַגער זיי זאָלען אַלע וואַפען זייערע איבערגעבען צו די רוימער. די קאַרטהאַגער האָבען אויך דיזע פאָדערונג ערפילט. 200,000 פאָלשטענ-דיגע קריגס־אויסשטאַטונגען האָבען די בירגער איבערגעגעבען צו די רוי-מער. דאַן האָבען די קאָנסולען געפאָדערט פון זיי צו פערלאָזען אין גאַנ-צען די שטאָדט און זיך בעזעצען צוויי מייל ווייט פון ברעג פון ים, ווייל דער בעשלוס פון רוימישען פאָלק איז קאַרטהאַגאָ אין גאַנצען צו צו-שטערען. מיט שרעקען האָבען די געזאַנדטע אויסגעהערט דיזע פאָדע-רונג. זיי זיינען געפאַלען צו די פיס פון די קאָנסולען און האָבען געבעטען גנאַדע. עס האָט אָבער קיין זאַך ניט געהאָלפען. דאָס גאַנצע קאַרטהאַגישע פאָלק האָט דאַן איינשטימיג בעשלאָסען צו קעמפען ביז דעם לעצטען טראָ-פען בלוט און זיך ניט אונטערגעבען צו אַזאַ שענדליכער בעדינגונג. מען האָט צוריקגערופען האַזדרובאַל'ן פון זיין פערבאַנונג, און מען האָט זיך אָנגעפאַנגען צוגרייטען צו אַ פערצווייפעלטען ווידערשטאַנד.

די וואַפען האָבען די קאַרטהאַגער געהאַט איבערגעגעבען צו די רוימער. אָבער די גאַנצע שטאָדט איז באַלד פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ גרויסע וואַפען־ווערקשטאַט. טאָג און נאַכט האָט מען דאָרט געאַרבייט, מענער און פרויען האָבען אַלע אָנטייל גענומען אין דיזער אַרבייט. די אַלע מאַטעריאַ-לען, וועלכע מען האָט געברויכט צו דיזער אַרבייט, האָבען אין קאַרטהאַגאָ ניט געפעהלט, ווייל זי איז געווען אַ גרויסער וועלט־מאַרק. אויך האָבען דאָר-טען ניט געפעהלט קיין געניטע אַרבייטער. דערצו איז געווען די בעגייס-טערונג פון פאָלק זעהר גרויס. מען האָט צואוואָרפען הייזער אום די באַלקען צו בענוצען פיר שיפען. אַלע סאָרטען מעטאַלען, אַלע צירונגען פון גאָלד און זילבער האָט מען צוזאַמענגעטראָגען אום דערפון צו מאַכען געוועהר. אין די גאַסען, אין די טעמפּלען, איבעראַל האָט מען געהאַמערט, געהו-בעלט, געשמאָלצען און געבויט. עס האָט געפעהלט שטריק צו די פיי-לען־בויגענס — האָבען די פרויען אָפּגעשניטען זייערע לאַנגע האָאָר און דערפון געפלאָכטען די נעטיגע שטריק צו די בויגענס. אין אַ גאַנץ קורצער צייט איז אַלץ, וואָס נעטיג איז, פערטיג געוואָרען. יעדען טאָג זיינען פער-טיג געוואָרען 100 שילדען, 300 שווערדען, 500 שיס־שטיקער און אַ מענגע שליידער־מאַשינען. מען האָט די שקלאַפען בעפרייט אום זיי צום שטרייט

צו געווינען. האַזדרובאַל האָט אויף זיינע אייגענע קאָסטען צוזאַמענגע-שטעלט אַן ארמיע פון 20,000 מאַן. איהם האָט מען איבערגעגעבען די קאָ-מאַנדע איבער די ארמיע אין פעלד, און אַן אַנדערען האַזדרובאַל האָט מען איבערגענעבען די פערטיידיגונג פון דער שטאָדט.

די קאָנסולען האָבען זיך שטאַרק פערוואונדערט אַלס זיי האָבען דער-הערט, דאָס קאַרטהאַגאָ, וועלכע האָט זיי איבערגעגעבען אָהנע וואָפען, זיי-

קאַרטהאַגישער קריגס־מאַן.

נאָך א שטיין־בילד, וועלכעס מען האָט געפונען אין סיציליען.

נען גרייט צו אַן ערנסטער פערטיידיגונג. זיי האָבען געגלויבט, דאָס זיי וועלען לייכט איינגענהמען קאַרטהאַגאָ, אָבער נאָך דעם, ווי זיי האָבען צוויי מאָהל געשטורמט די שטאָדט אָהן א שום ערפאָלג, זיינען זיי געקומען צו דער אי-בערצייגונג, דאָס זיי מוזען אונטערגענהמען א רעגעלמעסיגע בעלאַגערונג. דערוויילע איז אַוועק דער ערסטער זומער פון יאָהר 149 פ. קר. אָהן עט-

וואָס צו געווינען. אויך אין דעם אַנדערען יאָהר פון דיזען קריג האָבען די רוימער ניט געהאַט קיין שום ערפאָלג. דאַן האָבען די רוימער בעשלאָסען אויפגעבען דערווייל די בעלאַגערונג פון קאַרטהאַגאָ און זיך נעהמען צו אַנ-דערע שטעדט, וואָס געהערען צו די קאַרטהאַגער, אָבער אויך אין דעם האָ-בען זיי קיין ערפאָלג ניט געהאַט, זיי האָבען מיט שאַנדע געמוזט זיך צוריק-ציהען אויך פון דער בעלאַגערונג פון אַלע אַנדערע שטעדט.

אין רוים האָט מען זיך באַלד אַרומגעזעהן, דאָס לויט די אומשטענדען, וואָס האָבען דאַמאָלס געהערשט אין דער אַרמעע, קענען זיי אויף קיין פאַל ניט רעכנען און ערוואַרטען אַן ערפאָלג. אין דער אַרמעע איז קיין דיסציפּ-לין ניט געווען און די קאָנסולען זיינען געווען אונפעהיג או האָבען ניט גע-וואוסט, ווי צוצוטרעטען צו דער זאַך. דעריבער האָבען זיי ערוועהלט פיר דאָס אַמט פון קאָנסול דעם 37־יעהריגען ס צ י פּ י אָ אֶ מ י ל י אַ נ ו ס, דעם עניקעל פון יענעם סציפּיאָ, וועלכער האָט בעזיגט האַנניבאַל'ן, און האָבען איהם איבערגעגעבען צו פיהרען דעם קריג מיט קאַרטהאַגאָ. דערין האָבען זיך די רוימער ווירקליך ניט געאירט. מיט זיין ענערגיע האָט ער וויעדער אַיינגעפיהרט צווישען די סאָלדאַטען, וואָס זיינען געווען צולאָזען און צו-געוועהנט צו רויב און הולטאַיסטוואָ, די נעטיגע דיסציפּלין. דערנאָך האָט ער אונטערגענומען אַן אָנגריף אויף די שטאָדט, און עס האָט איהם ווירקליך אָפּגעגאָלטען אַיינצונעהמען אַ פאָרשטאָדט פון קאַרטהאַגאָ. אָבער דיזע פאָרשטאָדט איז געווען אַזוי צוגראָבען און פערוויסט, דאָס סציפּיאָ האָט ניט געקענט זיך אין איהר פעסטזעצען און מאַכען אַ ריכטיגען אָנגריף אויף די אינערע שטאָדט. ער האָט דעריבער באַלד געמוזט דיזען אָרט אויפגעבען.

דאָך האָט דיזער ערפאָלג די רוימער פיעל נוצען געבראַכט. האַזדרובאַל האָט געמוזט זיין לאַגער צונעהמען פון דער לאַנד־ענגע אום די אינערע שטאָדט צו זיכערן. דאָס האָט געגעבען די רוימער די מעגליכקייט צו מאַ-כען אַ מויער פון ברעג ביז ברעג, וואָס האָט אָפּגעשניטען קאַרטהאַגאָ פון דעם קאָנטינענט (פעסטלאַנד), און דאָס איז געווען דער ערסטער שריט צו פערהונגערן קאַרטהאַגאָ. דאַמאָלס האָבען שוין פיעלע בירגער געזעהן, דאָס דער סוף פון קאַרטהאַגאָ אין נאָהענט.

עס איז געבליבען נאָר דער ים, דורך וועלכען די קאַרטהאַגער האָבען געקענט מאַנכמאָל בעקומען שפּייז פיר זיך, נעמליך ווען אַ שטאַרקער ווינד האָט דורכגעטריבען זייערע שיפען דורך דער רוימישער פאָלטע. אום אויך דיזע מעגליכקייט צו צונעהמען פון די קאַרטהאַגער, האָט סציפּיאָ געמאַכט אַ שטיינערנעם דאַם, וועלכער האָט פערשפּאַרט דעם אַריינגאַנג אין האַפען.

ראַמאָס האָבען די קאַרטהאַגער זיך געזומען א נייע האַפען־מינדונג צו גרא־
בען. מען האָט זיך געזומען צו דיזער ריזען־ארביט בסוד, אזוי דאָס די
רוימער האָבען עס נאָר ניט בעמערקט. אין דער זעלבער צייט האָבען די
קאַרטהאַגער א נייע פלאָטע געשאַפען פון אלטען געהילץ. די רוימער זיי־
בען אין גרויס שרעק געקומען, דערזעהענדיג דיזע פלאָטע, וועלכע איז בע
שטאַנען פון 50 גרויסע שיפען אוו א גרויסע צאָהל קליינע. די רוימער זיי־
בען ניט געווען פאַרבעריט פיר אזא פלאָטע, אוו די קאַרטהאַגער וואָלטען
געווים געהאַט א זיג איבער די רוימער, וועו זיי וואָלטען געוואַגט באַלד צו
מאַכען אַן אַנגריף אויף זיי. די קאַרטהאַגער אָבער האָבען פריהער געמאַכט
א פראָבע־רייזע אוו ערסט אויף דרייטען טאָג האָבען זיי בעשלאָסען צו
מאַכען אַן אַנגריף. עס איז געקומען צו א שרעקליכער שלאַכט, וועלכע האָט
אָבער קיין זיג ניט געבראַכט ניט די קאַרטהאַגער, ניט די רוימער. אלס די
קאַרטהאַגער זיינען מיט דער פלאָטע צוריקגעקומען צו דער מינדונג (צו זייער
האַפען), האָבען זיך פריהער אַרייַנגעכאַפט די קלענערע שיפען אוו האָבען
פערצאַמט דעם וועג צו די גרויסע שיפען, וועלכע זיינען געבליבען אויסער
דער מינדונג. מיט דיזען אומשטאַנד האָבען זיך די רוימער בענוצט אום צו
מאַכען א נייעם אַנגריף אויף די קאַרטהאַגישע פלאָטע. הגם די קאַרטהאַגער
האָבען געקעמפט ווי העלדען, זיינען זיי דאָך בעזיגט געוואָרען פון די
רוימער. דיזע שלאַכט איז געווען די לעצטע, וואָס די קאַרטהאַגער האָבען
געוואַגט צו מאַכען אין מערע.

דאָס דריטע יאָהר איז אוועקגענאַנגען אוו די מעכטיגע האַנדעל־שטאָדט
איז נאָך געשטאַנען אונבעצוואונגען. האַזדרובאל האָט וויעדער געפרובט אונ־
טערהאַנדלען מיט'ן פיינד וועגען פרידען. ער האָט געוואָלט נאָכגעבען אלע
פאָדערונגען פון די רוימער, נאָר זיי זאָלען איבערלאָזען די שטאָדט אוו
יי בירגער. סציפיא האָט איהם אָפגעזאָגט. ער האָט נאָר געוואָלט שענקען
אָם לעבען צו האַזדרובאל'ן אוו זיין פאַמיליע מיט 10 אנדערע פאַמיליעס,
וועלכע זיינען געווען נאָהענט פערבונדען מיט איהם, די איבריגע זאָלען
יך אונטערגעבען צו די רוימער אויף גנאָדע אוו אונגנאָדע. האַזדרובאל האָט
יך אָפגעזאָגט פון דיזע בעדינגונגען.

איין פעסטע שטאָדט האָט נאָך בעזאָרגט קאַרטהאַגא מיט לעבענס־
מיטלען. אלס סציפיא האָט זיך דערוואוסט פון דיזען אָרט, האָט ער באַלד
עשיקט אהין זיינע טרופען אוו אין א קורצער צייט האָט ער די פעסטונג
וון יענער שטאָדט בעזיגט. 70,000 מענשען זיינען אומגעקומען אוו 10,000
יינען געפאַנגען געוואָרען. יעצט האָבען די רוימער רוהיג געוואָרט ביז דער

הונגער וועט מאכען אן ענד צו קאַרטהאגא. די שרעקליכע הונגער־נויט האָט זיך באלד בעוויזען. פיעלע האָבען זיך אליין דאָס לעבען גענומען, פיעלע האָבען זיך איבערגעגעבען צו די רוימער אלס שקלאַפען, אנדערע האָבען גישטיצט דעם הונגער מיט פערצעהרען טויטע קערפערס. אין פריהלינג פון יאָהר 146 פ. קר. האָט סציפיא בעשלאָסען צו שטורמען די שטאָדט. זעקס טעג נאָכאַנאנד האָבען די בירגער געשטריטען אין פערצווייפלונג מיט די רוימער אין די גאסען פון שטאָדט. ערסט דעם זיבעטען טאָג האָבען זיך די איבריגע בירגער אונטערגעגעבען. פיעלע פון די בירגער זיינען אריינגעלאָפען אין א ברענענדיגען טעמפעל אום דאָרט דעם טויט צו גיפינען. האָדרובאל האָט געבעטען גנאָדע פון די רוימער און איז גערעטעט געוואָרען, אָבער זיין וויב האָט איהם פערפלוכט דערפאר און האָט זיך זעלבסט אין פייער אריינגעוואָרפען. אזוי איז קאַרטהאגא נאָך א דריי־יעהריגער בעלאַגערונג פערוואנדעלט געוואָרען אין א בארג אש. די רוימער האָבען צואקערט די שטאָדט און האָבען עהייליגט די ערד צו די אונטער־געטער. דאָס קאַרטהאגישע לאַנד איז געוואָרען א רוימישע פראָווינץ מיט דער הויפט־שטאָדט אטטיקא (146 פ. קר.). **סציפיא האָט בעקומען דעם עהרען־נאָמען „דער אינגערער אפריקאנום".**

6) די קריגען נאָך דעם דריטען פונישען קריג.

ד קריגען אין שפאניען. הגם שפאניען האָט זיך גערעכענט אלס א רוימישע פראָווינץ שוין זייט 206 פ. קר., דאָך האָבען זיך גיפונען פיעלע לענדערייען אין צפון און אין מערב, וועלכע זיינען נאָך גיווען אונאָפהענגיג און וועלכע זיינען אונטערוואָרפען גיוואָרען אונטער די רוימער ערסט נאָך לאַנג־יעהריגע מלחמות. אנפאנגס האָבען די רוימער גיפונען אין שפאניען א פריינדליכע אויפנאָהמע, וויל די שפאניער האָבען גערעכענט די רוימער אלס גיגנער פון די קאַרטהאגער, וועלכע האָבען זיי אנגעטאָן צרות, און פון וועלכע זיי זיינען גערן גיוואָרען פטור צו ווערען. אָבער נאָך דעם, ווי די קאַרטהאגער זיינען פערטריבען גיוואָרען פון שפאניען, האָבען זיך די איינוואוינער איבערצייגט, דאָס זיי האָבען גאָר ניט גיוואונען, זיי האָבען נאָר פערביטען איין הערר אויף אן אנדערן. און ווירקליך האָבען די רוימישע קריגס־קאָמאַנדירען גרויזאָם בעהאנדעלט די האַלב־ווילדע איינוואוינער פון שפאניען. מעהרסטענס האָבען די רוימער געהאַט צרות פון די לוסיטאניער. דאָס איז גיוואָרען א שטארקעס פאָלק פון יעגער און פאסטוכער, וועלכעס האָט זיך ניט גיוואָלט בעשעפטיגען

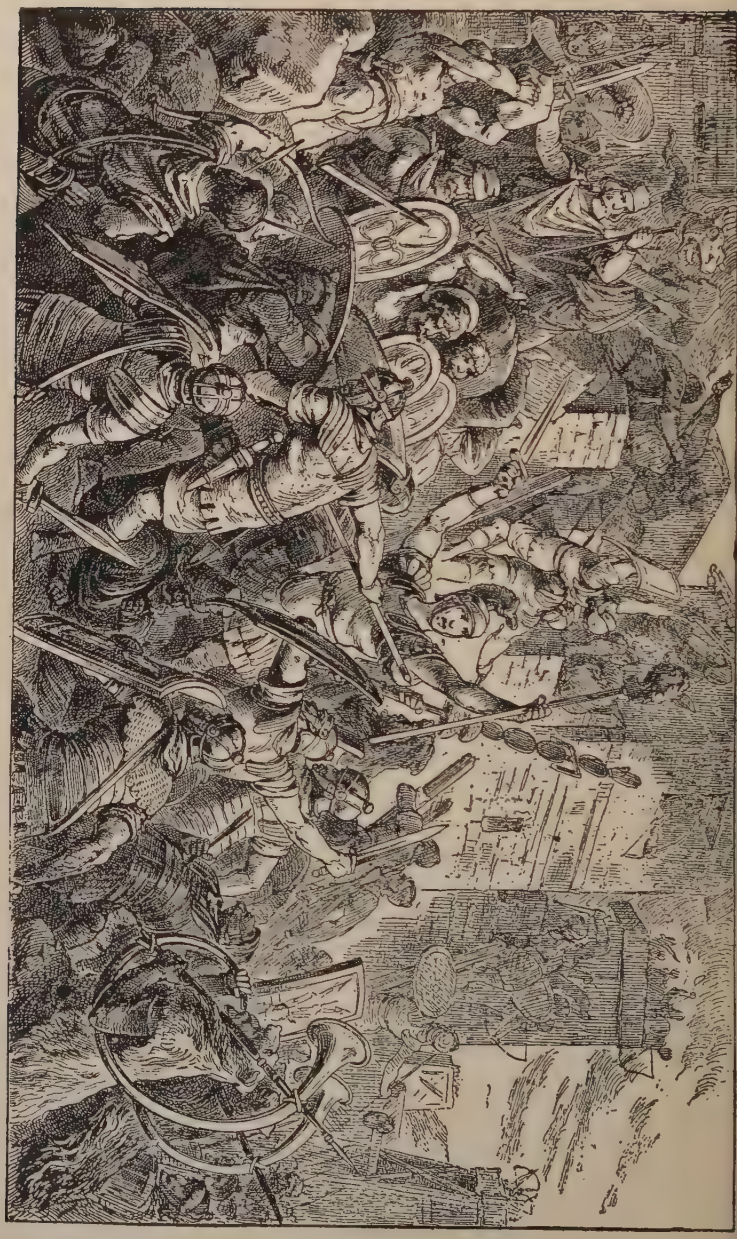

די אַמּוּרַבּוּנַנ פון דעַר פעַלדעַרנ פון קאַרטהאַגאָ.

מיט אקערבוי, און פלענט בעסער מאכען אפט בעפאלען און רויב־צוגען אויף די רוהיגע נאכבארען. אום אן ענדע צו מאכען צו דיזע רויב־צוגען, האט אין יאהר 151 פ. קר. דער פראטאר ס ע ר ו ו י ו ס ס ו ל פ י צ י ו ס ג א ל ב א אונטערגענומען גענגען די לוסיטאניער א פעלדצוג. ער האט אבער געהאט א פאלשטענדיגע מפלה פון זיי. דעם נעכסטען יאהר האט ער געשיקט גענגען זיי צוויי ארמעען. דאן האבען זיך אייניגע שטאמען אונטער־נענעבען צו די רוימער. נאלבא האט זייער אונטערווארפונג נאר לפנים אנ־גענומען. ער האט זיי פארגעשלאגען צו נעבען א בעסערעם, מעהר פרוכט־בארעם לאנד צום בעזיץ אנשטאדט דעם, וועלכעם זיי האבען יעצט. פיעלע טויזענדער פון זיי האבען פערלאזען זייערע בערג, אבער אזוי באלד, ווי זיי זיינען ארונטער אין טאל, האט זיי דער פראטאר ארומגערינגעלט מיט זיין מיליטער און האט זיי אלע ערמארדעט. זעהר וועניגע פון זיי האבען זיך נערעטעט פון דעם בלוט־באד. אונטער די נערעטעטע איז נעווען ו ו י ר י א ־ ט ה ו ס, אן אייגפאכער פאסטוך און יענגער, ווי אלע זיינע לאנדסלייט, אבער ער האט זיך אויסגעצייכענט מיט זיין קלוגהייט, מוטיגקייט און פאר־זיכטיגקייט, און איז בעקאנט נעווען דורך זיינע נעוואגטע רויב־צוגען. זיינע ערביטערטע לאנדסלייט האבען איהם ערוועהלט צום אנפיהרער, און ער האט אנגעהויבען מאכען פלענער זיך אפצורעכנען מיט די רוימער. פיער יאהר נאכאנאנד האט ער נעפיהרט קלייגע מלחמות נעגען די רוימער. ער פלענט פערנארען די רוימער, וועלכע זיינען ניט גוט בעקאנט נעווען מיט דער נעגענד, אין אן ענגען נעפעהרליכען ארט, און דארט האט ער זיי אלע צושניטען. וען די רוימער האבען נעשיקט אן ארמעע נעגען איהם, פלענט ער פלוצלונג פערשוואונדען וועלכע, אזוי דאס די רוימער האבען ניט נע־וואוסט וואוהין ער איז אווק, און איז ערשינען אין אן ארט, וואו מע־ האט איהם נאר ניט נעקענט ערוואארטען. איהם האבען די רוימער קיינמאל ניט בעזיגט, און אין אייניגע יאהר האט ער נעהערשט פון עברא ביז דעם גוואדאלקיוויר (צוויי בעריהמטע טייבען אין שפאניען). די רוימער האבע אנגעפאנגען צו שיקען מעהר מיליטער מיט טיכטיגערע קאמאנדירען נאך שפאניען, אבער זיי האבען נעהאט וועניג ערפאלג. אויך ק ו ו י נ ט ו ס פ א ב י ו ס מ א קס י מ ו ס ס ע ר ו ו י ל י א נ ו ס, דער קאנסול פון יאהר 142 פ. קר., האט ניט נעהאט קיין גרויסען ערפאלג. ער האט אנפאנגס בעזיגט אייניגע בערג־שטאמען, אבער דעם נעכסטען יאהר האט איהם ווירי־טהום פערנארט אין אן ענגען דורכגאנג, וואו ער האט נעקענט די רוימער א נאנצען פערניכטען. ער האט ערלויבט די רוימער א פרייען דורכצוג נא

מיט דער בעדינגונג, דאָס זיי וועלען איהם אַנערקענען אלס קעניג אין לסיטא-
ניען און קיינמאל ניט אָנגרייפען די לוסיטאַניער. פאַביום האָט אייניגעשטימט
אויף דיזע בעדיגונגען. דער סענאַט האָט בעשטעטיגט דעם אָפמאַך און האָט
אָנערקענט די לוסיטאַניער אלס פרייַנד פון רוימישען פאָלק. אָבער בסוד
האָט דער סענאַט, דיזע פאלשע, טרייל אָזע אינסטיטוציאָן, געגעבען א בע-
פעהל צו דעם קאָנסול פון נעכסטען יאָהר, ק. סערוויליוס צאָפיאָ,
איבער־אַ־נייס אָנפאַנגען קריג מיט די לוסיטאַניער. אָבער די רוימער האָבען
ניט געקענט בעזיגען ווירִיאָטהוס'ן, הגם ער איז ניט געווען גוט בעווא-
פענט און ניט צוגעגרייט צו קריג, ווייל ער האָט גערעכענט, דאָס ער האָט
ניט וואָס צו פירכטען פאַר רוים נאָך דעם, ווי פרידען איז געשלאָסען
געוואָרען. דאָך האָט ער געפרובט נאָך אמאל פרייווילִיג די רוימער פרידען
אָנבאָטען. צאָפיאָ האָט אויפגענומען די דריי געזאַנדטע פון ווירִיאָטהוס'ן
מיט גרויס פרייַנדלִיכקייט, ער האָט אָבער אויך באלד בעמערקט, דאָס זייער
ליבע צו גאָלד איז פיעל שטאַרקער פון זייער פרייַנדשאפט און טרייהייט.
דורך גרויסע טייערע מתנות און דורך גרויסע הבטחות האָט ער ביי די גע-
זאַנדטע געפוּעל'ט, זיי זאלען ווירִיאָטהוס'ן אין שלאָף ערמאָרדען. אלס די
מערדער האָבען אָפגעטאָן זייער זאך—זיי האָבען ערמאָרדעט ווירִיאָטהוס'ן—
זיינען זיי געלאָפען צום קאָנסול ער זאל מקיים זיין זיין פערשפרעכען.
דיזער האָט זיי אָפגעשיקט צום רוימישען סענאַט און דאָרט האָט מען זיי
אויסגעלאַכט און מען האָט געענטפערט, דאָס א בעטריגער איז רעכט צו בע-
טריגען. די לוסיטאַניער האָבען זייער העלד שטאַרק בעווייַנט און האָבען
איהם בעערדיגט מיט גרויס כבוד. 200 פאָאָר פון די בעסטע פעכטער אָ-
בען זיך פרייווילִיג געפאָכטען ביז צום טויט צו עהרע פון זייער געליבטען
פיהרער. די רוימער האָבען זיך נענומען פערפאלגען די לוסיטאניער, ווען
האָבען געמוזט אוועקלויפען אין די בערג און זיך דאָרט אויפהאלטען.

אין צפון־שפאַניען איז לאַנגזאם דעל קאמף געגאַנגען ווייטער. די אור-
זאך פון קריג איז דאָרט געווען דער קלייַנער אָרט נומאַנטיאַ ביי די דוראָ־
קוועלען. אין רוים איז יעצט אַריין אין געברויך די מעטהאָדע פיהרען קריג מיט
אלע מעגליכע פאלשקייטען און בעטרוגען. דיזע מעטהאָדע האָט אויך אָנגענו-
מען דער קאָנסול קווינטוס פאָמפעיוס רופוס. ער האָט נעמ-
ליך מיט די נומאַנטיער אָפגערעדט מינדליך בעדינגונגען פון פרידען, אויף
וועלכע זיי זיינען צוגעשטאַנען. אָבער אויף א פאַפיער האָט ער דעם אָפמאַך
אויפגעשריבען נאָר אַנדערס און האָט אוועקגעשיקט צום סענאַט צו בעשטע-
טיגען. אלס די בעשטעטיגטע פונקטען זיינען צוריקגעקומען פון סענאַט.

האָט נומאַנטיאַ זיי ניט געוואָלט אָננעהמען. דער קריג האָט וויעדער אויס-
געבראָכען. דער קאָנסול קאַיוס האָסטיליוס מאַנצינוס איז
געוואָרען אַרומגערינגעלט מיט זיין גאַנצער אַרמעע, וועלכע איז געווען דריי
מאָל שטאַרקער אין צאָהל ווי די גומאַנטיער, און ער האָט זיך געמוזט אונ-
טערגעבען אונטער אַ שענדליכען פרידען אום בעפרייט צו ווערען פון זיין ענ-
גען אָרט, וואו ער איז אַיינגעשלאָסען געוואָרען, און ער האָט בעקומען ערלויב-
ניס פון די נומאַנטיער פריי אָפּצוציהען. דער סענאַט אָבער האָט ניט אָנגענו-
מען די בעדינגונגען פון פרידען און האָט געשיקט דעם קאָנסול, וואָס האָט אָפּ-
געשלאָסען מיט זיי פרידען, אַ געבונדענעם, זיי זאָלען מיט איהם טאָן, וואָס זיי
ווילען. די נומאַנטיער אָבער האָבען אַזוי פיעל צרות די רוימער פערשאַפט
אין דעם קריג, דאָס די רוימער זיינען געווען געצוואונגען צו שיקען צו די
נומאַנטיער דעם בעסטען קריג־קאָמאַנדיר, וואָס איז געווען אין יענער צייט
אין רוים, נעמליך סציפּיאָ אַפריקאַנוס, וועלכער איז געקומען נאָך שפּאַניען
מיט 60,000 מאַן. נומאַנטיאַ האָט נאָר געהאַט 8,000 מאַן צו פערטיידיגען
די שטאָדט. דאָך האָט עס גענומען 18 מאָנאַטען ביז דער גרויסער רוימי-
שער העלד, וואָס האָט בעזיגט קאַרטהאַגאָ, האָט אַיינגענומען נומאַנטיאַ. דער
הונגער האָט זיי געצוואונגען זיך אונטערצוגעבען, ווייל סציפּיאָ האָט קיין
צופיהר פון שפּייז ניט צוגעלאָזען צו זיי. די בעדינגונגען פון פרידען, וואָס
די רוימער האָבען פערלאַנגט, זיינען געווען אַזוי ווילד, אַזוי באַרבאַריש, דאָס
די נומאַנטיער האָבען בעסער אונטערגעצונדען די שטאָדט און זיך מיט ווייב
און קינדער אין די פלאַמען געוואָרפען, נאָר ניט אַריינצופאַלען אין די הענט
פון די רוימער. דער זיגער האָט גאָר ניט געהאַט וואָס מיטצונעהמען צו בע-
שענען זיין טריאומף אויסער אַ ביסעל אַש. די רוימישע שריפטשטעלער,
וועלכע זיינען געוועהנט די רוימישע פיינד קיין זאַך ניט צו אַנערקענען, האָ-
בען ניט ווילענדיג געמוזט צוגעבען, דאָס די נומאַנטיער האָבען פערדינט
די עהרע אָנגערופען צו ווערען דאָס מוטיגסטע פאָלק אין דער וועלט.

רוים האָט געהאַט דאָס גליק אייניגע לענדער אויף'ן פרידליכען וועג,
אָהן קריג, צו נעהמען אין בעזיץ. אַזוי האָט זי געקראָגען פּערגאַמום נאָר דורך
אַ צוואה פון אַטטאַלוס דעם 3טען אין יאָהר 133 פ. קר. דיזער אַטטאַלוס איז
געווען אַ גרויסער טיראַן. ער האָט אַלע זיינע פערוואַנדטע געלאָזט אומ-
בריינגען, ווייל ער האָט צו זיי קיין צוטרויען ניט געהאַט, און האָט פאַר זיין
טויט אָפּגעזאָגט דאָס לאַנד צו רוים. פּערגאַמום איז געוואָרען אַ רוימישע
פּראָווינץ אונטער דעם נאָמען אַ זי אַ.

דאָס רוימישע רייך איז פערגרעסערט געוואָרען פון די פּוניש קריגען
אָן אין א צייט פון 125 יאָהר אויף 25,000 קוואַדראַט־מיילען, דאָס הייסט,
עס איז פערגרעסערט געוואָרען אין 10 מאָל. מיר נעפינען פיר ניצליך צו

א באַרבאַר טויטעט זיך און זיין פרוי נאָך א פערלאָרענער שלאַכט.

געבען א קורצען איבערבליק איבער דעם גלענצענדען ערפאָלג, וואָס רוים
האָט געהאַט זינט זי איז געגרינדעט געוואָרען.

אָנפאַנגס איז רוים געווען אָן אָפענער אָרט צווישען בערגלאַך, אונטער
וועלכע דאָס קלענסטע איז געווען זעהר שטייל (ד. ה. גאָר ניט משופּע),

און דעריבער איז אויף איהם נעגרינדעט געוואָרען די בורג אלס צופלוכטס־ארט אין צייט פון קריג. דער קלימאט איז דאָרט געווען ניט זעהר קיין געזונטער, אזוי דאָס פון דער נאטור איז רוים ניט געווען זעהר בעגינסטיגט. אבער זי איז געשטאנען אין מיטען איטאליען, וואו זי האָט געקענט פערשפרייטען איהר הערשאפט אין אלע טיילען פון דיזען לאנד. רוים איז געלעגען אויף ן לינקען ברעג פון דעם טייך טיבער, אייניגע שטונדען גאנג פון זיין מינדונג, ד. ה. פון דעם אָרט, וואו ער גיסט זיך אריין אין ים. דערמיט איז זי זיכער געווען פון א פלוצלונגען איבערפאל פון זעע־רויבער אָדער פון אן אויסלענדישען פיינד, אבער עס איז איהר ניט שווער געווען צו שיקען איהרע האנדל־שיפען אין אנדערע לענדער און בריינגען פון דאָרט וואָס זי האָט געברויכט פיר זיך.

מיר וויסען וועניג אָדער כמעט גאָר ניט פון די פרידליכע בעציהונגען פון רוים צו אנדערע פעלקער. די געשיכטע ערצעהלט אונז נאָר פון איהרע קריגען. די ערסטע מלחמות האָט רוים געפיהרט מיט די לאטינישע שטעדט, מיט אלבא אן דער שפיץ. דיזעם איז פארגעקומען אין דער ערסטער פעריאָדע פון דער רוימישער געשיכטע, אין דער פעריאָדע פון די קעניגען. דער רעזולטאט פון דיזע קריגען איז געווען, דאָס רוים האָט געקריגען די העגמאניע, די פיהרערשאפט איבער אלע לאטינישע שטעדט. נאָך דעם האָט זיך אנגעפאנגען די צווייטע פעריאָדע, די פעריאָדע פון דער רעפובליקאנישער רעגירונג. דאָן האָט רוים אנגעפאנגען צו פיהרען מלחמות מיט די איטאליעניש פעלקערשאפטען און מיט די עטרוסקען, וועלכע זיינען געלעגען צו צפון פון רוים. אין דיזער פעריאָדע קען מען ניט אנצייגען אויף גרויסע קריגס־קאמאנדירען אָדער טיכטיגע שטאאטס־מענער. אין אנפאנג פון דיזער פעריאָדע איז רוים געשטאנען צווישן מאל ביים ברעג פון אפנרונד, איין מאל אין דעם קאמף מיט פאָרסענא דעם עטרוסקער, און דעם צווייטען מאל, וועז די גאלליער זיינען זיי בעפאלען, אבער דיזע שטורמס האָבען רוים נאָר געבויגען, ניט געבראָכען. אויסער דיזע צווי מאל האָט רוים קיינמאל ניט געשלאָסען פרידען נאָך א נידערלאגע. אין דיזער פעריאָדע האָט זיך רוים אויסגעצייכענט מיט איהר טוגענד, מיט איהרע שענע מדות. אין יענער צייט האָבען זיך געבויגען פאָר רוים די וואלסקער, די אקוער, די פידענא און די וועאי, נאָכדעם זיינען אונטערגעוואָרפען געוואָרען די סאבינער, סאמניטער אין עטרוריער. נאָכדעם זיינען אויך די גריכישע שטעדט פון דרום־איטאליען געפאלען אונטער די הערשאפט פון רוים. דאָן איז גאנץ איטאליען, אויסער גאלליען אין צפון, געוואָרען אונטערטעניג צו רוים. דאָס איז געווען דער

צושטאַנד פון רוים אין יאָהר 266 פ. קר., 488 זאָהר זינט די שטאָדט רוים איז געגרינדעט געוואָרען.

די לעצטע מלחמות האָבען געבראַכט אַ פרעמדען געגנער אויף'ן איטאַ-ליענישען באָדען. פּיררהוס האָט געצייגט די רוימער, ווי ווייט די מאַצעדאָ-ניער און די גריכען שטעהען העכער פון זיי אין דער קריגס־קונסט. אָבער מיט דער לעקציאָן, וואָס ער האָט זיי געגעבען, האָבען זיי זיך אויסגעלרענט ווערען זיינע בעזיגער. נאָך דעם איז אויסגעוואַקסען פיר זיי אַ זעהר מעכטיגער געגנער אויסער איטאַליען. דיזער געגנער איז געווען קאַרטהאַגאָ. דיזע געגנער האָבען זיי געצוואונגען פיהרען קריג אויף'ן ים, אין אַפריקאַ און אין שפּאַניען. קאַרטהאַגאָ איז דאַמאָלס געווען די איינציגע הערשערין איבער דעם וועסטליכען טייל פון דעם מיטעללענדישען מעער. אום קאַרטהאַגאָ צו בעהערשען, האָט רוים זעלבסט געמוזט ווערען אַ שטאַרקע ים־מאַכט, האָט געמוזט זיך פערשאַפען אַ מעכטיגע פלאָטע, וועלכע האָט בעדאַרפט איבער-פיהרען איהרע קריגער נאָך סיציליען, סאַרדיניען, שפּאַניען און אַפריקאַ. צוויי לאַנגע קריגען האָט רוים געמוזט פיהרען מיט קאַרטהאַגאָ ביז עס איז איהר געלונגען צו ברעכען איהר שטאָלץ, און נאָך אַ דריטען קריג האָט רוים זי אין גאַנצען פערניכטעט. אין האַנניבאַל'ן האָט רוים געפונען אַ מעכ-טיגען געגנער. אַזאַ געגנער האָבען זיי אין זייער גאַנצען געשיכטליכען לעבען ניט בעגעגענט. כמעט אָהן אַ שום שטיצע פון קאַרטהאַגאָ האָט האַנניבאַל גאַנצע פופצעהן יאָהר געפיהרט קריג מיט די רוימער אין דער פרעמד, אויף'ן איטאַליענישען באָדען. די רוימער האָבען געהאַט פיעלע נידערלאַגעס פון האַנניבאַל'ן, און אַזעלכע, ווי זיי האָבען געהאַט ביי באַננאָ, האָבען זיי קיינמאָל אין זייער לעבען אַלס פאָלק ניט געהאַט. אָבער די אויסדויער פון די רוימער האָט זיי געמאַכט פיר זיגער. מיט האַנניבאַל'ן איז קאַרטהאַגאָ אויך צו גרונד געגאַנגען (146 פ. קר.).

צווישען דעם ערסטען און דעם צווייטען פּונישען קריג האָט רוים גע-האַט פיעל צו טאָן ביז זי האָט איינגענומען די קעלטען און די גאַלליער אין צפון־איטאַליען. באַלד נאָך דעם האָט זיך רוים גענומען צו גריכענלאַנד און האָט געהאַט פיעל צו טאָן ביז עס איז איהר געלונגען בעצווינגען דעם מעכטיגען פיליפּ פון מאַצעדאָניען. לאַנג האָט עס גענומען, פיעל בלוט איז פערגאָסען געוואָרען אין שפּאַניען ביז די רוימער האָבען זיך דאָרט בעפעס-טיגט און די איבעריער זיינען געוואָרען אונטערטעניג. נאָך דיזע אַלע זיגען איז רוים געוואָרען די אַליין־הערשערין אין מערב־טייל פון מיטעללענדישען מעער.

כמעט אין דער זעלבער צייט זיינען די רוימער געווארען די הערשער אויף אין דעם מזרח פון מיטעלענדישען מעער. צווישען דעם צווייטען און דעם דריטען פונישען קריג האבען די רוימער בעזונט מאצעדאניען. זיי זיי-נען אריבערגענאנגען דעם העלעספאנט, די שמאלע ים-שטראס, וואס טיילט אפ אזיען פון אייראפא, אום צו בעצווינגען דעם סירישען קעניג אנטיאכום דעם גרויסען. א טייל פון קליין-אזיען איז געווארען א רוימישע פראווינץ און די איבריגע לענדער דארט, וואס האבען נאך ניט געהאט קיין אייגענע פיר-סטען, זיינען געווען געהארזאם צו רוים און האבען געטאן אלץ, וואס זי האט פערלאנגט, גלייך ווי זי וואלט דארט געהערשט. צו דער אונאייניגער, צורי-סענער גריכענלאנד האט דער רוימישער סענאט לאנג געהאט א רעספעקט צו-ליב דער גריכישער גייסטיגער בילדונג. אבער ענדליך, נעמליך אין דעם זעלבען יאהר, וואס קארטהאגא איז צושטערט געווארען, איז אויך קארינטה אונטער-געגאנגען און מיט איהר איז דער לעצטער שטראהל פון גריכישער פרייהייט פערלאשען געווארען.

אזוי איז רוים געווארען די אליין-הערשערין אין מיטעלענדישען מעער. וועז עס זיינען נאך דא און דארט געבליבען אייניגע קלייניע אונאפהענגיגע לענדערייען, זיינען זיי אויך בים-לאכווייז ארונטערגעפאלען אונטער די רוי-מער, וועז זייער צייט איז געקומען, ווי עס איז געווען מיט קרעטא, נומידיען, סיריען, פאנטום און ארמעניען.

די רוימישע קולטור ביז דער צייט פון די פונישע קריגען.

די הויפט-בעשעפטיגונג פון די רוימער אין פערלויף פון פיעלע יאהר-הונדערטער איז געווען דער אקערבוי, וועלכען זיי האבען גערעכענט פיר זעהר אן עהרנפולע ארבייט. און דעריבער, וועז זיי האבען איינגענומען א לאנד, האבען זיי ניט געזוכט זיך בערייכערן דורך דעם זיג מיט גלאנץ, נאר זיי פלענען אפנעהמען פון די בעזיגטע א דריטעל פון זייערע פעלדער. די אינ-סטרומענטען, וואס זיי האבען געברויכט צו דיזער ארבייט, זיינען געווען די זעלבע, ווי ביי די גריכען, נעמליך: די סאכע, וועלכע איז אין יענע אלטע צייטען בעשטאנען פון א קרומען האלץ, א וואגען מיט צוויי רעדער, וועלכען זיי פלענען געברויכען אין דער פעלד-ווירטשאפט, א וואגען מיט פיער רעדער צו איבערפיהרען שווערע משאות, א בראנע, א האק, א גראב-אייזען, א סערפ, פערשיידענע זיפען און רעשעטעס. זיי פלענען אקערן דריי מאל. די תבואה פון די פעלדער פלענען זיי אראפנעהמען מיט דעם סערפ און בריינגען דאם אין שייער, וואו זיי פלענען עס דרעשען פון די שטרוי און מעקענע דורך חיות

אָדער דורך א דרעש־וואָגן. נאָכדעם פלעגען זיי די תבואה אויסרייניגען אָדער דורכווירפלען מיט א שויפל אָדער מיט א גרויסע רעשעטע. מעהרסטענס פלעגען זיי געברויכען וויין און רעטשקע, גערשטען און האָבער פלעגען זיי זעען וועניגער.

די רוימער פלעגען געברויכען אָלס שפייז זעהר פיעל גאָרטען־פרוכט, אָלערלייי גרינסען און בוימער־פרוכט, בעזונדערס עפּעל און בארען. אין די שפּעטערע צייטען, וען דער אקערבוי איז ביי זיי שוואכער געוואָרען, האָבען זיי אָנפאַנגען צו קולטיווירען (בעארבייטען) וויין. די וויינטרויבען פלעגען זיי אָרונטערנעהמען אין אָקטאָבער. פריהער פון אָלץ פלעגען זיי די טרויבען טרעטען מיט די נאַקעטע פים אין גרויסע קובלען, נאָכדעם פלעגען זיי

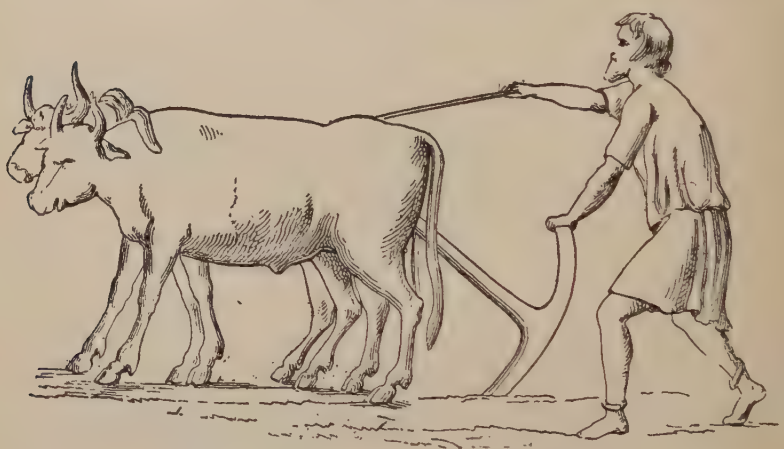

רוימישער בויער. נאָך אַנטיקער פאַרשטעלונג.

די טרויבען אַרייַנברייַנגען אין א קעלטער. אָלס דער וויין איז פערטיג געוואָרען, פלעגט מען איהם אין פעסלאָך אַרויפטראָגען אין די אויבערסטע עטאַזשען אין א בעזונדער צימער, וואָס איז געווען בעשטימט פיר דיזען צוועק; נאָך דעם, וויי דער וויין איז דאָרט געשטאַנען די נעטיגע צייט, האָט מען איהם צוריק אַרייַנגעטראָגען אין דעם קעלטער.

אין לאַטיום און קאַמפּאַניען איז פון גאַנץ אָלטע צייטען געווען ענטוועקעלט די אויל־קולטור (בעארבייטונג פון בוימעל). אויל־בערטען פלעגען זיי פלאַנצען אָדער אין בעזונדערע גערטנער, אָדער צווישען די תבואה פעלדער. פיהצוכט איז ביי זיי ניט געווען ענטוויקעלט, זיי האָבען זיך פערשאפט פון די גרעסערע פיה נאָר אזוי פיעל, ווי פיעל זיי האָבען געברויכט צו דער אַר־

בייט. עס איז ביי זיי נעווען שטאַרק ענטוויקעלט די צוכט פון שאַף, ווייל דערפון פלעגען זיי מאַכען גוטע געשעפטען אין האַנדעל. בעזונדערס גרויס איז ביי זיי געווען די ביינעל־צוכט, ווייל זיי פלעגען זעהר פיעל האַניג געבראָכט כען ביי זייערע טישען; זיי האָבען קיין צוקער ניט געהאַט, פלעגען זיי גע־ברויכען האַניג צום קאָכען, צום באַקען און צו פערזיסען די ווייגען.

די האַנט־ארבייט האָט אין רוים קיין עהרען־ארט ניט פערנומען, דאָס האָט זיך ביי זיי גערעכענט פיר זעהר א גענייגע, נידריגע בעשעפטיגונג. פיר ארבייט מוז מען דאָך בעצאָהלען, און דער פרייער רוימער האָט ניט געארבייט פיר גענלט; דאָס האָט געפאַסט, נאָך זייער בעגריף, נאָר פיר א שקלאַף; דערביבער האָט קיין ארבייטער זיך ניט געקענט צושלאָגען צו א הויבער רעגי־רונג־שטעלע. אפילו א שרייבער האָט ניט געקענט בעקומען א רעגירונג־שטעלע כל זמן ער איז נעווען א שרייבער ביי אן אנדער פערזאָן פיר גענלט. מיט האַנט־ארבייט פלעגען זיך ביי זיי בעשעפטיגען אין די אלטע צייטען נאָר שקלאַפען, פרעמדע און קליענטען. די האַנדווערקער האָבען זיך שוין אין זעהר אלטע צייטען פעראייניגט אין צעכען (ארבייטער־פעראיינען). מען זאָגט, דאָס דיזע ארדנונג האָט נאָך דער קעניג נומא איינגעפיהרט. עס איז נעווען ביי זיי א צעך פון פלויטען־שפילער (מוזיקאַנטען), צעכען פון גאָלד־שמידען, פון קופער־שמידען, צימערלייט (סטאָליארעס), שטעפער, פאָר־בער, וועבער, שוסטערס א. ד. גל.

נידריגער פון אלע סאָרטען ארבייט איז ביי די רוימער געווען קוכערי, נאָר נאָך דעם, ווי זיי זיינען בעקאַנט געוואָרען דורך די קריגען, וואָס זיי האָבען געפיהרט מיט סיציליען און גריכענלאַנד, מיט די בעסערע שפייזען פון אויסלאַנד, האָבען זיי מעהר אנגעהויבען צו פערשטעהן דעם ווערט פון דיזער ארבייט און צו שעצען זי. עס האָט זיך ביי זיי ענטוויקעלט מיט דער צייט א שרעקליכער לוקסוס אין שפייז־זאכען, איבערהויפט שפעטער אין דער צייט פון די קיסרים.

דער ערסטער בעקער־צעך איז געגרינדעט געוואָרען אין רוים אין יאָהר 171 פ. קר. פריהער פלעגען שקלאַפען צומאָהלען די תבואה און די שקלאַפינס האָבען געבאַקט אונטער דער אויפזיכט פון די הויז־פרויען. עס זיינען אויך נעווען בירגער, וואָס האָבען זיך בעשעפטיגט מיט קוילען (שלאַכטען) שאָף און רינדער אום דאָס פלייש צום פערקויפען צום עסען. דאָס פלייש פלעגען זיי פערקויפען אין קראָמען. אָבער די גרויסע גוט־בעזיצער פלעגען מעהרסטענס בעציהען פלייש פון זייערע אייגענע גיטער.

די טעפער פֿלעגען מאַכען די געטער־בילדער, אָבער דאָס פּאַלק האָט באַלד אָנגעהויבען קוקען מיט פּעראַכטונג אויף דיזע קונסטלאָזע אַרבייט, און מען האָט אָנגעפֿאַנגען צו ברייגען געטער־בילדער פון גריכענלאַנד און פון אזיען. עס זיינען געווען פערשיידענע צעכען פון מעטאַל־אַרבייט, שוסטערס, גאַרטנער־מאַכערס, שניידערס. אין די גאַנץ אַלטע צייטען האָבען די רוימער ניט געגאַלט זייערע בערד. אום 300 יאָהר פ. קר. האָט מען געבראַכט באַרבערס פון סיציליען און דאַמאַלס האָבען זיך רוימער אָנגעפֿאַנגען צו גאַלען די בערד. מערקווירדיג, דאָס די באַרבער־הייזער זיינען שוין דאַמאַלס געווען אַן אָרט, וואו יונגע לייט פֿלעגען צוזאַמענקומען צו שמועסען און הערען נייס.

קונסט־אַרבייט האָט זיך ביי די רוימער ענטוויקעלט זעהר שפּעט. און אויך דאַן האָבען זיי קיין זעלבשטענדיגעם ניט בעשאַפען, אַלץ איז געווען נאָכגעמאַכט. נאָר אין אַרכיטעקטור האָבען זיי טיילוויז אייגענעם אריינגעברַאכט. פון מעריצין האָבען זיי וועניג געוואוסט. זייערע דאָקטוירים זיינען מעהרסטענס געבומען געווָארען פון גריכענלאַנד. ערסט אין יאָהר 219 פ. קר. ווערט דערמאָהנט א רוימישער דאָקטאָר אַרכאַגאַטהאָס.

נאָך נידריגער איז ביי די רוימער געשטאַנען די גאַסט־ווירטשאַפט (האָטעל־געשעפט), וויל אַן אַנשטענדיגער רוימער האָט עס געהאַלטען פיר א שאַנדע צו געהן אין א גאַסט־הויז, און דעריבער זיינען ביי זיי קיין אַנשטענדיגע גאַסט־הייזער ניט געווען.

די אונטערע באַמטע האָבען געהערט צו דער קלאַס פון האַנדווערקער. די שרייבער פֿלעגען נאָך אין די ערסטע צייטען זיין נאָר בירגער, און דעריבער איז עס דאָך אייניגערמאַסען געווען אַן עהרען־אַמט. אָבער זינט די שרייבער אָנגעפֿאַנגען קריגען געצאָהלט פיר זייער אַרבייט, האָבען זיי מעהר ניט געקענט צוגעלאָזען וועלען צו א העכערען אַמט. אָבער דערפאָר האָבען זיי געוואוסט, ווי צו מאַכען פון דיזער בעשעפטיגונג גרויסע רייכטימער. דורך די הענט פון די שרייבער פֿלעגען דורכגעהן גרויסע סומעס רעגירונגס־געלדער, און זיי האָבען פערשטאַנען דאָס אויסצונוצען מיט אַן אָרענטליכען אָדער ניט אָרענטליכען וועג אום רייך צו ווערען דערפון. די העכערע באַמטע האָבען מעהרסטענס געוואוסט פון דיזע רויבערייען, אָבער זיי פֿלעגען עס פערשווייגען און קוקען דורך די פינגער, איבערהויפט איז עס געווען דער פאַל אין די פּראָווינצען. מעהרסטענס זיינען די שרייבער געווען אונגעבילדעטע אָדער האַלב־געבילדעטע לייט. אָבער דאָך האָט זיך אין זיי ענטוויקעלט א געוויסע אָרט שטאַלץ דערמיט, וואָס זיי, אַלס שטענדיגע באַמטע, האָבען

גוט געוואוסט די געזעצען און די בעשלוסען פון סענאט, פיעל בעסער ווי אלע אנדערע בעאמטע, וועלכע זיינען ערוועהלט געוואָרען נאָר אויף איין יאָהר.

די פאָליציסטען פלעגען זיין נאָר בירגער אָדער פרייגעלאָזענע, אָבער קיין שקלאף איז ניט געווען צוגעלאָזען צו דיזער שטעלע. די פאָליציי־לייט, אָדער ווי זיי האָבען זיך גערופען אין רוים „ליקטאָרען", האָבען אויסער זייער געהאלט געהאט אויך אנדערע זייטיגע אייגקונפטען, בעזונדערס אונטער דער הערשאפט פון געווייסענלאָזע שטאטהאלטער אין די פראָווינצען. פיעל ערגער געשטעלט פון די ליקטאָרען זיינען געווען די וויאָטאָרען. דאָס איז געווען א קלאָס בעאמטע, וואָס זייער פליכט איז געווען צו רופען די סענאטאָרען פון זייערע גיטער צו די זיצונגען אין סענאט, און די בעשלוסען פון פאלק אָדער פון סענאט איבער דאָס לאנד צו טראָגען. דיזער סאָרט בעאמטע פלעגט געמומען ווערען פון די נידריגסטע בירגער, מעהרסטענס פון פרייגעלאָזענע, וועלכע שקלאפען פון די העכערע בעאמטע. נאָך וועניגער געאכטעט איז געווען די בעשעפטיגונג פון פראָקאָנען אָדער אויסרופער. זייער פליכט איז געווען: ארדנונג צו האלטען אין פאלקס־פערזאמלונגען, רופען דאָס פאלק צו די געמיינשאפטליכע שפילען, פאָרלעזען פאָר'ן פאלק נייע געזעצען, רופען צו לווית א. אנד. דיזע בעשעפטיגונג איז אָבער געווען זעהר אייגטערעגליך. כמעט אלע פראָקאָנען זיינען געווען פרייגעלאָזענע שקלאפען. די דאָלמעטשער, וועלכע מען פלעגט געווהנליך געבען צו יעדען שטאטהאלטער אין די פראָווינצען, האָבען זיך גערעכענט פיר עביליעטע. די דאָלמעטשער פלעגט אויך זעהר אָפט דער סענאט געבויכען, בעזונדערס וען עס פלעגען אנקומען אין רוים געזאנדטע פון פרעמדע לענדער.

פיר דעם דינסט אין קריג פלעגען די רוימער קריגען געצאהלט. אין די ערסטע צייטען פלעגען זיי טאָן אלץ, וואָס בעלאנגט צום קריג־דינסט אויף אייגענע רעכנונג. אין יאָהר 406 פ. קר. האָט דער סענאט בעשלאָסען, דאָס די בירגער, וואָס דינען אין קריג, זאלען בעקומען געהאלט פון דער שטאָטס־קאסע. מיר ווייסען יעצט ניט גענוי, ווי גרוים דיזער געהאלט איז געווען. אָבער דאָס ווייסען מיר ריכטיג, דאָס דער בעאמטער איבער א ראָטע סאלדאטען האָט בעקומען צוויי מאל אזוי פיעל געהאלט, ווי א פוס־סאלדאט, און א רייטער האָט בעקומען דריי מאל אזוי פיעל. דעם געהאלט פלעגען די סאלדאטען בעקומען אויסגעצאהלט צו ענדע פון יאָהר, אָדער צו ענדע פון א קריג. וואָס די סאלדאטען האָבען געוויבט אין שלאכט אָדער בייס אייננעהמען א שטאָדט, האָבען זיי געמוזט איבערגעבען צו די בעאמטע, נאָר א קלייניגם טייל האָבען זיי געהאט דאָס רעכט זיך איבערלאָזען, אָבער

זיי האָבען בעדאַרפט שווערען, דאָס מעהר האָבען זיי ניט גענומען. דאָס געלט פון פערקויפען די געפאַנגענע פלעגט דער שטאַאַט צונעהמען.

די סאָלדאַטען פלעגען זעהר אָפט קריגען גרויסע מתנות פון זייערע קאָמאַנדירען אין דער צייט פון זייערע טריאומף־צוגען. דער געהאַלט פון דעם קריגס־דינסט איז אמת ניט געווען גרויס, אָבער דערפאַר האָבען די סאָלדאַטען גענומען געהאַלט אויך אין דער צייט פון פרידען. דיזעס אָבער האָט זיי אָפּגעוועהנט פון צו טאָן פרידליכע און נוצליכע אַרבייט. דערצו האָט זיי אָנגעצויגען דער כבוד, וואָס זיי פלעגען ערהאַלטען פון דער גע־בילדעטער קלאַס פיר זייער העלדענמוט.

שוישפּילער (אַקטיאָרען) בעגעגנען מיר אין רוים נאָך אין מיטען פון פערטען יאָהרהונדערט פ. קר. אָנפאַנגס זיינען זיי געווען נאָר טענצער, וואָס פלעגען טאַנצען צום טאַקט מיט דעם שפּילען אויף דער פלויט, נאָכדעם איז צוגעקומען דערצו זינגען פערזען מיט שפּאַס־מאַכעריי. אין מיטען פון דריטען יאָהרהונדערט פ. קר. זעהען מיר שוין אין רוים אַ ביהנע מיט קונסטמעסיגע שטיקער. אָנפאַנגס זיינען די שוישפּילער געווען נאָר שקלאַפען אָדער פרייגעלאָזענע שקלאַפען. שפּעטער בעגעגנען מיר שוין אויך גריכישע שוישפּילער. די בעלוינונג פיר דיזען סאָרט אַרבייט איז געווען זעהר אַ מעסיגע, אָבער ווען די שוישפּילער האָבען זיך אויסגעצייכענט, פלע־גען זיי בעקומען פון פּובליקום עקסטראַ געשאַנקען. די שוישפּילער האָבען געהאַט אַיינגעריכט שולען, וואו זיי פלעגען געבען אונטערריכט אין זייער קונסט, און דערפאַר פלעגען זיי בעקומען בעזונדערע געצאָהלט. שלעכטע אַקטיאָרען פלעגען זעהר אָפט שלעכט בעהאַנדעלט ווערען פון די צושויער.

אויך די דיכטער זיינען ניט געווען געאַכטעט ביי די רוימער. זיי זיינען מעהרסטענס געווען אויסלענדער, אָרים און פון נידריגער אָפּשטאַמונג. ל י ו ו י ו ס אַ נ ד ר אָ נ י ק ו ס, וועלכער האָט אין יאָהר 240 פ. קר. דאָס ערסטע שוישפּיל אויפגעפיהרט, איז געווען אַ פרייגעלאָזענער שקלאַף. די פּיעסע האָט ער איבערזעצט פון גריכיש אין לאַטיין. דער ט ר אַ ג י ק ע ר אַ ט ט י ו ס, וועלכער האָט געלעבט אין דער ערסטער העלפט פון צווייטען יאָהרהונדערט פ. קר., איז געווען אַ זוהן פון אַ פרייגעלאָזענעם שקלאַף. דאָס זעלבע איז אויך געווען דער בעריהמטער ה אָ ר אַ צ י ו ס. אַלס שקלאַף און פרייגעלאָזענער האָט צ אֶ צ י ל י ו ס ס ט אַ צ י ו ס געשריבען זיינע קאָמעדיעס אום 180 פ. קר., און דער אינגערער דיכטער פון זיין צייט ט ע ר ע נ ט י ו ס איז געקומען אין רוים אַלס שקלאַף. דער פּאָעט פּ אַ ק ו ר י ו ס האָט זיך געמוזט בעשעפטיגען מיט מאַלעריי און פּ ל אַ ו ט ו ס

האָט געמוזט ארבייטען ביי א בעקער אויף א האנט־מיהל אום צו פערדינען זייער ברויט. די דיכטער פלעגען אמאל בעקומען עטוואָס שטיצע פון די רייכע, אבער ביים פאָלק האבען זיי קיין ווערט ניט געהאט. האָט זיך אבער ווער עס איז פון די שרייבער פון קאמעדיעס ערלויבט אָנצוגרייפען א פאר־נעהמע פערזאָן פון רוימישען אדעל איז ער דערפאר שרעקליך פערפאָלגט געוואָרען. נ אָ ו ו י ו ס איז אריינגעפאלען אין געפענגנים דערפאר, וואָס ער האָט זיך ערלויבט אָנגרייפען סציפיא אפריקאנוס דעם ערסטען, און ווען ער איז ארוים פון געפענגנים, האָט ער געמוזט זיין פאטערלאנד פערלאָזען וועגען א נייעם פערברעכען פון דעם סאָרט.

א לעהרער האָט ביי די רוימער, אין דער גאנצער צייט פון דער רעפובליק, קיין גרויסען ווערט ניט געהאט, ווייל א לעהרער האָט געמוזט געצאָהלט פיר זיין ארבייט, און בעצאָהלטע ארבייט איז געשטאנען נידריג אין רוים, ווי מיר האָבען עס שוין פריהער געזעהן. די רוימער, ווי אויך די גריכען, האָבען געקוקט אויף א לעהרער מיט דער זעלבער פעראכטונג ווי אויף א שקלאף. אין אלגעמיין האָבען זיי פעראכטעט די בילדונג אָדער די קונסט, וואָס מען האָט געמאכט א געשעפט אום געלט דערפון צו מאכען. אזא בילדונג אָדער קונסט איז ביי זיי געשטאנען אויף דער זעלבער שטופע ווי א האנט־ווערק. אויף דיזער מדרגה איז ביי זיי געשטאנען ניט נאָר דער עלעמאנטאר־לעהרער, נאָר אויך דער העכערער לעהרער, און דעריבער פלעגען זיך איבערגעבען צו דער לעהרערי נאָר מענשען פון דער נידריגער קלאס. דאָלטען א שולע איז געווען דאָס לעצטע מיטל צום פערדינען אויף לעבען. זעהר אפט פלעגען זיך דערמיט בעשעפטיגען אויסגעדינטע סאָלדאטען, וועל־כע האבען ניט געקענט געפינען עטוואָס בעסערעס פיר זיך. די געצאָהלט פיר אונטערריכט איז געווען זעהר א קליינע. דער שכר־לימוד פלעגט געצאָהלט ווערען מאָנאטליך. אויף א יום טוב אָדער עפעס אן אנדער פייערליכע גע־לעגענהייט פלעגען די עלטערן געבען צו די לעהרער פון זייערע קינדער מאנכע מתנות. אבער דער אונטערריכט פיר געלט האָט זיך ענטוויקעלט אין רוים ערסט נאָך דעם צווייטען פונישען קריג. דער ערסטער לעהרער, וואָס האָט אָנגעהויבען צו נעהמען געהאלט פיר זיין אונטערריכט איז געווען א פריגע־לאָזענער שקלאף מיט'ן נאמען ס פ ו ר י ו ס ק א ר ו ו י ל י ו ס. בעזונ־דערס פלעגען די רוימער זוכען א גריך פיר א לעהרער, אבער אויך דיזע הא־בען קיין גרויסען כבוד ניט געהאט פון די רוימער. די גריכישע לעהרער און דאָקטוירים פלעגען זיך אומשלעפען איבער גאנץ איטאליען און זיינען דא־מאָלס געווען בעוואוסט אונטער דעם נאמען „די הונגעריגע גרעקלאך". די

רוימער האָבען זיך אין אַלגעמיין געהאַלטען גרוים געגען אַ פאַלק, וואָס איז געווען זיי אונטערוואָרפען, וואָס לעבט אין אָרימקייט און איז נאָך דערצו געצוואונגען זיך צו ערנעהרען דורך זיינע קענטניסען.

דער אַנדעל איז ביי די רוימער ניט געשטאַנען הויך. ער האָט ביי זיי קיין בעזונדערע בעדייטונג ניט געהאַט. עטרוריען איז אין דיזער הינזיכט געשטאַנען פיעל העכער פון רוים. דער עלטסטער אַנדעל אין רוים, ווי אי-בעראַל, איז געווען דער טויש־אַנדעל. די בויערן פלעגען ברייננען די פּראָ-דוקטען פון זייער ערד־אַרבייט אין שטאָדט און פלעגען בייטען מיט די פאַב-ריקאַנטען אויף זייערע פאַבריק־זאַכען, אָדער מיט די האַנט־ווערקער אויף זיי-ערע אַרבייט־זאַכען. דיזער טויש־אַנדעל פלעגט פאָרקומען אין געוויסע בע-שטימטע טאָג, מאַרק־טעג. די זאַגע שרייבט צו די איינפיהרונג פון געוויסע מאַרק־טעג צו סערוויום טוליום. עס האָט ניט לאַנג גענומען און די רוימער האָבען פערשפרייט זייער אַנדעל אין פיעלע שטעדט, וואָס זיינען געשטאַנען ביי די ברעגען פון איטאַליען, איבער די נאָהענטע אינזלען און אפילו אין צפון־אַפריקא. אזוי האָט זיך ענטוויקעלט ביי זיי דער זעע־אַנדעל. רוים האָט שוין אין יאָהר 509 פ. קר. געשלאָסען א אַנדעלס־אַפּמאַך מיט קאַר-טהאַגא. די רוימער פלעגען בריינגען אין קאַרטהאַגא זייערע תבואות, אויל און ווין, און פלעגען בעקומען דערפאַר עדלע מעטאַלען, עדעל־שטיינער און שקלאַפען. פיעל מעהר איז דער אַנדעל פערבריייטערט געוואָרען ביי די רוימער אין דער צייט, וועו זיי האָבען איינגענומען לענדער, איבערהויפט נאָך דער אונטערוואָרפונג פון מאַצעדאָניען, אזיען און קאַרטהאַגא.

אָבער אויסער די גרויסע סוחרים האָט די קאָמערציעלע קלאַס אין רוים ניט געהאַט קיין גרויסען ווערט און איז געשטאַנען אויף א זעהר נידריגער מדרגה. דער קליין־האַנדעל איז פישוט געווען א חרפה, ווייל עס איז איבערל געווען אן איבערצייגונג, דאָס די קליינע הענדלער בעטריגען די קויפער אין פרייז, אין וואָג, אין מאָס, און פעלשען די וואַארע, וואָס זיי פערקויפען. דער גייסט פון יענער צייט אין רוים איז געווען, דאָס אלץ, וואָס א מענש פערדינט מיט זיין מיה און זיין אַרבייט, איז געווען שענדליך, שקלאַפיש; שען און עהרענפול איז געווען אויסצורויבען גאַנצע פראָווינצען, זיך אויסדרעהען פון דער שטראָף, וואָס דאָס געזעץ האָט בעשטימט פיר אזעלכע רויבעריין, און נאָכהער צו פיהרען אן אויסגעלאַסענעם לעבען אין דיזע רייכטימער. צו בע-שעפטיגען זיך מיט קליין־האַנדעל איז געווען א שאַנדע, אָבער צו פערלייהען געלט צו שקלאַפען זיי זאָלען זיך בעשעפטיגען מיט'ן קליין־האַנדעל און נעה-מען ביי זיי דערפאַר גרויסע פראָצענטען, וואוכער, דורך וועלכע יענע זיינען

פּערַאַרימט געוואָרען און דער גאַנצער פערדינסט זייערער איז געבליבען ביי די שענע מענשען, די קרעדיטאָרען, — דאָס איז געווען שען און עדעל. יע, די גאַנצע וועלט־געשיכטע בעווייזט, דאָס עס איז אימער געווען עהרענפולער צו גנב'ענען און רויבען אייַדער צו אַרבייטען. ערווערבען גרויסע רייכטימער דורך גנבה און גזלה איז געווען אַריסטאָקראַטיש, און פערדינען כשר זיין ברויט דורך אַרבייט איז געווען א שאַנדע, דאָס איז געווען שקלאַפיש.

אויך וועקסעל־געשעפט האָט זיך אין רוים זעהר פריה ענטוויקעלט. די־זעם האָט געפּאַדערט דער האַנדעל מיט אויסלאַנד, דורך וועלכען די סוחרים פלעגען בעקומען פערשיידענע געלט־סאָרטען. עס זיינען שוין דאָמאָלס גע־גרינדעט געוואָרען באַנקען, וועלכע פלעגען אָננעהמען דעפּאָזיטען פיר קליינע צינזען און פלעגען פערלייהען דאָס געלט צו סוחרים פיר גרעסערע צינזען. אין רוים פלעגען די באַנקירען נעהמען געוועהנליך 12 פּראָצענט א יאָהר און אין די פּראָווינצען 20 פּראָצענט און העכער.

אין די אלטע צייטען איז קיין געלט ניט געווען אין געברויך. שפּעטער האָט מען אָננעמען פיר א פּרייז־מאָס א רינד. דערפון נעהמט זיך וואָס אין די אלטע צייטען איז די געלט־שטראָף געווען בעצייכענט און פעסטגעזעצט אין דער צאָהל פון רינדער און שאָף, אזוי פיעל רינדער אָדער שאָף פיר א פער־ברעכען. דאָס לאַטיניש וואָרט „„פּעקוניא", וועלכעס בעצייכענט „געלט", שטאַמט פון דעם וואָרט „פּעקום"—„פיה". שפּעטער האָט מען אָננעפאָנגען צו געברויכען מעטאַלענע מינצען. די ערסטע מינצען זיינען געווען געמישט פון קופּער, צין און בליי. זיי האָבען געהאַט א פאַרמע פון א דיקען לענגליכען פיער־עק, אויף וועלכען עס איז געווען אויסגעפּרעגט (אויסגעשלאָגען) דאָס בילד פון א רינד, א שאָף אָדער א שוויין.

אייגנטליכע מינצען האָבען די רוימער אָננעפאָנגען צו פּרעגען אין דער צייט פון די דעצעמווירען. די מטבעות זיינען דאָמאָלס געווען פון קופּער, קיילעכדיג, און האָבען געוואויגען א פונט יערע. אזא מטבע האָט ביי זיי געהייסען א ס , און דיזע מטבע איז ביי זיי געווען די איינהייט, נאָך וועלכער זיי האָבען געמאַכט זייערע געלט־חשבונות. פון דאָמאָלס אָן האָ־בען זיי די שטראָפען שוין ניט מעהר נערעכענט אין אָקסען, נאָר אין אָסען: פיר אזא און אזא פערברעכען מוז מען בעצאָהלען אזוי פיעל און אזוי פיעל אָסען. ביז דעם יאָהר 269 פ. קר. האָט יערע נעמיינדע אין איטאַליען גע־האָט דאָס רעכט צו מאַכען מינצען. פון דיזען יאָהר אָן האָט רוים ביי זיי צוגענומען דיזעם רעכט און האָט נעמאַכט רוים אַלס דעם צענטער פיר מאַכען מינצען. נאָר די שטאָדט קאַפּוא האָט נאָך נעהאַט דאָס רעכט צו מאַכען

מטבעות, אבער אונטער דעם נאמען פון רוים. די נייע מינצען זיינען ארויס-געגעבען געוואָרען אין יאָהר 268 פ. קר. דאמאָלס איז געוואָרען די אייניהייט אין דעם מינץ־סיסטעם דער דענאריוס (דינר), וועלכער איז גלייך געווען אין ווערט צו 10 אסען. א האלבער דענאר איז געווען א קווינאר, א פערטעל דענאר האָט געהייסען בייזיי סעסטערץ. א דענאר איז געווען אונגעפעהר אזוי פיעל ווי 80 דייטשע פעניגען. די אלטע שווערע מטבעות זיינען זינט דאָם נייע מינץ־סיסטעם איז אריין אין געברויך בים-לאכווייז ארויס פון אומגאנג, און ווען אימיצער האָט נאָך געהאט אזא מטבע, האָט מען זי קוים אָנגענומען פיר 8 דייטשע פעניגען, אזוי דאָם פיר א דענאר האָט מען געמוזט געבען 10 אסען. נאָלדענע מטבעות האָבען די רוימער אָנגעפאנגען צו מאכען נאָר זינט דעם צווייטען פונישען קריג. עס זיינען דאמאָלס ביי זיי געווען דריי סארטען גאָלדענע מטבעות: פון 20, 40 און 60 סעסטערצען. אָבער גאָלדענע מטבעות אין גרויסען אומגאנג האָט ערסט געבראכט יוליוס צאָזאר.

דאָם רוימישע לעבען. צו דער רוימישער פאמיליע האָבען געהערט ניט נאָר עלטערן און קינדער, נאָר אויך די דינערשאפט און די שקלאפען, ווי עס איז געווען דער מנהג ביי אלע אלטע פעלקער. די פרוי אין דער פא-מיליע איז געשטאנען ביי די רוימער פיעל העכער ווי ביי די גריכען אָדער אין אָריענט (די מזרח־לענדער). אין רוים האָט מען ניט געוואוסט פון ער-נידרינגען א פרוי צו דער שטופע פון א שקלאף. די מאטראָנע פלעגט אויפ-געמומען ווערען ניט נאָר מיט אכטונג, נאָר אויך מיט עהרפורכט (יראת הכבוד). אָבער ביי אלעם דעם האָט מען גערעכנט פיר אונפאסענד פיר א פרוי זיך צו מישען און אָנטייל נעהמען אין עפענטליכען לעבען. אָבער דערפאר אין איהר הויז, אין איהר פאמיליע, איז זי געווען די הערשערין. איהרע געבאָטען האָבען געמוזט פינקטליך אויסגעפיהרט ווערען. זי איז געווען די הויפט־ערציהערין פון די קינדער, זי איז געווען בעפרייט פון גרא-בער הייזליכער ארבייט, ווי צ. ב. ארבייטען אויף דער מיהל און קאָבען. דאָם פערמעגען, וואָס זי האָט געבראכט מיט זיך צו דער חתונה איז געווען איהר אייגענטום און זי האָט עס אליין פערוואלטעט אָדער זי האָט די פערוואלטונג איבערגעגעבען א געשעפטס־פיהרער, וועלכער איז געווען זעהר גרויס.

די רוימער פלעגען זעהר פריה חתונה מאכען זייערע טעכטער. דאָם געזעץ האָט געפאָדערט, דאָם א מיידל זאָל אלט זיין צו דער הייראט ניט וועניגער ווי 12 יאָהר, אָבער עס פלעגען זעהר פיעלע רוימישע מידלאָך הייי-ראטען צו 10 אָדער 11 יאָהר. די מעהרצאָהל אָבער פלעגט הייראטען פון

13 ביז 17 יאָהר. די גרעסטע רעה איז שדוכים פּלעגען זאָגען די עלטערן. עס פּלעגט זעהר אָפּט טרעפען, דאָס די עלטערן אַליין האָבען געשלאָסען די שדוכים און האָבען נאָר ניט אָנגעפרעגט ביי די קינדער, חתן־כלה, אויב זיי געפעלען איינער דעם צווייטען. צו שליסען שדוכים איז געווען ביי זיי א סאָרט שדכנים. ד פערלאָבונג אָדער תנאים פּלעגען געשלאָסען ווערען אין אָנווועזנהייט פון עדות. דער חתן האָט בעדאַרפט צו דער פערלאָבונג געבען דער כלה מתנות. צווישען דיזע מתנות געמוזט זיין עטוואָס געלט און אין אייזערנער רינג.

פּאַר דער האָכצייט פּלעגט די כלה אויסטאָן איהרע מיידעלשע קלייידער, און פּלעגט אָפּגעבען איהרע שפּילצייג צו די געטער א מתנה. די חתונה־קלייידער זיינען בעשטאַנען פון א פּייער־רויטען קאָפּ־טוך, אָדער פון א שלייער, וואָס איז געווען לאַנג פון קאָפּ ביז די פיס. אונטער דעם שלייער האָט זי געטראָגען א רויט־געלע האָאָר־נעץ (סיאטקע) מיט א קראַנץ בלומען, וואָס זי האָט אַליין אָנגעפלאָקט, און א קלייד ווי א טוניק געמאַכט. די חתונה פלעגט געפייערט ווערען מיט פיעלע רעליגיעזע צערעמאָניעס. דער פּאָנטיפעקס מאַקיסימוס האָט דאָן מקריב געווען דריי קרבנות: אַן אָקס, א שאָף און א חזיר. אין דער צייט, וואָס דער פּריסטער האָט געבעטען די געטער פיר דאָס גליק פון חתן־כלה, האָבען זיך די לעצטע געדרעהט אַרום דעם אלטאַר דריי מאָל פון לינקס צו רעכטס, און די כלה האָט געזאָגט א תפלה צו די שיצענדע גייסטער. דאָס ענדע פון דער פייערונג פון דער חתונה איז געווען, ווען מען האָט די כלה אַוועקגעפיהרט אין די וואוינונג פון חתן. נאָך דער חופה־מאָלצייט, וועלכע האָט געמוזט זיין אין דער הויז פון דער כלה'ס עלטערן, האָט מען אין דעם זעלבען אָבענד אַוועקגעפיהרט די כלה צום חתן אין הויז מיט געזאָנג מיט דער בעגלייטונג פון א פלויט; הינטער דער כלה האָט מען געטראָגען א שפּינדעל מיט פלאַקס, אלס סימבאָל פון הויז־אַרבייט. די פּראָצעסיאָן איז געגאַנגען מיט ברענענדע פאקלען צו בעלייכטען דעם וועג. באלד, ווי די כלה איז צוגעקומען צום חתן'ס הויז, איידער זי איז אריין אין צימער, האָט זי בעשמירט די טהיר־פּאָסטען מיט אויל און ארומגעדרעהט די זעלבע מיט וואָלענע בענדלאָך אלס צייכען, דאָס פון יעצט אָן איז זי צוגעבונדען צו דיזען הויז, וואו זי ערוואַרטעט אין דער צוקונפט בעשיצט צו זיין.

וועו עס איז געבאָרען געוואָרען א קינד, פלעגט די העבאַם אַנידערלעגען דאָס קינד אויף דער ערד. אויב דער פאָטער האָט עס אויפגעהויבען, איז עס געווען א סימן, דאָס ער אָנערקענט עס פיר זיין אייגען קינד. דאָן פלעגט ער

מיט דעם קינד'ס פיסלאַך בעריה-רען די ערד און דאָס קינד אי-בערגעבען צו דער מוטער. אין פאַל אָבער, ווען דער פאָטער האָט עס ניט געוואָלט אויפ-הייבען פון דער ערד, האָט מען עס געמוזט אַרויסוואַרפען. דאָס זעלבע פלעגט מען טאָן מיט קינדער, וואָס זיינען גע-באָרען געוואָרען צו שוואַך אָדער קאַליקעס און זעהר העסליכע. דיזע קליינע אונגליקליכע בע-שעפניסען פלע-גען מאַנכע אַריינ-וואַרפען אין טייך און דערטרינקען, אַנ-דערע — אַרויס-וואַרפען פיר ווילדע חיות, און

פיערע פלעגען אנידערלעגען די אונשולדיגע אפפער אויף פרוכט־מארק; דאָרט פלעגען זיך אנדערע אויך זיי דערבארמען און צונעהמען זיי אויף אויסהאדעוועון. דערנאך פלעגען זיי בלייבען די שקלאפען פון זיערע בעלי־טובות. דאָס איז געווען געוועלטיק. דאָס זעלבע שיקזאל האָט ערווארטעט די קינדער, וואָס האָבען געהאט דאָס אונגליק צו געבאָרען ווערען אין ניט קיין מזל׳דיגע טעג.

האָט אבער דער פאָטער דאָס קינד אויפגעהויבען פון דער ערד, האָט מען איבער איהם געמאכט געוויסע רעליגיעזע צערמאָניעס צום סטען טאָג.

געווענליך פלעגט די מוטער אליין זויגען דאָס קינד. די ערציהונג פון קינדער איז געווען אין גאנצען איבערגעגעבען צו די עלטערן. דער שטאָאט האָט זיך גאָר ניט געמישט דערין. די ערציהונג איז געווען איבער־הויפט פראקטיש. וועז א איינגל איז ענגוג אויסגעוואקסען עטוואָס צו קענען טאָן, פלעגט איהם דער פאָטער נעהמען אין פעלד לערנען די פעלד־ארבייט און אויך אנדערע ניצליכע ארבייטען. דער פאָטער האָט איהם גע־לערנט שווימען, רייטען, ווי מיט וואפען צו שטרייטען. באלד האָט דער פא־טער געזומען פיהרען זיין קינד אין געזעלשאפט, צו בעזוכען מיט איהם דעם פאָרום. אויך האָט איהם דער פאָטער געלערנט די קונסט פון שרייבען, לעזען און רעכענען. אין שפעטערער צייט האָבען די עלטערן אראָפגעווארפען פון זיך דעם יאָך פון ערציהען קינדער און האָבען דאָס איבערגעגעבען צו גריכישע שקלאפען אדער שקלאפינס. אלס די קינדער האָבען ערהאלטען זייער ער־ציהונג דירעקט פון די עלטערן, זיינען די קינדער געווען זעהר מארליש, געזיטעט. אונטער דעם אייגפלום פון די עלטערן זיינען די קינדער געווען זעהר עהרענהאפט, בעשיידען, ערנסט, מעסיג אין אלץ, וואָס זייער הארץ האָט געגלוסט, און זיי האָבען געעהרט אלץ, וואָס איז הויך און ערהאבען.

זיין גאנצע ווירקונגסקראפט האָט דער פארנעהמער רוימער פערברויכט פיר דעם נוצען פון דעם שטאָאט. דעריבער האָבען די ערצעהלונגען פון די גרויסע מעשים פון די פריהערדיגע דורות געשפילט אזא גרויסע ראלע אין דער ערציהונג פון דער רוימישער יוגענד. ביים עסען פלעגט מען האלטען אין איין לויבען די העלדישקייטען פון די בעריהמטע מענער פון דער פארינגער צייט, און דערמיט האָט מען אויפגעפלאקערט דעם עהרגייץ פון די יונגע לייט און אין זיי ערוועקט א גייסט צו טאָן גרויסע און וויכטיגע זאכען לטובת הכלל. עהנליך איז אויך געווען די ערציהונג פון די מיידלאך.

די ערציהונג אין דעם הויז פון די עלטערן האָט געדויערט ביז דער איינגל האָט אויסגעטאָן זיינע קינדער־קליידונג, וועלכע איז בעשטאנען פון

א ווייסער טאָגא בעבראמט מיט רויטען פורפור, און האָט זיך אָנגעטאָן אין
א ווייסע וואָלענע מענער־טאָגא. דיזע פולי־יעהריגקייט איז אין דער צייט
פון דער רעפובליק אָנגעקומען מיט דעם 17טען יאָהר פון די יונגע לייט.
די פולי־יעהריגקייט פלעגט געפייערט ווערען מיט גרויס פּאָראָד. די ערסטע
זאך פלעגט דער אינגעל אויסטאָן זיינע קינדער־קלייידער און אָפּשערען זיינע
אינגע האָאר און פלעגט זיי אָנידערלעגען פאַר די הויז־געטער. נאָכדעם
פלעגט ער אַוועק מיט זיין פּאָטער, זיינע קרובים און פריינד אין פּאָרום און
זיך פּאָרשטעלען דעם פּראָטאָר; פון איהם פלעגט ער געהן מיט גרויס פּאָראָד
צום קאָפּיטאָל אום דאָרט זיין נאָמען אַרייצושרייבען אין די בירגער־ביכער,
אדער בירגער־ראָלען, און נאָכדעם א קרבן בריינגען צו די געטער. דאָן
האָט מען געמאַכט צו הויז א גרויסע סעודה. פון דיזער צייט אָן האָט דער
יונגערמאַן געהאַט דאָס רעכט אָנטיילי צו נעהמען אין עפענטליכען לעבען
פון פּאָלק, ער איז דאָן געוואָרען א פּאָליטישענדיגער פּאָליטישער מיטגליד פון
פּאָלק, און איז געוואָרען זעלבשטענדיג אין אלע הינזיכטען. דאָמאָלס האָט
דער יונגערמאַן זיך אויסגעקליבען זיין קאריערע פיר די צוקונפט. אויב ער
האָט זיך געוואָלט ווידמען צום מיליטער־דינסט, האָט ער אריינגעטראָטען אין
א רעגימענט פון א געוויסען און בעוואוסטען קאָמאַנדיר און האָט פראקטיש
עלערנט די קרינס־קונסט אום מיט דער צייט אין אָפּיציער צו ווערען. אין
נדערער האָט זיך דאָן צוגעשריבען אדער אָנגעשלאָסען צו א יוריסט אדער
ערנער אום דורך דיזע פאַכען צו דינען דעם פּאָטערלאַנד. קיין מיליטער־
ולען זיינען דאָמאָלס ניט געווען. די נעטיגע איבונג אין פעכטען האָט דער
ינגעל בעקומען ביי די גימנאַסטישע שפּילען, וועלכע זיינען געווען א וויכטי-
ער טייל פון דער ערציהונג.

די רוימער האָבען ניט געוואוסט פון טראָגען ענגע קלייידער. זייער
אנצע קלייידונג איז בעשטאַנען פון צוויי שטיק: די ט ו נ י ק א און די
א ג א. די טוניקא איז געווען א מין העמד פון וויייסען וואָלצייג, וועלכעם
ען פלעגט אָנטאָן איבער'ן קאָפּ, און אזוי פלעגט מען עם אויסטאָן. עס זיינען
י זיי געווען צוויי סאָרטען טוניקאָס. איין סאָרט איז געווען אָהן ארבעל און
אָט נעגרייכט נאָר ביז די קני. דיזעם איז נעווען דאָס ארביטס־קלייד צו
יז. די טוניקא פלעגען זיי געוועהנליך מיט א גאָרטעל אַרומבינדען, און אוי-
ער דעם הויז האָט ניט געפאַסט זיך צו צייגען אין א הויז־טוניקא. אונטער
ער הויז־טוניקא האָבען זיי אין שפּעטערע צייטען אָנגעהויבען צו טראָגען א
ו ב ו ק ו ל א, דאָס איז געווען א מין העמד, זעהר עהנליך צו אונזערע העמ-
ער מיט לאַנגע ארבעל. די סובוקולא פלעגט אויך געמאַכט ווערען פון וויייסען

וואלצייג. די טוניקא פון א סענאטאר איז געווען בעברעמט מיט א ברייטען פאס פון פורפור, און פון די ריטער — מיט א שמאלען שטרייף.

דאס אויבער־קלייד איז געווען די טאגא. דאס איז געווען א נאציאנאלעם קלייד, וואס נאר די רוימער האבען געטראגען. א טאגא צו טראגען האט נאר א בירגער געהאט דאס רעכט. א שקלאף אדער א פרעמדער האט קיין רעכט ניט געהאט דערצו. אפילו א בירגער, וועלכער איז פערטריבען געוואָרען פון זיין פאטערלאנד אין דער פרעמד, האט ניט געטארט מעהר טראגען קיין טאגא. אין די דערפער אדער קלייניע שטעדטלאך פלעגט מען זיך ערלויבען ארויסגעהן אין גאס אין א טוניקא אליין. אין רוים אבער, אדער אין אנדערע גרויסע שטעדט, האט זיך עס גערעכענט פיר א בזיון ארויסצוגעהן צווישען לייט אהן א טאגא. אין די עפענטליכקייט האט זיך קיינער ניט געוואגט צו קומען אהן א טאגא. אין דער פאלקס־פערזאמלונג, אין גערייכט, אין טהעאטער אדער ביי די פאלקס־שפילען איז די טאגא געווען א נויטוועגדיגקייט. די טאגא איז געווען א שטיק טוך פון וויסען וואלצייג אונגעפעהר 8 עלען לאנג און 4 אדער 5 עלען בריים. די עקען פון דער טאגא זיינען געווען אפגערונדעט, אזוי דאס די גאנצע טאגא האט געהאט די פארמע פון א לענגליכען קרייז. קיין טאשען האט די טאגא ניט געהאט, פון דעסטוועגען, לויט ווי מען פלעגט זי אנטאן, איז געווען אדט אין איהר וואו צו האלטען די נעטיגע קליניקייטען, וואס מען מוז האבען מיט זיך.

רוימער אין א טאגא.

די טאגא פלעגען זיי אנטאן אויף אזא ארט, דאס די רעכטע האנט איז אימער געווען פריי. אין די אלטע צייטען פלעגען די רוימער טראגען א טאגא אויך ווען זיי זיינען געגאנגען אין שטרייט, מיט דעם אונטערשייד, דאס אין דער צייט פון א שלאכט פלעגען זיי אנטאן זי אזוי, דאס אויך די לינקע האנט איז געבליבען פריי. שפעטער אבער האבען זיי פיר קריגער אייגעפיהרט אן אנדער אויבער־מאנטעל, און אזוי איז די טאגא געבליבען נאר א פרידענס־קלייד.

קיין קאפ־בעדעקונג האבען די רוימער ניט געברויכט. אין א שלעכטען וועטער פלעגען זיי צודעקען דעם קאפ מיט אן עק פון דער טאגא. נאר וועז

זיי זיינען ארוים אין וועג, אדער געוועסען אין טהעאטער אונטערן אפענעם הימל, פלעגען זיי אנטאן א פילצענע מיץ. אויף די פים פלעגען זיי צו הויז טראגען סאנדאלען, נאר אין דער עפענטליכקייט פלעגען זיי טראגען שיך, וועלכע זיינען געווען זעהר פערשיידען אין דער פארמע לויט די פערשיידענע שטאנדען פון די בירגער. צום ביי שפיל: די שיך פון די פאטריציער און הויכע בעאמטע איז געווען פון רויטען לעדער. די סענאטארען האבען גע-טראגען שיך פון שווארצען לעדער מיט פערפוצונג און פערצירונג. די רי-טער האבען אויך געטראגען שיך פון שווארצען לעדער, אבער אהן פערפוצונג.

רוימישע מאטראנע.

די איבריגע בירגער האבען אויך געטראגען שווארצע שיך, אבער זעהר איינפאכע.

שוין פון די גאנץ אלטע צייטען איז ביי די רוימער געווען איינגעפיהרט צו טרא-גען אויף'ן פערטען פינגער פון דער לינקער האנט א רינג. דאס פאלק האט געטראגען רינגען פון אייזען, מיט וועלכע זיי האבען געקענט פערזינלען א בריף און אנדערע זא-כען. נאר די העכערע שטאנדען און די סע-נאטארען און ריטער האבען געהאט דאס רעכט צו טראגען גאלדענע רינגען.

די רוימישע מאטראנעס (דאמען) הא-בען געהאט דריי סארטען קליידער: די טו-ניקא, די סטאלא און די פאללא. די טוניקא איז געווען אן איינפאכעס העמד, אין די אל-טע צייטען אהן ארבעל. איבער די טוניקא פלעגען זיי אנטאן די סטאלא, וועלכע איז געווען דאס זעלבע, וואס א טוניקא, נאר מיט ארבעל. דיזע ארבעל הא-בען בעדעקט נאר א האלבען ארם. די ארבעל זיינען ניט געווען גענעהט, נאר מיט פערשיידענע שפילקעס צוזאמענגעשפילעט. די סטאלא פון א פער-הייראטער פרוי איז געווען דאס זעלבע, וואס די טאגא איז געווען פיר א בירגער. איבער דער סטאלא האבען די מאטראנעס געטראגען אלס אוי-בער-מאנטעל די פאללא. די פאללא און די סטאלא פלעגען געמאכט ווערען פון פערשיידענע שטאפען און פערשיידענע פארבען או פלעגען זיין פערצירט מיט שטיקעריין, גאלד-שטרייפען און פורפור-רויטע איניזאצען.

די שיך פון די פרויען זיינען געווען זעהר עהנליך צו די מענערשע, מיט דעם אונטערשייד, דאָס די פרויען־שיך זיינען געווען שענער פערפּוצט מיט זיידענע אָדער גאָלדענע שטיקערייען. די האָאָר האָבען זיי גאָר ניט געפּוצט; זיי פלעגען זיי נאָר צוקאַמען און מאַכען אַ שייטעל, און די האָאָר זיינען געהאַנגען איינפאַך לאַנג אַראָפּ. אַנדערע פלעגען טראָגען אַ האָאָר־נעץ ווי אַ הייבעל. די פרויען האָבען געטראָגען פערשיידענע צירונגען ווי צ. ב. רינ־גען, אוירינגלאַך, האַלז־בענדער, אָרם־בענדער, פאָכערס פון פּאַווע־פעדערן אָדער פון גאַנץ דינע הילצערנע שטעקעלאַך.

עסען און טרינקען. די רוימער פלעגען געוועהנליך עסען דריי מאָל אַ טאָג — איין הויפּט־מאָהלצייט און צוויי קלענערע. אין דער פריה, איידער מען איז אַרויס אין גאַס, פלעגט מען עסען פריהשטיק פון ברויט, קעז, אָליווען און פרוכט. אום 12 אוהר מיטטאָג האָט מען וויעדער אַמאָל עטוואָס איבערגעביסען: אייער, פיש און אויך געטרענק, אָבער דאָס אַלץ האָט מען געגעסען קאַלטערהייד. די הויפּט־מאָהלצייט פלעגט ביי זיי זיין פאַרנאַכט אין דער צייט פון זון־אונטערגאַנג, אָדער עטוואָס שפּע־טער. דאָס איז געווען עהנליך צו אונזער מיטטאָג־עסען. דיזע מאָהלצייט איז בעשטאַנען פון אַ פאָרשפּייז און צוויי רייך־געקאָכטע געריכטען, מיט אַ נאָך־שפּייז צו ענדע. אין די פריהערדיגע צייטען האָבען די רוימער ניט געוואוסט פון לוקסוס־שפּייזען. דאָס הויפּט־עסען אין די אַלטע צייטען איז געווען אַ רעטשענע קאַשע. די זעלבע איז ביי דער מיטעלער קלאַס פערבליבען אויך אין די שפּעטערע צייטען ביי דער זייט פון הילזען־פרוכט: באָב, אַר־בעס, א. ד. גל. דורך די קריגען מיט אַנדערע פעלקער זיינען די רוימער בע־קאַנט געוואָרען מיט אַ פיינערער קיך.

בעקער־ברויט איז בעקאַנט געוואָרען אין רוים זעהר שפּעט, ערסט אין יאָהר 170 פ. קר. פריהער פלעגט יעדע הויז־פרוי מיט דער הילף פון שקלאַ־פען און שקלאַפינס אַליין באַקען ברויט. די אָרימע פלעגען עסען גראָבעס קלייען־ברויט, די רייכע פלעגען געברויכען פיינעס ווייצען־ברויט. פלייש פלעגען זיי געברויכען אין די ערסטע צייטען זעהר זעלטען. דיזעס האָבען זיי אָנגעפאַנגען צו געברויכען ערסט נאָך דעם, ווי זיי האָבען בעזיגט גרי־כענלאַנד און אַזיען. פון פליישען זיינען ביי זיי געווען מעהר אין געברויך שוויינען־פלייש און האָזען־פלייש. זיי פלעגען אויך געברויכען אַלס שפּייז פערשיידענע פיש און שאָל־טיערען, ווי אויסטערס און דערגלייכען. אַ בע־ליבטער טייל פון אַ רוימישער מאָהלצייט זיינען געווען פיינע סאָרטען פרוכט, מיט וועלכע איטאַליען איז געווען, ווי זי איז נאָך יעצט, זעהר רייך.

די הויפט־געטרענק זיינען געווען וואַסער און ווײַן. דעם לעצטערען (ווײַן) פלעגען זיי ניט טרינקען; רײַן, נאָר זיי פלעגען צומישען מיט צווײַ־דריטעל אָדער דרײַ־פערטעל וואַסער. רײַנעם ווײַן טרינקען האָט געהייסען ביי זיי שכרות.

ווען געסט האָבען זיך געפונען ביי דער מאָהלצייט, פלעגען זיי אײַנ־אָרדנען די זיצען און דעם טיש מיט אַ בעזונדער אָרדנונג. דער טיש, וועל־כער איז אימער געווען אַ פיער־קאַנטיגער, איז געווען ארומגעשטעלט פון דרײַ זײַטען מיט סאָפעס, ביי יעדער זײַט דרײַ סאָפעס פיר דרײַ פערזאָנען. די פערטע זײַט האָט קיין סאָפעס ניט געהאַט אום עם זאָל זײַן דער טיש

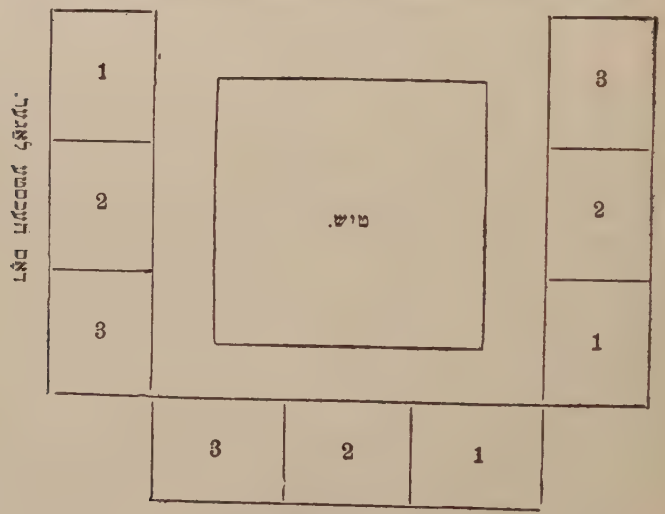

צייכנונג פון אַ רוימישער טיש־אָרדנונג.

פרײַ צום צוטראָגען די שפּײַז. ביים עסען פלעגען די רוימער ליגען, ניט זי־צען, ווי מיר טהוען עס. יעדערער, וואָס איז געזעסען ביים טיש, האָט געהאַט אַ קיסעלע צו זײַן לינקער זײַט, אויף וועלכען ער פלעגט זיך אָנשפּאַרען האַלב־ליגענדיג. דער שענסטער פלאַץ ביים טיש האָט זיך גערעכענט דער מיטעל־פלאַץ. דאָן איז געווען דער אַזוי־גענאַנטער „העכסטער" און ענדליך דער „נידריגסטער" פלאַץ.

דער פלאַץ אין דעם מיטעלען לאָגער, וואָס איז דאָ בעצייכענט מיט נומער 1, האָט זיך גערעכענט פיר דעם שענסטען אָרט ביים טיש. געבען איהם אויף דעם פלאַץ 1 פון נידריגסטען לאָגער איז געווען דער זײַ

פון דעם ווירט, נעבען איהם איז געזעסען זיין פרוי און א קינד. ביים עסען פלעגען זיי געברויכען א קלענערעם לעפל און א גרעסערעם צום אָנ-שעפען זופ. קיין מעסער און גאָפל פלעגען זיי ניט געברויכען, ווייל דער, וואָס פלעגט צוטיילען די חלקים, פלעגט זיי געבען צושניטענע. ביי יעדען טיש האָט קיין זאלץ ניט געטאָרט פעהלען, ווייל דאָס זאלץ האָט אויך ביי קיין אָפפער ניט געפעהלט.

ביי א רייכער סעודה פלעגט מען זיך אָפטמאָל צוהוליען און צו'שכור'ן ביז צו אויסגעאָסענהייט און מען פלעגט אפט פערבריינגען ביז שפעט אין דער נאכט. די גרעסט פון אזא הוליאנקע פלעגען זיך געווהנלעך אויס-פוצען מיט בלומען-קרענץ ארום די קעפ. דעם באָדען אין דעם עס-זאל פלעגט מען בעשיטען מיט בלומען. ביי אזא מיז סעודה פלעגען זיי אויסקלייבען א טרינק-קעניג, וועלכער פלעגט בעזאָרגען די צומישונג פון ווין מיט וואסער און אויך פלעגט ער בעשטימען די צאָהל כוסות, ווי פיעל יעדערער פון די גרעסט האָט געמוזט טרינקען. עס איז שוין דאמאָלס געווען בעוואוסט דער מנהג צו טרינקען און ווינשען איינער דעם אַנדערן געזונדהייט (לחיים).

א וואוינונג ביי די אלטע רוימער איז בעשטאַנען פון א הויז, א הויף צום הויז און א גאָרטען. דעם צוגאַנג צום הויז האָט געבילדעט דאָס א ס ט י ו ם, וואו דער טיר-וועכטער האָט געהאָט א שטיבעל. פון דעם אָסטיום איז מען אריינגעקומען אין ו ו ע ס ט י ב ו ל ו ם, א פאָר-האלע, וועלכע איז אָפט געווען געבויט מיט זייל-ען-ענג אָדער קאָלאָנאדעס. אין דיזע ענג זיינען געווהנלעך געווען אויסגעשטעלט צייכענס פון זיג, סטא-טועס א. אנד. צום וועסטיבולום האָט זיך געשלאָסען דאָס א ט ר י ו ם, דער הויפט-טייל פון הויז. דאָ האָט זיך פערזאמעלט די פאמיליע, דאָ האָט מען געקאָכט די שפייז, געגעסען און געארבייט; דאָ איז אויך געשטאַנען דער הויז-הערד אָדער פייער-פלאץ, ווו אויך דער אלטאר, אויף וועלכען מען האָט געאָפפערט צו די געטער. קיין קעלערן זיינען אין די רוימישע הייזער דאמאָלס נאָך ניט געווען. די געבוידעם זיינען געווען איין-שטאָקיגע.

מיט דער צייט אָבער, בעזונדערם זינט די רוימער האָבען זיך נעהענטער בעקאנט מיט די גריכען און זייער לעבען איז געווארען פיעל פיינער, איז אויך די וואוינונג ביי די רוימער פיעל פיינער און קאָמפליצירטער געווארען. פיעלע הייזער האָבען געמוזט זיין פיעל-שטאָקיגע, ווייל די שטאָדט האָט גע-האט זעהר פיעלע אָרימע ארבייטער און מען האָט געמוזט אויף וועניג פלאץ בעזעצען פיעלע מענשען. עס איז דאמאָלס געווארען א פאָדערונג אויף

הייזער צום פערדינגען, וועלכע האָבען פערנומען א גרויסען טייל פון דער שטאָדט, הייזער פון דיזען סאָרט זיינען אפטמאָל געווען זיבען שטאָק הויך.

דאָס ליכט אין די וואוינונגען פלעגט ארייַנקומען דורך עפנונגען אין דאַך אדער פון פענסטער, וועלכע פלעגען זיין געווען הנליך פערהאַנגען. שפּעטער האָבען זיי געהאַט פענסטער מיט שויבען פון א סאָרט דורכזיכטיגען שטיין, און נאָך שפּעטער האָבען זיי געהאַט גלעזערנע שויבען. אין אָבענד פלעגען זיי ברענען פיר בעלייכטונג קין, שפּענער, ליכט פון חלב און פון וואקס, אדער אויל־לאמפּען.

געהייצט האָט מען ניט אין געמויערטע אוווענס, נאָר אין אויפגעשטעלטע קויהלען־בעקענס אין טראָנבארע אוווענס. דאָס מעבעל איז בעשטאַנען פון ניט פיעלע שטיקער און די סאַמע ניצלִיכסטע, ווי טישען, שטולען, סאָפעס, אלמערס א. ד. גל.

די ר ע ל י ג י א ן איז ביי די רוימער געווען שטאַרק צוזאַמענגעבונדען מיט'ן געזעלשאַפטליכען ווי אויך מיט דעם פריוואט־לעבען. די רוימער האָבען פערגעטערט זייערע אורלטע העלדען און די פאָטערס פון זייערע שטאַמען. עס איז בעווּאוסט, דאָס די רוימער זיינען בעשטאַנען פון 3 שטאַמען. יעדער שטאַם האָט פערהרט זיין שטאַם־נאָמ: די רוימער — דעם יופיטער, די סאַבינער — דעם קווירינוס און דער דריטער שטאַם — דעם מארס. שפּעטער, וועו די אַנדערע צוויי שבטים זיינען אינטערוויאַרפען געוואָרען פון די רוימער, איז יופיטער געווארען דער הויפט־גאָט פיר אלע שטאַמען. צוזאַמען מיט דעם הערשען־קולט, ד. ה. מיט דער פערהרונג פון די אור־פאָטערס, האָבען זיי אויך פערהרט די נאַטור־קרעפטען, ווי ליכט, פייער, וואסער און די ערשיינונגען אין הימל און אויף דער ערד. אויסער די געטער, וואָס האָבען רעפּרעזענטירט די נאַטור־קרעפטען, זיינען ביי זיי אויך געווען געטער פון גייסטיגע אייגענשאפטען — פון גוטס אוו פון שלעכטס. אין אלטע צייטען האָבען די רוימער ניט געהאַט קיין געטער־בילדער. מען האָט פערהרט די געטער אונטער געוויסע סימבאָלען. צ. ב. דער סימבאָל פון יופיטער איז געווען א קיזעלשטיין, דער סימבאָל פון מארס איז געווען סצעפּטער (שרביט מלכות), דאָס פייער איז געווען דער חיסבאָל פון דער עטין וועסטא.

א ביסעל שפּעטער האָבען די רוימער אָנגענומינן אויך דעם קולט פון י גריכען און פון די אריענטאַליש לענדער. טאַרקוויניוס איז געווען ער ערסטער, וועלכער האָט פעראייניגט דריי געטער: יופיטער, יונא און ינערווא און האָט פיר זיי אלע געבויט איין טעמפּעל און גזמאַבט סטאַטועס

פיר זיי. דיזער טעמפּל איז געווען א נאציאָנאלעס הייליגטום. דאָס איז געווען דער ערסטער שריט צום העלעניזירען דעם קולט, ד. ה. אָנפאָנגען צו פערעהרען די גריכישע געטער. שפּעטער, אין דער צייט פאָר די פּונישע קריגען, איז שוין געווען איינגעפיהרט אין רוים דער קולט פון אפּאָלאָ, נעפּטון, פּלוטאָ, דעמעטער, הערקלעס, הערמעס, מאָנגא דעא און די קאָסטאָרען, וועלכע זיינען אלע געווען גריכישע גאָטהייטען.

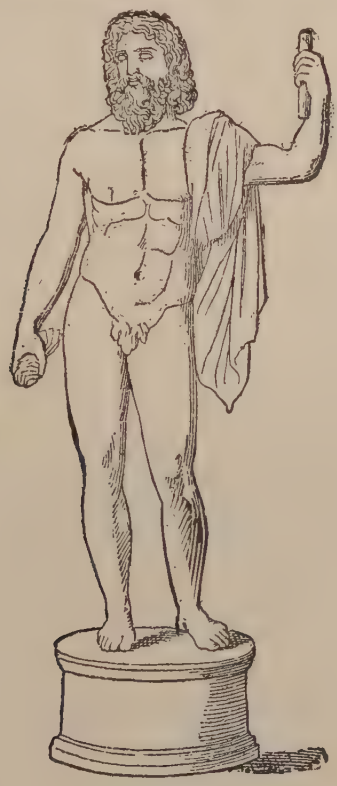

יופּיטער.

דער גאָט י א נ ו ס איז געווען ביי די רוימער דער גאָט פון ליכט און פון דער זון. דיזער איז געווען פאָרגעשטעלט מיט צוויי געזיכטער. ער האָט זיך ביי זיי גערעכענט אלס בעשיצער פון די טויערן פון די שטעדט. אין זייערע געבעטען (תפלות) פלעגען זיי איהם דערמאָהנען צום ערסטען, וויל זיי האָבען געגלויבט, דאָס ער איז געווען דער גרינדער פון געטליכען דינסט. זעהר בעריהמט איז געווען דער טעמפּל, וואָס נומא האָט אויפ-

געשטעלט פיר איהם אויף דעם פאָרום. דיזער טעמפּעל פלעגט זיין שטענדיג אָפען אין דער צייט פון קריג, אום דאָס פאָלק זאָל קענען בעטען פון איהם גוטע רעזולטאַטען פון דעם אָנגעהענדען קריג.

נאָכדעם איז אַריין אין געברויך דער קולט פון יופּיטער, דעם גאָט פון הימעל און רעגירער פון דער וועלט. דאַן איז דער קולט פון ווענוס אַרויס פון דער מאָדע. יופּיטער האָט זיך גערעכענט אַלס דער גאָט פון בליץ. דע-ריבער האָבען זיי גערעכענט פיר הייליג דעם אָרט, וואָס איז צושטערט גע-

יונאָ. מינערוואָ.

וואָרען פון אַ בליץ; דאָס האָט זיי איבערצייגט, דאָס דאָ האָט די גאָטהייט זיך ענטדעקט צו זיי און האָט דיזען אָרט אויסגעקליבען פיר זיין וואוין־אָרט, זיין הייליגטום. אויף דיזען אָרט, וואו דער בליץ האָט געטראָפען, האָט מען אויפגעשטעלט אַן אַלטאַר, און מען האָט געאָפּפערט אַ צוויי־יעהריגעס לאַם. יופּיטער האָט זיך גערעכענט ביי זיי אַלס בעשיצער פון רוימישען שטאַאַט, איבערהויפּט איז ער מעהר בעקאַנט און פערברייטערט געוואָרען נאָך דעם, ווי דער לאַטינער־בונד איז אונטערגעגאַנגען, און דאַן איז ער בעוואוסט גע-

ווארען אלס נאציאנאל־גאט, און איז געשטעלט געווארען אין דער שפיץ פון אלע אנדערע געטער.

די וויב פון יופיטער'ן איז געווען י ו נ א. זי איז בעקאנט אלס די בעשיצערין פון הייראט און פון הויז־פרויען. מ י נ ע ר ו ו א איז געווען די געטין פון ערפינדונגס־פעהיגקייט און קונסט־פעהיגקייט, דאס זעלבע, וואס ביי די גריכען איז געווען די פ א ל ל א ס אטהענע. מ ע ר ק ו ר איז

וועגוס.

געווען בעקאנט אלס דער גאט פון האנדעל (דער נאמען איז פון דעם לא־טיינישען „מערקס" — וואארע). ו ו ע נ ו ס, אנפאנגס די גאַרטען־גע־טין, איז נאכדעם געשטעלט געווארען גלייך מיט דער גריכישער אפראדיטא, נ ע פ ט ו ן — מיט דעם גריכישען פאסיידאן, ו ו א ו ל ק א ן — מיט דעם גריכישען העפאסטוס, צ ע ר ע ס — מיט דער גריכישער

דעמעטער. די פערעהרונג פון א פ א ל ל א ׳ ן, וועלכער האָט ביי די גריכישע פעלקער געשפּילט אזא וויכטיגע ראָלע, איז בעקאַנט געוואָרען אין רוים ערסט אין אָנפאַנג פון דעם צווייטען פּוניישען קריג אונטער דעם נאָמען א פ ע ר ט א. דער גריכישער גאָט באַקכוס איז אָנגענומען געוואָרען ביי די רוימער אונטער דעם נאָמען ל י ב ע ר. דער גאָט פון דער אונטער־וועלט האָט ביי זיי געהייסען ד י ס, און די געטין פון דער אונטער־וועלט ל י -

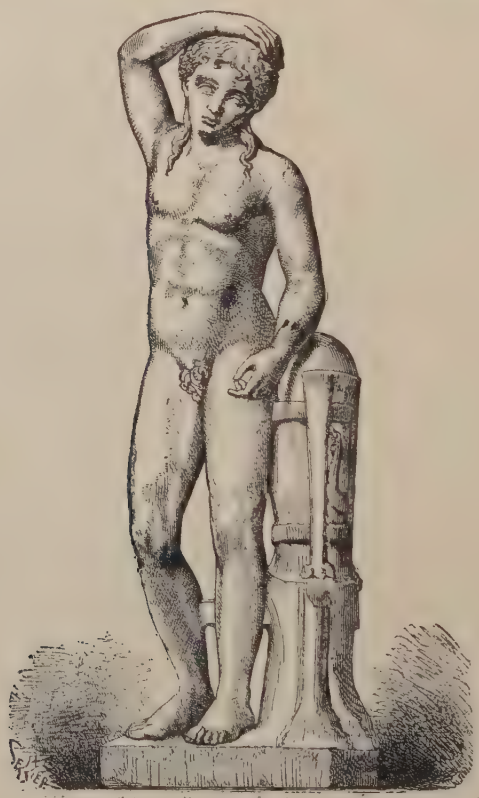

אפאללא.

ב י ט י נ א. די וויב פון יאנוס'ן איז געווען ד י א נ א, די לבנה־געטין, וועלכע האָט שפּעטער בעקומען די זעלבע בעדייטונג, וואָס די גריכישע אר־טעמיס.

די רוימער האָבען אָבער אויך געהאַט געטער, וועלכע זיינען געווען פערהרט נאָר פון זיי, און האָבען קיין פערוואַנדטשאַפט ניט געהאַט מיט די גרי־

כישע געטער. אויסער יאנוס'ן, וועלכען מיר האבען שוין בעשפראכען, גע-
הערען צו דיזע: וועדטומנוס, טערמינוס, סילוואנוס, פאונוס, די פענאטען
און די לאַרען. וועדטומנוס איז געווען דער גאָט פון הערבסט און
דעריבער איז אין דיזער צייט געווען ביי זיי איינגעריכטעט א פייערטאָג צו
זיין עהרע—די וועדטומנאַליען. לויט דיזער בעדייטונג פון דעם נאָמען איז ער
דער גאָט פון וואַנדלונג, נעמליך פון דער וואַנדלונג, וואָס פרוכטען מאכען דורך
פון אָנפאַנג בליהען ביז זיי וועדען צייטיג. דיזער גאָט האָט נאָך זייער בעגריף
געהאַט זיין פערבינדונג מיט יעדער ארט וואַנדלונג: מיט דעם וועקסעל פון די
תקופות פון יאָהר, מיט דער ענדערונג פון די מענשליכע געזינונגען, מיט דעם
אויסטוויש פון וואָדע (האַנדעל) א. אַנד. זיין וויב איז געווען פאָמאָנא,
די געטין פון פרוכט.

טערמינוס איז געווען דער גאָט פון דער גרענעץ. אונטער זיין
שוץ איז געווען דער גרענעץ־שטיין, וועלכער איז געווען גערעכענט פיר זעהר
הייליג. דיזער שטיין איז אריינגעשטעלט געוואָרען אונטער רעליגיעזע צער-
מאָניעס. מען האָט אויסגעגראָבען א גרוב, אָנגעצונדען אין איהר א פייער,
און מען האָט געקוועלט א קרבן, אזוי אז זיין בלוט זאָל זיך אריינגיסען אין
גרוב, דאן האָט מען אריינגעוואָרפען אין גרוב איבער'ן אָפפער פרוכט, וווייה-
רויך, אריינגעאָסען וויין און האָניג, דאן האָט מען אריינגעשטעלט דעם גרע-
נעץ־שטיין, איהם געזאַלבט און בעצירט מיט א קראַנץ בלומען. דער גרענעץ־
גאָט האָט אויך אויף דעם קאַפיטאָל געהאַט א הייליגען שטיין. דיזער
שטיין האָט זיך געפונען אין טעמפעל פון יופיטער, אום צו צייגען, דאָס דער
גאָט טערמינוס מיט זיין גרענעץ־שטיין שטעהט אונטער דעם שוץ פון דעם
העכסטען גאָט. די רוימער פלעגען ערצעהלען וועגען דיזען שטיין אין טעם-
פעל פון יופיטער פאָלגענדע געשיכטע. אלס טאַרקוויניוס האָט געוואָלט
גרינדען דעם טעמפעל פון יופיטער, האָט ער אלע הייליגטימער, וואָס הא-
בען זיך געפונען אויף יענעם ארט, געהיסען איבערטראָגען אויף אנדערע ער-
טער אונטער פייערליכע צערמאָניעס. דאמאלס האָט דער גאָט טערמינוס
זיך אייגעשפארט און האָט ניט געוואָלט פערלאָזען זיין ארט, וויל די
גרענעץ טאַר מען ניט ענדערן און אפרוקען, האָט מען דאמאלס קיין אנדער
מיטעל ניט געפונען, נאָר מען זאָל דאָס הייליגטום פון טערמינוס אין טעם-
פעל פון יופיטער אריינגעהמען, ד. ה. מען זאָל דעם יופיטער־טעמפעל שטעלען
אויף דעם ארט פון טערמינוס. דערביי האָט מען געמאַכט אזוי, דאָס איבער
דעם גרענעץ־שטיין זאָל ניט זיין קיין דאך, וויל צום גרענעץ־גאָט האָט מען
בעדארפט אָפפער בריינגען נאָר אונטער דעם פריען הימעל.

סילוואנוס איז געווען דער גאָט פון וועלדער און גערטנער; ער האָט זיך אויך גערעכענט אלס דער גאָט פון הערדען (טשערעדעס, סטאדעס). די בויערן האָבען גערעכענט דעם סילוואנוס פיר א בעזונדערען בעשיצער פון זייער ארבייט און צו איהם האָבען זיי מתפלל געווען, ער זאל שיקען א ברכה אין זייער ארבייט. דער בויער האָט געגלויבט, דאָס אפילו זיין שטיבעל שטעהט אונטער דער השגחה פון סילוואנוס'ן. מען פלעגט מאכען דריי בילד-

וויקטאריא (די געטין פון זיג).

דער פון איהם: איינס האָט מען ארויסגעשטעלט אין הויז, דאָס אנדערע אין מיטען פעלד, און דאָס דריטע האָט מען געשטעלט אויף דער גרענעץ פון דעם לאנד-אייגענטום. אבער דיזער גאָט האָט אויך א שרעקהאפטע זייט. די שרעקליכע בילדער, וועלכע א וואנדערער זעהט אפט אין די גרויסע וועלדער, און די קולות, וואָס ער הערט דאָרט אפט, קומען פון סילוואנוס'ן ארויס. דער גאָט פאונוס איז אין פיעלע הינזיכטען עהנליך צום גאָט סילוואנוס. אויך

פאונוס איז א גאט פון פעלדער און וועלדער, ווי אויך פון די פיה, וואס פאשען זיך דארט. דער פאונוס צייכענט זיך בעזונדערס אויס מיט זיין בעשיצען די הערדען (סטאדעס) געגען די וועלף, דעריבער ווערט ער אויך בע-צייכענט מיט'ן נאמען ל ו פ ע ר ק ו ס, ד. ה. דער בעשיצער פון וועלף. אין איין זאך אונטערשיידט ער זיך פון סילוואנוס'ן, ער איז א גאט פון נביאות, וועלכער זאגט פארויס די צוקונפט דורך חלומות, רעטזעלהאפטע שטימען און קולות. צו עהרע פון פאונוס'ן איז אייגעריכטעט געווען א פרעהליכער יום טוב, דער לטער דעצעמבער, אין וועלכען עס האבען אנטייל גענומען פאסטוכער, בויערן און אויך דינער און שקלאפען. דיזען יום טוב פלעגען זיי פייערן אויף'ן פריייען פעלד.

די רוימער האבען שטארק געגלויבט אין די פערשטארבענע גייסטער פון זייערע עלטערן און איבערהויפט פון זייערע שטאם-פאטערס. יעדער מענש, יעדער ארט און יעדער נעגענשטאנד האט נעהאט אזא מין שוץ-גייסט פון איינעם פון די זעלען פון זייערע פערשטארבענע עלטערן. דיזער גייסט פערבינדעט זיך מיט דעם מענשען אזוי באלד, ווי ער ווערט געבארן, און בלייבט פערבונדען מיט איהם זיין גאנצען לעבען; ער פרעהט זיך מיט איהם, ער ליידט מיט איהם און נעהמט אנטייל אין זיין גאנצען לעבען, און אפילו נאך זיין טויט פערבלייבט דיזער גייסט אויף זיין קבר. צו דיזע גייסטער גע-הערען בעזונדערס די פענאטען און די לארען. די פ ע נ א ט ע ן זיינען געווען הויז-געטער, וועלכע האבען בעשיצט די איינהייט און דעם בעשטאנד פון דער פאמיליע. זיי פלעגען נעהמען א בעזונדערען אנטייל אין דעם שיקזאל פון דער פאמיליע, וואס זיי זיינען געווען די שוצגעטער פון איהרע עלטערן. צו דיזע געטער פלעגט יעדע פאמיליע ברייגען אפפער ביי אלע פאסירונגען אין לעבען, סיי פרעהליכע סיי טרויעריגע. זייער אלטאר איז גע-וען דער הערד מיט א פייער, וואס איז קיינמאל ניט אויסגעלאשען געווארען. ביי דעם אלטאר איז די גאנצע פאמיליע געווען געשיצט געגען פערפאלגונגען. אפילו די בעאמטע פון דער רעגירונג האבען זיי ניט געקענט טאן עטוואס שלעכטעס. די בילדער פון דיזע הויז-געטער זיינען געשטאנען אין שאפעס נעבען דעם אלטאר, ד. ה. נעבען דעם הערד (פייער-פלאץ). זיי האבען זיך אי-בערהויפט געוויסענט אלס די שוץ-געטער פון דעם הויז, דעריבער, וועלכע פאמיליע האט זיך איבערגעקליבען אין אן אנדער וואוינונג, האבען די הויז-געטער מיט זיי ניט אריבערגעצויגען, ווייל זייער פליכט איז צו בעשיצען דאס הויז. אויך יעדע שטאדט האט נעהאט איהר בעזונדערע פאמיליע פון פענאטען. די בילדער זייערע פלעגט מען האלטען אין טעמפעל פון דער

געטין וועסטא. ווייל קיינעם איז ניט געווען ערלויבט צו זעהן די פּענאַטען אין וועסטא־טעמפּעל, האָבען פּיעלע גאָר ניט געגלויבט, דאָס זיי געפינען זיך דאָרט.

עס איז ביי זיי געווען נאָך א מין הויז־געטער, וועלכע זיינען געווען די נשמות פון די עלטערן, וואָס האָבען זיך גערופען די לאַרעז. דיזע האָבען זיך אונטערשיידט פון די פּענאַטען דערמיט, וואָס זיי זיינען געווען

צערעס. געפונען אין אָסטיא אין 1856.

צוגעבונדען צו די מיטגלידער פון דער פאַמיליע און ניט צום הויז. וועז די פאַמיליע האָט אומגעביטען די וואוינונג פלעגען די לאַרען מיט זיי מיט־געהן, האָבען זיי געגלויבט. זייערע בילדער, וועלכע פלעגען געמאַכט וועז־רען פון האָלץ אדער פון וואַקס, פלעגען אַריינגעשטעלט ווערען אין א שאַפע נעבען הערד. פון יעדער מאָלצייט פלעגט מען זיי געבען אין קלייניע שי־סעלאַך פון דער שפייז, וואָס מען האָט פאַרבעריט פיר די פאַמיליע. ביים

עסען פלעגען זיי עפענען די שאפע, וואו די לאַרען זיינען געשטאַנען, אום זיי זאלען קענען אָנטייל נעהמען אין דער מאַהלצייט. אין פייערטעג פלעגט מען זיי אָנטאָן קרענץ אויף די קעפּ. דיזע אַרבייט פלעגען דאַרפען טאָן די שקלאַפען, וויל זייער פליכט איז צו בעדינען דעם העררן ביי זיין לעבען און אויך נאָך זיין טויט. עס זיינען געווען ביי זיי לאַרען, וואָס האָבען געהערט ניט נאָר צו איין פאַמיליע, נאָר צו גאַנצע גאַסען, צו א גאַנצער שטאָדט, און אפילו צו א גאַנצען לאַנד. די בילדער פון די לאַרען, וואָס האָבען געהערט צו א גאַנצער גאַס, פלעגען שטעהן אויף'ן שייד־וועג, וואו צווויי גאַסען קרייצען זיך. פיר די גאַסען־לאַרען איז געווען בעשטימט א בעזונדער פעסט־טאָג אין מאי, פיר די לאַנד־לאַרען איז געווען א בעשטימטער פייערטאָג דעם 23טען דעצעמבער, וועו מען פלעגט בריינגען צו זיי בעזונדערע אָפּפער. די רוימער האָבען אויך געגלויבט אין די עקסיסטענץ פון שלעכטע בעזע לאַרען. דאָס זיינען געווען זינדיגע נשמות, וועלכע פלעגען אויך נאָך זייער טויט נאָר שאַדען טאָן, איבערהויפּט אין דער נאכט־צייט.

עס זיינען ביי די רוימער אויך געווען געטער, וועלכע האָבען פערסאָניפיצירט גוטע מדות און זיטליכע בעגריפען. אזוי צ. ב. האָבען די געטער אונטער דעם נאָמען פ י ד ע ס, ד. ה. טרייהייט, אכטונג געגעבען, דאָס אָפּמאַכען, שבועות, און פערשפּרעכונגען פון מענשען זאלען טריי און ריכטיג ערפילט ווערען. די ק ע נ ק ע ר ד י א איז געווען א געטין, וואָס האָט אויפגעפאסט אויף דעם פרידען צווישען די בירגער. די י ו נ ע נ ט ו ס, די געטין פון יוגענד, די ו י ק ט ע ר י א, די געטין פון זיג, די ל י ב ע ר ט א ס, די געטין פון שעמעדיגקייט אדער צניעות. זי איז פון די פאַטריציישע פרויען געווארען פערהרט אלס פ ו ד י צ י צ י א פ א ט ר י צ י א. אלס די פאַטריציישע יונגפרוי ווירגיניא האָט אין 204 פ. קר. חתונה געהאט מיט א פלעבעיער, איז זי ניט צוגעלאזען געווארען צו דעם דינסט פון דיזער געטין. אבער דיזע אנגעזעהענע רוימערין האָט אויסגעבויט א בעזונדערן טעמפּעל פיר די פ ו ד י צ י צ י א פ ל ע ב ע י א, צו דעם דינסט פון די פלעבעישע פרויען.

אלע דיזע געטער און געטינס זיינען געווען איינגעטיילט אין דריי גרופען: הימעל־געטער, ערד־געטער און אונטער־ערדישע געטער. אויסער דעם זיינען די געטער געווען איינגעטיילט אין העכערע און נידריגע גאַטהייטען. צו די לעצטע האָבען געהערט די לאַרען און שוץ־גייסטער. שפעטער האָבען זיך ביי זיי ענטוויקעלט, אונטער דעם גריכישען אייגפלוס, די צוועלף ראַט־

געבענדע געטער. זייערע בילדער זיינען געשטאנען אין פּאָרום, וואו עס איז געשטאנען א בעזונדער אלטאר פיר זיי.

דער געטליכער דינסט איז ביי די רוימער געווען פערבונדען מיט זעהר פיעלע צערעמאָניעס, וועלכע האָבען געמוזט אויסגעפיהרט ווערען זעהר גענוי און פינקטליך. יעדע נייע אונטערנעהמונג אין געזעלשאפטליכען אָדער פּריוואט־לעבען האָט זיך געמוזט אָנפאָנגען מיט רעליגיעזע צערמאָניעס און קרבנות. די פריסטער האָבען פריהער פון אלץ געמוזט אויסגעפינען דעם ווילען פון די געטער וועגען דיזער אָדער יענער נייער אונטערנעהמונג, און דערביי האָבען די פריסטער אויך געבעטען די געפלאָנטע אונטערנעהמונג צו אונטערשטיצען און בענליקען.

ווי מיר האָבען עס שוין פריהער געשריבען, פלעגען די פּריסטער אויסגעפינען דעם ווילען פון די געטער און זייער פערשפּרעכען צו שטיצען די אונטערנעהמונג דורך דאָם פליהען פון פויגלאָך (אוגורען) און דורך בעטראכטונגען פון די אינגעווייד פון די אָפּפער (הארוספיצעס). מען האָט געהאָט נאָך פיעלע אַנדערע סמנים צו בעשטימען דעם רעזולטאט פון אן אונטערנעהמונג, ווי צ. ב. די צייכענס פון הימעל, דעם לויף און די שטימען פון פיער־פיסיגע חיות, ווי וועלף און פערד, וואַרנונגען דורך אונגליק־צייכענס, ווי פלעצליכעס ניסען, אראָפּפאלען פון עפּעס אין טעמפּעל ביים געטליכען דינסט, דאָם פאלען פון א חולה־נופל, ווי אויך די צייכענס פון דעם עסען פון היהנער. מען פלעגט די הייליגע היהנער, וואָם מען האָט געהאלטען ביים טעמפּעל צו דיזען צוועק, גוט אויסהונגערן, נאָכדעם זיי געבען גוטע שפּייז, צו וועלכער זיי האָבען זיך צוגעכאפט; וועז עס איז ארויסגעפאלען צוריק פון זייער שנאָבעל עטוואָס פון די שפּייז, איז עס געווען א צייכען, דאָם די געטער זיינען צופרידען מיט דער נייער אונטערנעהמונג און זי וועט געווים געלינגען. דאָם נעבען־שטעהענדע בילד שטעלט פאָר א שטייג, אין וועלכער עס האָבען זיך געפונען די הייליגע היהנער, וואָם די רוימישע פּריסטער (די אוגורען) האָבען דורך זייער עסען נביאות געזאָגט. מען האָט אפילו די געטער א ביסעל אָפּגענארט, וויל מיט דעם אויסהונגערן די היהנער האָט זיך גענוזט טרעפען, דאָם פון אייליענים זאל פון דער הוהן'ס שנאָבעל עטוואָס ארויספאלען ביים עסען, דאָך האָט מען דערין געגלויבט. אזוי איז עס אימער מיט דעם אבערגלויבען.

עס איז אויך ווערט צו דערמאָהנען וועגען די סיבילליינען־ביכער און וועגען די רוימישע פּריסטער, וואָם האָבען געזאָגט נביאות דורך זיי. די זאָגע ערצעהלט וועגען דיזע ביכער פאלגענדעס. אין דער צייט פון דער

הערשאפט פון טארקוויניום איז געקומען נאך רוים אן אלטע פראפעטין און האט אנגעבאטען דעם קעניג צו קויפען צוערסט ניין, דאן זעקס ביכער מיט משלים און נביאות, און האט געפאדערט פיר זיי א געוויסען פרייז, פון וועלכען זי האט ניט געוואלט ארונטערלאזען. דיזעם האט דעם קעניג פערדראסען און ער האט זי גיך אפגעפערטיגט. דעם קעניג האט נעמליך פערדראסען, דאס וועז זי האט איהם געזאגט דעם פרייז פיר ניין ביכער און ער האט ניט איינגעשטימט צו געבען ווי פיעל זי האט געבעטען, האט זי פערברענט דריי און האט פיר די געבליבענע זעקס געפאדערט דעם זעלבען פרייז, וואס זי האט פריהער פערלאנגט פיר די ניין. נאך דעם, ווי דער קעניג האט איהר ענטזאגט האט זי וויעדער פערברענט דריי, אזוי דאס עס זיינען גע-

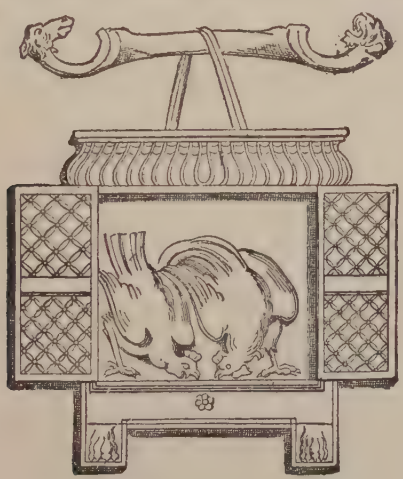

די חייליגע היהנער.

בליבען נאר דריי פון די אלע ניין ביכער, און פיר די לעצטע דריי האט זי אויך געפאדערט דעם זעלבען פרייז, וואס זי האט פריהער געפאדערט פיר אלע ניין, און וועז דער קעניג וועט איהר ניט געבען דעם פרייז וואס זי פערלאנגט, האט זי געזאגט, וועט זי פערברענען די לעצטע דריי. דאמאלס האט דער קעניג צוזאמענגערופען די פריסטער און וואהרזאגער, און פון זיי האט ער זיך דערוואוסט, דאס די פרוי איז א מ א ל ט ה ע א די סיבילע*). זי האט געוואוינט אין א העהל נעבען נעאפעל. די פריסטער האבען גערעטע

*) סיבילען זיינען געווען אין אזיען פרויען, וואס חאבען געלעבט אפגעזונדערט פון מענשען אין האבען זיך בעשעפטיגט מיט נביאות זאגען.

דעם קעניג צו קויפען פון איהר די ביכער פון איהרע נביאות, ווייל עס איז זעהר וויכטיג פיר רוים זיי צו האבען. דאן האט טארקוויניום בעצאהלט פיר די לעצטע דריי ביכער דעם פרייז, וואס די סיבילע האט געפאדערט. טארקוויניום האט די ביכער בעהאלטען אין א געוועלב אונטער דער ערד און האט בעשטימט פערשיידענע בעאמטע, זיי זאלען אכטונג געבען, דאס די ביכער זאלען ניט פערדארבען אדער גע'גנב'עט ווערען, און האט געגעבען א בעפעהל, דאס נאר דער סענאט זאל האבען דאס רעכט זיך צו בענוצען מיט דיזע

אפאללא־פריסטער.

ביכער אום עטוואס וויכטיגעם צו דערגעהן אין געוויסע וויכטיגע אנגעלעגנהייטען.

עס איז בעשטימט געווארען א געוויסע קלאס פריסטער, וועלכע האבען בעדארפט אכטונג געבען, דאס די געבאטען פון די סיבילינען זאלען אויסגעפיהרט ווערען. פריהער פון אלץ האבען די פריסטער פערלאנגט, דאס די אפפער, וואס די ביכער האבען געפאדערט, זאלען ריכטיג געבראכט ווערען. די ביכער זיינען געווען געשריבען אין גריכיש און די אפפער זיינען געווען

נאָך דעם גריכישען קולט (סדר העבודה), דעריבער האָבען דיזע פּריסטער באַלד בעקומען די אויבער־אויפזיכט איבער אַלע קולטען לויט גריכישען מנהג, און ווייל דיזער סאָרט רעליגיאָנס־דינסט האָט זיך אין רוים מעהר און מעהר פערבריטערט, האָבען דיזע פּריסטער זיך פערשאפט די גרעסטע מאַכט איבער אַלע רעליגיאָנס־זאַכען אין רוים. אין אָנפאַנג איז די צאָהל פון דיזען סאָרט פּריסטער געווען בעשרענקט אויף 2, שפּעטער אָבער האָט מען געפונען פיר נעטיג צו פערגרעסערן זייער צאָהל ביז 15. דיזע פּריסטער האָבען פיעל געהאַלפען צו פערשפּרייטען אין רוים די קולטען פון פּרעמדע רעליגיאָנען, איבערהויפט דעם אפּאָלאָ־דינסט. דאָס נעבען־שטעהענדע בילד שטעלט פאָר איינעם פון דיזע 15 אפּאָלאָ־פּריסטער. דיזער פּריסטער איז

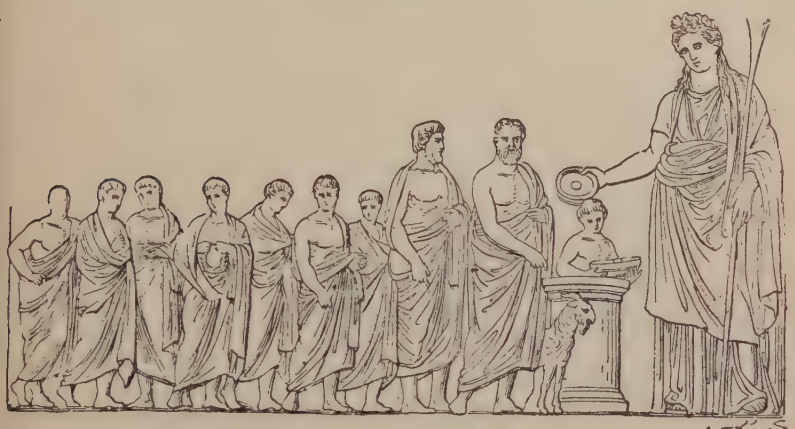

צוג פון א רעליגיעזער בריידערשאפט.

אָנגעטאָן אין א גריכישען קלייד מיט א קראַנץ פון לאָרבער, וואָס איז געוועהנליך געהויליגט צו אפּאָלאָ'ן, און אָפּפערט ווייהרויך צו דיזען גאָט יעדען מאָרגען, וועלכער זאָגט זיין געבעט צו איהם.

אויסער דיזע פּריסטער־קאָלעגיעס זיינען געווען אין רוים זעהר פיעלע רעליגיעזע חברות און בריידערשאפטען, פון וועלכע יעדע פלעגט בעזאָרגען דעם קולט פון א בעזונדער גאָטהייט. אזעלכע בריידערשאפטען האָבען זיך געוופען ביי די רוימער „סאָדאַליטאַטען". אונטער זיי זיינען געווען אזעלכע, וואָס האָבען בעזאָרגט דעם קולט פון דער גענס, אנדערע, וואָס האָבען בעזאָרגט דעם קולט פון די שטאָם־געטער. די וויכטיגסטע בריידערשאפט פון דיזען סאָרט זיינען געווען די אקער־בריידער, וועלכע זיינען געווען 12 אין

צאָהל און האָבען געהערט צו די העכסטע שטאָמען. עס איז אויך געווען א ברידערשאפט מיט'ן נאָמען „סאָליער"; זייער פלויכט איז געווען צו היטען דעם שילד, וועלכער, ווי זיי האָבען געלויבט, איז אראָפּגעפאלען פון הימעל, און וועלכער האָט געהערט צום גאָט מארס. איין מאָל אין יאָהר, אין מאָנאָט מערץ, פלעגען די סאָליער מאכען רעליגיעזע פּראָצעסיאָנען מיט טענץ און געזאנג. דאָס נעבעך־שטעהענדע בילד שטעלט פאָר א פּראָצעסיאָן פון אזא ברידערשאפט, וועלכע אָפּפערט א ציג צו דער גטטין יונא אקראָא. די גרעסטע פיגור אין דעם בילד שטעלט פאָר די גטטין, די גרעסערע נאָך איהר די מאָניסטראָטען און די איבריגע, דאָס פאָלק. עס איז געווען דער מנהג ביי גריכישע קינסטלער צו מאכען די גרעסטע פון די בילדער נאָך די וויכטיגקייט פון די פּערזאָנען.

א פּריסטער גיט איבער די כלי פון ווייהרויך.
נאָך אָנטיקער פּארשטעלונג.

אין די אלטע צייטען פלעגען די רוימער אָפּט אויך אָפּפערן מענשען. מיט דעם בלוט פון א פערבערעכער פלעגען זיי בעשפריצען דעם אלטאר פון יופיטער'ן. דער סענאָט האָט דאָס פערבאָטען ערסט אין דעם יאָהר 97 פ. קר. אָנשטאָט מענשען־אָפּפער האָבען זיי דאן געבראכט חיות, וועלכע האָבען קיין מום ניט געטראָגען, און קיין יאָך ניט געטראָגען. די צאָהל פון קרבנות פלעגט אמאָל זיין זעהר גרויס, אפטמאָל אין די הונדערטער, איבערהויפט די שטאָטס־אָפּפער זיינען אימער געווען זעהר גרויס אין צאָהל. א גרויסע צערעמאָניע פלעגט זיין ביי דער אָפּפערונג צו ענדע פון א צענזום (פאָלקס־צעהלונג).

אין די גאנץ אלטע צייטען פלעגען די רוימער בריינגען אָפּפער פון ניט־לעבעדיגע זאכען, ווי צ. ב. די ערסטע פרוכט פון פעלד (בכורים). דערביי פלעגען זיי גיסען אויך די פרוכט אָפּפער־ווין, ריינעם אדער געמישטען מיט וואסער. אויך פלעגען זיי בריינגען רויך־אָפּפער, געמלויך פון ווייהרויך. צו ענדע פון די פייערטעג פלעגט מען מאכען א מאָהלצייט פיר די געטער זעלבסט; מען פלעגט זיי אנידערזעצען אויף קיסענס און שטרוי פאר זיי פערשיידענע שפייזען.

צוזאמען מיט די אָפּפּער פּלעגט מען אויך תּפלה טאָן צו די געטער ביי אַלע געלעגנהייטן. זיי האָבען געגלויבט, דאָס דורך זייערע תּפלות זיינען די געטער געצוואונגען ממלא זיין זייערע בקשות. אין דער צייט פון א גרויסער נויט און אונגליק פּלעגט מען אייניריכטען עפענטליכע געבעט־טעג.

די קונסט און ווישענשאפט. די רוימער האָבען ניט גע־האט קיין נייגונג צו קונסט. זיי זיינען געווען נאָר א פּראַקטישעם פאָלק. וואָס זיי האָבען אויף דיזען געביט געשאפען איז נאָר געווען א בלאָסע נאָכאָהמונג פון דער גריכישער קונסט. נאָר אין אַרכיטעקטור האָבען זיי אַרויסגעצייגט פיעל זעלבשטענדיגקייט. איבערהויפּט איז ווערט צו דערמאָהנען די גרויס־אַרטיגע מיליטער־שטראָסען און וואסער־לייטונגען, וואָס די רוימער האָבען שוין אין די אַלטע צייטען געווואוסט צו מאכען. פון די מיליטער־שטראָסען (שאָסעען) איז די ווי א אפּפּיא די „קעניגין פון אַלע שטראָסען". דיזע מיליטער־שטראָס איז געמאכט געוואָרען פון אפּפּיום קלאודיום'ן אין יאָהר 412 פ. קר. און האָט געפיהרט איבער קאפּוא ביז צום מעער. די רעסטען, וואָס זיינען נאָך איבערגעבליבען אין היינטיגער צייט, צייגען אויף די גרויסקייט פון דעם רוימישען אונטערנעהמונגס־גייסט. די ערסטע בעריהמטע וואסער־לייטונג פון קלאודיום'ן איז געמאכט געוואָרען אין יאָהר 313 פ. קר. נאָכדעם זיינען געמאכט געוואָרען נאָך פיעלע אנדערע וואסער־לייטונגען אין דיזען סטיל. דאָס זיינען געווען קינסטליכע קאנאַלען אויף א שטרעקע פון מעהרערע מיילען, דורך וועלכע דאָס וואסער פון א קוואל איז דורכגע־פיהרט געוואָרען אין א שטאָדט. איבער דעם קוואל איז געמאכט געוואָרען א קוואל־הויז, און אין דער שטאָדט איז געווען אויסגעבויט א גרויסער וואס־סער־האַלטער (רעזערוואואר) נאָך אַלע רעגלען פון ארכיטעקטור.

די לִיטעראטור. פון דער גאנץ אַלטער לִיטעראטור פון די רוי־מען זיינען אונז געבליבען אייניגע ברוכשטיקער פון געזעגנ, לידער פון פּריס־טער, אייניגע צויבער־שפּרוכען, אַראַקעל־שפּרוכען און נביאות. וויכטיגער פון דיזע ברוכשטיקער זיינען אנפאנגס־טיילען פון דראָמאס, אונטער וועלכע עס זיינען געווען אייניגע, וואָס מען פלעגט פאָרשטעלען מיט מימישע טענץ בעגלייט מיט פלויטען־מוזיק. דיזע פאָרמע האָט זיך ענטוויקעלט מעהר און מעהר, אזוי דאָס אין יאָהר 390 פ. קר. האָט מען שוין איינגעפיהרט אן עפענטליכע. ביהנע, אויף וועלכער פערשיידענע קאָמיקער און פּאיאצען פלעגען אמוזירען דאָס פובליקום. עס איז געווען ביי זיי נאָך א סאָרט קאָמעדיעס, וועלכע זיינען מעהרסטענס גע וען איבערזעצט פון אנדערע שפּרא־

לאַטיין.	שפּעטערע גריכיש.	גריכיש.
A a	A a	A a
B β	B b	B b
T γ	C c	C c
Δ δ	D d	D d
E ε	E e	E e
Φ φ	F f	F f
Γ γ	G g	G g
H η	H h	H h
Θ ϑ		
I ι	I J i j	I
K χ	K k	K k
Λ λ	L l	L l
M μ	M m	M m
N ν	N n	N n
O o Ω ω	O o	O o
Π π Ψ ψ	P p	P p
	Q q	
P ϱ	R r	R r
Σ σ	S s	S s
T τ	T t	T T

פּאָניצישער אורשפּרונג פון גריכישען און לאַטיינישען אלף־בית.

פּאָניציש.	עלטערע פּאָניצ.	פּאָניציש.

עגיפּטישער אורשפּרונג פון פּאָניצ. אלף־בית.

עגיפּט. הויראָגליפֿן. שריפֿט. | פּאָניציש.

כען. דער אינהאלט זייערער איז געווען קאמישע סצענעס פון קליין־שטעד־טעלדיגען לעבען.

אן אייגענטליכע ליטעראטור האט זיך ביי די רוימער אנגעפאנגען צו ענטוויקלען ערסט דאן, ווען זיי זיינען געקומען אין נאהענטע בעריהרונג מיט די גריכען. פון דיזער צייט אן האט דאס רוימישע דראמא אנגעפאנגען צו נעהמען שטאף פון דער גריכישער מיטהאלאגיע, וועלכע איז וועניג בעקאנט געווען דעם פאלק, און דעריבער האט דאס עכט רוימישע פאלקס־דראמא אויפ־געהערט פארגעשטעלט צו ווערען אויף דער ביהנע, אין פיר דאס פאלק האט

קאמישע סצענע. נאך אנטיקער פארשטעלונג.

מען געמוזט איבערזעצען אייניגע פאלקס־דראמאס פון גריכיש. דער ערסטער קונסט־דיכטער איז געווען ליוויוס אנדראניקוס. צום ערסטען איז ער ארוים מיט אן איבערזעצונג פון האמער'ס אדיססעע. נאכדעם האט ער איבערגעזעצט נאך אייניגע אנדערע פיעסען פון גריכיש (אין יאהר 240 פ. קר.). אויך ק. ענניוס האט איבערגעזעצט די אדיססעע פון האמער אין לאטייניש און האט זי בעארבייטונג איז גע־ווען פיעל בעדייטענדער פון דער, וואס אנדראניקוס האט געמאכט. מעהר

פון ענניוס'ן האָט זיך אויסגעצייכענט אַלס פּאָעט זיין קוזין פּ אַ ק ו בּ י ו ס, אָבער פון זיין אַרבייט איז אין אונזער צייט גאָר ניט פערבליבּען.

די קאָמעדיע, וועלכע ערשיינט אין איהר ערסטער פאָרמע אַלס נאָכ-אַהמונג אָדער איבערזעצונג פון גריכיש, האָט זיך מיט דער צייט גוט ענט-וויקעלט און איז געוואָרען אָריגינעל און זעלבשטענדיג. די בעסטע קאָ מעדיעס־שרייבער אין לאַטייניש זיינען געווען פּ ל אַ ו ט ו ס און ט ע - ר ע נ צ י ו ס. פון דיזע דיכטער האָבען מיר נאָך יעצט אייניגע פאָלשטענדיגע קאָמישע פּיעסען, וואָס זיינען אויף דער ביהנע פאָרגעשטעלט געוואָרען.

פון ט י ט ו ס מ אַ ק צ י ו ס פּ ל אַ ו ט ו ס (געבאָרען 254 פ. קר., געשט. 184) האָבען מיר נאָך יעצט 20 שטיקער, וועלכע זיינען געשריבען

קאָמישע סצענע. נאָך אַנטיקער פאָרשטעלונג.

געוואָרען אונטער דעם איינפלוס פון דעם גריכישען ליטעראַט פּ י ל ע מ אָ ן. דער דיאַלאָג (געשפּרעך צווישען פּערזאָנען) אין דיזע שטיקער איז זעהר לע-בעדיג, די שפּראַך איז גענומען פון די מיטעלערע און נידריגע קלאַסען. די כאַראַקטערען זיינען געשילדערט זעהר וויציג, אָבער אַ ביסעל איבערטריבען. זעהר כאַראַקטעריסטיש איז די קאָמעדיע „דער גאָלד־טאָפּ". דיזע קאָמעדיע שילדערט אַ געלט־גייץ, וועלכער האָט אימער געציטערט איבער זיין גאָלד־טאָפּ און ענדליך האָט מען דאָס גע'גנב'עט פון איהם. פּלאַוטוס'עס פּיע-סען האָבען געדינט אַלס שטאָף פיר קאָמעדיעס, וואָס זיינען געשריבען גע-וואָרען פון די גרעסטע וועלט־בעריהמטע שרייבער, ווי שקעספּיר, מאָליער,

לעסינג. די וויכטיגסטע פון אלע זיינע פיעסען איז „די געפאנגענע", וועלכע שטעלט־פאר א זוהן, וואס האט געדינט ביי זיין פאטער אלס שקלאף און דער פאטער האט איהם ניט ערקענט.

פיינער זיינען געווען די קאמעדיעס פון פובליוס טערענציוס אפער, אבער דערפאר איז אין זיי געווען וועניגער נאציאנאליזין. ער האט אין גאנצען געשריבען 6 קאמעדיעס, וועלכע זיינען אלע ערהאלטען געווארען ביז היינטיגער צייט. זיי זיינען אויך געשריבען נאך דעם מוסטער פון די גריכישע קאמעדיעס, איבערהויפט אין מענאנדער'ס סטיל. אלס זיינע בעסטע פיעסען ווערען געערבענט: „די ברידער" און „די מיידל פון אנדראס". די ערסטע קאמעדיע בעהאנדלט די

מאקקוס.
(א קאמישער טיפ.)

מרשגע פון קינדער־ערציהונג, אויב זי דארף זיין שטרענג אדער מילד. די צווייטע שטעלט פאר די געשיכטע פון א טאכטער, וואס איז פערלארען געווארען, איז אריינגעפאלען אלס שקלאפין און איז צוריק געפונען געווארען. אין אפער'ס קאמעדיעס זיינען ניכא קיין אי־בערטרייבונגען און צופיעל פאיצערי, ווי מיר בע־גענגען אין פלאוטוס'עס קאמעדיעס. אויך איז די שפראך א פיינערע אין אפער'ס ווערק. מען האט גע־גלויבט, דאס דער אינגערער סציפיא אפריקאנוס איז גע־ווען זיין מיטארבייטער.

אויך אפער'ס שירים זיינען שענער און מיט גרע־סערער פינקטליכקייט אויסגעארבייט. אבער זיין כא־ראקטעריסטיק איז ניט טיף. איבערהויפט זיינען זיינע ווערק וויכטיג דערמיט, וואס ער קריטיקירט די שוואכע, שלעכטע זייט פון פובליקום, און האט אין דאס לעבען שארפער און טיפער אריינגעבליקט.

צוזאמען מיט טערענציוס'ן און אויך א ביסעל שפעטער נאך איהם האבען געארבייט אין דער זעלבער ריכטונג פיעלע אנדערע קאמיקער, אבער זייערע ווערק זיינען ניט געבליבען ביז היינטיגער צייט. דיזע אלע פיעסען זיינען געווען נאכאהמונגען און זעהר עהנליך צו די ווערק פון די צוויי אויבען־דער־מאהנטע קאמעדיע־שרייבער, און דעריבער האבען די שפעטערע רוימער ניט געפונען פיר נעטיג זיי צו היטען פיר די צוקונפט. דאמאלס זיינען אריין אין דער מאדע די מימען. דאס זיינען געווען קאמעדיעס, וועלכע האבען

דורך מיטיק פערשפּאָטעט פערזאָנען און זייערע אַנדלונגען, וואָס פערדינען פּעראַכטונג.

די רוימישע פּראָזאַ פון יענער צייט איז בעשטאַנען פון יאָהר־ביכער, בעשרייבונגען פון פּאָליטיק און אַנדערע פערצייכנונגען. עס איז אָבער צו היינטיגער צייט פון דיזע אַלע וואַרק קיין זכר ניט געבליבען. עס איז זעהר בעדויערנסווערט, וואָס עס זיינען ניט פערבליבען די 12 טאָפלען, אויף וועלכע עס זיינען געווען פערצייכענט די געזעצען פון די צעהן מענער (דעצעמווירען). עס איז אויך ניט געבליבען קיין איין עקזעמפּלאַר פון דער זאַמלונג פון פּאָרמולאַרען אין געזעצען, וואָס גנעיוס פלאַוויוס האָט צוזאַמענגעשטעלט. די מעהרסטע פון דיזע אַלע דענקמעלער זיינען פערניכטעט געוואָרען אין דער גרויסער שרפה, וואָס די גאַלליער האָבען אָנגעמאַכט אין יאָהר 389 פ. קר.

א קאַמיקער.

ערסט אין דער צייט פון דעם צווייטען פּוניש־קריג האָבען די רוימער אָנגעפאַנגען געשיכטליכע ביכער צו שרייבען, איבּ די שפּעטערדינע דורות זאָלען וויסען, וואָס דאָס רוימישע פּאָלק האָט אויפגעטאָן פיר זיך און פיר די וועלט. אָבער זייער פּראָזאַ איז דאַמאָלס געווען נאָך זעהר אונענטוויקעלט. דערבער זיינען די ערסטע געשיכטליכע וועדק געווען גע־שריבען אין פערזען. שפּעטער האָבען זיך די אַנ־נאַליסטען, ד. ה. שרייבער, וואָס האָבען פערצייכענט יעהרליך אַלעס, וואָס האָט זיך געטראָפען אין דער דאַמאָלס בעקאַנטער וועלט אין פערלויף פון דעם יאָהר. אָבער זייערע וועדק זיינען צו אונז ניט אָנגעקומען. מיר וויסען וועגען דיזע וועדק נאָר דורך די ציטאַטען, וועלכע די אינגערע היסטאָריקער בריינגען פון זיי. דער עלטעסטער פון די אַנאַליסטען איז קווינטוס סאַביוס פּיקטאָר, וועלכער האָט געלעבט נאָך דעם צווייטען פּוניש־קריג. כמעט אין דער זעלבער צייט האָט לוציוס צינציוס אַלימענטוס געשריבען די געשיכטע פון רוים ביז זיין צייט. אָן איז פּראָזאַ געווען אָן עהרען־בעשעפטיגונג, וועהרענד פּאָעזיע האָט זיך גערעכענט פיר אַ לוין־אַרבייט און בדחנות. מיט פּראָזאַ האָבען זיך דעריבער בעשעפטיגט מענשען פון הויבען שטאַנד.

עס איז זעהר צו בעדויערן וואָס עס איז פערלאָרען געגאַנגען די היסטאָריישע בעשרייבונג פון רוים פון מאַרציוס פּאָרציוס קאַטאָ

צ ע נ ז אָ ר י ו ס. דיזעס ווערק האָט געהאַט אַ גרויסען ווערט, ווייל עס איז געווען צוזאַמענגעשטעלט אויף דעם גרונד פון טיפע פאָרשונגען. דאָס ווערק איז בעשטאַנען פון 7 ביכער, וועלכע האָבען ענטהאַלטען די געשיכטע פון רוים זינט זי איז געגרינדעט געוואָרען ביז דעם יאָהר 149 פ. קר. אַ גוטע געשיכטע פון רוים האָט אויך געשריבען דער גריך פּ אָ ל י ב י ו ס. דיזער פּאָליביוס איז געבאָרען געוואָרען אין יאָהר 202 פ. קר. אין מעגאַלאָפּאָלים, אַר-קאַדיען. ער האָט געהערט צו יענע 1,000 אַכאֶער, וועלכע די רוימער האָבען גע-נומען אַלס משכנות נאָך דער ענדונג פון דעם קריג מיט פּערסעאוס'ן אין יאָהר 107 פ. קר., און וועלכע זיינען פערבליבען אין רוים גאַנצע 16 יאָהר. פּאָ-ליביוס האָט געפונען אין הויז פון אֶמיליוס פּאַוללוס אַ זעהר פריינדליכע אויפנאַהמע, און ער האָט זיך שטאַרק בעפריינדעט מיט סציפּיאָ אֶמיליאַנוס, וועלכען ער האָט בעגלייט נאָך אַפריקאַ. נאָך דער צושטערונג פון קאַרטהאַ-גאָ, וועלכע ער אַליין האָט בייגעוואוינט, האָט ער זיך גענומען צו בעאַרבייטען זיין געשיכטליכעס ווערק, פיר וועלכעס ער האָט אָנגעזאַמעלט זעהר פיעל וויכטיגען שטאָף. אום זיין ווערק גרינדליך און געוויסענהאַפט צו בעאַרביי-טען האָט ער געפונען פיר נעטיג צו מאַכען אייניגע רייזעס נאָך קליין־אַזיען, עגיפּטען, אויבער־איטאַליען, דרום־גאַלליען און שפּאַניען. איבעראַל האָט ער געמאַכט גענויע פאָרשונגען אום די ריכטיגע וואַהרהייט אויסצוגעפינען.

די ווערק פון פּאָליביוס'ן האָבען ענטהאַלטען 40 ביכער. אין דיזע בי-כער האָט ער געגעבען די אַלגעמיינע געשיכטע פון יאָהר 220 ביז 146 פ. קר. דער צוועק פון זיין ווערק איז געווען צו בעווייזען, ווי אַזוי די רוימישע רעגירונג איז געוואָרען אַ וועלט־מאַכט דורך איהר שטאַאַטס־קונסט, דורך איהרע אויסגעצייכענטע אַיינריכטונגען, דורך איהר ווילענס־קראַפט און דורך דעם פּראַקטישען פערשטאַנד פון איהרע פיהרער. און דעריבער גיט ער אַן עצה אַלע פעלקער זיך צו פעראייניגען מיט רוים, ווייל דאָס איז פיר זיי דאָס בעסטע גליק. פּאָליביוס האָט די פאַקטען אין זיין געשיכטע ניט נאָר געגע-בען, ווי זיי זיינען פאָרגעקומען אין דער ווירקליכקייט איינער נאָך דעם אַנדערען, נאָר ער האָט זיך אויך די מיה געגעבען צו ערקלערען דעם לע-זער דעם צוזאַמענהאַנג פון די פאַקטען, ווי אַזוי די פאַקטען זיינען אַלע אורזאַכען און פאָלגען, ד. ה. דאָס דער אָדער יענער פאַקט איז ניט אַ צופאַל, נאָר ער איז אַ נויטווענדיגקייט, דאָס ער האָט געמוזט פאָרקומען, זוייל פריהער פון איהם איז פאָרגעקומען אַן אַנדער פאַקט, וועלכער איז גע-ווען די סיבה, די אורזאַך פון דיזען פאַקט. דיזע אַרט געשיכטע־שרייבונג איז בעוואוסט אונטער דעם נאָמען „פּראַגאַמאַטיזם". די וואונדערבאַרע קלאָרהייט,

מיט וועלכער ער שרייבט זיין געשיכטע, די פראקטישע און קלוגע וועלט־ערפאהרונג, דער געזונטער אורטיל, דער טיפער בליק אין שטאטס־קענטניס און קריגס־קונסט, דערצו זיין אונפארטיילישקייט און וואהרהייטס־ליבע, מאכען אויהם פיר דעם בעסטען געשיכטע־שרייבער פון דער אלטער וועלט, הגם ער קומט ניט צום זשעניאלען געשיכטע־שרייבער טהוקידידעס, און הגם עס פעהלט אויהם די נאציאנאלע וואַרמקייט.

פון פאליביוס'עם ביכער בעזיצען מיר נאר די ערסטע פינף אין גאנצען. אין דיזע ביכער געפינען מיר נאר די אינלייטונג און די געשיכטע פון דער שלאכט ביי קאננא. פון די איבריגע ביכער זיינען נאר געבליבען ברוכשטיקער און אויסצוגען.

פון א ווי סענשאפטליכער בעהאנדלונג פון וועלכען עס איז געגענשטאנד אין יענער צייט זיינען קוים צו מערקען אייניגע שפורען. אויך די אויסבילדונג פון דער רעדע־קונסט פאנגט זיך אן ביי ענדע פון דיזער פעריאדע. די רעדע־קונסט האט כען פריהער גערעכענט פיר א טאלענט, א גאבע פון דער נאטור. דיזע מיינונג האט זיך ביי די רוימער געענדערט נאך דעם, ווי זיי האבען זיך בעקענט מיט גריכישע רעדנער און גריכישע ליטעראטור. אין יאהר 115 פ. קר. זיינען געגרינדעט געווארען אין רוים שולעס, אין וועלכע מען האט די צוהערער גלערנט די קונסט און רעגלען פון רעדען. דער ערסטער קונסט־רעדנער אין רוים איז געווען קארנעליום צעטהעגוס, נאך איהם זיינען געווען בעריהמטע רעדנער פארציוס קאטא, סציפיא אפריקאנוס דער אינגערער און נאך אנדערע. אבער א ווירקליך בעדייטענדען פארשריט האט די רעדע־קונסט אין רוים ערסט געמאכט אין דער פאלגענדער פעריאדע.

די קריגס־קונסט. אין די קריגען, וואס די רוימער האבען געפיהרט מיט די שכנ'ישע פעלקערשאפטען, האט זיך ביי זיי ענטוויקעלט די קריגס־קונסט אזוי שטארק, דאס זיי זיינען געווארען דאס פעהיגסטע פאלק פון דער גאנצער וועלט אין יענער צייט אין דיזער הינזיכט. בעזונדערס האבען זיי זיך אויסגעצייכענט מיט דער פעהיגקייט צו פערפאלקאמענען זייער קריגס־פיהרונג יעדעס מאל, וועו זיי איז ענטקעגען געשטאנען א פעהיגערע און בעסער־גאראדענטע מאכט. דאן האבען זיי איבערגענומען די מעטאדע פון זייערע געגנער און זיינען אין גיכען געווען אין שטאנד צו מעטען זיך אין קרעפטען מיט זייערע מעכטיגע געגנער. דערין איז געווען דער גרעסטער טייל פון זייער שטארקקייט, און דאס איז דער גרונד, ווארום זיי האבען געקענט

אונטערוואַרפען אונטער זייער מאַכט פּעלקער, וואָס זיינען געווען פּיעל מעהר ענטוויקעלט פון זיי.

אָנפאַנגם האָט רוים ניט געהאַט קיין געדונגענע סאָלדאַטען. די פּליכט פון יעדען בירגער איז געווען צו פּערטיידיגען דאָם פּאַטערלאַנד. יעדער בירגער האָט געמוזט זיך פערשאַפען די אַלע נעטיגע זאַכען צום קריג. ווי מען גלויבט, איז אין די נאַנץ אַלטע צייטען די רוימישע ארמעע בעשטאַנען נאָר פון 3,000 פום־פאָלק, צו 1,000 מאַן פּין אַ שבט, און 300 רייטער. אָבער עס האָט ניט לאַנג געגומען און די צאָהל פון די קריגער איז פיעל פערגרעסערט געוואָרען. אַלס די פּלעבעיער האָבען בעקומען בירגער־רעכטען, האָבען זיי אויך אָנגעפאַנגען צו טראָגען די מיליטער־לאַסט, און די צאָהל פון די קריגער איז שטאַרק פערמעהרט געוואָרען. פון דאַמאָלס אָן איז קיין בירגער ניט פריי געווען פון מיליטער־דינסט אויסער די פּראָלעטאַריער. אינגערע לייט זיינען געווען אין קריגס־דינסט פון 15־יעהריגען ביז'ן 45־יעהריגען אַלטער און עלטערע לייט האָבען ביז דעם אַלטער פון 60 יאָהר געדינט ביי דער בעוואכונג פון שטאָדט. אין דיזער צייט האָט יעדער קריגער געמוזט אָנטייל נעהמען אין 16 און ניט מעהר פון 20 קריגס־צוגען. ערסט אין יאָהר 406 פ. קר. האָט רוים אָנגעפאַנגען צו צאָהלען צו איהרע קריגער געהאַלט, פריהער צו פוס־סאָלדאַטען און נאָכדעם אויך צו די רייטער פון דער ארמעע.

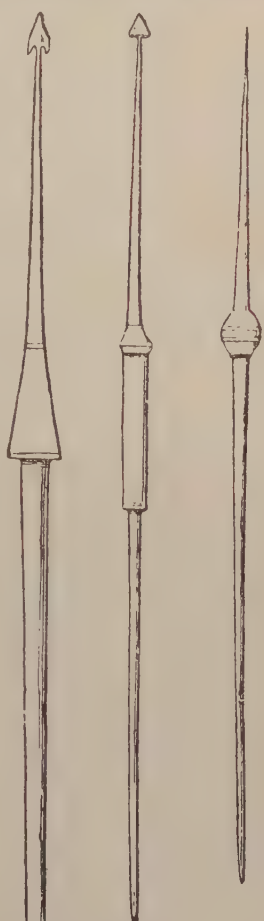

שים־פיילען.

די שלאַכט־ליניע פון די רוימער איז בעשטאַנען פון 500 קריגער אין דער לענג. אזעלכע רייהעם זיינען געווען זעקס. די ערסטע רייהע איז בעשטאַנען פון 500 שווער בעוואָפענטע קריגער; די צווייטע רייהע איז געווען גרינגער בעוואָפענט, ד. ה. זיי האָבען געטראָגען וועניגער שוץ־וואָפען; די דריטע רייהע—נאָך וועניגער שוץ־וואָפען. די לעצטע, ד. ה. די זעקסטע רייהע, האָט נאָר געהאַט א שפּיז און א שילד.

י רייטער זיינען געשטאנען אין 2 אפטיילונגען אויף די ביידע פלינקען. אזוי
איז געבליבען די פארמע פון דער שלאכט־ליניע ביז דער צייט, וועו ז׳ י גאלליער
אבען פערברענט רוים. דאמאלס האבען די רוימער אויסגעפונען, דאם עס איז
עסער די קריגער זאלען האבען די מעגליכקייט זיך פריי צו בעווענגען, ניט אין
יין וואנט הארט איינער נעבען דעם אנדערען, אזוי דאם נאך דער נייער אָרד־
ונג איז געווען מעהר פלאץ פיר די ענטוויקלונג פון פערזענליכער מוטיגקייט.

וועו עם איז אויסגעקומען די רוימער צו שטרייטען אין א בערגיגער
ענענד, וואו זיי האבען ניט געקענט אויסשטעלען די סאלדאטען אין א לאנגע
יניע, האבען זיי די קריגער איינגעטיילט אין קליינע גרופעס, צו 8 סאלדא־

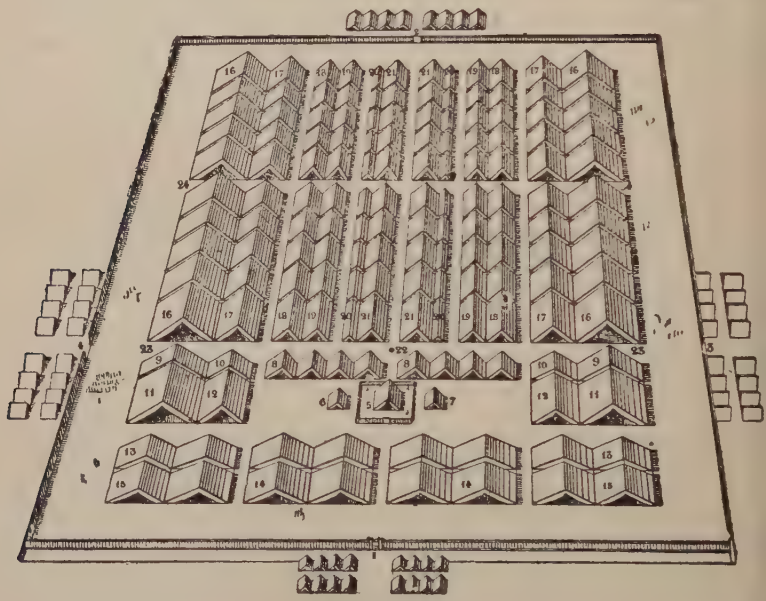

רוימישער לאגער.

טען אין פראנט אוו 8 טיף, ד. ה. 8 רייהעס צו 8 יעדע. וועו דער אָרט
האט ערלויבט, האבען זיי צושטעלט 10 מאו אין פראנט אוו 12 מאו טיף.

יעדען זאהר פלענען די רוימער אויפנעהמען 4 לעגיאנען נייע סאלדא־
טען. א לעגיאו איז בעשטאנען פון 4,200 מאו. אבער וועו עם איז נעטיג
געווען, פלעגט מען נעהמען מעהר לעגיאנען אוו די לעגיאנען האט מען פער־
גרעסערט ביז 6,000 מאו. נאך דעם, ווי די איטאליענישע פעלקערשאפטען
זיינען געווארען אונטערווארפען אונטער רוים אוו יעדע פעלקערשאפט האט
געמוזט צושטעלען א געוויסע צאהל קריגער, איז די צאהל פון די רוימישע

קריגס־מאַנשאַפט פיעל פערגרעסערט געוואָרען. יעדע לעגיאָן האָט געהאַ
6 פּאָלקאָווניקעס (אויבערסטע). יעדער איינער פון דיזע מיליטער־בעאַמט
האָט קאָמאַנדירט די לעגיאָן. די פּאָלקאָווניקעס פלעגען בעשטימט ווערע
אין זייער אמט דורך די קאָנסולען, שפּעטער אָבער האָט די פּאָלקס־פערזאַמ
לונג זעלבסט זיי ערוועהלט צו דיזען אמט.

די רוימער זיינען קיינמאָל ניט ארוים צו א שלאַכט איידער זיי האָבע
זיך בעזאָרגט מיט א בעפעסטיגטען לאַגער, וועלכער זאָל זיי דינען אלס פונקט
פיר א זיכערען ריקצוג אין פאל פון נויט. דער לאַגער איז אָנגעפאַנגע
געמאַכט געוואָרען אין דער פאָרמע פון א פיער־עק, דערנאָך האָבען זיי
אָנגעפאַנגען איהם צו מאַכען רונד. ארום דעם לאַגער פלעגען זיי ארומגראָבע
א בריייטען און א טיפען גראָבען, דריי מעטער טיף און פיער מעטער בריים
אויסער דעם גראָבען פלעגען זיי נאָך ארומרינגלען דעם לאַגער מיט א וואַ
און איבער דעם וואל פלעגען זיי אריינשטעקען שפּיצינע פלעקער. פיע
טיילען זיינען געווען אין דעם לאַגער, איינער געגען פיינד, איינער אין דע
געגענגעזעצטער זייט, און צווישען זיי בויידע זייטען רעכטס און לינקס פון ד
הויפּט־טהויערן. די פיער טיילען זיינען געווען פאראייניגט דורך צווייי גאַסען
איין גאַס האָט פאראייניגט די צווייי הויפּט־טויערן און איז געווען 16 מעטע
בריייט, און די אַנדערע גאַס האָט פאראייניגט די זייטיגע צווייי טויערן או
איז געווען שמעלער פון דער הויפּט־גאַס. אויף דעם פונקט, וואו די גאַס
האָבען זיך געקרייצט, איז געווען א גרויסער פלאַץ, אויף וועלכען עס איז ג
ווען דאָס הויפּט־קוואַרטיר און דער געצעלט פון דעם קוועסטאָר. אין דיזע
געצעלט פלעגט מען אויפּנעהמען די געזאַנדטע פון פיינד, וועלכע פלעג
אפט קומען צו אונטערהאַנדלען מיט די רוימער וועגען דעם קריג. אויף דיזע
פלאַץ זיינען אויך געווען געצעלטען פיר די טריבונען, אויך אלטארען פי
אפּפער. אין דעם אזוי־גענאַנטען אונטערען טייל פון לאַגער, ד. ה. יענעם טיי
וועלכער איז געלעגען צונעכסט פון דעם הויפּט־אריינגאַנג, זיינען אווענע
שטעלט געוואָרען די טרופּען. דאָס מיליטער איז געווען איינגעאָרדענט אזוי
דאָס אין מיטען זיינען געווען די רייטער און ביי בויידע זייטען די קריגער פו
די בונד־חברים.

די געצעלטען זיינען געווען געמאַכט ווי קלייניע שטיבלאַך. זיי זיינע
געווען פון לעדער און אזוי גרויס, דאָס אין יעדען פון זיי האָבען געקענ
לאַגערן 10 מאַן און זייער עלסטער. אין ווינטער זיינען דיזע געצעלטען ג
ווען בעדעקט מיט שטרוי אָדער פעלען. די צייט אין לאַגער האָט מען פער
בראַכט דורך אלערלייי ארבייטען. די סאָלדאַטען האָבען געמוזט איבען, שא

ען וואַסער, האָלץ, שפייז און אַנדערע נויטוועניקייטן. די לעבענסמיט־
ן זיינען פיעל בעזאָרגט געווארען דורך קויפלייט, וועלכע האָבען מיט די
אַלדאַטען געביטען זייערע סחורות אויף זאַכען, וואָס זיינען אָנגעוויבט ג־
ארען אין צייט פון קריג.

וואָס אָנבעלאַנגט א ז ע ע = מ א כ ט האָבען די רוימער קיין שטענדיגע
לאָטע ניט געהאַט. זיי פלעגען בויען שיפען נאָר דאָן, וועז זיי איז פאַרגע־
טאַנען א זעע־שלאַכט. מיר געפינען די שפורען פון א רוימישער פלאָטע
רסט אין יאָהר 309 פ. קר. אין אלעמיין האָבען די רוימער ביז דעם יאָהר
26 פ. קר. געוואוסט נאָר לאַסט־שיפען. ערסט אין דיזען יאָהר האָבען זיי
יינגעריכטעט א פלאָטע פון 130 שיפען. אָבער נאָך דעם, ווי קאַרינטה און
ארטהאָגא זיינען געפאַלען און די רוימער האָבען ניט געהאַט פאַר וועמען צו

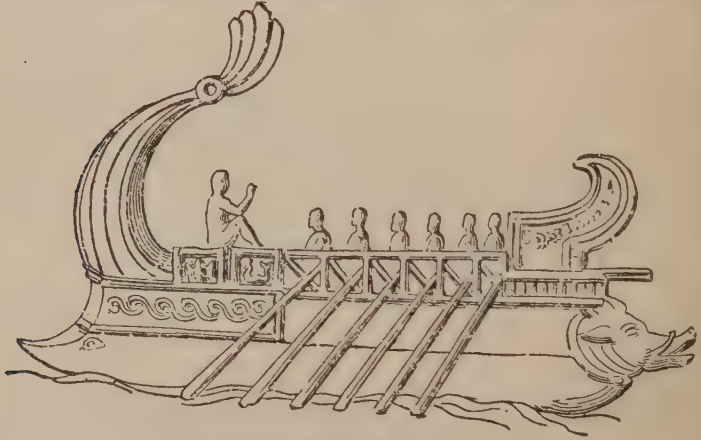

רוימישע טראַנספּאָרט־שיף.

רכטען פון ים־זייט, איז דער שיפען־פערקעהר ביי זיי געוונקען, ביז די בור־
־קריגען און די זעע־רויבער האָבען וויעדער אַרויסגעפען א גוואַלדיגע
טוועניקייט אין שיפען־פערקעהר און זיי האָבען וויעדער אָנגעפאַנגען צו
ען שיפען און גרינדען א גרויסע פלאָטע.

וואָס אָנבעטרעפט ג ע ר י כ ט ס = א ר ד נ ו נ ג, איז זי ביי די
מער געווען פערבונדען מיט דער פערוואַלטונג אָדער רעגירונג. די
יספאַרשונג איז געווען אָפּגעזונדערט פון דעם געריכט, וואָס האָט גע־
רפט אַרויסגעבען דעם אורטייל. די אויספאַרשונג אָדער אונטערזוכונג פון
פראָצעס פלעגט מאכען א רעגירונגס־בעאַמטער, און דעם אורטייל פלעגט
ויסגעבען א ריכטער.

אנפאנגס איז די געריכטלעכע מאכט געווען נאר אין די הענט פון קעניג. שפעטער איז דיזע מאכט אריבער צו די קאנסולען. אין יאהר 366 פ. קר. האט מען עס איבערגעגעבען צו צוויי פראָקטאָרען. אלס הילף צו די פראָקטאָרען האט מען איינגעריכטעט צוויי געריכטס־הייזער אוף פיעלע איינצעלנע ריכטער. די צוויי געריכטס־הייזער זיינען נעמליך געווען, ערסטענס, דאס גע־ריכט פון הונדערט מענער, וועלכעס איז אייגענטליך בעשטאנען פון 105 מע־נער, צו דריי מענער פון יעדער גענס, און צווייטענס, דאס געריכט פון 10 מענער, וועלכע האבען איבערהויפט גהאט צו ריכטען שטרייטיגקייטען וועג־גען אייגענטום. די פריוואטע איינצעלנע ריכטער זיינען געווען מהרסטענס סענאטארען, וואס דער פראָקטאָר פלעגט יעדען יאהר בעשטימען. נאך דעם, ווי א פראָצעס איז געווארען אונטערזוכט פון מאגיסטראט, איז ער איבער־גענבען געווארען צו א ריכטער, וואס איז בעשטימט געווארען פיר דעם איינצעלנעם פאל דורך דעם מאגיסטראט מיט דער צושטימונג פון ביידע שטרייטענדע צדדים.

די פערהאנדלונגען און די טענות ותביעות פון די בעלי־דינים זיינען אפטער צוגעגאנגען מיט א בעזונדערער צערמאניע. איינע פון די צערמא־ניעס איז געווען די האנט־ארויפלענונג. דיזע צערמאניע איז בעשטאנען דע־רין, וואס די שטרייטענדע פארטייען האבען ביידע געמוזט ארויפלעגען זייערע הענט אויף דעם געגענשטאנד, וועגען וועלכען זיי האבען גהאט דעם סכסוך, אום דערמיט צו בעציכנען, דאס יעדערער ערקלערט דיזען געגענדשטאנד אלס זיינעם. וועו דער סכסוך איז אבער געווען וועגען א שטיקעל ערד, זיי־נען ביידע פארטייען און דער פראָקטאָר און די עדות געגאנגען צו יענעם פלאץ, וועגען וועלכען די פארטייען האבען געשטריטען, מען האט פון דארט גענומען א שטיקעל ערד און געבראכט אין געריכטס־הויז, וואו זיי האבען ביידע ארויפגעלעגט זייערע הענט אלס בעוויים, דאס זיי ביידע פרעטענדירען אויף יענעם שטיקעל ערד.

אויך די קרימינאל־פראָצעסען זיינען אנפאנגס געווען אויסשליסליך אין די הענט פון קעניג. סערוויוס האט דיזע איבערגעגעבען צו די צענטוריאט־קאמיטיען). עס האט זיך אבער מיט דער צייט בעוויזען, דאס דיזער סארט גע־ריכט איז געווען צו לאנגזאם. דעריבער פלעגט דער סענאט אפט בעשטימען אן אונטערזוכונגס־קאמיסיאן מיט דער פולמאכט אויך צו פיהרען דעם פראָ־צעס. דיזע קאמיסיאנען זיינען מיט דער צייט געווארען שטענדיגע גע־ריכטס־הייזער, וועלכע זיינען בעשטאנען פון סענאטארען מיט איין פראָקטאָר אלס פארזיצענדען. די אפשטימונג איז פארגעקומען אין געהיים. יעדער

טענאטאר — ריכטער האט ערהאלטען דרײ שטימצעטלאך: איינעם צום פער-
אורטיילען, איינעם צום פרײשפרעכען און איינעם, וואס גיט קיין אורטייל
ניט צוליב מאנגעל אין בעווייזען.

וואס די פערוואלטונג אנבעטרעפט, האבען זיך די רוימער גע-
מאכט אלס אויפגאבע צו פעראייניגען אלע אונטערוואַרפענע פעלקער ניט נאר
אונטער איין פארמע פון רעגירונג, נאר צו ארגאניזירען זייער אינערליכעם לע-

ליקטארען מיט די ריטער־בינטלאך און העק.
נאך אנטיקער פארשטעלונג.

בען אין איבעראיינשטימונג מיט דעם רוימישען און זייערע געזעצען צופאסען
צו די רוימישע, אזוי דאס מיט דער צייט זאלען די אלע אונטערוואַרפענע
פעלקער זיך צוזאמענשמעלצען אין איין רוימישעם פאלק. דער וואונש איז גע-
וועזן א גאנץ פיינער, אבער עס איז געווען אונמעגליך איהם דורכצופיהרען. יע-
דעם פאלק האט זיך זייער מנהגים, זיינע טראדיציאנען, וועלכע זיינען מיט

דער צייט געוואָרען הייליג ביי איהם, און אָפּגעוועהנען עס פון דיזע מנהגיב
און טראַדיציאָנען איז פערבינדען מיט גרויס מיה און אָפט בריינגט עס מיט
זיך אויפשטאַנדען און בלוט־פערגיסונגען. די רוימישע פּראָווינצען זיינען גע-
ווען איינגעטיילט אין פּראָטאָרישע און קאָנסולאַרישע, לויט דעם, פון וועמען
זיי זיינען געוואָרען פערוואַלטעט: פון אַ פּראָטאָר אָדער פון אַ קאָנסול.
פּראָווינצען, וואָס די רוימער האָבען נאָך אָפט געמוזט קעמפען מיט זיי,
זיינען געווען רעגירט אָדער פון איינעם פון די צוויי רוימישע קאָנסולען,
אָדער פון אַ בעזונדערן שטאַטהאַלטער אונטער דעם טיטעל פּראָקאָנסול. דער
שטאַטהאַלטער איז געווען דער הויפּט־בעאַמטער אין דער פּראָווינץ, וואו ער
האָט געהערשט. ער איז געווען דער קאָמאַנדיר פון די טרופּען פון יענער
פּראָווינץ און דער אויבער־ריכטער. ער האָט געהאַט דאָס רעכט אימיצען
צו פעראורטיילען צום טויט אָדער בעגנאַדיגען, און נאָר אַ רוימישער בירגער
האָט געקענט פאָדערן, דאָס זיין פּראָצעס זאָל געפיהרט ווערען און ענטשיי-
דען ווערען אין רוים זעלבסט.

די אַנדערע בעאַמטע אין דער פּראָווינץ זיינען געווען: ערסטענס, די
לעגאַטען, וועלכע זיינען געווען בעשטימט אויף זייערע שטעלעס פון סענאַט.
אָבער דער שטאַטהאַלטער האָט אַליין געהאַט דאָס רעכט זיי פאָרצושלאָגען,
און אַלץ, וואָס זיי האָבען געטאָן, האָבען זיי נאָר געקענט טאָן אין נאָמען
פון שטאַטהאַלטער; צווייטענס, דער קוואָסטאָר, וועלכער האָט פערוואַלטעט
די שטייערן און אָפּגאַנגען פון דער פּראָווינץ; דריטענס, אַ גרויסע צאָהל
פון שרייבער, רעכנונגס־פיהרער, אויסרופער און פיעלע אַנדערע קלענערע בע-
אַמטע.

די פּראָווינציעלע געמיינדעס זיינען געווען זעהר פיעל בעשרענקט אין
זייער פרייהייט און זעלבשטענדיגקייט, אָבער די בעשרענקונגען זיינען ניט
געווען פיר אַלע פּראָווינצען אין גלייכען מאָס. עס זיינען אויך געווען פרייע
שטעדט, וועלכע האָבען געהאַט אַ געוויסע זעלבשטענדיגקייט אין זייער פער-
וואַלטונג. אָבער די אונטערטעניגע געמיינדעס זיינען געווען פערפליכטעט
צו צאָהלען שטייער, און זיינען געשטאַנען דירעקט אונטער דעם שטאַטהאַל-
טער, וועלכער האָט געהערשט איבער זיי מיט אַן אונבעשרענקטער מאַכט. די
געמיינדע־קאַסע איז געוואָרען פערוואַלטעט פון אַ רוימישען בעאַמטען, וועל-
כען מען האָט גערופען קוראַטאָר (משגיח). די איבריגע בעאַמטע האָט די גע-
מיינדע אַליין ערוועהלט. זיי האָבען אויך געהאַט דאָס רעכט צו גרינדען
שטעדט־פעראיינען און צו האַלטען פּראָווינציאַלע לאַנדטאַגען (פערזאַמלונ-
גען) אום זיך צו בעראַטען וועגען זייערע אַנגעלעגענהייטען.

די קאָסטען פון דער פערוואַלטונג, פערשטעהט זיך, האָבען די פּראָווינ-
ען אַליין געמוזט טראָגען. אויסער דעם האָבען זיי נאָך געמוזט ליפערן
ויסע סומעס צו דער רוימישער קאַסע. די גאַנצע ערד פון דער פּראָווינץ
אט זיך גערעכענט פיר דאָס אייגענטום פון די רוימער. נאָר קליינע טיילען
אט מען איבערגעלאָזען צו וועניגע פּראָווינציאַלען צום בענוצען פיר אַ גע-
סע גרונד־שטייער. די אייננאַהמעס, וואָס די רוימישע רעגירונג פלעגט
הען פון די פּראָווינצען, זיינען געווען זעהר גרויס. דעריבער זיינען די
ימישע בירגער נאָך דעם קריג מיט פּערסעאוס'ן געווען גאָר פריי פון אַלע
טייערן און אָפּצאָהלונגען. די אַיינקונפטען וואָלטען נאָך פיעל גרעסער
ווען, ווען די שטאַטהאַלטער וואָלטען ניט אויסגעזויגט דעם גאַנצען זאַפט
די אַיינוואוינער. אַלע אָפּגאַבען פון דער פּראָווינץ, ווי צ. ב. די יעהר-
נע שטייער פיר בענוצען די ערד, די 10 פּראָצענט פון די תבואות און
וכט, וואָס דער לאַנדמאַן פלעגט אַראָפּנעהמען פון פעלד, ווי אויך די אַלע
דערע הכנסות פון דער פּראָווינץ, אָפּצאָהלען פון סחורות, בעצאָהלונגען פיר
שען שאָף און רינדער א. ד. גל. — דיזע אַלע אַיינקונפטען פלעגט דער
נאַט פערקויפען צו דעם, ווער עס האָט מעהר געגעבען דערפאַר, און ווייל
ן איינצעלנע פּערזאָן איז ניט אין שטאַנד געווען צו געבען דעם סענאַט
זיכערע גאַראַנטיע, דאָס די פערשפּראָכענע סומע וועט ווירקליך אַיינגע-
הלט ווערען אין די רוימישע קאַסע, פלעגט זיך בילדען אַ געזעלשאַפט,
ס פלעגט אָפּדינגען פון סענאַט די שטייער און אָפּגאַבען, און זי האָט
קומען דאָס רעכט מיט דער נעטיגער הילף פון דער רוימישער רעגירונג
נעהמען פון יעדען פּראָווינציאַל ווי פיעל זי האָט געקענט. דיזע שטיי-
פּעכטער פלעגען פון זייער זייט פערדינגען קלענערע טיילען, שטעדט,
עדטלאַך און דערפער צו קלענערע פּעכטער, און אַזוי האָט זיך געבילדעט
אַנצע אַרמעע פון בלוט־זויגער, וואָס פלעגען אויסזויגען דעם מאַרך פון
ביינער פון די אָרימע פּראָווינציאַלען. די שטאַטהאַלטער האָבען געהאָל-
די פּעכטער צו בערויבען דאָס אָרימע פאָלק. און קיין קלאַגע אויף דיזע
מפּירען פאַר דעם סענאַט האָט ניט געהאָלפען,ווייל די שטאַטהאַלטער זיי-
גרעסטענטיילס געווען פון די סענאַטאָרען, און דיזע האָבען ניט געוואָלט
אייגענעם ברודער פעראורטיילען, און מיט דיזען אופן זיינען אַלע גרוי-
קייטען געבליבען אונבעשטראָפט.

די שטייער־פּעכטער פלעגען פערלייהען געלט צו די פּראָווינצען, ווען
איז געקומען די צייט די שטייערן צו בעצאָהלען און זיי האָבען ניט גע-
ט די נעטיגע סומע. פיר דיזע הלואות פלעגען זיי מאַנכמאָל נעהמען 100

פּראָצענט! די זעלביגע געשעפטען פלעגען זיי אויך מאכען מיט גוטס-
בעזיצער און פיעלע אנדערע. דער רעזולטאט דערפון איז געווען, דאָס אין
עטליכע צעהנדליג יאָהר איז די פּראָווינץ שרעקליך פערארימט געוואָרען.
פיעלע לענדער זיינען רואיניירט געוואָרען אונטער דער לאסט פון האָבזוכט,
פון דעם מסחור מיט עמטער, פאלשקייט און כאבאר. עס זיינען געווען
שטאטהאלטער, וואָס פלעגען שליסען קאָנטראָקטען מיט רויבער-באנדעם יענע
צו שטיצען, אום פון זיי צו בעקומען א טייל פון זייערע רויבעריייען. דער
יעניגער, וואָס האָט ניט געקענט גרייכען צו ווערען שטאטהאלטער, איז גע-
וואָרען א „פרייער געזאנדטער", דאָס הייסט ער האָט געקראָגען דורך א גו-
טען פרייַנד די ערלויבנים פון סענאט צו פאָהרען איבער דער רוימישער אים-
פעריע, איבער אלע רוימישע פּראָווינצען, צו בעקאנט מאכען א נייעם בע-
שלום פון סענאט ווענען וואָס עס איז. דיזער האָט זיך ערקלערט אלס א
שליח מיוחד פון סענאט, און האָט אויף דעם סמך גערוסען די הויט פון
וועמען ער האָט נאָר געקענט און האָט געזאמלט געלט יאָהרען לאנג איבער'ן
גאנצען לאנד. אפילו שקלאפען פון וויכטיגע מענשען אין רוים פלעגען אפט
ארומפאָהרען איבער'ן לאנד צו מאכען געלט, און מען האָט זיי געמוטט צופרי-
דען שטעלען אום צו געווינען די פרייַנדשאפט פון זייערע אייגנפלוסרייכע
בעלי-בתים. מיט דיזען אופן האָט מען זיך אין רוים צוזאמענגעקליבען אונ-
געהייערע רייכטוימער.

די גרויסע רייכטוימער האָבען געענדערט דעם גאנצען כאראקטער פון
רוימישען פאלק. די רעגלמעסיגע אייגנקונפטען פון דער רוימישער קאסע
זיינען געוואָרען אזוי גרוים, דאָס עס זיינען ניט נאָר געדעקט געוואָרען אלע
קאסטען פון שטאאט, נאָר עס פלענט נאָך איבערבליבען אין קאסע 726,000
פונט זילבער און 92 טויזענד פונט גאָלד יעהרליך. אויסער דעם פלעגען
אריינקומען אין קאסע 775,000 פונט זילבער אויסערגעוועהנליכע הכנסות.
עס איז קיין וואונדער ניט, וואָס די רוימער זיינען דאמאלס געווען אין שטאנד
אויפצושטעלען אזעלכע טיערע געבוידעס און בויען אזעלכע גרויסארטיגע
שאסעען. דיזען רייכטום פון רוים האָט מען אויך צו פערדאנקען די גרויסע
ווערק, וואָס לוציוס וואלעריוס פלאקקוס האָט אויסגע-
פיהרט צוזאמען מיט דעם אויבענגענאנטען קאטא. זיי האָבען נעמליך גע-
רייניגט די אונטער-ערדישע קאנאלען פון רוים, זיי האָבען אויסגעטריקענט
די זומפיגע פלעצער אין שטאָדט און האָבען דיזע ערטער אויסגעפלאסטערט;
זיי האָבען דורכגעפיהרט א שאסעע דורך די זומפען פון טערראצינא און האָ-
בען אפגערייניגט א גרויסען באַרג, וועלכער איז געלעגען אין מיטען וועג פו

דיזען שאָסעע. בעזונדערס איז ווערט צו דערמאָהנען די באַזיליקאַ, אָדער דאָס געריכטס־הויז, וואָס קאַטאָ האָט אויסגעבויט. צו דיזען סאָרט בנינים געהערען אויך די רואינעס פון דער באַזילקא פון פּאָסטוס.

אָבער פיעל גרעסער זיינען געווען די רייכטימער, וואָס האָבען זיך אָנ-געזאַמעלט אין די הענט פון איינצעלנע רוימישע פאַמיליעס. די רייכע פאַ-מיליעס האָבען אַלע געפיהרט אַ פירסטליכעס לעבען. זייערע געוועהנליכע וואוינונגען האָבען זיי פערוואַנדעלט אין פירסטליכע פּאַלאַצען און האָבען זיי

רוימישע בריק אויף דעם וועג נאַך אָסטיאַ.

אָנגעפילט מיט די טייערסטע אַנטיקען, מיט די גרעסטע מערקווירדיגקייטען פון פערשיידענע לענדער. זייער רייכעס געטריידע־לאַנד האָבען זיי פער-וואַנדעלט אין פּאַרקען, גערטנער, פיש־טייכען און קינסטליכע זעען. דערצו האָבען זיי געהאַט גאַנצע מחנות מיט שקלאַפען. דאָס ערגסטע דערביי איז געווען, וואָס די רייכע פלעגען פערווענדען מאַסען געלט צו פערשאַפען דעם רוימישען פּעבעל אַלערליי שפּיעלען, וואָס זיי האָבען אַזוי שטאַרק ליב געהאַט, און דערמיט האָבען זיי אימער געהאַט דאָס פאָלק אויף זייער זייט, און האָ-

בען דורך דעם אויסגעפיהרט אַלץ, וואָס זיי האָבען געוואָלט אין דער רעגי-
רונג, און דערגרייכט צו די העכסטע שטעלעס. די שפּילען, וועלכע די רייכע
האָבען פערשאַפט צום פּעבעל, זיינען ניט געווען בעלעהרענד, האָבען ניט
געווירקט אויסצובעסערן די זיטען פון פאָלק, זיי האָבען נאָר צופרידען
געשטעלט די גראָבע און ווילדע געפיהלען פון די צושויער. מאָרד און גרוי-
זאַמקייט זיינען געווען די בעסטע פערגניגענס פון פאָלק. איבערהויפּט האָ-
בען פערדערבענד געווירקט די גלאַדיאַטאָר־שפּילען.

די גלאַדיאַטאָר־קאַמפען זיינען געווען בעליבט ביי אַלע
קלאַסען פון רוימישען פאָלק. דיזע שפּילען שטאַמען פון די עטרוסקער, ביי
וועלכע זיי זיינען געווען אַיינגעפיהרט אַלס צערעמאָניע ביי קבורות. דאָס ער-
סטע גלאַדיאַטאָר־שפּיל איז פאָרגעקומען אין רוים אין יאָהר 264 פ. קר. דאַ-
מאָלס האָבען די ברידער מאַרקוס און דעצימוס ברוטוס געגעבען גלאַדיאַטאָר־
שפּילען צו עהרע פון זייער פערשטאָרבענעם פאָטער. אין יאָהר 216 האָבען די
זיהן פון אֶמיליוס לעפּידוס געשטעלט 22 פּאָאָר גלאַדיטאָרען, וועלכע האָבען
געקעמפט דריי טעג נאָכאַנאַנד לכבוד דער קבורה און דער נשמה פון זייער
פאָטער. מיט דער צייט האָבען די גלאַדיאַטאָר־שפּילען פערלאָרען זייער רע-
ליגיעזען כאַראַקטער און זיינען נאָר געבליבען אַ געגענשטאַנד פון איינפאַ-
כען פערגניגען. די רוימער האָבען עס בעטראַכט פיר אַן אויסגעצייכענטעס
מיטעל צום פערשטאַרקען דעם קריגערישען גייסט; זיי האָבען געגלויבט,
דאָס ווען דאָס פאָלק וועט זיך צוגעוועהנען צו זעהן די טוידט־אַנגסטען פון
די שקלאַפען, וועלכע וועהרען זיך פיר זייער לעבען, וועט עס פערהאַרטען
דאָס האַרץ פון דעם סאָלדאַט אין מלחמה געגען יעדען געפיהל פון רחמנות.
זייער ריכטיגע אויסבילדונג האָבען די גלאַדיאַטאָר־שפּילען דערגרייכט ערסט
אין די לעצטע צייטען פון דער רעפּובליק. דאַמאָלס איז געוואָרען אַ מנהג
ביי אַלע געלעגענהייטען, בעזונדערס ווען מאַגיסטראַטס־פּערזאָנען זיינען
אַריינגעטראָטען אין אַמט, צו געבען אַ גלאַדיאַטאָר־שפּיל צו אַמוזירען דאָס
פּובליקום.

אויך האָט מען אין רוים געהאַט טיער־קאַמפען. דיזע זיינען אַיינגע-
פיהרט געוואָרען פון פולוויוס נאָביליאָר אין יאָהר 186 פ. קר. זיי זיינען
מעהרסטענס געגאַנגען צוזאַמען מיט די גלאַדיאַטאָר־שפּילען, נעמליך אַזוי,
דאָס פאַר מיטטאָג פלעגט מען געבען די טיער־קאַמפען און נאָך מיטטאָג
די פעכטער־שפּילען. אויך די טיער־קאַמפען זיינען געוואָרען אימער גלענ-
צענדער און טייערער. מען פלעגט פון אַלע פּראָווינצען פון דער רוימישער
אימפּעריע אויפטרייבען פערשיידענע ווילדע חיות און האַלטען זיי אין רוים

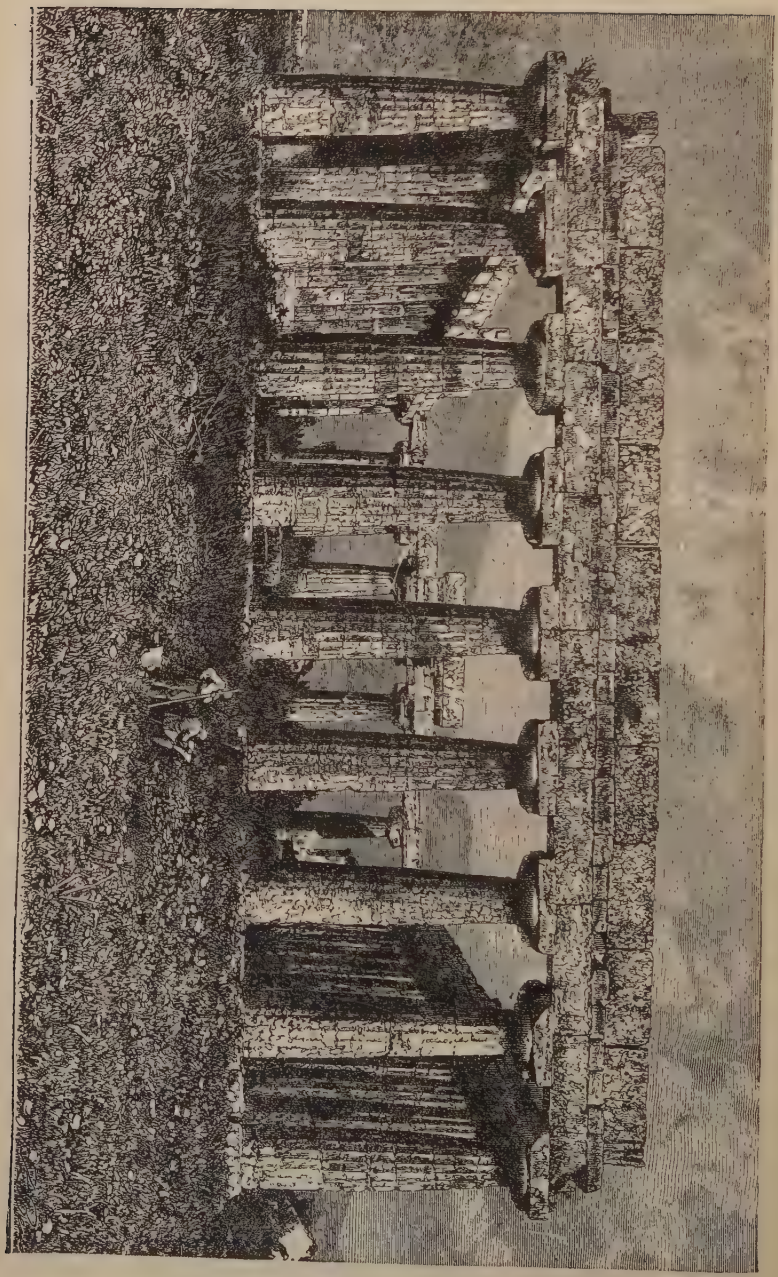

רואינען פון דער טאַרגלאַר פון פאַסטוס.

צו דיזען צוועק. די חיות פלעגען אָדער קעמפען צווישען זיך אָדער מען האָט ענטקעגען זיי געשטעלט אַ שקלאַף צו פעכטען זיי. מען פלעגט זעהר אָפט אַריינלאָזען צו די ווילדע חיות אויף די אַרענאַ אין צירק אויך מענשען, וואָס זיינען פעראורטיילט געוואָרען צום טויט.

די טיער־קעמפער און די גלאַדיאַטאָרען פלעגט מען נעהמען פון שקלאַפען, פון קריגס־געפאַנגענע און פון פערברעכער. זיי זיינען געווען אַיינגעטיילט אין פאַמיליעס, אָן דער שפּיץ פון יעדער פאַמיליע איז געשטאַנען אַ פעכט־מייסטער, וועלכער האָט זיי געלערנט די קונסט צו פעכטען, און מען פלעגט זיי פערקויפען אָדער פערדינגען פיר אַ פעסט־שפּיל. די פעכטער זיינען געווען פון פערשיידענע סאָרטען, לויט די וואַפען, מיט וועלכע זיי האָבען געפאָכטען. איינינגע האָבען געהאַט מיט זיך נאָר אַ נעץ און אַ גאָפּעל מיט דריי ציינער. דעם נעץ פלעגען זיי וואַרפען דעם געגנער איבער'ן קאָפּ און מיט דעם גאָפּעל פלעגען זיי איהם טויטען. אַנדערע האָבען געברויכט אין קאַמף אַ שווערד מיט אַ שילד. נאָך דעם, ווי די קעמפער זיינען געבראַכט געוואָרען מיט גרויס פּאַראַד און פייערליכקייט אויף די אַרענאַ אין צירק, פלעגט דער פעכט־מייסטער זיי צושטעלען פּאָאָרווייז. די אַיינלייטונג צום קאַמף זיינען געווען פאַלשע געפעכטען. נאָר ווען די טראָמפּעט האָט געגעבען דעם צייכען, האָט זיך אָנגעפאַנגען דער בלוטיגער קאַמף. אויב דער גלאַדיאַטאָר איז פערוואונדעט געוואָרען, פלעגט ער בעטען ביים פאָלק גנאַדע דורך אויפהייבען זיין האַנט און אַרויסשטעלען זיין צייגע־פינגער. ווען דאָס פאָלק האָט איהם געגעבען די גנאַדע, האָט עס בעדאַרפט צייגען אַ פויסט מיט דעם גראָבען פינגער פערשלאָסען אין פויסט. ווען עס האָט אָבער אויס געשטרעקט אַן אָפענע האַנט, איז עס געווען אַ צייכען, דאָס עס גיט איהם קיין גנאַדע ניט. אַן אויסגעדינטער גוטער גלאַדיאַטאָר פלעגט בעקומען פון פּובליקום אַ פעכטער־שטעקען אַלס צייכען פון גוטען דינסט, און דערמיט איז ער אויך אין גאַנצען בעפרייט געוואָרען פון זיין געפעהרליכער אַרבייט.

אויף די יעהרליכע שטאַאַטס־שפּילען האָבען די אֱדילען, ווען זיי זיינען אַריינגעטראָטען אין זייער אַמט, פערשווענדט גרויסע סומעס געלט, ווייל דאָס געלט, וואָס דער שטאַאַט פלעגט געוועהנליך אַסיגנירען פיר דיזען צוועק, איז וועניג געווען אום דאָס פאָלק צופרידען צו שטעלען. אָנפאַנגס, אין די אַלטע צייטען, פלעגען די שפּילען דויערן נאָר אַ טייל פון טאָג; שפּעטער פלעגען זיי פערנעהמען דעם גאַנצען טאָג און נאָך שפּעטער האָט מען די נאַכט אויך צוגעצויגען דערצו. דער צוג פון די גלאַדיאַטאָרען האָט זיך אָנגעפאַנגען מיט גרויס פּאַראַד פון קאַפּיטאָל און האָט זיך געצויגען ביז אין

צירק. אין פראָנט פון צוג זיינען געפאָהרען יונגע רייטער, נאָך זיי זיינען געגאַנגען רייט־וואָגענס געשפּאַנט מיט צוויי און מיט פיער פערד, נאָך דיזע זיינען געגאַנגען די קעמפער, טענצער אין רויטע טוניקעס, כאָהרען פון זינגער און שפּילער א. אַנד. דער הויפּט־טייל פון דיזער פּראָצעסיאָן איז געווען דער אָפּפער־צוג, אין וועלכען מען האָט געפיהרט די בעפּוצטע אָפּפער־טיערען, אין דער בעגלייטונג פון דריי הייליגע וואָגענס, וועלכע זיינען געוועהנליך גע־צויגען געוואָרען פון ווילדע טיערען, ווי העלפאַנדען, לייבען א. אַנד. נאָכ־דעם זיינען געגאַנגען אין דער פּראָצעסיאָן די בעאַמטע אין פייערליכע קליי־דער. ווי דער צוג איז אַריין אין צירק, האָט זיך גלייך אָנגעפאַנגען די וועט־יאָגעריי מיט וואָגענס אָדער אָהן וואָגענס. די קוטשערס אין די וואָגענס זיינען געווען שקלאַפען. די יאָגעריי איז געוועהנליך בעשטאַנען אין 7 מאָל אַרומלויפען אַרום די ספּינאַ (זעה ווייטער), וועלכע איז גע־שטאַנען אין מיטען צירק. מאַנכמאָל איז די וועט געווען אויף אַרומלויפען ביז 10 און אויך ביז 24 מאָל. דער זיגער האָט בעקומען אַ פּאַלם־צווייג און איז דורכגעגאַנגען דורך אַ טריאומף־טויער. אויך דער קוטשער פון דעם זיגער האָט בעקומען גרויסע געשאַנקען. ווען די פעסט־שפּילען האָבען זיך געענדיגט האָט מען געמאַכט פיר דאָס פאָלק אַ טראַק־טאַמענט, וועלכער פלעגט אָפט קאָסטען אַזעלכע אונגעהייערע סומעס געלט, דאָס די רעגירונג האָט געמוזט אַרויסגעבען געזעצען צו בעשרענקען דיזע פערשווענדערייען.

גלאַדיאַטאָר.
נאָך אַנטיקער פאָרשטעלונג.

ווייטער ווערט דאָ געגעבען אַ בילד פון דעם געביידע, אין וועלכען עס זיינען פאָרגעקומען די שפּילען פון דעם צירקוס. צ י ר ק ו ס בעדייט אַ פרייען פלאַכען פּלאַץ, אַרום וועלכען עס געפינען זיך ריסטאָוואַניעס און זיץ־בענק פיר די צושויער. דער בעדייטענדסטער פון דיזע געביידעס איז דער צ י ר ק ו ס מ אַ ג נ ו ס, וועלכער איז געבויט געוואָרען פון דעם עלטערן טאַרקוויניוס אין דעם טאָל צווישען דעם אַווענטינוס און דעם פּאַלאַטינוס (רוימישע בערג). דיזער צירקוס איז געווען 640 מעטער לאַנג און 130 מעטער ברייט. איבער זיין ריכטיגען מיטען איז געווען אַ נידריגע געמויערטע וואַנט,

אויף וועלכער עס זיינען געשטאַנען פערשיידענע זיילען, אָבעליסקען, געטער-בילדער און קליינע הייליגטימער. דיזע וואַנט האָט ביים פאָלק געטראָגען דעם נאָמען „ספּינאַ".

אין די צייטען פון יוליוס צאָזאַר איז דער צירק איבערגעמאַכט געוואָרען. אָנשטאָט וואָס פריהער איז ער געווען געמאַכט פון האָלץ, איז ער שפּעטער געמאַכט געוואָרען פון שטיין. די צאָהל פון זיץ-ערטער אין צירק איז דאַמאָלס געווען אַ פערטעל מיליאָן. די זיצען זיינען געמאַכט געווען ווי אַ גאַלעריע, איינע איבער דער אַנדערער. שפּעטער זיינען צוגעקומען נאָך אייניגע צירקען אין רוים: דער צירק פון פלאַמיניוס אויף דעם מאַרס-פעלד,

גלאַדיאַטאָרען-קאַמף. נאָך אַנטיקער פאָרשטעלונג.

דער צירק פון מ אַ ק ס ע נ צ י ו ס ' ן און דער צירק פון האַדריאַנוס'ן. אָבער דיזע אַלע צירקען זיינען געווען אויסער דער שטאָדט.

די פאָרנעהמע מענשען אין רוים האָבען געזוכט אַ ביסעל צו פערעדעלען די גראָבע געפיהלען, וואָס די גלאַדיאַטאָר-שפּילען האָבען ענטוויקעלט אין פאָלק, דורך סצענישע פאָרשטעלונגען. אָבער דיזע בעמיהונגען זיינען געווען כמעט אָהן אַ שום ערפאָלג. דאָס פאָלק האָט בעסער געליבט די גלאַדיאַטאָר-שפּילען און די פערד-געיעגען. די טהעאַטער-געביידעס זיינען אָנפאַנגס אויך געווען פון האָלץ, אויך די ביהנע איז געווען אַ הילצערנע. אין יאָהר 174 פ. קר. האָבען די צענזאָרען אויסגעבויט אַ שטיינערנע ביהנע. ערסט פאַמ-

פֿעיום האָט אויסגעבויט אַ שטיינערנעם טהעאַטער. די אַמפּיטהעאַטערן גע-הערען צו אַ שפּעטערער צייט.

דער רעזולטאַט פון דיזע גלאַדיאַטאָר־שפּילען און דראַמאַטישע פּאָר-שטעלונגען איז געווען, דאָס דאָס רוימישע פּאָלק איז געוואָרען פויל, האָט פיינד געקריגען אַרבייט, און האָט זיך צוגעוועהנט לעבען אויף פרעמדע רעכנונג. צוזאַמען מיט דעם האָט אויך געליטען דאָס פאַמיליען־לעבען, וועל-כעס איז פריהער געשטאַנען ביי די רוימער אויף זעהר אַ הויכער שטופע. עס איז נאָך אפילו געווען אין רוים אַ היבשע צאָהל מענשען, וואָס האָבען זיך אַלע מיה געגעבען אָפּצוהאַלטען דאָס פּאָלק פון אזא סאָרט לעבען. אָבער דער גייסט פון דער צייט איז געווען שטאַרקער פון זייערע שטרעבונגען, און

גלאַדיאַטאָרען־קאַמף. נאָך אַנטיקער פאָרשטעלונג.

זיי האָבען ענדליך געמוזט אויפגעבען די האָפנונג צו ווירקען אויף דאָס פּאָלק אין דיזער הינזיכט.

צו דיזער קלאַס מענשען, וואָס האָבען פיעלעם געטאָן צו פערבעסערן די זיטען פון פאָלק, האָט געהערט מ א ר ק ו ס פ א ר צ י ו ס ק א ט א, וועלכער האָט זיך פערשאָפט א גרויסען נאָמען מיט דעם, וואָס ער האָט גע-קעמפט געגן די נייע פערדאָרבענהייט פון די זיטען, און האָט אלע מיטלען אָנגעוענדט צוריקצוקעהרען דאָס פּאָלק צו די אלטע רוימישע איינפאַכע מינהגים. קאַטאָ איז געבאָרען געוואָרען אין טוסקולום אין יאָהר 234 פ. קר. אין דער יוגענד האָט ער זיך בעשפטיגט מיט אקערבוי. דיזע בעשעפטיגונג

האָט ענטוויקעלט אין איהם א ליבע צו אן איינפאכען מאראלישען לעבען. ער האָט זיך אויסגעצייכענט אין דעם קריג מיט האַנניבאל'ן. דאן האָט ער ענטוויקעלט אין זיך א רעדנער־טאלאנט, איז געווארען א טיכטיגער שטאַטס־מאן און מען האָט איהם געמאכט פיר א שטאַטהאלטער. אלס אזעלכער האָט ער אנגעוענדט פיעל מיה אפצושאפען די אונגעהייערע צינזען, וואָס די רוימישע וואוכערער פלעגען נעהמען פון די אָרימע לייט, וועלכע זיינען נעווען געצוואונגען צו באָרגען געלט פון זיי. הגם ער האָט ניט געשטאמט

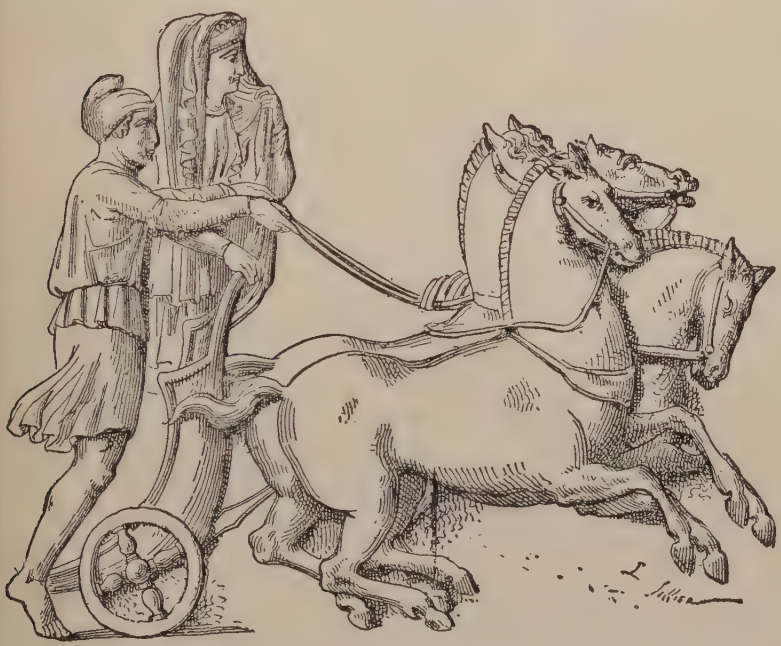

א לויף־וואָגען מיט פיער פערד. נאָר אַנטיקער פאָרשטעלונג.

פון א בעוואוסטער פאַמיליע, איז ער דאָך אין יאָהר 195 פ. קר. ערוועהלט געווארען אלס קאָנסול, און נאָך דעם איז ער געווארען שטאַטהאלטער אין שפאניען. דאָרט האָט ער פיעל געהאלפען צו בעזיגען דאָס גאַנצע לאַנד. מיט רעכט האָט ער געקענט זאגען וועגען זיך, דאָס ער האָט מעהר שטעדט אייגענומען אין שפאניען אלס די טעג, וואָס ער האָט דאָרט פערבראכט. אויך אין דעם קריג מיט אנטיאָכוס'ן פון סיריען האָט ער זיך פיעל עהרע פער־שאפט. ער האָט פיעל אגיטירט פיר די צושטערונג פון קאַרטהאגא. אלע

זיינע רעדעם האָט ער געענדיגט מיט די ווערטער: „איבריגענס מיין איך, דאָס קאַרטהאַגאָ מוז צושטערט ווערן".

אָבער מעהר פון אַלץ איז ער בעריהמט געוואָרען דורך זיין אייגפלוס אויף די אינערע פערהעלטניסען פון רוים. ערסטענס האָט ער געאַרבייט דורכצופיהרען געוועצען געגען לוקסום. די פרויען פלעגען אַזוי פיעל געלט פערשוועגדען אויף צירונג, דאָס עס איז געוואָרען אונערטרעגליך. דורך קאַטאָ'ס ווירקונג איז אַרויסגעגעבען געוואָרען א געזעץ, דאָס קיין פרוי זאָל ניט טראָגען אויף זיך גאָלד מעהר אַלס אין אונץ און קיין קאָלירטעם קלייד אָנטאָן אויף זיך. די פרויען האָבען ווועגען דעם געמאַכט אַן אויפשטאַנד

ווועט־לויף אויף וואָגענס. נאָך אַנטיקער פּאָרשטעלונג.

אין יאָהר 195 פ. קר. זיי זיינען בעפאַלען די פאַלקס־טריבונען, קאַנסולען, פאַלקס־פערזאַמלונגען און האָבען געפאָדערט די אָפשאַפונג פון דיזע גע־זעצען. זיי האָבען זיך צוריקגעצויגען פון זייערע מענער און האָבען מיט זיי ניט געוואָלט לעבען ביז מען וועט ניט אָפשאַפען דיזע געזעצען. אַלע בעמיהונגן פון קאַטאָ צו ווירקען געגען דיזען אויפשטאַנד האָבען ניט גע־האָלפען. קאַטאָ האָט אַרויפגעלעגט גרויסע שטייער פיר טראָגען צופיעל צירונג, אָבער עס האָט ניט געהאָלפען.

דיזיע שטרעבונגען האָבען פיעל אונטערגעגראָבען קאַטאָ'ס פאָפולאַרי־טעט בייס פאָלק, און דעריבער איז ער ביי די וואָהלען פון צענזאָר־אַמט אין

יאָהר 184 פ. קר. שיער דורכגעפאַלען. געגען זיין ערוועהלונג, פערשטעהט זיך, האָבען געאַרבייט די גרויסע פאָרנעהמע פאַמיליעס. אָבער ניט אַכטענדיג אויף די אַלע בעמיהונגען פון די רייכע איז עס איהם דאָך געלונגען ערוועהלט צו ווערען אין צענזאָר־אַמט. מיט דער קראַפט פון דיזען הויכען אַמט האָט ער געגרייכט דעם סענאַט און די ריטערשאַפט פון פערדאָרבענע מיטגלידער. ער איז אָבער צו ווייט געגאַנגען אין זיין רעגירונג, און דעריבער האָט ער געקריגען זעהר פיעלע פיינד אין פאָלק. אַזוי האָט ער צ. ב. אַ געוויסען מאַנליוס געשטריכען פון דער ריטער־ליסט דערפאַר, וואָס ער האָט געקוסט זיין פרוי אין געגענוואַרט פון זיין עלטערער טאַכטער. ער האָט בעפוילען אַראָפּצואוואַרפען די געביידעס, וואָס די רייכע האָבען אויסגעבויט אויף דעם גרונד, וואָס האָט געהערט צום שטאַאַט; ער האָט גוט אַכטונג געגעבען אויף די קאָנטראַקטאָרען, וואָס האָבען זיך אונטערגענומען אויסצובויען עפענטליכע געביידעס, דאָס זיי זאָלען קיין שום שווינדעל ניט מאַכען אין דער זאַך. ער האָט פערגרעסערט די איינקונפטען פון די אָפּגאַבען פון די פּראָווינצען פיעל מעהר ווי זיי זיינען געווען פריהער, ווען די פעכטער האָבען אויסגעזויגען דעם מאַרך פון די אייניואוינער און דער שטאַאַט האָט דערפון וועניג גענאָסען. אָבער זיינע געגנער האָבען אויך ניט געשוויגען. זיי האָבען איהם פערפאָלגט ווי ווייט זיי האָבען געקענט. זיי האָבען דורכגעפיהרט דורך'ן סענאַט, דאָס די קאָנטראַקטען, וואָס ער האָט געשלאָסען מיט אייניגע קאָנטראַקטאָרען צו בויען עפענטליכע געביידעס, זאָלען ניט אָנערקענט ווערען, דאָס ער זאָל פיר דיזעס געשטעלט ווערען פאַר'ן געריכט און בעצאָהלען שטראָף. דאָס פאָלק אָבער האָט געהאַלטען מיט איהם און איז איהם געווען זעהר דאַנקבאַר פיר זיין שפּאָרזאַמקייט און פיר זיין אָפּהיטען די אינטערעסען פון פאָלק און פון שטאַאַט. קאַטאָ איז פון די אַלע פערפאָלגונגען ניט אָפּגעשראָקען געוואָרען. ער האָט פאַר'ן געריכט וועניג מורא געהאַט. 50 מאָל איז ער געווען אָנגעקלאָגט אין געריכט און איז קיין איין מאָל ניט געווען בעשטראָפט, ווייל ער האָט אימער בעוויזען זיין אונשולד און פיעל מאָל איז ער נאָך אַרויסגעטרעטען אַלס אָנקלעגער.

קאַטאָ איז אויך געווען אַ שטאַרקער געגנער פון גריכישען איינפלוס אויף די רוימער. אין יאָהר 155 פ. קר. איז געקומען אַ געזאַנדטשאַפט פון גריכענלאַנד נאָך רוים. די געזאַנדטשאַפט איז בעשטאַנען פון פילאָזאָפען. קאַטאָ האָט אָנגעווענדט אַלע כחות, דאָס די געזאַנדטשאַפט זאָל פון רוים ענטלאַסען ווערען, ווייל ער האָט מורא געהאַט, דאָס זיי וועלען האָבען אַ

שלעכטען איינפלום אויף די רוימישע זיטען. ער האָט מיט זיין בייסענדען ווייז געקריטיקירט די גריכיש־אזיאטישע פערדאָרבענהייט. ער פלעגט זאָגען, דאָס די גריכישע פילאָזאָפיע און ליטעראטור זיינען פֿיר רוים פיעל געפעהרליכער אלס דער גרעסטער פיינד איהרער, אלס קארטהאגאָ. ער איז געווען א רוימער פון אלטען סטיל אין פולען זין פון וואָרט. ער איז געווען איינפאך, שטרענג געגען זיך זעלבסט, אן אויסגעצייכענטער הויז־פאָטער און א גוטער ווירט. וועז ער איז געווען שטאטהאלטער אין סאר־דיניען, האָט ער זיך ניט ערלויבט אפילו די פערגניגענס, צו וועלכע ער איז געווען בערעכטיגט געוועזליך. ער פלעגט זעהר אפט געהן צו פוס פון

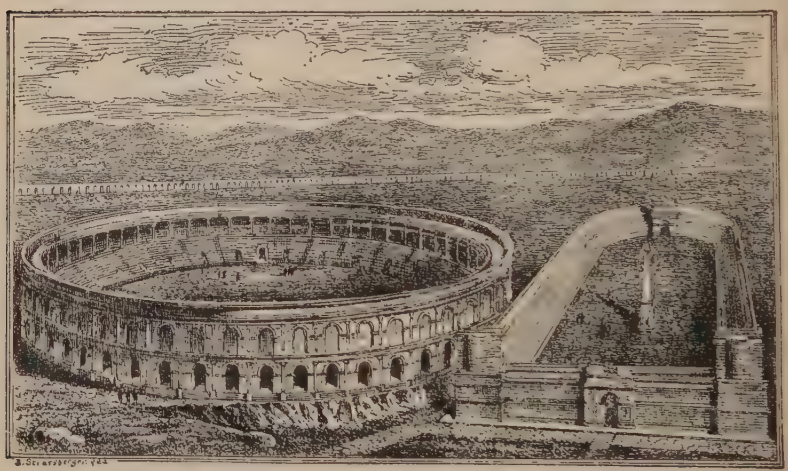

אמפיטהעאטער און צירקוס אין רוים.

איין אָרט צום אנדערן און פלעגט נעהמען מיט זיך ניט מעהר ווי איין בעדינטען.

צו זיינע שכנים און בעקאנטע איז ער געווען זעהר גאסטפריינדליך. ער פלעגט זעהר אפט פיר זיי מאכען מאהלצייטען און פלעגט פערבריינגען אפטמאל גאנצע נעכט מיט זיינע געסט. אבער וויין פלעגט ער זעהר וועניג געברויכען ביי דיזע געלעגענהייטען, און פלעגט אויך די געסט ניט דערלאָזען צו פיעל טרינקען. ער האָט איינגעפיהרט אויף זיין גוט אלגעמיינע גע־זעלשאפטליכע מאהלצייטען צוזאמען מיט זיינע קליענטען, ווי עס איז גע־ווען דער מנהג ביי די אלטע־רוימער. ער איז געווען זעהר אבערגלויביש

און האָט געגלויבט אין פערשיידענע פערריידעניסען, בעשוועדונגען געגען חיות און אַנדערע נאַרישקייטען.

אָבער מיט אַלע זיינע אַנשטרענגונגען אָפצוהאַלטען די געזעלשאפט פון לוקסוס און שוועלגערייַ האָט קאַטאָ ניט געקענט געהן געגען דעם שטראָם פון דער צייט, וועלכער האָט זיך אַריינגעריסען אין געזעלשאפטליכען, ווי אין פריוואט־לעבען, הגם קאַטאָ האָט געהאַט אויף זיין זייט אַ גרויסען טייל גוט־בעזיצער, וואָס האָבען געהאַלטען מיט איהם. עם האָט זיך יערען געוואַלט אַרויסרייסען זיך פון אַרימקייט און געניסען אַ רייכעם לעבען מיט אַלע זיינע פערגניגענגס, און געגען דיזען וואונש האָט קיין זאַך ניט געהאָלפען עפעס צו טאָן. דער סוף איז געווען, דאָס קאַטאָ זעלבסט איז בעזיגט געוואָרען פון דעם שטראָם פון דער צייט און האָט זיך אַליין אָנגעהויבען צו פיהרען רייך מיט לוקסוס, און האָט אויף דער עלטער זעלבסט אָנגעפאַנגען צו שטודירען די גריכישע ליטעראַטור, וועלכע ער האָט אזוי פיעל פערהאַסט און פערפאָלגט אין זיין יוגענד. ער איז געקומען צו דער איבערצייגונג, דאָס רוים אַלס וועלט־מאַכט קען יעצט ניט בלייבען ביי איהרע אַלטע זיטען.

קאַטאָ האָט ניט דערלעבט צו זעהן די מפלה פון קאַרטהאָגאָ, אזוי ווי ער האָט געהאָפט זיין גאַנצעם לעבען. ער איז געשטאָרבען אין יאָהר 149 פ. קר. אין אַלטער פון 85 יאָהר.

מאַרקוס פאַרציוס קאַטאָ.

עם בלייבט אונז איבער נאָך צו זאָגען אייניגע ווערטער וועגען די נייַ־געבילדעטע קלאַסען אין דעם רוימישען פאָלק צו ענדע פון דיזער פעריאָדע. נאָר צוויי קלאַסען פון פאָלק האָבען געהאַט די מעגליכקייט זיך צו בעריכערן און זיך פערשאַפען גרויסע אייגענטימער, נעמלעך דער ריטער־שטאַנד אין דער סענאַטאָרען־שטאַנד. דער סענאַט פלעגט ערגענצט ווערען נאָר פון די קורולישע אַדילען. לויט דעם געזעץ פון יאָהר 180 פ. קר. האָט א סענאַטאָר פון זיי גענעמט ערוועלט ווערען ניט פריהער פון דעם אַלטער פון 37 יאָהר, א פראַאטאָר ניט פריהער פון 40 און א קאָנסול ניט פריהער פון 43 יאָהר. אום צו בעקומען די רעכטען ערוועהלט צו ווערען אין איינעם פון די העכסטע עמטער פון שטאַאט, האָט מען געמוזט זעהר פיעל געלט פערשווענדען אין דעצייט פון די 7 גרויסע פעסט־שפילען צו פערשאפען דעם פאָלק גענוג טיער־

קאַמפען און פּעכטער־קאַמפען. דערביבער האָט געקענט פֿרעטענדירען אויף א הויכע שטעלע נאָר א פֿערזאָן פון א גאַנץ רייכער פאַמיליע. מיט דיזען אופן האָט זיך געבילדעט אין רוים א סאָרט אדעל, וועלכען מען האָט געקענט בע־צייכנען מיט'ן נאָמען „אמטס־אדעל". דיזער אמטס־אדעל איז געווען א מין ירושה. זעהר זעלטען האָט געקריגען א הויכעם אמט א מאָן, וואָס האָט ניט געהערט צו דיזען אדעל, ווי קאטא צום ביישפּיל.

דער צווייטער שטאַנד, וואָס האָט דאמאָלס געשפּילט א גרויסע ראָלע אין דער רוימישער רעגירונג, איז געווען דער ריטער־שטאַנד. צו דיזען שטאַנד האָט געקענט געהערען נאָר א מענש, וואָס האָט בעזעסען אן אייגענ־טום פון ניט וועניגער אלס 400,000 סעסטערצען. דיזע קלאַס איז בעשטא־נען פון מענשען, וועלכע האָבען אלע מיטלען געברויכט אום צו דערגרייכען די נעטיגע סומע איז געווען צו רייסען אונגעהייער גרויסע פּראָצענטען אין דער פּראָווינץ. די געווהנליכע מאָס פון פּראָצענט איז געווען 12, אָבער זי איז אויך זעהר אָפט געשטיגען ביז 24 און אויך ביז 36. די ריטער האָבען זיך פּעראיי־ניגט אין קאָפּיטאַליסטישע געזעלשאַפּטען, וועלכע האָבען אין זייערע הענט אַריינגעכאַפּט די ארענדעס פון די שטייערן און זיי האָבען קיינעם ניט צו־געלאָזען צו דיזען געשעפּט. זיי זיינען אויך געווען די קאָנטראַקטאָרען ביי אלע וויכטיגע אונטערנעהמונגען פון שטאַאט, זיי זיינען געווען די באַ־קירען, וועלכע פלעגען אויסלייהען פיר גרויסע פּראָצענטען צו די פּרא־ווינצען די סומעס, וואָס יענע האָבען בעדארפט האָבען אום צו בעצאָהלען די שטייער צו די צאָהל־פּעכטער. מיט דיזען אופן האָט אין זייערע הענט אָנגעקליבען דאָס גאַנצע באַארע געלט. עס פערשטעהט זיך, דאָס זיי האָבען געהאט א זעהר גרויסען אייגפלוס אויף'ן שטאַאט און אויף די רעגירונג. אין זייערע הענט איז געווען דער שיקזאל פון רוימישען פאָלק. דיזע רי־טער־קאפּיטאַליסטען זיינען געשטאַנען אין מיטען צווישען דער אריסטא־קראַטיע און דעם פאָלק, און זיי האָבען נעגעבען די ענטשיידונג פיר דאָס פאָלק אָדער פיר די אריסטאָקראַטיע, ווי עס האָט זיי בעסער געפאַסט צו זייערע אינטערעסען. קורץ, זייער לאָגע איז געווען זעהר עהנליך צו דער לאָגע פון די באַנקירען און פאַבריקאַנטען אין אונזער היינטיגער צייט.

אנדערס איז געווען ביי די סענאַטאָרען און דעם אדעל־שטאַנד. דאָס געזעץ פון קלאָדיוס'ן אין יאָהר 218 פ. קר. האָט זיי פערוואָהרט צו בויען גרויסע שיפען און צו טרייבען האַנדעל איבער'ן ים. דאָס האָט געפיהרט דערצו דאָס זיי האָבען זייער געלט אריינגעלעגט אין גרונד־אייגענטום.

איטאַליען האָט זעהר פיעל געליטען פון די בעשטענדיגע מלחמות. פיעלע גרויסע שטיקער לאַנד זיינען וויסט געוואָרען אין דער צייט פון דעם צוויטען פונישען קריג. פיעלע לענדערייען האָט די רוימישע רעגירונג צוגעגעמען און געמאַכט פיר שטאַאַטס־אייגענטום דערפאַר, וואָס זייערע בעזיצער זיינען געוואָרען אָנהענגער פון האַנניבאַל'ן. דיזע אַלע לענדרייען האָבען די רוימישע אַדעלייט אָפּגעקויפט. דערפון האָבען זיך געבילדעט אונגעהייערע פֿרוואָט־גיטער, וועלכע קענען פערגליכען ווערען מיט היינטיגע גראַפשאַפטען און פירסטענטימער. נאָך ערגער איז געווען דאָס, וואָס דעם זעלבען שיקזאל איז אונטערגעוואָרפען געוואָרען די ערד פון די בויערן. הגם די פריהערדיגע שולדען און וואוכער־נעזעצען זיינען פיעל מילדער געוואָרען דורך די בעמיהונגען פון די פאַלקס־טריבונען, האָבען דאָך די קלאַגעם געגען וואוכער וויעדער אָנגעהויבען צו ווערען זעהר אָפט זינט דער רייכטום האָט זיך אין רוים שטאַרק פערמעהרט. די שטענדיגע מלחמות מיט זייערע גרויסע הוצאות האָבען פערַאַרימט די בויערן, זיי האָבען קיין מזומן קיינמאל ניט געהאַט און זיינען געצוואונגען צו באָרגען געלט פון די רייכע, וועלכע האָבען פון זיי עשונדען די הויט דורך גרויסע צינזען, און דאָס געזעץ האָט זיי דערפאַר ניט בעשטראָפט, ווייל זיי האָבען געוואוסט ווי אַרומצוגעהן דאָס געזעץ, ווי צו מאַכען זייער רויבערייי געזעצליך.

די לאַגע פון דער בויערן־קלאַס האָט זיך נאָך פערערגערט דערמיט, וואָס די גרויסע און רייכע גוט־בעזיצער פלעגען בעארביטען זייערע פעלדער דורך זייערע שקלאַפען, און וועז די שקלאַפען זיינען ניט גענוג געווען צו בעאַרבייטען זייער גאַנצעם לאַנד, פלעגען זיי עס פערוואַנדלען אין ווייז־גערטנער אָדער אין פיהצוכט־פלעצער, צו פאַשען אויף זיי שאָף און רינדער, און האָבען עס ניט אָפּגענעבען אין פּאַכט צו די בויערן. דער רעזולטאַט דערפון איז געווען, דאָס די מיטעלע קלאַס איז געוואָרען אימער אָרימער און אָרימער, זיי האָבען אפילו ניט גענעגט בעקומען קיין ארבייט אין די פאַבריקען, וויל די רייכע פאַבריקאַנטען האָבען דאָרט אָנגעשטעלט זייערע אייגענע שקלאַפען. דאָס גאַנצע רוימישע פאַלק האָט זיך דאַמאַלס אייגענטיילט אין צוויי קלאַסען: אין אָרימע און אין רייכע. די בוידע קלאַסען זיינען געווען זעהר פיינדליך אייגע צו דער אַנדערער. דער קליינער גוט־בעזיצער, דער קליין־בירגער, איז אין גאַנצען פערשוואונדען געוואָרען, און דיזער איז אין אמת'ן געווען די מאַכט פון פאַלק. דער אָרימער טייל פון פאַלק האָט מעהרסטענס געהונגערט און האָט זיך פערקויפט אלס וועלקצייג צו די רייכע, וועלכע האָבען דורך זיי דורכגעפיהרט אלץ, וואָס זיי האָבען געוואָלט.

די רוימישע פערפאַסונג איז אַפילו מעהר און מעהר דעמאָקראַטיש גע-וואָרען. שוין אין יאָהר 312 פ. קר. האָט אַפּפּיוס קלאַודיוס דורכגעפיהרט אַ געזעץ, לויט וועלכען עס האָבען בעקומען שטימרעכט ניט נאָר גוט־בעזיצער, נאָר אויך אַזעלכע, וועלכע האָבען קיין גרונד ניט געהאַט, נאָר האָבען גע-האַט וועלכעס עס איז בעוועגליכעס פערמעגען (מטלטלין אָדער געלט). דורך דיזעס געזעץ האָבען בעקומען שטימרעכט אויך קויפלייט, פרייגעלאָזענע, אַר-בייטער א. אַז. וו. עס פערשטעהט זיך, דאָס זיי האָבען אויך געמוזט אָנ-טייל נעהמען אין מיליטער־דינסט. שפּעטער אָבער, נעמליך אין יאָהר 304 פ. קר., האָט דער צענזאָר ק. פאַביוס רוללי אַנוס אָפּגעשוואַכט דיזעס געזעץ און עס געענדערט אין דעם זין, דאָס די נייע בירגער, וועלכע האָ-בען גרונד־אייגענטום וועניגער פון 6,500 מאַרק ווערט, זאָלען געהערען צו די 4 שטעדטישע טריבוס, וועלכע האָבען געהאַט וועניגער רעכטען אין די צענטוריאַל־קאָמיטיען. מיט דיזען נייעם געזעץ זיינען זעהר פיעלע צופרי-דען געווען און האָבען רוללי אַנוס'ן געגעבען דערפאַר דעם ביינאָמען „מאַקסי-מוס" (דער גרעסטער).

אין גיכען אָבער האָט וויעדער אויסגעבראָכען קריג צווישען די פּאַר-טייען אין רוים. אין יאָהר 287 פ. קר. האָט דאָס אָרימע פאָלק אונטער זיי-נע פיהרער אויסגעוואַנדערט פון רוים אויף דעם יאַניקולום און האָבען גע-וואָלט דאָרט גרינדען אַ בעזונדערע געמיינדע. דער סענאַט האָט דאַן בע-שטימט אַ דיקטאַטאָר אין דער פּערזאָן פון קווינטוס האָרטענ-סיוס, און דיזען איז עס געלונגען צו מאַכען שלום צווישען די ביידע פיינד-ליכע פּאַרטייען דורך דעם, וואָס ער האָט געשאַפען אַ געזעץ, דאָס דער בע-שלוס פון די פּלעבעיער האָט די קראַפט פון אַ געזעץ אָהן דער צושטימונג פון דעם סענאַט.

פון דאַמאָלס אָן איז די דעמאָקראַטישע פערפאַסונג אימער מעהר און מעהר געשטיגען אין קראַפט. אָבער אין גרונד גענומען האָט ניט דאָס פאָלק געהערשט אין רוים, און ניט די בעאַמטע, וועלכע פלעגען ערוועהלט ווערען בלויז אויף איין יאָהר, נאָר דער סענאַט, וועלכער פלעגט ערוועהלט ווע-רען פיר דאָס גאַנצע לעבען. דער סענאַט, ווי בעוואוסט, פלעגט ערוועהלט ווע-רען פון די גרויסע בעאַמטע, וועלכע פלעגען אימער ערוועהלט ווערען פון די אַדעללייט פון רוים. דער סענאַט האָט אימער געהאַלטען מיט די אַדעללייט, וואָס האָבען איינגעשלונגען אַלץ, וואָס די רוימישע זיגען האָבען אַריינגע-בראַכט. דאָס פאָלק איז געוואָרען אימער אָרימער און אָרימער, און דיזעס האָט געמוזט פיהרען צו אַ גענצליכען אויסברוך.

ו. אינערליכע קאמפען ביז צום אונטערגאנג פון דער רעפובליק.

(133 ביז 31 פ. קר.)

1) די אונרוהען פון די גראקכען.

די פיינדשאפט פון די פּאַרטייען אין רוים האָט דערגרייכט אזא שטופע, דאָס אין דער צייט, וואָס רוים האָט דערלאַנגט דעם העכסטען סטאַפּל פון גליק, וועלן קאַרטהאַגאָ איז געפאַלען און גריכענלאַנד און מאַצעדאָניען זיינען געוואָרען רוימישע פּראָווינצען, האָבען די גרויסע לייט אָנגעפאַנגען צו פירכטען פאַר דעם צושטאַנד פון רוים זעלבסט. מען האָט ערוואַרט אַן אָפּענע רעוואָלוציאָן, ווייל קיין אַנדערען אויסוועג האָבען די גרויסע מענער פון רוים ניט פאַרגיסגעזוכט אין דעם אונפערמיידלעכען קאַמף מיט דער הערשענדער קלאַס אין דעם שטאַאט. צו פערמיידען די פּאַרשטעהענדע געפאַהר האָבען זיך די מיה געגעבען סציפיאָ אפריקאַנוס דער אינגערער און זיין פרייַנד קאיוס לעליוס.

צו דיזע קרייזען האָבען אויך געהערט די ברידער טיבעריוס און גאיוס סעמפּראָניוס גראקכוס. די פאַמיליע גראקכוס האָט געהערט צו די פאַרנעהמסטע פּלעבעיאישע פאַמיליעס. דיזע פאַמיליע האָט זינט 100 יאָהר פערנומען די העכסטע עמטער אין דער רעפובליק. דיזע צוויי ברידער זיינען פון זייער מוטער'ס זייט געווען די עניקלאָך פון דעם גרויסען קאַרנעליוס סציפיאָ אפריקאַנוס. נאָך זייער פאַטער'ס טויט האָבען זיי ערהאַלטען פון זייער בעריהמטער מוטער קאַרנעליאַ און צוויי גריכישע לעהרער אַן אויסגעצייכענטע ערציהונג. די הויכהערציגע רוימערין האָט געזוכט איהרע קינדער צו בעגייסטערן פיר אַלץ, וואָס איז גרוים און ערהאָבען. און ווירקליך האָבען דיזע איהרע קינדער געשיינט צו ערפילען איהר שטאַלצע האָפנונג. איין מאָל איז געקומען צו קאַרנעליאַ איהרע א פרייַנדין און האָט געוואָלט זעהן איהרע טייערסטע צירונג, האָט קאַרנעליאַ יענע צוגעפיהרט צו איהרע שלאָפענדיגע קינדער און האָט צו איהר געזאָגט: „דאָס איז מיין טייערסטע צידונג". אלס טיבעריוס גראקכוס איז אלט געוואָרן נאָר 16 יאָהר האָט ער זיך שוין אויסגעצייכענט ביי קאַרטהאַגאָ (147 פ. קר.), און 10 יאָהר שפּעטער איז ער שוין געווען אין דעם אמט פון קוואַסטאָר אין דער בעגלייטונג פון מאַנציגנוס אין דעם קריג מיט שפּאַניען. דאָמאָלס האָט ער די רוימער אַרויסגעראַטעוועט פון זעהר א גפעפעהרליכער לאַגע. דאָס רוימישע מיליטער איז געווען איינגעשלאָסען פון די נומאַנטיער און טיבעריוס האָט עס געוואוסט, ווי אזוי די רוימער פון דאָרט צו רעטען, נאָר זייער גפעפּאָקט האָבען זיי צוריקגעלאָזען.

גראקכוס האט זיך געמאכט די אויפגאבע פון זיין לעבען דורכצופיהרען רעפארמעס אין בעטרעף פון גרונד־געזעץ און צו דיזען צוועק האט ער געזוכט צו קריגען דאס אמט פון פאלקס־טריבון פיר דאס יאהר 133 פ. קר. צו דיזער אויפגאבע האט איהם געפיהרט זיין רייזע נאך עטרוירען, וואו ער האט גע־פונען פערוויסטעטע פעלדער אין די ערטער, וואס זיינען אמאל געווען אין א בליהענדען צושטאנד; דיזעס האט איהם איבערצייגט, וואס פיר אן אונ־גליק פיר דאס גאנצע לאנד און פיר דאס גאנצע פאלק עס זיינען די גרויסע גוט־בעזיצער, און ער האט בעשלאסען צו מאכען רעפארמעס אין בעציהונג

קארנעליא און איהרע קינדער.

פון גרונד־בעזיץ. זיין פראיעקט איז געווען צו פערטיילען דורך גורל די גרויסע אונבעאקערטע פעלדער צווישען דער מיטעלער קלאס, צו 30 מאר־גען פיר יעדע פאמיליע, ניט אלס אייגענטום, נאר אלס פאכט־ערבשאפט פון דור צו דור. אלס ער איז ארויס מיט דיזען פלאן פיר דאס פאלק, איז ער גלייך ערוואהלט געווארען אלס פאלקס־טריבון. די ביזהעריגע גוט־בע־זיצער האבען געמעגט פערהאלטען פיר זיך ניט מעהר פון 1,000 מארגעס פעלד.

„די ווילדע חיות, וואס געפינען זיך אין איטאליען", האט גראקכום אויסגעשריען אין איינער פון זיינע רעדעס וועגען זיינע רעפארמעס אין דיזען געגענשטאנד, „האבען זייערע נאראס, יעדע חיה וויים איהר ווינקעל, נאר די יעניגע, וועלכע קעמפען און שטארבען פיר איטאליען, קענען נאר רעכענען אויף ליכט און לופט, זיי מוזען זיין נע ונד מיט זייערע ווייבער און זייערע קינדער איבער'ן גאנצען לאנד, ניט האבענדיג ערגעזיץ א שטיקעל מקום מנוחה פיר זיך. די קריגס־קאמאנדירען זאגען ליגען, וועז זיי ערמונטערן די סאלדאטען אין צייט פון קריג זיך מוסר נפש זיין אום צו בעשיצען גענצע דעם פיינד די הייליגע קברים פון זייערע עלטערן, וויל די מהרסטע פון די סאלדאטען ווייסען נאר ניט, וואו זיינען די קברים פון זייערע עלטערן. זיי מוזען נאר פערגיסען זייער בלוט אום צו פערשאפען רייכטימער פיר א גענוסע קלאס. די רוימער הייסען די העררען פון דער וועלט, אין אמת'ן האבען זיי קיין שפאן ערד־אייגענטום".

דאס פאלק האט בעגענענט מיט גרוים ענטהוזיאזם דיזע גלענצענדע רעדע פון טיבעריוס גראקכום. אבער דער סענאט האט גענואונען איין טרי־בון פיר די אינטערעסען פון די גרויסע גוט־בעזיצער. דיזער טריבון מיט'ן נאמען א ק ט א ו י ו ס האט שטארק גענגען טיבעריוס'ן גענארבייט און האט איהם גשטטערט זיין פלאן צו פערווירקליכען. טיבעריוס האט בעשלא־סען צו מאכען א פערצווייפעלטען שריט, הגם דיזער שריט איז גענוען גענגען דער פערפאסונג. ער האט נעמליך גענאזט דאס פאלק אפשטימען אויב א טריבון, וואס ארבייט גענגען די אינטערעסען פון פאלק, האט דאס רעכט צו פערבליבען אין זיין אמט. דאס פאלק האט אפגעשטימט גענגען אקטא־וויוס'ן, האט איהם אראפגעזעצט פון זיין אמט, און דער פארשלאג פון טי־בעריוס גראקכום איז גענוארען א גענזיץ. מען האט באלד ערוועהלט א קא־מיטע, וועלכעם זאל דורכפיהרען דאס גענזיץ אין דער פראקטיק. די מיט־גלידער פון דעם קאמיטע זיינען גענוען טיבעריוס, זיין ברודער און זיין שוועגער. דיזעם האט שרעקליך ערביטערט די אריסטאקראטיע, וועלכע האט אלץ געטאן אום צו שטערען די זאך זאל ניט צו ווירקליכקייט קומען.

אזוי איז אווק כמעט דאס גאנצע יאהר און דאס גענזיץ איז ניט דורכגעפיהרט גענוארען אין דער פראקטיק. גראקכום האט אנגעהויבען מורא צו האבען, דאס וועז אן אנדער טריבון וועט ערוועהלט ווערען אויף זיין ארט, וועט זיין גאנצע מיה פערפאלען זיין. דעריבער האט ער אנגע־פאנגען צו ארבייטען, דאס ער זאל ערוועהלט ווערען אלס פאלקס־טריבון אויף פיר דאס נעכסטע יאהר. אום דאס פאלק צו גענוינען אויף זיין זיים פיר

די וואהלען, האָט ער געמאכט א פּאָרשלאָג, דאָס די רייכטימער, וואָס רוים האָט געקריגען פון אַטטאַלוס דעם קעניג פון פּערגאַמום, זאָל מען צוטיילען צווישען די יעניגע, וואָס וועלען לויט גורל ערהאַלטען די געוויסע צאָהל מאָרגעס לאַנד, לויט דעם נייעם געזעץ, אום זיי זאָלען האָבען צו קויפען די נעטיגע אינסטרומענטען און פיה, און צו בויען די נעטיגע געביידעם אויף זייערע נייע גיטער. אין דער זעלבער צייט האָט ער געוואָלט פּאָרשלאָגען נייע געזעצען, ווי צ. ב. מאכען קירצער די צייט פון מיליטער־דינסט און אויפנעהמען איטאַליענישע בונד־חברים אלס רוימישע בירגער. דיזעם האָט נאָך מעהר אויפגעפּאָקערט דעם האס פון זיינע גענגער. מען האָט אָנגע־פאַנגען איהם צו בעשולדיגען, דאָס ער וויל די פערפאַסונג אָפּשאַפען און זעלבסט קעניג ווערען.

צום אונגליק איז דער טאָג פון וואהל אויסגעפאַלען אין זעהר א שלעכ־טיר צייט פיר גראַקכוס'ן, אין שניט־צייט, וועו די פעלד־ארביטען האָבען אָפּגעהאַלטען פיעלע פון זיינע אָנהענגער צו קומען צו די וואהלען. עס זיינען אַרויסגעקומען גרויסע צאָנקערייען צווישען גראַקכוס'עס אָנהענגער און זיי־נע גענגער און צוליב דעם האָט די וואהל געמוזט אָפּגעלעגט ווערען אויף א טאָג שפעטער. דעם צווייטען טאָג האָבען זיינע אָנהענגער איהם אַרומגע־רינגעלט אום צו בעשיצען איהם פון מערדער, וויל עס איז אַרויס א קלאַנג, דאָס עס איז בעשלאָסען געוואָרען איהם צו טויטען. די אַריסטאָקראַטען האָ־בען נעטאָן אלץ, וואָס איז מעגליך, אום די וואהלען צו שטערען. די אוג־רוהען און דער טומעל זיינען געוואָרען אלע מאָל שטארקער און שטורמישער. אויך אין סענאט האָט שטארק געשטורמט. מען האָט אַרויסגעלאָזען א קלאַנג, דאָס גראַקכוס וויל די רעפּובליק אומוואַרפען און זיך אלס דיקטאַטאָר אָדער אלס קעניג ערקלערען. גראַקכוס האָט געזעהן, דאָס די געפאַהר וואקסט פון מינוט צו מינוט, האָט ער מיט פינגער אויף זיין קאָפּ געצייגט, אום זיינע אָנהענגער צו געבען א צייכען, דאָס זיין לעבען איז אין געפאַהר. אָבער זיינע גענגער האָבען עס אַנדערס פערשטאַנען, אָדער האָבען עס געוואָלט אַנדערס פערשטעהן. זיי האָבען אויסגעשריען, דאָס גראַקכוס פערלאַנגט מען זאָל איהם קרוינען פיר א קעניג. דאָס האָט באלד די פערזאַמעל־טע שרעקליך אָנגעצונדען. סציפיא נאזיקא האָט אויפגעפאָדערט די פער־זאַמלונג די רעפּובליק צו שיצען און דעם טיראַן צו שטירצען. דער קאָנ־סול מוציוס סצאַוואָלא האָט זיך געשטעלט דאָגעגען און האָט ערקלערט, דאָס ער וועט קיין גוואַלדטאטען ניט צולאָזען; ער וועט ניט דערלאָזען, דאָס א רוימישער בירגער זאָל אָהן א פּראָצעס ערמאָרדעט ווערען. אָבער סציפיא

נאזיקא האָט אויסגעשריען, דאָס דער קאָנסול איז פאַלש דעם שטאָט, און וואר עס איז טריי דעם שטאָט זאָל צוישטעהן צו איהם און דעם טיראן גראָקכום אַנידערלעגען. עס איז באַלד צו איהם צוגעשטאַנען גראָקכום'עס געגנער און מען האָט זיך א לאָז געטאָן צו איהם. עס איז געוואָרען א שטרייט צווישען ביידע פּאַרטייען. גראָקכום האָט זיך געוואַלט רעטען און ענטלויפען, אָבער ער איז געטויט געוואָרען פון איינעם פון זיינע געגנער, מיט איהם זיינען געפאַלען 300 פון זיינע אָנהענגער. די קערפערס פון די הרוגים האָט מען ביי נאכט אַריינגעוואָרפען אין דעם טייך טיבער. נאיוס, דער ברודער פון טיבעריוס'ן, האָט געבעטען מען זאָל איהם אָפּגעבען זיין ברודער'ס קערפּער, אום ער זאָל איהם מקבר זיין וויי געהעריג איז, אָבער מען האָט עס איהם ענטזאָגט. ערסטענס איז דער האָס פון די אַריסטאָקראַטען צו טיבעריוס'ן געווען זעהר גרויס, צווייטענס האָבען זיי מורא געהאַט, וויען דאָס פאַלק וועט דערזעהן דעם טויטען קערפער פון זייער וואַלטעטער, וועט זיך אין זיי ערוועקען א געפיהל פון ראַכע און עס וועט ווערען אן אויפשטאַנד די רייכע האָבען נאָך דערמיט ניט געשטילט זייער צאָרן. זיי האָבען פיעלע פון זיינע אָנהענגער פון לאַנד פערטריבען און די מעהר געפעהרליכע האָבען זיי ערמאָרדעט. צווישען די לעצטע איז אויך געווען דער רעדנער דיאָפאַנעס. איינעם א געוויסען נאיוס וויליוס האָט מען פערשטעקט אין א זעהר ענגען אָרט, אַריינגעלאָזען צו איהם גיפטיגע שלאַנגען, און געמאַטערט אום טויט. די סענאַטאָרען האָבען זיך נאָר ניט געשעמט מיט דיזע מערדעריין, אין געגענטייל, זיי האָבען זיך נאָך בעריהמט דערמיט, ווי מיט א גערעכטער העלדענטאַט.

דאָס אַקער־געזעץ איז אָבער געבליבען אין קראַפט, ניט אַכטענדיג דעם רויף, וואָס דער דורכפיהרער פון דיזען געזעץ איז ערמאָרדעט געוואָרען. די קאָמיסיאָן האָט מיט גרויס ענערגיע פּאַרטגעזעצט איהר אַרבייט. זי האָט געפאָדערט פון יעדען, ווער עס וויים פון שטאַאַטס־לאַנד, וואָס איז פערכאַפט געוואָרען דורך וועלכען עס איז אַדעלמאַן אָדער אַנדערן רייכען מאַן, זאָל מעלדען דער קאָמיסיאָן, וועלכע וועט נעהמען געוצעליכע שריט אָפּצונעהמען דאָס גערויבטע פון דעם רויבער און עס צוטיילען צווישען די אָרימע בירגער. וועלכע האָבען ניט קיין ערד־אייגענטום. די קאָמיסיאָן האָט זיך ערנסט געגנומען צו רעווידירען די אַלטע ביכער וועגען גרונד־אייגענטום, אום צו זעהן, אז די גיטער, וועלכע האָבען געהערט צום שטאַאַט און זיינען ניט געוצעליך פערכאַפט געוואָרען דורך די רייכע אַריסטאָקראַטען, זאָלען צוטיילט ווערען צווישען די אָרימע בירגער לויט געזעץ. עס פערשטעהט זיך, דאָס די רייכע

האבען מיט אלע קרעפטען געארבייט נעגען דער קאמיסיאן, וועלכע זיי פלע-
גען בעליידיגען ביי יעדען צופאל. מען האט די קאמיסיאן בעשולדיגט,
דאם זי רויבט פשוט אוועק פריוואט-אייגענטום. די שטארונגען זיינען
געווען אזוי גרויס, דאם די פערטיילונג פון לאנד איז וועווארען שווערער
און האט ענדליך אין גאנצען אויפגעהערט. אויך דעם פארשלאג פון סציפיא
אפריקאנום האט מען ביי דער קאמיסיאן צוגענומען דאם רעכט צו געבעז
ענטשיידונגען וועגען לאנד-אייגענטום. סציפיא איז באלד ערמארדעט גע-
ווארען דורך א פערשווערונג פון פאפיריוס קארבא, א מיטגליד
פון דער קאמיסיאן. אבער די רעפארם-פארטיי האט קיין פארטשריט ניט
געמאכט ביז גאיום גראקכום האט אין דער זאך געבראכט אן ענדערונג.

גאיוס סעמפראניוס גראקכוס איז געווען מיט נייז
יאהר אינגער פון זיין ברודער טיבעריוס. ער איז געווא א זעהר טאלענט-
פולער שטאטסמאן. ער האט בעזעסען אלע נעטיגע אייגענשאפטען, וואס
א פעהיגער שטאטסמאן דארף בעזיצען. אונגעאכטעט וואס ער איז געווען
זעהר יונג, האט מען אים ערוועהלט אין דער קאמיסיאן פון דער ערד-פער-
טיילונג. דאס פאלק האט אים בעצייכענט אלס רעכער (גואל הדם) פון
זיין ערמארדעטען ברודער און אלס דער, וועלכער דארף ענדיגען וואס
זיין ברודער האט אנגעפאנגען. דער סענאט האט גוט פערשטאנען, וי וויט
געפעהרליך ער איז פיר זיי און פיר די רייכע פארטיי, און האט אים געגע-
בען א שטעלע אלס קווסטאר אין סארדיניען, אום אים וויט צו האלטען
פון רוים. מען האט אים ניט אפגעלאזען פון סארדיניען אפילו נאך דעם,
וי זיין אמט האט זיך דארט געענדיגט. אבער דאס האט אים ניט אפגע-
האלטען צו קומען אין רוים אויף זיין אייגענע פראנטווארטליכקייט.

אין יאהר 123 פ. קר. איז ער ערוועהלט געווארען צום פאלקס-טריבון.
ער האט גוט פערשטאנען, וואס פיר א שווערע פליכט ער האט אויף זיך גע-
נומען און וואס פיר א געפעהרליכער קאמף אים שטעהט דא פאר. ער
האט קלאר פאראויסגעזעהן, דאס אהן א רעוואלוציאן קען זיך דער קאמף
ניט ענדיגען. אום זיך פיעלע אנהענגער צו פערשאפען, האט ער גלייך אין
אנפאנג, וי ער האט די שטעלע בעטרעטען, דורכגעפיהרט א גאנצע רייהע
פון געזעצען צו פערבעסערן די לאגע פון דער ארימער קלאס. איינס פון
זיינע ערסטע געזעצען איז געווען, דאס די רעגירונג זאל יעדען רוימישען ביר-
גער, וואס קומט אין די הויפט-שטאדט, יעדען מאנאט אראויסגעבען פון די
שטאאטליכע בריט-מאגאזינען א בעשטימטע מאס געטריידע צו זעהר בילליגע
פרייזען. נאך דעם האט ער אויפגעלעבט דאס אקער-געזעץ, און האט באלד

אַוועקגעשיקט 6,000 קאָלאָניסטען פון די רוימישע בירגער און פון די בונד־חברים נאָך קאַרטהאַגאָ, וואו יעדער האָט בעקומען גענוג ערד זיך און זיין פאַמיליע צו בעזאָרגען מיט אַלץ, וואָס איז נעטיג צום לעבען. ער האָט דורכגעפיהרט אַ געזעץ, לויט וועלכען די צייט פון מיליטער־דינסט איז קירצער געוואָרען. ער האָט דורכגעפיהרט נאָך איין געזעץ, דאָס קיין רוימישע בירגער קען ניט פעראורטיילט ווערען צום טויט אָדער צום פערטרייבען פון פאָטערלאַנד, סיידען דורך דאָס פאָלק זעלבסט. דיזע געזעצען האָבען איהם פערשאַפט אַ גרויסע פּאָפּולאַריטעט. קיינער האָט ניט געהאַט דעם מוט זיך געגען איהם צו שטעלען. ער פלעגט בערייזען שטעדט און לענדער אונער דער שוץ־וואַך פון אַן אונגעהייערער מאַסע פּראָלעטאַריער.

אַלס קלוגער פּאָליטיקער האָט ער פערשטאַנען, דאָס פיר זיינע צוועקען איז זעהר וויכטיג, אַז צווישען זיינע געגנער זאָל ניט זיין קיין אַחדות. ער האָט אַלץ, וואָס מעגליך איז געטאָן אום צוצורייסען די אַמטס־אַריסטאָקראַטיע מיט דער געלט־אַריסטאָקראַטיע, און דיזע ביידע מיט די ריטער. צו דיזען צוועק האָט ער דורכגעפיהרט אַ געזעץ, דאָס די געשוואָרענע ריכטער זאָלען ניט גענומען ווערען פון די סענאַטאָרען, ווי עס איז געווען פריהער, נאָר פון די ריטער. דערמיט האָט ער אויסגעפיהרט, דאָס די ריטער זיינען איבערגעגאַנגען אויף די זייט פון פאָלק געגען דעם סענאַט און דער אַריסטאָקראַטיע. אין יאָהר 122 פ. קר. האָט ער דורכגעפיהרט אַ געזעץ, דאָס אַ טריבון קען אין זיין אַמט נאָך אייניגע מאָל ערוועהלט ווערען. נאָך דעם האָט ער געזאָלט דורכפיהרען אַ געזעץ, דאָס די לאַטינער זאָלען בעקומען גלייכע בירגער־רעכטען מיט די רוימער, און די אַנדערע איטאַליענישע בונד־חברים זאָלען בעקומען די זעלבע רעכטען, וועלכע די לאַטינער האָבען פריהער געהאַט. אָבער די רוימישע בירגער זיינען געווען געגען דיזען פאָרשלאַג און ער איז דורכגעפאַלען. ווי אָרים און אונגליקליך דאָס רוימישע פאָלק פון די נידריגע שיכטען איז געווען, האָט זיך איהם דאָך געוואָלט הערשען איבער אַנדערע, און דעריבער האָט דאָס פאָלק ניט געוואָלט שטימען פיר דעם פאָרשלאַג פון גראַקכוס'ן. דיזע צוריקווייזונג פון פאָלק האָט זעהר פיעל געשאַדט צו זיין פּאָפּולאַריטעט, און ער איז ביי זיך אַליין געווען אַזוי געפאַלען, דאָס ער האָט שוין מעהר ניט געהאַט דעם מוט צו מאַכען פאָרשלאַגען וועגען נייע געזעצען. אויסער דעם האָט די סענאַט־פּאַרטיי זיך פערבונדען מיט דעם טריבון ליוויוס דרוזוס, וועלכער האָט בעסער פון גראַקכוס'ן געקענט שמייכלען דעם פאָלק, און האָט געוואוסט שענערע פּלאַנען פון געזעצען פאָרצושלאָגען, הגם עס איז פון זיי גאָר ניט געוואָרען. צוליב דעם איז גראַקכוס אין זעהר אַ קור־

צע צייט אראפ פון דער סצענע און איז גיך פערגעסען געוואָרען ביים פאלק. אזוי דאס וועט ער האט זיך צוריקגעקעהרט נאך רוים פון דער קאלאניע י ו נ א נ י א, וועלכע ער האט געגרינדעט אויף דעם באדען פון קארטהאגא, האט איהם דאס פאלק אין גאנצען פערגעסען, און האט ערוועהלט אין אמט פון קאנסול זיין ביטערסטען געגנער ל. א פ י מ י ו ס.

דאס האט געפיהרט דערצו, דאס גראקכוס האט זיך צוריקגעצויגען פון עפענטליכען לעבען און האט זיך געפיהרט זיין פריוואט־לעבען גאנץ רוהיג.

די גראקכישע אונרוהען.

אבער אין זומער פון דעם יאהר 121 פ. קר. האט דער סענאט אנגעפאנגען אפשאפען איינס נאך דעם אנדערען די געזעצען, וואס ער האט אייננעפיהרט, און האט אויך אנגעפאנגען זיך צו מישען און מאכען נייע אָרדנונגען אין

דער קאָלאָניע יונאָניאַ אין קאַרטהאַגאָ, וועלכע ער האָט געגרינדטעט. דאַן איז ער וויעדער אַרויס אין די עפענטליכקייט. צוזאַמען מיט פּולוויוס פלאַקקוס האָט ער צונויפגערופען דאָס פאָלק אויף דעם קאַפּיטאָל אום צו אַרבייטען געגען די מיוחסים. ביי דער ערעפנונג פון דער פערזאַמלונג האָט זיך אַ ליקטאָר (אַ מין פּאָליציסט) ערלויבט גראָבע בעהאַנדלונג פון די פערזאַמעלטע. דאָס האָט שטאַרק אויפגערעגט די מאַסע, וואָס איז אָהן דעם אויך געווען שטאַרק ערביטערט געגען דער רעגירונג און געגען די רייכע, און האָט פעראורזאַכט אַ שרעקליכע בעוועגונג אין פאָלק. גראַקכוס מיט אַ גרויסער מחנה רעוואָלוציאָנערען זיינען געגאַנגען צום אַווענטינוס, אַן אַלטע פעסטונג פון דער פאָלקס־פּאַרטיי אין דער צייט פון בירגער־קריגען, און אָפּימיוס, וועלכען דער סענאַט האָט בעשטימט אַלס דיקטאַטאָר, האָט צוזאַמענגענומען מיליטערישע טרופּען אין קאַפּיטאָל. אויף דעם צווייטען טאָג האָט דער קאָנסול געפאָדערט פון די דעמאָקראַטען, וועלכע האָבען זיך דערווייל פערשטאַרקט דורך בעוואַפענטע שקלאַפען, זיי זאָלען זיך אונטערגעבען. די דעמאָקראַטען האָבען עס באַלד ענטזאַגט און דער קאָנסול האָט געמאַכט אַן אָנגריף. עס איז געוואָרען אַ בלוטיגער שטרייט, אין וועלכען די דעמאָקראַטען זיינען בעזיגט געוואָרען. פאַביוס פלאַקקוס האָט זיך בעהאַלטען, אָבער מען האָט איהם געפונען און ערמאָרדעט. גראַקכוס איז ענטלאָפען, נאָר די סאָלדאַטען פון קאָנסול האָבען איהם נאָכגעיאָגט, און אַלס ער האָט דערזעהן, דאָס עס איז איהם אונמעגליך זיך צו רעטען, האָט ער געהייסען זיינעם אַ שקלאַף ער זאָל איהם טויטען (121 פ. קר.). זיין קאָפּ האָט מען געבראַכט צום דיקטאַטאָר אָפּימיוס, און דיזער האָט בעצאָהלט מיט דעם געוויכט פון דעם קאָפּ אין גאָלד. צוזאַמען מיט גראַקכוס'ן זיינען געפאַלען נאָהענט פון 250 פון זיינע אָנהענגער, פון וועלכע מען האָט אַ טייל אַרונטערגעוואָרפען פון טאַרפּעאישען פעלז. אייניגע טויזענד פון די דעמאָקראַטען זיינען געפאַנגען געוואָרען און אין געפענגנים אַריינגעוואָרפען געוואָרען, וואו זיי זיינען אַלע צושטאָרבען פון הונגער און פון יסורים. צום אָנדענקען פון דיזען בלוטיגען זיג האָט דער סענאַט געלאָזט אויפבויען אַלס מאָנומענט אַ טעמפּעל צו דער געטין קאָנקאָרדיאַ (די געטין פון פרידען). דאָס הייסט פון זיך אַליין שפּאַס געמאַכט.

אַזאַ סוף האָבען געהאַט צוויי פון די בעסטע און עדעלסטע מענער אין רוים. זעלבסט זייערע ביטערסטע פיינד האָבען געגען זיי קיין פעהלער ניט געקענט אויסזעצען, אויסער די בעשולדיגונג, דאָס זיי האָבען ניט געמיינט די טובה פון פאָלק, נאָר זייערע אייגענע אינטערעסען, דאָס זיי האָבען געוואָלט

ווערען קעניגען איבער'ן פאָלק. אָבער זייער מוט האָט פעראורזאכט דאָס ענדע פון דער רוימישער רעפובליק. דאָס פאָלק האָט ניט פערשטאַנען צו שעצע: דיזע צוויי גרויסע מענער. זייער גרויסע און וויכטיגע ארבייט פיר דאָס פאָלק איז אונטערגעגאַנגען צוזאַמען מיט זייער טויט.

דער אַדעל האָט דיזען זיג אויסגענוצט וויי וויט מעגליך צו זיינע אינטערעסען. די ערסטע זאַך האָט מען זיך געמומען צוריק אָפרופען דאָס פערהאַסטע אקער־געזעץ. אין יאָהר 119 פ. קר. האָט מען אָפגעשאַפט דאָס פערטיילונגס־אַמט, אין די יענינע, וואָס האָבען בעקומען צוגעטיילט לאַנד, האָט מען מיט גרויסע און שווערע אָפצאָהלונגען בעלעסטיגט. אין יאָהר 111 האָט מען די ערד צוריק צום שטאַאַט אומגעקעהרט און דער בעזיצער איז בעטראכט געוואָרען נאָר אלס פאַכטער.

דאָס איז נאָך ניט גענוג געווען פיר די רוימישע אריסטאָקראַטיע. זיי האָבען אָנגעפאַנגען אָפצושאַפען די לעצטע הינדערניסען, וואָס זיינען געשטאַנען אין וועג פון זייער בעריכערונג. עס האָט עקסיסטירט א געזעץ, דאָס די בויערן האָבען קיין רעכט ניט צו פערקויפען דער ערד, וואָס זיי בעארבייטען. דיזעס געזעץ האָט געשטערט די אריסטאָקראַטען צו פערכאַפען דאָס לאַנד אין זייערע הענט, ווי זיי וואָלטען געוואָלט. דעריבער האָבען זיי פיעלע קרעפטען אָנגעווענדט דיזעס געזעץ אָפצושאַפען. דאָס איז זיי געלונגען און דער רעזולטאַט פון דעם איז געווען, דאָס זיי האָבען אין א קורצער צייט אָפגעקויפט דעם גרעסטען טייל ערד פון די נייע בירגער, אזוי דאָס די גאַנצע ערד איז אריינגעפאַלען אין די הענט נאָר פון 2,000 רייכע פאַמיליעס. אזא קאַנצענטרירונג, אזא אָנזאַמלונג פון אייגענטום אין וועניגע הענט איז פיעלייכט די אייניציגע אין דער וועלט־געשיכטע.

די מאַסע פון פאָלק איז פערארימט געוואָרען און די שלעכטע פאָלגען דערפון האָבען זיך באַלד אָנגעפאַנגען אַרויסצוזייגען. דאָס ערסטע האָט דאָס מיליטער בעקומען אַן אַנדערען כאַראקטער. דער קריגער איז ניט גענגען אין שטרייט מיט דער ענערגיע צו פערטיידיגען זיין לאַנד, וויל ער האָט קיין אייגען לאַנד מעהר ניט געהאַט. דאָס מיליטער איז געוואָרען אַן אייגפאַכער אינסטרומענט אין די הענט פון יעדען, ווער עס האָט געשטרעבט די פרייהייט צו אונטערדריקען. הגם דאָס האָבען אלע קלאַר געזעהן, האָט קיינער ניט געוואָלט עטוואָס טאָן אָפצושאַפען דיזען איבעל צוליב זיינע אייגענע אינטערעסען. דיזע לאַגע צו ענדערן האָבען זיי געמוזט בריינגען גרויסע אָפפער, און דאָס האָבען זיי ניט געוואָלט.

דער אדעל איז יעצט בעפריידט געווארען פון יעדער געפאהר פון דער דעמאקראטיע און די גאנצע הערשאפט איז געווען אין זיינע הענט. דאס האט זיך דייטלעך ארויסגעוויזען אין דעם קריג מיט יוגורטהא.

2) דער קריג מיט יוגורטהא. (122—106 פ. קר.)

דאס קעניגרייך נומידיען (אין אפריקא) האט זיך געפונען צווישען דעם טייך מ א ל ע ש א ט ה ביז צו דער גרויסער ס י ר ט ע. אין מזרח־זייט האט עס זיך געגרענעצט מיט צירענע, אין מערב־זייט מיט מאוריטאניען און אין דרום־זייט מיט דער וויסטע. מ י צ י פ ס א, דער זוהן פון מאסיניססא, האט צוטיילט פאר זיין טויט דאס לאנד צווישען זיינע צוויי זיהן אדהערבאל און היעמפסאל און זיין פלימעניק י ו ג ו ר ט ה א, וועלכען ער האט צוגענומען פיר א זוהן. דיזער איז געווען א זעהר טאלענטפולער יונגער מאן, ער איז אבער געווען זעהר האבזיכטיג און פאלש. ביי דער צוטיילונג פון דעם קעניגרייך האט זיך שוין אנגעפאנגען א קריג צווישען די יורשים. יוגורטהא האט געדונגען מערדער, וועלכע האבען ערמארדעט היעמפסאל'ן, נאך דעם האט ער פערטריבען אדהערבאל'ן און האט יענעם טיל לאנד פאראייניגט מיט זיין טיל. אדהערבאל איז געקומען נאך רוים, אום דארט צו געפינען גערעכטיגקייט געגען זיין קוזין יוגורטהא, ווייל מאסיניססא האט איבערגעגעבען זיין מדינה אונטער דעם שוץ פון רוימישען סענאט. דער סענאט האט געארדענט א נייע צוטיילונג פון מאסיניססא'ס קעניגרייך. צו דיזען צווועק האט דער סענאט געשיקט א קאמיסיאן, וועלכע האט בעדארפט די זאך דורכפיהרען. אן דער שפיץ פון דיזער קאמיסיאן איז געשטאנען אפימיום, דער געגנער פון גראקכוס'ן. יוגורטהא האט גוט פערשטאנען מיט וועמען ער האט צו טאן, אז בעשטעכונג (שוחד) וועט די זאך גוט מאכען, ווי ער ווינשט. און ער האט ווירקליך ביי דער צוטיילונג בעקומען די בעסערע העלפט. ער איז אבער דערמיט ניט צופרידען געווען. ער האט געוואלט דאס גאנצע לאנד האבען. ער האט מיט גוואלד געזוכט אפצונעהמען ביי אדהערבאל'ן זיין טיל. עס איז פון רוים אנגעקומען צו איהם א פערזאג, ער זאל זיך ניט ערלויבען דאס צו טאן, אבער ער האט אויף קיין זאך ניט געאכטעט און האט פארטגעזעצט זיין פלאן. ער האט בעלאגערט אדהערבאל'ן אין זיין הויפטשטאדט צירטא און האט איהם געצוואונגען זיך אונטערצוגעבען, הגם געזאנדטע זיינען געקומען פון רוים צו שיצען די שטאדט (112 פ. קר.). ער האט ערמארדעט אדהערבאל'ן, אויסגע'הרג'עט אלע אייניגע וואוינער פון דער הויפטשטאדט צירטא, אפילו די רוימישע בירגער, וואס

האבען זיך געפונען אין שטאדט, האט ער ניט געלאזען זיך רעטען און האט אלעמען ערמארדעט.

אויף די פאדערונג פון א פאלקס־טריבון האט רוים ערקלערט קריג צו גען יוגורטהא'ן. דער אנפיהרער פון דער רוימישער ארמעע אין דיזען קריג איז געווען דער קאנסול לוציוס קאלפורניוס בעסטיא, וועלכער האט אין ערסטען יאהר געפיהרט דעם קריג מיט גרוים ערפאלג. יוגורטהא אבער האט פערשטאנען צו געברויכען זיין געווהנליכען מיטעל און האט זיך געגומען שיטען גאלד מיט פולע הענט. מען האט געשווינט געשלאסען שלום און יוגורטהא האט זיך כלומר'סט אונטערגעגעבען. ער האט באלד בעקומען זיין רייך צוריק, נאר ער האט געהאט צו צאהלען צו די רוימער א געוויסע סומע געלט, וועלכע איז פיר יוגורטהא'ן געווען ניט צו שווער. דאס רוימישע פאלק איז אבער געווען זעהר ערביטערט געגען דיזען פרידען. לויט דער פאדערונג פון פאלקס־טריבון מעממיוס האט יוגורטהא געמוזט ערשיינען אין רוים אפגעבען דין וחשבון אויף אלע זיינע מעשים. יוגורטהא איז געקומען אין רוים, אבער דא האט איהם די בעשטעכונג געהאלפען און דער סענאט האט איהם צורוה געלאזען. יוגורטהא איז נאכדעם נאך פיעל פרעכער געווארען, אזוי דאס ער האט ניט מורא געהאט צו ערמארדען אין מיטען גאס אין רוים זיין קוזין מאססיווא, וועלכער האט אויך געהאט פרעטענזיעס אויף'ן נומידישען טראן. דאס פאלק איז געווארען שרעקליך אויפגעבראכט אויף יוגורטהא'ן פיר דיזע פרעכע מארדאט און יוגורטהא האט געמוזט עגטלויפען אום זיין לעבען צו רעטען. אוועקפאהרענדיג פון רוים האט ער געזאגט: „די פערקויפטע נשמות (די פיהרער) וועלען נאך א מאל די שטאדט פערקויפען, וען זיי וועלען נאר קריגען דעם ריכטיגען קונה!"

עס האט זיך אנגעפאנגען א נייער קריג מיט יוגורטהא'ן. די וואפען זיינען, ווי געווהנליך, געווען בעשטעכונג (כאבאר). דער קאנסול ס פ ו ־ ר י ו ס פ א ס ט ו מ י ו ס א ל ב י נ ו ס האט געפיהרט דעם קריג זעהר שוואך, אהן שום ענערגיע און דיסציפלין. דעם קאנסול'ס ברודער א ו ל י ס האט געליטען א שרעקליכע נידערלאגע אין דער שלאכט מיט יוגורטהא'ן אין יאהר 109 פ. קר. יעצט האט דאס פאלק די אויגען געעפענט און האט דערזעהן וואס דא טוט זיך. מען האט ארויסגעטריבען פון לאנד פיר בעשטעכונג פאלגענדע לייט: קאלפורניוס בעסטיא, ספוריוס אלבינוס און לוציוס אפימיוס. דאן האט מען געשיקט נאך אפריקא דעם אריסטאקראט ק ו ו י נ ט ו ס צ א צ י ל י ו ס מ ע ט ע ל ל ו ס, וועלכער האט זיך אויסגעצייכענט מיט זיין רוינעם געווישען און עהרליכען כאראקטער. ער האט באלד בעזיגט

יוגורטהא'ן ביים טייך מוטהול, און האָט איהם געצוואונגען צו זוכען היילף געגען די רוימער ביי זיין שוויגער־פאָטער דעם קעניג ב א ק כ ו ס פ ו ן מ א ו ר י ט א נ י ע ן. דיזער האָט זיך אָנגענומען פיר זיין שוויגער־זוהן יוגורטהא, און אין יאָהר 107 האָבען זיך ביידע קעניגען געזומען צו שטורמען די שטאָדט צירטא. דאָרט האָט זיי בעגעגענט מעטעלליום. אָבער איידער די שלאַכט האָט זיך אָנגעפאַנגען, האָט מעטעלליום ערפאָהרען, דאָס די שטעלע פון הויפט־קאָמאַנדיר איבער דער ארמעע איז איבערגעגעבען געוואָרען פון סענאט צו זיין געגנער גאיוס מאריוס.

דיזע ענדערונג איז געווען א גרויסער זיג פון דער פאָלקס־פאַרטיי געגען די אריסטאָקראַטען. מאריוס האָט געשטאַמט פון זעהר א נידריגער פאַמיליע. ער איז געבאָרען געוואָרען אין יאָהר 56 פ. קר. אין דאָרף צ ע ר ע א ט א, ביי ארפינום. דיזער דאָרף טראָגט נאָך עד היום זיין נאָמען: ק א ס א - מ א ר ע, ד. ה. מאריוס'עם היים. זיין פאָטער איז געווען אן אָרימער טאָג־לעהנער. ער האָט זיך אויפגעהאָדעוועט ביים אקער, ביי דער סאָבע. אין זיין פריהער יוגענד איז ער ארויסגעטראָטען אין מיליטער־דינסט. אין יאָהר 134 פ. קר. האָט ער זיך אויסגעצייכענט אין דעם נומאַנטינישען קריג אונטער סציפיא אפריקאַנוס. אין יאָהר 119 פ. קר. איז ער ערוועהלט גע־וואָרען צום פאָלקס־טריבון. אין יאָהר 115 פ. קר. איז ער ערוועהלט געוואָ־רען אלס פראָטאָר אין שפאניען. וואָס זיין פערזאָן אָנבעטרעפט, איז ער געווען אונגעביילדעט אין קונסט און וויסענשאפטען, אבער דערפאר האָט ער אויסגעצייכענט פערשטאַנען די קריגס־קונסט. א שטאַטסמאַן איז ער געווען א שלעכטער, דאָס האָט ער בעוויזען מיט זיין שפעטערער טעטיגקייט.

אין יאָהר 107 פ. קר. האָט מאריוס אלע זיינע קרעפטען אָנגעוועגדט מען זאָל איהם ערוועהלען אלס קאָנסול. ביז יעצט איז נאָך ניט פאָרגעקומען אין דער געשיכטע פון רוים, דאָס א מאן פון נידריגען שטאַנד, ווי מאריוס איז געווען, זאָל ערוועהלט ווערען אלס קאָנסול. ער איז דאָמאָלס געווען אין שפא־ניען אונטער מעטעלליום'ן. דיזער האָט איהם מיט שפאָט נעגעבען זיין ערלויב־נים צו נעהן נאָך רוים אום צו לויפען פיר דאָס אמט פון קאָנסול. אין רוים האָט ער געוואונען די צונייגונג פון פאָלק און האָט אָפגעשוואָכט דעם איינ־פלוס פון מעטעלליום'ן דערמיט, וואָס ער האָט איהם בעשולדיגט, דאָס ער פער־לענגערט און פערשלעפט דעם קריג אין שפאַניען מיט אבזיכט. ער האָט געוואונען דעם צוטרויען פון פאָלק אויף דערמיט, וואָס ער האָט פערשפראָכען צו ברייננען יוגורטהא'ן אין רוים א לעבעריגען אדער א טויטען, און האָט דערבי געשימפט אויף די אריסטאָקראַטען מיט זייער סימטעם פון כאבאר.

דאָס פאָלק האָט איהם ערוועהלט צום קאָנסול־אַמט און האָט איהם איבער־
געגעבען די אויבער־קאָמאַנדע איבער דער אַרמעע אין דעם קריג מיט יו-
גורטהאַ'ן אין אַפריקאַ אָנשטאָט מעטעללוס'ן. מאַריוס האָט נאָך מיט איין
זאַך געוואונען די ליבע פון פאָלק. ער האָט אין דער נעכסטער וואַהל פון
קריגס־לייט אָנגענומען אַלס סאָלדאַטען אויך די אָרימסטע בירגער, וועל-
כע זיינען פריהער ניט צוגעלאָזען געוואָרען צום מיליטער־דינסט. דיזעס
איז געווען אַ זעהר וויכטיגער שריט, וועלכער האָט איהם פערשאַפט די
מעגליכקייט צו פיהרען דעם קריג מיט מעהר ערפאָלג. ער האָט איינגענומען
קאַפּסאַ און אַ בערג־פעסטונג, אין וועלכער יוגורטהאַ האָט געהאַלטען זיי-
נע אוצרות. אין יאָהר 107 פ. קר. זיינען יוגורטהאַ און זיין שוועהר באָקכיס
איהם בעפאַלען, אָבער מאַריוס האָט זיי צוריקגעשטויסען. ענדליך האָט

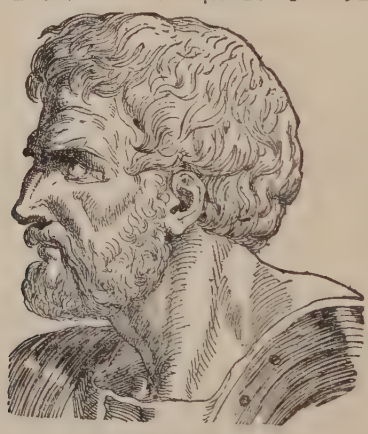

קאַיוס מאַריוס.

ער בעשלאָסען צו געברויכען געגען יוגורטהאַ'ן די זעלבע וואַפען, וועלכע ער
האָט געברויכט געגען רוים, נעמליך בעשטעכונג. ער האָט געשיקט דעם
קוואָסטאָר לוציוס קאָרנעליוס סוללאַ צו באָקכוס'ן, יוגורטהאַ'ס שוועהר, מיט
אַ גרויסער סומע געלט און דערצו האָט ער איהם פערשפּראָכען די פריינד-
שאַפט פון רוים, ווען ער וועט ערמאָרדען זיין איידים יוגורטהאַ'ן, אָדער לעבע-
דיגערהייד איבערגעבען איהם צו איהם, מאַריוס'ן, אין די הענט. באָקכוס האָט
אָנגענומען דעם פאָרשלאַג פון מאַריוס'ן, האָט פערנאַרט יוגורטהאַ'ן אין אַן
אָרט, וואו ער האָט איהם געפאַנגען און אין קייטען געשמידט צוזאַמען מיט
זיינע קינדער, און האָט זיי געבראַכט אין רוימישען לאַגער. דערמיט האָט
זיך דער קריג מיט יוגורטהאַ'ן געענדיגט אין יאָהר 106 פ. קר. צוויי יאָהר
שפּעטער האָט יוגורטהאַ מיט זיינע צוויי זיהן געדינט אַלס צירונג צו דעם

טריאומף, וואָס מען האָט געמאַכט מאַריוס'ן, וועָן ער איז געקומען צוריק פון דעם קריג מיט יוגורטהא'ן נאָך רוים. יוגורטהא איז אַריינגעוואָרפען געוואָרען אין די אונטער־ערדישע געפענגנים פון רוים, וואו ער איז פון הונגער געשטאָרבען אין יאָהר 104 פ. קר. דער מערב־טייל פון יוגורטהא'ס רייך איז צוגעגעבען געוואָרען צו מאוריטאניען און דער רעסט צו יוגורטהא'ס שטיף־ברודער ג א ו ד א.

3) דער צימברישער קריג. (113—101 פ. קר.)

אין דער זעלבער צייט, וועָן דער יוגורטהישער קריג האָט מיט העלע פֿארבען בעלויכטען די פערדאַרבענהייט פון דער רוימישער רעגירונג, האָט זיך אין צפון אָנגעהויבען צו ווייזען א געפאַהר, וועלכע איז אָנפאַנגס געווען אונבעדייטענד, אָבער איז באלד געוואָרען א ריזיגע געפאַהר. עס האָט זיך אָנגעפאַנגען א שטרייט אויף לעבען און טויט צווישען די רוימער און די גער־מאַנישע פעלקער, א שטרייט, וועלכער האָט זיך געמוזט ענדיגען מיט דעם אונטערגאַנג פון אייניעם פון די שטרייטענדע. דער קאַמף האָט געדויערט פיעלע הונדערט יאָהר. אָנפאַנגס האָט נאָך די רוימישע רעפובליק געהאַט גענוג קרעפטען די בארבארען צוריקצושלאָגען. אָבער דאָס איז נאָר גע־ווען א פאַרשפּיל צו א גוואַלדיגען פעלקער־דראַמא, וועלכעם האָט זיך גע־ענדיגט מיט דעם פאַל פון דער רוימישער אימפעריע.

דער צפון־טייל פון אייראָפּא און דער מיטעלער טייל זיינען דאַמאָלס געווען בעזעצט פון צוויי גרויסע פעלקער, די קעלטען און די גערמאַנען. די קעלטען האָבען בעזעסען די לענדער פון דרום־דייטשלאַנד, וואָס גרענעצט זיך מיט גאַלליען און מיט דעם אטלאַנטישען מעער. די בעוואוינער פון מי־טעלען און צפון'דיגען דייטשלאַנד זיינען געווען די גערמאַנען. איין פאַלק פון די גערמאַנען, נעמליך די צימברען, וועלכע זיינען געזעסען ביים נאָרד־זעע און אָסט־זעע (באלטישען מעער), האָבען שוין אין די זעהר פריהע צייט־טען פערלאָזען זייער וואוינאָרט און געוואַנדערט אין די דונאי־געגענדען, וואו די קעלטען זיינען דאַמאָלס געזעסען. מיר ווייסען יעצט ניט, וואָס איז געווען די אורזאַך, וואָס האָט זיי געצוואונגען פערלאָזען זייערע ערטער אוי זוכען אַנדערע לענדער — א שטארקע איבערשוועמונג פון די ימים, אָדער מאַנגעל אין שפייז. וואַנדערנדיג צווישען די קעלטען האָבען זיך פיעלע קלייניע קעלטישע שטאַמען אין זיי אָנגעשלאָסען, ווי עס בעווייזען די נעמען פון פיעלע פון זייערע אָנפיהרער, וועלכע זיינען פון קעלטישער אָפשטאַמונג. זייערע וואָפען זיינען בעשטאַנען פון א וואַרף־שפיז, א שוערד, א שמאַלען

שילד און א העלם פון קופער. די פרויען מיט זייערע קינדער פלעגען נאכ-פאהרען נאך זיי, וועו זיי זיינען אין שטרייט געגאנגען.

די רוימער האבען געדריקט די קעלטען אין צוויי ריכטונגען. עם זיי-נען געזעסען קעלטען אין די לענדער צווישען איטאליען און שפאניען. פון דיזע לענדער האבען די רוימער זיי געוואלט ארויסשטויסען אום עס זאל קיין אנדער פאלק ניט אפטייליען שפאניען פון איטאליען. פון דער אנדערער זייט איטאליען צו מזרח זיינען אויך געזעסען קעלטען, וועלכע האבען גע-שטערט די פעראייניגונג פון איטאליען מיט מאצעדאניען. אבער דא האבען די רוימער בעגעגענט א שטארקען פיינד, די צימברען.

די צימברען בעגעגנען מיר צום ערסטען מאל אין דער רוימישער גע-שיכטע אין יאהר 113 פ. קר., וועו זיי זיינען בעפאלען דעם רוימישען קאנ-סול קנעיוס פאפיריוס קארבא אין די אלפען־בערג און האבען איהם בעזיגט. אבער ניט אכטענדיג אויך זייער זיג, האבען זיי ניט געוואגט צו גיהן אין איטאליען צו די רוימער, נאר זיינען אווען צו די גאל-ליער. דארט האבען זיי געבושעוועט פיער יאהר און האבען געדראהעט צו בא-כאלען די רוימישע פראווינץ. די רוימישע טרופען, וואס האבען זיי געוואלט ארויסשטופען פון יענער געגענד, זיינען אלע מאל בעזיגט געוואָרען פון זיי. א זעהר בלוטיגע שלאכט איז פארגעקומען צווישען די רוימער און די צימברען אין יאהר 105 פ. קר. דאן האט דער קאנסול גאיום מאליוס מאקסימום גע-ליטען פון זיי א שרעקליכע נידערלאגע. איבער 100,000 רוימער זיינען גע-פאלען אין יענער שלאכט. איטאליען האט דאמאלס אנגעפאנגען צו ציטערן פאר אן אנפאל פון די בארבארען פון צפון. דאס איז געווען אין דער צייט, וועו מאריוס האט בעזיגט יוגורטהא'ן. דאס רוימישע פאלק האט דאמאלס ערוואהלט מאריוס'ן צום קאנסול־אמט אויך פיר דאס יאהר 104 פ. קר. און האט איהם אויך איבערגעגעבען די הויפט־קאמאנדע איבער דער ארמעע מיט דער האפנונג, דאס עם וועט איהם געלינגען די צימברען צו בעזיגען, ווי עם איז איהם געלונגען צו מאכען אן ענד צו דעם קריג מיט יוגורטהא'ן. די רוי-מער האבען שוין פערלאָרען זייער צוטרויען צו די קאמאנדירען פון דער ארים-טאקראטיע. דער האס צו די רוימישע אדעלייט איז געוואָרען אזוי שטארק, דאס זיי להכעיס האבען זיי ערוואהלט מאריוס'ן אלס קאנסול פינף מאל נאכאנאנד, הגם דאס איז געווען געגען דעם געזעץ. דאס איז געווען די אנטוואָרט פון דער דעמאקראטיע אויף די האנדלונג פון דעם אדעל אין דער צייט פון דעם קריג מיט יוגורטהא'ן און אויף די בעשטעכונגען, וואס זיי האבען געגומען פון פיינד און פערקויפט די אינטערעסען פון פאטערלאנד.

אלם מאריוס איז אנגעקומען אין גאלליען האט ער געפונען, דאם די צימברען האבען שוין גאללישע פערלאזען און זיינען אוועק נאך שפאניען. דארט האבען זיי צוויי יאהר נאכאנאנד געקעמפט כיט די אייגוואוינער. ענדליך האבען זיי זיך פעראייניגט מיט זייערע שטאם־פערוואנדטע, מיט די טייטאנען, אום צוזאמען איטאליען צו בעפאלען. צו דיזען צוועק האבען זיי זיך צוטיילט אין צוויי גרופעס, פון וועלכע איינע, נעמליך די צימברען, זיינען אריבער דעם רהיין אום דורך די דורכגענג אין די מזרח־אלפען אין איטאליען אריינצודרינגען, און די אנדערע גרופע, די טייטאנען, זאלען דורך די דורכגענג אין מערב־אלפען בעפאלען איטאליען. אין פערלויף פון דיזער צייט האט מאריוס געשטרעבט צו איין ציל — איינפיהרען אין דער רוימישער אר־מעע די נעטיגע דיסציפלין און געוועהנען זי צום אנבליק פון די בארבארען. דערצו האט ער געמאכט א קלייניע רעפארמע אין דער ארמעע, וועלכע איז זעהר וויכטיג געווען. אנשטאט דעם, וואס פריהער זיינען די לעגיאנען געוען איינגעטיילט אין 30 שוואכע מאניפעלן (ראטעם פון 60), האט ער זיי איינגעטיילט אין 10 שטארקע קאהארטען (אפטיילונגען פון 300—600 מאן); דערמיט האט ער זיי פערשאפט גרעסערע און שטארקערע וויעדערשטאנדס־קראפט אין דער צייט, וועו די טייטאנען אדער די צימברען וועלען אויף זיי אנפאלען. דאן האט ער זיין לאגער בעגרינדעט ביי דער מינדונג פון דעם טייך איזערע, וויל דארט האבען זיך אנגעפאנגען די וועגען, וואס האבען געפיהרט נאך איטאליען.

אלס די בארבארען האבען אין יאהר 102 פ. קר. געוואלט דורכגעהן די אלפען און בעפאלען איטאליען, האט זיי מאריוס דעם וועג פערשטעלט. די בארבארען האבען אנגענומען אן אנדער מארשרוט דורך דעם טייך רהאנע. מאריוס האט זיי פערפאלגט ביז נאך א ק ו ו א ס ע ק ס ט י א. וואו האט זיך אנגעפאנגען א שרעקליכע שלאכט צווישען די ביידע ארמעען — דער רוימישער און דער גערמאנישער. דער רעזולטאט פון דער שלאכט איז געווען, דאם די גערמאנען זיינען כמעט אין גאנצען פערניכטעט געווארען. צוויי טעג האט געדויערט די שרעקליכע שלאכט. מעהר אלס 90,000 מאן זיינען געפאנגען געווארען דורך די רוימער זעלבסט, אויך דער טייטאנישער קא־מאנדיר ט י ט א ב א ך איז אריינגעפאלען א געפאנגענער צו די רוימער אין די הענט. מען קען זיך שוין פארשטעלען, ווי גרוים עס איז געווען די צאהל פון הרוגים אין דיזער שלאכט, וועו אזוי פיעלע זיינען געפאנגען געווארען. באלד נאך דעם זיג איז מאריוס אוועק אין איטאליען, וואו די צימברען האבען דעם אנדערען קאנסול ביז איבער דעם טייך פא אפגעטריבען צוריק. ער האט זיך

פעראייניגט מיט זיין קאָלעגע דעם צווייטען קאָנסול און האָט געהאט אין יאָהר 101 פ. קר. אן אונגעוועהנליך גלענצענדען זיג. א האלבע מיליאָן מענשען זיינען דאמאָלס דורך די רוימער ענטוועדער אומגעקומען אָדער געפאַנגען געוואָרען.

4) די סאָציאַלע פראַגע, די רעפאָרמע פון דרוזום'ן.

די אויסערע געפאָהר, פאַר וועלכע רוים האָט זיך אזוי שטאַרק געשרָקען, איז אַריבער, אָבער דערפאַר האָבען זיך אָנגעפאַנגען אין רוים נייע אי-

בעפאַל פון די צימברען אויף רוים.

נערע אונרוהען, וועלכע האָבען רוים געדראָהעט מיט א פיעל גרעסערער גפאָהר. ווי נאָר עס זיינען שטיל געוואָרען די מלחמות מיט אנדערע פעלקער, איז וויעדער אַרויפגעשוואומען די אלטע סאָציאַלע פראַגע, וועלכע די גראק-

כען האבען שוין לאנג ערוועקט, און דאס פאלק האט געפאדערט איהר לעזונג. יעצט איז ווירקליך געקומען די צייט דיזע וויכטיגע פראגע צו לעזען. דער סענאט איז געווען בעוואוסט אלס א באנדע כאבארניקעס. דיזעם האט צו-געגעבען מוט און קראפט צו דער פאלקס־פארטיי אפען ארויסצוטרעטען געגען זיי. דאס פאלק האט אפגענומען פון דעם סענאט פיעלע רעכטען און האט אייניגע פון זיינע מיטגלידער אנגעגריפען. אבער די פאלקס־פארטיי איז אויך ניט בעסער געווען פון די אדעלליט. אויך די פיהרער פון דיזער פארטיי זיינען געווען עהרגייציגע און פערקויפטע נשמות. וואס פיר א נו-צען איז געווען פיר דעם שטאאט, וואס דער בעסטער מאן פון יענער צייט, מאריוס, איז געווען אויף דער זייט פון פאלק, ווען דאס פאלק האט ניט גע וואוסט ווי צו בענוצען די קראפט, וואס ער האט איהם פערשאפט. דאס פאלק איז נאר געווען אן אינסטרומענט אין די הענט פון די רעדעלס־פיהרער, וועלכע זיינען געווען אזוי פערדארבען ווי די אדעלליט זעלבסט.

אום ערוועהלט צו ווערען צום קאנסול־אמט צום זעקסטען מאל האט זיך מאריוס פערבונדען מיט די צוויי פאלקס־מענער פון יענער צייט, מיט ג א-יום סערוויליום גלאוציא און לוציוס אפפולע-יוס סאטורנינוס. פון דיזע צוויי פאלקס־מענער האט דער ערסטער געוואלט ערוועהלט ווערען אלס פראטאר און דער צווייטער האט געוואלט נאך א מאל ערוועהלט ווערען אלס פאלקס־טריבון. אום זיין ציל צו דערגרייכען האט סאטורנינוס אין יאהר 103 פ. קר. דורכגעפיהרט צוויי געזעצען. דאס ערסטע איז געווען א געזעץ פיר אלטע סאלדאטען, דאס יעדער פון זיי זאל בע-קומען 100 מארגעס לאנד אין אפריקא פון דער ערד, וואס געהערט צו דער רוימישער רעגירונג. דאס צווייטע געזעץ איז געווען לטובת דער ארימער קלאס אין אלגעמיין, נעמליך, דאס דער פרייז פון געטרייד פיר ארימע זאל אראפגעזעצט ווערען פון זעקס מיט א דריטעל אם אויף פינף־זעקסטעל אם. ער האט אויך געפאדערט מען זאל געבען ערד צו מאריוס'עם סאלדאטען, וועלכע ווי מיר האבען פריהער געזאהן, זיינען בעשטאנען מהרסטענס פון די פלעבעיער, אין אלע פראווינצען, וואס האבען געהערט צו די רוימער אין פערשיידענע לענדער. מאריוס זעלבסט האט פיעל געהאלפען דיזעם געזעץ דורכצופיהרען. סאטורנינוס האט געפאדערט פון סענאט דיזע געזעצען אין פערלויף פון 5 טעג צו בעשטעטיגען. ער האט ניט געפאדערט די צושטי-מונג פון סענאט צו דיזע געזעצען, ווייל ווי עס איז שוין לאנג בעשלאסען געווארען, האט דאס פאלק געהאט דאס רעכט דורכצופיהרען געזעצען אהן דער צושטימונג פון סענאט.

די געזעצען זיינען דורכגעגאַנגען אין אַ זעהר שטירמישער זיצונג, ווייל זיי האָבען געהאַט זעהר פיעלע געגנער. דאַן האָט מען געפאָדערט פון יעדעז סענאַטאָר, דאָס ער זאָל אַ שבועה געבען דיזע געזעצען געוויסענהאַפט צו ערפילען און קיין זאַך ניט טאָן, וואָס זאָל שאַדען דיזען בעשלוס פון פאָלק. אַלע סענאַטאָרען האָבען געשוואָרען, אויסער איינער — דאָס איז געווען דער פאָלקס־פיינד מעטעללוס. ער איז דערפאַר אַרויסגעטריבען געוואָרען פון איטאַליען.

דורך דיזע געזעצען, וואָס סאַטורנינוס און גלאַוציאַ האָבען דורכגעפיהרט פיר די טובה פון פאָלק, האָבען זיי געהאָפט, אַז דאָס פאָלק וועט זיי העלפען דערגרייכען זייער וואונש צו בעקומען די עמטער, צו וועלכע זיי האָבען גע־שטרעבט. זיי האָבען זיך אויך פערשאַפט פיעלע בעוואַפענטע מענער פון ביר־גער און פון פרייגעלאָזענע פיר דעם פאַל, ווען עס וועט נעטיג זיין צו געברוי־כען מאַכט. גלאַוציאַ איז אָבער ביי דער וואַהל דורכגעפאַלען. אום זיך צו העל־פען האָבען זיי בעשלאָסען איינעם פון די ערוועהלטע, נעמליך, גאַיוס מעמ־מיוס, צו ערמאָרדען. דאַן האָבען זיי ביידע בעשלאָסען צו פערכאַפּען דעם קאַ־פּיטאָל. דיזער שריט האָט אָבער צושטערט אַלע זייערע פּלענער. דער סענאַט האָט צוריק בעקומען זיין פריהערדיגע ווירדע און זיינע פריהערדיגע רעכטען אום צוזאַמען מיט׳ן קאָנסול צו זיין אין שטאַנד דעם שטאַאַט צו רעטען פון אונטערגאַנג. מאַריוס איז געווען געצוואונגען אין גאַנצען זיך ענטזאַגען פון זיין פּאַרטיי און אַלע פריהערדיגע פערבינדונגען מיט איהר צורייסען. אויף דעם פאָרום איז פאָרגעקומען אַן עפענטליכע שלאַכט. סאַטורנינוס און גלאַוציאַ האָבען זיך געמוזט צוריקציהען אין קאַפּיטאָל. דאָרט זיינען זיי בעלאַגערט געוואָרען און אין אַ קורצער צייט זיינען זיי דורך הונגער געצוואונ־גען געווען זיך אונטערצוגעבען. גלאַוציאַ איז באַלד ערמאָרדעט געוואָרען און סאַטורנינוס׳ן האָט מאַריוס אין געפענגנים אַריינגעוואָרפען מיט דעם צוועק צו געבען איהם די מעגליכקייט צו ענטלויפען. די אַדעללייט האָבען פער־שטאַנען מאַריוס׳עס אַבזיכט, און דעריבער האָבען זיי געשטורמט דאָס גע־פענגנים, האָבען אַראָפּגעריסען דעם דאַך און האָבען סאַטרונינוס׳ן פערשטיי־ניגט צום טויט פיר דעם אויפשטאַנד, וואָס ער האָט אָנגעמאַכט.

די אַריסטאָקראַטיע האָט זיך מיט דיזען צופאַל בענוצט פיר איהרע אינטערעסען. די פרייד פון איין סענאַטאָר איז אַזוי גרויס געווען, דאָס ער האָט דעם קאָפּ פון דעם ערמאָרדעטען געהייסען פאַר איהם טראָגען און שטע־לען אויף׳ן טיש ביי יעדער פערזאַמלונג אין אַ פייערטאָג. די פערפאָלגונגען געגען זייערע פיינד זיינען געווען צו גרויזאַם. איין טריבון האָבען זיי פון

לאנד ארויסגעשיקט, ווייל ער האָט ביי זיך אין הויז אויפגעשטעלט א סטא-טוע פון סאטורנינוס'ן. איין פראָטאָר האָבען זיי אויך פון לאנד פערטריבען, ווייל ער האָט זיך ערלויבט צו פערטיידיגען מיט א פאָאָר גוטע ווערטער דעם פערהאסטען סאטורנינוס'ן. זיי האָבען צוריקגערופען פון זיין פערבאנונג מע-טעלליום'ן, וועלכער איז געווען דער ביטערסטער פיינד פון מאריוס'ן. דיזער האָט פערלאָרען זיין גאנצען אייגנפלום און ווערט ביים פאָלק. ער איז גע-ווארען אזוי פערהאסט און פערלאָזען פון אלעמען, דאָס ער איז געווען גע-צוואונגען צו פערלאָזען רוים און זיך בעזעצען אין דער פראָווינץ אזיען.

באלד נאָך דעם האָט דער סענאט אָפּגעשאפט די געזעצען, וואָס סאטור-נינוס האָט דורכגעפיהרט. דער סענאט האָט דאן געשאפען א געזעץ, לויט וועלכען יעדער נייער פּאָרשלאָג וועגען א געזעץ מוז פריהער מיט 17 טעג בעקאנט געמאכט ווערען איידער מען נעהמט איהם צום אָפּשטימען. וויטער האָט מען פון יעצט אן ניט געטאָרט פאָרבריינגען פאר דער פאָלקס-פערזאמ-לונג מעהרערע געזעץ-פראָיעקטען צו גלייכער צייט.

עם האָבען אמת צווישען די אדלייט זיך דאמאלס געפונען מענשען, וואָס האָבען פערשטאנען די נויטוועניגקייט פון רעפארמעס אין שטאאט און זיינען געווען פאטריאָטיש גענוג די נעטיגע אָפּפער צו ברייננען. אָן דער שפיץ פון אזעלכע עהרליכע מענער איז געשטאנען מ א ר ק ו ס ל י-ו י ו ס ד ר ו ז ו ס, א מאן מיט א גרויסען געפיהל פיר יושר און מיט עדעלע געזינונגען. ער האָט געשטרעבט אלע פארטייען צופריידען צו שטעלען, און דאָס איז געווען דער הויפט-פעהלער אין זיין שטרעבען. ער האָט זיך דורך דעם קיין פריינד ניט געקענט מאכען, און זיינע עהרליכע בעמיהונגען האָבען קיין ערפאָלג ניט געהאט, ווי דאָס איז געווענליך דער פאל ביי פאָליטישע פערמיטלונגען און אויסגלייכונגען. ער האָט דעם סענאט זיין פריהערדיגע ווירדע צוריקגעקאָהרט מיט דעם, וואָס ער האָט די סענאטארען צוריקגענעבען דאָס רעכט צו משפט'ן דאָס פאָלק, און אום דאָס גערעכטס-ווען זאל ניט לייי-דען, דאָס יעדער פראָצעס זאל פערהאנדעלט ווערען צו דער רעכטער צייט אין ניט פערלענגערט ווערען, האָט ער צוגענעבען נאָך 300 סענאטארען פון דעם ריטער-שטאנד. אין דער זעלבער צייט האָט ער פאָרגעשלאָגען א געזעץ, דאָס מען זאל פערמעהרען די אויסטיילונג פון געטרייד צווישען די אָרימע און מען זאל אויך פערנאָדערטיילען די רעגירונגס-ערד, וואָס איז נאָך ניט פער-טיילט געווארען און וואָס געפינט זיך נאָך אין גרויסע שטרעקעס אין סיציליען און אין איטאליען.

מיט דיזע פּראָיעקטען אָבער האָט דרוזום קיין פּאַרטיי ניט געקענט צו־פרידען שטעלען און אַלע זיינען אַרוים געגען איהם אין קאַמף. דאָך האָט ער אַלע קרעפטען אָנגעוואַנדט דיזע געזעצען דורכצופּירן, ער האָט אָבער גע־מוזט אין דעם טאָג פון אָפּשטימונג וואָגען זיינע געזעצען איין קאָנסול אין געפענגנים האַלטען, ער זאָל איהם ניט שטערען. אָבער אפילו נאָך דעם, ווי די געזעצען זיינען אָפּגעשטימט געוואָרען, זיינען דער צווייטער קאָנסול און דער סענאַט אַרוים געגען זיי און האָבען אָנגעוואַנדט אַלע קרעפטען זיי אָפּ־צושאַפען. דרוזום האָט געפּרוּבט צוציהען אויף זיין זייט די איטאַליעש בונד־חברים אום זיי זאָלען איהם שטיצען אין דורכפּירען זיינע פּראָיעקטען. ער האָט צו דיזען צוועק אָנגעהויבען צו פּאָדערן פּיר די איטאַליעש בונד־חברים גלייכע בירגער־רעכטען מיט די רוימער. אָבער דיזעם האָט זעהר פּיעל געשאַדט צו זיין פּאָפּולאַריטעט, ווייל אפילו די אָרימסטע רוימישע בירגער האָבען זיך געפיהלט פּיעל העכער פון אַלע אַנדערע רוימישע בונד־חברים, און האָבען עס געהאַלטען פּיר א שרעקליכע ערנידריגונג פּיר זיך גלייך געשטעלט צו ווערען מיט אַנדערע פעלקער. דער רעזולטאַט פון דיזען פּאַרשלאָג פון דרוזוס'ן איז געווען, דאָס מען האָט איהם ערמאָרדעט אין דער צייט, ווען ער איז געגאַנגען פון מאַרק א היים. באַלד נאָך זיין טויט האָט דער סענאַט אָפּגעשאַפט אַלע געזעצען, וואָס ער האָט דורכגעפיהרט. פיעלע פון זיינע פרייַנד, וועלכע האָבען איהם געהאָלפּען זיינע פּראָיעקטען דורכפּיהרען, זיינען פון איטאַליען אַרויסגעטריבען געוואָרען.

5) דער קריג צווישען די רוימער און זייערע בונד־חברים.

דער טויט פון דרוזוס'ן איז געווען א סיגנאל צו א שרעקליכען בירגער־קריג, אזא בירגער־קריג, וואָס רוים האָט נאָך אין איהר געשיכטע נאָך קיין־מאָל ניט געזעהן זיין גלייבען. די רוימישע בונד־חברים אין איטאַליען האָבען בעשלאָסען אַראָפּצואַוואַרפען פון זיך דעם פערהאַסטען יאָך פון די רוימער. אין רוים אָבער האָט מען ניט געוואָלט וויסען פון געבען די בונד־חברים בירגער־רעכטען צוגלייך מיט די רוימער. דער טריבון וואַריוס האָט דורכגעפיהרט א געזעץ, דאָס יעדערער, וואָס וועט פּראָפּאַגאַנדירען וועגען גלייכע רעכטען פיר די בונד־חברים, זאָל בעשטראָפט ווערען. דערמיט האָבען די רוימער געזוכט אָפּצושרעקען יעדע האָפענונג פון די בונד־חברים וועלכע איז צו בעקומען גלייכע בירגער־רעכטען מיט די רוימער. אויף זייער מאַטעריעלע לאָגע האָבען די איטאַליישע בונד־חברים זיך ניט געהאַט צו בעקלאָגען, אָבער אין פּאָליטישער הינזיכט זיינען זיי געווען זעהר גערדיקט.

זיי האָבען קיין רעכט ניט געהאַט מיט וועלכען עס איז פאָלק שליסען אַ בונד אָדער פיהרען קריג. זיי האָבען קיין רעכט ניט געהאַט וועלכען עס איז אָנטייל צו נעהמען אין דער אַלגעמיינער רעגירונג פון שטאַאַט. זעהר אָפט פלעגט רוים זיך אַריינמישען אין זייערע אינערליכע פערוואַלטונגען און צודריקען און בעשרענקען זיי. דער ליקטאָר מיט זיין האַק האָט געוועלטיגט איבער די בונד־חברים פריי און אונבעשטראָפט. איין רוימישער קאָנסול האָט זיך אַ מאָל ערלויבט צו שמייסען דעם ערסטען בעאַמטען אין אַ שטאָדט אין קאַמפּאַניאַ דערפאַר, וואָס יענער האָט זיך פערשפּעטיגט פערטיג צו מאַכען דאָס שטאָדט־באָד פיר זיין ווייב. די שטרענגע אַלטע מיליטערישע דיסציפּלין, וועלכע איז פיר די רוימער אָפּגעשאַפט געוואָרען, איז געבליבען אין קראַפט פיר די בונד־חברים. די גרויזאַמע פאָדערונגען פון מיליטער־דינסט, וועלכער האָט בעלעסטיגט די גאַנצע יוגענד פון די בונד־חברים יעדעס יאָהר אָהן אַן אויפהער, דאָס אַלץ האָט געשיינט צו בלייבען אויף אימער נאָך דעם, ווי דרוזוס איז ערמאָרדעט געוואָרען. ווען וועלכער עס איז פון די בונד־חברים האָט זיך ערלויבט אַן אויפשטאַנד צו מאַכען און פאָדערן מעהר רעכטען אָדער גלייכבערעכטיגונג, איז זיין שטאָדט אָדער פאָלק געוואָרען בלוטיג בעשטראָפט. די בונד־חברים זיינען נאָך מעהר ערביטערט געוואָרען וועגען דעם אונרעכט, וואָס רוים טוט זיי, זעהענדיג ווי די רעגירונג אין רוים ווערט מעהר און מעהר פערדאָרבען, און ווי דיזע פערדאָרבענע פערקויפטע נשמות הערשען איבער זיי מיט אַ שרעקליכער דעספּאָטישער האַנט.

זינט דעם טויט פון דרוזוס'ן איז די ערביטערונג פון די בונד־חברים געוואָרען שטאַרקער און אָפענער. עס האָט אַפילו אויסגעזעהן שטיל צו זיין, אָבער דאָס איז געווען די שטילקייט פאַר אַ שטורם. אין אַסקולום האָבען זיך דאַמאָלס געמאַכט אונרוהען. דער פּראָטאָר סערוויליוס האָט באַלד געאַיילט אַהין אַיינשטילען די אונרוהען. אין טהעאַטער האָט ער דאָ געהאַלטען אַ גיפטיגע רעדע געגען די בירגער און האָט זיי געדראָהעט מיט שטרענגע שטראָפען. זיין רעדע האָט שרעקליך אויפגערייצט די בירגער פון אַסקולום. זיי זיינען בעפאַלען דעם פּראָטאָר מיט זיינע לייט. די מורא פון די ליקטאָרען מיט זייערע העק האָט זיי ניט אָפּגעשראָקען און זיי האָבען זיי אַלעמען ערמאָרדעט צוזאַמען מיט אַלע רוימער, וואָס האָבען זיך געפונען אין אַסקולום. דעם גאַנצען ווינטער האָבען זיך די בונד־חברים אָפען פאָרבערייטעט צו אַן אויפשטאַנד און האָבען זיך ענערגיש בעוואַפענט. אָן דער שפּיץ פון גאַנצען אויפשטאַנד איז געשטאַנען דאָס בויערן־פאָלק, די מאַרזער, מיט זייער פיהרער קווינטוס סילאָ. מיט זיי צוזאַמען זיינען אויפגעשטאַנען אַלע סאַבעל-

לישע פעלקער. דיזער אלע פעלקער האבען זיך ענטזאגט צו געהארכען די רוי־מער און זייערע בעפעהלען אויסצופיהרען. כמעט אלע פעלקערשאפטען פון מיטען און דרום־איטאליען האבען זיך צוגעשלאסען צו די בערג־פעלקער פון די אברוצצען, און באלד איז גאנץ איטאליען געשטאנען אין א שרעקליכען אויפ־שטאנד. די אלע פעלקער, וואס האבען געגומען אנטייל אין דעם אויפשטאנד, האבען געשלאסען א בונד אונטער דער פיהרונג פון דעם קלוגען סילא און האבען אנגענומען א פערפאסונג, וועלכע איז געווען זעהר עהנליך צו דער רוימי־שער. זיי האבען ערוועהלט די שטאדט קארפיניום אין דעם לאנד פון די פעליג־ניער אלס זייער הויפטשטאדט פון דעם גאנצען בונד, און די נייע הויפשטאדט

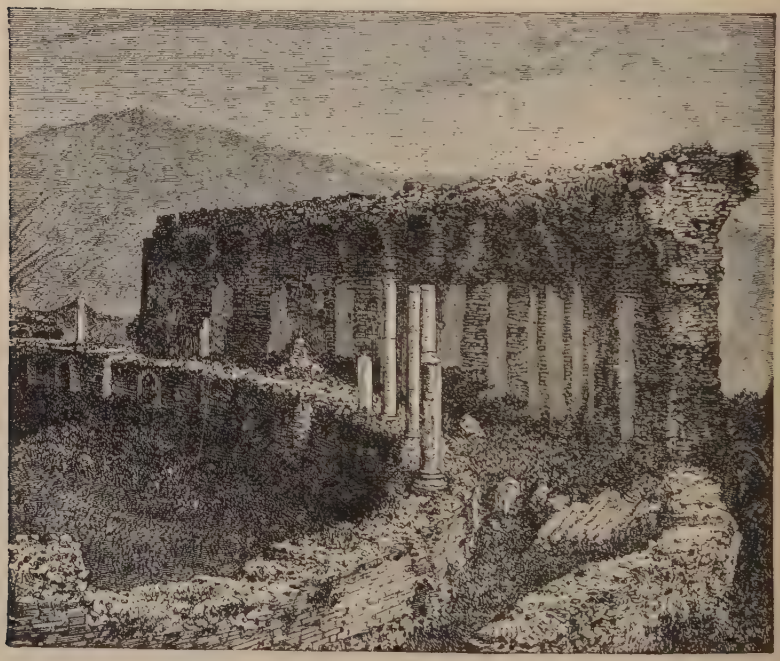

רואינען פון דעם טהעאטער פון אסקולום.

האבען זיי א נאמען געגעבען איטאליקא. די הויפט־רעגירונג איז איבערגע־געבען געווארען צו א סענאט פון 500 מיטגליידער, צו צוויי קאנסולען און צוועלף פראטארען. די פערפאסונג האט פארגעשריבען, דאס די געזעצען זאלען ניט בעשטעטיגט ווערען דורך פערטרעטער פון פאלק, נאר פון פאלק זעלבסט. איטאליקא איז געווארען א געגען־רוים, נאר מיט די זעלבע גרונד־

לאַגען און אַיינריכטונגען. איהר שטרעבונג איז געווען ניט נאָר גלייך מיט רוים געשטעלט צו זיין, נאָר פיעל מעהר, רוים צו פערניכטען און ווערען איהר יורש'טע.

די רוימער האָבען זיך שטאַרק דערשראָקען פאַר דיזען אויפשטאַנד. זיי האָבען אין איהם געזעהען דעם שרעקליכסטען פיינד פון רוים און פון דעם גאַנצען רוימישען וועלט־שטאַאַט. די רוימער האָבען זיך אָנגעטאָן אין טרוי־ער־קליידער, האָבען אויפגעהערט צו משפּט'ן און צו בעשטראָפען פיר פער־ראַט געגען דעם פאָטערלאַנד און דער רעגירונג. מען האָט נאָר איין זאַך אין זינען געהאַט, און דאָס איז געווען — צו פערגרעסערען די טרופּען סאָלדאַ־טען. קעלטען, נומידען און פרייגעלאָזענע זיינען צוזאַמענגערופען און בע־וואַפענט געוואָרען. קריגס־פּלענער זיינען געווען צוויי — איינער אין צפון, געגען די פעלקער, וואָס האָבען גערעדט די לאַטיינישע שפּראַך, און איינער אין דרום געגען די פעלקער, וואָס האָבען געשפּראָכען די סאַבעללישע שפּראַך. דער קאָמאַנדיר איבער די צפון'דיגע טרופּען איז געווען דער רוימישער קאָנ־סול פּ ו ב ל י ו ס ר ו ט י ל י ו ס ל ו פּ ו ס, איבער די דרום'דיגע טרופּען — ל ו צ י ו ס י ו ל י ו ס צ אָ ז אַ ר.

אין פריהלינג פון דעם יאָהר 90 פ. קר. איז דער קאָנסול רוטיליוס לופּוס מיט זיינע טרופּען צוגעקומען צום מאַרזישען גרענעץ, און ענטקעגען איהם אויף יענער זייט טייך ט אָ לע נ ו ס איז געשטאַנען דאָס מיליטער פון די מאַרזער. אין דיזען שטרייט האָט מאַריוס פרייוויליג אויך אָנטייל גענומען. דער קאָנסול האָט בעשלאָסען אַריבערגעהן דעם טייך אום דעם פיינד אָנצו־גרייפען. מאַריוס האָט איהם געראַטען דאָס ניט צו טאָן. דער קאָנסול האָט זיין ראַט ניט געפאָלגט און האָט געהייסען די טרופּען איבערגעהן דעם טייך. דער רעזולטאַט דערפון איז געווען, דאָס די רוימער האָבען געליטען אַ שרעק־ליכע נידערלאַגע. דאַגעגען האָט מאַריוס בעזיגט דעם פיינדליכען לאַגער און האָט אויפגעזאַמעלט די צושפּרייטע קריגער פון קאָנסול'ס טרופּען, וואָס האָ־בען זיך גערעטעט דורך ענטלויפען. אויך אין קאַמפּאַניען האָט יוליוס צאָזאַר ניט געקענט רעטען די וויכטיגע שטאָדט נאָלאַ, וועלכע איז איבערגעגאַנגען צו די בונד־חברים. די געפאַהר פיר רוים איז געוואָרען מעהר און מעהר יעדען טאָג. דאָס געלט איז אויסגעגאַנגען. אויך קריגער האָבען אָנגעהויבען צו פעהלען. צו אַלעם דעם איז געקומען אַ ידיעה, דאָס דער אויפשטאַנד האָט זיך פערשפּרייט אויך אין עטרוריען און אין אומבריען. די צייטען, ווען די סענאַטאָרען זיינען געווען אַ פערזאַמלונג פון העלדען, ווען האַנניבאַל האָט בעזיגט די רוימישע לעגיאָנען איינע נאָך דער אַנדערער, און דער סענאַט

האָט דעם מוט ניט פערלאָרן — דיזע צייטן זיינען פאַראיבער. יעצט האָט דער סענאָט קיין מוט ניט נעהאָט און קיין עצה ניט געפונען, ווי זיך פון דעם פאַרשטעהענדען אונגליק אַרויסצופלאָנטערן. עס איז בעשלאָסען געוואָרען אָנצופאָנגען אונטערהאַנדלונגען מיט די בונד־חברים, ווי ווייט דער כבוד פון רוים ערלויבט עס.

דער קאָנסול צאָזער האָט געמאַכט א פאַרשלאָג (אין יאָהר 89 פ. קר.), דאָס די יעניגע בונד־חברים, וואָס זיינען געבליבען טריי צו רוים זאָלען בע־קומען פולע בירגער־רעכטען גלייך מיט די רוימער. דיזעם געזעץ האָט גע־ווירקט, דאָס די לאָטינער, עטרוסקער און אומבריער זיינען ניט צוגעשטאַנען צו די פעלקערשאפטען, וואָס האָבען געמאַכט דעם אויפשטאַנד געגען רוים. דאָס געזעץ האָט זיך פערבריטערט אויך אויף די, וועלכע האָבען אויסגע־דריקט זייער חרטה און האָבען זיך צוריק אונטערגעגעבען אונטער רוים. דאָס האָט פיעלע פון די בונד־חברים צוריקגעקאָהרט צו רוים און אָפּגעצויגען פון די רעבעלען. אפילו יעדער אייניגער פון די פעלקערשאפטען, וואָס האָבען געמאַכט דעם אויפשטאַנד, האָט בעקומען ערלויבנים אין צוויי מאָנאטען צייט צו קומען און פערלאַנגען בירגער־רעכט. דורך דיזעם געזעץ האָבען פיעלע פון די בונד־חברים אַוועקגעלעגט די וואפען און זיינען צוגעשטאַנען צו די רוימער. נאָר סאַמניום, לוקאַניען און די שטעדט נאָלא און וועניזיא האָבען ניט אויפגעהערט צו רעוואָלטירען.

אין פריהלינג פון יאָהר 89 פ. קר. האָט פאָמפּעיוס סטראַבא, דער ערפאָה־רענער קריגס־קאָמאַנדיר, ערהאַלטען די אויבער־קאָמאַנדע איבער די טרופּען, וואָס זיינען געשטאַנען אין צפון־איטאַליען. ער האָט בעלאַגערט אסקולום און האָט געצוואונגען די פיצענישע חיל צו א שלאַכט. סטראַבא האָט אפילו געוואונען די שלאַכט, אָבער פיעלע פון די בעזיגטע האָבען זיך נערעטעט צו־ריק אין שטאָדט און ער איז נעצוואונגען געווען צו אָנפאַנגען א בעלאַגערונג, וועלכע האָט געפאָדערט א סך צייט. ענדליך האָט ער דורך הונגער געצוואונגען די בעלאַגערטע זיך אונטערצוגעבען. נאָך דיזען זיג האָט סטראַבא אונטער־וואָרפען די איבריגע בונד־חברים. אויך די שטאָלצע איטאַליקא האָט זיך געמוזט אונטערגעבען.

רוים, האָט עס געהייסען, האָט געזיגט. אָבער די בונד־חברים זיינען נאָך ניט אין גאַנצען געווען צופריעדען, ווייל זיי זיינען נאָך ניט אַריינגענומען ge־וואָרען אין אַלע טריבום (שטאַמען) און האָבען זיך נאָך ניט גערעכענט פיר פולע רוימישע בירגער. דעריבער האָט סולפיציוס רופוס, א מאן פון א פאַרנעהמער פאַמיליע, מיט גרוים רייכטום און מיט א מערקווירדיגער

רעדע־קראפט, געמאכט א פאַרשלאָג, דאָס אלע נייע בירגער סיי פון די בונד־חברים, סיי פון פרייגעלאָזענע, זאָלען אריינגענומען ווערען אין אלע טריבוס אָהן אויסנאהמע, אזוי דאָס זיי זאָלען אלס פולע רוימישע בירגער גערעכענט ווערען. קוים האָט זיך דער אויפשטאנד פון די בונד־חברים א ביסל בערוהיגט, האָט דער רוימישער הימעל זיך וויעדער פערוואָלקענט מיט נייע שרעקען. דאָס איז דער כיטהראדאישער קריג. דיזער קריג האָט אויפגעטרייסלט דעם גאנצען אריענט און האָט אויך אויף די אינערליכע פערהעלטנישען פון רוים א גרויסע ווירקונג געהאט.

געגען דעם פאַרשלאָג פון סולפיציוס רופוס האָט דער קאָנסול לוציוס קארנעליוס סוללא מיט זיין גאנצער מאכט פראָטעסטירט און זיך אלע מיה געגעבען ניט דערלאָזען, דיזער פאַרשלאָג זאָל ווערען א געזעץ. וועז דער מיטהרידאטישער קריג האָט אויסגעבראכען און סוללא האָט בעקומען די מאכט דער ארמעע, האָט סולפיציוס מורא געהאט, דאָס ער וועט מיט דער הילף פון דער ארמעע דעם פאַרשלאָג פערוואָרפען, דעריבער האָט ער, סולפיציוס, געזוכט זיך צו פערבינדען מיט מאריוס'ן, וועלכער איז אין דער צייט פון זיין פריוואט־לעבען געוואָרען מעהר און מעהר ערביטערט. מאריוס איז קיינמאל קיין גוטער שטאַטסמען ניט געווען, אויך אין דעם קריג מיט די בונד־חברים האָט ער ניט פיעל עהרע פערדינט. דעריבער האָט זיך איהם יעצט שטארק געוואָלט ווערען דער אויבער־קאָמאַנדיר איבער דער ארמעע אין דעם מיטהראדאטישען קריג. דערפאר האָט ער מיט פערגניגען בעגעגענט די פעראייניגונג מיט סולפיציוס, וועלכער האָט אויך געהאט א בעדייטונג אין דער דעמאָקראטיע.

נאָך איידער סולפיציוס האָט געמאכט דעם פאַרשלאָג וועגען די נייע בירגער האָט ער געפונען פיר נייטיג אין צוועקמעסיג זיך צו פערבינדען מיט דער פאָלקס־פאַרטיי, וויל די אריסטאקראטיע, צו וועלכער ער האָט געהערט, האָט איהם געהאסט פיר זיינע דעמאָקראטישע אידעען. ער האָט אויך זיך ארויפגעצויגען דעם האַס פון סענאט דערפאר, וואָס ער האָט געמאכט א פאַרשלאָג, דאָס יעדער סענאטאָר, וואָס איז שולדיג 2,000 דענארען (1,600 מארק) זאָל זיין אמט פערלירען. זיין אבזיכט דערביי איז געווען, די עהרע און ווירדע פון סענאט הויך צו שטעלען. אין יענער צייט אבער זיינען פיעלע פאמיליעס פון די סענאטארען, צוליב זייער לעבען אין צופיעל לוקסוס, פערארימט גע־וואָרען און זיינען געווען פערזונקען אין שולדען. וועז דיזער פאַרשלאָג זאָל דורכגעפיהרט ווערען, וואָלטען פיעלע סענאטארען זייערע עמטער פער־לאָרען. דיזער פאַרשלאָג האָט דעריבער ערווארטט א שטארקען האַס אין די

הערצער פון דער אריסטאקראטיע צו סולפיציום'ן. ער האט זיך פעראיי-
ניגט מיט דער פאלקס־פארטיי און ארומגערינגעלט מיט בעוואפענטע פראלע
טאריער און מיט א געגען־סענאט פון 600 מענער האט ער בעהערשט דעם
פארום און די שטאדט. אום נאך אויך דאס צוטרויען פון די אונטער־קלאסען
פון פאלק צו געווינען, האט ער זיך פעראייניגט מיט מאריום'ן, וויל זיין נא-
מען איז געווען געאכטעט ביים אינפאכען פאלק.

מאריום האט דורך זיין פעראיינונג מיט סולפיציום'ן ווירקליך זיין
צוועק דערגרייכט. סולפיציום האט מיט זיין אינפלום געווירקט, דאס מען
זאל די קאמאנדע איבער דא ס מילימער צונעהמען פון סוללא'ן און איבערגע-
בען צו מאריום'ן מיט דעם טיטעל פראקאנסול. סוללא איז שוין געשטאנען מיט
אן ארמעע ביי נאלא און קאמפאניען. וועז ער האט דערהערט דעם בעשלום
אין רוים, דאס מען זאל דעם בעפעהל איבער דער ארמעע איבערגעבען צו
מאריום'ן, האט ער בעשלאסען ניט איבערצוגעבען זיין מאכט. ער האט די
סאלדאטען איינגעראדט, דאס זיי זאלען פערלאנגען מען זאל זיי בריינגען
נאך רוים, אים זיי זאלען ביי מאריום'ן די מאכט מיט גוואלד אפנעהמען.
עם האט יעצט צום ערסטען מאל געטראפען אין דער רוימישער געשיכטע,
דאס א רוימישע ארמעע זאל גיהן נאך רוים מיט א פיינדליכער אבזיכט. זיי
האבען געשטורמט די שטאדט. מאריום מיט זיינע אנהענגער האבען געמוזט
ענטלויפען. סולפיציום איז ערמארדעט געוואָרען אין רוים און מאריום האט
זיך אונטער פיעלע געפאהרען ענדליך גערעטעט אויף א קליינער אינזל צער-
צינא.

מיר געפינען פיר נעטיג אויף דיזען אָרט צו זאגען א פאָאר וועָרטער
איבער סוללא'ן. ער איז געבאָרען געוואָרען אין רוים אין יאָהר 138 פ. קר.
פון אן אריסטאקראטישער פאמיליע, וועלכע איז אבער געווען ארים. ער
איז שפעטער נעקומען צו רייכטום דורך א ירושה פון א וויטען קרוב. אין
זיין יוגענד האט ער זיך א בישל בעשעפטיגט מיט ליטעראטור, אבער מעהר־
סטענס האט ער פערבראכט זיין לעבען אין לייכטזיניגע פערגניגענס. אין דעם
קריג מיט יוגורטהא'ן האט ער גערינט אלס קוואסטאר אונטער מאריום'ן.
אין דיזען קריג האט ער פיעל געהאלפען צום זיג דערמיט, וואס ער האט גע-
מאכט, אז באקכוס, דער קעניג פון מאוריטאניען, זאל זיין שוויגער־זוהן
(יוגורטהא) איבערגעבען צו די רוימער. אין יאהר 93 פ. קר. איז ער גווא־
רען פראטאָר און אין פאלגענדען יאהר פרא־פראטאָר אין סיציליען. אין דעם
קריג מיט די בונד־חברים האט ער זיך פיעל מעהר עהרע פערשאפט אלס מא־
ריום. דאס האט פערשטארקט די קנאה צווישען דיזע צוויי מענער, וועלכע

האָט זיך שוין אין דעם קריג מיט יוגורטהאַ אָנגעפאַנגען. דיזע צוויי קאָנקו-
רענטן זיינען געווען פערשיידען אויינער פון דעם אַנדערען אין זייערע
נאַטורען. מאַריוס איז געווען אַ גראָבער סאָלדאַט, סוללאַ איז געווען ניט נאָר
אַ פעהיגער קריגס־קאָמאַנדיר נאָר אויך אַ זעהר פעהיגער שטאַאַטסמאַן. ער
איז געווען הויך געבילדעט און האָט געהאַט אַ געשמאַק צו קונסט, ווי די
מעהרסטע אַריסטאָקראַטען פון זיין צייט, ער האָט אָבער געהאַט אין זיך
אויך זייער פערדאָרבענהייט און נייגונג צו אַן אויסגעלאַסענעם לעבען.

הגם סוללאַ האָט בעזיגט זיין געגען־פּאַרטיי, זיינען די קאָנסול־וואַהלען
פון דעם יאָהר 87 פ. קר. אויסגעפאַלען ניט נאָך זיין וואונש. די סענאַט־
פּאַרטיי האָט נאָר אין קאָנסול ערוועהלט, קנעיוס אָקטאַוויוס,
דער אַנדערער קאָנסול לוציוס צינא איז געווען אַ דעמאָקראַט. פון
דיזען דעמאָקראַטישען קאָנסול האָט סוללאַ גענומען אַ שבועה, דאָס ער וועט
קיין זאָך ניט טאָן אום אָפּצושוואַכען די סענאַט־פּאַרטיי. נאָך דעם איז
סוללאַ אַוועק אין אַריענט און האָט געלאָזען אין איטאַליען אונטער דעם בע-
פעהל פון קווינטום מעטעללוס פיוס אַן ארמעע, אום גענצ-
ליך אונטערצואַווארפען די איבריגע בונד־חברים.

מעטעללוס האָט זיין אויפגאַבע שנעל ערפילט. נאָך אין דעם זעלבען
יאָהר (88 פ. קר.) האָט ער אונטערדריקט דעם אויפשטאַנד פון די איבריגע
בונד־חברים. דער רעזולטאַט פון דעם גאַווינען, וואָס די בונד־חברים האָבען
געוואונען מיט זייער אויפשטאַנד, איז געווען זעהר אַן אונבעדייטענדער. דאָס
פולע בירגער־רעכט, וואָס די בונד־חברים האָבען אויסגעקעמפט פון די רוי-
מער, האָט אין דער פּראַקטיק זעהר וועניג פון זיי גענעבען פאָליטישע רעכטען,
בעזונדערס שטימרעכט. די רוימער האָבען ניט געהאַט קיין רעפּרעזענטא-
טיוו־פערפאַסונג, ד. ה. א קאָנסטיטוציאָן, אין וועלכער אויך די וויטעסטע
בירגער זאָלען קענען פערטרעטען זיין דורך דעלעגאַטען, נאָר עס איז געבלי-
בען די אַלטע אָרדנונג פון דער אור־פערזאַמלונג. מיט דעם שטימרעכט האָבען
זיך געקענט בענוצען נאָר די בירגער, וואָס האָבען זיך פערזענליך געפונען אין
דער צייט פון די וואַהלען אין רוים. מיט דעם נייעם שטימרעכט האָבען זיך
צום מעהרסטען בענוצט נאָר זעהר אָרימע פון די נייע בירגער, וועלכע פלע-
גען אַלע מיטלען אָנווענדען אום אין דער צייט פון די וואַהלען צו זיין אין רוים
אוֹן דאָרט מאַכען געשעפט מיט זייער שטימרעכט, דורך וואָס זיי האָבען ער-
נידריגט דעם ווערט און רעספּעקט פון די נייע בירגער.

אין פאָליטישער הינזיכט איז רוים געבליבען כמעט ביים אַלטען און אין
פאָליטישער בעציהונג האָבען די שטענדיגע מלחמות פּראַוואַכט אַלגעמיינע

פעראָרימונג און פערשולדונג, ווייל די בירגער האָבען געמוזט טראָגען די שווערע קאָסטען. עס האָבען זיך וויעדער אָנגעהויבען רייסערייען צווישען בעלי חובות און קרעדיטאָרען, ווי אין די פריהערדיגע צייטען.

די געלט־אַריסטאָקראַטיע, די ריטער, האָבען אָהן רחמנות געשונדען די הויט מיט גרויסע צינזען פון די אָרימע בעלי־חובות. דאָס פאָלק האָט וויעדער אָנגעהויבען פאָדערן נייע שולד־געזעצען און געזעצליכע פערניכטונג פון אַלע פאָדערונגען פון די קרעדיטאָרען. אָבער די אַלע בעמיהונגען פון פאָלק זיי-נען געווען אומזיסט. עס האָט עקסיסטירט אַן אַלטעס געזעץ, וועלכעס מען האָט זעהר זעלטען אָנגעווענדט אין דער פּראַקטיק, — דאָס דער ריכטער האָט דאָס רעכט צו מילדערן און גרינגער מאַכען דאָס האַרטע און שטרענגע געזעץ

קאָרנעליוס סוללאַ.

וועגען צינזען אום דעם בעל־חוב לייכטער צו מאַכען. דער שטאָדט־פּראֶטאָר אַ ז ע ל ל י אָ האָט זיך געוואָלט בענוצען מיט דיזען געזעץ אום אויסצוהעל-פען די בעלי־חובות, האָבען איהם די אַריסטאָקראַטען ערמאָרדעט. מערקוויר-דיג איז, דאָס דיזער גוטער מענש איז ערמאָרדעט געוואָרען אין דער צייט, ווען ער האָט געהאַלטען רעליגיאָנס־דינסט. אויך איז וועגען דיזען מאָרד גאָר קיין אונטערזוכונג ניט געמאַכט געוואָרען.

6) דער ערסטער מיטהראַדאַטישער קריג. (88—84 פ. קר.)

מיטהראַדאַטעס דער 4טער עאופּאַטאָר, קעניג פון פּאָנטוס, איז געבאָרען געוואָרען אין יאָהר 132 פ. קר. פון פאָטער'ס צד האָט ער געשטאַמט פון פּערסישען קעניג דאַריוס היסטאַפּעס, און פון דער מו-

טער'ס צד האָט ער געשטאַמט פון די סעלעאוקידען, די סירישע קעניגען. אין סינאָפּע, דער הויפּטשטאָדט פון פּאָנטוס, האָט ער בעקומען אַן אויסגעצייכענטע ערציהונג. ער האָט געהאַט פון דער נאַטור גרויסע גייסטיגע פעהיגקייטען און האָט אַ הויכע בילדונג. ער האָט גערעדט ניט וועניגער ווי 22 שפּראַכען, איבערהויפּט פון די דאָזיגע, וועלכע זיינע אונטערטאַנען אין פערשיידענע טיילען פון זיין לאַנד האָבען געשפּראָכען. ער האָט אימער געהאַט אַרום זיך גריכישע געשיכטע־שרייבער און פילאָזאָפען. אָבער ניט אַכטענדיג אויף אַלע זיינע מעלות איז ער געווען אַ גרויזאַמער טיראַן און זיטענלאָזער דעספּאָט אַפילו צו זיינע אייגענע נאָהענטע קרובים. ער איז געווען אין הינזיכט פון זיינע זיטטען אַ רויהער, גראָבער באַרבאַר.

אַלס זיין פאָטער איז געשטאָרבען איז ער נאָך געווען זעהר יונג, און ער האָט געהאַט איבער זיך אייניגע אַפּוטרופּסים (אָפּעקונעס) פון די אַדעללייט. דיזע זיינע אַפּוטרופּסים האָבען געזוכט מיטלען, ווי איהם פון וועג אָפּצוראַמען, אָבער עס איז זיי ניט געלונגען. דער רוימישער סענאַט האָט זיך בענוצט מיט זיין מינדער־יעהריגקייט אום אָפּצורייסען פון איהם גרויס־פריגיען, אַ לאַנד, וואָס זיי האָבען געגעבען צו זיין פאָטער פיר געוויסע דינסטען צום רוימישען פאָלק. דיזעס האָט געמאַכט דעם יונגען פירסט פיר אַ געשוואָרענעם פיינד צו די רוימער. און ווי ער האָט בעשטיגען דעם טראָן, האָט ער שוין געפאַסט אַ פּלאַן קריג געגען רוים צו פיהרען, און דאָס האָט ער ניט אויפגעהערט צו טאָן די גאַנצע צייט פון זיין לעבען.

אַלס פאָרבערייטונג צו דיזען קריג האָט ער פריהער פון אַלץ אונטערוואָרפען אונטער זיין מאַכט דאָס באָספּאָראַנישע רייך אין די סטעפּען־געגענדען פון קרים. נאָך דעם האָט ער געשלאָסען אַ בונד מיט טיגראַנעס'ן, דעם קעניג פון קליין־אַרמעניען, און האָט איהם געגעבען זיין טאָכטער פיר אַ פרוי. ער האָט אויך געוואונען אַ גרויסען איינפלוס אויף פּאַפלאַגאָניען און קאַפּפּאַדאָציען דערמיט, וואָס ער האָט געהאָלפען דאָרט אויף'ן טראָן אַרויפצוזעצען אַזעלכע קעניגען, וואָס זיינען איהם איבערגעבען. זיין אַרמעע איז בעשטאַנען פון 52,000 פוס־געהער און 40,000 רייטער. זיין פלאָטע האָט געצעהלט 300 פּאָנטישע דעק־שיפען. דעם ערסטען קריג מיט רוים האָט ער געפיהרט צוליב די סקיטהען, וועלכע האָבען גערופען די רוימער צו הילף אין זייער שטרייט מיט איהם. לוציוס קאָרנעליוס סוללאַ, וועלכער איז דאַמאָלס געווען פּראָ־פּראָטאָר אין סיציליען, האָט איהם געצוואונגען צוריק אָפּגעבען צו רוים קאַפּפּאַדאָציען, און ער האָט איהם אויך געצוואונגען ער זאָל צוריק אומקעהרען די סקיטהישע פיהרער צו זייערע שטעלעס, פון וועלכע ער

האָט זיי אַרונטערגעזעצט. אָבער קוים האָט סוללאַ מיט זיינע טרופּען פער-לאָזען אַזיען, האָט דער קעניג פון גרויס־אַרמעניען וויעדער אָפּגענומען קאַפּ-פּאַדאָציען, און לויט דעם פערלאַנג פון מיטהראַדאַטעס'ן האָט דער קעניג פון גרויס אַרמעניען אָנערקענט אַלס דעם טראָן־פאָלגער פון ביטהיניען דעם אינגערען ברודער פון ניקאָמעדעס דעם 3טען.

די רוימער, צו וועלכע קאַפּפּאַדאָציען און ביטהיניען האָבען זיך געווענדט פיר הילף, האָבען געשיקט דעם געוועזענעם קאָנסול אַ ק ו ו י ל י ו ס און האָבען דורך איהם געווירקט אויף ניקאָמעדעס דעם 3טען ער זאָל אַרויס אין קריג מיט מיטהראַדאַטעס'ן. ניקאָמעדעס איז אָבער אין דעם קריג געשלאָגען געוואָרען. אויך די רוימישע קאָמאַנדירען האָבען געליטען נידערלאַגעס. כמעט גאַנץ קליין־אַזיען האָט מיטהראַדאַטעס בעזיגט. פיעלע פון די גריכישע שטעדט אין קליין־אַזיען זיינען צוגעשטאַנען צו איהם. פער'שכור'ט פון נצחון האָט מיטהראַדאַטעס געגעבען פולע פרייהייט זיין ראַכע־געפיהל. דעם געווע-זענעם קאָנסול אַקוויליוס האָט מיטהראַדאַטעס געהייסען פיהרען אויף אַן עזעל איבער גאַנץ קליין־אַזיען צו מאַכען שפּאָט פון איהם. ענדליך האָט מען איהם געגאָסען צושמאָלצענע בליי אין מויל, אַלס שפּאָט פיר זיין האָבזוכט און זיין געלט־גייץ. נאָך דעם האָט מיטהראַדאַטעס אַרויסגעגעבען אַ בעפעהל צו אַלע זיינע שטאַטהאַלטער אין איין טאָג אויסצוטויטען אַלע רוימער, וואָס האָבען זיך געפונען אין קליין־אַזיען. אין יענעם טאָג זיינען ערמאָרדעט געוואָרען 80,000 רוימער, מענער און פרויען.

אום צו געבען זיין קריג מיט די רוימער אַ כאַראַקטער פון אַ בעפריי-אונגס־קריג און דערמיט צו געווינען די גריכען אויף זיין זייט, האָט ער גע-שיקט זיין קריגס־קאָמאַנדיר אַרכעלאַוס נאָך גריכענלאַנד און זיין פלאָטע האָט בעזעצט די אינזלען אַכאָאַ, דעלאָס און אַנדערע. דאָ איז אָנגעקומען סוללאַ מיט 30,000 מאַן (אין יאָהר 87 פ. קר.). נאָך אַ לאַנגער בעלאַגערונג האָט סוללאַ איינגענומען אַטהען, אַרכעלאַוס האָט געמוזט אָפּטרעטען און איז געשלאָגען געוואָרען פון סוללאַ'ן ביי כאָראָנעאַ. אין יאָהר 85 פ. קר. איז מיטהראַדאַטעס'עס חיל גענצליך געשלאָגען געוואָרען פון סוללאַ'ן ביי אָר-כאָמענעס.

אין דיזער צייט איז מאַריוס אין רוים ניט געבליבען רוהיג. ווי מיר האָבען שוין פריהער ערצעהלט, האָט ער מיט דער הילף פון פּובליוס רופוס, וועלכער האָט דורכגעפיהרט אַ געזעץ, דאָס די נייע בירגער זאָלען אַריינגע-נומען ווערען אין אַלע טריבוס (שבטים) צוגלייך מיט די רוימער, געבראַכט דערצו, דאָס דער סענאַט האָט צוגענומען די הערשאַפט איבער די טרופּען פון

סוללאַ'ן און האָט דיזע איבערגעגעבען צום קאָנסול וואַלעריוס פלאַקקוס. דיזער האָט בעגעגענט סוללאַ'ן ביי די אָטהריס־בערג מיט צוויי לעגיאָנען. אָבער זיינע סאָלדאַטען האָבען ניט געוואָלט קעמפען מיט זייערע ברידער און לאַנדס־לייט, און ער האָט געמוזט אַוועקציהען מיט זיינע טרופּען נאָך כאַלצעדאָן. דאָ האָבען ביידע לעגיאָנען געמאַכט אַן אויפשטאַנד געגען פלאַקקוס'ן און האָבען איהם ערמאָרדעט. אויף זיין אָרט איז ערוועהלט געוואָרען דער מוטי־גער גאַיוס פלאַוויוס פימבריאַ (אין יאָהר 84 פ. קר.). דיזער האָט בעזיגט דעם יונגען מיטהראַדאַטעס, דעם זוהן פון פּאָנטישען קע־ניג, און האָט איהם געצוואונגען צו ענטלויפען פון פּערגאַמום, וועלכעס ער האָט געמאַכט פיר זיין נייע רעזידענץ. אין דער זעלבער צייט איז די פּאָנ־טישע פלאָטע בעזיגט געוואָרען פון דער רוימישער.

דאַמאָלס האָט מיטהראַדאַטעס אָנגעפאַנגען אונטערהאַנדלען מיט סול־לאַ'ן וועגען פרידען. אָבער, ווייל ער האָט ניט געוואָלט נאָכגעבען די פאָדערונ־גען פון רוים, נעמליך צו איבערגעבען צו רוים די פלאָטע צוזאַמען מיט פּאַפלאַ־גאָניען, איז סוללאַ אַריבער דעם באָספּאָרוס און האָט איהם געצוואונגען נאָכ־געבען די פאָדערונגען. ער האָט נעמליך געמוזט אַרויסגעבען 70 קריג־שיפען, צאָהלען 2,000 טאַלענטען און זיך ענטזאָגען פון אַלע אַיינגענומענע ערטער. נאָכדעם האָט זיך סוללאַ געווענדט געגען פימבריאַ'ן. פימבריאַ'ס סאָלדאַטען האָבען ניט געוואָלט שטרייטען געגען סוללאַ'ן און זיינען איבערגעגאַנגען צו איהם. פימבריאַ האָט אין פערצווייפלונג זיך דאָס לעבען גענומען.

דאַן האָט סוללאַ זיך גענומען אָרדנען די פערהעלטניסען אין קליין־אַזיען. ער האָט געגעבען אַ בעפעהל, דאָס די אַיינוואוינער זאָלען אַיינצאָהלען די אַלע שטייערן, וואָס מיטהראַדאַטעס האָט זיי געשענקט אויף פינף יאָהר. דאָס האָט אויסגעמאַכט אַ סומע פון 20,000 טאַלענטען אָדער 22 מיליאָן דאָללאַר. דיזער בעפעהל האָט פערניכטעט דעם וואוילשטאַנד פון גאַנ־צען לאַנד, און אַפילו די בעמיטעלטע פאַמיליעס זיינען געשטירצט געוואָ־רען אין גרויס עלענד. דערצו נאָך איז דאָס פאָלק אויסגעזויגען געוואָרען פון די וואוכערער. די געמיינדעס אָבער, וועלכע זיינען טריי געבליבען צו די רוימער, זיינען רייך בעלוינט געוואָרען; אַזוי, ציים ביישפּיל, האָבען די רהאָדיער בעקומען צוריק אַ טייל פון זייערע שיפען.

7) דער בירגער־קריג צווישען מאַריוס'ן און סוללאַ'ן.

סוללאַ האָט זיך געאַיילט צו שליסען פריידען מיט מיטהראַדאַטעס'ן, ווייל די אָומשטענדען אין איטאַליען האָבען געפאָדערט זיין צוריקקומען אין

רוים. באַלד ווי סוללאַ איז אָפּגעפאָהרען אין אָריענט, האָט לוציוס קאָרנעליוס ציננאַ זיך גענומען בענייען די געזעצען פון סולפּיציוס׳ן וועגען געבען די נייע בירגער און די פריי־געלאָזענע גלייכע רעכטען מיט די אַלטע רוימישע בירגער. גרויסע מאַסען פון די נייע בירגער האָבען געשטראָמט נאָך רוים אום צו שטימען פיר דעזעס געזעץ. עס איז פאָרגעקומען אַ בלוטיגער שטרייט אין די גאַסען צווישען די פּאַרטייען. די שלאַכט האָט זיך געענדיגט דערמיט, דאָס דער קאָנסול ציננאַ איז אַראָפּגעזעצט געוואָרען פון זיין אַמט, און איז צוזאַמען מיט פיעלע פון זיינע אָנהענגער פערטריבען געוואָרען פון שטאָדט פון דער אַריסטאָקראַטיע. צווישען די, וואָס זיינען פערטריבען גע-וואָרען, האָט זיך אויך געפונען דער עדעלער דעמאָקראַטען־פיהרער סערטאָריוס. מיט אַ געפיהל פון ראַכע איז ער געקומען נאָך נאָלאַ, וואו עס איז געשטאַנען אַן אַרמעע צו שטרייטען געגען די בונד־חברים. דאָ האָט ער געזאַמעלט אַ גרויסע צאָהל אונצופרידענע צווישען די נייע בירגער פון די בונד־חברים און שקלאַפען, וועלכע ער האָט בעגייסטערט מיט זיינע הבטחות צו פערשאַפען זיי פולע פרייהייט, און איז געקומען מיט זיי נאָך רוים. דאָ האָט ער זיך בעגעגענט מיט מאַריוס׳ן, וועלכער איז געקומען פון אַפריקאַ מיט אַן אַרמעע פון בעפרייטע שקלאַפען, און זיי האָבען זיך ביידע פעראייניגט און האָבען בעלאַגערט רוים.

אין אַ קורצער צייט זיינען די אַיינוואוינער פון רוים געווען געצוואונגען דורך פּעסט און מחלוקת זיך אונטערצוגעבען צו די בעלאַגערער. די קאָ-מאַנדירען קווינטוס מעטעללוס פּיאוס און גנעיוס פּאָמפּעיוס סטראַבאָ, וועלכע דער סענאַט האָט גערופען צו רעטען רוים, האָבען גאָר ניט געקענט העלפען. עס האָט זיך אָנגעפאַנגען אַ שרעקליכע שלאַכט אין שטאָדט. פינף טעג און פינף נעכט נאָכאַנאַנד האָבען די בירגער געמאָרדעט איינער דעם אַנדערן. אין דעם איבריגען טייל פון איטאַליען האָט די בלוט־יאַגד געדויערט מאָנאַטען לאַנג. די פאָרנעהמסטע אַריסטאָקראַטען, די וויכטיגסטע סענאַטאָרען און קאָנסולען, ווי קנעיוס אָקטאַוויוס און קווינטוס לוטאַציוס קאַטולוס, זיינען געווען אונטער די אָפּפער פון מאַריוס׳עס ראַכע. ציננאַ און מאַריוס האָבען יעצט געהערשט אין רוים אונבעשרענקט, און האָבען געקענט לייכט ערוועהלט ווערען צום קאָנסול־אַמט פיר דאָס יאָהר 87 פ. קר., אָבער מאַריוס איז גע-שטאָרבען אויף דעם 18טען טאָג פון זיין 7טען קאָנסולאַט, ווי עס האָט איהם, ווי מען ערצעהלט, אַ וואַהרזאָגערין אין זיינע יונגע יאָהרען פאָרויסגעזאָגט. די לעצטע שרעקליכע אָנשטרענגונג צוזאַמען מיט דער מורא פאַר סוללאַ׳ס ראַכע, האָבען איהם בערויבט זיין רוה, און אום די שלעכטע געדאַנקען אַרויס-

צוטרייבען, האָט ער זיך איבערגעגעבען צו שכרות. פון דעם אוננאָרמאַלען לעבען איז ער קערפּערליך רואינירט געוואָרען. ער האָט בעקומען אַ שרעק-ליכען נערווען־פיבער, פון וועלכען ער איז געשטאָרבען אויף דעם 7טען טאָג פון דער קראַנקהייט אין דעם אַלטער פון מעהר אַלס 70 יאָהר (86 פ. קר.).

אויף דער שטעלע פון מאַריוס'ן איז אַריינגעטרעטען פ ל אַ ק ק ו ס, וועלכער האָט אויך איבערגענומען דעם אויבער־בעפעהל געגען מיטהריאַדאַ-טעס'ן. ציננאַ איז געבליבען אין רוים און האָט רעגירט אַלס זעלבסט הער-שער. צוויי יאָהר האָט ער געפיהרט דאָס קאָנסול־אַמט. זיין הויפּט־שטיצע זיינען געווען די בונד־חברים. ווען ער האָט דערהערט, דאָס סוללאַ איז בע-רייט צו קומען צוריק נאָך רוים, האָט ער בעשלאָסען איהם צו בעגעגנען אין גריכענלאַנד און פערפיהרען אַ שטרייט מיט איהם, אָבער זיינע אייגענע טרו-פּען האָבען זיך ענטזאַגט צו שטרייטען מיט זייערע ברידער און לאַנדסלייט, און האָבען איהם ערמאָרדעט אין אַנקאָנאַ.

סוללאַ איז אָנגעקומען אין איטאַליען אין פריהלינג פון יאָהר 83 פ. קר. אונטערשטיצט פון פיעלע אַריסטאָקראַטען. ער האָט פיר זיך געהאַט אַ שווע-רע אויפגאַבע — צו בעזיגען די דעמאָקראַטישע פּאַרטיי און די איטאַליענישע בונד־חברים. נאָך דעם, ווי ער האָט בעצוואונגען פּיצענום, האָט איהם קנעיוס פּאָמפּעיוס סטראַבאָ צוגעפיהרט 3 נייע לעגיאָנען אַלס הילפס־טרופּען. די ביידע קאָנסולען פון דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי האָבען ניט געהאַט גענוג קראַפט געגען סוללאַ'ן אַרויסצוטרעטען און איהם בעזיגען. פון די צוויי אַר-מעען אונטער דער הערשאַפט פון די צוויי קאָנסולען איז איינע אין גאַנצען געשלאָגען געוואָרען אין קאַמפּאַניען, און די אַנדערע איז איבערגעגאַנגען צו סוללאַ'ן. אויך די קאָנסולען פון יאָהר 82 פ. קר., פּ אַ פּ י ר י ו ס ק אַ ר ב אָ און ג אַ י ו ס מ אַ ר י ו ס, דער אַדאָפּטירטער זוהן פון מאַריוס'ן, דעם בעזיגער פון די צימברען, האָבען אויך קיין בעסערען ערפאָלג ניט געהאַט. קאַרבאָ איז פערטריבען געוואָרען פון עטרוירען און איז ענטלאָפען אויף אַן אינזעל נעבען די ברעגען פון אַפריקאַ, און מאַריוס האָט געהאַט אַ שרעקליכע נידערלאַגע ביי סְ אַ ק ר י פּ אָ ר ט ו ס און האָט זיך געמוזט צוריקציהען נאָך פּראָנעסטע, וואו סוללאַ האָט איהם בעלאַגערט. איין שטאַרקע אַרמעע פון די בונד־חברים האָט מאַרשירט נאָך רוים, אָבער סוללאַ האָט די אַרמעע בעגעגענט ביים קאָללינישען טויער פון רוים און האָט די אַרמעע גענצליך בעזיגט. דריי טעג נאָך דעם זיג האָט מען אַ גרויסע צאָהל פון די געפאַנגענע ערמאָרדעט אויף'ן מאַרס־פעלד. מאַריוס איז ענדליך געקומען צו דער אי-בערצייגונג, דאָס ער האָט ניט צו האָפען עס זאָל איהם צוקומען פון ערגעץ־

וואו הילף צו פּראָנעסטע, וואו ער איז געווען בעלאגערט, און האָט זיך פון פערצווייפלונג דאָס לעבען גענומען. די שטאָדט איז איינגענומען געוואָרען און סוללאָ האָט אלע איינוואוינער ערמאָרדעט. די פעסטונג האָט ער צושטערט. מען קען נאָך יעצט זעהן די רואינען פון יענער פעסטונג. אויף א גרויסען טייל פון יענע אלטע חורבות איז יעצט אויסגעבויט די שטאָדט פּאלעסטרינא. דאָס נעבענשטעהענדע בילד, וועלכעס איז א קאָפּיע פון א טעמפּעל אין פּראָנעסטע, צייגט וואָס פיר א גרויסארטיגע געביידעס עס האָבען זיך דאמאלס געפונען אין יענער שטאָדט.

סוללאָ האָט פערפאלגט זיינע געגנער אויך אויסער איטאליען. זיין אידים קנעיוס פאמפעיוס האָט ער געשיקט נאָך סיציליען, וואו ער האָט מארקוס פערפענגא געצוואונגען צו ענטלויפען נאָך שפאניען. דאָן איז פאמפעיוס געקומען נאָך אפריקא און האָט דארט בעזיגט נאָך אייניגע פון סוללאָס שונאים. פאמפעיוס האָט זיך צוריקגעקהרט פון שלאכט־פעלד מיט גרויס כבוד. זיין שוואר סוללאָ האָט איהם פאָרבעריט א רייכען טריאומף און ער האָט געקריגען דעם טיטעל „דער גרויסער".

סוללאָ איז בעשטימט געוואָרען אלס דיקטאטאָר אויף אן אונבעשטימטע צייט אום נעטיגע נייע געזעצען צו שאפען און אָרדנונג צו מאכען אין דעם שטאָאט און אין דער שטאָדט. ער איז געווען א מאנארך, וועלכער האָט געהערשט איבער'ן פאלק אהן א גרענץ, און האָט געטאָן, וואָס ער האָט גע־וואלט, ניט פרענענדיג ביי וועמען עס איז. אבער מען מוז איהם געבען זיין רעכט, דאָס ער האָט זיין מאכט ניט געברויכט פיר אייגענע אינטערעסען, ער האָט נאָר אין אויסזיכט געהאט די אינטערעסען פון דער אריסטאָקראטישער פּארטיי, צו וועלכער ער האָט געהערט מיט לייב און זעל. ער איז געווען עגטשלאָסען צו פערפעסטיגען די לאָגע פון זיין פּארטיי און צו דיזען צוועק האָט ער גרויזאם פערפאלגט זיינע געגנער. אין א קורצער צייט האָט ער ארויכגע־שטעלט א ליסטע פון מענער, וועלכע זאלען זיין בערויבט פון אלע רעכטען און זייער פערמעגען זאל קאנפיסיקירט ווערען פיר דעם שטאָאט. די ליסטע האָט ענטהאלטען 4,700 פערזאָן, אונטער וועלכע עס זיינען געווען 40 סענא־טאָרען און 1,600 ריטער. 350 מיליאָן סעסטערצעצען (איבער 15 מיליאָן דאל־לאָר) האָבען בעטראָפען די קאנפיסקירטע גיטער פון די בערויבטע פון זייערע בירגער־רעכטען. ווער עס האָט ערמאָרדעט איינעם פון די, וואָס זיינען געווען פערצייכענט אין דער ליסטע, דאָט בעקומען א גרויסע געלט־בעלוינונג; דאָגעגען, ווער עס האָט גהאלטען אזא פערזאָן צו ענטלויפען, אדער האָט איהם ביי זיך בעהאלטען, דער האָט בעקומען די זעלבע שטראָף, ווי די פערזאָן

פון דער שוואַרצער לִיסטע. דאָס האָט געמאַכט אַ שרעקלִיכע ווירקונג אויף די גאַנצע רוימישע געזעלשאַפט. די שקלאַפען האָבען געהאַט דאָס רעכט צו ער-מאָרדען זייער הערר, וועָן ער איז געווען איינער פון דער לִיסטע. די באַנדען פון פרייגדשאַפט, אפילו די פאַמיליען-באַנדען זיינען צוריסען געוואָרען. על-טערן זיינען ניט זיכער געווען פון זייערע אייגענע קינדער. דער האַס געגען דער פיינדלִיכער פאַרטיי האָט זיך פערבריייטערט אפילו אויף די טויטע. מען האָט אויפגענראָבען מאריוס'ס קבר און זיין אש האָט מען אין טייך אריינגע-וואָרפען, זיינע זיג-צייכענס האָט מען צושטערט. מאריוס'ס אדאַפטירטער נעפע (פלִימעניק), מאריוס גראַטידיאַנוס, א זעהר בעלִיבטער פראַטאָר ביים פאָלק, האָט סוללאַ צום טויט פערמאַטערט.

א סענאַטאָר האָט געפרעגט סוללאַ'ן: „וועָן וועט עס נעהמען אַן ענדע צו מאַרדען רוימישע בירגער?" און סוללאַ האָט דערויף קאַלטבלוטיג געענט-פערט: „איך ווייס אַלִין ניט", און באַלד דאַרויף האָט ער געלאָזט בעקאַנט מאַכען א נייע לִיסטע פון בירגער, וואָס זאָלען ערמאָרדעט ווערען. דיזע שטראָף האָט ער פערבריייטערט ניט נאָר אויף אייגעצענע פערזאָנען אין רוים, נאָר אויך אויף גאַנצע שטעדט און מדינות. האָט ער בעזונט א שטאָדט פון די בונד-חברים, האָט ער געהייסען פערניכטען אַלע מענשען אָהן א שום אויס-נאַהמע, יונג און אַלט, מענער און פרויען. אפילו נאָך דעם קריג האָט ער געהייסען פון פיעלע געמיינדעם אָפּנעהמען זייער האָב און גוטס, זייערע פעלדער און גערטנער. מעהר פון אַלע אַנדערע און גרויזאַמער פון פיעלע אַנדערע האָט ער בעשטראָפט און ראַבע געגומען פון די סאַמניטער און לוקאַניער. ער האָט אין זייערע שטעדט געשיקט בעוואָפענטע רויבער-באַנדעם און זיי געגעבען ערלויבנים צו מאַרדען, רויבען, ברעכען ווי פיעל זייער האַרץ האָט געלוסט, אזוי דאָס גאַנצע געגענדען מיט א גרויסער רייבער בעפעלקערונג זיינען אין גאַנצען פערוויסט געוואָרען. סוללאַ האָט זיך ניט בענוגענט מיט בעשטראָפען זיינע געגנער, ער האָט אויך זייערע קינדער בעשטראָפט דערמיט, וואָס ער האָט פון זיי צוגענומען דאָס רעכט אַן עפענטלִיכעם אַמט צו קריגען. די קינדער פון די סענאַטאָרען, וואָס זיינען בערויבט געוואָרען פון זייערע מענשלִיכע רעכטען, האָבען געמוזט טראָגען די שוועָרע לַאסט פון זייער שטאַנד און ניט האָבען קיין רעכט צו ירש'ענען דאָס פערמעגען פון זייערע עלטערן אָדער וועלכעם עס איז עפענט-לִיכעם אַמט צו קריגען.

נאָך דעם, ווי סוללאַ האָט זיינע געגנער פערניכטעט, האָט ער זיך א לִיב-גוואַרדיע פערשאפט צו היטען זיין פערזאָן. די שקלאַפען פון די ער-

מאָרדעטע געגנער האָט ער בעפרייט. די צאָהל זייערע האָט בעטראָפען מעהר פון צעהן טויזענד, און דיזע האָט ער פאראייניגט אונטער דעם נאָמען „קאָר-נעליער". די סאָלדאָטען, וואָס האָבען איהם טריי געדינט, האָט ער געשענקט ערד און גיטער אין עטרוריען, סאָמניום און לוקאַניען. אזעלכע סאָלדאָטען זיינען געווען איבער 120,000. דאָס איז געווען דאָס ערסטע ביישפיל פון מיליטעריש קאָלאָניעם, אום צו פערזאָרגען אויסגעדינטע סאָלדאָטען.

די וויכטיגסטע אויפגאָבע, וואָס סוללאָ האָט זיך געשטעלט, איז גע-ווען צו בריינגען צוריק די צושטענדען, וואָס האָבען געהערשט אין רוים איידער די גראַקכען האָט געמאַכט די פערהאַסטע ענדערונגען. צו דיזען צוועק האָט ער פערשטאַרקט די מאַכט פון סענאַט און האָט געזוכט פעסט-צושטעלען א שטאַרקע רעגירונגס־מאַכט. ער האָט אָפגענומען די מאַכט פון די נייע בירגער צו מאַכען און צו שטימען איבער נייע געזעצען. אויך די פאָלקס־טריבונען האָבען נאָך דער נייער פערפאַסונג פערלאָרען דאָס רעכט פאָרצושלאָגען געזעצען און העכערע עמטער צו בעקליידען.

סוללאָ האָט פערגרעסערט די צאָהל פון סענאַטאָרען ביז 600. דיזע זיי-נען ערוועהלט געוואָרען פון ריטער־שטאַנד און פון בעאַמטע פון דעם מילי-טער, וועלכעם איז געווען אונטער זיין קאָמאַנדע. דאָס נייע געזעץ האָט געלוי-טעט, דאָס אלע פריהעריגע קוואַסטאָרען זיינען געוואָרען מיטגלידער פון סע-נאַט. געזעצען פיר דאָס פאָלק האָבען נאָר דאַן געקענט פארגעשלאָגען ווערען, וועו דער סענאַט האָט עס ערלויבט. די פינאַנצען פון שטאַאַט זיינען געווען אויסשליסליך אין די הענט פון סענאַט. אויך דאָס געריכטס־וועזען האָט סוללאָ צוגענומען פון די ריטער און האָט עס איבערגעגעבען צום סענאַט. דיזע אָרד-נונג האָט צוגענומען פון די ריטער יעדע פאָליטישע בערייטונג. צו די ביזהער עקסיסטירענדע געריכטס־ערטער זיינען צוגעקומען נייע צווייגען: א געריכט צו משפט'ן מאָרדטאַטען, א געריכט צו משפט'ן פיר מאַכען פאַלשע מינצען, א געריכט צו משפט'ן פיר פאַלשע צוואות און פאַלש ערות־זאָגען. די ציווילע ge-ריכטען זיינען אָפגעשיידט געוואָרען פון די קרימינאלע־געריכטען. מערקווירדיג, דאָס סוללאָ האָט אָפגעשאַפט די טויט־שטראָף פון פאָליטישע פערברעכער, הגם ער האָט פיעלע טויזענדע גלאָזט הינריכטען נאָר דערפאָר, וואָס זיי זיינען געווען זיינע פאָליטישע געגנער.

אום צו הינדערן אליגארכישע שטרעבונגען, האָט סוללאָ ארויסגעגעבען א געזעץ, דאָס וועו אייגער האָט אָפגעדינט די בעשטימטע צייט פון זיין אמט, קען ער בעקליידען אן אנדער אמט ניט פריהער פון צוויי יאָהר נאָך דעם, ווי ער האָט זיין שטעלע פערלאָזען, אין דעם זעלבען אמט אבער קען ער

ערוועהלט ווערען ניט פריהער פון 10 יאהר צייט, זינט ער האָט געענדיגט זיין פריהעריגעם אמט. דער אויבער־בעפעהל אין קריג האָט נאָר ניט געהאט צו טאָן מיט די בירגערלִיכע אָנגעלעגענהייטען. די קאָנסולען האָבען נאָר גע־האט צו טאָן מיט דער פערוואלטונג און די פראָווינצען אליין האָבען געהאט צו זאָגען אויף דאָס געריכטס־וועזען. ער האָט אויך שטארק פערקלענערט די מאכט פון די צענזאָרען. זיי האָבען פערלִארען דאָס רעכט סענאטאָרען צו ערוועהלען און אראָפצוזעצען. די צאָהל פון פראָווינצען האָט ער פערגרעסערט ביז 8 און די קוואָסטאָרען ביז 20, די פראָ־קאָנסולען און די פרא־פראָטאָרען האָבען בעקומען שטעלעם אין די פראָווינצען ניט פון סענאט, נאָר על פי גורל. דאָך האָט דער סענאט געהאלטען די אויסלענדישע אנגעלעגענהייטען אין זיינע הענט, ווייל די וואהל פון די אויסלענדישע בעאמטע איז געווען אין זיין מאכט. די איטאלִישע געמיינדעם האָבען בעקומען שטערטישע פערפאסונגען עהנלִיך צו דער רוימישער.

דאָס גאנצע שטרעבען פון דער פערפאסונג פון סוללא'ן האָט געצילט דערצו, דאָס די אריסטאקראטיע זאָל צוריק בעקומען די מאכט, וואָס זי האָט געהאט אין די אלטע צייטען. ער האָט אבער דיזעם ציל ניט דערגרייכט. ער איז ניט געווען דער מאן, וואָס זאָל זיין אין שטאנד איבערצומאכען דעם שטאאט און דאָס פאָלק און צו פיהרען עם אויף דעם וועג, וואָס ער האָט געמאכט. דער גייסט פון דער צייט איז געווען, אז דאָס פאָלק זאָל און מוז אלִיין זיין דער בעל דעה פון זיינע אייגענע אינטערעסען. איין אייגענע־נער מאן איז ניט אין שטאנד געווען עם אויסצואוואָרצלען פון די הערצער און פון די מוחות פון פאָלק. ער האָט נאָר געקענט אפהאלטען די פערוויורק־לִיכונג פון דיזער אידעע אויף א קורצע צייט, אבער ער האָט ניט געקענט זי אין גאנצען דערשטיקען. די אונטערדריקטע קלאסען האָבען קיין אורזאך ניט געהאט צו בעוואונדערן סוללא'ס גרויסקייט, דען אין גרונד געגומען האָט סוללא נאָר ניט געשאפען, ער האָט נאָר פערניכטעט און צושטערט, וואָס מענשען מיט געוויסען, מענשען מיט עדעלע הערצער האָבען מיט זייער לע־בען געשאפען פיר די אָרימע קלאסען פון פאָלק. די אידעאלען פון סוללא'ן זיי־נען געווען דעם אדעל און דעם סענאט צו בעקליידען מיט דער העכסטער אוי־טאָריטעט, און דאָס פאָלק זאָל בלינד נאכגעהן וואוהין דיזע וועלען עם פיהרען.

סוללא האָט אבער א גרויסען טעות געהאט אין סענאט. דיזער איז שוין פשוט ניט אין שטאנד געווען צו רעגירען דאָס פאָלק און צו בעהערשען עם. דאָס האָט ער מיט זיינע פריינד קלאר בעווייזען. זיין אויסגעלאסענעם לעבען, ווי אויך דאָס אויסגעלאסענע לעבען פון דעם אדעל האָט פערדאָרבען די זיטען

פון דער אריסטאקראטיע, וועלכע האָט פערלאָרען דעם לעצטען רעספעקט אין די אויגען פון פאָלק און האָט בעשאָפען א באָדען פיר די אליגארכיע. און ווירקליך האָבען די פריינד פון סוללא'ן, ווי ליקוללוס, פאָמפּעיוס, קראַססוס, מעטעללוס און אנדערע געביללדעט א מין אליגארכיע.

נאָך דעם, ווי סוללא האָט, ווי ער האָט געדענקט, דערגרייכט זיין ציל, האָט ער אליין איבערגענעבען דאָס דיקטאַטאר־אַמט פרייוויליג. עס איז צו בעוואונדערן דעם מוט און דעם שטארקען כאראקטער פון סוללא'ן פרייוויליג איבערצוגעבען די דיקטאַטור־מאכט, וועלכע האָט איהם געשיצט פון זיינע טוי־זענדע און טויזענדע פיינד, וואָס האָבען געזוכט פון איהם ראַכע צו נעהמען פיר די טויזענדע מארד־טאטען, וואָס ער האָט בעגאנגען. ער האָט אפילו גע־געבן צו וויסען, דאָס ער איז בעריט יעדען אָפּצוגעבען רעכענשאפט פיר

סוללא זאגט זיך אָפּ פון אַמט.

אלע זיינע מעשים, אָבער קיינער האָט עס פון איהם ניט געפאָדערט און ער האָט פון דעסטוועגען אָפּגעלאָזען זיין לייב־גוואַרדיע, און איז געגאנגען זעהר אָפט צווישען די מאסען און קיינער האָט ניט געוואגט איהם אָנצוגרייפען. ער האָט זיך אין גאנצען צוריקגעצויגען פון שטאַאטס־לעבען און האָט זיך

בעזעצט אין זיין גוט נעבען פּוטעאָלי אָלס א פּריוואַט־מאַן. דאָס אונטער־מאָלע לעבען, וואָס ער האָט געפיהרט, האָט אין גאַנצען צושטערט זיין געזונד און ער איז געשטאָרבען א יאָהר נאָך דעם, ווי ער האָט זיך ענטזאָגט פון זיין דיקטאַטור. ער האָט אַליין בעשריבען די וויכטיגסטע פּאַסירונגען פון זיין לעבען. מיט דיזער בעשרייבונג האָט זיך דער גרויסער היסטאָריקער פּלוטאַרך בעדינט ביים פערפערטיגען די אויספיהרליכע ביאָגראָפּיע פון איהם.

מיט סוללא׳ס טויט איז א גרויסער טייל פון זיין אַרבייט אונטערגעגאַנגען. דער קאמף צווישען די פּאַרטייען האָט וויעדער און נאָך מיט מעהר פּיינר אויסגעבראָכען. דער זיג איז א מאָל געווען ביי דיזען צד און א מאָל ביי יענעם צד. דאָס איבערגעוויכט צו דיזער אָדער צו יענער זייט האָט נאָר דאָס מילִיטער געקענט געבען. ביז יענער צייט איז דאָס מילִיטער ניט געווען קיין בעזונדערע מאַכט אין דער פּאָליטיק פון די אינערליכע אנגעלעגענהייטען, ערסטענס, ווייל עס איז בעשטאַנען פון צוויי פערשיידענע עלעמענטען — פון רוימישע בירגער און פון בונד־חברים, און צווייטענס, ווייל באַלד נאָך דעם קריג האָט מען דאָס מילִיטער אָפּגעלאָזען. די צייטען אָבער האָבען זיך געענדערט. מען האָט אָנגעהויבען צו ברויכען דעם סאָלדאַט אין אַלע צייטען, אָפילו אין צייט פון פרידען, מען האָט איהם געברויכט אום צו האַלטען אָרדנונג אין די פּראָווינצען און אפילו אין איטאַליען זעלבסט. דיזער אומשטאַנד האָט שטאַרק געווירקט אויף דעם כאַראַקטער פון דעם סאָלדאַט. ער איז אפּגעריסען געוואָרען אויף אימער פון זיין פעלד און האָט זיך צוגעוועהנט צו אן אַנדער סאָרט לעבען, צו דעם סאָלדאַטסקען לעבען. דעם סאָלדאַט, דעם פּויער, איז נאָר געבליבען די אונניצליכע ווינטער־צייט. זיין גוט איז אין ווערט אַרונטער מעהר און מעהר, ער האָט געמוזט זיך פערשולדיגען, און די שולדען האָבען אנדליך דאָס גאַנצע גוט פערשלונגען. מיט דער צייט איז דער פּויער־שער שטאַנד כמעט אין גאַנצען פערשוואונדען, און צוזאַמען מיט דעם איז זעהר קליין געוואָרען די קלאַס מענשען, וואָס זיינען פעהיג געווען צו טראָגען געוועהר. מען האָט געמוזט צונעהמען אין די ארמעע יעדען, ווער עס האָט זיך געמעלדעט און איז געווען קרעפטיג גענוג. די פּראָלעטאַריער זיינען אין גרויסע מאַסען אַריין אין די ארמעע. דער בירגער־סאָלדאַט איז פערשוואונדען און אויף זיין אָרט איז געוואָרען א פּראָפעסיאָנעלער סאָלדאַט, וואָס האָט קיין זאך ניט געוואוסט, און ניט געוואָלט וויסען אויסער זיין שטאַנד. מיט דיזען סאָלדאַט איז דער קריגס־קאָמאַנדיר געוואָרען א נייע מאַכט אין לאַנד. דער פּראָפעסיאָנעלער סאָלדאַט האָט קיינעם ניט געוואוסט אויסער זיין קאָמאַנדיר. פון איהם איז געווען אָפּהענגיג זיין יעצט און זיין צוקונפט. דער

רעזולטאַט פון דיזער אַרדנונג איז געווען, דאָס די גרויסע רוימישע וועלט־מלוכה איז געוואָרען אין גאַנצען אָפּהענגיג פון דעם חיל־פיהרער און פון זיינע סאָלדאַטען. יעדער פערשטענדיגער מענש, אפילו ניט קיין נביא, האָט געקענט פאָרויסזעהן, דאָס דיזע ענדערונג וועט מאַכען אַן ענדע צו דער רעפובליק, דאָס אין רוים וועט מיט דער צייט אויפשטעהן א זעלבסט־הערשער. מאַריוס און סוללאַ זיינען געווען די ערסטע צו צייגען, דאָס אין רוים הערשט מעהר ניט דאָס פאַלק, נאָר עס הערשט דער ווילען פון אַן איין אייגציגען מיליטער־קאַמאַנדיר. פון דאַמאָלס אָן האָבען אַנגעהויבען צו פיהרען די געשיכטע פון רוים איינצעלנע פערזאָנען מיט א שטאַרקען ווילען און אַן אייזערנעם כאַראַקטער. יעצט קומט אַרויף אויף די ביהנע פון דער רוימישער געשיכטע דער בעריהמטער קריגס־קאַמאַנדיר פאָמפּעיוס.

8) די צייט פון פאָמפּעיוס'ן.

די פאַלקס־פּאַרטיי האָט זיך פיר קיין פאַל ניט געקענט צופריעדען שטעלען מיט דער נייער פערפאַסונג פון סוללאַ'ן. באַלד אין דעם יאָהר פון סוללאָ'ס טויט (78 פ. קר.) האָט דער קאָנסול אֶמיליוס לעפּידוס געזומען מאַכען ענדערונגען אין סוללאָ'ס פערפאַסונג. ער האָט פערלאַנגט מען זאָל צוריק אייגפיהרען די פאַלקס־טריבונען, און דאָס מען זאָל צוריקרופען די אַלע, וואָס סוללאַ האָט פון לאַנד ארויסגעטריבען, און מען זאָל זיי צוריקגעבען, וואָס די רעגירונג האָט קאָנפיסקירט. לעפּידוס האָט געהאָט הינטער זיך א שטאַרקע פּאַרטיי, איבערהויפּט אַלע די, וועלכע האָבען געליטען פון סוללאָ'ס פערפאָלגונגען. אויף פיעלע פון די אַדעליגע, וועלכע זיינען רואיגירט געוואָרען פון סוללאָ'ס גרויזאַמקייטען, האָבען זיך צוגעשלאָסען צו דער פאַלקס־פּאַרטיי מיט דער האָפנונג אויף דיזען וועג זייערע אומשטענדען צו פערבעסערן. רעכנענדיג אויף דיזע שטיצע, האָט לעפּידוס זיך אין גהעהיים פערזאַרגט מיט א מיליטערישער מאַכט און איז פלוצלינג ארויס געגען רוים. אָבער דער אַנדערער קאָנסול, זיין קאָלעגע קווינטוס לוטאַציוס קאַטולוס, אונטערשטיצט פון פאָמפּעיוס'ן, האָט איהם צוריקגעשטויסען. לעפּידוס איז ענטלאָפען נאָך סאַרדיניען און דאָרט איז ער באַלד גשטאָרבען.

די טרופען פון לעפּידוס'ן זיינען אוועק נאָך שפּאַניען און דאָרט האָבען זיי זיך פעראייניגט מיט סערטאָריוס'ן, וועלכער איז פריהער גוואָרען שטאַהטאַלטער אין שפּאַניען און איז ארויסגעטריבען געוואָרען פון דעם אמט, וויל ער איז געווען פון מאַריוס'עם אָנהענגער. ער האָט זיך א צייט

לאנג אויפגעהאלטען אויף דעם צפון־ברעג פון אפריקא, ביז ער איז ענדליך אין יאהר 80 פ. קר. געדרופען געוואָרען פון די לוסיטאניער צוריקצוקומען נאָך שפאניען. ער איז צו זיי צוגעשטאנען, ניט אזוי פיעל אום זיך צו רעטען פון זיין נע ונד לעבען, ווי צוליב דעם ערנסטען גדאנק צו דינען דעם פאָלק מיט וואָס מעגליך איז. צו דיזען צווועק האָט ער פערפאסט א פלאן צו גרינדען אן אייגענעם שטאאט, וועלכער זאָל זיין א דעמאָקראטישע רוים אין פולען זין פון דעם וואָרט. ער האָט זיך אָנגענומען ביי די לוסיטיאנער צו זיין א קריגס־קאָמאנדיר, אום מיט זייער הילף צו קעמפען געגען רוים. פון די לוסיטיאנער רעקרוטען, וואָס ער אליין האָט אויסגעקליבען, האָט ער געביל־דעט אן ארמיע נאָך דער רוימישער ארט, אונטער עכט רוימישע בעאמטע, און מיט דיזע סאָלדאטען איז עס איהם גלונגען צו שלאָגען אלע טרופען, וואָס רוים האָט געשיקט געגען איהם. די קעלטען האָבען מיט בעגייסטערונג גע־קעמפט אונטער זיין פלאג. זיין פערזענליכקייט אליין האָט זיי בעצוויבערט. ער איז געווען ניט נאָר א טיכטיגער קריגס־מאן און א קלוגער שטאאטסמאן, נאָר ער איז אויך געווען פול מיט עהרענגעפיהל און וואהרע ליבע צום פאָטער־לאנד, אייגענשאפטען וואָס זיינען געווען אין יענער צייט פון פערדאָרבענהייט זעהר זעלטען. ער האָט אלע קרעפטען אָנגעוועגדט צו פערגרעסערן זיין אר־מעע און צוציהען צו איהם נייע קרעפטען. ער האָט זיך פערבונדען זעלבסט מיט די זעע־רויבער, און האָט אָנגעפאָנגען אונטערהאנדלען מיט'ן קעניג מיטה־ראדאטעס. ער האָט געגרינדעט א נייעם סענאט פון די פערשיקטע אָנהענגער פון מאריום'ן. דיזען סענאט, וועלכער איז אויך בעשטאנען פון 300 מיט־גלידער ווי דער סענאט אין רוים, האָט ער גערעכענט ארייגבריינגען אין רוים, און דעם יעצטיגען, וואָס אין רוים, אפשאפען און ארויסטרייבען. אין א ס־ק א, אראָגאָניען, האָט ער גענרינדעט א שולע פיר די פארנעהמע שפאניש קינדער, וואו די קינדער האָבען געלערנט גריכיש און לאטיניש.

רוים האָט געשיקט געגען איהם טרופען אונטער דער פיהרערשאפט פון סולא'ס קאָמאנדירען, אבער זיי זיינען אלע פון איהם בעזיגט געוואָרען. דער סענאט אין רוים האָט געפונען פיר גוט צו שיקען געגען איהם אין שפאניען דעם יונגען פאָמפעיוס מיט דער מאכט פון א פראָ־קאָנסול, הגם ער איז נאָך געווען צו יונג צו פערנעהמען אזא שטעלע און דאָס געזעץ האָט עס אויך ניט ערלויבט. אבער אויך פאָמפעיוס האָט אָנפאָנגס גאָר ניט גע־קענט מאכען געגען סערטאָריוס'ן. שפעטער האָט זיך פאָמפעיוס פעראייניגט מיט קווינטוס מעטעלוס פיוס, וועלכער איז דאמאלס געווען שטאטהאלטער אין יענער זייט שפאניען, און מיט זיין הילף האָט ער בעזיגט סערטאָריוס'ן.

וועלכער איז געווען געצוואונגען זיך צוריקציהען אין די געגענד פון דעם טייך עבראָ. אָבער דיזער זיג האָט געהאַט א קלייניע ווירקונג אויף סערטאָריוס'ן און די רויכיש פיהרער האָבען אָנגעהויבען געברויכען געגען איהם גע-מיינע מיטלען: בעשטעכונגען, געהיימע מערדערייען א. ד. גל. די רויכישע קאָמאַנדירען האָבען אָנגעמאַכט א פערשוערונג אין זיין אייגענעם לאַנד און ביי א מאָהלצייט אין אָסקא איז סערטאָריוס ערמאָרדעט געוואָרען אין יאָהר 72 פ. קר.

פאָמפעיוס.

דורך דיזען גרויסען און וויכטיגען ערפאָלג איז פאָמפעיוס געוואָרען אייגער פון די ערסטע און גרעסטע מענער אין רוים. אלס אָנהענגער פון סוללא'ן האָט ער נאָך אין זיינע גאַנץ יונגע יאָהרען געקריגען א גרויסען נאָמען און האָט געהאַט א גרויסען ווערט אין סענאַט. אלס ער איז אלט געוואָרען 20 יאָהר האָט דאָס גליק שוין צו איהם זיך פרייגדליך געווי-זען. שוין אין דיזען יונגען אלטער האָט מען איהם גערופען „פאָמפעיוס דער גרויסער". ער איז ווירקליך געווען א זעהר העלדישער סאָלדאַט, און האָט אימער געקעמפט מיט'ן גרעסטען גליק. אָבער נאָר דאָס גליק האָט איהם געשפילט, וואָרום אין גרונד גענומען האָט ער זיך ניט אויסגעצייכענט

מיט א גרויסען גייסט. אויך אלס שטאטסמאן האט איהם געפעהלט דער
נעטיגער שארפער בליק. ער איז געווען זעהר פארזיכטיג, אבער דיזעם האט
איהם געמאכט אונזיכער און אונפעהיג צו ווערען דער פיהער פון א פאלי-
טישער פארטיי. עם זיינען געווען צייטען, וואס די קענינליכע קרוין איז ג-
לעגען צו זיינע פיס, אבער ער האט ניט געהאט דעם מוט זי אויפצוהייבען און
אנטאן, די גליקליכע מאמענטען זיינען אווענ און ער האט ניט געוואוסט ווי
זיך מיט זיי ווי צו בענוצען. איין זאך מוז מען צוגעבען, דאס ער האט ג-
פיהרט אן ארענטליכעם לעבען, אזוי דאס עס איז ניט געווען אין זיין לעבען
עטוואס שלעכטעם, פיר וואס מען האט איהם געקענט פארווארפען.

דער שקלאפען־קריג (73—71 פ. קר.). אין דער רוימישער ג-
שיכטע זיינען ניט וועניג בלוטיגער געשריבען מיט בלוט. אבער די געשיכטע פון
דעם שקלאפען־קריג טרעפט איבער אלע אנדערע בלוטיגע בעגעבענהייטען.
דורך דעם שקלאפען־קריג איז דער רוימישער שטאאט שיער געקומען צוב
אונטערגאנג. ביז יעצט האבען מיר איבערגענעבען די קאמפען און שטרי-
טיגקייטען צוויישען די פרייע בירגער פון פערשיידענע פארטייען. הונדערטע
יאהרען האבען די פלעביער געשטריטען מיט די פאטריציער פיר זייערע רעכ-
טען, יאהרען לאנג האט געדויערט דער קאמף צוויישען די בלוטיגע וואוכערער
און די אויסגעזוגטע, פערארימטע שולדנער, צוויישען דעם רייכען גוטס־
בעזיצער און דעם קלייגעם אקערמאן, דעם פויער, צוויישען די בונד־חברים
און דעם רוימישען בירגער — דאס אלץ זיינען געווען קאמפען און שטרייטיג
קייטען צוויישען פרייע. די אלע שטרייטיגקייטען צוויישען די פרייע הא
בען מעהר אדער וועניגער געהאט אן ערפאלג, די שטרייטענדע געדריקט
קלאס האט פיעל אדער וועניג פיר זיך אויסגעווירקט צו פערבעסערן איהר
לאגע. נאר די אונגליקליכע שקלאפען זיינען געבליבען אין זייער לאגע אה
שום האפנונג אויף פערבעסערונג. מען האט זיי ניט בעטראכט אלס מענשען
וואס פיהלען זייערע שמערצען, נאר אלס א זאך, א חפץ, אלס אן אייגענטומס־
ארטיקעל, וואס האט ניט קיין רעכטען. אפילו די גרויסע פאלקס־פרוינד הא
בען נאר ניט געפונען פיר רעכט זיך אנצונעהמען פיר די שקלאפען און פער
בעסערן זייער לאגע.

די לאנגע אונאויפהערליכע מלחמות האבען געבראכט דערצו, דאס א
טאליען איז פול געווארען מיט שקלאפען. זעהר א גרויסע צאהל פון זי
זיינען געווען קריגס־געפאנגענע, וואס האבען פריהער אין זייער לאנד פער
נומען א רויכען וויכטיגען ארט אין דער געמיינדע און האבען געשטאמט פ
הויכען אדעל. די צאהל פון שקלאפען אין איטאליען איז געווארען אז

גרויס, דאָס די רוימער האָבען אָנגעהויבען שטאַרק מורא האָבען פאַר זיי. סענעקאַ דערצעהלט, דאָס איין מאָל האָט מען פאַרגעשלאָגען אין סענאַט א געזעץ, דאָס די שקלאַפען זאָלען טראָגען אַנדערע קלייַדער ווי די בירגער, דערויף האָט איין סענאַטאָר געענטפערט: „אונגליקליך וועט זיין רוים, ווען די שקלאַפען וועלען זיך דערוויסען ווי גרויס זייער צאָהל איז און ווי שטאַרק זיי קענען זיין, ווען זיי וועלען זיך פאַראייניגען". און דיזע בעמערקונג האָט ווירקליך אָפּגעהאַלטען דעם סענאַט פון דורכצופיהרען דיזעם געזעץ. עס זיינען געווען רוימער, וואָס האָבען געהאַט איבער 20,000

א שקלאַף, וועלכען מען שמייסט.
נאָך אַנטיקער פאַרשטעלונג.

אַרבייטענדער שקלאַף אין קייטען.
נאָך אַנטיקער פאַרשטעלונג.

שקלאַפען. דער רוימישער היסטאָריקער טאַציטוס ערצעהלט, דאָס אין איין הויז האָט מען געהרג'עט 4,000 שקלאַפען מיט איין מאָל דערפאַר, וואָס זיי האָבען ניט געשטערט די ערמאָרדונג פון זייער הערר. אזעלכע פעלען זיינען געווען זעהר אָפּטע ערשיינונגען. מען פלעגט ערמאָרדען אלע שקלאַפען, וואָס זיינען געווען אין א הויז, אין וועלכען א מאָרד איז געשעהן, אוּן מען האָט קיין אונטערזוכונג ניט געמאַכט צו וויסען, ווער עס איז אין דעם געווען דער שולדיגער.

אין דער צייט, ווען רוים איז געווארען א קייזערטום און האט געהאט
60 מיליאן פרייע, האט זי געהאט 120 מיליאן שקלאפען. די אורזאך,
וואס רוים די צאהל פון שקלאפען אין רוים איז געווען אזוי גרוים, איז אן
עקאנאמישע. פריהער פלעגט דער פויער אליין מיט זיינע קינדער בעאר-
בייטען דאס שטיקעל ערד, וואס איז געווען זיין אייגענטום. ווען ער האט
געהאט א פאאר שקלאפען צו העלפען איהם אין זיין ארבייט זיינען זיי
געווען גערעכענט אלס מיטגלידער פון דער פאמיליע, און זיינען בעהאנדעלט
געווארען אלס אזעלכע. זיי פלעגען זיצען ביים טיש צום עסען צוזאמען
מיט דער גאנצער פאמיליע, זייערע קינדער פלעגען זיך שפילען צוזאמען
מיט די קינדער פון דעם הערר פון הויז, זיי האבען גענאסען כמעט די
זעלבע ערציהונג, וואס די פרייע, און דערביבער איז זייער לאגע ניט געווע
אזוי אונגליקליך און טרויעריג. גאנץ אנדערש איז עס געווארען אלס דע
ערד איז איבערגענאנגען צו גרויסע גוטס־בעזיצער. יעצט איז די ערד בע
ארבייט געווארען כמעט אויסשליסליך פון שקלאפען. די שקלאפען־ארבייט
האט געמאכט ניט נעטיג די ארבייט פון די פרייע. דאס זעלבע איז געווע
אין דער אינדוסטריע, וועלכע האט זיך אויך געפונען אין די הענט פו
גרויסע קאפיטאליסטען, וועלכע האבען ליבער געארבייט מיט שקלאפען אי
דער מיט פרייע ארבייטער. די גאנצע קולטור אין אלטערטום איז געווע
אפהענגיג פון שקלאפען, ווי אין היינטיגער צייט פון די פרייע ארבייטער
דער שקלאף האט דאמאלס בעשאפען אלע גיטער, האט פראדוצירט אל
וואארען, און אליין איז ער געווען אויסגעשלאסען פון אלץ צו געניסען — ד
זעלבע געשיכטע, ווי עס איז אין היינטיגע צייטען מיט דעם פרייען ארב
בייטער.

אבער אויסער וואס מען האט געברויכט פיעלע שקלאפען צו דער ארב
בייט, האט מען זעהר פיעלע בענוצט פיר גענענשטענדען פון לוקסוס. ע
זיינען געווען שקלאפען הויז־פערוואלטער, טויער־היטער, דינער צו אויפנעה
מען גאסט, בעזונדערע דינער פיר עס־נעשיר, בעזונדערע פיר טרינק־נעשיר
פיר קלייד־ער, פיר קונסט־זאמלונגען, קאמער־דינער און פערשיידענע קאך
מייסטערס. די רוימער פון יענער צייט האבען זיך געפוילט אפילו צו ג
ברויכען זייערע מוחות צו טראכטען עטוואס, און האבען דיזעם אויך איבער
גענעבען צו די שקלאפען. דער רוימער האט אליין ניט געשריבען, נאר ש
פלעגט דיקטירען צום סעקרעטער, און יענער האט געשריבען. דער שקלא
האט נעמוזט לעזען פיר זיין הערר און מאבען פיר איהם די נעטיגע נאטיצ
און אויסצוגען. דער שקלאף האט בעדארפט דערמאהנען זיין הערר, וועז

דאַרף נעהמען אַ באָד, וועז ער זאָל געהן צום טיש עסען א. ד. גל. דער שקלאַף איז געווען אַ מין זייגער, ער האָט געמוזט וויסען ענעז די צייט, ווי שפעט עס איז, און דעם הערר צו יעדער צייט זאָגען, וועז ער האָט געוואָלט וויסען. סענע-קא ערצעהלט, דאָס צווישען זיינע פרוינד זיינען געווען אזעלכע, וואָס האָבען זיך געפוילט צו נעהמען די מיה צו וויסען, אויב ער איז הונגעריג; איינער פון זיינע בעקאַנטע האָט געפרעגט: אויב ער זיצט שוין, נאָך דעם, ווי מען האָט איהם פון וואַנע ארויסגענומען און אין א שטוהל ארייננעזעצט. וועז זיי פלעגען ארויס אין נאַס, פלעגען זיי ארויסשיקען פאַרויס שקלאַפען צו וויסען, אויב אויך דעם וועג, אויך וועלבען זיי געהען, איז פאַרהאַנען א הע-כערער אדער א נידריגערער אָרט, וואו זיי וועלען זיך מוזען אויפהייבען אָדער ארונטערגעהן. אויך וואָס עס האָט זיי געפעהלט אין בילדונג האָט דער שקלאַף געמוזט אויספילען. סענעקא ערצעהלט, דאָס א רייכער מאַן אין זיין צייט, מיט'ן נאָמען קלאודיוס סאבינוס, האָט געוואָלט מען זאָל איהם רעכענן פיר א געבילדעטען מאַן, הגם ער איז געווען אונווויסענד. ער האָט געהייסען איינעם פון זיינע שקלאפען אויסלערנען אויף אויסוועניג דעם גאנצען הא-מער, אַן אַנדערער האָט געמוזט אויסלערנען העזיאָד א. אז. וו. און וועז געסט זיינען געווען ביי איהם אין הויז, האָבען די שקלאַפען געמוזט נעבען איהם שטעהן און איהם פאַרזאָרגען אייניגע פאַסענדע פערזען און ער האָט געשטאַלצירט דערמיט.

דיזע אונגעהייערע פאַדערונגען אויף מענשען-מאַטעריאל האָט בעשא-שאפען א גרויסען שקלאפען-האַנדל. די שקלאפען-הענדלער פלעגען נאָכ-געהן מיט די רוימער אין זייערע קריגען און פלעגען ביי זיי אָפקויפען די קריגס-געפאַנגענע און זיי פלעגען זיי ברייננגען צו די גרויסע פונקטען פון שקלאפען-פערקויף, ווי צ. ב. דעלאָס, טירום (צור), קאַרטהאַגא א. אנד. די צאָהל פון די קריגס-געפאַנגענע איז אימער געווען זעהר גרויס. עס זיינען געווען שלאַכטען, פון וועלכע די רוימער האָבען געהאַט 50,000 געפאַנגענע, 60,000, אמאל 90,000 און אפילו 100,000 געפאַנגענע, וואָס זיינען פער-קויפט געוואָרען פיר שקלאפען.

אויף'ן מארק-פלאץ פלעגט מען די געפאַנגענע אוועקשטעלען אויף א הויכען אָרט, וואָס איז ספעציעל פיר דיזען צוועק געמאַכט געוואָרען. יע-דער שקלאַף האָט געטראָגען אויף זיין האלז א צעטעל, אין וועלבען עס איז געווען בעצייכענט זיין פאַטערלאַנד, זיינע יאָהרען, זיינע פעהיגקייטען, זיי-נע קענטניסען, אָדער זיינע פעהלערן. דער פרייז פון די שקלאפען איז ge-וועז זעהר פערשיידען. קריגס-געפאַנגענע פלעגען זיך שעצען פון 200 ביז

400 מארק, לוקסוס־שקלאפען, ווי געבילדעטע גריכען, פלעגען קאסטען 5 אדער 6 מאל טייערער. מען האט אמאל בעצאהלט פיר אזא שקלאף 140,000 מארק. דער מסחור פון שקלאפען איז נעווען זעהר גרויס. אין דעלאם פלעגען זיך אפט אין איין טאג פערקויפען 10,000 שקלאפען.

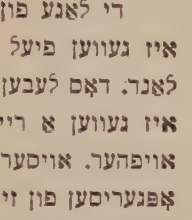

שקלאפען־בייטש.

נאך א מאדעל, וואס מען האט געפונען אין הערקולאנעאום.

די לאגע פון די שקלאפען אין רוים איז נעווען פיעל ערגער ווי אין גריכענלאנד. דאס לעבען פון א שקלאף אין רוים איז נעווען א רייהע פון ליידען אהן אויפהער. אויסער וואס זיי זיינען נעווען אפגערייסען פון זייער פאטערלאנד און פון זייערע פאמיליעס, זיינען זיי נעווען אויסגעזעצט צו אלערליי ליידען, קערפערליכע גייסטיגע, אהן א שום שולד פון זייער נאר צוליב דעם קאפריז פון זייער הערר. יעדע מינוט האט זיי גערהעט דער טויט. וועז די געשיכטע פון רוים וואלט זיין געשריבען פון שקלאפען, וואלט זי אנדערס אויסגעזעהן. וואס וואלט נעבליבען פון זייער ענערגיע, פון זייער פאטערלאנד־ליבע, פון זייער בעגייסטערונג? די וועניגע ליכט־פונקטען פון רוימישען לעבען וואלטען אין גאנצען פערשוואונדען נעגען די שוואַרצע שאנד־פלעקען פון שקלאפערייי, מיט וועלכע דער נאמען רוים איז בעשמוצט. אין דער גאנצער וועלט־געשיכטע, דאכט זיך, וואלט ניט נעווען קיין בלאט, וואס זאל זיין אנגעפילט מיט מעהר געמיינהייט, גראבקייט, גרויזאמקייט און אייגענוציגקייט. אבער קיין ווערטער זיינען ניט אין שטאנד אזוי נעניו און ריכטיג צו שילדערן די רוימער אין זייער בעזוג צו די שקלאפען, ווי די נאקעטע ווירקליכקייט.

דער שקלאף אין רוים איז ניט בעטראכט נעווארען אלס א לעבעדיגעם וועזען, נאר אלס א זאך, א חפץ. א רוימישער יוריסט האט נעזאגט: „שקלאפערייי איז דאס זעלבע וואס דער טויט". דער שקלאף איז בירגערליך טויט, ער האט קיין רעכטען, ער מוז נאר דינען דעם הערר און צופרידען שטעלען זיינע קאפריזען. דער שקלאף האט קיין רעכט ניט געהאט אים מיצען פאר'ן גערייכט פערקלאגען. זעהר זעלטען האט מען דעם שקלאף צוגעלאזען צוט גאריכט צו זאגען עדות נעגען זיין הערר, און דאס האט מעגאר דאן ערלויבט, וועז עס איז קיין אנדער מיטעל ניט נעווען צו בעקומען די נעטיגע בעווייזען. מיר האבען שוין פריהער דערמאהנט, דאס דער שקלאף האט קיין רעכט ניט נעהאט צו בעזיצען וועלכעם איז אייגענטום. אויסער

די שקלאפען, וואס האבען געהערט צו דער רעגירונג, וועלכע האבען יע געמעגט האבען עטוואס אייגענטום, אבער אויך דיזע האבען קיין רעכט ניט געהאט איבערצולאזען אלס ירושה מעהר ווי א העלפט פון זייער פערמעגען.

די הערשאפט פון דעם הערר איבער זיין שקלאף איז געווען אונבעשרענקט ביז אין דער צייט פון די קיסרים. דער הערר האט געהאט רעכט צו טאן מיט זיין שקלאף וואס ער האט געוואלט, אפילו צו טויטען איהם. אויך די, וואס האבען גערעכענט פיר א מאראלישע פליכט צו בעשיצען דעם שקלאף, זיינען ווייטער ניט געגאנגען ווי היינטיגע בעשיצער פון טיערען (חברה צער בעלי חיים). עס זיינען געווען העררען, וואס ווען דער שקלאף האט אונגערן צובראכען א כלי, האבען זיי איהם אריינגעווארפען אין ים, פיש זאלען איהם אויפעסען. דער קלענסטער פעהלער פון א שקלאף, א ווארט פון איהם, וואס דעם הערר איז ניט געווען געפעלען, אן ארבייט, וואס איז געמאכט געווארען ניט ווי עס געהערט צו זיין, האט געבראכט דעם אונגליקליכען שקלאף די גרויזאמסטע שטראפ. שמיץ מיט ריטער, קלעפ מיט שטעקענס, שמיערען אין קייטען און אריינווארפען אין טיעפע גריבער אונטער דער ערד צו טאן דארט שווערע ארבייט, דאס אלץ איז געווען א זעהר געווענליכע שטראף פיר א שקלאף. מאטערן א שקלאף איז געווען אן אלטגליכע ערשיינונג.

אפילו די פארנעהמסטע דאמען פלעגען זיך ערלויבען טיראניש בעהאנדלען די שקלאפען. פיעלע אריסטאקראטקעס, וועו זיי האבען געפראוועט זייער טואלעט, פלעגען האלטען ביי זיך א גאנץ לאנגע שפילקע, אום זי אריינצושטעכען אין לייב פון דער אונגליקליכער שקלאפין, וועו זי האט איהר מיט א קליניגקייט ניט צוגעטראפען.

אין הינזיכט פון בעהאנדלונג קענען די שקלאפען אייגענטיילט ווערען אין צוויי קלאסען: הויז־שקלאפען און פעלד־שקלאפען. די ערסטע זיינען פיעל בעסער בעהאנדעלט געווארען איידער די צווייטע. די פעלד־שקלאפען פלעגען ארבייטען אין פעלד די פיס־נעשמידט אין קייטען אייגער צו דעם אנדערן, די נאכט האבען זיי פערבראכט אין א פייכטער לאך אלע צוזאמען. די שפייז פלעגט מען זיי ארויסגעבען מיט א געוויסען מאס אוף אויף א געוויסע צייט — פון 3 ביז 5 שעפעל געטרייד אוף פון 8 ביז 24 ליטער וויין אויף א מאנאט פיר יעדע פערזאן. די קליידער זיינען בעשטאנען פון 2 שטיק — א העמד אהן ארבעל אין א גראבען מאנטעל. אויף די פיס האבען זיי געטראגען הילצערנע שיך. אלס וואוינונג האט זיי געדינט אן ענגער פינסטערער קעלער.

מאנכע געבילדעטע שקלאפען, האבען געקריגען א גוטע בעהאנדלונג און זיינען געווען געליבט און געשעצט פון זייערע העררען, כמעט ווי א מיט-גליד פון דער פאמיליע. אבער דאס איז געווען א זעלטענהייט.

ווען א שקלאף האט זיך ערלויבט צו ענטלויפען פון זיין אונטער-דישען געפענגנים און פון דער קנוטע פון זיין טיראנישען הערר האט מען איהם נאכגעיאגט ווי א ווילדעם טיער ביז מען האט איהם געכאפט. אזא שקלאף, וואס האט געפרובט זיך רעטען, איז לייכט געווען צו ערקענען אן זיין אפגעשארענעם קאפ, אן די סמנים, וואס די קנוטע האט געלאזען אויף זיין לייב, אן די צייכענס פון די קייטען אויף זיינע פיס, ווי אויך אן די איינגעברענטע אויפשריפט אויף זיין שטערן. געווענליך האט מען אזא קנעכט, נאך דעם, ווי מען האט איהם געפאקט, מערדערליך בעשטראפט און פערשיקט צו ארבייטען אין די מינעס אדער אין די מיהלען. „דא", זאגט דיאדארוס סיקולוס, „עקסיסטירט קיין מיטלייד; קראנקע, קאליקעס, שוואכע פרויען און אלטע — אלע ארבייטען אונטער א שטענדיגער קנוטע ביז זיי פאלען טויט". אלס אפוליוס האט אמאל בעזוכט אזא מיהל, האט ער אויסגעשריען: „גרויסער גאט! וואס פיר אונגליקליכע בעשעפניסען זיינען די, וואס ארבייטען דא! זייער הויט בלאס ווי ביי מתים און בערעקט מיט סנארעס פון דער קנוטע. אויף יעדען'ס שטערן איז איינגעברענט א ציי-כען, אויף דעם פוס איז א קייטען-רינג, די האאר געשארען אויף א זייט. קלייד ער האבען זיי ניט. עס גיט ניט אין דער וועלט עפעס, וואס זאל זיין העסליכער ווי דיזע אונגליקליכע!". עס איז קיין וואונדער ניט, וואס אזוי פיעלע שקלאפען פלעגען בענעהן זעלבסטמארד, אדער פלעגען ענטלויפען פון זייערע טיראנישע העררען. ענטלויפען אדער בעגעהן זעלבסטמארד איז ביי שקלאפען פארגעקומען אזוי אפט, דאס מען האט געפונען פיר נעטיג צו מאכען א געזעץ, דאס וועו איינער האט געקויפט א שקלאף, וואס האט גע-וואלט בעגעהן זעלבסטמארד אדער איז שוין איינמאל ענטלאפען, און דער פערקויפער האט ניט געגעבען צו וויסען וועגען דעם ביים פערקויפען, האט דער קונה דאס רעכט צו פאדערן צוריק דאס געלט, וואס ער האט בעצאהלט.

די רוימער האבען קיינמאל ניט געזארגט פיר אלטע, שוואכע, קראנקע שקלאפען. דיזע פלעגען זיי ארויסגעברייגען אין עסקולאפען-טעמפעל, וואס איז געווען אויף אן אינזעל פון דעם טיבער, און מען האט זיי דארט גלאזען. אויב זיי וועלען דא שטארבען אדער גענעזען וועדען — דאס האט מען אי-בערגלאזען צו די געטער.

דער שקלאַף האָט נאָר ניט געהאַט, אויף וואָס ער האָט געקענט האָפֿן אויף דער עלטער, קיין פֿרייַנד, פון וועלכען ער האָט געקענט ערווארטן הילף אָדער שוץ. די פֿרוי און קינדער, וואָס ער האָט געהאַט, זיינען ניט געווען זיינע אייגענע, נאָר זיי האָבען געהערט צום הערר. די רעגעל וועגען שקלאַפֿען איז געווען: צו רעדען צו זיי וועניג, אום זיי אין רעספּעקט צו האַלטען; צו בעהאַנדלען זיי ווי ווילדע חיות, צו מאַכען זיי דורך שמיץ פּיעל מאַל שקלאַפּישער ווי זיי זיינען.

רוה־טעג האָבען די שקלאַפֿען געהאַט נאָר 3 אין יאָהר, די סאַטורנאַליען (פון 17 ביז 19טען דעצעמבער). די שקלאַפּינס האָבען געהאַט נאָך איין רוה־טאָג אין יאָהר, דען 1טען מערץ.

דער רעזולטאַט פון דיזער אונמענשליכער בעהאַנדלונג איז געווען, דאָס די שקלאַפֿען האָבען פֿערלאָרען יעדע גערולד און אין פֿערצווייפלונג האָבען זיי אָנגעהויבען צו מאַכען אָפּטע זעהר בלוטיגע איופשטאַנדען. דער ערסטער אונז בעקאַנטער אויפשטאַנד פון שקלאַפֿען אין דער רוימישער געשיכטע איז געווען אין יאָהר 419 פ. קר. אָבער פּיעל געפּעהרליכער און בלוטיגער איז געווען דער אויפשטאַנד פון די שקלאַפֿען אין דער צייט פון קאַטאָ'ן. מיט צוויי יאָהר שפּעטער איז פּאַרגעקומען א צווייטער אויפשטאַנד צווישען די עטרוסקישע שקלאַפֿען. דיזער אויפשטאַנד איז געווען אזוי ערנסט, דאָס מען האָט געמוזט שיקען א גאַנצע לעגיאָן מיליטער צו בערוהיגען איהם. אין יאָהר 185 פ. קר. האָט לוציוס פּאָסטהומיוס אונטערדריקט אין טאַרענט א גרויסען אויפשטאַנד פון שקלאַפֿען, וועלכער איז געווען זעהר ווייט און ברייט פערשפּרייט.

דער ריכטיגער שקלאַפֿען־קריג האָט אויסגעברָאכען אין יאָהר 135 פ. קר. אין סיציליען און פון דאנען האָט ער זיך פערשפּרייט איבער גאַנץ איטאַליען. וויל די סיציליער זיינען זעהר רייך געווארען, האָבען זיי געהאַט די מעגליכקייט פּיעלע שקלאַפֿען צו פערשאַפֿען. דיזע אָלע פלעגט מען מיט אויסגעברענטע צייכענס בראַנדמארקען. די אינגערע שקלאַפֿען פלעגט מען גברויכען אלס פּאָסטוכער און די עלטערע פיר אנדערע צוועקען. מען האָט זיי בעהאַנדעלט זעהר גראָב און האַרט. זייער שפּייז און זייער קלוידונג איז געווען די ערגסטע און די בילגסטע. זיי האָבען אימער געליטען מאַנגעל אין די נעטיגסטע זאכען. דיזעס האָט זיי געטריבען צו רויבען וואו זיי האָבען נאָר געהאַט די מעגליכקייט. אָנפאַנגס פלעגען זיי בערויבען נאָר די בויערן, די קלוינע גוטס־בעזיצער. די גרויסע גוטס־בעזיצער האָבען פון שנאה צו די רוימישע ריטער דיזע רויבער אונטערשטיצט און געשטערט די

פּראָטאָרען זיי צו בעשטראָפען. זיי זיינען געווען צו קורצזיכטיג צו זעהן די פּאָלגען פון אַזא אונגאָרמאָלען צושטאַנד פון א סאָציאָלען לעבען.

עס האָט ניט לאַנג גענומען און די שקלאָפען האָבען געמאַכט א שרעקליכען אויפשטאַנד. די אורזאַך פון דיזען אויפשטאַנד איז געווען דער גרויסער רייכער אָבער זיטענלאָזער גרונד־בעזיצער דאמאָפילום אין עננא. זיין בעאַנדלונג פון די שקלאָפען איז געווען שרעקליך און גרויזאם. וועז די שקלאָפען האָבען געהאַט דעם מוט צו בעטען פון איהם קליידונג, פלעגען זיי גרויזאם בעשטראָפט ווערען מיט דער קנוט. דאָם זעלבע האָט געטאָן זיין פרוי מעגאָלים מיט איהרע קנעכט. די שקלאָפען האָבען שוין מעהר ניט געקענט איבערטראָגען די נויט, זיי האָבען זיך צוזאַמענגענומען און זיינען אלע ענטלאָפען פון זייער מערדעריישען בעררייקער. אָן דער שפיץ פון דיזער גרויסער מחנה איז געשטאַנען אייגער א געוועזענער שקלאָף מיט'ן נאָמען עאונוס, וועלכער האָט דורך שווינדעל זיך ערווארבען א נאָמען פון א נביא און וואָהרזאָגער. אויבערהויפט האָט געשפּילט א גרויסע ראָלע אין דיזען אויפשטאַנד דער רעליגיעזער פאַנאַטיזמוס.

עאונוס האָט גוט פערשטאַנען די קונסט, ווי דיזע מאַסע צו בעגייסטערן. ער האָט זיי פערזיכערט, דאָם די געטער זיינען בעריים זיי צו העלפען אין דיזער אונטערנעהמונג. הגם אָנפאַנגס איז די מאַסע בעשטאַנען נאָר פון 400 שקלאָפען, האָט ער דאָך בעשלאָסען ניט צו וואַרטען אויף א גרעסערע צאָהל און האָט זיי באלד געפיהרט נאָך עננא. דאָרט האָבען זיי באלד אָנגעפאַנגען צו רויבען און צו מאָרדען. זיי האָבען קלייניע קינדער אָפּגעריסען פון זייערע מוטער'ס בריסט און האָבען זיי צושמעטערט פאר זייערע אויגען אויף'ן באָדען. עס איז זיי ניט געווען צו פערדענקען פיר אזא בעהאַנדלונג. מען האָט זיי דאָך בעהאַנדעלט ווי ווילדע בעסטיעס, האָבען זיי אויך געהאַנדעלט ווי ווילדע בעסטיעס. דאמאָפילום האָט זיך בעהאַלטען, אָבער זיי האָבען איהם אויפגעזוכט און ערמאָרדעט, און די שקלאָפען האָבען זיין פרוי מעגאָלים פון א הויכען פעלז אַראָפּגעשליידערט. אָבער ווי ווילד זיי זיינען דאמאָלס געווארען האָבען זיי דאָך נעהאַט אין זיך אזוי פיעל געוויסען און דאנקבארקייט צו שאַנעווען די טאָכטער פון דאמאָפילום'ן, ווייל זי האָט צו זיי אייניגע מאָל געצייגט מיטלייד. זיי האָבען איהר געצייגט די גרעסטע עהרפורכט און מען האָט איהר אונטער א זיכערער וואַך געשיקט צו איהרע פערוואַנדטע אין קאַטאַנא.

צו דער זעלבער צייט האָט זיך געמאַכט אן אויפשטאַנד אויך אין אנריגענט. 5,000 מאן האָבען זיך פעראייניגט מיט די שקלאָפען פון עננא אוז

האבען ערוועהלט אלס זייער אנפיהרער עאונום אלס קעניג אונטער דעם נא-מען אנטיאכום. דיזער האט זיך ארומגעטראגען מיט'ן פלאן צו גרינדען א מלוכה אין סיציליען. ער האט געבילדעט א סענאט פון קלוגע מענער אונ-טער דער לייטונג פון דעם געבילדעטען גריך אכאאוס. ער האט געגרינדעט א וואפענ-לאגער, אין וועלכען עס זיינען צוגעקומען פון אלע זייטען מעהר און מעהר ענטלאפענע שקלאפען. אין א צייט פון עטליכע מאנאטען הא-בען זיך צוזאמענגעקליבען צו איהם 70,000 מאן.

א שקלאף, וועלכער ענטלויפט צו אן אלטאר צו רעטטען זיך.

נאך אנטיקער פארשטעלונג.

די רוימער האבען אין סיציליען אנגעהויבען צו האבען שרעקליכע מפלות. איין פראקטאר נאך דעם אנדערען, אפילו א קאנסול מיט א גרויסער ארמעע, האבען געליטטען שרעקליכע נידערלאגעס. די שקלאפען האבען גע-קעמפט מיט א זעלטענעם מוט. דאס געפיהל פון ראכע פון איין זייט און די האפנונג צו קריגען פרייהייט פון דער אנדערער זייט, האט זיי בעגייסטערט אויף דער העכסטער שטופע און האט זיי צוגענעבען אונגעוועהנ-ליכען מוט, וועלכער איז געווען בעזונדערס שטארק, וויל עס איז געווען דער מוט פון פערצווייפלונג. זיי האבען געהאט נאר איין וועג — זיעג אדער טויט. זיי האבען אויסער זייערע קייטען ניט געהאט וואס צו פער-לירען.

די שקלאפען האבען איינגענומען עננא, וואו עס האבען זיך ענדליך צו-זאמענגעקליבען איבער 200,000 מאן, וועלכע האבען פערבריטערט שרע-קען איבער גאנץ סיציליען און האבען ערמוטערט צום אויפשטאנד זייערע

ליידענדע ברידער אין פיעלע געגענדען פון איטאַליען. עס זיינען פאָרגע-קומען אויפשטאַנדען אין דעלאָס, אין אַטטיקאַ, אין קאָמפּאַניען, אין לאַטיום. צום גליק פון די רוימער האָבען די שקלאַפען אין איטאַליען ניט געהאַט די מעגליכקייט זיך צו פעראייניגען מיט זייערע ברידער אין סיציליען, ווייל דער ים האָט זיי אָפּגעטיילט און זיי האָבען קיין שיפען ניט געהאַט. די הערשענדע קלאַס האָט דאַמאָלס געלאַרמט געגען די שקלאַפען פיר זייערע באַרבאַרישע האַנדלונגען געגען זייערע אָפּפער די רוימישע בירגער, וואָס זיי-נען אַריינגעפאַלען אין זייערע הענט. זיי האָבען דערביי פערגעסען, אַז דאָס, וואָס די שקלאַפען האָבען געטאָן, איז ניט געווען קיין מיליאָנסטער טייל פון דעם, וואָס זיי האָבען אויסגעליטען פון זייערע טיראַנישע הערערען.

אין יאָהר 133 פ. קר. האָט זיך דער מזל פון קריג אומגעדרעהט צו די רוימער. דער קאָנסול ק אַ ל פּ ו ר נ י ו ס פּ י ז אָ האָט אַיינגענו-מען מעססינאַ. זיין נאָכפאָלגער רופּיליוס האָט אַיינגענומען טאַוראָמעניום, וועלכעס איז פון הונגער געווען געצוואונגען זיך אונטערצוגעבען. דער הונ-גער איז דאָרט צוליב דער בעלאַגערונג אַזוי גרויס געווען, דאָס די שקלאַפען האָבען געמוזט שטילען זייער הונגער מיט די טויטע קערפּערס פון זייערע ווייבער און קינדער. אויסער דעם הונגער האָט נאָך דער פערראַט געהאָל-פען צום אַיינגעהמען די שטאָדט. דאָס זעלבע איז אויך געווען מיט דער אונטערגעבונג פון דער שטאָדט עננאַ. צוליב פערראַט האָט עאונוס גע-מוזט פערלאָזען די שטאָדט צוזאַמען מיט זיינע אָנהענגער און זיך פערבאָר-גען אין אַ בערגיגער געגענד. די שקלאַפען זיינען צולאָפען און עס זיינען פערבליבען אייניגע באַנדעס אין די בערג. אַלע, וואָס זיינען אַריינגעפאַלען צו די רוימער, זיינען ערמאָרדעט געוואָרען אונטער גרויסע פּייניגונגען. עאונוס זעלבסט מיט אייניגע פון זיינע אָנהענגער זיינען אַריינגעפאַלען אין די הענט פון די רוימער און האָט געענדיגט זיין לעבען אין געפענגניס. דער-מיט האָט זיך געענדיגט דער אויפשטאַנד פון די שקלאַפען.

נאָך דעם, ווי סיציליען איז פריי געוואָרען פון שקלאַפען־אויפשטאַנד, האָט מען זיך גענומען אין איטאַליען צו דערשטיקען יעדען פונק פון אויפ-שטאַנד אין אַנדערע ערטער. אין מינטורנאַ האָט מען 450 שקלאַפען גע-קרייציגט, אין סינועססאַ 4,000 ערמאָרדעט, אין רוים האָט מען 150 שקלאַ-פען, וואָס האָבען אַגיטירט צו אַן אויפשטאַנד, פעראורטיילט צום טויט. אין די בערג־מינעס האָבען זיך צובונטעוועט איבער 1,000 שקלאַפען, האָבען ערמאָרדעט זייערע אויפזעהער און האָבען אַריינגעכאַפּט אין זייערע הענט די פעסטונג סוניום. פון דאָ האָבען זיי אונטערגענומען אייניגע צוגען אויף

אַטטיקאַ ביז ענדליך דער בירגערמייסטער העראַקליטוס האָט זיי פערניכטעט. אויך אין מאַצעדאָניען האָבען די שקלאַפען, וואָס האָבען געאַרבייט אין די בערג־מינעס, זיך צובונטעוועט און עס האָט פיעל מיה און בלוט געקאָסט ביז מען האָט זיי אַיינגעשטילט.

מיט דרייסיג יאָהר שפּעטער האָבען די שקלאַפען אין סיציליען נאָך אַמאָל געפּרובט צורייסען די קייטען פון זייער קנעכטשאַפט. אין נוצעריאַ און אין קאַפּואַ האָט מען ענטדעקט אַ פערשווערונג פון שקלאַפען און מען האָט זי באַלד דערשטיקט. אויך אַ רוימישער ריטער מיט'ן נאָמען וועטטיוס האָט געמאַכט אַ פערשווערונג און האָט די שקלאַפען געברויכט צו זיינע צוועקען. דיזער ריטער איז געווען אַ גרויסער בעל־חוב. אום צו ווערען פריי פון זיינע חובות האָט ער בעוואַפענט זיינע שקלאַפען און האָט ערמאָרדעט זיינע בעלי חובות; נאָכדעם האָט ער זיך אָנגעטאָן אין אַ פּורפּור־מאַנטעל ווי אַ קעניג, און אויף'ן קאָפּ אַרויפגעזעצט אַ קרויין און האָט אויפגערופען אַלע שקלאַפען אין קאַמפּאַניען צו אַן אויפשטאַנד. ער האָט שוין געהאַט אָנגעזאַמעלט 3,500 שקלאַפען, האָט איהם אָבער איינער פון זיינע לייט פערראַטען, און אום ניט אין די הענט פון פּראָטאָר לוקוללוס אַריינצופאַלען האָט ער זיך אַליין דאָס לעבען גענומען.

גלייך נאָכדעם האָט זיך אין סיציליען געמאַכט אַ נייער אויפשטאַנד. די אורזאַך פון דעם אויפשטאַנד איז געווען פאָלגענדע. אין יאָהר 103 פ. קר. האָט דער סענאַט מאַריוס'ן געגעבען אַ פולמאַכט צוזאַמענצושטעלען אַן אַרמעע געגען די צימברען, פון די רוימישע בונד־חברים. די אַזיאַטישע פירסטען האָבען זיך בענוצט מיט דיזער געלעגענהייט צו פאָדערן פון רוים מען זאָל זיי צוריקגעבען די אונטערטאַנען, וועלכע די רוימער האָבען פריהער פון זיי מיט גוואַלד געפאַנגען און פערקויפט פיר שקלאַפען. דער סענאַט האָט געגעבען אַ בעפעהל צוערסט בעפרייען די שקלאַפען, וואָס זיינען געווען פון די ביטהיניער קריגס־געפאַנגענע. עס האָט זיך גלייך געבילדעט אַ טריבונאַל צו דיזען צוועק און אין אייניגע טעג האָבען 800 ביטהיניער שקלאַפען בעקומען זייער פרייהייט. ווייל די מעהרסטע שקלאַפען זיינען געווען פון קליין־אַזיען, האָט זיך פערשפּרייט אַ קלאַנג, דאָס אַלע שקלאַפען ווערען בעפרייט. אָבער די גרויסע גוטס־בעזיצער האָבען באַלד געשטערט די אונטערזוכונג, דאָס טריבונאַל איז געשלאָסען געוואָרען, און די אַלע שקלאַפען, וואָס זיינען געקומען אין סיראַקוז צו ערהאַלטען זייער פרייהייט, האָט מען בעפוילען צוריקקעהרען זיך צו זייערע הערען.

דאָס איז געווען א סיגנאל פיר א נייעם אויפשטאנד. די שקלאפען האבען צופעליגערווייז בעקומען געווהר פון ענגא און האבען זיך בעוואפענט. זיי האבען ערוועהלט א געוויסען ס א ל ו י ו ס אלס זייער אנפיהרער. עס האט זיך באלד אונטער זיין פלאג געבילדעט אן ארמעע פון 20,000 רייטער. די שקלאפען פון דער אומגעגענד פון סענעסטא און ליליבאום האבען זיך געשטעלט אונטער דער קאמאנדע פון אטהעניא פון ציליציען, וועלכער האט זיך אנגענעבען פאר א גרויסען שטערענזעהער. דיזער איז געווען אן אלטער הויפט־מאן פון א רויבער־באנדע, וועלכען די רוימער האבען געפונגען און פערקויפט פיר א שקלאף. פון די לייט, וואס זיינען געקומען צו איהם, האט ער צוגענומען צו מיליטער־דינסט נאר שטארקע און גאביבטע; די אנדערע, וואס האבען ניט געטויגט צום מיליטער־דינסט, האט ער געשיקט צו בעארבייטען די פעלדער, ווייל, ווי די שטערן ווייזען איהם, איז ער בעשטימט צו זיין קענig, און דעריבער מוז ער שוינען די פראדוקטען פון לאנד.

די ביידע קאמאנדירען אטהעניא און סאלווייוס האבען זיך פעראייניגט. אטהעניא האט אנערקענט די אויטאריטעט פון סאלווייוס'ן, וועלכער האט זיך גאלאזט רופען קענig טריפאן, און האט זיך אין טריאקאלא גאלאזט אויפבויען א פאלאץ. וועז לוקוללוס איז געקומען אין סיציליען מיט 14,000 מאן, האט אטהעניא פעראייניגט זיינע טרופען מיט די טרופען פון סאלווייוס'ן, וועלכער האט בעפוילען, דאס די שקלאפען זאלען באלד אנפאנגען א שטרייט מיט די רוימער, הגם זיי זיינען געווען אין צאהל פיעל מעהר פון די שקלאפען, און יעדער האט געקענט פאראויסזעהן, דאס זיי וועלען פערלירען די שלאכט. אטהעניא האט מיט זיין אמט און העלדישקייט ערמונטערט די שקלאפען און זיי האבען העלדיש געשטריטען געגען די רוימער. ווי אבער אטהעניא איז גפאלען, האבען זיי גלייך גענומען לויפען פון שלאכט־פעלד. 20,000 מאן זיינען געפאלען אין יענער שלאכט. סאלווייוס האט זיך נערעטעט און איז ענטלאפען נאך טריאקאלא. לוקוללוס האט בעלאנגערט די שטאדט, וואו סאלווייוס האט זיך פערשלאסען. אבער אלס ער האט ערהערט, דאס אין רוים איז מען ניט צופריידען מיט איהם און מען האט געשיקט אויף זיין שטעלע פערווייליוס'ן, האט ער אויפגענעבען די בעלאגערונג, האט צולאזען די סאלדאטען און האט פערברענט דאס גאנצע מאטעריאל, וואס ער האט פאר־בעריט צו דער בעלאגערונג. דיזע ביידע רוימישע קאמאנדירען האט מען נאכדעם בעשולדיגט אין נעהמען כאבאר פון די שקלאפען, און דעריבער

האט מען אין רוים ביידען פעראורטיילט צו פערבאנונג (ארויסשיקען פון לאנד).

דער סענאט האט געמוזט שיקען געגען די שקלאפען אן ארמעע אונטער די פיהרערשאפט פון א קאנסול. דער קאנסול מאריוס אקוויליוס האט געמאכט אן ענדע צו דיזען אויפשטאנד. ער האט שנעל בעזיגט אטהעניא'ן. אקוויליוס האט איהם מיט זיין אייגענער האנט אין א צוויי־קאמף (דועל) געטויטעט. די איבריגע שקלאפען זיינען געפאנגען געווארען און נאך רוים אוועקגעשיקט געווארען, אום זיי צו בענוצען אין טיער־קאמפען. די שקלאפען אבער האבען זיך אייגער דעם אנדערען אויף די עפענטליכע אלטארען געטויטעט.

אין די ביידע שקלאפען־אויפשטאנדען זיינען אומגעקומען, ווי מאנכע בעהויפטען, איבער א מיליאן שקלאפען. דער רעזולטאט פון די אויפשטאנדען איז געווען, דאס זיי האבען נאך מעהר פון פריהער גלייטען פון פערשיידענע פערפאלגונגען און גרויזאמקייטען. עס איז זיי פערבאטען געווארען צו טראגען וועלכע עס איז וואפען. ווער עס האט איבערגעטראטען דיזען פערבאט איז בעשטראפט געווארען מיט'ן טויט. אייניגע צעהנדליג יאהר זיינען אווק אהן אויפשטאנדען. אבער אין יאהר 73 פ. קר. איז אויסגעבראכען א נייער שקלאפען־אויפשטאנד, וועלכער האט איבערגעשטיגען אלע אויפשטאנדען, וואס זיינען ביז אהער פארגעקומען. די אורזאך פון דיזען אויפשטאנד איז געווען דאס ענטלויפען פון אייניגע גלאדיאטארען (שווערד־עכטער).

אין דער פעכטער־שולע פון א געוויסען לענטולום אין קאפוא האבען 200 גלאדיאטארען בעשלאסען צו ענטלויפען. די זאך איז אבער בעוואוסט געווארען איידער עס איז זיי גלונגען דורכצופיהרען דעם פלאן, און נאר 70 פון זיי זיינען ענטלאפען. גליקליכערוויז איז זיי אין די הענט אריינגעפאלען א וואגען מיט גלאדיאטארען־וואפען, און מיט דער הילף פון דיזע וואפען איז זיי גלונגען צו פערטרייבען די רוימישע סאלדאטען, וואס מען האט געשיקט געגען זיי. דיזער פאקט האט זיי באלד געמאכט א נאמען פיר זעהר מוטיגע העלדען און אין א קורצער צייט האט זיך צו זיי צוגעשארט א גרויסע מחנה פון אקסען־טרייבער און פאסטוכער פון דער גאנצער אומגעגענד. דיזעם מאל האבען זיי געהאט א זעהר מוטיגען און פארזיכטיגען אנפיהרער, א געוויסען ספארטאקוס פון טהראציען. ספארטאקוס איז געווען א פעהיגערער קאמאנדיר אלס דער פראטאר פובליוס וואראריוס, וועלכען די רוימער האבען געשיקט געגען איהם. אפילו וועז

ער האָט געהאַט דעם גרעסטען ערפאָלג אין אַ שלאַכט, האָט ער זיך ניט גע-לאָזט נאַרען און מיינען, דאָס ער וועט בעזיגען די רוימער. ער האָט נאָר געשטרעבט דערצו, ער זאָל די שקלאַפען איבערטראַנספּאָרטירען איבער די אַלפּען און בריינגען זיי צוריק צו זייר היים, ווייל די מעהרסטע פון זיי זיי-נען געווען פון גאַלליען און טהראַציען. די מאַסע אָבער האָט ניט געוואָלט איינשטימען מיט זיין פּלאַן. זייערע הערצער זיינען געווען פול מיט ראַכע געגען זייערע בעדריקער. דעריבער האָבען זיי נאָר געשטרעבט צו ברענען און מאָרדען און צו פאַנגען רוימער און זיי צווינגען צו גלאַדיאַטאָרישע פעכ-טערייען אום אָפּצוצאָהלען זיי מיט דער זעלבער מטבע, מיט וועלכער די רוימער האָבען זיי געצאָהלט. און דעריבער, ווען ספּאַרטאַקוס האָט צו זיי גערעדט וועגען נעהמען זייער מאַרשרוט צו צפון, האָבען זיי ניט געוואָלט הערען.

אָנפאַנגס האָט דער סענאַט זיך געשעמט צו שיקען רוימישע לעגיאָנען געגען לומפּיגע שקלאַפען. אָבער ענדליך האָט ער זיך איבערצייגט, דאָס ער האָט צו טאָן מיט אַ מעכטיגען שונא, און ער האָט בעשלאָסען ערנסט צו קעמפען געגען ספּאַרטאַקוס'ן. דיזער האָט אין אַ קורצער צייט פיעלע שטעדט פערניכטעט און פערוואַנדעלט אין אַש ; צווישען דיזע זיינען אויך געווען די בעריהמטע שטעדט נאָלאַ און מעטאַפּאָנטוס. די פעסטונג טהוריום האָט ספּאַרטאַקוס בעצוואונגען און זי געמאַכט פיר זיין וואַפען־פּלאַץ מיט אַ גרויסען אַרסענאַל. ער האָט געמאַכט אַן אויפרוף צו אַלע שקלאַפען פון איטאַליען, און אין אַ קורצער צייט האָט זיך צוזאַמענגעקליבען אונטער זיין פלאַג אַן אַרמעע פון 100,000 מאַן. דער סענאַט האָט דאַן אַרויסגעשיקט צוויי רוימישע אַרמעען אונטער דער קאָמאַנדע פון די קאָנסולען (אין יאָהר 72 פ. קר.). דער שרעק פאַר ספּאַרטאַקוס'ן איז אַזוי גרויס געווען, דאָס אין יאָהר 71 פ. קר. האָט קיינער ניט געוואָלט זיך נאָמינירען פיר דאָס קאָנסול־אַמט און נעהמען אויף זיך די געפאַהר צו שטרייטען מיט דיזען העלד, הגם עס איז דעם קאַנדידאַט פאָרגעשטאַנען גרויסע עהרע אין פאַל פון נצחון.

ענדליך האָט קראַססוס, דער אונטער־קאָמאַנדיר פון סוללאַ'ן, בעשלאָ-סען אָנצונעהמען דאָס שווערע אַמט. פריהער פון אַלץ האָט ער געמאַכט אַ לאַנגען וואַל פון 7 מייל און האָט דערמיט אָפּגעשלאָסען די שקלאַפען, וואָס האָבען זיך פערזאַמעלט אין ברוטטיום, זיי זאָלען ניט קענען האָבען קיין קאָמוניקאַציאָן מיט דער איבריגער איטאַליען. אין דיזען אָרט איז פאָרגע-קומען אַ שרעקליכער בלוטיגער קאַמף. 12,000 פון פיינד זיינען געפאַלען אויף דעם שלאַכט־פעלד. נאָך דיזער נידערלאַגע האָט זיך ספּאַרטאַקוס צו-

ריקגעצויגען צום געבירג פון פעטעליום, אבער קראססום האט איהם ניט אפּ-
געלאזען און האט איהם פערפאלגט. דאָ איז עס איהם געלונגען מאכען א
פלוצלינגען אנגריף אויף די רוימער און זיי צוריקיאגען. אבער דיזער ער-
פאלג איז געווען אן אונגליק פיר די שקלאפען. זיי האבען אנגעהויבען צו
פיעל צו רעכנען אויף זייער מאכט, האבען קיין שלאכט ניט געוואלט אויס-
מיידען, און האבען אויפגעהערט צו פאלגען זייער פיהרער. אבער אויך
ספּארטאקום האט עס יעצט געפונען פיר נעטיג אין א שלאכט מיט די רוימער
אריינצוטרעטען. איידער די שלאכט האט זיך אנגעפאנגען האט ער געטויט

ספּארטאקום'ס טויט.

זיין פערד, און האט געזאגט דערביי: „וועל איך בעזיגען, וועל איך האבען פיעלע גוטע פערד, וועל איך בעזיגט ווערען, דאן ברויך איך נאָר קיין פערד ניט." דאן איז ער דער ערסטער אריינגעלאפען אין די שלאכט. ער האט גע-
וואלט קראססום'ן טויטען. אבער ער איז באלד דערשטאכען געוואָרען און איז געפאלען טויט.

זהר וועניג זיינען סערבליבען פון די שקלאפען. יעצט האבען זיי בע-
שלאסען צו נעהמען זייער מארשרוט צו צפון, אריבערצוגעהען איבער די אל-

פֿען און זיך צוריקקעהרען צו זייער פֿאָטערלאַנד, ווי זייער פיהרער ספֿאַר-טאַקוס האָט געפֿלאַנט. אָבער עס איז גווען צו שפֿעט. פֿאָמפֿעיוס האָט זיך גראַדע אומגעקעהרט פון שפֿאַניען און האָט זיי בעגעגענט אויף זייער וועג צו צפון און האָט זיי אַלע, 5,000 אין צאָהל, אַוועקגעלעגט. ספֿאַרטאַקוס האָט אין דיזען קריג געהאַנדעלט פיעל מענשליכער ווי די רוימער. אין רהעגיום האָט מען געפונען 3,000 רוימישע געפֿאַנגענע, וואָס ספֿאַרטאַקוס האָט ניט דערלאָזען זיי צו ערמאָרדען. גאַנץ אַנדערס האָט דער רוימישער סענאַט געהאַנדעלט. ער האָט קיין מיטלייד ניט געהאַט מיט די אונגליקליכע שקלאַ-פען, וואָס זייער איינציגער פערברעכען איז בעשטאַנען דאַרין, וואָס זיי האָ-בען געוואָלט געניםען מענשליכע פרייהייט. 6,000 שקלאַפען זיינען גע-קרייציגט געוואָרען אויף דעם וועג צווישען קאַפּוא און רוים. די זיגער זיי-נען פֿאַרבייגעגאַנגען מיט פריידען־געזאַנג דורך די אַלע תליות און קיינער האָט אַפילו אַ זיפץ ניט געטאָן אויף די ליידען פון אַזוי פיעלע אונגליקליכע. ווי ווייט גרוים דער שרעק פֿאַר ספֿאַרטאַקוס'ן איז געווען אין איטאַליען, קען מען אורטיילען דערפון, וואָס די מוטערס פלעגען שרעקען זייערע קינדער מיט די ווערטער: „ספֿאַרטאַקוס געהט!"

דאָס קאָנסולאַט פון פֿאָמפֿעיוס און קראַססוס. פֿאָמפֿעיוס איז יעצט געשטאַנען אויף דער שפֿיץ פון זיין גליק. זיבען יאָהר איז ער געווען אַוועק פון רוים. דאָס פֿאָלק האָט פיעל געהערט פון זיינע נצחונות, און האָט איהם געגעבען דעם טיטעל. „דער אונבעזיגבאַרער העלד". יעצט האָ-בען זיי איהם ערוואַרט מיט אונגעדולד. דעם 31טען דעצעמבער פון יאָהר 71 פ. קר. האָט ער געפייערט אַ זעהר גלענצענדען טריאומף. קראַססוס האָט נאָר געהאַט אייניגע אָוואַציעס. ער האָט אַפילו געשטריטען געגען 100,000 שקלאַ-פען, אָבער דער שטאָלץ פון רוים האָט ניט ערלויבט צו צייגען דער וועלט, דאָס דער זיג איבער די שקלאַפען איז אַזוי וויכטיג פיר זיי, דאָס זיי פרעהען זיך שטאַרק מיט דעם. אין פֿאָלגענדען יאָהר האָט יעדער פון ביידע קאָמאַנ-דירען, פֿאָמפֿעיוס און קראַססוס, געוואָלט ערוועהלט ווערען אַלס קאָנ-סול. פֿאָמפֿעיוס האָט נאָך ביז יעצט קיין אַמט ניט געהאַט, אויך איז ער צו יונג געווען דאָס קאָנסול־אַמט צו בעקליידען. דער סענאַט איז געווען געגען פֿאָמפֿעיוס'ן. די סענאַטאָרען האָבען געקענט צו גוט די עהרגייץ פון פֿאָמ-פֿעיוס'ן און זיינע געפעהרליכע פֿלענער. פֿאָמפֿעיוס האָט גוט געוואוסט, דאָס דער סענאַט איז איהם געגען, און האָט זיך דעריבער געווענדט צו דער פֿאָלקס־פֿאַרטיי, הגם ער איז געווען אַ שטרענגער אַריסטאָקראַט. דאָס פֿאָלק האָט געוואוסט פון זיינע העלדענטאַטען און האָט איהם פערגעטערט. דאָס

האָט קראַססוס גוט פערשטאַנען און דעריבער האָט ער פריהער איידער ער האָט אָנגעפאַנגען צו זוכען ביים פאָלק צונייגונג צו ערוועהלען איהם אַלס קאָנסול, געפרעגט ביי פּאָמפּעיוס'ן, אויב ער איז איינשטימיג איהם אַלס מיט־קאָנסול צו האָבען. פּאָמפּעיוס איז צופרידען געווען צו האָבען קראַססוס'ן אַלס קאָללעגע און זיי ביידע זיינען ערוועהלט געוואָרען אַלס קאָנסולען פיר דאָס יאָהר 70 פ. קר.

פאַר דער וואַהל האָט פּאָמפּעיוס פערשפּראָכען דאָס פאָלק צו נאָכגעבען אייניגע פאָדערונגען און האָט ווירקליך געהאַלטען וואָרט. ער האָט צוריקגעגעבען די פאָלקס־טריבונען זייער פריהערדיגע מאַכט, און האָט די צענזאָרען איבער־אַ־ניים געגעבען די קראַפט אויסצושליסען פון סענאַט מיטגלידער, וואָס זיינען ניט ווערט פיר וועלכעס עס איז פערברעכען אָדער שלעכטע אויפפיהרונג צו בעקליידען אַזאַ אַמט. אויך צו די שטעלען פון געשוואָרענע ריכטער האָט ער דאָס פאָלק מעהר צוגעלאָזען, ווי עס איז צוגעלאָזען געוואָרען פריהער. דיזע אַלע ענדערונגען פיר דאָס וואויל פון פאָלק האָט איהם אַזוי פּאָפּולער געמאַכט ביי דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי, דאָס עס איז איהם זעהר לייכט געווען ווערען אַליין הערשער אין רוים. אָבער ווען עס איז געקומען דער פּאַסענדער מאָמענט דיזעס צו פערווירקליכען, האָט ער ניט געהאַט דעם נעטיגען מוט דערצו און האָט מורא געהאַט פאַר די פאָלגען דערפון. ער האָט צולאָזען זיינע סאָלדאַטען, האָט איבערגעגעבען זיין אַמט, האָט זיך צוריקגעצויגען פון דעם עפענטליכען לעבען, און האָט זיך איבערגעגעבען צו אַ רוהיגען פּריוואַט־לעבען, וואַהרשיינליך מיט דער האָפנונג, דאָס מען וועט איהם אין גיכען צוריקרופען. און ער האָט זיך ווירקליך ניט גענאַרט מיט זיינע האָפנונגען.

דער קריג פון די זעע־רויבער (67 פ. קר.). די רוימער האָבען פערנאַכלעסיגט די ים־מאַכט זינט זיי האָבען בעזיגט קאַרטהאַגאָ און דעריבער זיינען זיי שוואַכער געוואָרען אויף'ן ים. זיי האָבען גערעכענט, דאָס יעצט, נאָך קאַרטהאַגאָ'ס פאַל, איז מעהר ניט צו פירכטען פאַר אַ ים־שונא, ווייל אַלע לענדער אַרום מיטעללענדישען מעער זיינען געווען אונטערוואָרפען אונטער די רוימער. אָבער אָנשטאָט קאַרטהאַגאָ און קאָרינטה האָט זיך אַ נייע מאַכט בעוויזען אויף'ן ים, דאָס זיינען געווען זעע־רויבער. זייערע הויפּט־פּונקטען זיינען געווען: ליציען, פּאַמפיליען און ציליציען. קיינמאָל האָט די זעע־רויבעריי ניט געבליהט אַזוי ווי דאַמאָלס. רייכע לייט, וואָס זיינען פעראָרימט געוואָרען, פערטריבענע פון זייער לאַנד, ענטלאָפענע שקלאַפען, אַריסטאָקראַטען, וואָס האָבען געהאַט אויף זיך פיעלע חובות,

אדער געפאלענע קויפלייט — דיזע אלע סארטען זיינען געווארען פיראטען (ים־רויבער) אום צו פערבעסערן זייער צושטאנד. דאס גאנצע מיטעלענדישע מעער איז געווארען אונזיכער צוליב די פיראטען. דער גאנצער צופיהר פון לעבענס־מיטלען פלעגט ארויינפאלען אין די הענט פון די זעע־רויבער. דעם רעסט פון דער רוימישער פלאטע האבען די פיראטען פערכאפט. פיעלע האפען־שטעדט פלענען אפטער בערויבט ווערען און זיינען מאנכמאל דורך פייער פערניכטעט געווארען. דער פראטאר, וואס איז געווען געזעצט פון די רוימער צו בעשיצען די האפען־שטעדט, פלעגט מאכען מיט די פיראטען יד אחת און צוזאמען מיט זיי בערויבען די איינוואוינער. אייניגע האבען דאס געלט, וואס די רעגירונג האט זיי געגעבען צו בעשיצען די שטעדט פון פיראטען, פערברויכט פיר זיך זעלבסט. די פיראטען פלעגען אפט כאפען געפאנגען א גרויסען אריסטאקראט און רוים האט געמוזט צאהלען שווערע געלט אום איהם אויסצוקויפען. אזוי זיינען צ. ב. יוליום צאזאר און קלאודיום ארויינגעפאלען צו די זעע־רויבער און מען האט פיר זיי געמוזט גרוים אויסקויף־געלט. אייניגע צעהנדליג יאהר האבען די פיראטען בעהערשט דאס מיטעלענדישע מעער פון גריכענלאנד ביז די עגיפטישע וואסערן.

דער קאנסול סערוויליום וואציא האט אפילו אין די יאהרען פון 78 ביז 75 פ. קר. די פיראטען געשלאגען אין א זעע־שטרייט און האט צושמעטערט זייער פעסטונג אין פאמפיליען, אבער ער האט זיי פערניכטעט. זיי האָּ בען זיך נאר איבערגעקליבען אין אנדערע וואסערן ארום דער אינזל קרעטא. דער פראטאר מארקום אנטאניוס האט פון זיי געכאפט א מפלה און איז אין גאנצען פון זיי געשלאגען געווארען. קווינטוס צאציליום מעטעלליום האט פון זיי אפגענומען די אינזל קרעטא, אבער דערמיט האט ער זייער מאכט ניט געבראכען. אין געגענטייל, זיי זיינען נאך פרעכער געווארען נאך דיזען פערלוסט. זיי האבען געשטערט דעם האנדעל אין אלע האפען־שטעדט, וואס זיינען געווען אונטער רוים'ס שוץ.

צו קעמפען געגען דיזער פלאג האט פאמפעיום אליין געשיינט צו זיין דער פאסענדסטער מאן. דער פאלקס־טריבון גאביניוס האט געמאכט א פאר־שלאג, דאס מען זאל פאמפעיום'ן איבערגעבען די קאמאנדע איבער דעם מיטעלענדישען מעער מיט דער פולער מאכט צו טאן אלץ, וואס ער וועט גענען פיר נעטיג, אום צו מאכען אן ענד צו די רויבעריין; דיזע מאכט זאל איהם געגעבען ווערען אויף דריי יאהר און מען זאל איהם געבען אן אר־מעע פון 120,000 פוס־גענהר, 4,000 רייטער, 500 שיפען, 25 אונטער־קא־

מאַנדירען מיט פּראֶטאָרישע עמטער, און אויסער דעם אַלעם זאָל מען איהם בעזאָרגען מיט 27 מיליאָן מאַרק געלט. דער סענאַט איז געווען געגען דיזען פאָרשלאַג, ווייל ער האָט געפונען, דאָס עס איז געפעהרליך פיר די רעפּובליק צו איבערגעבען אַן איינצעלנעם מענשען אַזאַ גרויסע מאַכט מיט אַזוי פיעל געלט־מיטלען אויף אַזאַ לאַנגע צייט. אָבער גאַביניוס האָט געהאַט דאָס פאָלק אויף זיין זייט און ער האָט זיין פאָרשלאַג דורכגעפיהרט.

פּאָמפּעיוס האָט זיין אויפגאַבע גלענצענד ערפילט. ער האָט אַיינגע־טיילט דאָס געביט, וואו מען האָט איהם איבערגעגעבען צו אויסרייניגען די פּיראַטען, אין דרייצעהן בעצירקען, אין יעדען בעצירק האָט ער אַריינגעזעצט

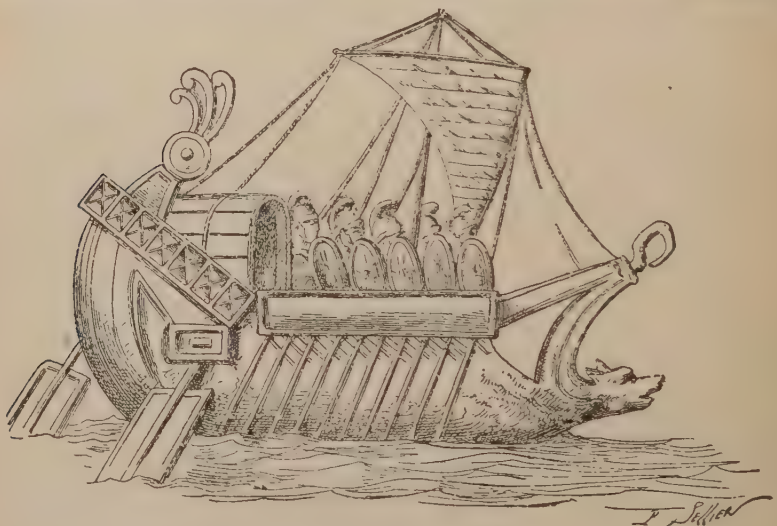

רוימישעס קריג־שיף.

אַן אונטער־קאָמאַנדיר און האָט יעדען געגעבען אַ שטרענגען בעפעהל צו פאַנגען אַלע פּיראַטען־שיפען אין זיין געגענד. אין אַ קורצער צייט פון 40 טעג איז עס איהם געלונגען אָפּצורייניגען פון פּיראַטען דעם מערב־טייל פון מיטטעללענדישען מעער, אַזוי דאָס דער צופיהר פון געטריידע צו רוים איז געוואָרען פריי און זיכער. נאָכדעם האָט ער די אַלע רויבער אין מזרח־טייל פון מיטטעללענדישען מעער צוזאַמענגעטריבען, האָט זיי געצוואונגען צו אַ שלאַכט, אין וועלכער ער האָט זיי אין גאַנצען בעזיגט. די אונטערוואָר־פענע פּיראַטען האָט ער געגעבען קאָלאָניעס אין מיטען לאַנד און זיי זיינען געוואָרען רוהיגע אַקערבויער.

פאמפעיום איז נאך געווען בעשעפטיגט אין ציליציען צו מאכען דאָרט נעטיגע אָרדנונגען. דערווייל האָט אויסגעבראָכען א נייער קריג מיט מיטהראדאטעס'ן און פאמפעיום האָט בעקומען די אויבער־קאמאנדע איבער דער ארמעע אויף מיט אן אונבעשרענקטער מאכט.

דער דריטער מיטהראדאטישער קריג (74—64 פ. קר.). איידער מיר פאנגען אן די געשיכטע פון דעם דריטען מיטהראדאטישען קריג, געפינען מיר פיר נעטיג צו זאָגען נאך א פאָאָר ווערטער וועגען דעם צווייטען. דער לענאט (געזאנדטער) לוציוס לוציניוס מורענא, וועלכען סוללא האָט איבערגעלאָזען אין אזיען אלס פראָ־פראָטאָר, האָט אָנגעפאנגען א קריג מיט מיטהראדאטעס'ן. אלס אורזאך האָט ער אָנגעגעבען, דאָס מיטהראדאטעס האָט ניט איבערגעגעבען קאפפאדאָציען צום דאָרטיגען קעניג, ווי רוים האָט עס געפאָדערט. די גרונד־אורזאך אָבער איז געווען די גיריגקייט נאך רייכטום און רויב. מיטהראדאטעס איז געווען געצוואונגען צו קעמפען און מוראנא האָט געכאפט א מפלה; אָבער ער האָט זיך מיט דיזען זיג ניט בענוצט און האָט קאפפאדאָציען איבערגעגעבען צו וועמען רוים האָט געהיסען.

שפעטער האָט מיטהראדאטעס זיך פערשאפט א גרויסארטיגע גוט דיספילינירטע ארמעע, וועלכע איז בעשטאנען פון 100,000 פוס־סאלדאטען און 16,000 רייטער, דערצו האָט ער נאך ערהאלטען אייניגע שיפען פון דיזעם־רויבער, און מיט דיזע קרעפטען האָט ער אָנגעפאנגען א שטרייט מיט רוים. אָנפאנגס איז איהם גוט גענאנגען. ער האָט בעזיגט דעם קאנסול קאָטטא און האָט בעלאגערט די פעסטונג ציציקוס, וועלכע איז געבליבען טרייצו די רוימער. אָבער דא האָט איהם דער קאנסול לוקוללוס זיין גאנצע ארמעע פערניכטעט. אין יאָהר 72 פ. קר. האָט מיטהראדאטעס געהאט נאך א שרעקליכע נידערלאגע, און ער האָט געמוזט ענטלויפען צו זיין איידים, דעם קעניג טיגראנעס פון ארמעניען. די רוימער האָבען געפאָדערט פון טיגראנעס'ן ער זאל זיין שוואר ארויסגעבען. דיזער האָט עס אָבער ניט געוואלט טאָן. דאן איז לוקוללוס מיט זיין ארמעע געגאנגען נאך ארמעניען טיגראנעס'ן צו בעשטראָפען. ביי טיגראנאצערטא האָט לוקוללוס בעזיגט דעם קעניג פון פאָנטוס אין יאָהר 69 פ. קר. אלס אָבער ער האָט געוואלט ווייטער אין ארמעניע אריינדרינגען, האָבען זיינע סאלדאטען זיך ענטזאגט צו געהן, ווייל עס איז זיי אויסגעקומען צו געהן איבער הויכע בערג בערעקט מיט שנעע. זיי האָבען בעשלאָסען זיך צוריקקעהרען נאך זייער הויים. נ־אדזיינען אין דער ארמעע געווען סאלדאטען, וואס האָבען געדינט אונטער פלאק־

קום'ן און פימבריא'ן, וועלכע זיינען געווען בעוואוסטע בונטאַוושטשיקעס. לוקוללוס האָט זיך געמוזט צוריקציהען נאָך קליין־אזיען. דער סוף פון דיזען פעלד־צוג איז געווען, דאָס פאַנטוס און ארמעניען זיינען וויעדער אָפּגע־פאַלען פון די רוימער, און דער פעלד־צוג האָט זיי קיין גוטע רעזולטאַטע: ניט געבראַכט.

דיזער ניט גלענצענער פעלד־צוג האָט צוגעגעבען קראַפט צו לוקוללוס'עם נעגנער אין רוים האָט איהם ארונטערגעזעצט פון זיין שטעלע אלס קריגס־קאַמאַנדיר. זיינע פיינד זיינען מעהרסטענס געווען פון די ריטער. זייער האָס צו איהם איז איבערהויפט געווען דערפאַר, וואָס ער האָט זייענדיג אין קליין־אזיען אָפּגעשאַפט די גרויסע פראַצענטען, וואָס דאָס פאַלק האָט געמוזט צאָהלען צו די שטאַטהאַלטער פיר די גרויסע שטייער און שטראָפען, וואָס סוללא האָט אויך זיי ארויפגעלעגט, און וועלכע זיי זיינען אין קיין פאַל ניט געווען אין שטאַנד צו צאָהלען. און וויל דיזע שטאַטהאַלטער און אנדערע בעאַמטע זיינען געווען אלע פון דעם ריטער־שטאַנד, דעריבער זיינען זיי אזוי שטארק אויפגעבראַכט געווען אויף לוקוללוס'ן, און האָבען געטאָן אלץ, וואָס מעגליך איז, איהם צו שטירצען, און האָבען איבערגעגעבען די פיהרונג פון דעם קריג צום קאָנסול מ א נ י ו ס א צ י ל י ו ס ג ל א ב ר י א (67 פ. קר.).

גלאַבריא איז באַלד געוואָרען דער שטאַטהאַלטער פון קליין־אזיען, ער האָט אָבער געהאַלטען פיר שווער און געפעהרליך גלייך דעם קריג אנצופאַנגען אין די לענדער פון דעם טייך אייפראַט (פרת). דעריבער האָט דער טריבון גאיוס מאניליוס געמאַכט דעם פאַרשלאַג, מען זאָל איבערגעבען צו פאָמפּע־יוס'ן די קאַמאַנדע איבער דער ארמעע, וואָס איז געשיקט געוואָרען נעגען מיטהראַדאַטעס'ן. דורך דעם גליקליכען אויסגאַנג פון דעם קריג מיט די זעע־רייבער און דורך ציצעראָ'ס גלענצענדע רעדע איז דער פאַרשלאַג אָנגענומען געוואָרען און פאָמפּעיוס האָט ערהאַלטען דעם בעפעהל צו איבערנעהמען די קאַמאַנדע איבער דאָס מיליטער, וואָס איז געווען בעשטימט צו קעמפען גע־גען מיטהראַדאַטעס'ן, דעם קעניג פון פאָנטוס.

פאָמפּעיוס'ן איז ניט שוער געווען דעם זיג איבער מיטהראַדאַטעס'ן צו געווינען. מיטהראַדאַטעס האָט געהאַט די מעגליכקייט ארויסצושטעלען גע־גען די רוימער א מאַכט פון ניט מעהר אלס 33,000 מאַן. פאָמפּעיוס איז בעפאַלען דיזע מאַכט אין איין נאַכט און האָט זי כמעט אין גאַנצען פערניכ־טעט. שפעטער האָט פאָמפּעיוס אין דיזען אָרט געגרינדעט די שטאָדט נ י ק א פ א ל י ס. נאָך דיזער מפלה האָט מיטהראַדאַטעס שוין מעהר ניט געוואָגט אַריינצוגעהן אין א קאַמף מיט די רוימער. ער איז גלייך נאָך דעם

זיג ענטלאָפען נאָך ארמעניען, אבער האָט זיך צוריקגעצויגען פון דאָרט אין דעם אינערען טייל פון באָספּאָראָנישען רייך, וויל ער האָט געהערט, דאָס טיגראָנעס האָט פערשפּרעכען א גרויכע בעלוינונג צו דעם, וואָס וועט איהם בריינגען זיין (מיטהראדאטעס'עס) קאָפּ. פּאָמפּעיוס האָט ניט געוואָלט זיך יאָגען נאָך מיטה־אדאטעס'ן, און האָט זיך געוענדעט געגען טיגראָנעס'ן. די־זער אבער האָט זיך פרייוויליג אונטערגעגעבען צו די רוימער, וויל ער האָט מורא געהאט, דאָס זיין זוהן וועט איהם אוועקשטויסען פון טראָן מיט דער הילף פון די רוימער. די בעדינגונגען, וואָס די רוימער האָבען פּאָרגעשלאָגען אום פרידען צו שליסען, זיינען געווען האָרט פיר טיגראָנעס'ן. ער האָט גע־מוזט צאָהלען די רוימער 6,000 טאָלענטען קריג־קאָסטען און זיך ענטזאָגען פון אלע אייגענומענע ערטער, אויסער ארמעניען.

יעצט האָט זיך פּאָמפּעיוס געוומען צו פערפאָלגען מיטהראדאטעס'ן. ער איז געגאַנגען ביז די קאווקאזישע בערג, אבער דא האָט ער עמוזט אויפגע־בען זיין פלאַן. מיטהראדאטעס האָט אָנגעפאַנגען אין דער שטאָדט פּאָנטיקא־פּאָאום מאכען שטאַרקע פּאָרבערייטונגען צו מלחמה. אבער זיינע אונטער־טאַנען זיינען שוין מיד געוואָרען פון דעם לאַנגען קריג און האָבען ניט גע־וואָלט מעהר שלאָגען זיך, אפילו זיין אייגענער ליבלינגס־זוהן פ א ר נ א־צ ע ס איז אויפגעשטאַנען געגען איהם. די שטאָדט פּאָנטיקאפּאָאום, וואו מיטהראדאטעס האָט אָנגעהויבען צו מאכען זיינע פּאָרבערייטונגען צום קריג, האָט זיך פּאראיניגט מיט די רעבעלען. מיטהראדאטעס איז געוואָרען געפאַנ־גען פון זיינע אייגענע סאָלדאטען, און ער איז געווען געצוואונגען צו בעטען גנאָדע פון זיין אייגענעם זוהן. דיזער אבער האָט דאָס איהם ענטזאָגט, און ער איז געווען געצוואונגען צו טרינקען דעם בעכער מיט גיפט, ווי ער האָט פריהער זיינע פרויען געגעבען גיפט (63 פ. קר.). מיטהראדאטעס'עס מוט און וויל־ענס־קראפט איז צו בעוואונדערן. אפילו אין דער צייט, וועו ער איז ge־וועו געצוואונגען צו ענטלויפען פון די רוימער, האָט ער זיך אומגעטראָגען מיט א פלאַן רוים צו פערניכטען. אבער די אומשטענדען פון יענער צייט זיי־נען געווען געגען אזעלכע פלענער. קליין־אזיען האָט זיך געמוזט אונטערוואר־פען אונטער די רוימישע מאכט.

פּ א מ פּ ע י ו ס א י ן ס י ר י ע ן (64—62 פ. קר.). אלס פּאָמפּעיוס האָט זיך פון קאווקאז צוריקגעקעהרט נאָך פּאָנטום, אום צו מאכען אָרדנונג אין סיריען, וואו די פערהעלטניסען זיינען געווען זעהר פערפּאָנטערט צוליב די שטרייטען אין קליין־אזיען. אין סיריען האָט דאמאלס געהערשט א נ ט י א־כ ו ס א ז י א ט י ק ו ס. זיין מאכט איז אבער געווען נאָר א פאלשער גלאנץ,

ווייל די ווירקליכע הערשער אין דעם לאַנד זיינען געווען די אידען, די בערו-
אינען אין די אַראַבישע נאַבאַטעער. אויסער דעם האָבען פיעלע פון די הער-
שאפטען פון סיריען רייך זיך בעטייליגט אין דעם שטרייט צווישען דעם
קעניג טיגראַנעס פון אַרמעניען און די רוימער. און דאָס איז אויך די אורזאַך,
וואַרום פאַמפּעיוס האָט זיך אַריינגעמישט אין די סיריש אָנגעלעגענהייטען.
דער רעזולטאַט דערפון איז געווען, דאָס פאַמפּעיוס האָט גאַנץ סיריען פער-
וואַנדעלט אין א רוימישע פראָווינץ. ער האָט פעראייניגט פאַנטום מיט
ביטהיניען און זיי פערוואַנדעלט אין א רוימישע פראָווינץ. אייניגע קע-
ניגרייכען אָבער האָט ער גלאַזט עקסיסטירען אלס בעזונדערע הערשאפטען,
ווי קאַפּפאַדאָציען, גאַלאַטיען, אייניגע פריסטער־הערשאפטען און פריי-
שטעדט.

מערקווירדיג איז, דאָס ווען אלע פעלקער פון סיריען און קליין־אזיען
האָבען זיך אונטערוואָרפען אונטער די רוימער אָהן יעדען ווידערשטאַנד,
האָבען זיך די אידען פיר קיין פאַל ניט געוואלט אונטערוואַרפען אונטער דעם
רוימישען יאָך. צווישען די אידען אין פאַלעסטינא זיינען דאַמאַלס געווען
צוויי פּאַרטייען: די צ ד ו ק י ם און די פ ר ו ש י ם. אין דער צייט,
ווען פאַמפּעיוס איז געווען אין סיריען, איז געווען א שטרייט צווישען צוויי
ברידער פון די מאַקאַבעער, הירקאַנוס און אריסטאָבולוס. די פרושים הא-
בען געוואלט, דאָס הירקאַנוס, דער עלטערער ברודער, זאל זיין קעניג, און
די צדוקים האָבען בעסער געוואלט האָבען דעם אינגערען אריסטאָבולוס אלס
קעניג. די בייד פּאַרטייען האָבען זיך געוענדעט צו פאַמפּעיוס'ן ער זאל
די זאַך אונטערזוכען און אויסגעבען זיין אורטייל. פאַמפּעיוס האָט אַרויס-
געגעבען זיין אורטייל, דאָס הירקאַנוס, דער עלטערער, זאל בלייבען קעניג.
די צדוקים זיינען אָבער ניט צופרידען געווען מיט פאַמפּעיוס'ס אורטייל און
האָבען געמאַכט אן אויפּשטאַנד אין ירושלים. דאָס האָט געצוואונגען פאַמ-
פּעיוס'ן צו בעלאַגערן ירושלים פיר צווייי חדשים, ביז ער האָט בעזיגט
די שטאָדט און אַרויפגעזעצט הירקאַנוס'ן אויף'ן טראָן אלס א פירסט אָפ-
הענגיג פון רוים. דערביי האָט ער צושטערט די מויערן פון ירושלים, און
האָט א גרויסען טייל פון פאַלעסטינא אָפּגענומען פון די אידען און צוגע-
געבען צו סיריען, וועלכע איז שוין געווען דאַמאַלס א רוימישע פראָווינץ.

אזוי זיינען אלע נעפאַהרען, פאר וועלכע רוים דאָס געהאַט צו פירכטען,
אריבער אָהן צופליכט אנשטרענגונג פון איהר זייט. דאָס גלייך איז געווען
וואָס אלע שטערונגען האָט רוים ניט בעדארפט אָפּראַמען מיט איין מאָל,
נאָר אייניגוויין. דער קריג מיט מיטהראַדאַטעס'ן און מיט די זעע־רויבער

האָט פערגרעסערט די רוימישע אימפּעריע. כמעט גאַנץ מערב־אַזיען ביז דעם טייך אייפראַט איז געווען אונטערוואָרפען אונטער רוימישע הערשאַפט.

די פערשווערונג פון קאַטילינאַ'ן. אין דעם זעלבען יאָהר, ווען פּאָמפּעיוס האָט בעזיגט כמעט גאַנץ מערב־אַזיען, האָט זיך אין רוים זעלבסט אָנגעפאַנגען אונטער דער אַריסטאָקראַטישער פּאַרטיי אַ בעוועגונג, וועלכע האָט געשיינט צו זיין זעהר געפעהרליך פיר די רוימישע פערפאַסונג, פיר די רעפּובליק און פיר די גאַנצע אימפּעריע. מיר האָבען שוין פריהער דערמאָהנט, ווי ווייט דער לוקסוס האָט זיך פערברייטערט אין די רוימישע אַריסטאָקראַטישע פאַמיליעס. דורך זייער שווענדעריי זיינען זייערע שולדען געוואַקסען צו אַזעלכע גרויסע סומעס, וואָס עס איז שווער זיך פאָרצושטעלען. אַזוי, צום ביישפּיל, ווערט בעריכטעט, דאָס דער בעריהמטער גאַיוס יוליוס צאָזאַר האָט זיך פערשולדיגט אויף 39 מיליאָן מאַרק, פון וועלכע ער האָט אַ גרויסען טייל אויסגעגעבען אויף פערשיידענע פערגניגענס, וואָס ער האָט פערשאַפט דעם פאָלק, אום צו געווינען זייער צונייגונג. אונטער די דאָזיגע פערגניגענס איז אויך געווען דאָס פעכטען. ער האָט אַרויסגעשטעלט 320 פּאָאָר פעכטער אין גילדערנע ריסטונגען. מאַרקוס אָמיליוס סקאַורוס דער אינגערער האָט אויסגעבויט פיר דאָס פאָלק אַ טהעאַטער פיר 60,000 צושויער מיט 360 מאַרמאָרנע זיילען, מיט 3,000 בראָנזענע סטאַטועס. אַפילו די קלייניגקייטען אין דעם טהעאַטער, וואָס זיינען כמעט אין גאַנצען איבריג געווען און האָבען כמעט צו גאָרניט געדינט, האָבען בעטראָפען איבער 171,000 מאַרק. דיזעס טהעאַטער איז געווען בעשטימט נאָר פיר די צייט, וואָס דער גרינדער איז געווען אין אַמט. נאָכדעם האָט מען דאָס גאַנצע געביי אַרונטערגעוואָרפען.

עס פערשטעהט זיך פון זעלבסט, דאָס זעהר וועניגע פאַמיליעס אין רוים זיינען געווען אין שטאַנד צו שווענדען אַזוי פיעל געלט פיר אַזעלכע צוועקען. און ווען די אומשטענדען האָבען געפאָדערט פון אַנדערע ניט אַזעלכע רייכע פאַמיליעס צו מאַכען גרויסע אויסגאַבען פיר דאָס פאָלק מיט דעם צוועק דורך דעם ערוועהלט צו ווערען צו אַ גרויסען אַמט, ווי דאָס אַמט פון שטאַטהאַלטער אָדער קריגס־קאָמאַנדיר, האָבען זיי געמוזט זיך פערשולדיגען. אָבער זייערע שולדען זיינען געווען אַזוי אונגעהייער גרויס, דאָס אַלע זייערע רויבערייען און געלט־אויספּרעסונגען אין דער קורצער צייט פון זייער אַמט האָבען זיי ניט געקענט דעקען. דיזער אויפשטאַנד האָט אַרויסגערופען דאָס געזעץ פון רופוס'ן, דאָס דער יעניגער אַדעלמאַן, וואָס האָט אויף זיך מעהר פון 2,000 דענאַרען חובות, האָט קיין רעכט ניט ערוועהלט צו ווערען צום סענאַ-

טאַר־אַמט. אום זיך צו בעפרייען פון זייערע שולדען האָבען זיי זיך ניט געשעמט דורכצופיהרען א געזעץ, דאָס דריי־פערטל פון זייערע שולדען זאָלאָן אָפּגעמאַכט ווערען, אזוי דאָס זיי זאָלען נאָר צאָהלען 25 פּראָצענט, דאָס הייסט א פערטל פון זייערע שולדען. דיזער טרויעריגער אומשטאַנד איז עס געווען די אורזאַך, וואָס האָט ארויסגערופען די „פערשווערונג פון קאַטאַלינא'ן".

קאַטילינא איז געבאָרען געוואָרען אין יאָהר 102 פ. קר. פון א פּאַטריציישער פאַמיליע. זיין יוגענד האָט ער פערבראַכט אין אַלערליי אויסגעלאַסענהייטען אוּן הולטייסטוואָס. זיין נאַנצעס פערמעגען האָט ער גיך גע'פּטר'ט, און האָט באַלד אָנגעהויבען צו מאַכען שולדען, וועלכע האָבען אין א קורצער צייט דערגרייכט אזא שטופע, דאָס, ווי שלאָסער דריקט זיך אויס, ער האָט מעהר מורא געהאַט פאַר זיינע גלויביגער (קרעדיטאָרען) אלס פאַר די ריכטער אוּן פאַר דעם שטאַאַט. דעריבער איז ער געווען אייניער פון די בעסטע אוּן אייפריגסטע צוהעלפער פון סולאָ'ן ביי דער קאָנפיסקירונג פון די רייכטימער אוּן פערטרייבונג פון רייכע בירגער, אונטער וועלכע עם האָבען זיך געפונען פיעלע, וואָס זיינען געווען קאַטילינא'ס גלויביגע. אין יאָהר 68 פ. קר. איז ער ערוועהלט געוואָרען פּראָטאָר, אוּן אין יאָהר 67 האָט ער בעקומען די פּראָווינץ אפריקא צום רעגירען אוּן האָט באַלד דאָרט אָנגעפאַנגען אזוי אונפערשעמט צו רויבען, דאָס די אייגנוואוינער האָבען עס ניט געקענט מעהר אריבערטראָגען אוּן האָבען אַרייַנגעבראַכט א קלאַגע אויף איהם אין סענאַט. דיזע קלאַגע האָט איהם געהינדערט צו ערוועהלט ווערען אין יאָהר 64 צום קאָנסול־אַמט. דאַמאָלס האָט ער זיך אין געהיים פערבונדען מיט נאָך אזעלכע שארלאַטאַנעס ווי ער, מיט דעם צוועק צו ערמאָרדען די ערוועהלטע קאָנסולען אוּן אַליין ווערען קאָנסול מיט דער מאַכט פון מיליטער. זיין אונטערנעהמען איז איהם אָבער ניט געלונגען. דאָן האָט ער אלע מיטלען אָנגעוואָנדט צו ערוועהלט ווערען אלס קאָנסול אין יאָהר 63. אָבער ער איז אויך דאָן דורכגעפאַלען. אוּן דעריבער האָט ער בעשלאָסען מאַכען א פערשווערונג אומצושטירצען די גאַנצע רוימישע עקסיסטירענדע רעגירונג אוּן ווערען זעלבסט־הערשער אין רוים. דער גרויסער היסטאָריקער מאָממזען רעכענט, דאָס אין דיזער פערשווערונג האָט אויך יוליוס צאָאַר געהאַט א געוויסען אָנטייל. זיין צוועק דערביי איז געווען אומצושטירצען זיין שטאַרקען פיינד פאָמפּעיוס'ן אוּן אויך די מאַכט פון סענאַט צו פערניכטען, אום ער זאָל נאָכדעם קענען אַרייַנכאָפּען אין זיינע הענט די לייצעם פון דער רעגירונג. די מיטהעלפער פון קאַטילי־

נא'ן האָבען געהאַט זייערע אייגענע אינטערעסען אין אויסזיכט, נעמליך — זיך צו בעפרייען פון זייערע אונגעהייערע שולדען דורך קאָנפיסקירען די רייכטימער פון די רייכע בירגער. „עס האָבען זיך געפונען גענוג לייט", זאָגט מאָממזען, „אַפילו פון דער גרויסער אַריסטאָקראַטיע, וואָס האָבען נאָר געוואַרט אויף אַ סיגנאַל אום צו בעפאַלען די בירגערליכע געזעלשאַפט, ווי אַ רויבער־באַנדע, אום דורך רויב צוריקצוקריגען די פערשווענדעטע פער-מעגענס".

די צאָהל פון די מיטגלידער פון דעם געהיימען בונד איז געווען איבער 400. אויסער דעם האָט ער געהאַט אָנהענגער אין פיעלע שטעדט פון אי-טאַליען. אויך האָט דער בונד געקענט רעכנען אויף דעם אָנטייל פון פיעלע פון דער אויסגעלאַסענער יוגענד, ווייל אַ גרויסער טייל פון זיי איז געווען אַיינגעטונקט אין שולדען. צום גליק פון רוים האָט זיך ציצעראָ, וועלכער איז דאַמאָלס געווען קאָנסול, זיך דערוואוסט פון דער פערשווערונג. ער האָט זיך דערוואוסט, דאָס קאַטילינאַ האָט אויסגעאַרבייט אַ פּלאַן די שטאָדט רוים אין פערשיידענע טיילען אונטערצוצינדען, די פאָרנעהמסטע סענאַטאָ-רען ערמאָרדען און דאַן ווערען זעלבסטהערשער מיט דער הילף פון דעם מי-ליטער, וואָס זיין מיטהעלכער מאַנליוס, אַ געוועזענער פעלד־קאָמאַנדיר אונטער סוללאַ'ן, האָט אין עטרוריען געזאַמעלט פיר דיזען צוועק. פריהער פון אַלעס האָט קאַטילינאַ בעשלאָסען צו ערמאָרדען דעם קאָנסול ציצעראָ, וועלכער איז געווען זיין גרעסטער פיינד. ציצעראָ האָט זיך וועגען דעם דער-וואוסט אין דער צייט, און איז געווען גענוג פאָרזיכטיג. ער האָט בערופען אַ ספּעציעלע זיצונג פון די סענטאַטאָרען און האָט זיי קלאָר געמאַכט, וואָס דאָ פּלאַנעוועט זיך. דערביי האָט ער געהאַלטען אַ שטורמדיגע רעדע, פון וועלכער קאַטילינאַ איז געוואָרען אַזוי אויפגעציטערט, דאָס ער איז ענט-לאָפען פון רוים און איז אַוועק אין לאַגער פון מאַנליוס'ן.

דאַן האָט ציצעראָ גענומען שטרענגע מיטלען דעם בונד צו דערשטי-קען. ער האָט בעקומען ריכטיגע בעווייזען געגען פיעלע פון די פערשווערער, וואָס זיינען נאָך געווען אין שטאָדט, און האָט דעם סענאַט איבערצייגט דער פערשווערונג פון קאַטילינאַ'ן אומצושטירצען די יעצטיגע רעגירונג. אונ-טער די פערשווערער, וואָס זיינען געווען אין שטאָדט, זיינען אויך געווען ל ע נ ט ו ל ו ס און צ ע ט ה ע ג ו ס, צוויי הויפּט רעדעלפיהרער פון דעם בונד. דיזע זיינען באַלד אַרעסטירט געוואָרען און זיינען צום טויט פעראורטיילט געוואָרען, ווייל די בעווייזען געגען זיי זיינען געווען זעחר קלאָר. די הינריכטונג פון די צוויי רעדעלפיהרער האָט געהאַט אַ גרויסע

ווירקונג אויף די פערשווערער, און אַפילו דאָס מיליטער, וואָס איז געזאַ-מעלט געווען אין עטרוריען צו דעם צוועק, האָט אָנגעהויבען צו פערנאַנדער-געהן און עס איז געבליבען דערפון אַ זעהר קליינע צאָהל. מיט דיזען רעסט פון מיליטער האָט קאַטילינאַ געוואָלט אַריבער אין גאַלליען, אָבער איז באַלד פערשפּאַרט געוואָרען פון דער רוימישער אַרמעע אין אַן ענגען טאָל, וואָס איז געווען אַרומגערינגעלט מיט הויכע בערג. דאָרט איז ער געצוואונגען געווען צו שטרייטען מיט די רוימער און זיין ביסעל חיל איז אין גאַנצען פערניכטעט געוואָרען. קאַטילינאַ זעלבסט האָט זיך אַריינגעוואָרפען אין גאַנצען פייער פון קאַמף אום דערשאָסען צו ווערען און ניט אַריינפאַלען לעבעדיגערהייד אין די הענט פון שונא, און ער איז געפאַלען אין דיזער שלאַכט.

אין אַ קורצער צייט נאָך דעם, ווי די פערשווערונג אין רוים איז אַיינגע-שטילט געוואָרען, איז פּאָמפּעיוס צוריקגעקומען פון זיין פעלד־צוג. זיין נאָ-מען איז אַזוי גרויס געווען, דאָס אַלע פּאַרטייען האָבען איהם געוואָלט האָבען אויף זייער זייט. פּאָמפּעיוס האָט אָבער ניט געקענט בעשליסען, צו וועלכער פּאַרטיי ער זאָל זיך אָנשליסען, און דעריבער זיינען אַלע פּאַר-טייען געבליבען אונפריינדליך צו איהם, און מעהר פון אַלע די סענאַטאָרען־פּאַרטיי. עס איז געווען לייכט צו זעהן, דאָס ער שטרעבט צו ווערען אַליין הערשער, און עס וואָלט איהם געוויס ניט שווער געווען דאָס צו דערגריי-כען, ווען ער וואָלט געווען געהאַנדעלט מעהר ענטשלאָסען. וועניגסטענס האָבען פיעלע גערעכענט, דאָס ער וועט בלייבען ביי זיין שטעלע אַלס מי-ליטער־קאָמאַנדיר. ער האָט אָבער אַנדערס געהאַנדעלט. ווי ער איז נאָר אין איטאַליען אָנגעקומען, האָט ער באַלד דאָס מיליטער פערנאַנדערגעלאָ-זען; ער האָט נאָר געבעטען די סאָלדאַטען צוריקקומען נאָך רוים אָנטייל נעהמען אין זיין טריאומף־צוג. אַלס דער סענאַט האָט זיך דערוואוסט, דאָס פּאָמפּעיוס האָט דאָס מיליטער פערנאַנדערגעלאָזען, האָט ער פריי אָפּ-געאָטעמט, האָט פערלאָרען די מורא, וואָס ער האָט געהאַט פאַר פּאָמפּע-יוס'ן, און באַלד האָט דער הערשזיכטיגער פּאָמפּעיוס דערפיהלט ווי אָהנמעכ-טיג ער איז.

די הויפּט־געגנער פון פּאָמפּעיוס'ן זיינען געווען, אויסער קראַסוס'ן און לוקוללוס'ן, מ אַ ר ק ו ס ט ו ל ל י ו ס צ י צ ע ר אָ און מ אַ ר-ק ו ס פּ אָ ר צ י ו ס ק אַ ט אָ. ציצערא איז געבאָרען געוואָרען אין יאָהר 106 פ. קר. אויף אַ לאַנד־גוט אין אַרפּינום. זיינע עלטערן האָבען געהערט צו אָנגעזעהענע ריטער־פאַמיליעס. אין זיין פריהעסטער יוגענד איז ער צו-

זאמען מיט זיין ברודער קווינטוס געקומען אין רוים, וואו ער האָט זיך פערפאָלקאָמט, אונטער דער לייטונג פון גריכישע געלעהרטע, אין דער רעדע־קונסט. אַ ביסעל שפּעטער האָט ער געשטודירט יוריספּרודענץ אונטער דער לייטונג פון פּאָנטיפעקס (כהן גדול) און פילאָזאָפיע אונטער דעם עפּיקורעער פאָדרוס און דעם סטאָאיקער דיאָדאַטוס. די רעדעס, וואָס ער האָט געהאַל־טען צום פערטיידיגען פּובליוס קווינטוס און אַ יאָהר שפּעטער אין דעם פּראָצעס פון סעקסטוס ראָסציוס פון אַמעריאַ, האָבען איהם אַ גרויסען נאָ־מען געמאַכט. זיין איבערגעבענהייט צום שטודירען האָט איהם זעהר אָפּ־געשוואַכט און ער האָט געמוזט אונטערנעהמען אַ רייזע נאָך אַטהען. דאָ האָט ער זיך בעפריינדעט מיט טיטוס פּאָמפּאָניוס אַטטיקוס, האָט געהערט אייניגע פילאָזאָפען, און איז נאָכדעם געגאַנגען נאָך רהאָדוס (אַן אינזעל אין גריכענלאַנד). דאָרט האָט ער גענומען אונטערריכט ביי אַ סטאָאיקער און ביים בעריהמטען רעדנער מאָ לאָן. אין יאָהר 75 פ. קר. איז ער ערוועהלט גע־וואָרען קוואָסטאָר אין סיציליען. אום צו געווי־נען די פריינדשאַפט פון פּאָמפּעיוס'ן, האָט ער פערטיידיגט דעם פאָרשלאַג פון מאַנליוס'ן, וועגען וועלכען מיר האָבען פריהער גערעדט. זיין אויפטרעטען געגען דער פערשווערונג פון קאַ־טילינאַ'ן האָט איהם פערשאַפט די ליבע פון פאָלק, און ער איז דעריבער אין יאָהר 63 פ. קר. ערוועהלט געוואָרען אַלס קאָנסול מיט גרויס עהרע. די אונטערדריקונג פון קאַטילינישען אויפשטאַנד האָט איהם פערשאַפט דעם נאָמען „דער פאָטער פון פאָטערלאַנד". אָבער אין דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי האָט ער געהאַט זעהר פיעלע געגנער. דיזע פּאַר־טיי האָט איהם ניט געקענט פערצייהען, וואָס ער האָט הינגעריכטעט פינף אָנהענגער פון קאַטילינאַ'ן, ניט פרעגענדיג די שטימע פון פאָלק. מיט דיזען האַס פון דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי האָט זיך פּאָמפּעיוס בעדינט אום פּטור צו ווערען פון דעם פערהאַסטען פערטרעטער פון דער סענאַטס־פּאַרטיי, פון ציצעראָ'ן.

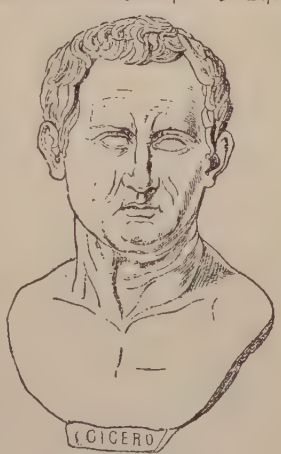

טולליוס ציצעראָ.

מ אַ ר ק ו ס פּ אָ ר צ י ו ס ק אַ ט אָ איז געווען אַן אור־עניקעל פון דעם בעוואוסטען קאַטאָ צענזאָריוס, און ער איז געווען, ווי זיין זיידע, אַ מענש מיט אַ האַרטען, שטרענגען כאַראַקטער. ער איז געווען זעהר בעגייס

טערט מיט דער לעהרע פון דער פילאזאפיע פון די סטאאיקער, און מיט
יין זיטליכען ערנסטען לעבען האט ער זיך אלע מיה געגעבען צו פער-
וירקליכען די פרינציפען פון דיזער לעהרע. אונפעהיג צו פערשטעהן דעם
אנג פון דער געשיכטע אין זיין לאנד, האט ער מיט אלע כחות זיך פעסט-
עהאלטען אן די זינקענדע רוימישע רעפובליק. די רעפובליקאנישע פריי-
הייט איז געווען זיין העכסטער פאליטישער אידעאל. ער איז אבער געווען

לוקוללוס.

אזוי בלינד, דאם ער האט ניט געזעהן, דאם די רוימישע פערפאסונג ענט-
האלט שוין אין זיך אלע סמנים פון א מאנארכיע.

מעהר פיינדליך צו פאמפעיוס'ן איז געווען לוקוללוס, וועלכער האט
געמוזט איבערגעבען זיין אמט אלס קאמאנדיר צו פאמפעיוס'ן אין דער
צייט פון דעם קריג מיט מיטהראדאטעס'ן. אלס לוקוללוס האט זיך צוריק-

געקעהרט אין רוים האָט ער זיך אין גאַנצען ענטזאַגט פון עפענטליכען פּאָ-
ליטישען לעבען און האָט זיך איבערגעגעבען צום פּריוואַט־לעבען און צו
געניסען די פרוכט פון זיין אונגעהייערען רייכטום. נאָך דער אייננעהמונג
פון ט י ג ר אַ נ אָ צ ע ר ט אַ האָט ער אַזוי פיעלע אוצרות בעקומען, דאָס
ער האָט געקענט פּאָרטזעצען דעם קריג אָהן אַ שום הילף פון שטאַאַט. ער
האָט געפיהרט אַזאַ רייכעס לעבען, דאָס קיינער האָט איהם ניט געקענט
איבערשטייגען. אין רוים האָט לוקוללוס אויף זיין רעכנונג געמאַכט אַזעל
כע טייערע, רייכע גערטנער און פּאַרקען, וועלכע אַפילו די גערטנער אוי
פּאַרקען פון די שפּעטערדיגע קעניגען אין רוים האָבען ניט געקענט אי
בערשטייגען. זיינע פּאַלאַצען זיינען געווען בעצירט מיט די טייערסטע
געמעלדעס. אויף זיינע מאָהלצייטען האָט ער אַזוי פיעל געלט פערשווענדט
דאָס זיי האָבען געדינט פיר אַ ביי שפּיל פון פערשווענדעריי. די טייערסטע
און זעלטענסטע מאכלים פון דער גאַנצער וועלט זיינען געווען אימער בי
לוקוללוס'עס טיש. מען האָט געמאַכט ספּעציעלע טייכען און קאַנאַלען אוי
דאָרט צו האַלטען די טייערסטע פישען, וואָס מען האָט געברויכט צו זיי
נע מאָהלצייטען. ער האָט פיעלע פרוכטען אייגעפיהרט אין אייראָפּאַ
וועלכע זיינען ביי איהם ניט געוואַקסען דאָ, אום צו געברויכען זיי צו זי
קיך, ווי צום ביישפּיל קאַרשען (וויינשעל) און אַנדערע פרוכטען, וועלכ
האָבען געוואַקסען נאָר אין קליין־אַזיען.

אין גרונד גענומען האָבען אַלע געגנער פון פּאָמפּעיוס'ן וועניג, זעה
וועניג געקענט טאָן געגען איהם. ניט קאַטאָ מיט זיינע פעראַלטעטע, אוי
פּראַקטישע רעפּובליקאַנישע געזינונגען, ניט ציצעראָ, וועלכער האָט נאָ
געקענט שען רעדען, אָבער האָט זעהר וועניג פערשטאַנען ווי צו האַנדלע
אויך ניט קראַססוס און לוקוללוס, וועלכע האָבען זיך דורך ספּעקולאַציאָן ג
שאַפען גרויסע רייכטימער און דורך דעם אויך אַ גרויסען איינפלוס, האָב
געקענט שאַדען די פּאָפּולאַריטעט פון פּאָמפּעיוס'ן. אָבער דאָך האָבען
מיט זייערע פעראייניגטע קרעפטען פיעל געווירקט, דאָס ער זאָל ניט קענ
דערגרייכען זיין ציל צו ווערען זעלבסטהערשער. פּאָמפּעיוס האָט אַזוי פי
גערעכענט אויף זיין פּאָפּולאַריטעט, דאָס ער האָט געהאָפט צו ווערען זעלבס
הערשער אָהן דער הילף פון מיליטער. אָבער ער האָט זיך באַלד איבערצייג
דאָס ער האָט געהאַט אַ גרויסען טעות אין דעם. ער האָט דאַן בעשלאָס
צו מאַכען נייע פערבינדונגען. דאָ האָט ער אָבער בעגעגענט אַ ניי
זעהר שטאַרקען קאָנקורענט. דיזער קאָנקורענט איז געווען דער מעכטיג
י ו ל י ו ס צ אַ ז אַ ר.

8) די צייט פון יוליוס צאֶזאַר.

גאַיוס יוליוס צאֶזאַר, וועלכער איז געווען דער גרעסטער זשעניע צווי-
שען אַלע רוימישע קריגס־קאָמאַנדירען און שטאַאַטסמענער, איז געבאָרען גע-
וואָרען אין יאָהר 99 פ. קר. אין רוים פון אַ זעהר פאָרנעהמער אַלטער פּאַט-
ריצישער פאַמיליע. זיין יוגענד האָט ער פערבראַכט צוגלייך מיט אַלע
יונגע מענשען פון רייכען שטאַנד פון יענער צייט. „אויך ער", זאָגט

גאַיוס יוליוס צאֶזאַר.

מאָממזען, „האָט געטרונקען פון בעכער פון דעם מאָדע־לעבען דעם שוים
צוזאַמען מיט די העפען (הייווען). ער האָט זיך געפּוצט נאָך דער לעצטער
מאָדע, האָט געשריבען פערזען, האָט רעציטירט און דעקלאַמירט, און אי-
בערהויפּט האָט ער פערשטאַנען די קונסט פון יענער צייט צו באָרגען גרויסע
סומעס געלט צו פערשווענדען און קיינמאָל ניט בעצאָהלען. דאָך איז זיין
קערפּער אימער געווען פריש, זיין גייסט און זיינע געפיהלען אימער לע-

בעריג. אין פעכטען האָט איהם קיינער ניט געקענט איבערטרעפען. ער איז אויך נעווען א זעלטענער שווימער. דיזע קונסט האָט איהם א מאָל גערעטעט זיין לעבען ביי אלעקסאַנדריען. די אונגעווענלעכע שנעלקייט, מיט וועלכער ער פלעגט אימער בעווענגען דאָם מילִיטער, וואָס איז געווען אונטער זיין קאָמאַנדע, האָט יעדען ערשטוינט. אין דיזער הינזיכט איז ער געווען א גרויסער קאָנטראַסט צו פאָמפעיוס'ן, וועלכער פלעגט מאכען זיינע בעווענגונגען זעהר לאַנגזאַם. אויך זיין גייסט איז געווען אונגעווענלעך. זיין גערעכטנים איז געווען אונפערגלייכלעך. ער איז געווען אין שטאַנד פערשיידענע גע-שעפטען צו פיהרען און צו פערהאַנדלען אין דער זעלבער צייט און איינדרינ-גען אין אלע איינצעלהייטען פון יעדען געשעפט בעזונדער".

אויך האָט איהם ניט געפעהלט קיין האַרץ. צו זיין מוטער אורעלִיא און צו זיין טאָכטער יוליא האָט ער אימער געצייגט די רייגסטע פערעהרונג און די עהרלִיכסטע צונייגונג. ער איז געווען א גרויסער פיינד פון אידעאַלִיזם און פאַנטאַזיעס. אין זיין יוגענד האָט ער ליב געהאַט לידער, וויין און ליבע, אָבער דיזע זאַכען האָבען ניט אַריינגעדרונגען ביז אין זיין אינערלִיכעס ווע-זען. צאַזאַר איז געווען דורכאוים א רעאַלִיסט (ד. ה. ער האָט אַנגענומען זאַכען, ווי זיי זיינען) און א שכל־מענש. אָבער ווי קלוג ער האָט געפֿאַנט זיינע אונטערנעהמונגען און ווי פערגינפטיג ער האָט בעטראַכט אלע מעגלי-קייטען, האָט ער דאָך געפיהלט, דאָם אין אלע זאַכען אין דער וועלט מוז דאָם גליק, ד. ה. דער צופאַל, טאָן דאָם בעסטע, און דעריבער האָט ער זיך זעהר אָפט פערטרויט דעם שיקזאַל און מיט גרויס גלייכגילטיגקייט זיין פער-זאָן געשטעלט אין שפיל.

ביז 30 יאָהר האָט צאַזאַר געפיהרט א לעבען זעהר עהנלִיך צום לעבען פון אלע אריסטאָקראַטען פון זיין צייט. ער האָט געהערט צו דער פאַרטיי פון מאַריוס'ן און דעריבער האָט ער אין דער צייט, וועו סוללא האָט אַנגע-פאַנגען צו פערפאָלגען דיזע פאַרטיי, פערלִאָזען רוים און האָט אַנטייל גע-נומען אין דעם שטרייט פון סערווילִיוס'ן געגען די אריסטאָקראַטיע. נאָך סול-לא'ס טויט האָט ער זיך אומגעקעהרט אין רוים. ער האָט זיך אָבער דא-מאָלס נאָך ניט גענוג זיכער גענפיהלט פון סוללא'ס פאַרטיי, און האָט דערי-בער וויעדער פערלִאָזען רוים און איז געקומען נאָך אַזיען. אויך דיזע רייזע האָט ער בעזוכט די אינזעל רהאָדוס, וואו ער האָט זיך פערפאָלקאָמט אין דער רעדנער־קונסט ביי דעם בעריהמטען רעדנער מאָלאָן. דאָם שיף, אויף וועלכען ער איז נעפאָהרען, איז אריינגעפאַלען צו די זעע־רויבער און ער האָט געמוזט בעצאָהלען 50 טאַלענטען אויסלעז־נעלט. ער האָט זיך אָבער

שפּעטער מיט זיי אָפּגערעכענט און האָט זיי געבראַכט אונטער זיין מאַכט. אַלס ער איז צוריקגעקומען אין רוים האָט ער אָנגעפאַנגען די אַמט־קאַריערע. ווי נאָר ער האָט בעקומען עטוואָס מאַכט אין זיינע הענט, האָט ער באַלד געהייסען צוריק אויפשטעלען די סטאַטוע פון מאַריוס'ן, וועלכע סוללאַ האָט אומגעשטירצט. דערמיט האָט ער עפענטליך געצייגט זיין צונייגונג צו דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי.

אין יאָהר 60 פ. קר. האָט צאֶזאַר בעקומען די שטעלע פון פּראָ־פּראָ־טאָר און די פערוואַלטונג פון דעם יענזייטיגען שפּאַניען. דאָ האָט ער זיך אַזוי בערייכערט, דאָס ער איז אין שטאַנד געווען צו בעצאָהלען זיינע גרויסע שולדען און עס איז איהם נאָך פיעל געלט איבערגעבליבען. ער האָט זיך דאָ אַליין אויסגעצייכענט מיט זיין זיג איבער די לוסיטאַניער און האָט בעקומען דאָס ערסטע מאָל דעם לאָרבער־קראַנץ. אין נעכסטען יאָהר, אַלס ער איז געקומען נאָך רוים, האָט מען איהם געוואָלט מאַכען אַ טריאומף־צוג, אָבער ער האָט זיך ענטזאַגט דערפון. אַזוי האָט איהם געפּאַסט, אום עס זאָל איהם לייכטער זיין צו קריגען דאָס אַמט פון קאָנסול, און פון דיזען אַמט צו דערגרייכען זיין וואונש צו ווערען זעלבסטהערשער. ער איז ווירק־ליך ערוועהלט געוואָרען צום אַמט פון קאָנסול. זיין מיט־קאָנסול איז געווען ביבולוס, אַ גאַנץ אונפעהיגער מענש. צאֶזאַר האָט געקענט דעריבער הער־שען אַליין אָהן שום שטערונג פון זיין מיט־קאָנסול. זיין קאָנסולאַט האָט מען דאַמאָלס וויציג בעצייכענט אַלס דאָס קאָנסולאַט פון גאַיוס יוליוס און פון צאֶזאַר (צוויי קאָנסולען אין איין פּערזאָן).

דאָס נעכסטע ציל, צו וועלכען צאֶזאַר האָט געשטרעבט, איז געווען, ער זאָל בעקומען די מאַכט איבער דאָס מיליטער אויף אַ לאַנגע צייט. די־זעס, האָט ער גוט פערשטאַנען, קען ער אַנדערס ניט דערגרייכען סיידען ער זאָל זיך פערבינדען מיט פּאָמפּעיוס'ן. די פאָלקס־פּאַרטיי איז אַפילו געווען אויף זיין זייט, אָבער דאָס האָט יעדער געקענט זעהן און פערשטעהן, דאָס נעבען פּאָמפּעיוס'ן קען ער שפּילען נאָר אַ צווייטע ראָלע. איהם איז עס ווירקליך געלונגען צו געווינען פּאָמפּעיוס'ן צו אַרבייטען מיט איהם צוזאַמען פיר געוויסע צוועקען. פּאָמפּעיוס איז צו איהם צוגעשטאַנען, ווייל ער האָט געהאָפט אייניגע זאַכען צו דערגרייכען, אין וועלכע צאֶזאַר האָט איהם צוגעזאָגט זיין הילף. ווייל אָבער צו דערגרייכען זייערע צוועקען האָבען זיי בעדאַרפט האָבען זעהר גרויסע סומעס געלט, ערסטענס אום צו האַלטען אין אָפּהענגיגקייט די פאָלקס־פיהרער, און צווייטענס אום די סענאַטאָרען אויף זייער זייט צו געווינען, האָבען זיי געפונען פיר נעטיג צוציהען צו זייער

בונד אויך דעם רייכען קראַססוס, און איהם פערשפּרעכען צו טיילען די הער-
שאַפט צוגלייך מיט צאַזאַר'ן און פּאָמפּעיוס'ן. אין יאָהר 60 פ. קר. איז
געשלאָסען געוואָרען דער ערסטער טריאומוויראַט, ד. ה. דער בונד פון דריי
מענער: פּאָמפּעיוס, צאַזאַר און קראַססוס. עס פערשטעהט זיך פון זעלבסט,
דאָס דיזער בונד איז ניט בעשטעטיגט געוואָרען ניט פון שטאַאַט ניט פון
געזעץ. עס איז איינפאַך געווען א געהיימע פערבינדונג צווישען די דריי
מענער, וועלכע האָבען איינער דעם אַנדערען פערשפּראָכען שטיצע אין פאַל
וועז עס וועט נעטיג זיין. אַלס די רוימער האָבען עטוואָס דערשמעקט פון
דיזען געהיימען בונד, האָט עס די מעהר פערשטענדיגע פון זיי די אויגען
געעפענט אויף די צוקונפט פון רוים. וואַרף האָט דעם טריאומוויראַט בע-
טיטעלט מיט דעם נאָמען: „די דרייקעפּיגע שרעקליכע חיה", ציצערף האָט
איהם א נאָמען געגעבען: „דער בונד פון די טיראַנען". אָבער די מאַכט פון דיזע
דריי פערזאָנען איז געווען אזוי גרוים, דאָס זיי האָבען קיין מורא ניט געהאַט
פאַר אַלע זייערע געגנער. ניט קאַטאָ מיט זיינע רעפובליקאַנישע אידעאַלען, ניט
ציצערף מיט זיין וואונדערבאַרער רעדענס־קראַפט האָבען געקענט עטוואָס טאָן
צו שאַדען דיזען טריאומוויראַט. די רעפובליק האָט דעריבער געמוזט פאַלען,
ווי באַלד אייגער פון די דריי וועט בעקומען זיין איבערגעוויכט איבער די אנדע-
רע צוויי. דאָס צאַזאַר וועט זיין דער אייגער, וואָס וועט קריגען דאָס איבער-
געוויכט איבער די אַנדערע צוויי פון בונד, איז לייכט געווען פאָרויסצו-
זעהן, וויל דיזער איז געווען פיעל העכער אין פערשטאַנד און אויך אין
אַנדערע הינזיכטען פון די איבריגע.

אָנפאַנגס איז דער בונד נעגרינדעט געוואָרען ניט אום צו דערגרייכען
די מאַאַרכישע מאַכט, נאָר יעדער פון דעם בונד האָט געהאַט זיינע פער-
זענליכע אינטערעסען, וועלכע ער האָט געוואָלט דערגרייכען מיט דער הילף
פון זיינע חברים. קראַססוס האָט געזוכט רייכטום, צאַזאַר האָט געוואָלט בע-
קומען די מאַכט איבער דער אַרמעע אויף א לאַנגע צייט און אויף א לע-
גערען טערמין א שטאַטהאַלטער־שטעלע; פּאָמפּעיוס האָט נאָר פערלאַנגט
דורכפיהרען, דאָס דער סענאַט זאָל בעשטעטיגען די אייניריכטונגען, וואָס ער
האָט אייניגעפיהרט אין אזיען, און דאָס מען זאָל פערטיילען שטיקער ערד
אין אזיען פון די לענדער, וואָס ער האָט דאָרט אייניגענומען, צו זיינע סאָלדא-
טען, וואָס האָבען געדינט אונטער זיין קאָמאַנדע און האָבען אייניגענומען יעניע
לענדער. אום צו צייגען דעם רוימישען פאָלק, דאָס ער האָט ניט אין אויסזיכט
זיינע אייגענע אינטערעסען, האָט צאַזאַר פאָרגעשלאָגען אייניגע גזעזען,
וועלכע פּאָמפּעיוס האָט געוואונשען דורכצופיהרען. דער ערסטער פאָרשלאָג

איז געווען, דאָס מען זאָל צוטיילען צו 26,000 אָרימע בירגער, איבערהויפּט צו די געוועזענע סאָלדאַטען אין דער אַרמעע פון פּאָמפּעיוס'ן, שטיקער ערד פון דעם לאַנד, וואָס געהערט צום שטאַאַט אין איטאַליען אַרום קאַפּואַ, ווי אויך צו בעשטעטיגען די אַיינאָרדנונגען, וואָס פּאָמפּעיוס האָט געמאַכט אין אַזיען אין דיזער הינזיכט. דער אַנדערער פאָרשלאַג איז געווען, דאָס מען זאָל די שטייער־פּעכטער אין אַזיען אַרונטערנעהמען אַ דריטעל פון דער סומע, וואָס זיי זיינען געווען פערפליכטעט צו צאָהלען צו דער רוימישער רעגירונג פיר דאָס רעכט צו זאַמלען די שטייערן און אָפּצאָהלונגען פון יענע אַיינוואוינער. דער סענאַט איז געווען געגען אַלע פאָרשלאָגען פון צאֶזאַר'ן און בעזונדערס האָט ער מיט גרויס פייער געקעמפט געגען דיזע פאָרשלאַגען. קאַטאָ האָט מיט זיין אייפער און זיינע שאַרפע ווערטער צאֶזאַר'ן פון געדולד אַרויסגעבראַכט, און דיזער האָט בעפוילען מען זאָל קאַטאָ'ן אין געפענגנים אַוועקפיהרען. דאַן האָבען זיך אייניגע סענאַטאָרען אויפגעהויבען און האָבען געזאָגט, דאָס זיי ווילען צוזאַמען מיט קאַטאָ'ן געהען אין געפענגנים, ווייל זיי זיינען דורכאויס איינפערשטאַנען מיט איהם אין דיזער פראַגע. צאֶזאַר האָט געפונען פיר נעטיג נאָכצוגעבען אין דיזען מאָמענט, אָבער ווירקליך נאָר פיר איין מאָמענט. געגען דער רוימישער פערפאַסונג (קאָנסטיטוציאָן) האָט צאֶזאַר בעשלאָסען ניט צו אַכטען אויף דעם בעשלוס פון סענאַט און האָט די זאַך פאָרגעבראַכט פאַר די פאָלקס־פערזאַמלונג. דאָס איז געווען דאָס ערסטע ביישפּיל פון דיזען סאָרט אין דער רוימישער געשיכטע און דיזעס האָט קלאָר געוויזען, דאָס צאֶזאַר האָט וועניג אַכטונג פיר די געזעצען פון רוים, ווען עס האַנדעלט זיך וועגען אַ פראַגע, וואָס איז געגען זיין וואונש. אין דער פאָלקס־פערזאַמלונג איז דער פאָרשלאַג דורכגעגאַנגען מיט אַ גרויסער מאַיאָריטעט, ווייל די געוועזענע סאָלדאַטען פון פּאָמפּעיוס'ן האָבען געשטימט פיר איהם. הגם דער צווייטער קאָנסול, ביבולוס, וועלכער האָט פערטרעטען די סענאַט־פּאַרטיי אין דיזער פערזאַמלונג, איז געווען געגען דעם.

נאָך דעם יאָהר פון צאֶזאַר'ס קאָנסולאַט האָט ער ערהאַלטען פון סענאַט די שטעלע פון אַן אויפזעהער איבער שאָסעען און וועלדער, אָנשטאָט וואָס אַנדערע קאָנסולען פלעגען בעקומען שטעלעס פון שטאַטהאַלטער. דאָס האָט דער סענאַט געטאָן אום זיך נוקם צו זיין אָן איהם פיר די בעליידיגונג, וואָס ער האָט פערשאַפט דעם סענאַט מיט די פאָרשלאַגען, וועלכע ער האָט דורכגעפיהרט מיט דער הילף פון דער פאָלקס־פערזאַמלונג געגען דעם געזעץ און געגען דעם ווילען פון סענאַט. צאֶזאַר אָבער איז ניט גע-

וועג דער מאן, וואס זאל זיך נישט זיין אין פּנים. ער האט אין דיזען פאל געגומען די זעלבע מיטלען און דעם זעלבען וועג, וועלכע ער האט שוין איינמאל מיט ערפאלג בענוצט. ער האט נעמליך פערראפען א פאלקס־פער־זאמלונג און האט דורכגעפיהרט, דאס מען האט איהם בעשטימט אלס שטאטהאלטער אין די פראווינצען פון אויבער־איטאליען און אילליריען. דיזע פראווינצען האט איהם די פאלקספערזאמלונג איבערגעגעבען צו רעגירען אויף פינף יאהר געגען דעם געזעץ, וועלכעס האט געפאדערט, דאס די שטאטהאלטער זאלען נאר אויף אין יאהר בעשטימט ווערען. דער סענאט איז געווען אהנמעכטיג עטוואס צו טאן דאגעגען. און דעריבער אלס צאזאר האט פערלאנגט, מען זאל איהם איבערגעבען א צווייטע פראווינץ צום פערוואלטען, האט דער סענאט זיך געאיילט איהם זיין וואונש נאכצוגעבען, אום ניט צו דערלאזען ער זאל דאס דורכפיהרען דורך די פאלקס־פערזאמלונג און דערמיט אונטערגראבען די אויטאריטעט פון סענאט. דערביי האט דער סענאט געהאט אן אויסזיכט צו פּטור ווערען פון איהם אין רוים, וויל ער, דער סענאט, האט געהאלטען פיר בעסער איהם צו האלטען וויטער פון רוים, וואו ער איז געווען צו געפעהרליך פיר די סענאט־פּארטיי. די שטאטהאלטערשאפט אין גאלליען האט איהם פערשאפט דאס, צו וואס ער האט געשטרעבט, נעמליך: בעריהמטהייט און סאלדאטען.

איידער צאזאר האט פערלאזען רוים. האט דער טריאומוויראט געזאנגט דאפיר, דאס אלע זייערע נעגנער אין דער סענאט־פּארטיי זאלען ערווי־טערט ווערען פון רוים. זיי האבען צו דיזען צווועק בענוצט פ ו ב ל י ו ס ק ל א ד י ו ס, וועלכער איז אדאפּטירט געווארען פון א פלעבאיישער פאמיליע, און האט דעריבער געהאט די מעגליכקייט און דאס רעכט צו ערווהלט ווערען אלס פאלקס־טריבון. דיזער קלאדיוס איז געווען א שרעקליכער שונא פון ציצעראָן, דערפאר, וואס דיזער האט איהם א מאל פערפאלגט פיר מחלל זיין דעם הייליגען פרויען־יום־טוב, וועלכער איז געווען בעוואוסט אונטער דעם נאמען „דער יום טוב פון די גוטע געטער". דעריבער האט קלאדיוס גערן אנגענומען דעם פארשלאג פון צאזאר'ן אנצוואוענדען אלע מיטלען ציצעראָן פון רוים צו פערטרייבען. אלס פאלקס־טריבון האט קלאדיוס געמאכט א פארשלאג, דאס יעדער בעאמטער, וואס וועט פעראורטיילען א רוימישען בירגער צום טויט אהן דער צוישטימונג פון פאלק, זאל אלע זיינע בירגער־רעכטען פערלירען, זיינע גיטער זאלען קאנפיסקירט ווערען און ער זעלבסט זאל פון לאנד פערטריבען ווערען. מיט דיזען פארשלאג האט ער נאר נעציילט געגען ציצעראָן, וועלכער האט פעראורטיילט צום

טויט פינף מענשען, וואס זיינען געווען פערמישט אין קאטילינא'ס פערשווערונג, נאר מיט דער איינשטימונג פון סענאט, אהן בעראטונג מיט דעם פאלק. ווייל קלאדיוס האט זיך בעליבט געמאכט ביים פאלק דורך געזעצען, וועלכע ער האט דורכגעפיהרט צום בעסטען פון דער דעמאקראטישער פארטיי און פון דער ארימער קלאס, דעריבער איז איהם אויך ניט שווער געווען דורכצופיהרען דאס גזעזיז, וועלכעס איז געווען געריכטעט געגען ציצעראן. דער „פאטער פון פאטערלאנד" האט געמוזט פערלאזען זיין פאטערלאנד און געהן אין גלות נאך טהעססאלאניק, און זיין פאלען צו די פיס פון פאמפעיוס'ן אין בעטען איהם וועגען שוץ האבען איהם ניט געהאלפען. ער איז פערטריבען געווארען אין גלות און זיין הויז און גוט זיינען צושטערט געווארען.

אויך פון קאטאן'ן האט מען זיך לייכט בעפרייט, ווייל ער איז געווען פון די הויפט־געגנער פון טריאומוויראט. מען האט איהם געגעבען א זעהר ניט בכבוד'ע בעשעפטיגונג. נעמליך: אייגזומאהנען פון קעניגרייך ציפערן די אייגקונפטען, וואס דער קעניג פון דיזער אינזל האט איבערגעלאזען אין זיין צוואה צו די רוימער.

פאמפעיוס האט זיך באלד ארומגעזעהן, דאס קלאודיוס'עס מאכט איז געווארען צו שטארק און געפעהרליך פיר דעם טריאומוויראט. ער איז געווארען דער גאנצער הערר אין רוים. די בריטע שיכטען פון פאלק, אר־בייטער און פרייגעלאזענע, האבען בעטראכט דעם מוטיגען טריבון אלס זייער רעטער פון זייער גערדיקטער לאגע. קלאדיוס האט זיך ארומגערינגעלט מיט א בעוואפענטער מאכט און איז אזוי מעכטיג געווארען, דאס דער סענאט האט נאר ניט געקענט טאן גענגען אלע זיינע שטרעבונגען. דער סענאט האט געמוזט קוקען און שווייגען, ווי די טריבונען רויבען. ער האט געמוזט בעשטעטיגען פיר עמטער די פערזאנען, וואס די טריבונען האבען ער־וועהלט, און צושטימען צו די רעכטען, וואס זיי האבען אימער מעהר און מעהר צוגעטיילט צו זייערע אנהענגער. פאמפעיוס האט זיך יעצט איבער־צייגט, דאס קלאודיוס, דורך וועלכען'ס קראפט ער האט געהאפט זיין ציל צו דערגרייכען, איז יעצט פיעל שטארקער פון איהם. אלס דער יונ־גער טיגראנעס האט געקויפט פון קלאדיוס'ן זיין פרייהייט פיר א געווויסע סומע געלט, האט פאמפעיוס געגעבען בעפעהלען צום פראטאר איבער־א־נייס צו פאנגען טיגראנעס'ן און בריינגען איהם צוריק נאך רוים. דאן האט זיך אנגעפאנגען א שטרייט צווישען דעם פראטאר און קלאדיוס'ן, און דער פראטאר איז בעזיגט געווארען. דאס האט געמאכט אן אפענע שנאה צווי־

שען פּאַמפּעיוס'ן און קלאָדיוס'ן, און יענע האָבען אָנגעהויבען מורא צו האָבען אין אָפּענע פּלעצער צו ערשיינען. פּאַמפּעיוס'עס הויז איז געווען אייניגע מאָל בעלאָגערט פון קלאָדיוס'עס אָנהענגער מיט דעם צוועק איהם צו ערמאָרדען.

אָבער אָלם קלאָדיוס האָט זיך אויפגעהויבען געגען צאָזאָר'ן און האָט געוואָלט אָפּשאָפען די געזעצען, וואָם דיזער האָט דורכגעפיהרט, האָט דער טריאומוויראַט בעשלאָסען מיט אָלע קרעפטען צו ארבייטען געגען איהם און זיי איז עס געלונגען צו ווירקען, דאָם ער זאָל מעהר ניט ערוועהלט ווערען אָלם טריבון. ציצעראָ'ס פרייַנד האָבען דאַמאָלם געפרוּבט מאַכען א פּאָר שלאָג מען זאָל איהם צוריקרופען פון זיין פערבאַנונג, אָבער קלאָדיוס האָט אויך דאָן, וועהרענד ער איז געוואָרען אוים טריבון, געהאַט די מאַכט מיט דער הילף פון זיינע בעוואָפענטע באַנדעס, ניט דערלאָזען דעם צוריקקעהר פון ציצעראָ'ן. דער נייער טריבון, וואָם איז ערוועהלט געוואָרען אָנשטאָט קלאָדיוס'ן, א נ נ י ו ס מ י ל א, האָט געמאַכט נאָך אַמאָל דעם פּאָרשלאָג אין דער פאָלקס־פערזאַמלונג, מען זאָל ציצעראָ'ן צוריקרופען פון זיין פערבאַנונג, אָבער עס איז געוואָרען דאַמאָלם א שטאַרקער שטרייט אין דער פאָלקס־פאַרטיי זעלבסט. איין טריבון איז ערשלאָגען געוואָרען און פיעלע אַנדערע זיינען פערוואונדעט און געטויט געוואָרען. ענדליך האָט פּאַמפּעיוס אויך אייניגעשטימט, מען זאָל ציצעראָ'ן צוריקרופען, און דאַמאָלם האָט די פאָלקספערזאַמלונג בעשלאָסען איהם ערלויבען צו קומען אין רוים. אָבער נאָכדעם איז דיזעס געוואָרען א נייע קוועלע פון אונרוהען, וועלכע האָבען דער רעפובליק פיעל שאָדען געבראַכט.

פּאַמפּעיוס האָט זיך לעבערליך געמאַכט מיט זיין אויפפיהרונג אין דיזער צייט פון אונרוהען. ער איז אַמאָל געווען אויף דער זייט פון די אַריס־טאָקראַטען און אַמאָל אויף דער זייט פון די דעמאָקראַטען. ער האָט קיין מאָל ניט געטאָן א גאַנצע זאַך, ער האָט זיך ניט געהאַלטען, ווי צאָזאַר, ביי א געווישען פעסטען פּלאַן, נאָר ער האָט זיך געוואָרפען פון איין זייט אויף די אַנדערע. דערפון האָט זיין אָנזעהן און אויטאָריטעט זעהר פיעל געליטטען. אום זיין נאַמען צוריק אויפצוהייבען, האָט ער בעשלאָסען צוזאַמען מיט קראַססוס'ן ערוועהלט צו ווערען צום קאָנסולאַט פון יאָהר 65 פ. קר., אום דאָן פון דאָם נייַ צו קריגען פּראָווינצען און טרופּען. צאָזאָר האָט זיי געהאָלפען צו דערגרייכען זייער ציל, וויַיל ער האָט נאָך געברויכט מעהר צייט זיין מאַכט צו בעפעסטיגען, אום זיין ציעל צו דערגרייכען. אָלע דריי מענער פון טריאומוויראַט האָבען זיך פערזאַמעלט אין ל ו ק ק א, אין עטרו־

ריען, זיי האָבען דאָ בענייט זייער בונד און האָבען בעשלאָסען, דאָס צאָזאָר זאָל פערבלייבען אויף נאָך פינף יאָהר שטאָטהאַלטער אין גאַלליען, און צו פאָמפּעיוס'ן און קראַססוס'ן איז דאָן פערשפּראָבען געוואָרען די פערוואַלטונג פון רייכע פראָווינצען.

ציצעראָ און פיעלע אַנדערע סענאַטאָרען האָבען גוט פערשטאַנען און האָבען קלאָר געזעהן, וואָס דער סוף וועט דערפון זיין, אָבער זיי האָבען אויפגענעבען די האָפנונג צו זיין אין שטאַנד עטוואָס צו טאָן געגען דעם טריאומוויראַט. פאָמפּעיוס און קראַססוס זיינען אונגעשטערט ערוועהלט געוואָרען אַלס קאָנסולען פיר דאָס יאָהר 55 פ. קר. און זיי האָבען ערהאַלטען די גענוינשטע פראָווינצען צום רעגירען. פאָמפּעיוס האָט ערהאַלטען שפּאַניען און אפריקא, קראַססוס האָט ערהאַלטען די רייכע סיריען און עגיפּטען. אויסער דעם האָט מען זיי איבערגעגעבען דעם אויבערבעפעהל אויף דאָס מיליטער פיר די פראָווינצען אויף גאַנצע פינף יאָהר. די צאָהל פון די טרופּען, וואָס מען האָט זיי פערשפּראָכען צו געבען, איז ניט גענוען בעשטימט, דיזע האָט געמעגט זיין אזוי גרוים, ווי זיי וועלען געפינען פיר נעטיג צו זייערע צוועקען. דערביי איז אָבער קיין צייט ניט בעשטימט גענוארען, וועו די טרופּען זאָלען פערלאָזען איטאַליען און זיי פאָלגען צו זייערע בעשטימטע ערטער. אויף צאָזאָר האָט ערהאַלטען די גענוינשטע פערלענגערונג פון זיין אויבערבעפעהלס־אמט. די אלע, וואָס זיינען גענוען גענגען דיזער בעשטימונג, זיינען פערטריבען גענוארען פון דער פערזאַמלונג.

נאָך דעם, ווי דאָס יאָהר פון קאָנסולאַט־אמט האָט זיך געענדיגט, איז קראַססוס אוועק אין זיין פראָווינץ. פאָמפּעיוס אָבער איז פערבליבען אין רוים אום דאָ צו שטעהען אָן דער שפּיץ פון דער רעגירונג, און די געשעפטען אין דער פראָווינץ האָט ער דורך לעגאַטען (געזאַנדטע) בעזאָרגט. אזוי באלד, ווי קראַססוס איז געקומען אין סיריען, האָט ער אָנגעפאַנגען א קריג מיט די פאַרטהיער, ווייל זיי האָבען זיך גענוויזען פיינדליך צו רוים. ער האָט גערעכנט, דאָס עס וועט איהם לייכט אָנקומען פון דיזען קריג צו גענוינען רוהם און רייכטום, אָבער ער האָט א גרויסען טעות געהאַט, ווייל ער האָט ניט געקענט דעם כאַראַקטער פון דעם פיינד. ער האָט אפילו אייניגע טעמפּלען בעראוויבט און איז אריבער דעם טייך אייפראַט, אָבער ביי ק א ר ר ה אָ האָט ער געכאַפּט א מיאוס'ע מפּלה. דער יונגער קראַססוס, דער זוהן פון דעם טריאומווירן, איז ארומגערינגעלט גענוארען פון פיינד, און אַלס ער האָט זיך געזעהן אָפּגעשניטען פון דער הויפּט־ארמעע, האָט ער זיך אליין דאָס לעבען גענומען, אום ניט אריינצופאַלען אין די הענט פון פיינד. קראַס־

סוס דער טריאומוויר האָט אָנגעפאַנגען צוריקטרעטען פון סיריען. ער איז אָבער אויף'ן וועג ערמאָרדעט געוואָרען צוזאַמען מיט זיינע בעגלייטער. נאָר אַ פערטעל פון זיין ארמעע האָט זיך גערעטעט.

דער קריג אין גאַלליען (58—51 פ. קר.). צאֶזאַר האָט מיט קלוגער בערעכנונג פערלאַנגט מען זאָל איהם געבען די פּראָווינץ גאַלליען. אין רוים האָט מען גערעכענט, דאָס צאֶזאַר איז ניט פעהיג קריג צו פיהרען, האָט ער געברויכט אַ פּראָווינץ, וועלכע זאָל איהם עהרע פערשאַפען, אַן אַר-

דרואידען־פּרויען טאַנצען אַרום אַ מענהיר (מצבה).

מעע, וועלכע זאָל איהם פערגעטערן, און לאַנד פיר נייע קאָלאָניעס אום אַהין אָפּצוציהען פון רוים די ברויטלאָזע מאַסע. דאָס אַלץ האָט איהם די פּראָווינץ גאַלליען פערשפּראָכען צו פערשאַפען. דערצו האָבען זיך די אומשטענדען אין דער צייט, ווען צאֶזאַר איז אין גאַלליען אָנגעקומען, אַזוי געמאַכט, דאָס ער איז געצוואונגען געווען צו מאַכען אַן ענדע צו די אָנפאַלען פון די גערמאַני-שע פעלקערשאַפטען אויף די רוימישע פּראָווינצען, צו מאַכען דעם טייך רהיין

פיר דעם פעסטען גרענעץ צווישען גאלליען און דייטשלאנד און אזוי גאנץ גאלליען איינצונעהמען.

אין גאלליען האבען דאמאלס געוואוינט די קעלטען. די געשיכטע פון דיזען פאלק איז זעהר דונקעל, זייער פערגאנגענהייט איז כמעט ווי גאר ניט בעוואוסט. זיי האבען געלעבט, ווי אלע אנדערע אור־פעלקער, ניט אלס איין נאציאן, נאר זיי זיינען געוועזן איינגעטיילט אין בעזונדערע שבטים. אן דער שפיץ פון יעדען שבט איז געשטאנען א מין קעניג אדער ריכטער; נעבען דעם קעניג אדער ריכטער איז געוועזן די פאלקס־פערזאמלונג אדער דער ראט פון די פאטערס פון די שבטים.

רייהען פון מענהירען ביי קארנאק.

אין צאזאר'ס צייטען איז ביי די גאלליער שוין געווען ענטוויקעלט אן אריסטאקראטיע אדער שטאם־אדעל. די רעליגיאנס־פארשטעהער פון די קעלטען, אדער זייערע פריסטער, זיינען געווען בעוואוסט אונטער דעם נאמען „דרואידען". דיזע דרואידען זיינען מעהרסטענס אויך געווען זייערע ריכטער. זייערע שטראפען זיינען געוועהנליך געווען גייסטליכע, ווי צום ביי שפיל אויסשליסען פון רעליגיאנס־דינסט. עס זיינען אויך געווען ד ר ו א י ד ע ן ־

פ ר ו י ע ן, אָדער, ווי מען האָט זיי אויך אָנגערופען, „קלוגע פרויען", וועלכע האָבען פערריכט בעזונדערע רעליגיעזע צערעמאָניעס.

ביי די גאַלליער איז געווען אַ מנהג אויפצושטעלען לענגליכע פעלזענ-שטיינער, ווי זיילען. דיזע געפינען זיך נאָך היינט אין פערשיידענע ערטער אין פראַנקרייך און זיינען בעוואוסט אונטער דעם נאָמען „מענהירס" (לאַנ-גע שטיינער). זיי ווייזען אויס, ווי דריי־אָדער פיער־עקיגע אָבעליסקען. אי-בערהויפּט האָט מען זיי געברויכט אַלס גראָב־מאָמנומענטען (מצבות). מען געפינט זיי אָבער אויך אין פרייען פעלד אָדער אין וואַלד, אַמאָל אין גרופּען און אַמאָל אין לאַנגע רייהעס. אויף דעם פעלד פון ק אַ ר נ אַ ק (אין דעפּאַרטעמענט מאָרביהאַן און פראַנקרייך) געפינען זיך 11,000 מענהירען אין 20 רייהעס. עס זיינען געווען מענהירען געמאַכט אין קרייזען, אין מיטען פון וועלכע עס פלעגען פאָרקומען זייערע פערזאַמלונגען. עס געפי-נען זיך מענהירען פון 19 מעטער הויך און 5 מעטער ברייט. עס איז צו שטוינען, ווי די מענשען אין יענער צייט האָבען געהאַט די מעגליכקייט, אָהן יעדען הילפס־מיטעל צו איבערטראַנספּאָרטירען אַזעלכע גרויסע מאַסען, צוזאַמענצובריינגען אַזוי פיעלע מענהירען אין איין פּלאַץ.

לויט צאָזאַר'ס שילדערונג פון זייער כאַראַקטער, זיינען די קעלטען גע-ווען זעהר גרויסע בעלי מחלוקת, פלעגען ווערען גיך אויפגערעגט, אָבער דער כעס אין זיי איז גיך איבערגעגאַנגען. זיי זיינען אויך געווען זעהר שטאָלץ און צו יעדער צייט פערטיג צום קריג. זיי זיינען געווען זעהר שאַרפזי-זיניג מיט אַ נאַטירליכען געזונדען פערשטאַנד און אַ גרויסען מוט. זיי זיינען פון דער נאַטור געווען פול מיט ריטערליכען גייסט. זייערע קליידער זיינען געווען פערשיידענע פיעל־פאַרביגע לייב־רעק, איבער וועלכע זיי פלע-גען טראָגען אַ גאַרטעל פון גאָלד אָדער זילבער, הויזען און אַן אויבערמאַנטעל, וועלכער איז געווען פערשיידען נאָך די צייטען פון יאָהר; אויסער דעם פלע-גען זיי טראָגען זעהר פיעל צירונג, ווי גאָלדענע האַלזבענדער, בראַסלעטען, רינגען א. אַז. וו.

די וואַפען זייערע זיינען געווען אַ שמאָלער לאַנגער שילד, וועלכער איז אימער געווען געפאַרבט אין פערשיידענע קאָלירען, אַן אַייזערנער העלם מיט בילדער פון אַ טיגער אָדער מיט הערנער, און אַן אַייזערנער אָדער פון דראָהט געפלאָכטענער פּאַנצער. דערצו האָבען זיי געטראָגען לאַנגע שווערדען ווי אויך ברייטע און קורצע שפּיזען. זיי פלעגען אויך געברויכען פייל און בוי-גען און אַנדערע אַזעלכע וואַפען. צום ליבסטען פלעגען זיי קעמפען ריי-טענדיג אויף פערד, איבערהויפּט איז עס געווען דער געברויך פון די אַדעל-

לייט. דיזע האָבען ליב געהאַט בעסער דעם אייגצעלקאָמף, און פלעגען זעהר אָפט ארויסרופען פון פיינדליכען לאַגער מוטיגע קעמפער צו קעמפען מיט זיי. די קעפ פון די דער'הרג'עטע פיינד פלעגען זיי אָנהענגען אויף די פערד, און די קליידער און וואָפען פון די געפאַלענע שטרייטער פון פיינד פלעגען זיי אויפהענגען אויף די טויערן פון זייערע קעניגליכע הויפען אָדער שטעדט. אין ערסטען אָנגריף פלעגען די קעלטען זיין שרעקליך, עס איז כמעט נעווען אונמעגליך זיי צו בעזיגען. דעריבער האָבען די רויסער אימער זיך די מיה גענעבען און געברויכט אלערליי שפּיצלאָך און מיטלען, דאָס די

גאַללישער בית הקברות.

קעלטען זאָלען אויסאיבען זייער ערסטע היץ און מוט אויף עטוואָס אנדערס, נאָכדעם פלעגען זיי אָנהייבען מיט זיי צו שטרייטען.

אין צאָזאר'ס צייטען זיינען די קעלטען שוין נעווען געבונדען אין שטאָם־גרופּעם. עס זיינען נעווען איבערהויפט דריי מעכטיגע פעראייניגונגען פון שבטים ביי זיי אין גאַלליען, נעמליך: אין צפון די בעלגיער, אין מערב די אַרמאָריקאַנישע פעלקער, און אין מיטען לאַנד די אָדוער און סענוואַנער. צאָזאר האָט גרויסע נוצען פיר זיך געצויגען דערפון, וואָס די גערמאַנען און די העלוועטיער האָבען זעהר געדריקט די גאַלליער. די העל-

וועטיער, וועלכע זיינען געווען געדריקט פון די גערמאנען, האבען פערלאָ-זען זייער היים און זיינען אריבער אין גאַלליען, אום דאָרט זיך א היים צו פערשאפען. מעהר פון 350,000 מענשען זיינען געקומען נאָך גאַלליען. די גאַלליער האבען זיך געוועגדט צו צאָזאר'ן אום הילף געגען די העלוועטיער, וועלכע האבען זיי ענג געמאכט. צאָזאר האט זיי בעזיגט, און נאָך א שרעק-ליכען בלוט־באָד האט ער זיי צוריק פעריאָגט נאָך זייער היים, און דיזער זיג האט איהם געגעבען דאָס רעכט און די מעגליכקייט זיך אין גאַלליען צו בעפעסטיגען. דאָס איז געווען אין יאָהר 58 פ. קר.

באַלד נאָך דעם האט צאָזאר געהאט אן אנדער צופאל צו בעשיצען די גאַלליער פון א נייעם אָנגריף. די גערמאנען אונטער זייער אָנפיהרער א ר י - א ו י ס ט האבען שטארק געדריקט די גאַלליער און האבען ביי זיין אָפּגענו-מען א גרויסען טייל פון זייער לאנד. די גאַלליער האבען זיך געוועגדט צו צאָזאר'ן אום הילף און ער האט די גערמאנען פערטריבען פון גאַלליען.

צאָזאר האט דאן בעשלאָסען צו ווינטערן מיט זיינע טרופען צווישען די גאַלליש שטאמען אונטער דעם אויסרעד, דאָס ער וויל זיי שיצען געגען די גערמאנען און אויך אום פעסטצושטעלען דעם פרידען צווישען די איינ-צעלנע שטאמען פון די גאַלליער זעלבסט. אין אמת'ן אָבער האט ער געוואָלט די רוימישע הערשאפט אויסברייטען און פערשטארקען אין גאַלליען. די גאַל-ליער האבען עם אָבער פערשטאַנען און האבען אָרויסגעטרעטען גענגען צאָ-זאר'ן מיט געוועהר אום צו צווינגען איהם צו פערלאָזען זייער לאנד. צום ערסטען זיינען אָרוים געגען איהם די בעלגיער. זיי האבען צוזאמענגעבראכט אן ארמעע פון 300,000 מאן. צאָזאר האט געזעהן, דאָס ער קען געגען אזא גרויסע ארמעע ניט אָרויס, האט ער זיך בעפעסטיגט אין זיין לאגער ביז די גרויסע מחנה איז מיד געוואָרען וואָרטענדיג און האט זיך אומגע-קעהרט אהיים. עס איז נאָר געבליבען א קלייענער טייל פון זיי און מיט דיזע האט שוין צאָזאר געהאט א לייכטע אַרבייט. ער האָט זיי בעזיגט אין אייניגע שלאַכטען.

ד ע צ י מ ו ס ב ר ו ט ו ס, צאָזאר'ס א לעגאט, איז אָרוים אין שטרייט מיט די גאַלליער, וואָס האבען געוואוינט אין ברעטאן. דיזע אָבער הא-בען געהאט זעהר פיעלע בונד־חברים און האבען זיך גוט פערטיידיגט אויף דער יבשה און אויף'ן ים. זיי זיינען געווען זעהר געשיקטע זעע־לייט און האבען געהאט אויסגעצייכענטע שיפען, דאָך האבען די רוימער גע-וואוסט, ווי זיי צו בעזיגען. די גאַלליער פון ברעטאן האבען זיך העלדיש פערטיידיגט און זיינען געווען האַרטנעקיג זיך ניט אונטערצוגעבען. דיזעם

האָט זעהר שטאַרק פּערדראָסען צאָזאָר'ן, און דעריבער, וועז ער האָט זיי בעזיגט, האָט ער זיי גרויזאַם בעשטראָפט. אַלע מיטגלידער פון דעם פּאָלקס־ראַט האָט ער הינגעריכטעט און כמעט דעם גאַנצען שבט האָט ער פערקויפט פיר שקלאַפען.

אַן אַנדער לענאַט פון צאָזאָר'ן, פּובליום ליציניוס קראַססוס, דער זוהן פון דעם טריאומווויר קראַססוס, האָט אונטערגעוואָרפען אונטער די רוימישע הערשאַפט די גאַלליער, וואָס האָבען געוואוינט צווישען דעם טייך גאַראָנע אין די פּירענאָען־בערג, און אַזוי איז אין פערלויף פון 3 יאָהר אונטער-

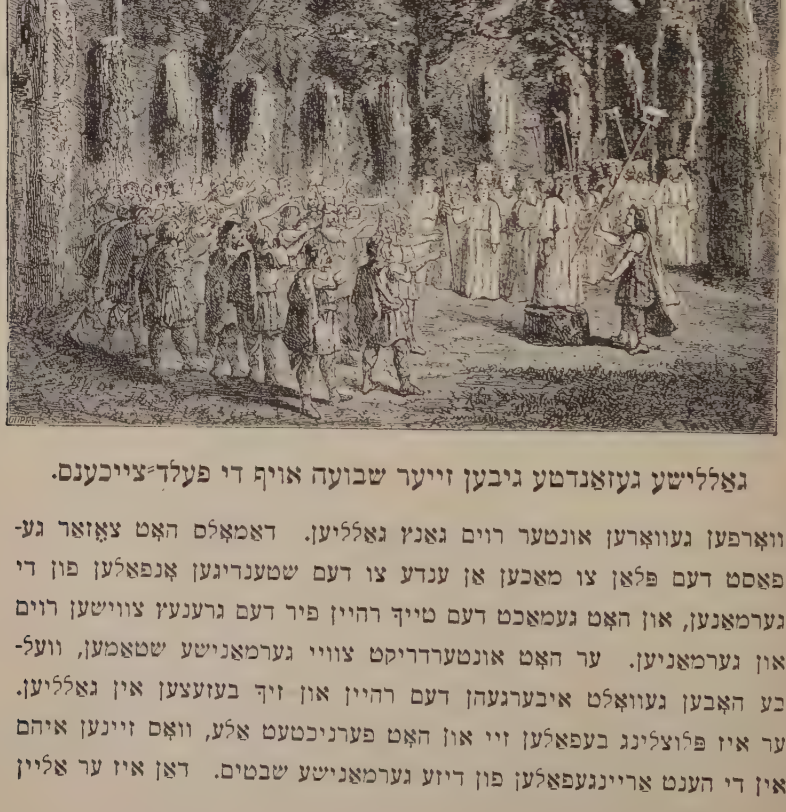

גאַלליש געזאַנדטע גיבען זייער שבועה אויף די פּעלדצייכענס.

וואָרפען געוואָרען אונטער רוים גאַנץ גאַלליען. דאַמאָלס האָט צאָזאָר גע-פּאַסט דעם פּלאַן צו מאַכען אַן ענדע צו דעם שטענדיגען אָנפאַלען פון די גערמאַנען, און האָט געמאַכט דעם טייך רהיין פיר דעם גרענעץ צווישען רוים און גערמאַניען. ער האָט אונטערדריקט צוויי גערמאַנישע שטאַמען, וועלכע האָבען געוואָלט איבערגעהן דעם רהיין און זיך בעזעצען אין גאַלליען. ער איז פּלוצלינג בעפאַלען זיי אוז האָט פערניכטעט אַלע, וואָס זיינען איהם אין די הענט אַרײַנגעפאַלען פון דיזע גערמאַנישע שבטים. דאַן איז ער אַליין

אריבער דעם רהיין און האָט אַרײַנגעדרונגען אין די גערמאַנישע אור־וועל־דער. ער איז דאָרט פערבליבען נאָר 18 טאָג אום די דייטשע פעלקער אָנ־צושרעקען.

צאָזאָר האָט אויך אונטערגענומען א פעלד־צוג נאָך בריטאַנניען. ער האָט אָבער באַלד געכאַפט זיך צוריקקעהרען, ווײַל זיין פלאָטע האָט זעהר פיעל געליטען פון א שטורם. אין נעכסטען יאָהר, נעמליך, איז 54 פ. קר., האָט צאָזאָר אונטערגענומען א צווייטען פעלד־צוג נאָך בריטאַנניען, אָבער אָהן א בעדייטענדען ערפאָלג. דער מוטיגער הויפטלינג פון די בריטאַנניער קאָסיוועללאָונוס האָט זיך העלדיש פערטיידיגט געגען צאָזאָר'ס אָנפאַל, און נאָך דעם, ווי אייניגע קלענערע געביטען האָבען זיך אונטערגע־געבען, איז צאָזאָר געווען געצוואונגען זיך צוריקציהען אין גאַלליען. דער שוואַכער ערפאָלג, וואָס צאָזאָר'ס פעלד־צוג האָט געהאַט אין בריטאַנניען, האָט ערמוטערט די גאַלליער און האָט זיי געגעבען האָפנונג זיי זאָלען צוריק דערלאַנגען זייערע פריהערדיגע פרייהייט. מען האָט זיך אָנגעפאַנגען צו־גרייטען צו א נייעם אויפשטאַנד. דעם סיגנאַל צום אויפשטאַנד האָט גע־געבען די הינריכטונג פון א גאַללישען פיהרער דומנאָריקס, וועל־כער איז עגטלאָפען פון דער רוימישער ארמעע. די גאַלליער האָבען דאָן אָנגעגריפען די רוימער אונטער זייער פיהרער אמבאָריקס. זיי האָ־בען אַרויסגענארט צוויי לעגאַטען פון רוימישען לאָגער און האָבען זיי מיט זייערע סאָלדאַטען גענצליך פערניכטעט. זיי האָבען געוואָלט ווייטער אײַנ־דרינגען, אָבער דער לעגאַט ציצעראָ, דעם בעריהמטען רעדנער'ס ברודער, האָט זיי ניט דערלאָזען, ביז צאָזאָר איז אָנגעלאָפען פון דרום־גאַלליען און האָט דעם אויפשטאַנד אײַנגעשטילט. די ראָכע פון די רוימער איז געווען שרעק־ליך און אונמענשליך.

דיזע שטרענגקייט אָבער האָט ניט אָנגעשראָקען די גאַלליער. אין גע־גענטייל, זי האָט אין זיי אויפגעפלאַקערט א שרעקליכען האַס צו די רוימער און עס האָט זיך אָנגעהויבען פערשפרייטען אַן אלגעמיינער אויפשטאַנד אין גאַנץ גאַלליען. דער פיהרער פון דעם אויפשטאַנד איז געווען איינער מיט'ן נאָמען וועַרצינגעטאָרי קס, א מאַן, וואָס איז גוט בעקאַנט געווען מיט דער רוימישער קריגס־קונסט, און איז דעריבער אין שטאַנד געווען זעהר פיעל שאָדען די רוימער אָנצומאַכען. הגם צאָזאָר האָט איהם איינע־שלאָסען אין דער פעסטונג גערגאָוויא, האָט ער אזוי שטאַרק געגען יעדען שטורם פון די רוימער געקעמפט, דאָס די רוימער זיינען ענדליך געווען נצוואונגען אין זייער אלטע פראָצווינץ זיך צוריקצוקעהרען. דאָס איז געווען די

ערסטע מפּלה, וואָס צאָזאר האָט געליטען זינט ער איז געוואָרען א קריגסמאַן. אָבער נאָך דיזער מפּלה האָט זיך צאָזאר פעראייניגט מיט די טרופען פון זיין

גאַללישע וואָפען און כלים.

לעגאַט לאבינוס און האָט די גאַלליער בעלאַגערט אין א פעסטונג, און אַלע שטורמס, וואָס זיי האָבען געמאכט געגען די רויכער, האָבען זיי גאָר ניט געהאָלפען.

ענדליך האט די גאללייער דער הונגער געצוואונגען די שטאדט איבער-צוגעבען צו די רוימער. דער אנפיהרער פון דעם אויפשטאנד, וועריצינגעטא-ריקס, האט ערקלערט דעם קריגס־ראט, דאס ער איז בעריים כען זאל איהם דעם פיינד איבערגעבען, זיי זאלען מיט איהם טאן, וואס זיי ווילען, אום דערמיט צו רעטען דאס גאנצע פאלק פון פערניכטונג. דער ראט האט אנ-גענומען דעם גרויסארטיגען פרייווילינען אפפער פון דעם גרויסען מאן. אין פולער פארמע, רייטענדיג אויף זיין פערד, איז ער צוגעריטען צו צאזאר'ן, און האט זיין וואפען צו צאזאר'ס פים אנידערגעלעגט. פינף יאהר שפעטער האט דיזער בראווער העלד געדינט אלס צירונג ביי צאזאר'ן אין דעם טרי-אומף, וואס מען האט איהם געמאכט, אלס ער האט זיך צוריקגעקעהרט נאך רוים, און ער איז געווארען געשלעפט איבער אלע גאסען פון רוים און ענדליך הינגעריכטעט אלס א פערראטער צו דער רוימיישער נאציאן. אזעלכע עדעלע כאראקטערען זיינען א גרויסע זעלטענהייט אין דער געשיכטע פון דער מענשהייט, און בעזונדערס אין א פאלק, וואס האלט ביים אונטערגעהן. אבער דערפאר איז גאר ניט זעלטען, דאס אזעלכע וואהרע אריסטאקראטען פון כענשליכען געשלעכט זאלען אזוי בעהאנדעלט ווערען, אפילו אין היינטיגער צייט, וואס שטאלצירט אזוי מי ט איהר ציוויליזאציאן. מיט דעם פאל פון די-זען גרויסען מאן, וועלכער האט זיין לעבען געאפפערט אום צו פעראייניגען אלע גאללישע שטאמען און זיי פערשאפען זייער פרייהייט און זייער זעלב-שטענדיגקייט, האט זיך געענדיגט יעדע האפנונג וועז עס איז פריי צו ווערען פון רוימישען יאך. באלד איז אויך אייניגענומען געווארען די לעצטע פעס-טונג, וואו די גאללייער האבען זיך פערשלאסען, און לויט דעם בעפעהל פון צאזאר'ן האט מען אפגעהאקט די גאללייער אין דער פעסטונג זייערע רעכ-טע הענט.

נאך דעם, ווי צאזאר האט די גאללייער גענצליך אונטערווארפען, האט ער אנגעפאנגען צו בעווייזען זיין מילדקייט און גוטסקייט, האט אנגעפאנגען אייניצופיהרען ארדנונג אין לאנד און דערמיט צו געווהנען די גאללייער צו דער רוימישער הערשאפט. פיעלע האבען ערהאלטען בירגער־רעכט. די הויפטלינגען פון זייערע שבטים האבען געקריגען א פרייהנדליכע בעהאנדלונג. די רוימישע שפראך איז געווארען היימיש, רוימישע געוועזען האבען פער-נומען דעם אָרט פון זייערע נאציאנאלע נעוועזען, און רוימישע מינצען זוי-נען געווארען נאנגבאר אין נאנץ גאללייען. ענדליך איז אויך די רעליגיאן פון די דרואידען אונטערגעגאנגען, און די רוימישע געטער זיינען געווארען פאפולער. דאס איז געווען זעהר וויכטיג פיר די פעראייניגונג פון די גאל-

ליער מיט די רוימער, ווייל די דרואידען האָבען אימער אויפגעהאַלטען דעם נאַציאָנאַלען שטאָלץ און פערברייטערט האַס און פעראַכטונג צו אַלץ, וואָס איז פרעמד. יעצט איז קיין זאַך ניט מעהר געשטאַנען אין וועג צו ראָמאַניזירען די גאַלליער. די רוימישע קולטור איז דאָרט געוואָרען היימיש. דיזער פאַקט איז זעהר וויכטיג פיר די געשיכטע פון אייראָפּאַ, ווייל פון גאַלליען האָט זיך אָנגעהויבען צו פערשפּרייטען העכערע בילדונג איבער אַלע לענדער פון אייראָפּאַ.

די לאַגע אין רוים. ווי מיר האָבען שוין פריהער ערצעהלט, איז פּאָמפּעיוס פערבליבען אין רוים אום צו שטעהן דאָרט אָן דער שפּיץ פון דער רעגירונג, און די פערוואַלטונג איבער זיינע פּראָווינצען האָט ער איבערגעגעגעבען צו לעגאַטען. פריהער פון אַלץ האָט ער געשלאָסען שלום מיט קלאָדיוס'ן. ער האָט רעכט געמאַכט קלאָדיוס'עס אונרוהען, ווייל ער האָט געוואָלט בייגען דעם סענאַט, וועלכער איז אימער געווען געגען די טריאומווירען. זיין אָנטייל אין די וואַהלען, אין וועלכע קלאָדיוס איז געווען קאַנדידאַט פיר פּראֶטאָר און זיין געגנער פיר קאָנסול, האָט געבראַכט דערצו, דאָס אין אָנפאַנג פון יאָהר 52 פ. קר. איז רוים געבליבען אָהן אַ קאָנסול און אָהן אַ פּראֶטאָר, ווייל מען האָט זיך פיר קיין פאַל ניט געקענט פעראייניגען. געענדיגט האָבען זיך די אונרוהען דערמיט, וואָס קלאָדיוס איז ערמאָרדעט געוואָרען. דיזער פאַקט האָט געהאַט אַ גרויסען איינפלוס אויף פּאָמפּעיוס'עס צוקונפט און אויף זיין שטעלונג אין רוים.

דעם 16טען יאַנואַר פון יאָהר 52 פ. קר. האָט זיך קלאָדיוס צופעליגערווייז בעגעגענט מיט זיין געגנער מילאָ אויף דער אַפּפּישער גאַס. צווישען די ביידע געגנער איז באַלד אויסגעבראָכען אַ בלוטיגער קאַמף, אין וועלכען קלאָדיוס איז פערוואונדעט געוואָרען. מען האָט איהם אַריינגענומען אין אַ גאַסט־הויז אום איהם די נעטיגע הילף צו פערשאַפען. מילאָ האָט דורך זיינע לייט איהם מיט גוואַלד פון גאַסטהויז אַרויסגעשלעפּט און האָט איהם געטויט. דיזער מאָרד האָט אין רוים געמאַכט אַ שרעקליכען אויפרוהר. דאָס פאָלק האָט אַוועקגעטראָגען דעם טויטען קערפּער אין די קוריע און האָט אונטערגעצונדען דאָס גאַסטהויז, וועלכעס איז אין גאַנצען פערברענט געוואָרען.

אויך אייניגע הייזער נעבען דעם ראַטהויז זיינען פערברענט געוואָרען. דאָס צוהיצטע פאָלק האָט געוואָלט אויך מילאָ'ס הויז פערברענען. מיט גרויס מיה איז עס געלונגען מילאָ'ס אָנהענגער דאָס הויז צו רעטען. פּאָמפּעיוס האָט גאָר ניט געטאָן אום די אונרוהען איינצושטילען. ער איז צופרידען גע-

וועז דערמיט, אום „אין אונרייגעם וואסער פיש צו כאפען". דער רעזול-טאט דערפון איז געווען, דאס אויך אין דעם נעכסטען יאהר איז קיין קאנ-סול ניט ערווועהלט געוואָרען. דאס פאלק האט געפאדערט מיט גרויס לארם מען זאל פאמפעיום'ן אלס דיקטאטאר ערווועהלען, און דער סענאט איז גע-וועז געצוואונגען איהם צו ערווועהלען אלס קאנסול אליין אהן א קאלליגע צו איהם.

פאמפעיום האט יעצט וויעדער געקריגען אן אונבעשרענקטע מאכט. דיזע מאכט האט ער בענוצט אום מילא'ן צו אונטערדריקען און אָרדנונגען אין רוים אייגצופיהרען. צו דערגרייכען דיזען ציל האט איהם זעהר פיעל געהאלפען די אריסטאקראטישע פארטיי, און דעריבער האט ער זיך אין גאינצען איבערגעגעבען צו די אינטערעסען פון דיזער פארטיי. פון דיזער פארטיי האט ער ערווארט, דאס זי וועט איהם העלפען צו דערגרייכען דאס העכסטע אמט אין רוים. אויסער דעם האט ער געהאפט, דאס מיט דער הילף פון דער אריסטאקראטישער פארטיי וועט ער אין שטאנד זיין אויפצו-האלטען זיין אויטאריטעט און זיין מאכט געגען די פאפולארייטעט פון זיין קאנקורענט, יוליוס צאזאר. אבער דערמיט האט ער אין גאנצען אנגעווארען די שטיצע פון פאלק, וועלכע איז אין גאנצען אריבער אויף צאזאר'ס זייט.

דורך דעם, וואס פאמפעיום איז אין גאנצען אריבער אויף די זייט פון דער אריסטאקראטיע, איז געווארען א שטארקע שפאלטונג צווישען די ביידע טריאומווירען. די שפאלטונג איז נאך שטארקער געווארען צוליב דעם, וואס די סענאטס־פארטיי האט אנגעהויבען אריסגעבען מאסרעגלען גענגען צאזאר'ן. פאמפעיום האט דערביי געשפילט די ראלע פון אן אונשול-דיגען, אזוי ווי ער האט דערין קיין אנטייל ניט געהאט. צאזאר אבער האט גוט פערשטאנען די לאגע, און האט גאנץ רוהיג בעטראכט, וואס ער האט דא צו טאן, און האט געזוכט וואס מעהר נייע אנהענגער זיך צו פערשאפען. פריהער פון אלץ האט ער געזעהן, דאס די מיליטעריש מאכט, וואס איז געווען אונטער זיין קאמאנדע און וועלכע איז פיעל אפגעשווואכט געווארען אין דער צייט פון דעם קריג מיט די גאלליער, זאל וויעדער וועלען ווי פרי-הער, און האט דעריבער געפאדערט נאך סאלדאטען. דערביי האט ער גע-פאדערט, דאס מען זאל זיינע סאלדאטען פערדאפפלען דעם געהאלט. דער-מיט האט ער גענואונען די פולע איבערגעבענהייט און טרייהייט פון דער אר-מעע, וואס איז געווען אונטער איהם. ער האט אויך געשיקט זעהר פיעל געלט פון גאלליען נאך רוים, און האט אויך זיין רעכנונג גלאזען אויפשטעלען אונגעהיירע געביידעם, אויף וועלכע עם האבען געארבייט זעהר פיעלע ארבייי-

טער פון די אָרימע קלאַסען און האָבען דערביי גוט פערדינט. צאֶזאַר האָט אויך
דורך בעשטעכונג (כאַבאַר) געוואָלט פיעלע אָנהענגער אויף זיין זייט געווינען,
אונטער דיזע זיינען אויך געווען זיינע העפטיגע געגנער לוציוס אֶמי-
ליוס פּאַוללוס און גאַיוס סקריבאָניוס קוריאָ.
דער צווייטער איז געווען אַ זעהר געניאַלער רעדנער און האָט מיט דיפּלאָ-
מאַטישער קונסט געפיהרט צאֶזאַר'ס זאַך און זיינע אינטערעסען אין סע-
נאַט, אַזוי דאָס צאֶזאַר זעלבסט האָט גאָר ניט געברויכט עטוואָס צו טאָן
אין דיזע אָנגעלעגענהייטען. עס האָט זיך אָהן איהם געטאָן וואָס ער האָט
פערלאַנגט.

נאָך איידער די צייט פון זיין שטאַטהאַלטערשאַפט אין גאַלליען האָט
זיך געענדיגט האָט צאֶזאַר געוואָלט וויסען, אויב מען וועט איהם ער-
וועהלען צום קאָנסול אין יאָהר 48 פ. קר., ווי מען האָט איהם פערשפּראָ-
בען אין לוקקאַ. ער האָט אָנגעפאַנגען צו טאָן וועגען דעם ניט זייענדיג אין
רוים. פּאָמפּעיוס האָט אָבער דורכגעפיהרט אַ געזעץ, דאָס קיינער האָט קיין
רעכט ניט ערוועהלט צו ווערען אַלס קאָנסול, ווען ער איז ניט אָנוועזענד
אין רוים. אויסער דעם האָט פּאָמפּעיוס דורך דעם קאָנסול מאַרצעללוס גע-
מאַכט אַ פאָרשלאַג אין סענאַט, צאֶזאַר זאָל זיין קאָמאַנדע אַוועקלעגען און
די פּראָווינץ גאַלליען איבערגעבען. אויך האָט ער געפאָדערט פון צאֶזאַר'ן
צוויי לעגיאָנען פיר די מלחמה מיט די פּאַרטהיער.

אַ גאַנץ יאָהר האָבען זיך געצויגען די פערהאַנדלונגען וועגען דיזען פאָר-
שלאַג, ביז ענדליך דער סענאַט האָט בעשלאָסען צו פאָדערן, דאָס פּאָמ-
פּעיוס און צאֶזאַר זאָלען ביידע זייערע עמטער אַוועקלעגען. דאַמאָלס האָט
דער סענאַט אַרויסגעלאָזען אַ קלאַנג, דאָס צאֶזאַר געהט מיט זיינע לע-
גיאָנען צו שטורמען אויף רוים. דער קאָנסול מעטעללוס האָט דאַן פערלאַנגט
פון סענאַט מען זאָל פּאָמפּעיוס'ן איבערגעבען דעם בעפעהל די רעפּובליק
צו בעשיצען. קוריאָ האָט מיט אַלע קרעפטען געאַרבייט געגען דעם פאָר-
שלאַג, אָבער ער האָט גאָר ניט אויסגעפיהרט. פּאָמפּעיוס האָט באַלד זיך
גענומען צו זאַמלען די גאַנצע מיליטערישע מאַכט פון איטאַליען. צאֶזאַר
האָט געשריבען אַ בריעף צום סענאַט, אין וועלכען ער האָט זיך פערענטפערט
אויף זיין האַנדלונג, אָבער דער סענאַט האָט זיין פערענטפערונג ניט אָנגענו-
מען, ווייל די פּאַרטיי פון פּאָמפּעיוס'ן האָט ניט דערלאָזען צו קיין פערגלייך
מיט צאֶזאַר'ן. זעהר וועניגע רעדנער האָבען געראַטען מען זאָל די זאַך
בעסער איבערלאָזען און ניט מאַכען קיין איבעראַיילטען שריט. דער סענאַט
האָט ענדליך געפאַסט דעם בעשלוס צו פאָדערן פון צאֶזאַר'ן ער זאָל צום

בעשטימטען טאָג זיין אַרמעע אָפּלאָזען און די שטאַטהאַלטערשאַפט אַני-דערלעגען. און אין פאַל ער וועט עס ניט טאָן, זאָל ער ערקלערט ווערען אַלס אַ פעררעטער פון פאָטערלאַנד. די פאָלקס־טריבונען מאַרקוס אַנטאָניוס און קאַססיוס האָבען פּראָטעסטירט געגען דיזען בעשלוס, אָבער מען האָט זיי ניט געהערט, הגם לויט דעם געזעץ האָבען זיי געהאַט דאָס רעכט צו מאַכען אונגילטיג דעם בעשלוס פון סענאַט. פּאָמפּעיוס'עס סאָלדאַטען האָבען גע-וואָלט טויט שלאָגען די ביידע פאָלקסטריבונען צוזאַמען מיט קוריאָ'ן, דער-פאַר, וואָס זיי זיינען געווען געגען אַרונטערוואַרפען צאֶזאַר'ן. זיי האָבען זיך געמוזט רעטען און ענטלויפען פון שטאָדט. זיי זיינען געלאָפען צו צאֶ-זאַר'ן איהם אויפמונטערן זיך אָנצונעהמען פיר די טריבונען, וואָס זיינען גע-ווען אין געפאַהר, און צו רעטען די דעמאָקראַטיע פון אונטערגאַנג.

דער סענאַט האָט בעאויפטראַגט פּאָמפּעיוס'ן מיט די איבריגע בע-אַמטע צו טאָן אַלץ מיט אַן אונבעשרענקטער מאַכט אום די רעפּובליק צו רעטען. צאֶזאַר האָט ניט לאַנג געוואַרט און האָט אָנגעפאַנגען אַ שטרייט (אין יאָהר 49 פ. קר.) נאָך איידער פּאָמפּעיוס איז געווען פאָרבערייט צום קריג. צאֶזאַר האָט איבערטראַנספּאָרטירט זיין מיליטער פון יענער זייט גאַלליען צו דרום־זייט פון גאַלליען, וואָס איז געווען נעהענטער צו רוים, און האָט זיך מיט זיינע סאָלדאַטען אָפּגעשטעלט אין ראַוועננאַ. דאָ האָט ער אויפגערופען זיינע סאָלדאַטען און האָט פאַר זיי געהאַלטען אַ פייערדיגע רעדע, אין וועלכער ער האָט זיי דערמאָהנט זיין פערגאַנגענהייט און זיין בע-האַנדלען די סאָלדאַטען, וואָס זיינען געווען אונטער זיין פיהרערשאַפט, ווי ער האָט אימער געקעמפט מיט אַלע געגנער און פאָלקס־פיינד פיר די טובה פון דעם לאַנד און פיר פרייהייט, ווי ער האָט מיט געפאַהר פון זיין לע-בען רוים פערשאַפט זיג איבער זיג, און האָט דערמיט פערגרעסערט דעם כבוד און די מאַכט פון רוים. ער האָט זיינע סאָלדאַטען ערקלערט, ווי גראָב און אונגערעכט דער סענאַט האָט איהם בעהאַנדעלט, ווען ער האָט פּאָמפּעיוס'ן בעשאָטען מיט עהרע, הגם פּאָמפּעיוס האָט פיר דאָס פאָטערלאַנד גאָר ניט געטאָן, ער איז געזעסען ווי אַ לעדיג־געהער אין רוים און האָט גע-זאַמעלט מיליאָנען פון די פּראָווינצען, איבער וועלכע ער האָט געהערשט ניט אָנקוקענדיג זיי. ער האָט זיי אין דיזער רעדע אויפגעוויזען, ווי דער סענאַט האָט דאָס פאָלק בערויבט פון דער פרייהייט און דעם ביסעל רעכטען, וואָס עס האָט געקריגען מיט גרויס מיה און פיעל בלוט אין אַ רייהע פון פיעלע, פיעלע יאָהרען. די פאָלקס־פערזאַמלונגען האָט דער סענאַט אָפּגעשאַפט. די פאָלקס־טריבונען, וועלכע זיינען אימער געווען זיכער פון אָנגריף, האָט מען

געוואָלט ערמאָרדען און זיי זיינען געצוואונגען געווען צו ענטלויפען פון רוים. צו ענדע פון דער רעדע האָט ער אויפגעפאָדערט די סאָלדאָטען און די אָנ־פיהרער מיט'ן שוועדּ אין האַנט צו פערטיידיגען די רעכטען פון פאָלק, צו בעשיצען די מאַכט פון די פאָלקס־טריבונען. די סאָלדאָטען צוזאַמען מיט זייערע בעאַמטע האָבען איהם דאַרויף געענטפערט מיט א הייליגער שבועה, דאָס זיי וועלען געהען וואוהין ער וועט זיי פיהרען, דאָס זיי וועלען טאָן וואָס ער וועט זיי הייסען. זיי זיינען אָזוי בעגייסטערט געוואָרען, דאָס זיי זיינען בעריייטווילליג געווען קיין געהאָלט פון איהם ניט צו פערלאַנגען ביז דער קריג וועט זיך ענדיגען. צאָזאַר האָט זיך אויף א קורצע וויילע פערטראַכט, דאָן האָט ער אויסגעשריען: „די זאַך איז בעשלאָסען — דער רובּיקאָן מוז איבער־געטראָטען ווערען!" דער רובּיקאָן איז א קליינער טייך, וועלכער איז געווען דער גרענעץ צווישען רוים און דער פּראָווינץ גאַלליען, אין וועלכער צאָזאַר איז געווען דער שטאַטהאַלטער. דאָס געזעץ האָט געפּאָדערט פון שטאַט־האַלטער ניט צו איבערטרעטען דעם רובּיקאָן מיט מיליטער. אָבער דאָ האָט צאָזאַר בעשלאָסען אָנצופאַנגען א שטרייט מיט רוים, און אַריבערגעהן דעם רובּיקאָן מיט מיליטער נעגען רוים.

וועז מען האָט דערהערט אין רוים, דאָס צאָזאַר געהט מיט זיין חיל נעגען רוים, זיינען אַלע פערציטערט געוואָרען. אין רוים האָבען זיי קיין אַר־מעע ניט צוזאַמענגעשטעלט און די סאָלדאָטען, וועלכע זיינען דאָרט געווען, זיינען כמעט אַלע אַריבער אויף צאָזאַר'ס זייט. דערצו זיינען געווען די סאָלדאָטען, וואָס האָבען געדינט אונטער דער קאָמאַנדע פון פאָמפּעיוס'ן, זעהר שוואַכע, וועניג ערפאַהרענע קריגער. צאָזאַר'ס ארמעע, וועלכע איז בעשטאַנען פון 50,000 מאַן, און זעהר טיכטיגע רייטער פון די גערמאַנען זיינען געווען אויסערוועהלטע העלדישע און בעגייסטערטע קריגער, וועלכע זיינען געווען בעריים מיט לייב און זעעל נאָכצוגעהען נאָך זייערע פיהרער. אָבער אויך פאָמפּעיוס האָט געהאַט גרויסע און וויכטיגע מיטלען צום קריג. אין די אַלע פּראָווינצען, וועלכע זיינען געווען אונטער זיין הערשאַפט, זיי־נען געווען אָנגעשטעלט שטאַטהאַלטער, וואָס זיינען געווען איהם איבער־געבען. צאָזאַר איז אָבער זעהר שנעל געגאַנגען צו דער ארבייט. נאָך איי־דער פאָמפּעיוס האָט געהאַט צייט צוזאַמענצורופען זיינע קרעפטען, האָט שוין צאָזאַר איינגענומען קאַרפיניום, און מיט זיין מילדער בעהאַנדלונג פון די איינוואוינער האָט ער זיי באַלד געווואונען אויף זיין זייט. יעצט האָט פאָמפּעיוס בעשלאָסען איטאַליען צו פערלאָזען, און דעם קריג נאָך גריכען־

לאנד צו פערשלעפען, און פון דאָרט אנפאנגען צו שטורמען איטאליען, ווייל די גאנצע פלאָטע איז געווען אין די הענט פון סענאט.

צאָזאר האָט גוט פערשטאנען, וואָס פאָמפעיוס'ס פלאן איז, און דעריבער האָט ער זיך געאיילט צו קומען אין ברונדיזיום, וואו פאָמפעיוס האָט בעשלאָסען איבערצושיפען זיינע סאלדאטען נאָך גריכענלאנד, אבער ער איז צו שפעט געקומען אהין. פאָמפעיוס איז שוין געווען מיט זיינע סאלדאטען אין די שיפען. אין צוויי מאנאטען צייט איז צאָזאר אליין געבליבען הערשער אין איטאליען. צאָזאר האָט יעצט גערעכענט פיר נעטיג צו בערוהיגען דאָס פאלק, ווייל פיעלע האָבען מורא געהאט, עס וועט זיך יעצט וויעדערהאלען די שרעקליכע צייט פון מאריוס'ן און סוללא'ן. פריהער פון אלע האָט ער געוואהלט פערהיטען רוים פון די שרעקען פון אן אויפשטאנד. דאן האָט ער געפאסט א פלאן, ווי שפאניען אפצושניידען פון פאראיניגען זיך מיט פאָמפעיוס'ן. אלס ער איז אנגעקומען אין רוים, האָט ער באלד פערכאפט די שטאָטס־קאסע, וועלכע פאָמפעיוס האָט אין אייליגים פערגעסען מיטצונעהמען אדער אין א זיכערען אָרט צו בעהאלטען, ער האָט דעם סענאט צוריקגעגעבען זיין מאכט און האָט בערוהיגט די בעפעלקערונג וועגען זיינע אנזיכטען. באלד נאָך דעם איז ער געקומען נאָך שפאניען, אום דאָרט די פאָמפעיאנישע פארטיי צו שטירצען. די פעסטונג מאססיליא, וואוהין זיין שרעקליכער פיינד לוציוס דאָמיטיוס אהענאבארבוס איז עגטלאָפען און האָט זיך דאָרט פערשלאָסען, האָט ער איבערגעגעבען צו זיינע לעגאטען, זיי זאלען זי בעלאגערן, און אליין האָט ער בעזעצט די פירענאָען־פאסען (ר. ה. די דורכגענג דורך די פירענאישע בערג). דאָרט איז פאָרגעקומען א בלוטיגע שלאכט צווישען צאָזאר'ן און פאָמפעיוס'ס קאמאנדירען, וועלכע זיינען ביי אילערדא געשלאגען געוואָרען. אויך דא האָט צאָזאר געהאנדעלט זעהר מילד. די פיהרער האָט ער ערלויבט צו געהן צו זייער פארטיי און די קריגער האָט ער געגעבען א ברירה: אדער איבערצוגעהן צו איהם, אדער אפגעבען די וואפען און געהן אהיים, און האָט זיי ניט געצוואונגען צו קיין זאך.

אומקעהרענדיג זיך צוריק פון שפאניען האָט זיך צאָזאר גענומען צו מאססיליא, וועלכע איז געווען בעלאגערט פון זיינע לעגאטען דעצימום ברוטום, און גאיום טרעבאניום. דיזע שטאָדט איז געווען בעלאגערט פון צוויי זייטען: פון ים און פון דער יבשה. נאָך א נידערלאגע אויף'ן ים, האָט זיך די שטאָדט ענדליך געמוזט אונטערגעבען. די בערינגונגען זיינען גענוען זעהר מילדע. זיי האָבען גערארפט איבערגעבען צום בעזיגער זייערע

וואַפען און זייערע שיפען און זיי האָבען פערלאָרען אַ טייל פון זייער לאַנד און פון זייערע רעכטען. דער לעגאַט קוריאָ האָט די פּאָמפּעיאַנער אויך פון סיציליען פערטריבען, און האָט איבערגעשיפט זיין אַרמעע נאָך אַפריקאַ. דאָ אָבער האָט ער געליטען אַ שרעקליכע נידערלאַגע פון נומי-דישען קעניג יובאַ. קוריאָ זעלבסט האָט זיין לעבען פערלאָרען אין דיזער שלאַכט. אויך אין איללירין זיינען די פּאָמפּעיאַנער געבליבען די זיגער.

דעם גאַנצען זומען פון יאָהר 49 פ. קר. האָט פּאָמפּעיוס פאָרבערייט אַן אַרמעע צו קעמפען מיט צאֶזאַר׳ן. ער האָט אָנגעזאַמעלט 11 לעגיאָנען מיליטער, 7,000 רייטער און אַ פלאָטע פון 500 שיפען. דערצו האָט מען איבערגעגעבען אין זיינע הענט אַ זעהר רייכע קאַסע מיט געלט צום פיהרען דעם קריג. די אַלע קרעפטען האָט ער צוזאַמענגעבראַכט אויף דעם ברעג פון עפּירוס, און האָט געמאַכט זיין הויפּט־לאַגער אין דער עבענע פון דיר-רהאַכיום. ווען צאֶזאַר איז צוריקגעקומען פון שפּאַניען נאָך רוים, האָט ער פאָרגעשלאָגען זיין קאַנדידאַטור אַלס קאָנסול פיר דאָס יאָהר 48 פ. קר. און ער איז ערוועהלט געוואָרען. דאַן האָט ער פעראייניגט זיינע טרופּען אין ברונדיזיום. מיט גרויס מיה האָט ער דאָ צוזאַמענגעבראַכט אַ פלאָטע, און צו דער גרויסער פערוואונדערונג פון די פיינד האָט ער געלאַנדעט זיינע סאָלדאַטען אויף דעם אַקראָצעראַונישען ברעג, וואוהין זיין אונטער־קאָמאַנדיר מאַרקוס אַנטאָניוס האָט איהם צוגעבראַכט נאָך 4 לעגיאָנען און 800 ריי-טער. צאֶזאַר׳ס לאַגע איז געווען אַ פערצווייפעלטע. די פלאָטע פון פּאָמ-פּעיוס׳ן איז געווען אַזוי פיעל מעכטיגער און גרעסער פון זיינער, דאָס עס איז גאָר ניט געווען צו דענקען אַרויס אין אַ שטרייט מיט איהר. פון צופיה-רען נאָך סאָלדאַטען און שפּייז האָט קיין רעד ניט געקענט זיין, ווייל פּאָמ-פּעיוס האָט אָפּגעשניטען אַלע וועגען פיר צאֶזאַר׳ן. פּאָמפּעיוס האָט נאָר גע-ברויכט צו פערלענגערן דעם קריג ביז צאֶזאַר וועט מעהר ניט קענען פיהרען קיין מלחמה צוליב מאַנגעל אין שפּייז. צאֶזאַר איז געווען געצוואונגען צו פערלאָזען דעם אָרט און זיך צוריקציהען אין אינלאַנד פון איטאַליען, בע-זונדערס נאָך דעם, ווי ער האָט געהאַט אַ נידערלאַגע ביי דיררהאַכיום. די אַריסטאָקראַטישע פּאַרטיי האָט ניט געוואוסט וואָס צו טאָן פון שמחה. זייער שטאָלץ האָט דאַן גאָר ניט געוואוסט קיין גרענעץ. זיי האָבען גערעכענט, דאָס יעצט איז יעדע געפאַהר אַריבער. זיי האָבען שוין אָנגעפאַנגען צו מאַ-כען פּלענער, ווי צו נעהמען פון דער פאָלקס־פּאַרטיי אַ ראַכע, וואָס זאָל מיט איהרע שרעקען און גרויזאַמקייטען איבערטרעפען די מערדערייען און גוואַלד־טאַטען פון סוללאַ׳ן. זעלבסט ציצעראָ האָט זיך אויסגעדריקט וועגען

פּאַמפּעיוס'עם סאָלדאַטען און זיין גאַנצער פּאַרטיי מיט פּאָלענדע ווערטער: „זיי זיינען אין קריג רויבעריש און אין זייערע רעדעם אַזוי ווילד, דאָם עס שרעקט מיר און עס שוידערט מיר פון זייערע נצחונות".

נאָך דעם זיג איבער צאָזאַר'ן האָט פּאָמפּעיוס זיך ניט געגומען צו בריינגען איטאַליען אונטער זיין מאַכט, נאָר ער האָט נאָכגעיאָגט צאָזאַר'ן ביז דער שטאָדט פּארזאָלום. אייגענטליך האָט ער עס ניט געוואָלט, נאָר זיינע אָנהענגער האָבען איהם געצוואונגען דערצו. ער האָט עס געמוזט נאָכגעבען, ווייל ער איז ניט מעהר הערשער געווען אין זיין לאַגער. דאָ האָט געהערשט ניט איינער, נאָר א גאַנצער רעגימענט פון אַריסטאָקראַטען. דיזע האָבען געראַבענט אויף זייער פּיעל גרעסערע קריגס־מאַכט אלס צאָזאַר'ס. זיי האָבען געהאַט אן ארמעע פון 47,000 פוס־סאָלדאַטען און 7,000 רייטער און צאָזאַר האָט נאָר געהאַט 20,000 מאַן.

דעם 9טען אויגוסט פון יאָהר 48 פ. קר. האָט זיך אָנגעפאַנגען די אונגליקליכע שלאַכט. פּאָמפּעיוס האָט זיין מיליטער איבערגעפיהרט איבער א קלייענעם טייך. זיינע רייטער האָבען באַלד אָנגעגריפען צאָזאַר'ס שוואַכערע סאָלדאַטען און האָבען זיי געשלאָגען. צאָזאַר האָט עס פּאַרויסגעזעהן, און אלס די פּאָמפּעיאַנישע רייטער האָבען וויייטער גערוננען האָט צאָזאַר ארויסגעשטעלט נעגען זיי 2,000 אויסגעצייכענטע לעגיאָנס־סאָלדאַטען. דיזע האָבען זיך א וואַרפ געטאָן מיט אזא שטורם, דאָם די רייטער זיינען באַלד צוריקגעלאָפען אין אונארדנונג. צאָזאַר האָט זיך באַלד בענוצט מיט דעם ערפאָלג און האָט גליק בעפוילען, דאָם די רעזערוע טרופען זאָלען מאַכען אן אָנגריף. די לעגיאָנס־סאָלדאַטען זיינען געווען פיעל טיכטיגער פון די סאָלדאַטען, וואָם פּאָמפּעיוס האָט צוזאַמענגעקליבען, און די סאָלדאַטען זיינען צוריק איבער'ן טייך אריבער. הגם קיין גרויסען פערלוסט האָט פּאָמפּעיוס ניט געליטען, האָט איהם צאָזאַר'ס קלייענער זיג אָפּגעשראָקען, און ער האָט בעשלאָסען די זאַך אויפצוגעבען. ער איז אוועק צום ברעג אום אין א שיף זיך אריינצוזעצען.

די ארמעע האָט בעשלאָסען פּאַרטצוזעצען דעם קאַמף אָהן א פיהרער. אָבער צאָזאַר האָט זי באַלד ארומגערינגעלט און אויף דעם אנדערען טאָג האָבען 20,000 מאַן געמוזט די וואפען אנידערלעגען. אין דעם טאָג פון דער שלאַכט האָבען די פּאָמפּעיאַנער פערלאָרען 15,000 מאַן אין געפאַנגענע און טויטע. די גאַנצע מפלה איז געווען דער רעזולטאַט פון פּאָמפּעיוס'עם עגליפען. עס איז שווער צו וויסען, וואָם האָט געטריבען פּאָמפּעיוס'ן צו פערלאָזען דעם שלאַכט־פעלד. מען רעכענט, דאָם עס איז איהם איבערדריסיג

ווערן צו זיין א שפּיל־צייג אין די הענט פון זיין פּארטיי, וועלכע האָט פון איהם יערע אויטאָריטעט צוגענומען, און ער איז געווען ביי זיי אין די הענט. יעצט איז זיין אינטערעס אין גאַנצען פערשוואונדען געווארן. עס איז נאָר געווארן דער אינטערעס פון דער פּארטיי, פיר וועלכע ער האָט נאָר קיינמאָל ניט געווארט קעמפען; זיין ציל און זיין שטרעבען זיינען געווען נאָר אַנדערע, ווי דאָס ציל און שטרעבען פון זיין פּארטיי.

צאַזאַר'ס זיג ביי פּאַרזאַלוס אין יאָהר 48 פ. קר. האָט געפיהרט דער־צו, דאָס דער גאַנצער מזרח איז איבערגעגאַנגען אויף זיין זייט. פּאָמפּעיוס

ערמאָרדונג פון פּאָמפּעיוס'ן.

איז פערשטעלטערהייד ענטלאָפען נאָך לעסבאָס, האָט דאָרט געזומען זיין ווייב און זיין זוהן און איז אוועק מיט זיי נאָך עגיפּטען. דאָ האָבען דא־מאָלס געהערשט דער צעהן־יעהריגער פּטאָלעמאָוס דער 12 טער דיאָנישוס און זיין שוועסטער קלעאָפּאָטרא. דער יונגער הערשער און זיין שוועסטער האָבען זיך שטענדיג געקריגט. אום צו געווי־נען צאַזאַר'ס גונסט, ער זאָל איהם העלפען זיך בעפרייען פון זיין שוועס־טער, האָט ער פּאָמפּעיוס'ן ניט פּרייוַנדליך אויפגענומען, און האָט געגעבען בעפעהל איהם צו טויטען באלד ווי ער וועט אנקומען אין עגיפּטען. אלס

פאַמפּעיום איז געווען נאָהענט צום לאַנדען, האָט פּטאָלעמאַאום ארויסגעשיקט געגען אים דעם עגיפּטישען אויבער־קאָמאַנדיר מיט צוויי רוימישע אָפּי־צערען. איינער פון זיי האָט בעגריסט פאַמפּעיום'ן און האָט אים איינגע־לאַדען אין זיין שיף אַריבערצוגעהן, מיט דעם אויסדרעד, אז דאָס שיף, אין וועלכען פאַמפּעיום איז אָנגעקומען, איז געווען צו גרויס עם זאָל קענען צום לאַנד צוקומען. די לייט, וואָס זיינען געקומען מיט פאַמפּעיום'ן, האָבען געהאט א חשד אויף דעם און האָבען אים געוואַרנט. ער האָט ווירקליך אויף אָנגעהויבען מורא צו האָבען, אָבער ער האָט געפאַסט מוט און איז אַריבער אין דאָס קלייגע שיפעל. וועז דאָס שיפעל איז שוין געווען בייס ברעג, האָט דער אויבער־קאָמאַנדיר געפרעגט איינעם פון די אָפּיצערען: „קען איך דיך רעכענען פיר א קריגס־קאָמעראַד?" דער אָפּיצער האָט זיך שטום פערנייגט מיט'ן קאָפּ, און דאַן האָט דער קאָמאַנדיר גענומען א בלאַט און האָט אויף איהם אויפגע־שריבען דעם פערלאַנג פון עגיפּטישען קעניג. ווי זיי זיינען צוגעקומען צום לאַנד און פאַמפּעיום האָט זיך אויפגעהויבען אום ארויסצוגעהן פון שיף, האָט אייגער איהם אַריינגעשטאָכען פון הינטען א שפּיז, און אויך די איבריגע צוויי זיינען איהם בעפאַלען. פאַמפּעיום האָט איינגעוויקעלט זיין געזיכט אין זיין טאָגא און איז באַלד אנידערגעפאַלען. זיין קערפער האָבען די מער־דער ארויסגעוואָרפען פיר די רויב־טיערען. אזוי איז געשטאָרבען אין דעם 58טען יאָהר פון זיין לעבען דער מאַן, וואָס האָט 35 יאָהר בעקליידט דאָס אַמט פון א רוימישען קריגס־קאָמאַנדיר, דעם 29טען סעפּטעמבער, 43 פ. קר.

נאָך פאַמפּעיום'ס טויט האָבען זיינע צוויי זיהן ס ע ק ס ט ו ס און ק נ ע י ו ס זיך צוגעגרייט צו פאַדערן פיר זיך זייער פאַטער'ס שטעלע, אזוי ווי זייער פאַטער וואָלט געווען א מאַנארך. צאָזאַר האָט געהאט נאָכגע־יאָגט פאַמפּעיום'ן ביז עגיפּטען און איז אָנגעקומען אין אלעקסאַנדריען. דאָ האָט ער זיך דערוואוסט פון דעם טויט פון זיין געגנער. דיזע נאַכריכט האָט איהם זיין הערץ צובראָכען און ער האָט זיך מיט טרערען בעגאַסען. ער האָט די מערדער קיין בעלאָהנונג ניט געגעבען פיר זייער ארבייט, ווי זיי האָבען ערוואַרט. צאָזאַר האָט אָנגעזאָגט דעם יונגען קעניג פטאָלעמאַאום און זיין שוועסטער, זיי זאָלען אויפהערען זיך קריגען און האָט פון זיי געפאַדערט אייגצוצאָהלען די שטייערן, וואָס עגיפּטען איז שולדיג צו רוים. אין דעם קריג צווישען פטאָלעמאַאום'ן און זיין שוועסטער קלעאָפּאַטרא האָט ער זיך אַריינגעמישט און האָט געוואָלט מאַכען אַן ענד צו דעם און געבען דעם פּאַרצוג צו דער שהנער יונגער קלעאָפּאַטרא. דאָס האָט אויפגעבראַכט די אָנהענגער פון פטאָלעמאַאום'ן און זיי האָבען געמאַכט אַן אויפשטאַנד. צאָזאַר

האָט דאַן געהאַט זעהר וועניג מיליטער, ניט מעהר ווי 4,000 סאָלדאַטען. דערצו האָט די פאַרטיי פון פאָמפּעיוס׳ן וויעדער געזאַמעלט קרעפטען און צאֶזאַר׳ן האָט דאַן געראָהעט אַ גרויסע געפאַהר. צום גליק זיינען איהם אָנ-געקומען פרישע קרעפטען פון קליין־אַזיען און ער האָט דעם אויפשטאַנד דערשטיקט. דער יונגער פטאָלעמאֶאוס איז ענטלאָפען אין אַ שיף אויף דעם נילוס, אָבער ער איז דערטרונקען געוואָרען. צאֶזאַר האָט איבערגעגעבען די רעגירונג צו קלעאָפּאַטראַ׳ן און איהר קליינעם ברודער פטאָלעמאֶאוס דעם 13טען.

דער קריג געגען פאַרנאַצעס׳ן (47 פ. קר.). פאַרנאַצעס, דער זוהן און נאָכפאָלגער פון מיטהראַדאַטעס׳ן, האָט זיך בענוצט מיט דער שלאַכט ביי פאַרזאַלוס און האָט אָפּגעגעבען פאָמפּעיוס׳עס פאַרטיי אייניגע לאַנד־שטריכען אין קליין־אַזיען, אויך קליין־אַרמעניען און דאָס פאָנטישע רייך. אָבער באַלד ווי צאֶזאַר האָט אין עגיפּטען געמאַכט אָרדנונג איז ער אַוועק נאָך קליין־אַזיען און האָט פאַרנאַצעס׳ן געשלאָגען ביי צעלאַ (47 פ. קר.). דער גאַנצער קריג האָט נאָר 5 טעג געדויערט. וועגען זיין ערפאָלג האָט ער געשיקט צום סענאַט דעם בעריהמטען רעפּאָרט פון די דריי ווערטער: **Veni, vici! vidi** (געקומען, געזעהן, געזיגט).

די מלחמות מיט די פאָמפּעיאַנער אין אַפ-ריקאַ און שפּאַניען (45—46 פ. קר.). די סאָלדאַטען, וואָס זיינען איבערגעבליבען פון פאָמפּעיוס׳עס אַרמעע נאָך דעם קריג און נאָך דער מפּלה ביי פאַרזאַלוס, האָבען זיך וויעדער צוזאַמענגעקליבען אונטער דער פיהרער-שאַפט פון פאָמפּעיוס׳עס אָנהענגער: לאַביענוס, אַפראַניוס, פּאָרציוס קאַטאָ און אַנדערע. זייער אַרמעע איז בעשטאַנען פון 14 לעגיאָנען און 1,600 רייטער. צו דיזער אַרמעע איז צוגעשטאַנען דער נומידישער קעניג יובאַ מיט זיינע אויסגעצייכענטע רייטער, מיט העלפאַנדען און 55 שיפען. צאֶזאַר האָט זיך דאַן געאַיילט צוריק אין רוים צו קומען, ווייל דאָרט האָבען זיך וויעדער אָנגע-פאַנגען אונרוהען און גאַס־שטרייטען. דיזע אונרוהען זיינען מיט גרויס בלוטפערגיסונג און מיט גרויס מיה אונטערדריקט געוואָרען. נאָך געפעהר-ליכער זיינען געוואָרען די בונטען אונטער די סאָלדאַטען. אַלס זיי האָבען דערהערט, דאָס מען וויל זיי שיקען נאָך אַפריקאַ צו קעמפען מיט די פאָמפּע-יאַנער, האָבען זיי אָנגעפאַנגען צו פאָדערן בעלוינונג פיר די אַלע ליידען און אונגעהייערע אָנשטרנגונגען אין די פריהערדיגע קריגען. קיין בעפעהל האָ-בען די סאָלדאַטען ניט געוואָלט פאָלגען, און האָבען אָנגעזאָגט, דאָס זיי זיי-נען בערייט צו רויבען און מאָרדען. דאַמאָלס איז צאֶזאַר אונערשראָקען גע-

קומען צו די סאָלדאַטען, און אַלס זיי האָבען מיט לאַרם געפאָדערט מען זאָל זיי בעפרייען פון מיליטער־דינסט, האָט ער אויסגערופען: „בירגער, איהר זייט פרייגעלאָזען!" דאָס וואָרט „בירגער" אָנשטאָט דעם וואָרט „סאָל־דאַטען" האָט אויף די אויפגערעגטע געווירקט ווי אַ צויבער. זיי האָבען אונטער דעם פערשטאַנען, דאָס זיי וועלען אויסגעשלאָסען ווערען פון טרי־אומף־צוג, וועלכער איז זיי פאָרגעשטאַנען. זיי האָבען באַלד געבעטען פער־צייהונג ביי צאָזאַר'ן און האָבען גלייך אויפגעגעבען דעם בונט.

ווי נאָר ער האָט אַיינגעשטילט דעם בונט פון די סאָלדאַטען, האָט ער אַוועקגעשיקט זעקס לעגיאָנען נאָך אַפריקאַ און האָט זיך בעפעסטיגט אין קליין־לעפּטים. דאָ האָט ער אויפגערייצט די מאַוריטאַנישע קעניגען ב אָ ק - כ ו ס אין י אָ ל און ב אָ ג ו ד אין ט י נ ג י ס, זיי זאָלען מאַכען אַן אָנפאַל אויף נומידיען. דערמיט האָט ער געצוואונגען דעם קעניג יובאַ צו בריינגען צוריק אַ טייל פון זיינע מיליטערישע קרעפטען, וואָס זיינען גע־ווען צוזאַמען מיט די פּאָמפּעיאַנער, אום צו בעשיצען זיין אייגנע מדינה געגען דעם אָנפאַל פון באָקכוס'ן און באָגוד'ן. דערווייל האָט ער בעקומען מעהר סאָלדאַטען אין זיין אַרמעע, און אום צו מאַכען די רייטער פון די פּאָמ־פּעיאַנער אונשעדליך פיר איהם, האָט ער זיי פערנאַרט אין אַ בערגיגע גע־גענד אַרום ט ה אַ פּ ס ו ס, וואו רייטער קענען גאָר ניט אויפטאָן, און דאָ האָט ער געהאַט אַ פאָלשטענדיגען זיג איבער די פּאָמפּעיאַנער. אין דיזען קאַמף האָט צאָזאַר נאָר 50 מאַן פערלאָרען, און פון די פּאָמפּעיאַנער זיי־נען געפאַלען אויף דעם שלאַכטפעלד 10,000 מאַן. פיעלע פון די פּאָמפּעיאַ־נער האָבען נאָך דער מפּלה זיך אַליין דאָס לעבען גענומען. אַלס די בירגער פון אוטיקאַ, וואו קאַטאָ איז געווען דער הערשער, האָבען זיך אונטערגעגע־בען צו צאָזאַר'ן, האָט קאַטאָ ניט געקענט איבערטראָגען די שאַנדע. ער האָט דורכגעלעזען פּלאַטאָ'ס פילאָזאָפישעס ווערק „פאָדאָן" איבער די אונשטערב־ליכקייט פון דער זעעלע (השארת הנפש) און האָט זיך נאָכדעם אויף זיין שווערד אַרויפגעוואָרפען און איז געשטאָרבען. אויך יובאַ און פּעטרעיוס האָבען זיך זעלבסט געטויט, מעטעללוס סציפּיאָ האָט זיך אין ים אַריינ־געוואָרפען, און אַפראַניוס איז ערמאָרדעט געוואָרען דורך סיטטיוס'ן.

דאָס נומידישע רייך איז דאַמאָלס צוטיילט געוואָרען. דעם מזרח־טייל האָט צאָזאַר איבערגעגעבען צו באָקכוס'ן, און דער מערב־טייל איז צוגעגעבען געוואָרען צו דער רוימישער פּראָווינץ „אַפריקאַ" אונטער דעם נאָמען: ניי־אַפריקאַ.

מיט דעם זיג אין אפריקא האט זיך דער קריג מיט די פאמפעיאנער נאך ניט געענדיגט. וואהרוס אין לאביענים האבען זיך נערעטעט נאך שפאניען. צאזאר איז נעקומען אהין איבער די אלפען און פירענאען־בערג. ביי מ ו נ - ד א איז פארגעקומען א שרעקליכע שלאכט צווישען די ביידע ארמעען. ביים ערסטען אנגריף איז צאזאר שרעקליך נעשלאגען נעוואָרען. צאזאר האט נע־מוזט זיין לעבען אייגשטעלען אום צו שטארקען דעם מוט פון זיינע סאלדא־טען. ער איז ארא־פגעשפרונגען פון זיין פערד, האט ארא־פגענומען דעם העלם פון קאפ אום מען זאל אירם דערקענען, און האט זיך אריינגעוואָרפען צווישען

קאסטעללום (בעפעסטיגטער ארט פון רוימישע סאלדאטען).

נאך אנטיקער פארשטעלונג.

די סאלדאטען, וואס האבען אנגעפאנגען ענטלויפען פון שלאכטפעלד. דאן האט ער זיך אליין מיט'ן שווערד אין האנט געלאזען צום פיינד, זאגענדיג צו די סאלדאטען: „ווילט איהר אייער קאמאנדע איבערגעבען צו א אינגעל (ד. ה. צום יונגען פאמפעיוס'ן)?" דיזע וועטער האבען שטארק געווירקט אויף די סאלדאטען און זיי האבען מיט אן אונגעוועהנליכען מוט זיך נענומען שטרייטען מיט די פאמפעיאנער. דער רעזולטאט איז געוועז א גלענצענ־דער. 20,000 מאן פון די פאמפעיאנער זיינען געפאלען אויף'ן שלאכט־

פעלד, אונטער זיי זיינען אויך געווען וואָרום, לאָביענוס און פיעלע אנדערע
פון רוימישען אדעל. פאָמפּעיוס (דער יונגער) איז געפאלען אויף'ן וועג בי
זיין ענטלויפען. סעקסטוס (דער צווייטער זוהן פון דעם ערמאָרדעטען פאָמ
פּעיוס'ן) האָט זיך גערעטעט און איז פערבליבען ארום שפּאניען, וואו ער
איז געוואָרען א זעע־רויבער.

צאָזאָר'ס שטאָטס־פערוואלטונג און זיין טויט

(44 פ. קר.). צאָזאָר איז געבליבען זעלבסטהערשער אין רוים. קיין געגנער אי
אָפענעם פעלד איז מעהר ניט געווען געגען איהם. דער גייסט פון דער רעפוב
ליק איז געקומען צו אן ענד און עם האָט זיך אָנגעהויבען דאָס קייזערטום. אויך
דעם ערסטען בליק שיינט עס, דאָס אין דיזער גרויסער וויכטיגער ענדערונ
איז צאָזאָר אליין געווען דער הויפּט־שולדיגער. דאָס וואָלט געווען א צ
גרויסע איבערשעצונג פון צאָזאָר'ס פערזאָן. קיין אייניציגע פערזאָן, מע
זי זיין די גרעסטע און מעכטיגסטע אין דער וועלט, קען ניט האָבען אזא
גוואלטיגען אייגפלוס אויף א גאנצעם פאָלק. די וואהרע אורזאך, וועלכע
מאכט א פאָלק צו זיין דאָס וואָס עס איז, ליגט ניט אין אייניציגע פערזאָנען
מעגען זיי זיין די גרעסטע אין דער וועלט, נאָר אין פאָלק זעלבסט. ע
איז זעהר פאַלש צו רעכנען אלס די הויפּט־אורזאכען פון אזעלכע ענדרונגע
אין פאָלק אייניצעלנע פערזאָנען. דאָס איז א פאַלשער פערזאָנען־קולטוס
(פערגעטערונג פון מענשען). אלע מענשען, אויך די גרעסטע זשעניען, זיי
נען נאָר א פראָדוקט פון דער צייט.

די גרויסע בעגאבטע מענשען פון א פאָלק פערשטעהען אם בעסטע
די פאָדערונגען פון דער צייט, די בערערפניסען פון פאָלק, און די פערהעלט
ניסען, אין וועלכע דאָס פאָלק געפינט זיך. און זיי זעהען דעם וועג, אוי
וועלכען די געזעלשאפט האָט אנגעפאנגען צו געהן, זיי פערשטעהען או
בעגרייפען מעהר און בעסער די אידעען, וועלכע ליגען אין די צייט־פערהעלט
ניסען און זיי גיבען דיזע אידעען א בעשטימטע פאָרמע. די אורזאך, וואָרו
זעהר אפט וועלען די אנשויאונגען פון גרויסע מענשען ניט אנערקענט
איז, דאָס די פערהעלטניסען, דורך וועלכע יענע אנשויאונגען צייגען זי
ארויס, זיינען נאך ניט גענוג ענטוויקעלט, אזוי דאָס דער געוועהנליכער מענ
זאל זיי ארויסזעהן און בעגרייפען; אבער אין שפּעטערער צייט, וועו די פע
העלטניסען האָבען זיך מעהר ענטוויקעלט און זיינען געוואָרען אזוי בולמ
דאָס אויך דער געוועהנליכער מענש האָט אנגעפאנגען זיי ארויסצוזעהן, פאנג
מען אן צו פערשטעהן די גרויסקייט פון אזעלכע דענקער און מען שעצ
זייער טיפען בליק אין די אומשטענדען פון דער צייט. דערפון קענען מ

לייכט מאַכען דעם שלוס, דאָס נייע אידעען און נייע רעפאָרמעס ליגען ניט אין די גרויסע מענער, וועלכע האָבען אויסגעדריקט דיזע אידעען אָדער פאָר-מעס, נאָר אין דעם געזעלשאַפטליכען צושטאַנד פון דער עפּאָכע. איינציגע פערזאָנען האָבען קיינמאָל ניט בעשטימט דעם ענטוויקלונגס־גאַנג פון גאַנ-צע פעלקער.

דער געדאַנק, וואָס מיר האָבען נאָר וואָס אויסגעדריקט,איז נאָך מעהר גילטיג אין בעצוג אויף שטאַאַטסמענער. עס איז ניט געווען קיין גרויסער שטאַאַטסמאַן אין דער וועלט, וועלכער האָט געגעבען אַ בעשטימטען וועג צו אַ גאַנצען שטאַאַט און האָט איהם נאָך זיינע געדאַנקען און זיין פערשטאַנד געפיהרט אויף דיזען וועג. אַן איינצעלנער מענש קען אָפטער דורכפיהרען זיינע אידעען אין זיינע וואונשען, ווען ער האָט אויף זיין זייט אַ געוויסע פאַרטיי, וואָס דענקט און פיהלט ווי ער. און אַזוי געהט עס אין דער גאַנ-צער וועלט־געשיכטע. די איינציגע מענשען, וועלכע האָבען געשפּילט אַ ראָלע אין אַ געוויסער צייט, זיינען נאָר געווען די אָרגאַנען, די ווערקצייג פון געוויסע פאַרטייען, דורך וועלכע זיי האָבען זייערע צילען דערגרייכט. די פיהרער, די שטאַאַטסמענער מיינען, דאָס זיי זיינען די פיהרער פון פאָלק אין זייער צייט, אין גרונד גענומען ווערען זיי גאָר געפיהרט פון די אומ-שטענדען און פאָדערונגען פון דער צייט.

אויך צאָזאַר איז ניט געווען די ווירקליכע אורזאַך, וואָס די רעפּובלי-קאַנישע פאָרמע פון רוים האָט אויסגעשפּילט איהר ראָלע און האָט געמאַכט פּלאַץ פיר דאָס קייזערטום. ער איז נאָר געווען אַ פערטרעטער פון דער פאָלקס־פאַרטיי און איהרע סאָציאַלע אינטערעסען. מיר האָבען אין קור-צע ווערטער שוין פריהער געשילדערט, ווי די מיטעל־קלאַס פון רוימישען פאָלק איז צוגרונד געגאַנגען. די ערסטע און בעדייטענדסטע אורזאַך פון איהר אונטערגאַנג זיינען געווען די אונאויפהערליכע קריגען, אין וועלכע רוים איז פערוויקעלט געוואָרען. די מעהרסטע פעהיגע בויערן זיינען אימער גע-ווען אין פעלד־צוגען פערנומען, די ווירטשאַפט איז דעריבער צום גרעסטען טייל צוגרונד געגאַנגען, די פאַמיליע איז געווען געצוואונגען זיך צו פער-שולדיגען און צאָהלען גרויסע צינזען. די נאַטור־פּראָדוקטען זיינען וועניגער געוואָרען און די געלט־בעדערפניסען שטאַרקער און דרינגענדער. דיזעס האָט דעם בויער רואינירט, און דערמיט די גאַנצע מיטעל־קלאַס פערניכטעט.

נאָך איין אומשטאַנד האָט געווירקט אויף די מיטעל־קלאַס און געפיהרט צו איהר אונטערגאַנג. עס איז בעוואוסט, דאָס דער באָדען, וועלכער ווערט בעאַרבייט פיר געטריידע, ווערט אַלע מאָל שוואַכער און קען ניט אַרויסגע-

בען די זעלבע מאָס תבואה. א פאַמיליע, וואָס האָט געהאַט גענוג ערד
צו פּראָדוצירען גענוג געטריידע פיר אַלע מיטגלידער, מוז נאָך פערלויף פו
א געוויסער צייט צוקויפען מעהר ערד אום צו קענען עקסיסטירען. ווען דע
בויער האָט אָבער ניט געהאַט די מעגליכקייט צו קויפען מעהר ערד, אי
ער געווען געצוואונגען זיין ערד צו פערקויפען, און אַליין אַוועקגעהן צו
גרויסען גוטס־בעזיצער צו אַרבייטען אַלס טאָג־לוינער (שכיר יום). דיזע
גרויסער גוטס־בעזיצער האָט געפונען פיר איהם בעסער צו פערוואַנדלען זיי
נע געטריידע־פעלדער אין פּאַשע־פּלעצער פיר פיהצוכט, ווייל דאָס האָ
זיך בעסער בעצאָהלט, לויט די נידריגע פּרייזען דאַמאָלס אויף געטריידע
און די הויכע פּרייזען אויף פלייש. צוליב דעם האָט אויך דער טאָג־
לוינער וויעדער וועניגער אַרבייט אין זיין פאַך בעקומען און האָט געמוז
אַרונטערלאָזען פון זיין פּרייז.

צוליב דיזע אורזאַכען איז די מיטעל־קלאַס אָדער דער בויערן־שטאַנ
כמעט אין גאַנצען אונטערגעגאַנגען. דאָס האָט געפיהרט דערצו, דאָס דע
אונטערשייד צווישען דער רייכער און דער אָרימער קלאַס איז געוואָרען אונ
געהייער גרויס. אויף איין זייט איז געווען די אונגעהייער רייכע קלאַס מי
איהר פערשווענדערישען הולטייסקען און זיטענלאָזען לעבען, אויף דע
אַנדערער זייט — די שרעקליכע אָרימקייט, וועלכע האָט ענטוויקעלט פוי
קייט, אונטערטעניגקייט און אַ נייגונג צו בעטלען, צו זיין אַ פּאַראַזיט. אין ד
זען צושטאַנד איז געווען די גאַנצע אונגעהייערע מאַסע פון רוימישען פאָל
אין יענער צייט. די בעפעלקערונג איז אימער מעהר און מעהר געוואַקסען. אי
דער צייט פון קייזערטום האָבען זיך אין רוים געפונען איבער צוויי מיליאָ
מענשען, צווישען וועלכע עס זיינען געווען מעהר ווי די העלפט שקלאַפען.

די אָרימע מאַסען פון גאַנץ איטאַליען און פון אַנדערע פּראָווינצען האָ
בען זיך געצויגען אין רוים, ווייל דאָ איז געווען אַן אָרט, וואו מען האָט גע
קענט לייכט זיין אַ פּאַראַזיט, און מען האָט דאָ ניט בעדאַרפט אַרבייטען. מע
האָט געקענט לעבען און אין טהעאַטער געהן אויף די רעכנונג פון אַנדערע, פ
דער רעגירונג אָדער דער רייכער קלאַס, וועלכע האָבען דורך די אונגעהיי
רע מאַסען פּאַראַזיטען אויסגעפיהרט אַלע זייערע וואונשען, ווען עס האָט זי
געהאַנדעלט וועגען ערוועהלט צו ווערען צו אַ געוויסען אַמט און מען האָ
געברויכט פיעלע שטימען פון פאָלק. עס איז שווער געווען זיך פאָרצושט
לען, וואָס פיר אונגעהייערע סומעס מען פלעגט אויסגעבען אום דיזע מאַס
פוילענצער און לעדיגגעהער צו פערשאַפען אַלע זיינע בעדערפניסען, אַפי
טהעאַטער־שפּילען, צירקען און אַנדערע סאָרטען פערגניגענס, וועלכע דע

רוימישער בירגער האָט ליב געהאַט צו געניסען. די ריזיגע מאַסען געטרייַדע, וועלכע די פּראָווינצען פֿלעגען צושטעלן אין רוים, פֿלעגען צוטיילט ווערען צו דער מאַסע לעדיגגעהער אָדער גאָנץ אומזיסט, אָדער פיר שפּאָט נידריגע פּרייזען. נאָך דער בעשטימונג פון פּאָמפּעיוס'ן האָט רוים געהאַט צו טיילען יעהרליך פיר 9 מיליאָן מאַרק ברויט צו דער אַרבייטסלאָזער מאַסע. דאָס אָבער האָט באַלד זיך בעוויזען צו וועניג. עס האָט נאָר געפֿאַדערט 13 מיליאָן מאַרק. מען האָט שפּעטער אָנגעפֿאַנגען צו געבען פֿלייש און ברויט אָנשטאָט געטרייַדע.

ווער עס האָט ניט געהאַט די מעגליכקייט זיך אין רוים צושלאָגען צו ווערען א פֿאַראַזיט, דער האָט געהאַט די שאַנסען אין די ארמעע אַריינצוגעהן. מיר האָבען עס שוין פֿריהער געזאָגט, ווי אין דער צייט פון מאַריוס'ן זיינען אייגנעפֿיהרט געוואָרען אין רוים סאָלדאַטען (ד. ה. געדונגענע קריגער) אָנשטאָט די פֿריהערדיגע בירגער־קריגער. די טרופּען האָבען יעצט מעהר ניט געדינט דעם שטאָט, נאָר דעם קאָמאַנדיר. אין דער ארמעע האָבען פון דאַמאָלס אָן געדינט ניט נאָר בירגער, נאָר אויך שקלאַפען און גלאַדיאַטאָרען. דער געהאַלט פון די סאָלדאַטען איז געווען זעהר אַנציהעגנד, מען האָט געקענט האָבען שענע פּרנסה פון מיליטער־דינסט. אויסער דעם געהאַלט פֿלעגען די סאָלדאַטען ביי געוויסע געלעגנהייטען אויך קריגען פערשיידענע געשענקען.

אָבער דער סאָלדאַט האָט אין זיך ניט געהאַט דעם גייסט, וואָס דער בירגער. איהם האָט געפעהלט די בעגייסטערונג, די פאַטערלאַנדס־ליבע, וואָס דער בירגער האָט געהאַט. ער האָט ניט געהאַט וואָס צו בעשיצען אַלס זיין אייגענטום, וויל ער האָט נאָר ניט געהאַט. דיזער אומשטאַנד האָט געהאַט א גרויסע בעדייטונג אין דער געשיכטע פון רוים. דער קריגס־קאָמאַנדיר האָט נאָר געדאַרפט די סאָלדאַטען זאָלען צופרידען זיין מיט איהם, און דיזע ברויט־לאָזע מאַסע איז ניט שווער צוצווינגען. דאָס ארימע פאָלק אָדער די פּראָלעטאַריער האָבען נאָר פון א מעכטיגען קאָמאַנדיר געקענט עטוואָס ערווארטען פיר זייערע נוצען. פון סענאַט אָדער פון דער אַריסטאָקראַטישער פּארטיי האָט דאָס פאָלק אויף זעהר וועניג סאָציאַל רעפּאָרמעס געקענט רעכנען. א קאָמאַנדיר, וואָס האָט געוואָלט וועלטהערשער, האָט פון די אַריסטאָקראַטען קיינמאָל ניט געקענט ערווארטען וועלכע עס איז שטיצע צו דערגרייכען זיין וואונש. פאָמפּעיוס האָט פריהער געגלויבט, אז ער וועט דערגרייכען זיין ציל צו ווערען אלייז־הערשער אין רוים מיט דער הילף פון די אַריסטאָקראַטען. אָבער ער האָט זיך באַלד ארומגעזעהן אין זיין טעות.

צאָזאַר האָט זיין זאַך בעסער פערשטאַנען. ער האָט בעגריפען, דאָס אום
צו בעקומען די אויבערמאַכט אין רוים, מוז ער געבען דאָס איבערגעוויכט צ
דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי און דער בעזיצלאָזער מאַסע. די אַריסטאָ
קראַטיע מוז שטענדיג זיין אין מורא פאַר דעם פאָלק. די בעדריקטע פּראָלע
טאַריער האָבען אויך גוט פערשטאַנען, דאָס פון דער אַריסטאָקראַטיע, וועל
כע מאַכט געזעצען זיך צו בערייכערן און צו הערשען און דאָס פאָלק צו דרי
קען, קענען זיי קיין גוטס ניט ערוואַרטען. וואָס עס זאָל ניט זיין, קען זי
אונטער אַ זעלבסטהערשער ניט ערגער זיין ווי יעצט און זיי קענען נאָך האָפע
אויף בעסערס. דעריבער זיינען זיי בערייט געווען מיט אַלע קרעפטען צ
העלפען צאָזאַר'ן צו ווערען אַליין־הערשער.

עס פערשטעהט זיך פון זעלבסט, דאָס צאָזאַר האָט געהאַלטען מיט'
פאָלק, וועלכעס האָט איהם געהאָלפען אַליין־הערשער צו ווערען. די שפּע
טערע קיסרים האָבען שוין געמוזט שטיצען די רייכע געגען די אָרימע. דאָס
צאָזאַר האָט ווירקליך פיעל געטאָן פיר דאָס פאָלק, זעהט מען קלאָר פון פאָל
גענדע אָרדנונגען זיינע. ער האָט דער אָרימער מאַסע געשאַפען אייגענטום
מיט דעם, וואָס ער האָט געמאַכט זעהר פיעלע קאָלאָניעס פון זיי אין גאַל
ליען און אַפריקאַ, וואו ער האָט אַ גרויסען טייל פון זיי געגעבען גענוג לאַנד
און די נעטיגע ווירטשאַפט אום צו קענען זיך ערנעהרען. פיעלע פון זי
האָט ער פערשאַפט אַרבייט מיט דעם, וואָס ער האָט פיעלע זומפּיגע ערטער
געמאַכט טרוקען, פיעלע שאָסעען געמאַכט, פיעלע גרויסע רעגירונגס־געביי
דעם אויפגעשטעלט. דאָס אַלץ האָט דעם אָרימען פאָלק געגעבען בעשעפ
טיגונג און מיטלען צום לעבען. ער האָט דורכגעפיהרט אַ געזעץ, לויט וועלכע
די גרויסע גוט־בעזיצער קענען ניט בעשעפטיגען נאָר שקלאַפען אויף צ
בעאַרבייטען זייערע פעלדער, נאָר זיי מוזען בעשעפטיגען ביי דעם וועניג
סטענס אַ דריטעל פרייע אַרבייטער.

ער האָט אויך פיעלעס געטאָן צו פערבעסערן די לאַגע פון די אָרימ
קלאַסען פון פאָלק דורך זיינע געזעצען וועגען שולדען. ער האָט בעפוילען
דאָס די חובות, וואָס די אָרימע זיינען שולדיג, זאָלען קיין צינזען ניט
טראָגען אויף זיך, און די צינזען, וואָס דער שולדנער האָט שוין אַיינגעצאָהלט
זאָלען פון חוב אַרונטערגענומען ווערען ; דאָס די פּערזאָן פון שולדנער זאָ
ניט זיין פעראַנטוואָרטליך פיר דעם חוב, נאָר זיין אייגענטום, אַזוי דאָס דע
קרעדיטאָר האָט מעהר קיין רעכט ניט געהאַט צו פערשקלאַפען דעם שולדנע
אין פאַל, ווען ער האָט קיין אייגענטום ניט געהאַט. די לאָגיק פון פריהער
דיגען געזעץ איז געווען, דאָס אַזוי ווי דער שולדנער האָט פיר דאָס געלט

פון חוב געקויפט שפייז, פון וועלכער דער קערפער פון שולדנער איז בעשטאַנען, דעריבער נעהערט דער קערפער צום קרעדיטאָר*). — אָבער לאָמיר זיך אומקעהרען צו אונזער נעשיכטע.

סטאַטוע פון יוליוס צאָזאָר.

צאָזאר׳ס אונגעהייערער ערפאָלג אין זיינע לעצטע שטרייטען און אין זיין אונטערדריקען די פאָמפּעיאנישע פּארטיי האָט נעמאכט אן אונגעהייערען איינדרוק אויף דאָס פּאָלק, און מען האָט איהם בעשאָטען מיט אונגעוועהנלי-

*) אויבן פון די רוימישע געזעצען וועגען שולדנער פאַר דער צייט פון דיזען פּעלד-צוג איז געווען, דאָס אין פאַל עס זיינען דאָ מעהרערע־גלויביגער, זאָלען זיי דעם שולדנער צושנוידען אין שטיקער.

כער עהרע. דער סענאַט האָט איהם ערקלערט אַלס האַלב־גאָט נאָך פאַר דעם קריג מיט שפּאַניען. יעצט האָט מען געמאַכט זיין סטאַטוע מיט דער אויפשריפט: „צו דעם הייליגען", מען האָט איהם געגעבען דאָס רעכט מינ-צען צו מאַכען מיט זיין בילד דערויף, און דעם טיטעל „אימפּעראַטאָר" צו טראָגען. דער סענאַט האָט אויך פעראַנשטאַלטעט אין זיין עהרע אַ דאַנק־פעסט פון 40 טעג. דער סענאַט צוזאַמען מיט דער גאַנצער אַריסאָקראַטיע האָט געזוכט איהם עהרע און פערגניגען צו פערשאַפען, אַזוי ווייט, דאָס צאָזאַר זעלבסט האָט עס געפונען פיר צופיעל, און האָט זיך פון אייניגע עהרען אַליין ענטזאַגט. אַזוי צ. ב. האָט ער זיך ענטזאַגט פון דער פּריווילעגיע אַ לייב־וואַך צו האָבען.

די טריאומפען, וואָס מען האָט פערשאַפט צאָזאַר'ן זיינען געווען אונ-געוועהנליך גלענצענד. צאָזאַר איז געפאָהרען אין אַ קאַרעטע געשפּאַנט מיט ווייסע פערד, בעגלייט פון 72 ליקטאָרען. צווישען די געפאַנגענע, וועלכע האָבען בעגלייט דעם וואָגען, האָבען זיך געפונען די עגיפּטישע פּרינצעסין אַרסינאָע און אַ זוהן פון קעניג יובאַ. צו בעפּוצען דעם טריאומף־צוג האָט מען געטראָגען 2,882 גאָלדענע קראַנצען, וועלכע האָבען געוואויגען 20,414 פונט און האָבען געקאָסט 264 מיליאָנען מאַרק. די כלים, אין וועלכע און אויף וועלכע דיזע אַלע קאָסטבאַרקייטען, ווי אויך פערשיידענע סטאַטועס פון די בעזיגטע לענדער און שטעדט, זיינען געטראָגען געוואָרען, זיינען געמאַכט גע-וואָרען פון שילד־קרעט און די טייערסטע שטאָפען און די זעלטענסטע האָלצען.

נאָך דעם, ווי דער טריאומף־צוג איז געווען צו ענדע, האָט מען געגרייט 20,000 טישען פיר 200,000 פּערזאָן מיט די בעסטע שפּייזען און געטרענק. 150,000 בירגער האָבען בעקומען יעדער 10 פונט בוימעל, 6 מאָדיען (איבער 50 ליטער) געטריידע, און באַאַרעס געלט פיר דיזע מאַסע מענשען איבער 10½ מיליאָן מאַרק. יעדען סאָלדאַט האָט צאָזאַר געשענקט 4,000 מאַרק, יעדען קליינעם בעאַמטען אין דער אַרמעע 8,000 מאַרק און יעדען קריגס־טריבון 16,000 מאַרק. די עלטערע סאָלדאַטען האָבען בעקומען יעדער אַ שטיק לאַנד אַלס אייגענטום. צום ענדע פון דעם גרויסען יום־טוב האָט מען אַיינגעריכטעט גלענצענדע צירקוס־שפּילען, אין וועלכע עס זיינען ערשינען 400 לייבען, 20 העלפאַנדען און 800 מאַן צו פעכטען מיט דיזע געפעהרליכע טיערען. ער האָט אויך געגעבען אַ ים־געפעכט. צו דיזען צוועק האָט ער אויסגעבויט אַ ריזיגען זואַסער־באַסיין, אין וועלכען מען האָט געצייגט דעם פאָלק היסטאָריש בעריהמטע וואַסער־שלאַכטען.

שוין נאָך דעם פעלד־צוג אין אַפריקאַ האָט צאָזאר ערהאַלטען די דיק־טאַטור אויף 10 יאָהר און דאָס אַמט פון צענזאָר אויף 3 יאָהר. אַלס ער איז צוריקגעקומען פון שפּאַניען האָט איהם דער סענאַט איבערגעגעבען דיזע עמטער צוזאַמען מיט דער ווירדע פון אויבער־פּריסטער (כהן גדול) אויף זיין גאַנצעס לעבען. מען האָט איהם אויך איבערגעגעבען דאָס רעכט צו ענט־שיידען איבער קריג און פרידען, איבער פערטיילונג פון די פּראָווינצען, אי־

קאַססיום.

בער דאָס לעבען און דעם טויט פון זיינע גענגער, די פּאָמפּעיאַנער; מען האָט איהם אויך איבערגעגעבען דאָס רעכט צו בעשטימען די בעאַמטע און בעשטע־טיגען זיי אין זייערע עמטער; מיט איין ווארט, מען האָט איהם איבערגע־געבען די גאַנצע מאַכט פון א זעלבסטהערשער. צאָזאר האָט ווירקליך שפּע־טער בעוויזען, דאָס ער וויים זיך ווי צו בענוצען מיט זיין מאַכט. ער האָט אי־בעראַל גענעבען צו פיהלען זיין קעניגליכע אויטאָריטעט און האָט זיך מיט

פּראַכטונג געצייגט צו די רעפּובליקאַנישע פּאַרטעם. פּריהער האָט ער געגע-
בען צו פערשטעהן, דאָס ער וויל האָבען די פּולע מאַכט אלס אלײן-הער-
שער אום אָרדנונג אין לאַנד אײַנצופּיהרען, און וועט ער האָט דיזער מאַכט
בעקומען, האָט ער איינגעריכטעט א ווירקליכע מאָנאַרכיע.

דער סענאַט האָט אונטער צאַזאַר'ן אין גאַנצען פערלאָרען זיין זעלב-
שטענדיגקייט. ער האָט נאָך געמוזט בעשטעטיגען אלע פאַדערונגען פון דעם
אימפּעראַטאָר. זעהר אָפט האָט צאַזאַר גאָר ניט געפּונען פיר נעטיג צו
נעהמען בייס סענאַט זיין צושטימונג און האָט דורכגעפיהרט זיינע פּראַיעק-
טען מיט זיין אייגענער מאַכט. אום דעם סענאַט נאָך מעהר אָפּצושוואַכען,
האָט צאַזאַר די צאָהל פון זיינע מיטגלידער פערגרעסערט ביז 900 און האָט
איהם אָנגעפּילט מיט מענער אָהן רעפּוטאַציע און אָהן פערמעגען. פיר גע-
ריכטס-סעקרעטאַרען האָט מען בעשטימט מענשען, וואָס האָבען קיין ידיעה
ניט געהאַט אין גערישטס-זאַכען, און אין די פערעפענטליכטע בעשלוסען האָט
מען אָנגענעבען די שטימען פון סענאַטאָרען, וועלכע זיינען צו דער צייט פון
דער אָפּשטימונג וועגען א געוויסער פראָגע געווען הונדערטער מיילען וויט
פון רוים.

אויך די איבריגע רעפּובליקאַנישע עמטער האָט צאַזאַר אָרונטערגעבראַכט
צו א זעהר נידריגער שטופע. זיי האָבען פערלאָרען זייער וויכטיגע בעדיי-
טונג און זיינען געוואָרען נאָר פּוסטע עהרען-טיטלען. צאַזאַר האָט איינגע-
פיהרט צו געבען מענשען א טיטל פון אן אמט, וועלכעם ער האָט אין דער
פּראַקטיק גאָר ניט בעטראַכטען. ער האָט איין מאל, אלס א קאָנסול איז ג-
שטאָרבען דעם לעצטען טאָג פון זיין אמט, געהיימען אויסקלייבען א קאָנסול
אויף עטליכע שטונדען צו ענדיגען דעם פערשטאָרבענעם'ס טערמין. דערמיט
האָט ער שרעקליך ערנידרינגט די ווירדע פון דיזען וויכטיגען אמט.

אום די וויכטיגקייט פון קאָנסול-אמט מעהר אָרונטערצואוואַרפען, האָט
ער פערקירצט די צייט פון דיזען אמט אויף צוויי מאָנאַטען. מיט דיזער
אָרדנונג האָט ער געגעבען די מעגליכקייט צו פיעלע מענשען צו דערגרייכען
דיזען עהרען-טיטל, און צוזאַמען מיט דעם אויך אָפּגעשוואַכט דעם גאַנ-
צען ווערט און גלאַנץ, וועלכען דיזעם אמט האָט געהאַט. צו דיזען צוועק
האָט ער אויך די צאָהל פון קוואָסטאָרען פערגרעסערט אויף 40. וויכטיגער
איז געווען דאָס אמט פון פּרעצעקט, וויל דיזער האָמ פערטרעטען דעם
אימפּעראַטאָר אין דער צייט, וועו ער איז געווען אוועק. די פינאַנצען און
מיליטער זיינען אין גאַנצען געווען אָפּהענגיג פון צאַזאַר'ן זעלבסט. דאָס
איז אויך געווען א גוטער בעווייז פון זיין פּראַקטישען פערשטאַנד. הגם

די פּראָווינצען פלעגען נאָך יעצט אויך אָפּגעגעבען ווערען צו געוועזענע קאָנסולען, ווי פריהער, האָט צאָזאַר זיך ערלויבט איבערצוגעבען דיזעס וויכ-טיגע אַמט צו פּערזאָנען, וועלכע האָבען קיינמאָל ניט בעקליידט דאָס אַמט פון קאָנסול. אַזעלכע שטאַטהאַלטער זיינען געווען אַכט אין צאָהל. אָבער די בעאַמטע פון די פּראָווינצען האָט ער בעשרענקט אין זייער מאַכט. ער האָט ניט דערלאָזען די פריהערדיגע רויבערייען פון די שטאַטהאַלטער און שטייער־פּעכטער. די שווערע אָפּגאַבען האָט ער פיעל פערקלענערט און

רוימישער לעגיאָנאָר (סאָלדאַט פון אַ לעגיאָן).

ערלייכטערט. ער האָט אין גאַנצען אָפּגעשאַפט דאָס סיסטעם פון שטייער־פּעכטער; ער האָט אַיינגעפיהרט, דאָס די שטייערן זאָלען אָהן פערמיטלער געצאָהלט ווערען צום שטאַאַט.

ער האָט אויך שטרענגע געזעצען געגען לוקסוס אַרויסגעגעבען: געגען איבערטריבענע קליידער־פּראַכט, אונגעהייער רייכע פּאַלאַצען און מאָנומענ-טען אויף קברים, ווי אויך געגען אונפערהייראַטען לעבען. אָבער דיזע געזעצען

האָבען קיין ערפאָלג ניט געהאַט. ווען די זיטען זיינען שוין אַזוי פערדאָרבען געוואָרען האָבען פּאָליציי־מיטלען גאָר ניט געקענט העלפען זיי צו פערבעסערן.

איינע פון צאֶזאַר'ס וויכטיגע אַיינריכטונגען איז די פערבעסערונג פון קאַלענדער. די רוימער האָבען אין די אור־אַלטע צייטען גערעכענט זייער צייט נאָך דעם אַלבאַנישען קאַלענדער, נאָך וועלכען אַ יאָהר איז געווען אַיינ-געטיילט אין 10 חדשים, וואָס האָבען ענטהאַלטען 304 טעג. אין דער צייט פון נומאַ פּאָמפּיליוס האָבען זיי אָנגענומען דאָס לבנה־יאָהר פון 355 טעג, און אום אויסצוגלייכען דאָס לבנה־יאָהר מיט דעם זונען־יאָהר האָבען זיי אַלע צוויי יאָהר צוגעגעבען אַן עבור־חודש אַמאָל פון 22 און אַ מאָל פון 23 טעג. דיזען עבור־חודש פלעגען זיי צוגעבען נאָך דעם 23טען פון מאָנאַט פעברואַר. עס פלעגען זיך אָבער זעהר אָפט מאַכען דערביי פערפּלאָנטערניסען, ווייל די צוגעבונג פון אַן עבור־חודש איז געווען אין די הענט פון די פּריסטער און דיזע פלעגען עס זעהר אָפט טאָן ניט ווען מען האָט עס בעדאַרפט, נאָר ווען עס איז גוט געווען פיר צאָהל־פּעכטער צו מאַכען דאָס יאָהר לענגער אָדער קירצער. צוליב דיזער אונרעגעלמעסיגקייט איז מיט דער צייט דער אונטער-שייד צווישען דעם זונען־יאָהר און זייער קאַלענדער־יאָהר געוואָרען 67 טעג, און די גאַנצע צייט־רעכנונג איז צוליב דעם פערפּלאָנטערט געוואָרען. אום דיזעס אָפּצוהעלפען האָט צאֶזאַר איבערגעגעבען דעם אַלעקסאַנדרינישען גע-לעהרטען ס אָ ס י ג ע נ ע ס אויפצושטעלען אַ נייעם קאַלענדער, און ע' האָט אַליין געשריבען אַן אָפּהאַנדלונג איבער דיזען געגענשטאַנד. ער האָט בעשטימט, אַז דאָס יאָהר 46 פ. קר., וועלכעס האָט שוין געהאַט אַן עבור־חודש, זאָל פערלענגערט ווערען מיט 67 טעג, אַזוי דאָס דיזעס יאָהר האָט ענטהאַל-טען 445 טעג (לבנה־יאָהר 355 טעג, עבור־חודש 23 טעג, צוגאָב 67 טעג, צוזאַמען 445 טעג). פון דאַמאָלס אָן האָט מען גערעכענט אין אַ יאָהר 365¼ טעג, אַזוי דאָס דריי יאָהר האָבען ענטהאַלטען צו 365 טעג און דאָס פערטע יאָהר — 366 טעג, ווייל פון די 4 פערטעל איז געוואָרען אַ טאָג. דיזער קאַלענדער איז בעוואוסט אונטער דעם נאָמען דער י ו ל י אַ נ י ש ע ר, נאָך צאֶזאַר'ס ערסטען נאָמען י ו ל י ו ס. נאָך דיזען קאַלענדער האָבען כמעט אַלע קריסטליכע פעלקער פון מערב־אייראָפּאַ גערעכענט זייער צייט ביז דעם יאָהר 1582 נ. קר. אין דיזען יאָהר איז דער קאַלענדער וויעדער אי-בערגעמאַכט געוואָרען, ווייל די רעכנונג, דאָס אַ יאָהר ענטהאַלט 365 טעג מיט 6 שטונדען, איז אויך ניט זעהר גענוי. דער פּאַפּסט גרעגאָריוס דער 8טער האָט עס אויסגעגליכען מיט דעם ריכטיגען זונען־יאָהר. דערפון נעהמט זיך

דער אונטערשרייב צווישען דעם קאָלענדער פון רוסלאַנד און דעם קאָלענדער פון מערב־אייראָפּא, וועלכער בעשטעהט יעצט אין 13 טעג.

צאָזאָר האָט געפֿאָנעוועט נאָך אייניגע וויכטיגע פערבעסערונגען אייניצופיהרען, אונטער אנדערע אן אָלגעמיינעם געזעץ־בוך ארויסצוגעבען און א ריכטיגע געאָגראָפּישע קאַרטע פון דער רוימישער אימפּעריע. אָבער אויסער דיזע האָט ער אויך געפּאַסט משוגע'נע פּלענער. ער האָט בעשלאָסען צו אונטערוואַרפען די דאָציער ביי דעם טייך דונאי, און האָט בעשלאָסען אונטערצונעהמען א פעלד־צוג דורך די צפון־לענדער פון אייראָפּא און אזיען. עם איז שווער יעצט צו ווייסען, וואָס האָט איהם געטריבען דערצו. אויב ער האָט מורא געהאַט, דאָס דער לאַנגער פרידען וועט שאַדען זיין אויטאָריטעט, אָדער ער האָט געוואָלט צייגען וואונדער דער דאָמאָלסדיגער וועלט מיט זיין אונטערנעהמונגס־גייסט — דאָס איז שווער יעצט צו בעהויפּטען. ווייל דער צוג האָט בעדארפט געדויערן אייניגע יאָהר, האָט צאָזאָר דעריבער געפונען פיר נעטיג צו בעשטימען קאָנסולען און פּראָקאָנסולען פיר אייניגע יאָהר פאָרויס. דריי מענער האָט ער געוואָלט לאָזען אין רוים פיר די צייט, וואָס ער איז אוועק, זיי זאָלען זיין זיינע שטעל־פערטרעטער. דריי מענער האָט ער ערוועהלט אזעלכע, וועלכע זיינען גוט בעקאַנט געווען דורך זייער אויסגעלאַסענהייט און גוואַלד־טאַטען, אזוי אז דאָס פאָלק האָט געקענט פון זיי ערוואַרטען דאָס שרעקליכסטע. אָבער דיזעס איז איהם ניט געלונגען.

די סענאַטס־פּאַרטיי איז שוין לאַנג ניט צופרידען געווען מיט צאָזאָר'ס אָרדנונגען. און עס איז קיין וואונדער ניט. די אָלע מאַסרעגלען פון צאָזאָר זיינען געווען ניט צו גונסטען פון די אריסטאָקראַטען. די מאַכט פון סענאַט איז געווען געבראָכען. די סאָלדאַטען זיינען געווען איבערגעבען צום אימפּעראַטאָר, און די אריסטאָקראַטיע האָט געציטערט פאר זיי, די רויבעריי אין די פראָווינצען, וועלכע איז געווען דער בעסטער מיטל פיר זיי זיך צו בעריכערן, איז פיר זיי אונמעגליך געווארען. די פאָלקס־פאַרטיי האָט געגאָסען דעם פולען צוטרויען און ליבע פון צאָזאָר'ן, די פּראָלעטאַריער זיינען געווען פערזאָרגט מיט ברויט, מיט אַרבייט און שפּילען. עס איז וואָהר, דאָס צאָזאָר האָט די רעכטען פון פאָלק פיעל פערשמעלערט, ער האָט די פאָלקס־פערזאַמלונגען צוזאַמענגערופען ניט אום צו פערהאַנדלען זיינע פּארשלאָגען, נאָר אום צו בעשטעטיגען זיי, אָבער דערפאר האָט ער פיעל פערבעסערט די מאַטעריעלע לאַגע פון פאָלק, און דאָס איז געווען גענוג אום די צוניגונג פון פאָלק צו גענוינען, און ער האָט דאָס ווירקליך געוואונען.

דאָס אַלץ האָט שטאַרק ערביטערט די סענאַטס־פּאַרטיי. דער אַלטער רעפּובליקאַנישער גייסט האָט וויעדער אויפגעלעבט אין פיעלע הערצער פון די אַריסטאָקראַטען. עס האָט זיך געמאַכט א געהיימע פערשווערונג פון 60 פּערזאָן, וועלכע האָבען בעשלאָסען צאָזאר'ן פון וועג אָפּצוראַמען און צוריק־שטעלען די אַלטע רעפּובליקאַנישע אָרדנונג. דיזע מענער זיינען צום מעהר־סטען געווען אזעלכע, וואָס צאָזאר האָט זיי געגעבען הויכע שטעלעס, און האָט זיי געוואָלט פיר זיינע טרייעסטע פריינד. אָן דער שפיץ פון דיזער פערשווערונג זיינען געשטאַנען: מאַרקוס ברוטוס, גאַיוס קאַססיוס, דעציומוס ברוטוס, פּובליוס קאַסקא און אַנדערע.

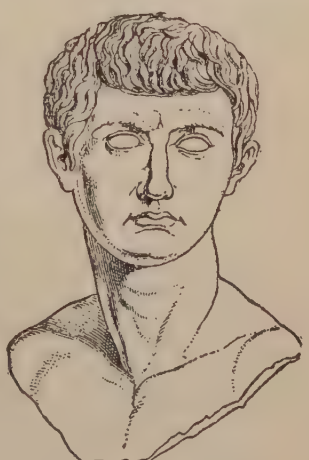

מאַרקוס יוניוס ברוטוס.

די פערשוואָרענע האָבען לאַנג ניט גע־קענט זיך פּראַיניגען וועגען דער צייט, ווען זיי זאָלען זייער פּלאַן דורכפיהרען, און וועג־גען דעם אָרט, וואו עס זאָל געשעהן. ענד־ליך האָט צאָזאר זעלבסט זיי פערשאַפט די מעגליכקייט זייער ענטשלוס דורכצופיהרען. צאָזאר'ן איז וועניג געווען צו זיין דער אַליין־־הערשער אין רוים. ער האָט געוואָלט אויך האָבען דעם טיטעל קעניג און זיין קאָפּ בעפוצען מיט א קרוין. ער האָט אָבער מורא געהאַט דאָס אויך זיינע ליפּען צו ברענגען, וויייל שוין מעהר פון 550 יאָהר, דאָס דער נא־מען קעניג אין רוים איז געווען א שרעקלי־כעם וואָרט, און האָט ערוועקט האַס און פער־אַכטונג אין אַלע הערצער. איינמאָל האָט מען ביי נאַכט זיין סטאַטוע מיט א קרוין אויף קאָפּ בעפוצט, און אייניגע שמייכלער פון פאָלק האָבען איהם אַלס קעניג בעגריסט. אַלס די שמייכלער זיינען געוואָרען געפאַ־גען פון פאָלקס־טריבונען, האָט צאָזאר די טריבונען פון זייערע שטעלען אַרונטערגעזעצט, מיט דעם אויסרער, דאָס זיי האָבען עס אַליין בכיוון געטאָן אום איהם חושד צו זיין, דאָס ער שטרעבט א מאָנארך צו וו־רען. אָן אַנדער מאָל אין א פעסט־טאָג האָט איהם אַנטאָניוס דערלאַנגט א קרוין. אַלס צאָזאר האָט אָבער געזעהן, ווי דאָס פאָלק איז אויפגע־רעגט געוואָרען דערפון, האָט ער געזומען די קרוין און אָנגעטאָן אויף קאָפּ פון יופיטער'ן אין קאַפּיטאָל, און האָט דערביי געזאָגט, דאָס דיזעם

געהערט צו איהם, צו יופּיטערן, ווייל ער איז דער איינציגער קעניג פון די רוימער.

ענדליך האָבען זיך די פּריסטער גענומען איהם אַלס קעניג צו ערקלערען. מען האָט געפונען אין די סיבילליניש ביכער אַ נבואה, דאָס די פּאַרטהער, מיט וועלכע די רוימער האָבען לאַנג געפיהרט אַ שטרייט און האָבען זיי ניט געקענט אונטערוואַרפען, קענען נאָר בעזיגט ווערען פון אַ קעניג. דער סענאַט איז שוין געווען בערייט צו געבען צאָזאַר'ן דעם טיטעל קעניג איבער די לענדער פון דער רוימישער אימפּעריע, אויסער איטאַליען. דאַמאָלס האָבען די פערשוואָרענע בעשלאָסען ניט מעהר צו וואַרטען. מען

יוליוס צאָזאַר אויף דעם וועג צום סענאַט.

האָט ערצעהלט, דאָס צאָזאַר האָט געהאַט וואַרנונגען און פאָרצייכענס פון זיין טויט. מען ערצעהלט, דאָס זיין פרוי קאַלפּורניאַ האָט מיט אַ נאַכט פריהער געהאַט שרעקליכע חלומות, און זי האָט איהם דעריבער דעם גאַנצען טאָג פון הויז ניט געוואָלט אַרויסלאָזען, ווייל דאָס האַרץ האָט איהר אַן אונגליק פאָרויסגעזאָגט. אויך דער פּריסטער, וואָס האָט פיר איהם דעם טאָג אַן אָפּפער געבראַכט, האָט איהם געזאָגט, דאָס די אינגעווייד פון דעם אָפּפער צייגען אויף אַן אונגליק. הגם ער האָט דעם סענאַט צוזאַמענגערופען אויף דיזען טאָג אום די זאַך פון זיין קרוינונג צו בעשליסען, האָט ער דאָך געגעבען

א בעפעהל צו אנטאניוס'ן דעם סענאט פערנאנדערצולאזען. אבער דעציטוס ברוטוס, איינער פון זיינע בעסטע פרייַנד, איז געקומען צו צאזאר'ן און האט איהם געגעבען צו פערשטעהן, דאס עס איז זעהר בעלייַדיגענד פיר'ן סענאט אזא מין האנדלונג פון זיין זייט, און האט איהם דערביי געמאכט ביטערע פארווירפען, דאס ער איז א פייגלינג (טרוס). צאזאר האט זיך געלאזט אי- בערערדען פון זיין פאלשען פרייַנד און איז אוועק אין סענאט. אויף'ן וועג האט איהם אן אונבעקאנטער מאן איבערגעגעבען א שריפט און האט איהם געווארנט ניט צו גיהן אין סענאט, אבער ער האט אפילו ניט געלייענט די שריפט. אויך זיין פרוי קאלפורניא האט איהם מיט טרערען אין די אוי- גען געבעטען, ער זאל ניט גיהן דעם טאג אין סענאט און זי האט איהם פיר זיין טאגא אנגעכאפט און ניט געלאזען איהם גיהן, אבער ברוטוס האט איהם ביי דער האנט גענומען און האט איהם אוועקגעפיהרט.

באלד ווי צאזאר איז אריין אין סענאט איז טילליוס צימבער אראויסגעטראטען און האט געבעטען מען זאל זיין פערשיקטען ברודער צוריק- קעהרען פון פערבאנונג. אלס צאזאר האט זיין ביטע ענטזאגט, זיינען באלד די איבריגע פערשוואָרענע אראויסגעטרעטען אום די ביטע צו אונטערשטיצען. באלד האט צימבער פון צאזאר'ן די טאגא אראפגעריסען און קאסקא האט איהם א שפיז אין נאקען אריינגעשטאכען. אבער ער האט איהם נאך לייכט פערוואונדעט. צאזאר האט זיך צו איהם אומגעקעהרט, האט איהם געכאפט ביי דער האנט און האט אויסגעשריען: „פערפלוכטער קאסקא, וואס טוסט דו?" באלד זיינען אלע פערשוואָרענע צוגעלאפען צו איהם, האבען איהם געשטאכען פון אלע זייטען מיט שפיזען אין ברוסט און אין געזיכט. אלס ער האט צוויישען די פערשוואָרענע בעמערקט זיין פרייַנד ברוטום, האט ער אויסגעשריען: „אויך דו, מיין זוהן ברוטוס?" און איז אנידערגעפאלען נעבען דער סטאטוע פון פאמפעיוס'ן נאך דעם, ווי ער האט ערהאלטען 23 וואונדען פון די פערשוואָרענע. די סענאטארען האבען מיט שרעק צוגעזעהן די מארד־טאט, אבער זיי האבען קיין וואָרט וועגען דעם ניט געזאגט, קיין איינער האט ניט געפרובט צאזאר'ן צו הילף קומען, און זיינען אלע פון זאל אראויסגעלאפען.

9) **די צייט פון אנטאניוס און אקטאוויאנוס** (44—30 פ. קר.).

די פערשוואָרענע האבען מיט דער ערמארדונג פון צאזאר'ן זייער ציל ניט דערגרייכט, וויַיל זיי האבען געלאזען א לעבעדיגען דעם הערשזיכטיגען אנטאניוס'ן. עס האבען זיך אפילו געפונען אייניגע, וואס האבען געוואלט

צאָזאר׳ס ליבלינג פון וועג אָפראָמען, אָבער ניט אַלע האָבען איינגעשטימט דערצו, צוליב פערשיידענע אורזאכען, און אַנטאָניום איז געבליבען לעבען, און דאָס האָט געקאָסט רוים פיעלע טייכען בלוט.

נאָך דער ערמאָרדונג פון צאָזאר׳ן זיינען די פערשוואָרענע געקומען אויף׳ן מאַרק מיט זייערע פערבלוטיגטע שווערדען און שפיזען און האָבען

מ. אַנטאָניום.

דאָס פאָלק אויפגערופען צו פרייהייט. די מאַסע איז אָבער געבליבען שטום און גלייכגילטיג צו דער גאנצער בלוטיגער געשיכטע. די פערשוואָרענע האָבען זיך געוועגדט צום קאַפיטאָל, און דאָרט איז בעשלאָסען געוואָרען אויפצורופען דעם סענאָט און זיך בעראַטען, וואָס איז יעצט געבליבען צו טאָן.

ווייל אבער דאס געזעץ האט געפאדערט, דאס נאר א קאנסול אדער א טריבון זאל דעם סענאט צוזאמענרופען, האט מען זיך געווענדט צו אנטאניום'ן, אלס קאנסול, ער זאל דעם סענאט אויפרופען. דערמיט האבען די פערשוואענע זייער נאנצע זאך פערדארבען.

אנטאניום האט באלד בעמערקט, דאס זיינע נעגנער זיינען ראטלאז, זיי וויסען ניט וואס צו טאן. ער האט גלייך בעשלאסען אנצונעהמען די זעלבע פאליטיק פון צאזאר'ן און ווערען אליין־הערשער. ער האט פערכאפט צאזאר'ס פאפירען, זיין פריוואט־פערמעגען און די אוצרות פון דעם טעמפעל פון דער נעטין אפס, צוזאמען א סומע פון 130—150 מיליאן מארק, און האט באלד נערופען מארקוס אמיליום לעפידום מיט א לעגיאן מיליטער אין שטאדט. דאן האט ער בערופען דעם סענאט פיר דעם 17טען מערץ. דא האט ער נעשטעלט די פראנא, אויב דער סענאט אנערקענט די ערמארדונג פון צאזאר'ן אלס א רעכטמעסיגע טאט. ציצערא האט דאן פארגעשלאגען, דאס מען זאל די מערדער נעבען אן אמנעסטיע (ד. ה. מען זאל זיי מוחל זיין), און זיין פארשלאג איז נעווארען אנגענומען. דאן האט אנטאניום געפאדערט, דאס דער סענאט זאל בעשטעטיגען אלע צאזאר'ס בעפעהלען און בעשטימונגען. דער סענאט האט עס בעווילינט. אנטאניום האט דיזען בעשלום פון סענאט אויך אנגעוועגדט אויף צאזאר'ס בעשטימונגען, וואס זיינען נאך ביז דאן ניט בעקאנט נעווארען, נאר זיינען נעווען אין זיינע איבערגעלאזענע פאפירען.

דערמיט האט אנטאניום זיך בענוצט אום די רעוואלוציאן צו דערשטיקען און פארטזעצען צאזאר'ס שטרעבונגען, און ווען ער האט זיך אנפאנגס נעציייגט אלס בעשיצער פון דער רעפובליק, איז עס נעווען בלויז פערשטעלט. דיזעם האט ער קלאר ארויסגעווייזען אין אייניג טעג שפעטער, אלס מען האט נעפייערט צאזאר'ס קבורה. ער האט נעהייסען מען זאל צאזאר'ס קערפער ברייננען אויף פארום, און האט דערבייי נעהאלטען זיין בעריהמטע רעדע, וועלכע שעקספיר האט אזוי מייסטערהאפט אין זיין דראמא „יוליום צאזאר" איבערגעגעבען. מיט גלענצענדע פארבען האט ער נעשילדערט די קריגס־טאטען פון דעם אונבעזיגבארען אימפעראטאר און זיין פרייגעביקייט צום פאלק. דאן האט ער פערעפענטליכט צאזאר'ס צוואה, אין וועלכער דער ערמארדעטער האט איבערגעגעבען דעם פאלק אלע זיינע נערטנער, וואס זיינען נעלעגען אויף יענער זייט פון דעם טייך טיבער, און אויסער דעם יערען בירגער צו 60 מארק מזומן. ענדליך האט ער צוואוויקעלט פאר'ן פאלק די דורכגעשטאכענע מיט בלוט פערפלעקטע צאזאר'ס קלייד, און אום דעם

אייגדרוק נאָך שטאַרקער צו מאַכען, האָט ער אַרויסגעשטעלט א וואָקס־ בילד פון דעם ערמאָרדעטען, מיט די 23 וואונדען, וועלכע די מערדער האָ־ בען איהם געמאַכט.

די פייערדיגע רעדע מיט דעם שרעקליכען בילד האָט אויפגעריצט די פאָלקס־מאַסע. דאָס פאָלק האָט געכאַפט אַלעס, וואָס איז איהם געווען ביים האַנט, האָט עס אָנגעצונדען און האָט זיך נעלאָזען איבער די גאַסען פון רוים צו די הייזער פון די פערשוואָרענע, אום זיי אָנצוצינדען און פערברע־ נען. די מערדער זיינען צולאָפען. אייז טריבון, וועלכען די מאַסע האָט אָנגענומען אלס אייגעם פון די מערדער איז אויף שטיקער צוריסען געוואָרען.

אַנטאָניוס האָט גוט פערשטאַנען צו וואָס דיזעם קען פיהרען, און האָט גע־ וואוסט, ווי אויסצונוצען דיזען מאָמענט פיר איהם. ער האָט פון סענאַט ער־ האַלטען די ערלויבנים זיך מיט א לייב־גוואַרדיע צו בעשיצען, און האָט זיך בענוצט מיט צאָזאר'ס פאַפירען, וועלכע ער האָט געפעלשט פיעל זיין הארץ האָט געלוסט, דורכצופיהרען פיעלע בעשטימונגען, וועלכע האָבען גוט גע־ פאַסט צו זיין צוועק — אַליין־הערשער צו ווערען, און איז געוואָרען דער אויבער־הערר איבער אַלע עהרען־עמטער און שטעלעס. ער האָט פערנאַנדער־ גענגעבען זעהר פיעלע שטאַטס־ניטער און שטעלעס, אונטער דעם אויסרער, דאָס אַווי איז געווען צאָזאר'ס וואונש, אָבער אין גרונד גענומען האָט ער עס זעלבסט געטאָן אום אונגעהייערע סומעס געלט אייגצונעהמען. דער סע־ נאַט האָט ניט געוואָגט עטוואָס דאָגעגען צו טאָן אָדער צו זאָגען. אַנטאָניוס האָט דורך די בעשטימונג פון פאָלק, אָהן דער צושטימונג פון סענאַט, ער־ האַלטען די פראָווינצען אין גאַליען מיט 4 לעגיאָנען, וועלכע זיינען פון צאָזאר'ן בעשטימט געוואָרען פיר ברוטוס'ן זיין מערדער. אַנטאָניוס איז געוואָרען אויבער־הערשער אין רוים אָהן א שום ווידערשטאַנד. פלוצלינג אָבער איז ערשינען אויף דער סצענע ג א י ו ס י ו ל י ו ס צ א ז א ר א ק ט א ו ו י א נ ו ס.

אָקטאָוויאָנוס איז געבאָרען געוואָרען דעם 23טען סעפטעמבער פון יאָהר 63 פ. קר. ער איז געווען דער זוהן פון גאיוס אָקטאָוויאָנוס, שטאט־ האַלטער פון מאַצעדאָניען. זיין מוטער איז געווען א ט י א, א טאָכטער פון צאָזאר'ס שוועסטער יוליא. יוליוס צאָזאר איז אלזא געווען זיינער אן עלטער־פעטער. אונטער דער השגהה פון זיין מוטער און איהר צווייטען מאַן פיליפפוס האָט אָקטאָוויאָנוס געאָסען א גוטע ערציהונג. צאָזאר האָט איהם זעהר ליב בעקומען, און ווייל ער האָט קיין קינדער ניט געהאַט, האָט ער גע־ מאכט אָקטאָוויאָנוס'ן פיר זיין יורש. אין דער צייט, ווען צאָזאר איז ער־

מאָרדעט געוואָרען, איז אָקטאַוויאַנוס געווען אין אַפּאָללאָניאַ, אין עפּירוס, אום זיך צו ענטוויקלען אין דער רעדע־קונסט אונטער דער לייטונג פון זיין לעהרער אַפּאָללאָדאָר. אַלס ער האָט בעקומען די נאַכריכט פון צאָזאַר'ס טויט, איז ער באַלד אַוועק נאָך רוים אום די ירושה פון צאָזאַר'ן צו ערהאַלטען.

אַנטאָניוס האָט זיך גיך איבערצייגט, דאָס דער 19־יעהריגער אָקטאַוויאַ-נוס איז פיעל שלויער פון איהם. אָקטאַוויאַנוס האָט ערסטענס פערלאַנגט מען זאָל איהם געבען די ירושה פון זיין אַדאָפּטיר־פאָטער. אַנטאָניוס האָט שוין אַ גרויסען טייל פון צאָזאַר'ס פערמעגען פערשווענדט און ער איז גע-ווען געצוואונגען צו אויסצאָהלען צו אָקטאַוויאַנוס'ן די ירושה פון זיין איי-גענעם פערמעגען. דאָס האָט פיעל געשאַדט צו אַנטאָניוס'עס נאָמען און רעפּוטאַציאָן. ציצעראָ, וועלכער איז דאַמאָלס געווען דער הויפּט פון דער אַריסטאָקראַטישער פּאַרטיי, האָט זעהר ליב געקריגען אָקטאַוויאַנוס'ן, און דאָס האָט אָקטאַוויאַנוס'ן געמאַכט פיר אַ געפעהרליכען געגנער פון אַנטאָ-ניוס'ן. אָנפאַנגס זיינען דיזע ביידע געווען בעפריינדעט, און אָקטאַוויאַנוס האָט געהאָלפען אַנטאָניוס'ן צו ערהאַלטען די פּראָווינץ אויבער־איטאַליען, אָבער באַלד נאָך דעם האָט אָקטאַוויאַנוס אויפגעבונטעוועט די טרופּען פון אַנ-טאָניוס'ן געגען איהם און האָט זיי צו זיך צוגעצויגען. דערצו האָט איהם פיעל געהאָלפען זיין נאָמען צאָזאַר. אין דער זעלבער צייט האָט ציצעראָ געהאַלטען זיינע בעריהמטע צוויי רעדעס, פון וועלכע איינע האָט געמאַכט אַ גוואַלדיגען אַיינדרוק. אין דיזע רעדעס האָט ער געמאַכט אַ שרעקליכען אָנגריף אויף אַנטאָניוס'ן. דיזער אָנגריף האָט שרעקליך אויפגעבראַכט אַנ-טאָניוס'ן און ער האָט בעשלאָסען צו מאַכען מיט זיינע 4 לעגיאָנען פון מאַצעדאָניען אַן אָנפאַל אויף רוים. אָבער צוויי לעגיאָנען האָבען זיך גלייך איבערגעגעבען צו אָקטאַוויאַנוס'ן און די איבריגע דריי האָבען זיך ענטזאַגט איהם צו פאָלגען. אַנטאָניוס איז געווען געצוואונגען מיט די איבריגע פון זיינע טרופּען אַוועקצוגעהן אין זיין פּראָווינץ אויבער־איטאַליען, אום פון דאָרט אַרויסצוטרייבען דעצימוס ברוטוס'ן, דעם פיהרער פון די פערשוואָ-רענע.

דיזעס איז אָבער געשעהן געגען דעם אויסערליכען בעשלוס פון סע-נאַט. ציצעראָ האָט דער סענאַט מיט זיינע פייערדיגע רעדעס ערמונטערט צו נעהמען ענערגישע מיטלען געגען איהם. ער איז צוריק גערופען געוואָרען פון גאַלליען, און אַלס ער האָט ניט געוואָלט פאָלגען דעם בעפעהל, איז ער ערקלערט געוואָרען פיר אַ פיינד פון פאָטערלאַנד. מען האָט דאַן געשיקט געגען איהם צוויי אַרמעען אונטער דער אָנפיהרונג פון די צוויי קאָנסולען

אולום הירציום און גאיום וויביום פאנסא. אויך אקטאוויאנום איז ארוים געגאן איהם צוזאמען מיט די קאנסולען אן דער שפיץ פון זיינע פינף לעגיאנען, וועלכע ער האט צוזאמענגעשטעלט פון צאַזאר'ס און זיינע מצעדאניש כאלדאטען. אין אייניגע טעג האבען זיך ביידע ארמיעען בעגעגנעט ביי מ ו ט י נ א (דעם היינטיגען מאדענא) און א שלאכט איז פארגעקומען צווישען זיי. אנטאניום האט געהאט א מפלה. ער

אקטאוויאנום.

זעלבסט איז ענטלאפען אין גאלליען, וואס ליגט איבער יענער זייט פון די אלפען צו צפון.

אין דער שלאכט ביי מוטינא זיינען ביידע קאנסולען געפאלען. דער סענאט האט איבערגעגעבען די הערשאפט איבער די ארמיעען פון די קאנסולען ניט צו אקטאוויום'ן, ווי דיזער האט ערווארט, נאר צו דעצימום ברוטום'ן. דאס

האָט אָקטאַוויאַנוס'ן פערדראָסען אין צווייען. ערסטענס איז עס פיר איהם גע-
ווען אַ פּערזענליכע בעליידיגונג, וואָס מען האָט געגעבען ברוטוס'ן אַ פאָרצוג
געגען איהם; צווייטענס האָט דער סענאַט דערמיט אָפען בעוויזען, דאָס ער
איז זעהר צופרידען מיט דער ערמאָרדונג פון צאֶזאַר'ן, ווייל ער האָט מיט
עהרע בעשאָטען דעם הויפּט־מערדער. ברוטוס האָט ערהאַלטען די שטאַטהאַל-
טערשאַפט פון מאַצעדאָניען, גריכענלאַנד און איללירין, קאַססיוס האָט ער-
האַלטען סיריען, און אָקטאַוויאַנוס האָט גאָר ניט ערהאַלטען. אַלס ער האָט
געפאָדערט אַ טריאומף, האָט מען איהם גראָב ענטזאַגט. מען איז נאָך
ווייטער געגאַנגען: מען האָט בעשלאָסען אַלע געזעצען, וואָס צאֶזאַר האָט
דורכגעפיהרט, אָבצושאַפען, אום אויסצושליסען יעדע עראינערונג וועגען צאֶ-
זאַר'ן. אָקטאַוויאַנוס האָט יעצט בעשלאָסען צו אַרבייטען געגען דער רע-
פּובליקאַנישער פּאַרטיי, פיר וועלכע ער האָט אַזוי פיעל געטאָן אין דער
צייט פון די אונרוהען, און מיט אַכט לעגיאָנען, וועלכע האָבען געדינט אונ-
טער צאֶזאַר'ן און האָבען געדענקט דעם גוטען בעריהמטען און געליבטען
קריגס־קאָמאַנדיר, איז ער אַריין אין רוים און האָט געצוואונגען דעם סע-
נאַט איהם אַלס קאָנסול צו ערוועהלען, הגם ער איז נאָך קיין 20 יאָהר ניט
אַלט געווען, דאָס אַלטער, וואָס איז נעטיג פיר יעדעס אַמט. דאַן האָט ער
מבטל געווען די אַמנעסטיע (בעגנאַדיגונג), וואָס דער סענאַט האָט געגעבען
צאֶזאַר'ס מערדער, און האָט אָנגעפאַנגען אַ פּראָצעס אין געריכט געגען זיי.
דערצו האָט ער געפונען ניצליך פיר איהם יעצט צו שליסען פרידען מיט
אַנטאָניוס'ן, וועלכער איז געווען אַן אויסגעצייכענטער קריגס־קאָמאַנדיר.

אַנטאָניוס און אָקטאַוויאַנוס מיט זייערע לעגיאָנען זיינען צונויפגעקו-
מען אַרום באָנאָניאַ (באָלאָניאַ). צוויי טעג האָט געדויערט די פערהאַנדלונג,
ביז זיי זיינען ענדליך געקומען צו אַ בעשלוס צו גרינדען אַ צווייטען טרי-
אומווירא̈ט (דריי־בונד) פון אַנטאָניוס'ן, אָקטאַוויאַנוס'ן און לעפּידוס'ן (אָק-
טאָבער, 43 פ. קר.). דער צוועק פון דיזען טריאומווירא̈ט איז געווען, ווי
זיי האָבען עס פאַר דער וועלט ערקלערט, אַיינצופיהרען אָרדנונג אין רוים און
צו בעשטראָפען די מערדער פון צאֶזאַר'ן. דיזער טריאומווירא̈ט איז ניט
געווען, ווי דער ערסטער, אַ געהיימער בונד פון דריי מעכטיגע מענער, נאָר אַ
נייעס שטאַאַטס־אַמט. אום זייערע צוועקען צו דערגרייכען, האָבען די טרי-
אומווירען צוטיילט דעם גאַנצען מערב־טייל פון דער רוימישער אימפּעריע
צווישען זיך, ווי פאָלגט: אַנטאָניוס זאָל הערשען אין גאַנץ גאַלליען פון
ביידע זייטען אַלפּען־בערג, אָקטאַוויאַנוס אין אַפריקאַ, סיציליען און סאַר-
דיניען און לעפּידוס אין שפּאַניען. די לעגיאָנען האָט מען פערשפּראָכען

דערווייל צו געבען דעם זעלבען געהאַלט, וואָס זיי האָבען ביז יעצט ערהאַל-טען, אָבער שפּעטער זאָל מען זיי שענקען אַכטצעהן פון די שעהנסטע שטעדט אין איטאַליען אַלס בעלוינונג פיר זייער טרייען דינסט.

נאָך דעם, ווי דער בונד צווישען די דריי מענער איז געשלאָסען געוואָ-רען, האָבען זיי זיך גענומען צו פערפאָלגען פון דעם רוימישען אַדעל יעדען, וועלכער איז געווען פערהאַסט צו איינעם פון די טריאומווירען. צו דיזען צוועק האָבען זיי בעשלאָסען צו געברויכען די זעלבע מיטלען, וואָס סוללאַ האָט געברויכט: פערבאַנען, קאָנפיסקירען דאָס אייגענטום און בערויבען פון אַלע בירגער־רעכטען. מען האָט צוזאַמענגעשטעלט אַ צעטעל פון פּער-זאָנען, וועלכע, ווי די טריאומווירען האָבען בעהויפּטעט, זיינען שעדליך פיר די רעפּובליק, און וועלכע זיינען די הויפּט־אורזאַך פון די אונאָרדנונגען.

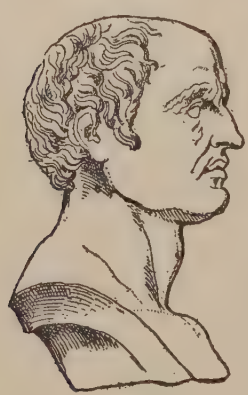

לעפּידוס.

אין דעם צעטעל זיינען געווען אויסגערעכענט 300 סענאַטאָרען און 2,000 ריטער, צווישען דיזע אויך נאָהענטע קרובים פון די טריאומ-ווירען און גוטע פריינד זייערע. אַזוי האָט אָק-טאַוויאַנוס אַריינגעשטעלט אין ליסט דעם בע-ריהמטען רעדנער און זיין גוטען פריינד דעם סענאַטאָר ציצעראָ; אַנטאָניוס האָט אַריינגע-שטעלט אין ליסט זיין אייגענעם אָנקעל און לעפּידוס זיין ברודער. דיזע טאַקטיק האָט גע-האַט צוויי צוועקען: צו בעפרייען זיך פון אַיינ-פלוסרייכע פּערזאָנען און זיך צו בערייכערן מיט זייער האָב און גוטס. האָט איינער געהאַט אַ גרויס פערמעגען, אַ שענעס הויז, אָדער אַ רייכעס לאַנד־גוט, איז דאָס געווען גענוג אום איהם אויף די ליסט אַרויפצושטעלען. עס האָבען זיך צוריקגע-קעהרט די מורא'דיגע טעג פון סוללאַ'ס שרעקליכער צייט. יעדעס מענש-ליכע געפיהל האָט פערשטומט, עס האָבען געהערשט געמיינהייט און פער-ראַט פון העסליכסטען סאָרט. גאָר קיין וואונדער ניט! ווי דען אַנדערס האָט עס געקענט זיין, ווען מען האָט ניט וועניגער ווי 25,000 דענאַרען (איבער 20,000 מאַרק) געגעבען אַלס בעלוינונג צו יעדען פרייען בירגער און 10,000 דענאַרען (8,000 מאַרק) מיט פרייהייט צו יעדען שקלאַף, וואָס האָט גע-בראַכט דעם קאָפּ פון איינעם פון די פערצייכענטע אין דער ליסט.

דאָך האָבען ניט געפעהלט קיין מענשען מיט עדעלע, עהרליכע געווי-סענס, וואָס זיינען געווען גרייט צו אָפּפערן אָפט זייער לעבען אום צו בע-

שיצען די אונגליקליכע קרבנות פון די פערפאָלגונגען פון די טריאומווירען. אַזעלכע עדעלע זעעלען האָבען זיך אויך געפונען אונטער די שקלאַפען. עס זיינען פאָרגעקומען ביישפּילען, וואו שקלאַפען האָבען זיך געלאָזען מאַטערן צום טויט און האָבען ניט געוואָלט אויסזאָגען, וואו זייערע הערען האָבען זיך בעהאַלטען פון די פערפאָלגונגען פון די טריאומווירען.

אַלס ביישפּיל קען אָנגעפיהרט ווערען דאָס שיקזאַל פון ציצעראָ'ן, וועלכער איז געווען פון די ערסטע אָפּפער פון דער טיראַניי פון די טריאומ-ווירען. ציצעראָ מיט זיין ברודער קווינטוס האָבען זיך אין יענער צייט גע-פונען אויף זייער גוט ביי טוסקולום. אַלס ער האָט בעקומען די נאַכריכט, דאָס ער איז אויף דער ליסט פון די, וואָס זיינען בערויבט פון אַלע בירגער-רעכטען, איז ער אויסער זיך געוואָרען פון שרעק. ווען ער האָט זיך פון ערסטען אַיינדרוק אַ ביסעל בערוהיגט, האָט ער בעשלאָסען צוזאַמען מיט זיין ברודער נאָך מאַצעדאָניען צו ענטלויפען. זיי האָט אָבער געפעהלט דאָס נעטיגע געלט צו דער רייזע. דאָ האָט קווינטוס בעשלאָסען זיך פערשטעלען און אַריינ'גנב'ענען זיך אין רוים אום דאָרט געלט צו שאַפען. אָבער ווי נאָר ער איז אין זיין הויז אַריין, האָבען שפּיאָנען באַלד געגעבען צו וויסען, וועמען מען האָט בעדאַרפט, און מערדער זיינען געשיקט געוואָרען צו ער-מאָרדען קווינטוס'ן. דער זוהן פון קווינטוס'ן האָט בעהאַלטען דעם פאָטער, און האָט פערזיכערט די מערדער, דאָס ער ווייס ניט וואו ער געפינט זיך. מען האָט איהם שרעקליך געפּייניגט, ער האָט פון גרויסע יסורים געשריען און געקרעכצט, ער האָט אָבער ניט געוואָלט אויסזאָגען, וואו זיין פאָטער איז בעהאַלטען. אַלס דער פאָטער האָט דערהערט די קריכצען און געשרייען פון זיין זוהן, האָט ער ניט געקענט מעהר פערבלייבען אין זיין בעהעלטניס. ער איז אַרויס צו די מערדער און זיך איבערגעגעבען אין זייערע הענט אום דעם זוהן צו רעטען. אָבער די מערדער האָבען ביידען, דעם פאָטער מיט'ן זוהן צוזאַמען, ערמאָרדעט.

ציצעראָ האָט זיך דערוואוסט פון דעם סוף פון זיין ברודער מיט זיין זוהן, און איז אַרומגעגאַנגען אויף דעם ברעג פון וואַסער אָהן אַ ראַט און אָהן מוט, ניט וויסענדיג וואָס צו טאָן. ענדליך איז ער אַריין אין אַ שיף און איז אַוועק. אָבער ער איז באַלד קראַנק געוואָרען מיט זעע-קראַנקהייט און האָט געמוזט פון שיף אַרונטערגעהן אויף זיין לאַנד-גוט ביי פאָרמיאָ. ער האָט פערלאָרען יעדע האָפנונג זיך צו רעטען פון די פערפאָלגונגען פון אָקטאַוויאַ-נוס'ן. און ווירקליך האָט איהם באַלד דעריאָגט דער קריגס-טריבון פּ אָ - פּ י ל י ו כ ל אָ נ אַ ס, וועמען ער האָט אַמאָל פערטיידיגט פאַר'ן געריכט,

און האָט איהם ערמאָרדעט. זיין קאָפּ האָט דער מערדער געבראכט צו אַנטאָניוס'ן, וועלכער האָט איהם בעצאָהלט פיר די ארבייט מיט גאָלד אַזוי פיעל ווי פיעל דער קאָפּ האָט געוואויגען. אַנטאָניוס האָט דעם קאָפּ אויף זיין טיש אַרויפגעשטעלט, און זיין פרוי פולוויא האָט זיין צונג מיט גליהענדע נאָדלען אויס ראכע געשטאָכען. שפעטער האָט אַנטאָניוס דעם קאָפּ אויף די רעדנער־ביהנע אַרויפגעשטעלט, פון וועלכער ציצעראָ פלעגט זיינע רעדעם האַלטען.

אַזוי האָבען די טריאומווירען אָפּגעראַמט פון וועג אַלץ, וואָם זיי האָט זיך אויסגעוויזען געפעהרליך פיר זייער צוועק. מענשען מיט טאַלענט, מיט רייכטום, מיט א נאָמען — דיזע אַלע זיינען פיר די טריאומווירען געווען געפעהרליך, און דיזע האָבען זיי מיט אַלע מיטלען פערניכטעט און אויסגעראָטעט. גאַנצע רייהען פון עדלע פאַמיליעס זיינען אויסגעשלאָכטעט געוואָרען, אַזוי דאָם אין דער קייזער־צייט איז פון זיי קיין זכר ניט געבליבען אין זייערע נעמען זיינען פון דער געשיכטע פערשוואונדען געוואָרען. מיט דיזע פאַמיליעס איז אויך פערשוואונדען געוואָרען דער וואהרער גייסט פון דער רעפובליקאַנישער רוים מיט אַלע איהרע געוואוינהייטען און עראינערונגען. נאָך דעם ווי די צייט פון מאָרדען איז אַריבער, ווייל עם איז שוין ניט געווען פון דער נעגען־פּארטיי וועמען צו מאָרדען, האָט זיך אָנגעפאַנגען די צייט פון גלאַט־אויספערסונגען. פון דיזער מכה זיינען אויך פרויען ניט געווען פערשוינט. מעהר פון 14,000 פרויען זיינען בערויבט געוואָרען פון זייערע גיטער.

דער דריטער בירגער־קריג (42 פ. קר.). נאָך דעם, ווי די טריאומווירען האָבען געענדיגט זייער טייפלישע ארבייט אין רוים, זיינען צוויי פון זיי, נעמליך אָקטאַוויאָנוס און אַנטאָניוס, געגאַנגען נאָך די מזרח־לענדער פון דער רוימישער אימפּעריע, וויל די רעפובליקאַנישע פּארטיי איז נאָך דאָרט געשטאַנען זעהר פעסט. מארקום ברוטום און גאיום קאַססיום האָבען זיך בעזעצט אין די פראווינצען מאצעדאָניען און סיריען, וואָם דער סענאַט האָט זיי איבערגעלאָזען צו פערוואלטען, און האָבען אָנגעפאַנגען צוזאַמענצושטעלען אַן ארמעע. ביי פיליפּפי אין מאצעדאָניען האָבען זיך ביידע ארמעען בעגעגנט. אָנפאַנגס האָבען די רעפובליקאַנער געקעמפט מיט גליק. נאָר דער לינקער פליגעל פון די רעפובליקאַנער, וואו קאַססיום האָט געקאָמאַנדעוויעט, האָט נעהאט א נידערלאָגע. דורך א מיספערשטענדניס האָט קאַססיום געמיינט, דאָם אויך ברוטום איז געשלאָגען געוואָרען, און צוליב דיזען טעות איז ער געקומען אין פערצווייפלונג אוו האָט זיך אַליין

דאָס לעבען גענומען. 20 טעג נאָך דער ערסטער שלאַכט האָבען איהם די אָפיצערען פון דער אַרמעע און אַנדערע געצוואונגען די שלאַכט צו בענייען. אין דיזער שלאַכט אָבער האָט ער געכאַפּט אַ מפּלה, און דערמיט האָט די זאַך פון דער רעפּובליקאַנישער פּאַרטיי אין גאַנצען פערלאָרען. ברוטוס האָט זיך גענומען דאָס לעבען און איהם האָבען נאָכגעטאָן פיעלע רוימער, וואָס זיינען געווען געזאָנען גלייך מיט איהם. אויך זיין ווייב, אַן עכטע טאָכטער פון קאַטאָ'ן, האָט ניט געקענט איבערלעבען דעם פאַל פון דער רעפּובליק און האָט זיך דאָס לעבען גענומען, אום ניט צו זעהן מיט איהרע אויגען, ווי די רעפּובליק איז געשטירצט.

דער גרעסטער טייל פון די בעזיגטע סאָלדאַטען זיינען איבערגעגאַנגען צו די טריאומווירען. נאָר מאַקסימוס פּאָמפּעיוס האָט גערעטעט אַ ביסעל סאָלדאַטען און איז אַוועק מיט זיי נאָך סיציליען און די בענאַכבאַרטע אינזלען, און האָט זיך אַלס זיין אויפגאַבע געמאַכט איטאַליען צו שאַדען מיט זיין פלאָטע, ווען און וואו ער האָט נאָר געהאַט די מעגליכקייט דאָס צו טאָן.

ווייל די מזרח־פּראָווינצען האָבען געהאָלפען די רעפּובליקאַנער געגען די טריאומווירען, האָט אַנטאָניוס געהאַט אַן אורזאַך זיי צו וועלען בעשטראָפען. די בירגער פון יענע לענדער האָבען זעהר מורא געהאַט פאַר אַנטאָניוס'ן און האָבען אַלע קרעפטען אָנגעווענדט איהם צופרידען צו שטעלען. מען האָט איהם אויפגענומען מיט גרויס פּאַראַד, פערשאַפט אַלערליי פערגניגענס און נאָכגעגעבען אַלע זיינע תאוות. אָבער דאָס אַלץ האָט ניט גערעטעט דאָס לאַנד פון אונגעהייערע געלט־אויספּרעסונגען.

אַלס אַנטאָניוס האָט זיך גענומען אָפּרעכנען מיט דער שטאָדט טאַרסוס, איז געקומען צו איהם די קעניגין קלעאָפּאַטראַ אום זיך צו פערענטפערן דאַפיר, וואָס איהר שטאַטהאַלטער אין ציפּערן האָט אונטערשטיצט אַנטאָניוס'עס געגנער, קאַססיוס'ן. ווייל אָבער זי האָט גוט געוואוסט זיין שטאַרקע איבערגעגעבענהייט צו פערשיידענע תאוות און אויסגעלאַסענהייטען, איז זי צו איהם ניט געקומען אַלס שולדיגע, נאָר אַלס געטין אַפראָדיטע, אום דעם גאָט דיאָניסוס צו בעזוכען. זי איז אָנגעקומען צו איהם אויף אַ שיף, וואָס איז אין גאַנצען געווען בעגולדעט, מיט זילבערנע רודערן (וועסלעס) און מיט פּורפּורנע זעגלען. אינגלאַך און מיידלאַך אָנגעטאָן ווי געטער־קינדער האָבען געשטייערט דאָס שיף. איהר בעט איז געשטאַנען אונטער אַ באַלדאַכין (חופּה) און איז געווען אַרומגערינגעלט מיט ליבעס־געטער. זי זעלבסט איז געלעגען מיט גרויס חן און אונגעוועהנליכער שענהייט אין דעם בעט גע-

קליידט אַלס די ווענוס, די געטין פון שענהייט. פיעלע מענשען זיינען געקומען צו זעהן דיזען פּראַכטפולען צוג, און אַלע האָבען אין איין קול אויס-געשריען: „אַפּראָדיטע קומט בעזוכען דיאָניסוס'ן"! זי האָט זיך ווירקליך ניט פעררעכענט. איהר נאַטירליכע שענהייט, וועלכע זי האָט געוואוסט נאָך צו פערגרעסערן דורך איהרע גראַציעזע בעוועגונגען, דורך איהר וויץ און גייסט אין געשפּרעך, האָט געמאַכט אויף אַנטאָניוס'ן אַן אונגעוועהנליכען אַיינדרוק. שוין צאָזאַר איז געווען בעצויבערט מיט דער שענהייט פון דיזער פרוי. ער איז צוליב איהר פערבליבען אין עגיפּטען אייניגע מאָנאַטען נאָך דעם, ווי דער קריג איז שוין געווען צו ענד. ער פלעגט פערבריינגען מיט איהר לוסטיגע נעכט און פייערטעג, ער פלעגט מיט איהר אָפט מאַכען רייזעס אי-בער'ן נילוס. זי איז איינמאָל אויך אין רוים צו איהם געקומען, וואו די וויכ-טיגסטע סענאַטאָרען האָבען איהר עהרע פערשאַפט. עס פערשטעהט זיך, דאָס אַנטאָניוס האָט ניט געקענט זיין שלעכט צו איהר אָדער בייז זיין אויף איהר. און דיזע בעגעגנונג האָט געהאַט אַ גרויסען אַיינפלוס אויף אַנטאָ-ניוס'עס שיקזאַל. קלעאָפּאַטראַ איז געווען די הויפּט-אורזאַך פון זיין אונטער-גאַנג, ווייל צוליב איהר האָט ער אַלץ פערלאָזען און קיין זאַך ניט געטאָן. הגם די לאַגע אין איטאַליען און די אָנגריפען פון די פּאַרטהער אויף די רוימישע פּראָווינצען אין אַזיען האָבען געפאָדערט זיין גאַנצע ענערגיע און טעטיגקייט, האָט ער קיין זאַך ניט אין זינען געהאַט און האָט זיך אין גאַנ-צען איבערגעגעבען צו זיין ליידענשאַפט און איז פערבליבען נעבען איהר אין עגיפּטען.

דער פּערוזינישער קריג (41 פ. קר.). אָקטאַוויאַנוס איז, לויט די טריאומווירען האָבען צווישען זיך אָפּגערעדט, צוריק נאָך איטאַליען געגאַנגען. דאָרט האָט ער געפונען די פערהעלטניסען זעהר פערדרעהט און פער-פּלאָנטערט. זיי האָבען פערשפּראָכען זייערע לעגיאָנען צו פערטיילען שטעדט און לענדער, ווי מיר האָבען עס פריהער ערצעהלט. יעצט אַלס זיי האָבען אָנגעפאַנגען צו פערווירקליכען זייער הבטחה, און האָבען גענומען פיעלע גוטס-בעזיצער מיט גוואַלד פון זייערע גיטער אַרויסצוטרייבען און דיזע צו זייערע סאָלדאַטען איבערגעבען, איז געוואָרען אַ שרעקליכער אויפשטאַנד. אָן דער שפּיץ פון דיזען אויפשטאַנד זיינען געשטאַנען פולוויאַ, די ערהגיי-ציגע פרוי פון אַנטאָניוס'ן, און איהר שוואָגער לוציוס. אַזוי ווי אַנטאָניוס זעלבסט איז ניט געווען אין איטאַליען דאַמאָלס, האָבען דיזע צוויי, פולוויאַ און לוציוס, פּרעטענדירט צו זיין זיינע פערטרעטער און האָבען אין זיין נאָמען געגעבען זייער צושטימונג ביי דער צוטיילונג פון די שטעדט און

לענדער צו די לעגיאָנען. דערמיט האָבען זיי בעצוועקט צוויי זאכען. ערסטענס האָבען זיי געמיינט דורך דעם צו צווינגען אנטאָניוס'ן צו פערלאָזען עגיפטען און קומען צוריק נאָך איטאַליען, צוויטענס האָבען זיי ניט געוואָלט פערלאָזען, דאָס אקטאָוויאנוס זאָל קריגען צופיעל מאכט דורך זיין איינפלוס ביים פערטיילען. אקטאָוויאנוס האָט זיי אבער ניט צוגעלאָזען צו דער ארבייט, און דעריבער האָבען זיי זיך אנגעשלאָסען צו די אונצופריידענע. לוציוס האָט צוזאמענגעקליבען א גרויסע ארמיע, אבער אקטאָוויאנוס האָט איהם בעזיגט און ער האָט זיך געמוזט פערשליסען אין דער בערג־פעסטונג פ ע ר ו ז י א. ער איז בעלאָגערט געוואָרען פון אקטאָוויאנוס'ן און האָט זיך אין א קורצער צייט אונטערגעגעבען, וויל דער הונגער האָט איהם דערצו געצוואונגען. ער האָט ערהאַלטען פרייען אפצוג, און פולוויא איז געווען געצוואונגען נאָך גריכענלאַנד צו ענטלויפען, וואו זי איז באַלד פון א קראנקהייט געשטאָרבען.

אנטאָניוס האָט אנגעהויבען שטארק מורא צו האָבען, דאָס ער וועט זיין גאנצען אויגפלום פערלירען, אויב ער וועט מעהר אין עגיפטען פערבליבען. אלס ער האָט זיך דערוואוסט, דאָס זיין ווייב איז ענטלאָפען פון מורא פאר אקטאָוויאנוס'ן, האָט ער זיך פאראיניגט מיט ד ָ מ י צ י ו ס א ה ע נ ָ א ב א ר ב ו ס ' ן, וועלכער האָט געהאט אונטער זיין קאָמאנדע אן ארמעע מיט א פלאָטע, און האָט אויך סעקסטוס פאָמפעיוס'ן צו זיך צוגעצויגען. דערווייל זיין פולוויא געשטאָרבען און דאָס האָט געמאכט, דאָס די פיינד זיינען שלום געוואָרען. אנטאָניוס האָט נאָך געהיראָט די שוועסטער פון אקטאָוויאנוס'ן, און עס איז פאָרגעקומען א צוטיילונג פון דעם רייך, נעמליך: אנטאָניוס האָט בעקומען דעם גאנצען מזרח־טייל צו מזרח פון סקאָדרא און עפירום, און אקטאָוויאנוס איז געבליבען פערוואלטער איבער די וועסטליכע לענדער. לעפידוס'ן האָבען זיי אפריקא איבערגעגעבען. אויסער דעם האָבען זיי בעשלאָסען, דאָס אנטאָניוס זאָל פיהרען דעם קריג געגען די פּארטהער, וועלכע האָבען אנגעהויבען וויעדער צו מאכען אנפאלען אויף די רוימישע פראָווינצען אין אזיען, און אקטאָוויאנוס זאָל זיך אפּרעכענען מיט סעקסטוס פאָמפּעיוס'ן. דיזער לעצטער איז געווען מעהר געפעהרליך פיר רוים מיט זיין מאכט, וואָס ער האָט געקריגען איבער'ן ים. מיט זיינע שיפען האָט ער אנגעפאנגען צו בעפאלען די רוימישע פּארטען און צו פלינדערען זיי, און וואָס נאָך ערגער איז — ער האָט אפגעשניטען דעם גאנצען צופיהר פון תבואה פון סיציליען אין רוים. דאָס האָט געפיהרט דערצו, דאָס די ארימע קלאָס אין רוים, וועלכע האָט געפיהרט געטריידע פון דער

פּראָווינץ, איז געבליבען ברויטלאָז. דער רעזולטאַט פון דיזען אומשטאַנד איז געווען, דאָס ווען אָקטאַוויאַנוס און אַנטאָניוס האָבען זיך אומגעקעהרט אין רוים האָבען זיי קיין טריאומף־אויפנאַהמע ניט געהאַט. די הונגעריגע מאַסע האָט געוואָלט אָקטאַוויאַנוס'ן ערמאָרדען, נאָר מיט דער הילף פון אַנטאָניוס'ן איז ער גערעטעט געוואָרען פון טויט. דאָס האָט געצוואונ-גען די צוויי טריאומווירען, אָקטאַוויאַנוס'ן און אַנטאָניוס'ן, צו שליסען פרידען מיט סעקסטוס פּאָמפּעיוס. לויט דיזען פרידען האָט פּאָמפּעיוס ערהאַלטען צום פערוואַלטען אַלס שטאַטהאַלטער די אינזלען סיציליען, סאַרדיניען און די פּראָווינץ אַכאַיאַ, דערביי האָט ער זיך פערפליכטעט פרייצולאָזען דעם ים־פערקעהר מיט איטאַליען, און אויסער דעם צו לי-פערן אין רוים אַ געוויסע מאַסע געטריידע. אויך איז מיט דיזען פרידען געזיכערט גע-וואָרען אַן אַמענעסטיע (בעגנאַדיגונג) צו אַלע פערטריבענע רעפּובליקאַנער, וואָס האָ-בען זיך פעראייניגט מיט פּאָמפּעיוס'ן. נאָר צאָזאַר'ס מערדער זיינען פון דיזער אַמ-נעסטיע אויסגעשלאָסען געוואָרען.

אַגריפּפּאַ.

אָבער ליידער האָבען ביידע צדדים ניט געהאַלטען דעם אָפּמאַך, און דעריבער זיינען אין רוים באַלד נייע אונרוהען אויסגעבראָ-כען. די אומשטענדען האָבען געפיהרט דער-צו, מען זאָל אַ נייעם קאַמף געגען פּאָמפּע-יוס'ן אָנפאַנגען. אָקטאַוויאַנוס האָט געלאָזט בויען אַ נייע פלאָטע, וועלכע האָט אָנפאַנגס גאָר ניט געקענט טאָן געגען פּאָמפּעיוס'ן, אָבער אַלס דער טיכטיגער העלד און ים־פאָהרער מאַרקוס וויפּסאַניוס אַגריפּפּאַ האָט די פלאָטע אונטער זיין מאַכט גענומען, האָט פּאָמפּעיוס אין איין יאָהר, נעמליך אין 36 פ. קר., צוויי שרעקליכע נידערלאַגעס געליטען. ער האָט געמוזט ענטלויפען מיט דעם רעסט פון זיין פלאָטע נאָך אַזיען, אום דאָרט זיך אונטער-צוגעבען צו אַנטאָניוס'ן, פון וועמען ער האָט געהאָפט בעגנאַדיגט צו ווערען. אָבער זיין האָפנונג איז ניט ערפילט געוואָרען. ער איז פון אַנטאָניוס'עס לע-גאַט (געזאַנדטען) אין מילעט ערמאָרדעט געוואָרען. לעפּידוס, וועלכער האָט אין דיזען קריג אָנטייל גענומען, האָט געזוכט פיר זיך נוצען צו ציהען פון דעם זיג. ער האָט נעמליך געוואָלט בלייבען הערשער אָדער שטאַטהאַלטער אין

סיציליען אנשטאט פאמפעיום'ן און ער האט געהאט שוין פערכאפט מיט
מיליטער סיציליען. אבער אקטאוויאנוס האט געוואוסט, ווי אזוי צו
ציהען פון לעפידום'ן אלע זיינע טרופען אויף זיין זייט. לעפידום איז גע
געצוואונגען אין טרויער־קלייד צו בעטען אום פערציהונג. אקטאוויא
האט איהם פערצייהעט, אבער ער האט פון איהם צוגענומען דאס אמט
טריאומווויר און האט איהם בעקלייד מיט דעם אמט פון א פאנטיפ
מאקסימום (אויבער־פריסטער, כהן גדול). אזוי איז די לעצטע מאכט
די רעפובליקאנער אין סיציליען פערניכטעט געוואָרען, און דער דריטער ט
אומווויר לעפידום איז אראפ פון דער סצענע אהן שום בלוט־פערגיסונג,
האט איבערגעלאזען די גאנצע הערשאפט צו אקטאוויאנוס'ן און אנטאניו
יעצט איז די פראגע איינפאכער געוואָרען: וועד זאל בלייבען אליין־הערש
אקטאוויאנוס אדער אנטאניוס?

10) דער קריג צווישען אנטאניוס'ן און אקטאוויאנוס'ן (31 פ. קר.

אין יאהר 35 פ. קר. איז אנטאניוס געגאנגען נאך סיריען. פון דאנען ד
ער געוואלט אונטערנעהמען א פעלד־צוג נאך פארטהיען און מעדיען, א
קלעאפאטרא האט איהם צוריקגערופען פון דארטען. דיזעם האט א
זעהר פיעל געשאדט צו זיין נאמען און זיין ווירדע. אין יאהר 32 פ.
האט ער ארייגעבראכט א קלאג געגען אקטאוויאנוס'ן, דאס ער בעג
זיך מיט די רוימישע פראווינצען ווי מיט זיין אייגענטום, דאס ער האט אפ
נומען דריי פראווינצען פון סעקסטוס פאמפעיום'ן און לעפידום'ן און האט
אליין געמאכט דארט פיר שטאהלטער. אום זיין געגנער אקטאוויאנ
אין פערלעגענהייט צו ברייגען, האט ער געגעבען צו וויסען דעם סענ
דאס ער איז בעריט פון דעם הויכען אמט פון טריאומווויראט זיך
צוזאגען. אקטאוויאנוס האט פון זיין זייט ארייגעבראכט א קלאג
גען אנטאניוס'ן, און האט געוואכט אלעריי מיטלען די עהרע און ווי
פון אנטאניוס'ן אין די אויגען פון פאלק צו ערנידריגען. אלס אנטא
האט געשיקט צו זיין פרוי, דער שוועסטער פון אקטאוויאנוס'ן, א שיי
(גט), איז אקטאוויאנוס אפען ארוים געגען איהם און א קריג האט צווי
די צוויי טריאומווירען אויסגעבראכען. אקטאוויאנוס האט געוואוסט
סענאט און דאס פאלק אזוי אויפצוהעצען געגען אנטאניוס'ן, דאס
האט איהם ערקלערט אלס פיינד פון פאטערלאנד, און מען האט אויך ערקל
קריג דער שענער קלעאפאטרא.

הגם אָקטאַוויאַנוס איז געוואָרען זיין אָפענער געגנער, האָט ער דאָך ניט געוואָלט איהם פֿלוצלינג בעפֿאַלען, ווייל ער איז ניט געווען פֿאַרבעריט צו א קריג. ער האָט ניט געוואָלט בענוצען דעם ווינטער פֿיר פֿאַרבעריטונגען צו א קאַמף מיט אָקטאַוויאַנוס'ן, און איז געבליבען דעם גאַנצען ווינטער מיט זיינע טרופּען אין אכאיא, און האָט געלעבט א גוטען טאָג און זיך ניט געקימערט וועגען קיין זאָך. עס איז עס געקומען צו זומער פון יאָהר 31 פ. קר. צום קאַמף. די ביידע אַרמיעס האָבען זיך צוזאַמענגעטראָפען נעבען דעם אַקראָצעראָנישען פֿאַרגעבירג. אַנטאַניוס'עס פֿלאָטע איז בעשטאַנען פון 500 טורם־שיפֿען, 100,000 פוס־סאָלדאַטען און 12,000 רייטער. די מיליטעריש קרעפטען פון אָקטאַוויאַנוס'ן זיינען געווען פיעל קלענער. נאָך איידער די שלאַכט האָט זיך אָנגעהויבען, זיינען אַנטאַניוס'עס רייטער בעפֿאַלען געוואָרען פון אָקטאַוויאַנוס'עס חיל און אַנטאַניוס איז שיער אין געפֿאַנגענשאַפט געקומען. דאָס האָט געבראַכט דערצו, דאָס אייניגע פון די מיליטער־פיהרער זיינען אָפּגעפֿאַלען פון איהם. איבערהויפּט האָט זיי שרעקליך געערגערט, וואָס קלעאָפּאַטרא האָט זיך געפּוגען אין לאַגער. דעם 2טען כעפּט. האָבען ביידע געגנער אויסגעפּאַכטען אַן ענטשיידענדע שלאַכט. ביי אָקציום זיינען די פיינדליכע פלאָטעס איינע די אַנדערע בעפֿאַלען. אויף אָקטאַוויאַנוס'עס זייט האָט וויעדער אַגריפּפּא אָנגענומען די אויבער־קאַמאַנדע. לאַנג איז דער שטרייט ניט געווען ענטשיידען, קיינער האָט ניט געזיגט. פלוצלינג איז קלעאָפּאַטרא ענטלאָפען — זי האָט אָנגעהויבען מורא האָבען פאַר דעם רעזולטאַט פון דער שלאַכט. אַנטאַניוס'עס ליידנשאַפט צו איהר האָט אַלעס איבערגעוואויגען און ער איז געלאָפען נאָך איהר. אַגריפּפּא'ן איז יעצט געווען שווער צו בעזיגען. די פלאָטע פון אָקטאַוויאַנוס'ן איז אין פלאַמען אונטערגעגאַנגען. זיבען טעג האָט די ארמיע געוואַרט אויף אַנטאַניוס'עס צוריקקעהר, דאָן איז זי אַריבער צו אָקטאַוויאַנוס'ן.

אין פאָלגענדען יאָהר איז אָקטאַוויאַנוס אַוועק מיט זיין ארמיע נאָך עגיפּטען אום זיין פיינד אַנטאַניוס וווייטער צו פערפאָלגען. אַנטאַניוס האָט אָנגעפאַנגען צו אונטערהאַנדלען מיט אָקטאַוויאַנוס'ן וועגען מאַכען שלום. דיזער לעצטער האָט ניט געוואָלט הערען וועגען פרידען, ווייל ער איז געווען זיכער, אז ער וועט זיין פיינד אין גאַנצען בעזיגען. אויך קלעאָפּאַטרא האָט זיך געווענדט צו אָקטאַוויאַנוס'ן מיט פערשיידענע פֿאַרשלאָגען, אונטער וועלכע זי האָט איהם געגעבען אָנצוהערעניס, דאָס זי איז בעריט איהר ליבהאָבער אַנטאַניוס צו פערבייטען אויף איהם, אָקטאַוויאַנוס'ן. אָבער דיזער האָט איהר נעגעבען צו וויסען, דאָס אויב זי וויל רעטען איהר טראָן, זאָל זי

איבערלעפערן צו איהם אנטאָניוס'ן א טויטען אָדער א לעבעדיגען. קלעאָ
פאטראָ האָט באלד בעשלאָסען נאָכצוגעבען זיין וואונש. ווייל אָבער ז
האָט ניט געהאט דעם פולען צוטרויען צו איהם, און זי האָט געמיינט, א
אָקטאַוויאָנוס דענקט איהרע גרויסע רייכטומער צו רויבען, האָט זי זיך מיט
איהרע גרויסע רייכטומער בעהאלטען אין א פיראַמידע (קברים־געבויידע) או
נאָכהער האָט זי צו די רוימער איבערגעגעבען פעלזוזיום, דעם שליסעל פו
עגיפטען, אזוי דאָס אָקטאַוויאָנוס האָט אונגעשטערט און לייכט געקענ
קומען אין אלעקסאנדריען. דאָרט איז בּאָרגעקומען א קאמף צווישען ד
ביידע געגנער. דעם ערסטען טאָג איז אפילו אנטאָניוס געווען דער זיגער
אָבער דעם צווייטען טאָג האָט קלעאָפּאטראָ געהאלפען, דאָס די פלאָט
און די רייטער זאלען איבערגעהן צו אָקטאַוויאָנוס'ן און דאָס פוס־פאלק
האָט געהאט א נידערלאגע.

אנטאָניוס איז ענטלאָפען אין שטאָדט. דאָ האָט ער דורך א שליי
מיוחד בעקומען א ידיעה, דאָס קלעאָפּאטראָ האָט זיך דאָס לעבען גענומען
דיזע נאכריכט האָט איהם אין פערצווייפלונג געבראכט, און ער האָט זין
אליין געוואלט טויטען מיט זיין שווערד, אָבער די וואונד איז ניט געווע
שטארק גענוג ער זאל פון איהר באלד שטארבען. דערווייל האָט ער בעקו
מען נאָך א ידיעה, דאָס קלעאָפּאטראָ לעבט נאָך. ער האָט געבעטען מע
זאל איהם ברייננען צו איהר אום ער זאל שטארבען אין איהרע ארמס. מע
האָט איהם מיט שטריק ארויפגעצויגען צו איהר אין די העכסטע טיילען פו
דער פיראַמידע, און ער האָט זיין לעצטען אָטהעם אויסגעהויכט אין די ארמ
פון זיין געליבטער קלעאָפּאטראָ.

אין דעם זעלבען טאָג איז אָקטאַוויאָנוס אריין אין אלעקסאנדריען. קלע
אָפּאטראָ האָט געבעטען ביים זיגער זיך צו זעהן מיט איהם. דיזעס איז איה
בעווילליגט געוואָרען. זי האָט געפרובט וויטקען אויף איהם מיט איהר שענ
הייט. אָקטאַוויאָנוס אָבער איז געבליבען קאלט. אום זי זאל ניט דינען אל
א צירונג צו זיין טריאומף, האָט זי זיך גענומען דאָס לעבען דורך גיפט, וואָ
זי האָט אימער געהאט ביי זיך אין א העפט־נאדעל. מען האָט זי בענראבע
נעבען אנטאָניוס'ן, ווי זי האָט געוואונשען.

עגיפטען איז פערוואנדעלט געוואָרען אין א רוימישע פראווינץ און האָ
זיך געפיהרט נאָך די רוימישע געזעצען. אָקטאַוויאָנוס זעלבסט האָט בש
שטימט א שטאטהאלטער אין עגיפטען. דאָס איז געווען א מיטעל צו קענע
בעסער אויסזויגען און בעריבען עגיפטען. אָקטאַוויאָנוס האָט געבראכט זעה
פיעל געלט אום זיינע הערשער־פלענער אין רוים דורכצופיהרען, און דיז

סומעס האָבען די אונגליקליכע עגיפּטער געמוזט שאַפען. קלעאָפּאַטראַ׳ס גרויסע רייכטימער אין רייַע אוצרות האָט אָקטאַוויאַנוס באַלד צוגענומען, אָבער דאָס איז איהם וועניג געווען. ער האָט דעריבער געפֿאַדערט, דאָס יעדער בירגער זאָל איהם געבען אַלס שטייער צוויי דריטעל פון זייערע פערמעגענס. דיזע סומעס האָבען איהם געגעבען די מעגליכקייט צו זיין זעהר ליבעראַל צו די נידריגע קלאַסען פון פֿאָלק אין רוים, אויסשיטען אויף זיי אונגעהייערע

קלעאָפּאַטראַ׳ס טויט. נאָך אַנטיקער פּאָרשטעלונג.

סומעס, אום דערמיט זייער גונסט צו געווינען. ביי דעם טריאומף, וועלכער האָט געדויערט דריי טעג, האָט יעדער סאָלדאַט בעקומען 200 מארק, און יעדער אָרימער בירגער האָט בעקומען 80 מארק. די אַלטע סאָלדאַטען האָבען בעקומען גרונד־אייגענטום, און די בירגער, פון וועלכע מען האָט דאָס גרונד־אייגענטום אָפּגענומען, האָבען בעקומען געצאָהלט דערפֿאַר; אויסער דעם

האָט ער פערשאַפט דער מאַסע אָרימע אַרבייטער בעשעפטיגונג, מיט דעם,
וואָס ער האָט אונטערגענומען גרויסע געביידעס צו בויען, און האָט זיי אויך
פערשאַפט פערשיידענע שפּילען אום אויך צו בעפרידיגען זייער לוסט צו
צייט־פערטרייב.

קורץ, עס האָט זיך וויעדערהאָלט דאָס זעלבע שפּיל, ווי ביי יוליוס צאֶ-
זאַר'ן. אָקטאַוויאַנוס האָט די גאַנצע שטאַאַטס־מאַכט צו זיך געצויגען, נאָר
ער איז געווען פיעל פאָרזיכטיגער און שלויער. ער איז איבערהויפּט פון
דער נאַטור געווען זעהר פאָרזיכטיג, פּלאַנמעסיג און פּראַקטיש. צו דערגרייכען
זיין ציל האָט ער אַלע מיטלען געברויכט. ער האָט זיך ניט געשראָקען צו
געברויכען אַלערליי גוואַלד־טאַטען און גרויזאַמקייטען. אַזוי צ. ב. האָט ער
געהייסען ערמאָרדען צאֶזאַריאָן'ען, אַ זוהן פון צאֶזאַר'ן און קלעאָפּאַטראַ'ן,
ווי אויך די קינדער פון אַנטאָניוס'ן פו דער ערסטער פרוי. צו זיינע פּאָליטישע
צוועקען פלעגט ער זעהר אָפט געברויכען חניפה און פאַלשקייט. ער האָט
פערשטאַנען ווען און וואו צו שפּילען די ראָלע פון עהרליכקייט און צו ציי-
גען, ווי ווייט ניט אייגעננוציג ער איז. איהם האָט געפּאַסט צו זיין ראָלע און
צו זיין ציל צו זאָגען צום סענאַט, דאָס ער וויל פון זיך אַראָפּוואַרפען די לאַסט
פון דעם דיקטאַטאָר־אַמט און טריאומוויר־אַמט און ער איז צופרידען מיט
דעם קאָנסול־אַמט אַליין. דער סענאַט אָבער, אום איהם צו חנפ'ענען, האָט
איהם דריגענד געבעטען, ער זאָל פערבלייבען אין זיין אַמט אין דער צייט,
ווען דאָס גאַנצע לאַנד נעטיגט זיך אַזוי שטאַרק אין זיין ענערגישער הילף,
וועלכע ער האָט געצייגט, אום רוהע צו פערשאַפען אין לאַנד, ווייל אָהן
איהם איז דאָס פאָטערלאַנד אין געפאַהר צו גרונד צו געהן. ער האָט זיך
לאַנג געלאָזט בעטען, ביז ער האָט ענדליך אַיינגעשטימט צו פערבלייבען אין
זיין אַמט אַלס דיקטאַטאָר און טריאומוויר.

דעם סענאַט האָט ער אימער בעוויזען דעם גרעסטען רעספּעקט. דאָס
האָט איהם אויך געפּאַסט צו זיין ראָלע. ער האָט דערפאַר אָבער ערהאַלטען
דאָס רעכט די מיטגלידער פון סענאַט, וועלכע זיינען איהם ניט געווען געפע-
לען, אַרויסצושטויסען, און אָנשטאָט זיי בעשטימען אַנדערע נאָך זיין וואונש.
ווי אויך צו פערגרעסערן די צאָהל פון די מיטגלידער פון סענאַט ווי איהם
וועט געפעלען זיין. מיט דיזער מאַכט האָט ער זיך בענוצט אום די גונסט
פון די אַריסטאָקראַטען צו געווינען. ער האָט נעמליך אַלע סענאַטאָרען פון
די פרייגעלאָזענע, וואָס האָבען געקריגען דאָס אַמט פון סענאַטאָר אין
די צייטען פון צאֶזאַר'ן און אַנטאָניוס'ן, פון סענאַט אַרויסגעשטופּט. ער
האָט זיך געלאָזט רופען „דער ערסטער סענאַטאָר". און דערמיט האָט

ער דעם פאלק פערבלענדעט די אויגען צו מיינען, דאס די רעפובליק עקסיסטירט נאך. לאנגזאם, אבער זיכער, האט ער דערגרייכט זיין ציל, ביז ענדליך אין 27 פ. קר. איז ער בעשטימט געווארען אלס לעבענסלענגליכער אימפעראטאר מיט דער אויבערמאכט איבער דאס מיליטער. דערמיט איז ער געוועזליך אנערקענט געווארען אלס אליין־הערשער, א מאכט, וועלכע ער האט אייגענטליך פראקטיש שוין געהאט פריהער, זינט דעם יאהר 30 פ. קר.

ח. רוים אונטער די קיסרים.

(30 פ. קר. ביז 476 נ. קר.)

1) צאזאר אקטאוויאנוס אוגוסטוס (30 פ. קר. ביז 14 נ. קר.).

אקטאוויאנוס האט ענדליך געקריגען די גאנצע פאליטישע און רעליגיעזע אויבערמאכט אין זיינע הענט. צום טיטעל אימפעראטאר האט מען איהם צוגעגעבען דעם טיטעל א ו ג ו ס ט ו ס, ד. ה. דער ערהאבענער, דער ליכטיגער. דיזען טיטעל האבען שפעטער אויך אלע קיסרים נאך איהם ערהאלטען. ניט פיעל שפעטער האט מען צו זיין גרעסער מאכט נאך צוגעגעבען די מאכט פון א טריבון. דיזעס אמט האט געגעבען אין זיינע הענט די מאכט איבער אלע בירגערליכע רעכטען; עס האט איהם געגעבען די מאכט צו פראטעסטירען געגען אלעס, וואס איהם געפעלט ניט און צו פערווארפען עס, און די מאכט צו בעגנאדיגען וועמען ער האט געוואלט, קיינעם ניט פרעגענדיג. דיזע מאכט איז געווען אזוי וויכטיג, דאס אוגוסטוס, ווי אויך זיינע נאכפאלגער, פלעגען רעכענען זייערע רעגירונגס־יאהרען ניט פון דעם טאג, וואס זיי האבען ערהאלטען דעם טיטעל קאנסול, צענזאר, פאטער פון פאטערלאנד א. אז. וו., נאר פון דעם טאג, וואס זיי האבען ערהאלטען דעם טיטעל פאלקס־טריבון.

וואס אנבעטרעפט די פערפאסונג (קאנסטיטוציאן), זיינען די רעפובליקאנישע פארמעס געבליבען אויך אין דער צייט פון די קיסרים, אבער זייער אינהאלט איז פערניכטעט געווארען. איבערהויפט איז עס צו בעמערקען אין דעם אמט פון סענאט, וועלכער איז געווארען אן אייגפאכע מאשין אום די בעפעהלען פון הערשער צו געבען א געזעצליכען פנים. די מיטגלידער פון דיזער קערפערשאפט זיינען געווען אויסשליסליך צום קייזער איבערגעגעבען און פון איהם אליין אפהענגיג. די צאהל פון סענאטארען איז בעשטימט געווארען אויף 600. זיי פלעגט דער קיסר בערופען נאר צווייי מאל אין מאנאט. זיי האבען נאר געהאט צו עניטשיידען איבער זאכען, וועלכע זיינען

פריהער פערהאנדעלט געוואָרען אין קייזערליכען ראט. אוגוסטוס האָט אבער פערשטאנען, ווי ווייט נעטיג עס איז צו האָבען די עהרע אוו די אכטונג פון סענאט אין די אויגען פון פאָלק, און דעריבער האָט ער איהם פערשאפט גרעסערע עהרען־רעכטען, ווי ער האָט ביז דאמאָלס גענאָט. אין די טהעאטערן און עפענטליכע שפילען האָט ער די ערסטע זיץ־ערטער בעשטימט פיר די סענאטאָרען. זייערע זיהן און נאָהענטע קרובים האָט ער געגעבען מעהר רעכטען פון אלע אנדערע און האָט זיי אויסגעצייכענט אין פיעלע אנדערע הינזיכטען. ער האָט אויך געמאכט די סענאטאָר־שטעלע וועניגער צוגענגליך: ער האָט געמאכט א געזעץ, דאָס אום ערווועהלט צו ווערען אין סענאט מוז מען האָבען א פערמעגען ניט וועניגער פון 240,000 מארק. דער קייזערליכער ראט איז בעשטאנען פון די בעסטע סענאטאָרען. די מיטגליידער פון קייזערליכען ראט פלעגען ערווועהלט ווערען אלע זעקס מאָנאטען. די וויכטיגסטע ראטגעבער פון אוגוסטוס'ן זיינען געווען: ווי פסאנים אגריפפא, גאיוס צילניוס מאָצענאס און מארקוס וואלעריוס מעססאלא.

אין דער צייט פון די קיסרים זיינען צוגעקומען צוויי וויכטיגע בעאמטע: דער שטאדט־פרעפעקט און דער קאמאנדיר פון דער קייזערליכער לייב־גווארדיע. דער ערסטער איז געווען וואָס ביי אונז היינט איז א פאליציי־מייסטער; ער האָט אבער געהאט דערצו נאָך פיעלע אנדערע אויפגאבעם, וועלכע די פריהערדיגע רעפובליקאנישע שטאדט־בעאמטע האָבען בעזאָרגט. ער איז געווען א ריכטער. אויסער דעם האָט ער געהאט דאָס רעכט א בירגער פון שטאדט אדער פון לאנד ארויסצושיקען. שפעטער איז געוואָרען נאָך וויכטיגער די שטעלע פון קאמאנדיר פון דער קייזערליכער לייב־גווארדיע. פאר דיזער מאכט האָבען שפעטער די קיסרים זעלבסט אנגעהויבען מורא צו האָבען. אוגוסטוס האָט דיזע שטעלע איבערגעגעבען ניט צו איינעם נאָר צו צוויי מענער פון ריטער־שטאנד. אויך די שטעלע פון דעם בעאמטען איבער די פערטיילונג פון געטרייד צום פאלק איז געוואָרען כיט דער צייט זעהר וויכטיג. די פאלקס־פערזאמלונגען, אין נעגענטייל, האָבען אנגעהויבען צו זינקען מעהר און מעהר אין זייער בעדייטונג. מען האָט פון זיי כמעט אלע רעכטען צוגענומען. מען האָט זיי איבערגעלאָזען דאָס רעכט צו בעשטעטיגען די וויכטיגע סענאט־בעשלוסען און די וואהל פון בעאמטע. אבער אויך אין דיזער לעצטער זאך האָט דער קייזער געהאט דאָס רעכט קאנדידאטען פארצושלאגען, אויב־ערהויפט פיר נרויסע עמטער. דאָס געריכט איבער ציווילס־זאכען איז פער-

בליבען ווי פריהער. דאָס קרימינאַל־געריכט איז געבליבען, ווי פריהער, אין סענאַט, אויסער אין זאַכען, וואָס האָבען געהערט צום שטאָדט־פּרע־פעקט. די העכסטע ענטשיידונג פון אַ שווערען וויכטיגען און פערפּלאָנ-

אוגוסטוס אַלס פּאָנטיפעקס מאַקסימוס (כהן גדול).

טערטען פּראָצעס האָט געהערט צו אוגוסטוס'ן זעלבסט, וועלכער פלעגט אין געוויסע פאַלען אַליין אָנטייל נעהמען אין די געריכטס־פערהאַנדלונגען, און

האָט אין אַלגעמיין גוט אַכטונג געגעבען, דאָס די געריכטען און זייערע בע-שלוסען זאָלען זיין העכסט געוויסענהאַפט און פּינקטליך.

אַלס אימפּעראַטאָר האָט אַוגוסטוס געהאַט צו זאָגען איבער אַלע פּראָ-ווינצען. אייניגע פּראָווינצען זיינען זיינען געשטאַנען דירעקט אונטער זיין מאַכט. איבערהויפּט זיינען עס געווען די פּראָווינצען, אין וועלכע טרופּען מיליטער האָבען געמוזט שטעהן שטענדיג, ווייל זיי פלעגען אָפט בעפאַלען ווע-רען פון די נאַכבאַרשאַפטליכע פעלקער. צו אַזעלכע פּראָווינצען האָבען גע-הערט: סיריען, יענע זייט פון שפּאַניען, לוסיטאַניען, גאַלליען און אילליריקום. אין דיזע פּראָווינצען פלעגט דער קייזער אַליין בעשטימען שטאַטהאַלטער. אין די איבריגע פּראָווינצען פלעגט דער סענאַט בעשטימען די שטאַטהאַלטער, אָבער אויך דיזע זיינען געשטאַנען אונטער דער אויבערהערשאַפט פון קייזער. די אַלע בעאַמטע פון דער פּראָווינץ האָבען בעקומען אַ פעסטען געהאַלט, וועלכער האָט געגעבען גענוג צו פיהרען אַן אַנשטענדיגעס לעבען, אום זיי זאָ-לען ניט געצוואונגען זיין צו דריקען די בירגער און אויסזויגען פון זיי געלט. איבערהויפּט זיינען די פּראָווינצען צופרידען געווען מיט דער נייער אָרדנונג פון דער רעגירונג, ווייל מען האָט אויפגעהערט צו ציהען פון זיי און בעשווע-רען זיי מיט אַלערליי סאָרטען בעדריקונגען. דער רעזולטאַט דערפון איז גע-ווען, דאָס די אַיינקונפטען אין דער רעגירונגס־קאַסע זיינען געוואָרען פיעל גרעסער. די רעגירונג האָט יעצט געהאַט גענוג מיטלען און די מעגליכקייט צו אויסגעבען פיעל געלט צו בויען זיכערע וועגען, בריקען און שאָסעען איבער דער גאַנצער אימפּעריע, און דערפון איז דער האַנדעל שטאַרק פערברייטערט געוואָרען. דאָס האָט געבראַכט דערצו, דאָס דער וואוילשטאַנד פון פאָלק איז פערגרעסערט געוואָרען און דער רייכטום האָט גיך און שטאַרק געוואַקסען אין לאַנד.

די היסטאָריקער פון יענער צייט האָבען בעשריבען די לאַגע פון לאַנד אונטער אַגוסטוס'עס הערשאַפט מיט זעהר ליכטיגע פאַרבען. און ווירקליך, ווען מען זאָל בעטראַכטען די אונגעהייערע סומעס, וואָס די רעגירונג האָט דאַמאָלס אויסגעבען צו שטיצען די אָרימע קלאַס פון פאָלק, מוזען מיר קו-מען צום שלוס, דאָס דער רייכטום פון לאַנד איז געווען זעהר גרויס. יעדער אָרימער מאַן אין דער הויפּט־שטאָדט האָט בעקומען ביז 400 סעסטערציעס יעהרליך און איבער 320,000 לייט פלעגען בעקומען אומזיסט ברויט. אויך די שפּילען, וואָס די רעגירונג האָט פערשאַפט דעם אָרימען פאָלק, זיינען גע-ווען אַ בעווייז פון דעם גוטען מאַטעריעלען צושטאַנד פון יענער צייט. אום דעם פאָלק צו פערשאַפען אַן אונגעוועהנליכעס פערגניגען, האָט ער געלאָזען

אויסגראבען א זעהר גרויסען זעע (אזערא) און האט פארגעשטעלט א שיפס־קאמף. מען קען זיך פארשטעלען, וואס פיר אונגעהייערע סומעס דיזע אלע זאכען האבען געפאדערט. אבער פון וואנען האבען זיך ענומען דיזע אלע גרויסע סומעס? ווי גרויס האבען געמוזט זיין די שטייערן און די אפצאה־לונגען, דאס מען זאל האבען די מעגליכקייט אזעלכע גרויסע אויסגאבען צו מאכען?

וועגען דעם שווייגען אונזערע היסטאריקער. עס האט דאך געהערשט אנרדנונג אין רוים. וועגען דיזען כארט אנרדנונג האט שוין מ א ג ט ע ס ק י ע טרעפליך בעמערקט: „וען איינער כאפט אריין די אלייין־הערשאפט אין א פרייען לאנד, רופט מען אלץ, וואס קען בעפעסטיגען די אונבעגרענעצטע מאכט, „אנרדנונג", און אלץ, וואס פיהרט צו דער פרייהייט פון יעדען אינ־דיווידואום, רופט מען „אונאנרדנונג". די אלע עהרגייציגע מענער, ווי פאמ־פעיום, קראססוס און צאזאר, האבען פריהער אליין געשאפען אונאנרדנונג, זיי האבען דורכגעפיהרט, דאס אלע שטאאטס־פערברעכענס זאלען בלייבען אונבעשטראפט, אלץ, וואס קען אויפהאלטען זיטען־פערדארבענהייט, זאל אנהאלטען, זיי האבען אייניגעוועהנט בעאמטע צו נעהמען כאבאר, האבען געלאזען מאבען אלערלייי שווינדלעריין ביי די וואהלען ביז עס זיינען ער־וואהלט געווארען לייט, וואס האבען הארמארנירט מיט זיי און זייערע אונ־גערעכטע שטרעבונגען — מיט איין ווארט, זיי האבען זיך ניט אפגעשטעלט פאר קיין אונרעכט אום צו פערניכטען די מאכט פון פאלק. אלס אוגוסטוס איז געווארען הערשער האט ער זיך ענומען שאפען אנרדנונג אין לאנד, אום דאס פאלק זאל גלויבען, דאס נאר די הערשאפט פון אן אייניגען קען אנרדנונג האלטען אין לאנד און עס גליקליך מאכען.

אויך די פינאנץ־פערטיילונג האט אוגוסטוס ענומען אין זיינע הענט. אין אלע פראווינצען האבען די שטייער־בעאמטע געזאמעלט די אפצאהלונ־גען און שטייערן און האבען די סומעס גלייך צו איהם צוגעשיקט. ביז איהם איז אין רוים געווען נאר אין קאסע, די שטאאטס־קאסע; אוגוסטוס האט בעשאפען נאך אין קאסע, די קייזערליכע קאסע, וועלכע איז בעקאנט אונ־טער דעם נאמען פ י ס ק ו ס. אין די שטאאטס־קאסע פלעגען אריינקומען געל־דער און שטייערן פון די פראווינצען, וואס זיינען געשטאנען אונטער דעם סענאט. אין די קייזערליכע קאסע פלעגען אריינקומען אלע געלדער און אפצאהלונגען פון די פראווינצען, וואס זיינען געשטאנען דירעקט אונטער דעם קייזער'ס פערוואלטונג. פון דעם פיסקוס פלעגט מען אויסהאלטען דאס מיליטער, די שטראסען און שאסעען, פון דער אנדערער קאסע פלעגט מען

נעהמען געלט צו דעקען די רעגירונגס־קאסטען, אבער זעהר אפט פלעגט מען פון דיזער קאסע נעהמען געלט צום פיסקוס, ווייל די איינקונפטען פון פיסקוס זיינען אפט ניט גענוג געווען צו דעקען אלע אויסגאבען, וואס מען האט גענומען פון פיסקוס. דאס רעכט צו מאכען מינצען (מטבעות) האבען בייד, דער קייזער און דער סענאט, געהאט זינט דעם יאהר 27 פ. קר., אבער פון דעם יאהר 15 פ. קר. און ווייטער האט דער קייזער דיזעם רעכט בעהאלטען פיר זיך אליין. דעם סענאט איז נאר גענליבען דאס רעכט צו שטעמפלען מטבעות פון קופער.

האבענדיג דערגרייכט זיין הערשאפט נאר דורך מיליטער, האט אוגוסטוס גענוויבט זי אויך צו קענען אויפהאלטען נאר דורך מיליטערישע מאכט. דעריבער האט ער זיינע סאלדאטען ניט פערנאנדערגעלאזען אפילו אין צייט פון פרידען, און האט אינגעארדענט א שטענדיגע ארמעע. אין דיזער שטענדיגער ארמע איז נאר א קלייניר טייל סאלדאטען געווען פון די רוימער, די מעהרסטע פון זיי זיינען געווען פון דער פראווינץ. די ארמעע פון אוגוסטוס'ן איז בעשטאנען פון 250,000 מאן, וועלכע זיינען געווען אייניעטייליט אין 25 לעגיאנען. די ארמעע איז געשטאנען צום גרעסטען טייל אין די פראווינצען, איבערהויפט אין די פעסטונגען ביי די גרענצען, נאר 9 קאהארטען (פאלקען), יעדער פון 1,000 מאן, זיינען געשטאנען אין איטאליען ניט ווייט פון רוים. אן דער שפיץ פון יעדער לעגיאן איז געשטאנען א בעאמטער, וועלכער איז גענומען געווארען פון די סענאטארען. אונטער דיזען בעאמטען, וועלכער איז געווען בעוואוסט אונטער דעם נאמען „לעגאט", זיינען געווען אנדערע מיליטער־בעאמטע, קריגס־טריבונען, וועלכע זיינען גענומען געווארען פון ריטער־שטאנד.

די 9 קאהארטען, וועלכע מיר האבען אויבען דערמאהנט, האבען געביליגט דעט די קייזערליכע גווארדיע. 3 פון דיזע קאהארטען זיינען אימער גענאנג אין רוים זעלבסט אין די קווארטירען פון די בירגער. מיט דיזער ארדנונג האט אוגוסטוס, ווי אויך זיינע נאכפאלגער, געהאט אין זייער מאכט א שטיצע אין פאל פון א רעוואלוציאן. עס איז דעריבער קיין וואונדער ניט, דאס דער קייזער איז געווען אימער גינסטיג צו דיזע קאהארטען און האט מעהר און מעהר פערגרעסערט זייער צאהל. אבער די שפעטערע געשיכטע האט געצייגט, דאס דיזע וואפען האבען זיך זעהר אפט גענען קייזער זעלבסט אומגעקעהרט.

די קריגען, וועלכע אוגוסטוס האט שפעטער אונטערגענומען, האבען גענאט דעם צוועק צו פערטיידיגען די גרענצען און אין זיכערהייט צו האלי-

טען דאָס לאַנד, ווייל דער קייזער איז געווען זעהר פרידליך. אין זיין צייט איז דער טעמפּעל פון גאָט „יאַנוס" געווען דאָס ערסטע מאָל צוגעשלאָסען נאָך דעם, ווי ער איז פיעלע יאָהרען געווען אָפען *). אין יאָהר 27 פ. קר. האָט אַוגוסטוס געפיהרט אַ גליקליכען קריג מיט די ב אַ ס ט אַ ר נ ע ר און מ אֶ ז י ע ר, פעלקער, וואָס זיינען געזעסען ביי דעם אונטערען טייל פון דעם טייך דונאַי, און אַ ביסעל שפּעטער האָט ער אונטערוואָרפען אונטער זיין מאַכט די ס אַ ל אַ ס ס ע ר, און דערמיט האָט ער זיכער געמאַכט דעם האַנדעל איבער די וועגען, וואָס האָבען געפיהרט איבער די אַלפּען־בערג. אויך די ק אַ נ ט אַ ב ר ע ר און די אַ ס ט ו ר י ע ר זיינען אונטערוואָר־פען געוואָרען. דאַגעגען האָט דער פעלד־צוג, וואָס דער עגיפּטישער שטאַט־האַלטער האָט אונטערגענומען אין דאָס אינערע אַראַביען, געהאַט אַ זעהר ביטערען סוף, אָבער דער צוג געגען עטהיאָפּיען האָט געהאַט אַ גוטען ערפאָלג. אויך די פּאַרטהער האָבען ענדליך אָנגעהויבען מורא צו האָבען פאַר דער מאַכט פון די רוימער. אַלס אַוגוסטוס האָט אונטערגענומען אַ רונד־רייזע דורך דעם אָריענט (די מזרח־לענדער), האָט צו איהם דער קעניג פון די פּאַר־טהער אָפּגעשיקט אויף די אינזעל סאַמאָס, וואו דער קייזערליכער הויף איז דאַמאָלס געווען, די אַלע געפאַנגענע, וואָס די פּאַרטהער האָבען גענומען פון די רוימער אין די פריהערדיגע מלחמות.

וויכטיגער זיינען געווען די קריגען, וואָס דעם קייזער'ס שטיפזיהן, טי־בעריוס און דרוזוס, האָבען געפיהרט אין די דונאַי־לענדער ראֶטיען, ווינדע־ליציען און נאָריקום. בשעת די פעלקערשאַפטען אין דיזע לענדער זיינען אונטערוואָרפען געוואָרען, זיינען די פערהעלטניסען אין גערמאַניען פיעל שווערינער געוואָרען. די קריגען האָבען דאָרט לאַנג געדויערט, און דער ער־פאָלג האָט זיך אָפט געביטען, אַמאָל איז ער געווען אויף דער זייט פון די רוימער און אַמאָל אויף דער זייט פון די גערמאַנען. אַ זאַגע ערצעהלט, דאָס ווען דרוזוס האָט געוואָלט איבערגעהן דעם טייך אום צו מאַכען אַן אָנפאַל אויף די גערמאַנען, איז איהם ענטקעגען געקומען אַ ריזיגע פרוי און האָט איהם געזאָגט: „וואוהין ווילסט דו געהן, דורסטיגער דרוזוס? דער שיקזאַל פערווערט דיר אַלע דיזע לענדער צו בעטרעטען. קעהר זיך אום, וואָרום עס איז נאָהענט דאָס ענדע פון דיינע טאַטען און פון דיין לעבען". דורך דיזע ערשיינונג האָט דרוזוס צוריקגעקעהרט. נאָך דעם טויט פון דרוזוס'ן איז

---

*) דער טעמפּעל פון יאַנוס איז אין צייט פון מלחמה געווען אָפען און אין צייט פון פרידען געשלאָסען.

טיבעריוס געוואָרען דער אויבער־קאָמאַנדיר. ער האָט שוין אין יאָהר 12 פּ. קר. אונטערדריקט אַן אויפשטאַנד אין פּאַננאָניען. אָבער דיזעס לאַנד צו-זאַמען מיט דאַלמאַציען האָט געמאַכט אַ נייעם אויפשטאַנד, און טיבעריוס איז געווען געצוואונגען צו שליסען אַ זעהר אונגינסטיגען פרידען מיט די מ אַ ר ק אָ מ אַ נ ע ן אין יאָהר 8 פּ. קר. די מאַרקאָמאַנען זיינען געווען אַ גרופּע פעלקער, וואָס האָבען געשלאָסען צווישען זיך אַ בונד. דיזע פעלקער האָבען בעזעסען די לענדער צווישען דעם דונאַי און דער עלבע און האָבען געהאַט אַן אַרמעע פון 70,000 פוס־סאָלדאַטען און 4,000 רייטער. באַלד נאָך דעם איז פערניכטעט געוואָרען די רוימישע אַרמעע אונטער דער פיהרונג פון דעם קאָמאַנדיר ק ו ו י נ ט י ל י ו ס ו ו אַ ר ו ס אין אַ קאַמף מיט דעם כערוסקישען פיהרער אַ ר מ י נ י ו ס. דאָס איז גראַדע פאָרגעקומען אין אַ צייט, ווען אַוגוסטוס האָט גערעכענט, דאָס גאַנץ מערב־גערמאַניען איז שוין אונטערוואָרפען אונטער דער מאַכט פון די רוימער, און איז שוין געווען גרייט צו רעכנען דיזען טייל פון גערמאַניען אַלס אַ רוימישע פּראָווינץ און דאָרט די רוימישע געזעצען אַיינפיהרען. ס אַ ג ע ס ט, דער שוועהר פון אַרמי-ניוס'ן, האָט געוואָרנט וואַרוס'ן, ער זאָל ניט אָנפאַנגען מיט דעם העלדישען פיהרער פון די כערוסקער (אַרמיניוס'ן). וואַרוס האָט בכיוון געמאַכט דאָרט אַן אויפשטאַנד, און נאָך דעם אום אַיינצושטילען דעם אויפשטאַנד האָט ער געשיקט 3 לעגיאָנען מיט אייניגע הילפס־טרופּען אין ט ע א ו ט אָ - ב ו ר ג ע ר וואַלד צו פיהרען אַ קריג מיט אַרמיניוס'ן. דאָ האָט איהם אַרמיניוס אין דריי טעג אַזוי צושלאָגען, דאָס נאָר וועניגע פון דער רוימישער אַרמעע האָבען זיך גערעטעט. פיעלע זיינען געפאַנגען געוואָרען, אַנדערע זיי-נען פערקויפט געוואָרען אַלס שקלאַפען אָדער זיינען אויסגעשלאַכטעט גע-וואָרען אויף די אַלטאַרען צו די געטער. דאָס שלאַכט־פעלד איז געבליבען עד היום אַלס דענקמאַל פיר דעם העלד, וואָס האָט בעפרייט דייטשלאַנד פון דעם יאָך פון די רוימער.

די נידערלאַגע איז געווען אַזוי שרעקליך, דאָס אַוגוסטוס האָט אָנגעהוי-בען מורא צו האָבען פיר דעם בעשטאַנד פון דער אימפּעריע. מען ערצעהלט, דאָס אַוגוסטוס האָט אייניגע מאָל שפּעטער אויסגעשריען: "וואַרוס, וואַרוס, גיב מיר צוריק מיינע לעגיאָנען!" ער האָט געשיקט טיבעריוס'ן צום רהיין, און יענער האָט דאָרט געזאַמעלט אַ נייע אַרמעע, אָבער ער האָט ניט גע-וואַגט דעם רהיין אַריבערגעהן צו שטרייטען מיט די גערמאַנען.

פון יענער צייט אָן האָט אַוגוסטוס זיך צוריקגעצויגען פון דער עפענט-ליכקייט, און האָט איבערגעלאָזען פיעלע שטאַאַטס־געשעפטען צו טיבעריוס'ן.

אלס טיבעריום איז אין יאהר 14 פ. קר. געגאנגען נאך אילליריען, האט איהם דער קייזער בעגלייט ביז בענעוועגט. אויף דער צוריקרייזע איז דער קייזער געשטארבען אין דער שטאדט נאלא אין דעם מאנאט, וועלכער טראגט זיין נאמען, אין אויגוסט. ער איז אלט געווען 76 יאהר אלס ער איז געשטארבען, און האט רעגירט אלס אלליין־הערשער 45 יאהר. פאר זיין טויט האט ער געהייסען מען זאל איהם געבען א שפיגעל. ער האט צורעכט געמאכט זיינע האאר און האט געפרעגט די אנוועזענדע: „האב איך מיין ראלא גוט

דרוזום ביי דער עלבע.

געשפילט?" אלס זיי האבען איהם געענטפערט „יע", האט ער נעזאגט צו זיי: „יעצט פאטשט בראווא, מיין ראלא איז צו ענדע".

אוגוסטום האט זיך זעהר שטארק בעמיהט זיינע טרופן־פאלגער וועניגסטענס פיר די נעכסטע צייט צו זיכערען. עס איז פיר איהם געווען א שווערע אויפגאבע, וויל ער האט קיין אייגענע נאכפאלגער ניט געלאזען. ער איז געווען דרויי מאל פערהייראט. פון זיין צווייטער פרוי האט ער געהאט א טאכטער יוליא, און זיין דריטע פרוי האט איהם געבראכט צוויי זיהן,

טיבעריוס און דרוזוס, וועלכע זיינען געווען זייער בעסטע קריגס־קאמאנדירער. זיין טאכטער יוליא האט געהאט פון איהר צווייטען מאן אגריפפא פאסטומוס דריי זיהן. אלס אוגוסטוס האט צום דריטען מאל געהיראט און קיין קינדער פון דיזער הייראט ניט דערלעבט, האט זיין צווייטע פרוי ליוויא געשטרעבט צו פערשאפען דעם טראן צו איהרע קינדער פון ערסטען מאן. איהר וואונש איז ערפילט געווארען. זיין טאכטער יוליא האט ער פערשיקט אויף די אינזל פאנדאטאריא, צוליב איהר אויסגעלאסענעם לעבען. דארט איז זי באלד נאך אוגוסטוס'ס טויט געשטארבען. איינער פון איהרע זיהן אין געשטארבען אין יאהר 5 נ. קר. אויף א רייזע נאך שפאניען. אן אנדערער זוהן איהרער איז געשטארבען 2 יאהר שפעטער אין ליציען. מען זאגט, דאס דיזע ביידע זיינען געשטארבען פון גיפט, וואס ליוויא האט זיי איינגענעבען. דעם דריטען זוהן יוליא'ס האט ליוויא גלאזט לעבען, וויל ער איז ניט געפערלעך געווען פיר איהרע קינדער. זי האט איהם אוועקגעשיקט אויף די אינזל פלאנאזיא ביים ליגורישען ברעג. ליוויא האט איהר צווענ דערנרייכט. טיבעריוס איז אדאפטירט געווארען פון אוגוסטוס'ן אלס זוהן און ער איז געווארען טראן־פאלגער. דרוזוס איז נאך פריהער געשטארבען אין גערמאניען.

2) די רוימישע קולטור אין דער צייט פון אוגוסטוס'ן.

אוגוסטוס האט זעהר פיעל געהאלפען צו פערשפרייטען און ענטוויקלען קונסט און ווייסענשאפט. מיר געפינען דעריבער פיר נעטיג אויף דיזער שטעלע צו אונטערבעכען דעם גאנג פון דער געשיכטע אום צו שילדערן דאס קולטור־לעבען פון יענער צייט. דערביי וועלען מיר אויך בעריהרען די צייט נאך די פונישע מלחמות און נאך דעם ערסטען קייזער.

די בוי־קונסט. די שענסטע ענטוויקלונג צייגט די בוי־קונסט פון דער צייט פון צאזאר'ן, וועו עס האבען זיך אנגעפאנגען צו בויען די וויכטיגסטע געביידעם אין רוים, וועלכע אוגוסטוס האט פערענדיגט. אוגוסטוס האט מיט רעכט גזאגט, דאס ער האט גפונען רוים א ציגעל־שטאדט און האט זי פערלאזען אלס מארמאר־שטאדט. רוים האט ווירקליך אונטער איהם גקראגען א נייעם פנים. איבערהויפט איז דאס ריכטיג אין בעטרעף פון דעם נייעם שטאדט־פערטעל, וואס אוגוסטוס האט צוגעבויט. די אלטע שטאדט האט פערלאזען איהר אונרעגעלמעסיגעם אויסזעהן ערסט נאך דעם, ווי נערא האט זי פערברענט. דאמאלס האבען די נייע גבייען בעקומען א שענעם אויסזעהן און די גאסען זיינען גענוארען פיעל שענער און רעגעלמעסי־

גער. נאָך שפּעטער האָט רוים בעקומען א גלענצענדעם קאָפּיטאָל און א פּרעכטיגעם פּאָרום, וואָס איז ווירקליך געווען צו בעוואונדערן. אויך אין די פּראָוינצען האָבען זיך אָנגעפּאָנגען צו בויען אין דער צייט פון די קיסרים גרויס־ארטיגע געביידעם און פּרעכטיגע שטעדט. אונטער אוגוסטום'ן האָט מען אין פּאָלא אויסגעבויט א פּרעכטיגען טעמפּעל, וועלכען מען האָט געווידמעט צו דיזען קייזער. אין נימעם האָט מען אויסגעבויט א זעהר שענעם טעמפּעל אין קאָרינטהישען סטיל, וועלכער עקסיסטירט נאָך היינט און ווערט בענוצט אלס א מוזעאום פון זעהר פיעלע אלטערטימער.

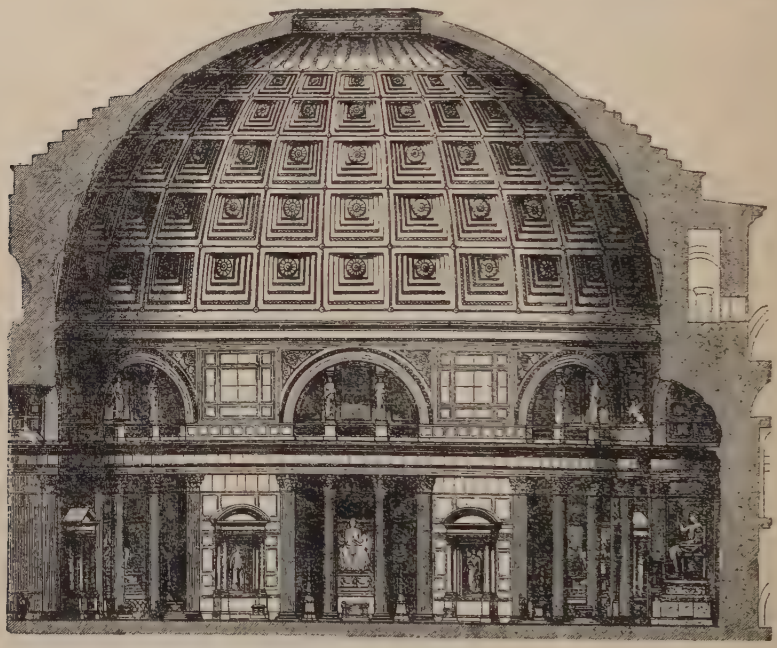

אויבערסטער טייל פון דעם פּאַנטהעאָן אין רוים.

דער סטיל פון ארכיטעקטור אין דיזער צייט האָט ניט אָנגענומען קיין בעדייטענדע ענדערונגען און איז פערבליבען ביז האדריאָן'ס צייט אויף דער זעלבער הויך. אָבער צו ענדע פון צווייטען יאָרהונדערט האָט דער גע־שמאק פון קונסט אין דיזען צוויג אָנגעפּאָנגען צו זינקען. די וויכטיגסטע געביידעם פון יענער צייט זיינען די טעמפּלען פון וועסט, קאָנקאָרדיא און ראָמא, דאָס פּאַנטהעאָן און דאָס קאָלאָססעאום. דאָס פּאַנ־טהעאָן איז געענדיגט נעווארען אין יאָהר 27 פ. קר. אין דיזער מערקווירדי־

גער געביידע דריקט זיך אויס די גאנצע מאכט פון רוימישען פאלקס־גייסט. ביים אריינגאנג איז געשטאנען די סטאטוע פון צאזאר'ן און נעבען איהר די סטאטועס פון ווענוס און מארס. דער קופאל איז געווען א וואונדער־בוי, ער האט אויסגעוויזען וויי א וואהרער הימעל־געוועלב.

צו די שענסטע געביידעס פון אלטען רוים געהערט דער קאנקארדיא־טעמפעל. פון דעם קאלאססעאום זיינען נאר רואינען איבערגעבליבען, אבער דיזע רואינען ערוועקען אין אונז פערוואונדערונג. דאס קאלאססעאום איז דאס גרויסארטיגסטע פון אלע רוימישע אמפיטהעאטערן, ד. ה. רונדע געביי־דעס, וועלכע זיינען בעשטימט פיר טיער־קאמפען און מענשען־קאמ־פען. דער ערפינדער פון דיזען סארט געביידעס איז געווען סקריבאניוס קוריא. דער רוימישער שריפטשטעלער פליניוס ערצעהלט, דאס ער (סקרי־באניוס) האט געבויט צוויי גרויסע טהעאטערן פון האלץ, וועלכע ער האט דורך בעוועגליכע צאפענס (קלינעס, שטיפטען) געקענט מאכען וויט אדער נאהענט איינס פון אנדערען. אז ער האט געוואלט האט ער פון ביידע גע־ביידעס נעמאכט איין גרויסעס טהעאטער אדער צירק פיר גלאדיאטארען־געפעכטען.

פיער יאהר שפעטער נאך דעם, וויי קוריא האט זיינע אמפיטהעאטערן אויסגעבויט, האט צאזאר אויפגעשטעלט א געביידע פיר פעכטער־שפילען און טיער־קאמפען אין דעם זעלבען סטיל וויי קוריא'ס אמפיטהעטארן. די־זע געביידע, הגם זי איז געווען א הילצערנע, איז זי דאך געווען א פראכטפו־לער בנין. אבער באלד האבען אנדערע אנגעפאנגען צו בויען שטיינערנע אמ־פיטהעאטערן. דאס ערסטע האט זיך אנגעהויבען צו בויען אין דער צייט פון אוגוסטוס'ן. דאס קאלאססעאום האט וועספאסיאן אנגעפאנגען צו בויען און טיטום האט עס געענדיגט. אנפאנגס האט עס געהייסען דאס פלאוויאנישע אמפיטהעאטער, נאך דעם נאמען פון דער פאמיליע פלאוויום, פון וועלכער וועספאסיאן און טיטום האבען געשטאמט. פיער עטאזשען זיינען געווען אין קאלאססעאום, וועלכע אלע צוזאמען זיינען געווען 48½ מעטער הויך.

די אויסערע וועגט פון קאלאססעאום זיינען געווען געבויט פון גלאט געהאקטע קוואדראט־שטיינער. די אינערליכע וועגט זיינען געווען פון צי־גל. אין מיטעלאלטער האט מען דאס קאלאססעאום פערוואנדעלט אין א קאסטל (שלאס), און הגם מען האט פון איהם געשלעפט מאטעריאל צו אייניגע גרויסע פאלאצען, וואס האבען זיך גבויט אין רוים, איז עס דאך איז גרונד נאך ניט בעשעדיגט געווארען.

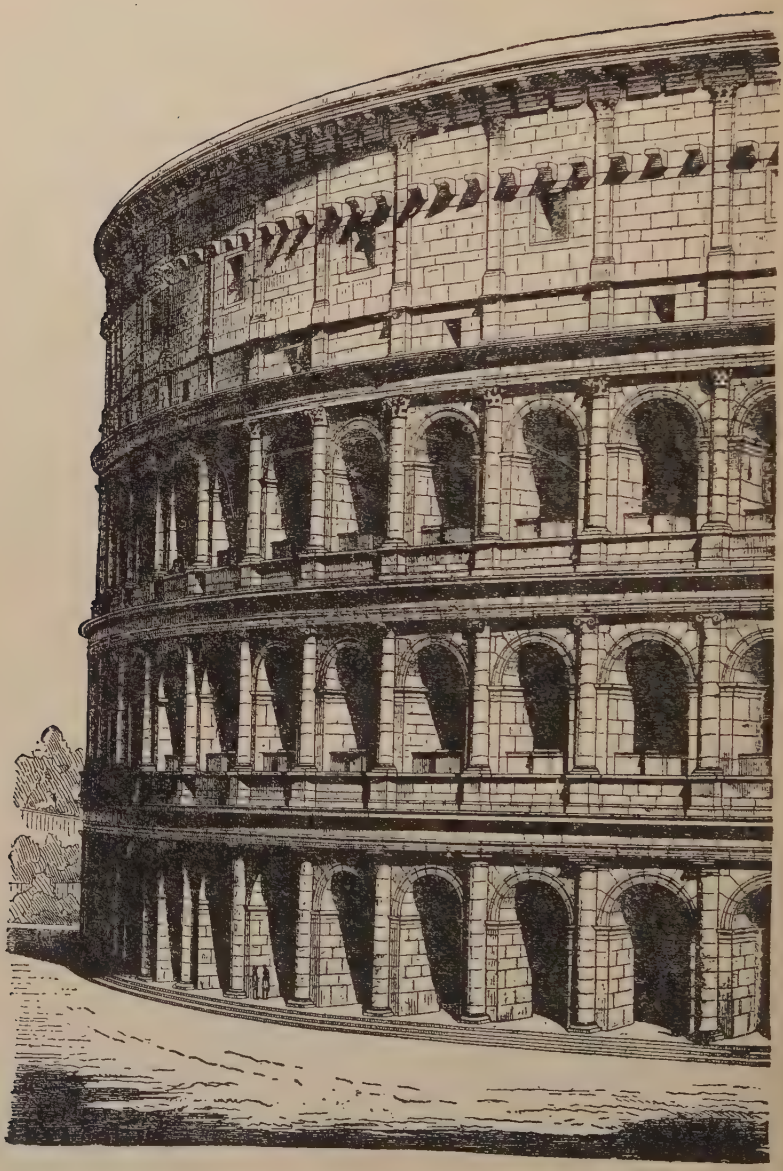

דאָם קאָלאָססעאום אין רוים.

צו די גרויסאַרטיגע אונגעוועהנליכע געבייען זיינען געווען גערעכענט די בעדער, אָדער די ט ה ע ר מ ע ן. אָנפאַנגס זיינען זיי געווען געמאַכט פיר פּריוואַט־געברויך. די בעדער זיינען אַלע מאָל פערבעסערט געוואָרען און זיינען געוואָרען פון די גרעסטע נויטווענדיגקייטען פון רוימישען פאָלק, אַזוי דאָס זיי האָבען אין קיין אָרט ניט געטאָרט פעהלען. מערקווירדיג פון אַלע זיי־נען געווען די בעדער פון אַגריפּפּאַ'ן און פון נעראָ'ן, ווי אויך פון קאַראַקאַל־לאַ'ן. אין די קייזערליכע בעדער האָט זיך אויך געפונען אַ שווים־טייך פיר 3,000 שווימער, אַן אונגעהייערע צאָהל פון וואַנעס, גרויסע צימערן פיר גימ־נאַסטיק, אויך זאַלען פיר אונטערהאַלטונג און פיר וויסענשאַפטליכע פאָרלע־זונגען, ביבליאָטהעקען, בילדער־גאַלערייען, האַלען פיר שפּאַציער־גענג און פיר פיעלע אַנדערע פערגניגענס.

די גראָבמעלער (קברים־געביידעס) פון די רוימער זיינען טיילס געווען אונטער דער ערד, טיילס איבער דער ערד, מיט זעהר פערשיידענע פאָרמעס אין אַרכיטעקטור. אייניגע פון זיי האָבען געטראָגען דעם נאָמען „קאָלומ־באַריום" ד. ה. טויבען־הויז, ווייל זיי זיינען געווען געמאַכט ווי הייזער פיר טויבען.

פון די פערבליבענע גראָבמעלער, וואָס זיינען געווען געבויט איבער דער ערד, זיינען די מערקווירדיגסטע: דאָס גראָבמאַל פון די סערוויליער ביי רוים, און דאָס גראָבמאַל פון צאָציליאַ מעטעללאַ אין רוים זעלבסט.

זעהר מערקווירדיג איז דאָס גראָבמאַל, וועלכעס אַוגוסטוס האָט געמאַכט פיר זיך און זיין פאַמיליע. די געביידע איז געווען אַזוי גרויס, דאָס מען האָט געקענט אין איהר אַ טהעאַטער אַיינריכטען.

מיט הונדערט יאָהר שפּעטער איז דיזע געביידע געוואָרען ניט גענוג פיר די קייזערליכע פאַמיליעס, און דעריבער האָט האַדריאַן אויסגעבויט אַ נייע געביידע, עהנליך צו דער, וואָס אַוגוסטוס האָט געמאַכט. אין דיזער נייער האַדריאַנישער געביידע האָט מען בעהאַלטען די רוימישע קיסרים, מיט זייערע פאַמיליעס פון האַדריאַן'ען אָן.

אויך קליינע פּיראַמידעס האָבען די רוימישע אַדעללייט געמאַכט אַלס קברים־געביידעס. בעקאַנט איז די פּיראַמידע פון צעסטיוס'ן, וואָס איז גע־מאַכט געוואָרען אין דער צייט פון אַוגוסטוס'ן. די פּיראַמידע איז געווען 39 מעטער הויך. פון אויסוועניג איז זי געווען בעדעקט מיט ווייסע מאַר־מאָר־טאַפלען. די קברים־קאַמערן זיינען זעהר קליין. די פּיראַמידע איז גע־ווען בעצירט אַרום מיט זיילען און סטאַטועס. דיזע פּיראַמידע האָבען די יורשים פון צעסטיוס'ן אויסגעבויט אין צייט פון 330 טעג, ווי זיין צוואה

אולם אלכסנדר הגדול בארמון הכנסת. אולם גדול זה משמש לאסיפות גדולות של הכנסת ולקבלת
אורחים חשובים.

האָט געפֿאָדערט. אין אַנדערע פּיראַמידע, וואָס האָט געדינט אלס קברים־
געביידע, איז די פּיראַמידע פון ע ו ר י ז א צ ע ס דעם בעקער. זי איז
געמאכט לויטער פון שטיינער, וועלכע האָבען די פּאָרמע פון געטרייד־מאַסען.
זעהר עהנליך צו די קברים־געביידעס זיינען די עהרען־מאָנומענטען. עס
איז כמעט שווער צו אונטערשיידען צוישען זיי. עס זיינען געווען ביי די

דורכשניט. אַנזיכט.

טראַיאַנוס־זייל אין רוים.

רוימער צווויי סאָרטען עהרען־מאָנומענטען: עהרען־זייל‌ען און טריאומף־
בויגענס. צו בעגוצען די זייל‌ען האָבען די רוימער געלערנט פון די גריכען.
די עלטסטע דענק־זייל אין רוים איז געווען די, וועלכע איז געשטעלט געוואָרען
אויף דעם פּאָרום אין יאָהר 261 פ. קר. צום אַנדענקען פון דעם ים־זיג פון
דואיליוס'ן. זעהר מערקווירדיג און שען זיינען די עהרען־זייל‌ען, וועלכע זיי־

נען בעדעקט מיט בילדער, וואס שטעלען פאר די טאטען פון די העלדען, צו וועמען עהרען די זייליען זיינען געשטעלט געוואָרען. צו דעם סאָרט עהרען־זייליען געהערט די זייל, וואס דער קייזער טראיאן האט אויפגעשטעלט אויף'ן פארום. די בילדער אויף דיזער זייל שטעלען פאר פיעלע סצענעס פון די פעלד־צוגען פון טראיאן'ן גענען די דאציער.

זעהר עהנליך צו דער טראיאנישער זייל איז די זייל, וואס דער סענאט און דאס פאלק האבען אויפגעשטעלט צו עהרע פון מארקוס אורעליוס, הגם אין שענקייט האט זי זיך ניט געקענט פערגלייכען מיט דער טראיאן־זייל.

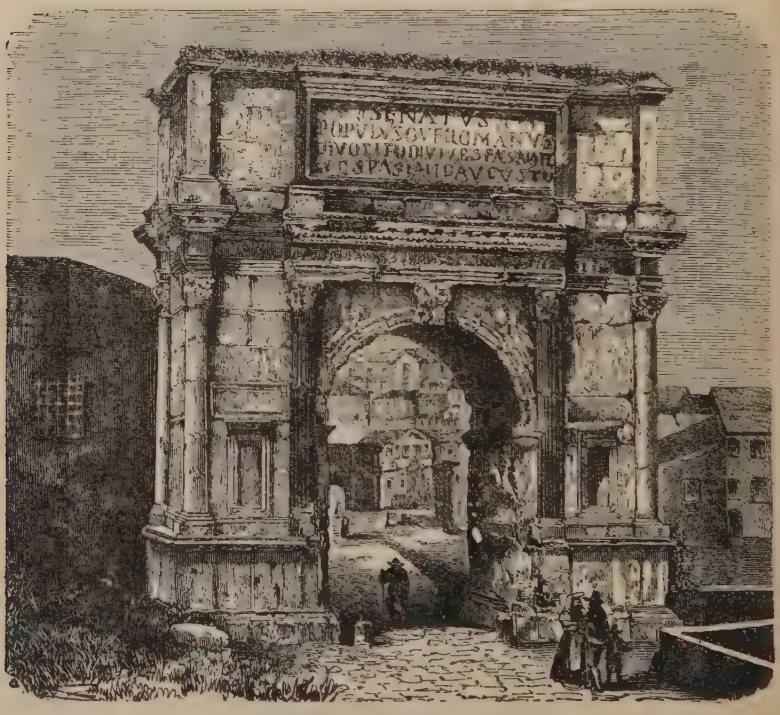

טריאומף־בויגען פון טיטום'ן.

די טריאומף־בויגענס שיינען צו זיין א רוימישע ערפינדונג. אין די לעצטע צייטען פון דער רעפובליק האבען זיך שוין געפונען אזעלכע געביי דעם, אבער ביז היינטיגער צייט איז נאר פערבליבען דיזער סאָרט געביידעם פון דער צייט פון די קיסרים. דער שענסטער אזן בערייטענדסטער טריאומף־בויגען איז דער ט י ט ו ס = ב ו י ג ע ן אין רום. אין דער הויף דער־

לאנגט ער 15 מיט צוויי פינפטעל מעטער, און זיין בריים איז ער 13½ מעטער. אונטער די בילדער אויף דיזער געבוידע איז פארגעשטעלט די בייטע (שלאך), וואס טיטוס האט געגומען אין ירושלים נאך דעם, ווי ער האט זי צושטערט, ווי צום בייַ שפיל די מנורה פון בית המקדש און אנדערע כלים. זעהר פיעל פראכט און גלאנץ האבען די רוימער צוגעגעבען צו זייערע גריכטס־אנשטאלטען.

נאנץ בעזונדערס האט זיך אויסגעצייכענט דער גייסט פון רוימישען פאלק אין ניצליכע געבוידעם. זייער אויסגעצייכענטער בוי פון שטראסען, זייערע גרויסארטיגע שאסעען, האבען געפיהרט דערצו, דאם זיי זאלען זיך ערנסט נעהמען צו בריקען־בוי. די קונסט צו מאכען גרויסע שטארקע געוועלבען האט זיי געגעבען די מעגליכקייט צו מאכען בריקען איבער זעהר בריים טייכען. דיזע געבוידעם זיינען געווען אזוי פעסט, דאם פיעל פון זיי זיינען ניט נאר פערבליבען ביז היינט, נאר זיי וועלען נאך בענוצט. פון די פערבליבענע רוימישע בריקען זיינען בעריהמט די בריק פון א ר מ י נ י ו ם (היינט ר י מ י נ י), וועלכע אוגוסטוס האט געבוים, און די אל י ש ע בריק, וועלכע איז אייגע פון די גרעסטע און וואונדערליכסטע ארבייטען פון די אלטע רוימער. די אלישע בריק איז געמאכט געווארען פון קייזער ה א ד ר י א ן איבער'ן טיבער, אום עס זאל מעגליך זיין צו געהן צו זיין קבר. דיזע בריק איז כמעט 11 מעטער בריים. פון דיזער בריים איז פיעל און דריי פערטעל מעטער געווען בעשטימט פיר פערד און וועגען, און זעקס און א פינפטעל פיר בירגער צו געהן צו פוס.

וען ה י ר ט רעדט וועגען די פארציימיגע רוימישע בריקען זאגט ער: „די אלטע רוימער וועלען מיט רעכט בעטראכט אלס די גרעסטע קינסטלער אין דיזער זאך; קיין פאלק אין דער וועלט האט זיי נאך ניט אי־בערגעשטיגען אין בריקען בויען. אויך די גריכען האבען גרויסע גבורות און קענטנים אין דיזער זאך בעוויזען, אבער אין פערגליך מיט די רוימער שטעהען זיי פיעל נידריגער. די גריכען האבען געזוכט העלפען דער נאטור אין דיזער הינזיכט. זיי האבען נאטירליכע בוכטען (ערטער, וואו דער ים רייסט זיך ארויין אין דער יבשה) אדער פארשפרונגען (וואו די יבשה געהט ארויין מיט א שפיץ אין ים), געזוכט צו זיכערן דורך בויען דאם־געבוידעם. די רוימער אבער האבען די נאטור אנגעגריפען און זי געצוואונגען צו מאכען און צו שאפען דאם, וואס זיי האבען געוואלט, און וען די נאטור האט זיי ענטזאגט אין זייער אונטערנעהמונג, האבען זיי מיט זייער גוואלדיגער וויללענס־קראפט אליין בעשאפען, און האבען דורכגעפיהרט

וואָס זיי האָבען געוואָלט. זעהר אָפט האָבען זיי בעשאַפען פאָרשפּרונגען אין ים און האַפענס, וואו עס איז גאָר ניט געווען אַפילו אַ זכר דערפון. זיי האָבען געמאַכט דאַם־געבייען און אַנקער־פּלעצער. זיי האָבען אַפילו בעשאַפען נייע אינזלען אין ים אום צו בעשיצען דעם נייעם האַפען געגען די שטורמס פון ים און זיינע פערפלייצונגען.

רוימישער געריכטס־זאַל.

דיזעס איז געווען דער פאַל צום ביי שפּיל ביי דעם האַפען צ ע נ ט ו מ - צ ע ל אֶ (היינט ט ש י ו ו י ט אַ ו ו ע ק ק י אַ). אַזאַ זאָרט אינזעל האָבען זיי געמאַכט אויך פאַר דעם אַריינגאַנג אין דעם האַפען פון אָסטיאַ. דיזעס איז געמאַכט געוואָרען אונטער דער רעגירונג פון קלאַודיוס'ן, וועלכע האָט זיך אין אַלגעמיינעם אויסגעצייכענט מיט ריזען־געביידעס. די אַרבייט, ווי אַזוי די אינזעל איז געמאַכט געוואָרען, איז געווען זעהר אָריגינעל. אויף

א גרויסען שיף האָט מען אויסגעבויט דריי אונגעהייער גרויסע זיילען פון זעהר גרויסע און שוועֶרע שטיינער, און נאָכדעם האָט מען דאָס שיף צוזאמען מיט די זיילען געלאָזט זינקען אין ים. צווישען די דריי זיילען האָבען זיי אָנגעשאָטען פוצצאָלאָן־ערד, דיזער סאָרט ערד ווערט הארט און פערשטיי־נערט, ווען ער קומט אין בעריהרונג מיט וואסער. דאָס איז געווען דער קערן, דער יסוד פון דער נייער אינזל, וואָס זיי האָבען געוואָלט מאכען. דיזער הא־פען האָט אויף געהאט א לייכט־טורם, וועלכער איז געווען אזוי בעריהמט מיט זיין גרויסער לייכטיגקייט ווי דער לייכט־טורם אין אלעקסאנדריען.

זיי האָבען פיעל געווייכט געלעגט אויף די שוץ־געביידעם, ווי עס איז געווען צו ערוואַרטען פון א פאלק, וואָס איז געווען אזוי גענייגט צו מלחמות, ווי די רוימער זיינען געווען. נאָך דעם פונישען קריג זיינען די מויערן פון רוים געווען צושטערט, אָבער זיי האָבען זיי ניט צוריק אויפגעבויט, וויל זיי האָבען ניט געהאט פאר וועמען מורא צו האָבען. אָבער וועֶן די גער־מאנען זיינען אַרויף אויף די סצענע און האָבען אָנגעפאנגען ערנסט צו בעאונרוהיגען רוים, האָבען זיי איבער־א־ניים געמאכט א שטארקע שוץ־מויער ארום דער שטאָדט. די מויער איז געבויט געוואָרען דורך דעם קייזער א ו ר ע ל י א ן. די מויער איז געווען כמעט 16 קילאָמעטער לאנג און 16 מעטער בריים און האָט ענטהאלטען 381 טורמס.

וועגען דער רוימישער ס ק ו ל פ ט ו ר (בילדהויער־קונסט) האָבען מיר ניט פיעל צו זאָגען, וויל די רוימער האָבען אויף דיזען געביט קיין ניים ניט געשאפען. זיי האָבען נאָר נאָכגעמאכט די גריכען דערין. אָבער דאָס מוז מען צוגעבען, דאָס די רוימער האָבען עס נאָכגעאהמט מיט גרויס פער־שטאנד און געשמאק, אזוי דאָס די גריכישע סקולפטור האָט ביי זיי בעקו־מען אן אייגענטלִיכען כאראקטער. די רוימישע קונסט איז געווען מעהר רע־אלִיסטיש און די גריכישע איז געווען מעהר אידעאלִיסטיש. די בילדער פון לעבען האָבען די רוימער אויפגענומען שארפער, נעהענטער צו דער נא־טור, צו דער ווירקלִיכקייט.

אונטער טראיאן'ען האָט די רוימישע קונסט דערגרייכט איהר העכסטע שטופע. דער בעסטער סקולפטאר פון יענער צייט איז געווען א פ א ל ל א ־ ד א ר ו ס פון דמשק. שפעטער האָט מען איהם פון לאנד פערטריבען און נאָך דעם געטויטעט דערפאר, וואָס ער האָט זיך ערלויבט צו קריטיקירען דעם וועגנס־טעמפעל, וואָס האדריאן האָט אויסגעבויט. אויסגעצייכענטע ארביטען זיינען די סטאטועס פון אוגוסטוס'ן אין וואטיקאן, פון באלבוס'ן אין נעאפעל, און די סטאטוע פון דער עלטערער אגריפפינא. אויף די געטער־בילדער, וואָס

זיי האָבען געמאַכט, זיינען געווען קונסט־אַרבייטען. אויך דאָס בילד פון דעם בעריהמטען באָרגעסישען פעכטער איז אַן עכטע קונסט־אַרבייט.

אין דער צייט פון האַדריאַן'ען האָט די גריכישע קונסט דערלאַנגט אַ הויכע שטופע אין רוים. דאָ האָט זיך אויסגעבילדעט אַ נייער אידעאַל צו מאַכען דאָס בילד פון אַ נ ט י נ אָ ו ס ' ן. דיזער איז געווען אַן אונגעוועהנליך שענער אינגעל פון ביטהיניען. האַדריאַן האָט איהם שטאַרק געליבט, און ער פלעגט איהם שטענדיג מיטנעהמען אויף זיינע רייזעס. די קונסט פון יענער צייט האָט זיך גרויס מיה געגעבען זיין געשטאַלט ריכ־טיג אַרויסצובריינגען. עס האָט זיך דאַמאָלס פערברייטערט אַ מענגע סטאַ־טועס, ביוסטען און מינצען מיט דיזען בילד. פיעלע פון דיזע בילדער זיי־

די עלטערע אַגריפּפּינאַ.

נען נאָך ביז אונזער צייט פערבליבען, און שטעלען פאָר ביישפּילען פון ווירק־ליכער קונסט. די בעריהמטעסטע ווערק פון דיזען סאָרט איז די קאָלאָסאַלע סטאַטוע פון אַנטינאָוס'ן, וואָס געפינט זיך נאָך יעצט אין וואַטיקאַן. די קונסט אין דער צייט פון האַדריאַן'ען איז אין אַלגעמיין געווען אַ נאָכאַהמונג פון דער גריכישער, אָהן עטוואָס אייגענעס, רוימישעס.

נאָך דעם טויט פון אַדריאַן'ען האָבען אין דער קונסט וויעדער אָנגעהוי־בען צו ערשיינען רוימישע כאַראַקטער־צוגען. זי האָט אָבער אָנגעפאַנגען צו זינקען און איז אין גאַנצען געפאַלען. דאָס איינציגע, וואָס האָט וועלכען עס איז ווערט, איז זייער פּאָרטרעט־אַרבייט פון יענער צייט. אין אַלגעמיין איז

די קונסט אין רוים געווען מעהרסטענס א לוקסוס, ניט א זעלטען־בעדירפניס
דער רייכער רוימער האָט געוואָלט צייגען דער וועלט, דאָס איהם פעהל
קיין זאך ניט, און דאָס ער פערשטעהט קונסט, אָבער אין גרונד געגומען הא
ער וועניג פערשטאַנען דעם גייסט פון דער קונסט. איבער דער רוימיש
מאָלער־קונסט איז שווער עטוואָס כאַראַקטעריסטישעס צו זאָגען, ווייל ע
זיינען ניט געבליבען קיין רוימישע געמעלדעס, וואָס מען זאָל קענען פון ז
אורטיילען איבער דעם צושטאַנד פון דיזער קונסט ביי זיי. הגם עס ווער
דערמאָהנט גרויסע קינסטלער אין מאָלעריי פון יענער צייט אויך פון ד
רוימער.

ד י ל י ט ע ר א ט ו ר. גאַנץ אַנדערס איז עס געווען מיט דער ליטער
טור. שוין אין דער לעצטער צייט פון דער רעפובליק איז דער געשמאק פיר ל
טעראטור געווען שטאַרק ענטוויקעלט צווישען דער רוימישער אריסטאָקראַטי
אין דיזען קרייז האָט מען פיעל געלעזען צו אָלע צייטען. מען פלעגט לעז
אויך אויף דער רייזע און אפילו אויף די פעלד־צוגען. אין דער צייט פ
די קיסרים האָט זיך די לוסט צום לעזען נאָך מעהר פערשטאַרקט. די או
טערהאַלטונג אין א געזעלשאפט איז איבערהויפט געווען וועגען ליטעראטו
אפילו ביים עסען האָט מען זעהר אפט געלעזען גוטע ליטעראטור פון די גר
כען. עם פלעגען זעהר אפט פאַרטראגען געגעבען ווערען וועגען ליטעראטו
איז דיזע פאַרטראגען האָבען אימער געהאַט זעהר פיעל צוהערער. די ב
דערפנים צו לעזען איז געווען אזוי שטאַרק ענטוויקעלט, דאָס אוגוסטוס הא
געפונען פיר נעטיג צו גרינדען אן עפענטליכע ביבליאָטהעק פיר דא
פאָלק מיט א גרויסער זאמלונג פון אַלערליי ביכער. די קיסרים נאָך א
גוסטום'ן האָבען דאָס זעלבע געטאָן. מיט דער צייט אָבער האָט די שט
צע, וואָס די קיסרים און די רייכע לייט האָבען פערשאפט דער ליטער
טור, געהאַט א שרעקליכען אינפלום אויף איהר. די שרייבער האָבען צו פיל
געשמייכעלט און גע'חנפ'עט די קיסרים און די רייכע לייט, וואָס האָבען ז
געשטיצט. די ליטעראטור איז געווארען א מיטעל צו קריגען געלט, די קונס
איז געווארען א בייזאך. דעריבער האָט דאָס פאָלק קיין אינטערעס ני
געהאַט פיר די נייע ליטעראטור און האָט בעסער געלעזען די ביכער פון ד
אלטער צייט, הגם זיי זיינען געווען הארט און שווער צו פערשטעהן.

דער אויניגער גרויסער עפיקער (פאָעט, וואָס שרייבט היסטאָרישע הע
דען־געדיכטען) פון יענער צייט איז ו ו י ר ג י ל. זיין פולער נאָמען איז
פ ו ב ל י ו ס ו ו י ר ג י ל י ו ס מ א ר א. ער איז געבאָרען געווארע
אין יאָהר 70 פ. קר. אין א נ ד ע ס ביי מאַנטוא. ער האָט געלעבט

פון זיין פאַטער א קליינעם לאַנד־גוט. פון דיזען גוט האָט מען איהם ארויס־געטריבען בשעת אָקטאָוויאַנוס האָט צוטיילט צו זיינע אַלטע סאָלדאַטען פער־שיידענע גיטער. ער האָט עם אָבער גיך צוריק בעקומען. ער איז געשטאָר־בען אין יאָהר 19 פ. קר., וועז ער איז געפאָהרען צוריק פון זיין רייזע נאָך גריכענלאַנד. לויט זיין וואונש איז ער בעגראָבען געוואָרען ביי נעאַפעל, ביים וועג פון פּיטאָלי. זיין קבר קען מען נאָך יעצט זעהן דאָרט.

דער באָרגעסישער פעכטער.

ווירגיל איז ניט געווען קיין עכטער פּאָעט. ער פלעגט זעלטען שאַפען עטוואָס זעלבשטענדיגעס. ער האָט אימער געמוזט האָבען צו זיין שאַפען א מוסטער, א פּאַרבילד. דער כבוד, וואָס מען האָט איהם געגעבען ביי זיין לעבען, האָט נאָך זיין טויט נאָך מעהר געשטיגען. אין מיטעלאַלטער האָט מען איהם נאָר פערגעטערט. אין דער נייער צייט איז מען צו איהם קעלטער געוואָרען. מען לויבט יעצט נאָר זיין געשליפענעם סטיל און די

רייניהייט פון דער שפּראַך. דיזעם איז איבערהויפּט צו בעמערקען אין זיין אָנ ע א י ד ע. אין דיזען ווערק איז צו בעמערקען אַלע מעלות און אַלע חסרונות פון דיזען שרייבער. די אָנעאידע בעשרייבט די רייזע פון אָנעאס פון טראָיא נאָך רוים און די גרינדונג פון רוים. די אָנעאידע פיר די רוימער איז דאָס זעלבע וואָס האָמער'ס איליאדע און אָדיססעע פיר די גריכען. אָבער עס איז דאָ אַן אונגעהייער גרויסער אונטערשייד צווישען די אונשטערבלעכע ווערק פון האָמער'ן און דעם געקינצעלטען סטיל פון ווירגיל'ן. אין דער אָנעאידע בעגעגנט מען אייניג ערטער געשריבען אין א הויכען פּאָעטישען סטיל, וואו עס וואָלט בעסער געפּאסט אַן איינפאכע, נאטירלעכע, ניט קיין אָנגעבלאָזענע שפּראַך. עס זיינען דאָ אין דער אָנעאידע שטעלעס, וועלכע רופען ארויס א שמייכעל מיט זייער אָנגעבלאָזענעם סטיל. דאָס וואָרט „גוואלטיג" געברויכט ער ניט וועניגער ווי 152 מאָל אין דיזען ווערק, און דיזעם שוואכט אָפּ די ווירקונג פון דעם אינהאלט.

דעם זעלבען פעהלער איז צו בעמערקען אין זיינע אידילעס, די „בוקאָליקא", וועלכע זיינען א נאכאהמונג פון טהעאקריט'ן. דאָס נאטורלעבען, וואָס איז דער הויפּט־כאראקטער און אינהאלט פון אידילעס, איז ביי ווירגיל'ן געפוצט, געקינצעלט, בילדער פון זיין פאנטאזיע, ניט קאָפּיעס פון דער נאטור. פיעל בעסער זיינען די „געאָרגיקא", 4 ביכער איבער ערד־אַרבייט. דיזע ביכער בעהאנדלען אגריקולטור, פלאנצונג פון בוימער אוי פיה־צוכט, ווי אויך די ערציהונג פון בינען. אויך אין די געאָרגיקא איז אָפּטער די בעשרייבונג צו לאנגוויליג און צו לאנג, אבער די פיינהייט פון דער שפּראַך און די פאָרמע פון ערקלערונג פערגיטיגען דיזע חסרונות.

פיעל העבער פון דעם עפּאָס (העלדען־געדיכט) איז ביי דעם רוימער גע שטאנען די לירישע פאָעזיע. צו שרייבען לידער איז ביי די רוימער געווע א טייל פון אלגעמיינער בילדונג. דער ערסטער ווירקליך גרויסע לירי־קער איז געווען ביי די רוימער גאיוס וואלעריוס קאטולוס ווענען זיין לעבען וויסען מיר זעהר וועניג. ער איז געבאָרען געווארען אי יאָהר 86 פ. קר. אין וועראנא און איז געשטאָרבען אין יאָהר 57 פ. קר. פאמיליע זיינע איז געווען זעהר אָנגעזעהן און פערמעגליך. די עלטער האָבען איהם גענעבען די מעגליכקייט צו פיהרען אין רוים אַן אנשטענ דיגעם לעבען. זיינע לידער זיינען דורכגעדרונגען מיט וואהרען גפיהל אין דיזער הינזיכט איז קיין רוימישער פּאָעט ניט געווען גלייך מיט איהם דער אויסדרוק פון זיינע לידען איז אַן עכטער, ניט קיין געקינסטעלטער. זי נען גערייכטען זיינען מעהרסטענס ליבע־לידער. זיי אַלע זיינען געוועגד

צו אַ געוויסער לעסביאַ, אַ דאַמע פון אַ הויכער געזעלשאַפט. ער האָט זי לאַנג שטערבליך געליבט, ביז זי האָט אָנערקענט, דאָס זי איז זיין ליבע ניט ווערט.

דער צווייטער גרויסער רוימישער ליריקער איז געווען ק ו ו י נ ט ו ס ה אָ ר אַ צ י ו ס פ ל אַ ק ק ו ס. ער איז געבאָרען געוואָרען אין יאָהר 65 פ. קר. אין ו ו ע נ ו ז י אַ, וואָס אין אַפּוליען. צוזאַמען מיט פיעלע

ווירגיל.

אַנדערע יונגע לייט איז ער אַריין אין די רייהען פון די קריגער, וועלכע האָבען געמאַכט זייער אויפגאַבע צו שטרייטען פיר די זינקענדע רעפּובליק. אָבער אין דער שלאַכט ביי פיליפּפּי איז ער ענטלאָפען און איז צוריק אין רוים געקומען. דאָרט האָט ער געפונען זעהר טרויעריגע אומשטענדען. זיין פאָטער איז געשטאָרבען און דאָס קליינע לאַנד־גוט, וואָס איז געבליבען נאָך זיין טויט, האָט מען צוגענומען. די גויט האָט איהם געצוואונגען זיך צו

בעשעפטיגען מיט שרייבען לידער און דערפון זיך ערנעהרען. דאָס האָט גע-
פיהרט דערצו, דאָס ווירגיל איז געוואָרען זיין פרייַנד. דיזע פרייַנדשאפט איז
געווען זעהר וויכטיג פיר איהם, ווייל דורך ווירגיל'ן איז ער בעקאַנט געוואָרען
מיט מאָצענאַס'ן, וועלכער האָט איהם זעהר ליב בעקומען און האָט איהם
געשענקט א לאַנד־גוט, וועלכעם איז בעקאַנט מיט דעם נאָמען „ס א ב י -
נ ו ם". דיזעם לאַנד־גוט האָט געזיכערט זיין עקסיסטענץ און ער איז געווען
אין שטאַנד זיך אין גאַנצען איבערגעבען צו דער דיכט־קונסט און צום שטודיום
פון פילאָזאָפיע. לידער איז האָראַציום פלוצלינג געשטאָרבען אין יאָהר
8 פ. קר.

ווי האָראַציום זעלבסט ערצעהלט, זיינען די פליגלען פון זיין פאַעזיע
שטאַרק בעשניטען געוואָרען פון דער נידערלאַגע ביי פילימפי. דאָך איז צו
בעמערקען פון אלע זיינע דיכטונגען א קלאָרען שארפען גייסט און א ריינעם
רוהיגעם הערץ, וועלכעם קיינע אומשטענדען
פון לעבען זיינען ניט אין שטאַנד געווען צו
מאכען טריב. ער האָט געהאט די מעלה, וואָס
ער האָט זיך זעלבסט גוט געקענט און האָט
גוט געוואוסט, ווי בעשרענקט דאָס מענשלי-
כע וויסען איז. ער פלעגט זעהר אָפט דערצו
וועגען זיך זעלבסט מיט הומאָר און איראָניע,
און דעריבער איז ער אזוי בעליבט ביי אלע,
וואָס שטודירען די אלטע רוימישע ליטע-
ראטור.

האָראַציום.

צוערסט איז האָראַציום ארוים מיט זיינע ס א ט י ר ע ס. אין זי
האָט ער געקריטיקירט ניט אזוי פיעל די זינד, ווי די נארישקייטען פון
זיין צייט. זיין סאטירע שטעכט ניט, פערוואונדעט ניט, אין געגענטייל
זי גיט זעהר אָפט אן אנגענעהמע לעקציאָן בעווירצט מיט פילאָזאָפישע
געזונדען פערשטאנד. שארפער זיינען די ע פ א ד ע ס (נאכגעאנ
גען). די 4 ביכער פון זיינע א ד ע ס (לויב־געזאנגען) שטאמען פון שפע
טערער צייט. דאָס פערפאסען פון די אדעס האָט פערנומען א צייט פון
13 יאָהר. די אדעס זיינען מערקווירדיג דערמיט, וואָס אין זיי האָט ד
לאטיינישע שפראך דערגרייכט א זעהר הויכען לירישען סטיל.

אויך אין דער ע פ ע ג י ע (קלאָג־ליד) האָבען די רוימער געצייגט פיע
אריגינאַליטעט, הגם עס איז אין זיי צו בעמערקען דעם איינפלוס פון ד
גריכען. דעם עכט רוימישען כאראקטער איז צו בעמערקען אין די עלעגיע

פון ט י ב ו ל ל ו ס ׳ ן. אַלביוס טיבוללוס, וועלכער האָט געלעבט פון 54 ביז 19 פ. קר., האָט פריהצייטיג פערלאָזען זיין פאָטער, און דאָס האָט אין איהם ערוועקט אַ זאַנפטען שווערמוט, אַ נייגונג צו אַ שטילען נאַטור־גענוס מיט אַן עדעלער בענקשאַפט צו איניגער ליבע. אין אַלע זיינע עלעגיעס הערשט דיזער גייסט. זיי זיינען צאַרט, נאַטירליך, איינפאַך אין זייער פאָר־שטעלונג. דיזע אַלע אייגענשאַפטען זיינען בעקליידט אין זעהר אַ ריינער שפּראַך.

מעהר ליידענשאַפט ענטהאַלטען אין זיך די עלעגיעס פון ס ע ק ס ט ו ס פ ר אָ פּ ע ר צ י ו ס, וועלכער האָט געלעבט אונגעפעהר פון 49 ביז 15 פ. קר. זיינע פיער ביכער עלעגיעס זיינען דורכגעגליהט מיט זעעלען־פייער, זיין שפּראַך בעזיצט אַ קרעפטיגע מענשליכע שענהייט. זיינע בילדער זיינען

אָוויד.

ניט קיין פאַנטאַסטישע, נאָר רעאַלע, ווירקליכע, אַליין דורכגעלעבטע. דאָס איז דער גרונד, וואָרום גראַדע דיזער דיכטער האָט געהאַט אויף גאָטהע׳ן אַזאַ גרויסען איינפלוס און האָט אויף איהם געמאַכט אַזאַ טיפען איינדרוק, דאָס ער האָט איהם בעגייסטערט צו איינער פון זיינע שענסטע שאַפונגען, נעמליך צו די רוימישע עלעגיעס.

אָבער דער בעדייטענדסטער פון אַלע רוימישע עלעגיעס־דיכטער איז אָנערקענט פּ ו ב ל י ו ס אָ ו ו י ד י ו ס נ אַ ז אָ. ער איז געבאָרען גע־וואָרען אין יאָהר 43 פ. קר. אַוגוסטוס האָט איהם פיר עפּעס (מען ווייס ניט עד היום פיר וואָס) פיינד געקריגען און האָט איהם פערשיקט נאָך ט אָ מ י ביים שוואַרצען מעער. אַלע זיינע בעמיהונגען האָבען איהם ניט געהאָלפען

קריגען די ערלויבנים צוריק אין רוים צו קומען. ער איז געשטאָרבען 17
יאָהר נ. קר. זיינע ווערק צייכנען זיך אויס מיט אַן עלעגאַנטער פּאָרמע, פּלי-
סענדער שפּראַך, מיט ווייַן, גייסט, שאַרפּער בעאַבאַכטונג, אָבער זעהר אָפּט
פעהלט אין זיי מענליכקייט, קרעפּטיגע געזינונג.

פון די בעלעהרענדע דיכטער פּערדינט בעזונדערע אויפּמערקזאַמקייט
ט י ט ו ס ל ו ק ר ע צ י ו ס ק א ר ו ס, וועלכער האָט געלעבט פון 98
ביז 55 פ. קר. ער האָט געשריבען דאָס בעריהמטע ווערק „איבער די נאַטור
פון די זאַכען". ער בעהאַנדעלט די נאַטוראַליסטישע וועלט־אַנשויאונג או
ער ערקלערט די וועלט־ענטשטעהונג מיט דער אַטאָמען־טהעאָריע. הגם דער
געגענשטאַנד זעלבסט אין טרוקען, האָט ער איהם געמאַכט אָנציהענד או
אינטערעסאַנט. איבערהויפּט זיינען זעהר אינטערעסאַנט זיינע שילדערונגע
פון עדרציטערנישען, שטורמס און געוויטערן. פון דער נאַטור געהט דער פּאָע
איבער צו דער ערקלערונג פון דער ענטשטעהונג פון דעם מענשען און זיי
ענטוויקלונג, איבערהויפּט זיין בירגערליכע און געזעלשאַפּטליכע ענטוויקלונ
די ענטשטעהונג פון קונסט און רעליגיאָן; ער שילדערט די צושטאַנדע מאַכ
פון תאוות, און ריהמט דעם יעניגע ן צושטאַנד פון דער נשמה, וועלכער גי
דעם מענשען די קראַפט צו זיין הערשער איבער זיינע ליידענשאַפטען. פאַר
טויט איז לויט איהם זיך ניטא וואָס צו שרעקען, וויל בעת דער מענש לעבט
איז ניטא דער טויט, און נאָך דעם טויט איז שוין קיין מענש ניטא, עס אי
שוין ניטא וועד עס זאָל עטוואָס פיהלען. וועגען שטראָפען אויך יענער זיי
קבר איז זיך ניטא וואָס צו שרעקען. עס איז ניט מעהר ווי אַן איינבילדונ
א פאַנטאַזיע. אַלע, וואָס עקסיסטירט אין דער וועלט, מוז אונטערגעה
אַלע פאָרמעס מוזען פערשווינדען, אונשטערבליך איז נאָר דער וועלט־א
עס איז מערקווירדיג, דאָס הגם דער אינהאַלט פון זיין פּאָעזיע איז פילא
זאָפּיע, איז עס דאָך אויסגעדריקט לייכט, אינטערעסאַנט און אָנציהענ
ער האָט דרייסט בעקעמפט די פערדאָרבענהייט פון די זיטען פון זיין צייט
און די הבלים און אַבערגלויבענס, וואָס די רעליגיאָן האָט פערשפּרייט.

אין דער שפּעטערער צייט זיינען געווען בלויז נאָך צוויי בעדייטענד
סאַטיריקער: פ ע ר ס י ו ס פ ל א ק ק ו ס און י ו נ י ו ס י ו ב ע נ א
ל י ס. דער ערסטער האָט געלעבט אין דער צייט פון 34 ביז 69 נ. קר. ס
איהם האָבען מיר יעצט נאָר 6 סאַטירעס. אין זיי דריקט ער קלאָר און שא
אויס זיינע סטאָאישע געזינונגען, זעהר אָפּט מיט פּראַכטונג צום לעבענד
דור. די שפּראַך איז דונקעל, די פּערזאָנען זיינען בעשריבען און כאַראַקט
ריזירט זעהר שוואַך. פיעל בעריהמטער פון פּלאַקוס'ן איז י ו ב ע נ א ל

(געבאָרען אין 49, געשטאָרבען אין 130 נ. קר.). פון איהם האָבען מיר 16 סאַטירעס, אין וועלכע ער שילדערט די זיטען־פערדאָרבענהייט פון זיין צייט אין שרעקליכע בילדער. זיין טאַלענט אַלס פּאָעט איז ניט אזוי גרויס ווי זיין מוט, מיט וועלכען ער האָט געשילדערט די שרעקליכע פערדאָרבענהייטען.

גאַנץ אַנדערע געפיהלען בענגגנען מיר אין די סאַטירישע עפּיגראַמען פון מ א ר ק ו ס ו א ל ע ר י ו ס מ א ר צ י א ל י ס. ער האָט ניט געקענט געבען זיינע סאַטירעס א טיפע מאָראַלישע בעדייטונג, ווייל ער זעלבסט איז געווען כאַראַקטערלאָז. מיט בייסענדער אירָניע פערשפּאָטעט ער די געמיינע און נידערטרעכטיגע, אָבער ער טוט עס ניט אום די געזעלשאַפט צו פערבעסערן, נאָר אום זיי זייערע בילדער אין שפּיגעל צו צייגען, דאָס זיי זאָלען אַליין נאָך מעהר צופריידען זיין פון זייער פערדאָרבענהייט. זיין פערדאָרבענער כאַראַקטער צייגט זיך נאָך אָפענער און קלאָרער אין די עפּיגראַמען, וואָס ער האָט געשריבען וועגען דאָמיציאַן'ען און זיינע בעאַמטע. דאָמיציאַן און זיינע העלפער וועהרען פון איהם געשילדערט אַלס די בעסטע רעגירער. עס פערשטעהט זיך, דאָס ער האָט די לייט אויס אייגענגוט גע־שמייכעלט. מען קען ניט לייקענען, דאָס זיינע עפּיגראַמען זיינען א קוועלע פון וויץ און הומאָר איבער דער גענזעלשאפט פון זיין צייט. די אַלע עפּיגרא־מען־שרייבער פון אַלע צייטען האָבען זיך בענוצט מיט זיינע גענאַנקען און זיינע וויצען. מ א ר צ י א ל י ס איז געבאָרען געווארען אין יאָהר 42 נ. קר. אין ביבילים אין שפּאַניען און איז געשטאָרבען אין יאָהר 102 נ. קר.

אין פאַבעל־דיכטונג האָט דער פריינגעלאָזענער שקלאַף פ ע ד ר ו ס זעהר בעדייטענדעם אין דער רוימישער ליטעראַטור אַרויסגעבראַכט. ער איז געבאָרען געווארען אין מאַצעדאָניען, איז וואַהרשיינליך פריה נאָך רוים גע־קומען און האָט גיך בעקומען א צוטריט צו אוגוסטוס'ן, וועלכער האָט אָנער־קענט זיין טאַלענט און האָט איהם בעפרייט פון שקלאַפערי. צוליב זיינע פאַבלען איז ער אַרויסגעשיקט געווארען פון לאַנד, וויל אויגער פון אוגוס־טוס'עס פרייגד האָט זיך געפוגען אָנגעגריפען אין זיי. שפּעטער האָט ער בעקומען די ערלויבנים צוריק נאָך רוים צו קומען. פאָדרוס איז געווען דער ערסטער, וואָס האָט עזאָפוס'עס פאַבלען אין לאַטיין איבערגעזעצט און האָט זיי צוגעגעבען א רוימישען קאָלאָר. אייגענעס איז דאָרט דא זעהר וועניג. דער סטיל איז טרוקען, די שפּראַך אויגפאַך, אָבער ריכטיג. מיר וועלען דאָ געבען א ביישפּיל פון זיינע פאַבלען.

א קוה, א ציג, א שאף און א לייב.

ס׳איז קיינמאל ניט גוט צו מאכען א בונד מיט א מעכטיגען,
דיזע פאבעל בעשטעטיגט דיזע וואהרהייט.
א קוה, א ציג, א שאף, די אימער רוהיגע,
האבען צעמאכט א בונד מיט׳ן לייב און זיינען מיט איהם אווענק אין וואלד.
דארט האבען זיי געכאפט א גרויסען הירש,
און האבען זיך צענומען טיילען. זאגט דער לייב:
„דעם ערסטען טייל נעהם איך, וויל איך בין דאך א לייב,
דעם צווייטען גיט איהר מיר, וויל איך בין אזוי מוטיג,
דער דריטער טייל קומט מיר, וויל איך בין דער שטארקסטער,
אונגליקליך ווער דער זיינן, ווער עס וועט אנריהרען דעם פערטען".
אזוי האט די גוואלד-טאט אלץ צוגענומען פיר זיך.

די געשיכטע-שרייבונג. דע

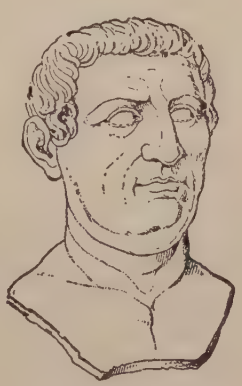

קאַרנעליוס נעפּאָס.

ערסטער אין רוים, וואס האט אנגעפאנגען שרי
בען געשיכטע, איז געווען דער בעריהמטער קריג
קאמאנדיר גאיוס יוליוס צאזא
זיינע בייד ווערק איבער דעם גאללישען און בי
גערליכען קריג געהערען צו דער בעסטער לאטיי
שער פראזא. די אייגענשאפטען, מיט וועלכע ש
האט זיך אויסגעצייכענט אלס שטאטסמאן א
קריגער, נעמליך: זעלבסט-בעהערשונג און ענערגי
לייכטען ארוים פון זיינע שריפטען. זיין שפראך א
קלאר און פליסיג. פיעל אונבעדייטענדער א
קארנעליוס נעפאס (געבארען א
אויבער-איטאליען 94 פ. קר., געשטארבען 24 פ. קר.). ער האט פערפאס
לעבענס-בעשרייבונגען פון בעריהמטע מענער, פון וועלכע מיר האבען נאך ז
ביאגראפיעם פון די בעריהמטע קריגס-קאמאנדירען.

גאיוס סאללוסטיוס קריספוס (87—34 פ. קר
בעשרייבט די פערשוערונג פון קאטיליגא'ן און דעם קריג מיט יוגורטא'
זיין שילדערונג פון פאקטען איז זעהר פערשיידען פון דער שילדערונג פ
אנדערע געשיכטע-שרייבער. ער מאכט די ערצעהלונג זעהר לעבהאפ
טיטוס ליוויוס האט געשריבען די געשיכטע פון רוים זינט זי א
נעגרינדעט געווארען. ער איז געבארען געווארען אין פאטאוויום אין יא
59 פ. קר. און איז געשטארבען אין יאהר 7 נ. קר. פון די 142 ביכער, וו

ער האָט געשריבען, האָבען מיר נאָר אייניגע, נעמליך: פון ערסטען ביז דעם 10טען און פון דעם 21טען ביז דעם 45טען בוך מיט דעם אינהאַלט־פערצייכ־ניס פון די איבריגע כיכער. זיין שילדערונג איז לעבעדיג און זיין שפּראַך איז זעהר געשמאַק און ציהט צו דעם לעזער. ליידער זיינען דער שטאָף און די קוועלען, פון וואַנען ער האָט געשעפּט זיינע פאַקטען, ניט אימער ריכטיג און פערלעסיג. אויך פעהלט אין זיין סטיל זעהר אָפט די נע־טיגע קלאָרהייט.

זעהר וויכטיגע היסטאָריקער זיינען אויך געווען **גאַיוס קאָר־נעליוס טאַציטוס** און **גאַיוס סועטאָניוס טראַנ־קוויללוס**. ביידע זיינען געווען ערנסטע אויפריכטיגע שרייבער, און

טאַציטוס.

האָבען פריי אַרויסגעזאָגט, וואָס זיי האָבען געדענקט, ניט מורא האָבענ־דיג פאַר די מעכטיגע פּאָליטיקער פון זייער צייט. טאַציטוס'עס ערסטע שריפטען זיינען געווען די לעבענס־בעשרייבונג פון זיין שוויגער־פאָטע־גאַיוס יוליוס אַגריקאָלאַ און דאָס ווערק **גערמאַניאַ**. אין דיזען ווערק האָט ער פאַר זיין פערדאָרבענעם דור פאָרגעשטעלט אַ בילד פון אַ קרעפטיגען, זיטען־ריינעם פאָלק; אין זיינע היסטאָריעס שילדערט ער די גע־שיכטע פון רוים פון נעראָ'ן ביז דאָמיציאַנוס'עס טויט. אין זיינע **אַנ נאַ־**

ל ע ן שילדערט ער די געשיכטע פון רוים אין דער צייט פון די קיסרים פו
טיבעריוס'ן אָן. ער בעווייזט, דאָס דער אונטערגאַנג פון דער רעפּובליק אי
צו זוכען אין דער פערדאָרבענהייט פון די זיטען און אין דער שלעכטער ער
ציהונג. אַלס אַן עכטער רעפּובליקאַנער קוקט ער מיט בעגייסטערטרונג אוי
די אַלטע פרייהייט. דאָך איז ער איבערצייגט, אַז דאָס קייזערטום איז אַ נויט
ווענדיגקייט. מיט דעם גאַנצען פייער פון אַן אַלטען רעפּובליקאַנער מאָל
ער אויס די פינסטערע צייט פון די ערסטע קיסרים מיט אַלע זייערע שרעקע
און גרוילטאַטען, און ער שטעלט זי אַזוי לעבעדיג פאָר, דאָס דער לעזער ווער
פערציטערט פון שרעק און פון ערגערנים. זיין שפּראַך איז קרעפטיג או
קלאָר, די שילדערונג איז זעהר אָנציהענד. דער צווייטער גאַיוס סועטאָניו
טראַנקוויללוס האָט בעאַרבייט דעם זעלבען שטאָף אין זיינע לעבענס־בעשרי
בונגען פון די ערסטע צוועלף קיסרים. זיין אַרבייט צייכענט זיך בעזונדער
אויס מיט דער קריטישער בעלייכטונג פון די קוועלען, פון וואַנען ער האָ
געשעפּט, ווי אויך מיט דעם רייכטום פון זיין מאַטעריאַל.

ד י ר ע ד ע ק ו נ ס ט איז שטאַרק ענטוויקעלט געוואָרען ביי די רוי
מער פון דער צייט אָן פון די גראַקכען, ווייל די גרויסע פּאָליטישע און סאָציא
לע ענדערונגען, וואָס זיינען פאָרגעקומען אין רוים פון יענער צייט אָן, האָבע
געפאָדערט טאַלענטפולע רעדנער, וואָס זאָלען זיין אין שטאַנד מיט איבער
צייגענדע אַרגומענטען בעוועגען דאָס פאָלק עטוואָס גרויסעס צו טאָן א
שטרייטען מיט די אַלע קרעפטען געגען די אונרעכטען, וואָס האָבען געהערש
אונטער דער פיהרונג פון דער אַריסטאָקראַטיע. דער גרעסטער רעדנער א
רוים איז געווען צ י צ ע ר אָ. ער האָט דערלאַנגט דעם העכסטען פּונק
אין דער רעדע־קונסט. זיין גייסט, איז אַפילו ניט געווען קיין שעפערישע
אָבער ער האָט געהערט צו יענע טאַלענטען, וועלכע זיינען אין שטאַנד אַל
זיך לייכט אָנצואייגנען און עס נאַכהער לעבעדיג, אַלס עטוואָס נייעס מי
גרויס פייער אַרויסצוגעבען. פון אַלע זיינע רעדעס זיינען אין אונזער ציי
נאָר 51 איבערגעבליבען. ווען מען זאָל דיזע רעדעס פון ציצעראָ'ן פערגלי
כען מיט די רעדעס פון דעם גרויסען גריכישען רעדנער דעמאָסטהענע
וועט מען זיך גלייך איבערצייגען, דאָס זיי שטעהען פיעל נידריגער. א
ציצעראָ'ס רעדעס זעהט מען ניט די קראַפט פון איבערצייגונג, וואָס מ
געפינען אין דעמאָסטהענעס' רעדעס. אין ציצעראָ'ס רעדעס איז זעהר אָפ
צו בעמערקען, ווי פּוסטע, נאָר שענע פראַזעס פערדעקען די שוואַכקייט פ
בעווייזען, אָבער מען מוז צוגעבען, דאָס זיי צייכנען זיך אויס מיט גלאַ
פון שילדערונג.

ב על שוואבער זיינען זיינע פילאזאפישע שריפטען. בעזונדערס ג-
ריהמט זיינען די פינף ביכער איבער דאָס העכסטע גוט און דאָס גרעסטע
גיבעל, און די דריי ביכער איבער די פליכטען. א גרויסען קולטור־היסטאָרי-
שען ווערט האָבען די 774 בריף, וועלכע זיינען געבליבען פון איהם. דיזע
בריף זיינען אן אמת'ער אוצר פיר דעם היסטאָריקער. אין זיי געפינט זיך א
מאסע מעאטעריאל וועגען אלעם, וואָס עם האָט געטראָפען אין יענער צייט.

דער צווייטער טיכטיגער רעדנער אין יענער צייט איז געווען קווינ-
טום האָרטענסיוס האָרטאלום. ער איז געבאָרען געווען
אין יאָהר 114 פ. קר. און איז געשטאָרבען אין יאָהר 50 פ. קר. ציצעראָ
זעלבסט האָט איהם גערימט אלס א גוטען רעדנער מיט אן אויסערגעווענלי-

סענעקא.

כער עלעגאנץ צום פאָרטראָגען. פון אלע רעדנער, וועלכע ער האָט געהאלטען
אין צייט פון 44 יאָהר, זיינען אונז אָנגעקומען נאָר אייניגע ברוכשטיקער.
פון די לעהרער, וואָס האָבען געלערנט די קונסט פון שען רעדען, איז דער
וויכטיגסטער מארקוס פאביוס קווינטיליאנוס. זיין
לעהרבוך, וואָס ער האָט געשריבען איבער דיזען געגענשטאנד, איז אויסגע-
צייכענט גוט, מען קען עס נאָך אפילו יעצט מיט נוצען לעזען. איבערהויפט איז
אינטערעסאנט דאָס צוהנטע בוך, וועלכעם ענטהאלט א גוטע בעאורטיילונג
איבער די גריכישע און רוימישע שריפטשטעלער.

צו די גלענדצענדע פראָזאָאיקער פון יענער צייט געהערט דער בעריהמטער לוציוס אננאָאוס סענעקא (געב. 4 פ. קר., געשט. 65 נ. קר.). ער איז געווען דער ערציהער פון קייזער נעראָ (נירון). סענעקא האָט געהאַט א גרויסען אייגפלוס אויף נעראָס ערסטע רעגירונגס־יאָהרען, זיינע ווערק, פילאָזאָפישע אָפהאַנדלונגען איבער צאָרן, איבער זעלען־רוה, איבער די קורצקייט פון מענשען׳ס לעבען א. אַנד., זיינען ניט טיף, אָבער דערפאַר זיינען זיי זעהר רייך מיט פיעלע לעבענס־בעאַבאַכטונגען אוו צייגען אַרויס פיעל וויסען. זיינע ווערק איבער נאַטור־וויסענשאפט זיינען פערלאָרען גענאַנגען צוזאַמען מיט פיעלע אַנדערע פון זיינע שריפטען. די אכט טראַגעדיעס, וועלכע מען שרייבט צו צו איהם, זיינען נאָך דער מיינונג פון מבינים ניט פון איהם; זיי זיינען צו שלעכט פיר אזא שריפטשטעלער וויסענקא און געהערען געווים צו דער פעדער פון אן אַנדערען.

קאַיוס פליניוס דער עלטערער.

דער בעדייטענדסטער נאַטור־וויסענשאפטליבער שריפטשטעלער איז גאַיוס פליניוס סעקונדוס. פון איהם איז אונז געבליבען א גרויסעס ווערק פון נאַטורגעשיכטע אין 37 ביכער. דאָס ווערק בעשרענקט זיך אָבער ניט מיט דעם געגענשטאַנד, וואָס ווערט אָנגעצייגט דורך דעם טיטעל, נאָר עס בריינגט אויך פיעלעס איבער מעדיצין, קונסט, טיער־צוכט, וויסען־בעשרייבונג.

די גרייכישע שריפטשטעלער אונטער דער רוימישער הערשאפט האָבען נאָר אויך דעם פעלר פון געשיכטע אויסגעצייכענטע ווערק געשריבען מיר האָבען שוין פריהער געשפראָכען איבער פאָליביוס׳ן. דיאדאכוס

ס י ק ו ל ו ס האָט געשריבען אַ געשיכטע־ביבליאָטהעק, אין וועלכער ער גיט אַ וועלט־געשיכטע ביז יוליוס צאֶזאַר. ד י אָ נ י ס י ו ס פון ה אַ ל י - ק אַ ר נ אַ ס ס ו ס האָט געשריבען די אַלטע געשיכטע פון רוים ביז דעם יאָהר 264 פ. קר. פ ל ו ט אַ ר כ ו ס פון כאֶראָנעאַ, וועלכער איז געשטאָר- בען אין יאָהר 130 פ. קר., האָט געשריבען די ביאָגראַפיעס פון בעריהמטע שטאַאַטס־מענער און קריגס־פיהרער. זיין ווערק ווערט פיעל געשעצט אויך אין היינטיגער צייט. פ ל אַ ו ו י ו ס אַ ר ר י אַ נ ו ס פון ניקאָמעדיען (געשט. 170 נ. קר.) האָט בעשריבען דעם פעלד־צוג פון אַלכסנדר דעם גרויסען (אַלכסנדר מוקדון) נאָך אַזיען אין ריינער אַטטישער שפּראַך, און האָט זיך דערביי בענוצט מיט די בעסטע קוועלען. אַ פּ פּ י אַ נ ו ס פון אַלעקסאַנדריען,

שטיין־האַקער. נאָך אַנטיקער פאָרשטעלונג.

וואָס האָט געלעבט אין איין צייט מיט אַרריאַנוס'ן, האָט בעהאַנדעלט די גע- שיכטע פון די דאַמאָלס בעקאַנטע לענדער ביז זיי זיינען אַרונטערגעפאַלען אונטער די רוימישע הערשאַפט. אָבער פון זיינע ווערק איז נאָר איבערגעבלי- בען די געשיכטע פון די בירגער־קריגען. ד י אָ ק אַ ס ס י ו ס פון אֶ נ י - צ אֶ אַ (געשט. אום 229) האָט געשריבען אַ רוימישע געשיכטע אין 80 ביכער, אָבער אויך פון דיזען ווערק זיינען נאָר ברוכשטיקער איבערגעבלי- בען. דיזע אַרבייט צייכענט זיך אויס מיט אַ פּינקטליכער בענוצונג פון די קוועלען. די שפּראַך איז אָבער געקינסטעלט און אָנגעבלאָזען. צווישען די בע- דייטענדסטע וויסענשאַפטליכע ווערק זיינען די שריפטען פון מ אַ ר ק ו ס ט ע ר ע נ ט י ו ס ו ו אַ ר ר אָ פון ר ע אַ ט ע (116—26 פ. קר.), אי-

בער די לאַטייניש שפּראַך און איבער לאַנדבוי, און דאָס בֿוך פון דע
קריגס־בוימייסטער מאַרקוס וויטרובֿיוס פּאָללי
איבער די בויקונסט. פון די פּראַקטישע זאַכען, וואָס די רוימער האָבע
געשאַפען, זיינען אייניגע זאַכען ווערט צו דערמאָהנען: דאָס האַרטמאַכע
ציגעל דורך פייער, דאָס וואַסער־ראָד צו טרייבען אַ מיהל, די גרויסאַרטיג
בריקען, די געוועלבען, די וואַסער־לייטונגען א. אַנד.

אין די אַלטע צייטען האָבען די רוימער ניט געהאַט קיין אַנשטענדיג
גאַסט־הייזער. זיי האָבען נאָר געהאַט שענקען פיר די נידריגע קלאַס צ
טרינקען וויין. אָבער זיי האָבען פיעל געטאָן אום דעם האַנדעל און די קאָמוני
קאַציאָן צווישען שטעדט און לענדער צו פערלייכטערן. אויסער די וועגע

שמיד. נאָך אַנטיקער פאָרשטעלונג.

און שאָסעען, וואָס זיי האָבען געבויט, האָבען זיי צוזאַמענגעשטעלט פער-
שיידענע וועג־קאַרטעס און סטאַציאָנס־פערצייכניסען, די ווייטקייט פון איין
סטאַציאָן ביז דער צווייטער, וואו מען קען האָבען אַ נאַכט קוואַרטיר און ד. גל.
ווייטערע רייזעס פלעגען זיי מאַכען אין וואָגענס אָדער רייטענדיג אויף פערד.
די פערד פלעגען זיי בייטען אין יעדער סטאַציאָן, וואו עס האָבען זיך אויך
געפונען לייט, וואָס האָבען געהאַלטען פערד און וואָגענס צו פערדינגען. ווען
מען האָט געביטען די פערד אין יעדער סטאַציאָן, האָט מען געקענט פאָה-
רען 8 רוימישע מייל אין אַ שטונדע. צאֶזאַר האָט דורכגעמאַכט אַ רייזע פון
רוים ביז דעם טייך רהאָנע, דאָס איז אַ ווייטקייט פון 807 רוימישע מיילען,
אין וועניגער ווי אין 8 טאָג. קוריערען געשיקט פון שטאַאַט זיינען נאָך שנע-

לער געפּאָהרען. קיין פּאָסט, ווי אין אונזערע צייטען, האָבען זיי ניט געהאַט. האָט אימיצער געהאַט א בריף צו בעזאָרגען, האָט ער דאָס דורך שקלאַפען געשיקט. אויב ער האָט קיין אייגנע שקלאַבען ניט געהאַט, האָט ער געדונגען א פרעמדען׳ס שקלאַף. שפּעטער איז אייגנעריכטעט געוואָרען א פּאָסט פיר שטאַטס־בעאַמטע. אונטערוועגס האָט אייגנעריכטעט פּאָסטען פיר יעדע שטרעקע פון 7 טאָג רייזע, אום כּען זאָל דאָרט קענען איבערנעכטיגען, מיט אלע נעטיגע זאַכען דערצו. אויך האָט ער אייגנעאָרדענט קלענערע סטאַציאָנען צו בייטען די פערד. די הויפּט אויפזוהער אויף דיזע סטאַציאָנען זיינען געווען די שטאַטס־קוריערען, וועלכע האָבען בעזאָרגט אלע נעטיגע בעפעהלען פון דער רעגירונג און פון די בעאַמטע פון אנדערע שטעדט אדער פראָווינצען. טראָצדעם האָט דיזע אייניריכטונג נאָך מעהר פערפאַלקאָמט. ער האָט אייננעטיילט דאָס לאַנד אין פּאָסט־בעצירקען מיט אן אויבער־פּאָסט מייסטער.

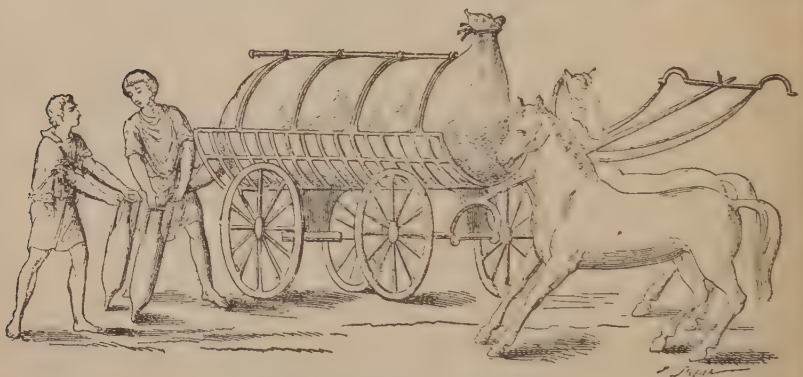

ווייל־וואָגען. נאָך אַנטיקער פּאָרשטעלונג.

ווייל עס איז נאָך דאָמאָלס קיין דרוקערייי ניט געווען, האָבען זיי געמוזט זוכען אַנדערע מיטלען, אום עטוואָס דעם פובליקום בעקאַנט צו מאַכען. מען פלעגט צו דיזען צוועק שיקען אין די גאַסען אן אויסרופער, וועלכער האָט מודיע געווען די אייניוואוינער פון עטוואָס וויכטיגעם אדער אינטערעסאַנטעם. אנדערע פלעגען אנקלעפען אן די וועגט די בעקאַנטמאַכונג, וואָס זיי האָבען אויפגעשריבען, אום די דורכפאָהרער זאלען עס לעזען. אין די אויסגראָבונגען פון דער שטאָדט פּאָמפּעאי האָט מען געפונען אויף א וואַנט אנגעקלעפט א בעקאַנטמאַכונג: „גער, וואַנדערער, פון היר ביז צום צוועלפטען טורם, דאָרט האלט סערוויניום א וויינהויז. גער און לעב וואויל.“ דער שטאַאט האָט געהאַט עפענטליכע אנשלאַג־זייל מיט וויסע טאפלען פיר דיזען צוועק,

און דיזע זיילען פלעגען זיי אפט פערדינגען צו פריוואט־לייט אום אנ־צוקלעפען אויף זיי זייערע בעקאנמאכונגען. אום צו פערשפריטען ליטע־ראטשע ווערק פלעגען די בוכהענדלער אריינלאדען אינינג געבילדעטע שקלאפען, וואס האבען געהאט א גיכע און גוטע האנטשריפט; אריינער האט זיי דיקטירט און זיי אלע האבען געשריבען. מיט דיזען אופן פלעגען פערטיג ווערען אינינג עקזאמפלארען פון א ווערק מיט אין מאל. עס איז א וואונ־דער, וואס זיי זיינען דאמאלס ניט געקומען צו דער אידעע ארויסגעבען א צייטונג מיט דיזען אופן. דער, וואס האט געמאכט דעם ערסטען שריט צו דיזער נוטוועגדיגקייט, איז געווען יוליוס צאזאר, וועלכער האט געגרינדעט די „פאסירונגען פון טאג" אין יאהר 59 פ. קר. די קיסרים נאך איהם האבען עס מעהר און מעהר ענטוויקעלט. די „פאסירונגען" האבען ענטהאלטען אין זיך די רעגירונגס־האנדלונגען, די וויכטיגסטע נייעסן, וואס עס האבען זיך געטראפען אין קייזערליכען הויז, און שטאדט־נייס. דאס זעלבע האבען גע־טאן די העכערע בעאמטע אין דער פראווינץ.

3) צייט פון די קיסרים ביז די רייכס־טיילונגען. (284—14 פ. קר.)

מיר קעהרען זיך צוריק צו דער פאליטישער געשיכטע פון רוים אום זי גיך צו ענדיגען און זיך נאך דעם בעשעפטיגען מיט דער ענטוויקלונג פון דער עקאנאמישער זייט פון רוימישען פאלק. די גאנצע ווייטערע גע־שיכטע פון רוים האט פיר אונז קיין גרויס אינטערעס. זי קען אין אונז אייני פלעסען ניט מעהר ווי האס און פעראכטונג. זי איז פול מיט פערשיידענע עקעלהאפטע אינטריגעס אין קייזערליכען הויף, מיט מאיעסטעט־פראצעסען, מיט קאנפיסקירען פרעמדע רייכטימער, מיט הינריכטונגען פון אונשולדיגע בירגער, מיט זעלבסט־מארדען. מיר בעגעגנען ניט מעהר פערזאנען און כארא־קטערן, וואס זאלען אין אונז ערוועקען אכטונג און בעוואונדערונג. דער גרעסטער טייל פערזאנען, וואס שטעהען בייס רודער פון דער רעגירונג און שטאאט, זיינען טיגערן אין געשטאלט פון מענשען, מענשען מיט א וואהנ־זיניגען בלוט־דורסט, מיט אונאטירליכער אויסגעלאסייניקייט, מיר די אפשיי־ליכסטע תאוות. דאס האט זיך שוין ארויסגעצייגט ביי די ערסטע נאכפאל־גער פון אוגוסטום'ן.

דער צווייטער קייזער אין דער רוימישער מלוכה, טיבעריוס, איז אלט געווען 56 יאהר, ווען ער איז געקומען צו זיין הערשאפט. ער איז געווען א פאלשער מענש דורך און דורך. זיין פאלשע פערזאן האט צו קיינעם קיין צוטרויען ניט געהאט. ער האט אלעמען חושד געווען. איז אימיצער מיט

וואָס עס איז גרוים געווען, אַדער האָט אימיצער עטוואָס געטאָן, וואָס מען האָט עס איהם געקענט רעכענען פיר א פערדינסט, איז ער שוין גע-ווען אייפערזיכטיג אויף איהם. אזוי האָט זיך אין איהם ענטוויקעלט א כאראַקטער פון מענשען־האַס און גרויזאַמקייט. זיין ערסטער אָפּפער איז געווען ג ע ר מ א נ י ק ו ס, דער זוהן פון זיין ברודער דרוזוס. באַלד, ווי גערמאַניקוס האָט ערהאַלטען דעם אויבער־בעפעהל איבער די לעגיאָנען

טיבעריוס. ביוסט אין מוזעאום פון לוואוור.

אין גערמאַניען, האָט ער שוין געהאַט גרוים ערפאַלג. ער איז באַלד אריבער דעם טייך רהיין און האָט זיך פערבונדען מיט סעגעסטעס'ן אום מיט אַלגע-מיינע קרעפטען צו פערניכטען אַרמיניוס'ן, דעם כערוסקער פירסט. דאָס ערסטע איז איהם געלונגען צו נעהמען געפאַנגען אַרמיניוס'עס טהוסנעלדא, וועלכע ער האָט שפעטער געבראַכט אין רוים מיט נאָך אייניגע געפאַנגענע פרויען צו פערצירען זיין טריאומף. נאָך דעם איז ער אַריין אין טעאָטאַבור-

גער וואלר און האט דארט מיט גרויס פאראד בעערדיגט די ביינער פון די רוי-
מישע סאלדאטען, וועלכע זיינען געפאלען אין שלאכט מיט 6 יאהר צוריק,
און עס איז ניט געווען ווער עס זאל זיי בעגראבען. נאך דיזער בעגרעב-
נים האט ער אנגעגריפען ארמיניוס'ן. די שלאכט האט נאר ניט ענטשיידען
און גערמאניקום האט זיך צוריקגעצויגען. א יאהר שפעטער איז גערמאניקום
וויעדער אריבער דעם רהיין. ער האט דערלאנגט ביז צו דעם טויך וועזער
און האט ארמיניוס'ן שטארק צוקלאפט. ער וואלט זיכער דייטשלאנד בע-
זיגט, וועז טיבעריום וואלט איהם ניט אין מיטען אפגערופען צוריק.

טיבעריום האט שוין לאנג מיט אייפערזוכט געקוקט אויף די ערפאלגען
פון גערמאניקום'ן. און אין גרונד גענומען איז גערמאניקום ווירקליך געווען
א געפערליכער קאנקורענט פיר דעם קייזער. אין דער צייט, וועז טי-
בעריום איז ארויף אויף דעם טראן, האבען די לעגיאנען אין דייטשלאנד גע-
מאכט אן אויפשטאנד, וויל זיי האבען געוואלט, דאם דער טראן-פאלגער
זאל זיין זייער גלייבטער קאמאנדיר גערמאניקום. עס האט געהערשט דא-
מאלם א מיינונג אין רוים, דאם מען זאל מעהר ניט שטרעבען צו פערבריי-
טערן די הערשאפט פון רוים אין נייע לענדער אוז מען זאל זיך בעסער נעהמען
איינהרדנען די שוין איינגענומענע פראווינצען. מען האט גערמאניקום'ן
גערופען פון דייטשלאנד אוז מען האט איהם געשיקט אין אריענט (אין די
מזרח-לענדער). דא האט איהם קנעיוס פיזא, דער סירישער שטאטהאלטער,
פון וועג אפגעראמט. די מיינונג פון פאלק אין יענער צייט איז געווען, דאם עס
איז געווען דער בעפעהל פון טיבעריום'ן.

נאך דעם טויט פון גערמאניקום'ן איז טיבעריום געווארען דעספאטי-
שער. ער האט אינגעריכטעט א ספעציעלעם גריכטס-הויז צו בעשטראפען
יעדען, ווער עם וועט זיך ערלויבען עטוואס צו זאגען געגען דער רעגירונג אוז
געגען דער פערזאן פון קייזער. דערפון האט זיך אנגעהויבען צו בילדען א
סיסטעם פון שפיאנירען. שפיאנסטוא אוז מסירה זיינען געווארען א
געשעפט, קיינער איז ניט געווען זיכער פון א מסירה אוז פון בעשטראפט
ווערען אונשולדיגערהייד. מסירה אוז שפיאנסטוא זיינען געווען דער בעס-
טער מיטעל צו געפינען חן ביי טיבעריום'ן אוז צו דערגרייכען א גוטע
שטעלע. די אלגעמיינע אונזיכערהייט האט נאך מעהר געשטיגען, וועז
טיבעריום האט זיך צוריקגעצויגען אוז האט זיך בעזעצט אויף דער שענער
רייצענדער אינזעל קאפרי נעבען נעאפעל, אוז די רעגירונג אין רוים
האט ער איבערגעגעבען צו אלי וס סעיאנוס, דעם קאמענדאנט
פון די פראטאריאנער (קייזערליכע לייב-וואך). עס האט קיין געזעץ, קיי-

יושר, קיין אמת ניט געהערשט אין לאַנד, נאָר דער ווילען, דער דעספּאָטישער ווילען פון אַ פינסטערען הערשער, ווי סעיאַנוס איז געווען, וועלכער האָט דערצו געוואָלט ווערען אַליין־הערשער און טיבעריוס'ן אָפּראַמען פון וועג. ער האָט פערגיפטעט דרוזוס'ן, דעם זוהן פון טיבעריוס'ן, און האָט געוואָלט מיט גוואַלד דעם טראָן צונעהמען. אָבער טיבעריוס האָט זיך דערוואוסט וועגען דעם, ווען עס איז נאָך געווען ניט צו שפּעט; און ער האָט איהם דורך דעם סענאַט אין געפענגנים אַריינגעוואָרפען און דאָרט האָט מען איהם הינגע־ריכטעט. באַלד איז אַרויס אַ געזעץ, דאָס אַלע, וואָס האָבען אָנטייל גענומען אין דער טאַט פון סעיאַנוס'ן זאָלען הינגעריכטעט ווערען.

דער רוימישער היסטאָריקער סועטאָן שרייבט פאָלגענדעס וועגען דער דורכפיהרונג פון דיזען גרויזאַמען געזעץ. מען האָט גערופען זעהר פיעלע פון די אַדעללייט אין געריכטס־הויז וועגען דיזען אויפשטאַנד פון סעיאַנוס'ן. דיזע לייט האָבען פערשטאַנען מיט וואָס עס שמעקט, דאָס איידער דער פּראָ־צעס וועט זיך אָנפאַנגען, וועט מען זיי מאַטערן און פּייניגען מיט אַלערליי יסורים. דעריבער האָבען פיעלע בעשלאָסען זיך דאָס לעבען זעלבסט צו נעהמען איידער צו געהן אין געריכטס־הויז. פיעלע אָבער האָבען זיך נאָר פערוואונדעט און האָבען נאָך ניט בעוויזען זיך דעם טויט צו מאַכען. דיזע האָט מען פריהער גענומען צו פערהיילען אַ ביסעל די וואונדען, אום מען זאָל זיי קענען נעהמען צום פערהער. האַלב־טויטע, גוסס'ע האָט מען זיי אין דעם הינריכטונגס־קערקער געוואָרפען. דאָרט האָט מען זיי געמאַטערט מיט פערשיידענע יסורים ביז זיי האָבען זייערע נשמות אויסגעהויכט. אין איין טאָג האָט מען מיט אַזאַ אופן 20 פּערזאָן אומגעבראַכט. אונטער זיי זיינען אויך געווען קינדער און פרויען. יונגע מיידלאַך האָבען די הענקער (תלינים) פריהער געשענדעט און נאָכדעם ערמאָרדעט. ווער עס האָט געוואָלט פרייוויליג בעסער שטאַרבען האָט מען איהם מיט גוואַלד געצוואונגען צו לעבען, אום מען זאָל איהם קענען מאַטערן און נאָך דעם אומבריינגען דורך אַ שרעקלי־כען טויט.

די שטעלע פון סעיאַנוס'ן האָט פערטראָטען ס ע ר ט אָ ר י ו ס מ אַ ק ר אָ. ער האָט נאָך מעהר פון זיין פאָרגענגער געפּלאָגט און געמאַטערט אונשולדיגע בירגער, איבערהויפּט פון העכערען שטאַנד. ער האָט געהייסען ערמאָרדען אַגריפּפּינאַ'ן און איהרע צוויי עלטערע זיהן, און ענדליך האָט ער אויך געוואַגט די פּערזאָן פון קייזער זעלבסט אָנצוגרייפען. טיבעריוס האָט פערלאָזען זיין געליבטע אינזעל און איז אַוועק אויף אַ לאַנד־גוט ניט ווייט פון מיזענום. דאָ איז ער איינמאָל געפאַלען אין אָהנמאַכט פון אַלטער־שוואַכ־

קייט. דאן האָט מאָקרא אָנגעווארפען אויף איהם אייניגע דעקעס און האָט
איהם דערשטיקט.

פון גערמאניקום'עס זיהן איז נאָר איינער געבליבען, נעמליך גאיוס צא-
זאר. ער האָט יעצט דעם טראָן בעשטיגען אונטער דעם נאָמען ק א ל י ג ו -
ל א. דיזען צונאָמען האָבען איהם געגעבען די לעגיאָנען, וואָס זיינען גע-
שטאָנען אין גערמאניען, ביים רהיין, וועו ער איז דאָרט געווען אמאל אלס אינ-
געל. ער איז געווען א האלב־משוגע'נער פירסט, און האָט זיך איבערגעג-
בען צו אלע אויסגעלאסענהייטען. ער האָט זיך געשטעלט גליך מיט דעם
גאָט יופיטער און האָט געפאָדערט, דאָס אלע זאלען איהם געבען געטליכע
עהרע. ער האָט געלאָזען ערמאָרדען אלע זיינע קרובים, אויסער זיין אונבע-
דייטענדען אָנקעל קלאָודיוס. דעם אונגעהיערען רייכטום, וואָס טיבעריוס
האָט אָנגעזאמעלט און וועלכער איז געווען מעהר פון צוויי מיליאָרדען או
7 מיליאָנען סעסטערציעס, האָט ער פערשוועגדט אין איניגע יאָהר. אום ער
זאל קענען פייערן א טריאומף־צוג, האָט ער אונטערגענומען א פעלד־צוג נאָ
גערמאָניען און בריטאָננין. ער האָט אָבער קיין שטרייט ניט געפיהרט. ער
האָט נאָר געהייסען די סאלדאטען אָנקלייבען א סך מושעלן אויף די ברעגע
פון ים און האָט אָנגעהאָנדעלט פיעלע געפאָנגענע, אום זיי זאלען איהם דינע
אלס צייכען פון זיג ביים טריאומף־צוג. ענדליך האָט ער אָנגעהויבען צ
שטיקען און מאָרדען אויף די הויכע נאָהענטע בעאמטע, אָבער עס איז ענט
שטאָנען א פערשוועהרונג, דורך וועלכע ער איז געפאלען.

נאָך קאליגולא איז געוואָרען קייזער זיין אָנקעל ק ל א ו ד י ו ס. ע
איז געווען דער ערסטער הערשער וועמען די פראָטאָריאָנער האָבען ארויפ
געזעצט אויף'ן טראָן, וויל ער האָט געשענקט גנאָדע צו פיעלע, וואָס זיינע
געווען פערפאלגט פון פריהער. ער האָט נענומען דעם טיטעל צ א ז א ר צ
זיין נאָמען, א טיטעל, פון וועלכען עם שטאָמען די היינטיגע בעציייכנונגע
„קייזער" און „צאר". הלאָודיום איז געווען א מענש מיט א שוואכען, אונענט
שלאָסענעם כאראקטער. זיינע מיניסטאָרען האָבען אליין געפיהרט די ממשלה
די מיניסטאָרען פאלאָס און נאָריציססוס, וועלכע האָבען ניט געשטאָמט פ
אדעל, נאָר זיי זיינען געווען פרייגעלאָזענע שקלאָפען, און זיין אויסגעלאָסע
נע פרוי מעססאלינא האָבען איהם אין גאָנצען בעהערשט און האָבען מי
איהם געמאכט וואָס זיי האָבען געוואלט. לויט דער שילדערונג פון דעם ב
ריהמטען רוימישען סאטיריקער יובענאל, האָט זיך דיזע איניגע מאל ב
נאכט פערקוויפט אין אן עפענטליכען הורען־הויז אום איהר אונערזעטליכ
תאוה צו ערפילען. זי האָט זיך ערלויבט מיט א ריטער עפענטליך צו הי

ראטען, וועו איהר מאן, דער קייזער קלאודיוס, איז ניט געווען אין שטאדט. זי איז דערפאר פער׳משפט געווארען צום טויט. איהר אדרט האט פערנומען זיין קוזינע א ג ר י פ פ י נ א די אינגערע. זי איז געווען זעהר הערשזיכטיג און האט געשפילט אין הויף די הויפט־ראלע. זי האט געווירקט אויף דעם קייזער, ער זאל אדאפטירען (אננעהמען אלס זיין קינד) איהר זוהן נערא פון ערסטען מאן. מורא האבענדיג, דאס קלאודיוס וועט נאך חרטה האבען פון זיין בעשלום און וועט צוריקציהען די אדאפציאן, האט זי קלאודיוס׳ן אפגעראטט פון וועג דורך גיפט (54 נ. קר.).

נ ע ר א קלאודיוס צאזאר האט איבערגענומען די רעגירונג אהן א שום שטערונג און האט זי געפיהרט ביז דעם יאהר 68 נ. קר. אנפאנג איז זיין רעגירונג געווען מילד און מעסיג, ווייל ער האט זיך אין אנפאנג גענומען־אונטער דעם איינפלום פון זיין לעהרער דעם סטאאישען פילאזאף לוציום אננאאום סענעקא. אבער עס איז איהם צו־ווידער גענוארען זיין אונטערוואארפען אונטער זיין לעהרער און ער האט זיך אפען ארויסגעווייזען אלס א טיראן. די וועלט־געשיכטע קען ניט נאך אזא גרויזאמען טיראן ווי נערא איז געווען. צוערסט האט ער פערגיפטעט זיין האלב־ברודער ב ר י ט א נ נ י ק ו ס, ווייל זיין מוטער אגריפינא האט איהם אננעשראקען, דאס זי וועט דורזען ארויפזעצען אנשטאט איהם אויף׳ן טראן. נאך דעם האט ער געפלאנט זיין מוטער צו ער־

נערא.

מארדען. זי האט זיך אייניגע מאל מיט חכמה אויסגעדרעהט פון זיינע הענט. ענדליך איז ער זי אפען בעפאלען אין איהר צימער און האט זי געטויט. אויף זיין ווייב אקטאוויא האט ער געטויט פון כעם. ער האט דאמאלס געהיראט פ א פ פ א א ס א ב י נ א, וועלכע ער האט שפעטער אויך ערמארדעט. ווייל קיינער האט ניט פראטעסטירט געגען זיינע מעשים תעתועים, האט ער גערעכענט, דאס ער האט פאר קיינעם ניט צו פירכטען, און האט אנגעפאנגען צו לאכען איבער די פריהעריגע קיסרים און האט זיי גערופען נארען, פייגלינגען. ער האט זיך בעריהמט, דאס נאר ער ווייס, ווי די מאכט פון א קייזער אויסצונוצען. **אזוי האט ער ניין יאהר כסדר געטריבען זיין טיראניי אהן א שום שטערונג.**

נעראָ האָט ענדליך בעשלאָסען זיך צוריקציהען אַלס רעגירער און האָט
זיך אַריינגענומען אין די געדאַנקען צו ווערען אַ זינגער און אַ שוישפּילער.
די רעגירונג האָט ער איבערגעגעבען צו דעם אויבערסטען איבער די פּראָטאָ-
דיאַנער, צו סאָפאָניוס טיגעללינוס. ער האָט ניט פערשטאַ-
נען, ווי פיעל שאַנדע ער פערשאַפט דעם רוימישען פאָלק מיט זיין אַראָפּ-
לאָזען זיך צו אַ בעשעפטיגונג, מיט וועלכער אין יענער צייט האָבען זיך נאָר
שקלאַפען בעשעפטיגט. זיין קונסט אַלס שוישפּילער האָט ער ניט נאָר אין
רוים געצייגט, נאָר ער האָט אויך אונטערגענומען אַ רייזע נאָך גריכענלאַנד,
וואו ער האָט געוויזען זיין קונסט אין זינגען און שפּילען. דערווייל איז אין
רוים פאָרגעקומען אַ גאַנצע רייהע פון מאַיעסטעט־פּראָצעסען און פון קאָנ-
פיסקירען אייגענטום. אין יאָהר 64 נ. קר. האָט ער געהייסען רוים פער-
ברענען אום צו האָבען דאָס פערגניגען אַ גרויסעס פייער צו זעהן. ווען
דאָס פייער האָט געטאָן זיין צושטערונגס־אַרבייט איז ער געזעסען גאַנ
רוהיג און האָט דעקלאַמירט פון האָמער'ס ווערק די שטעלע, וואו עס ווערט
געשילדערט די צושטערונג פון טראָיאַ. אויב נעראָ איז ווירקליך שולדיג
געווען אין דער גרויסער שרפה, אָדער עס איז געווען נאָר אַ בלבול אויף
איהם, — גענוג איז אַז מען האָט איהם געקענט בעשולדיגען אין אַזאַ
פערברעכען. די אַלגעמיינע אונצופרידענהייט האָט געשטיגען פון טאָג צו
טאָג, און נעראָ האָט געפונען פיר נעטיג די שולד פון זיך אַראָפּצואוואַרפען
און זי אַרויפוואַרפען אויף די קריסטען, וועלכע האָבען שוין דאַמאָלס גע-
האַט אין רוים אַ קליינע געמיינדע. מען האָט דיזע אָנגעפאַנגען צו פערפאָל-
גען. פיעלע פון זיי האָט מען אַיינגענעהט אין טיער־פעלען און געוואָרפען
פיר הינט, אַנדערע האָט מען אַיינגעוויקעלט אין ברענבאַרע שטאָפען אוי
צושטעלט אין קייזערליכען גאָרטען און מען האָט זיי אָנגעצונדען אום דעם
גאָרטען צו בעלייכטען. דיזע גרויזאַמקייט האָט אויפגעבראַכט אַפילו דאָס
רוימישע פאָלק, וועלכעס איז געווען געוועהנט צו זעהען די גלאַדיאַטאָר־קאַמ-
פען און געפעכטען פון מענשען און ווילדע חיות.

די אָפּגעברענטע שטאָדט איז וויעדער אָפּגעבויט געוואָרען מיט מעהר
פּראַכט, ווי פריהער. איבערהויפּט איז בעריהמט געוואָרען דאָס גאָלדענע
הויז פון נעראָ'ן. דאָס אינערע פון דיזען הויז איז געווען איבעראַל מיט
גאָלד בעדעקט. די דעקעס (באַלקענס) פון דיזען פּאַלאַץ זיינען געווען גע-
מאַכט פון פּלאַטען פון העלפאַנד־ביין מיט שמאָלע עפנונגען, דורך וועלכע
עס האָט זיך פערברייטערט אין די צימערן דער גערוך פון די טייערסטע
בלומען. איינער פון דיזע זאַאַלען האָט זיך טאָג און נאַכט בעוועגט אַרום

אַן אַקס, און האָט פאָרגעשטעלט די בעוועגונג פון דער וועלט. „ענדליך וועל איך קענען וואוינען ווי אַ מענש", האָט נעראָ געזאָגט, ווען דיזער פאַלאַץ איז פערטיג געוואָרען. אויסער די אונגעהייערע סומעס, וואָס ער האָט פערשווענדט אויף אויסבויען דיזען פאַלאַץ, האָט ער נאָך פיעל מעהר פערשווענדט אויף אַנדערע זאַכען. די סומעס, וואָס ער פלעגט אויסגעבען אויף זיינע בעלער, זיינען פאַבעלהאַפט. עס פלעגט איהם זעהר אָפט איין באַל אָפּקאָסטען איבער 4 מיליאָן סעסטערציעס. וויפיעל האָט עס אָפּגעקאָסט זיין מעבעל, וואָס איז געווען בעדעקט מיט פערלמוטער און העלפאַנד־ביין, זיינע קליידער פון זייד און פורפור, וועלכע ער פלעגט מעהר ווי איין מאָל ניט אָנטאָן? די פערד, וואָס ער פלעגט פאָהרען מיט זיי, זיינען געווען אָנגעטאָן אין גאָלדענעם פוץ. די צאָהל פון זיינע בעדינטע איז געווען אונגעוועהנליך גרויס. אויף זיין קלענסטער רייזע פלעגען איהם בעגלייטען טויזענד קאַרעטען מיט בעדינטע. ניט ווענינער פון 5 טויזענד ריטער האָבען איהם אימער אויף זיינע רייזעס בעגלייט און האָבען זיך די מיה געגעבען איהם אַלערליי פערגניגענס צו פערשאַפען. ענדליך די אונגעהייערע מאַסען מתנות, וואָס ער פלעגט געבען צו מיידלאַך, שוישפּילער, מוזיקער און גלאַדיאַטאָרען. צווישען די מתנות זיינען אויך געווען גאַנצע הייזער, לאַנד־גיטער. דערצו קומען נאָך די פערשווענדונגען אויף פאָלקס־פערגניגענס. זעהר אָפט פלעגט ער וואַרפען אין דער מאַסע פון פאָלק אָנווייזונגען אויף גאָלד, זילבער, הייזער, גיטער, וועלכע ער פלעגט נאָך דעם אויסצאָהלען יעדען לויט דער אָנווייזונג, וואָס יענער האָט אויפגעהויבען.

די פראַגע איז דאַמאָלס געווען: וואו שאַפט מען אַזוי פיעל געלט, אום דיזע אונזיכערע אויסגאַבען צו קענען דעקען? דער רייכער קייזערליכער פיסקוס (קאַסע) האָט זיך אויסגעשעפּט. מען האָט געמוזט צוטראַכטען נייע קוועלען. נעראָ איז געפאַלען אויף אַ געדאַנק די מינצען צו פערקלענערן. ער האָט געהייסען פּרעגען פון אַ פונט זילבער 96 דענאַרען, אָנשטאָט וואָס פריהער האָט מען פון דיזען געוויכט געמאַכט 84. אָבער דער געווין איז געווען צו קליין און האָט ווענינ פּראָפיט געבראַכט. דאַן האָט ער צוגעטראַכט אַ בעסערעס מיטעל געלט צו שאַפען. ער האָט בערויבט די אוצרות אין די טעמפּלען מיט די טייערע געטער־בילדער, און אויסער דעם האָט ער זיך גענומען צו ערבשאַפטען (ירושות). ער האָט אַרויסגעלאָזען אַ געזעץ, דאָס ווען אימיצער וועט אין זיין צוואה זיך צייגען אונדאַנקבאַר צום קייזער, וועט זיין גאַנצעס פערמעגען קאָנפיסקירט ווערען צו דער קייזערליכער

קאַסע. עס פערשטעהט זיך, דאָס ער אַליין האָט בעשימט, וואָס עס היי
דאַנקבאַר און ניט דאַנקבאַר.

אַזאַ מין הפקר בעציהונג צו די רעכטען פון פאָלק האָט געמוזט אַרו
רופען אַ גרויסע אונצופרידענהייט און אַ פּראָטעסט, און ענדליך אַ פ
שווערונג. נעראָ אָבער האָט די פערשווערונג בעצייטענס ענטדעקט
האָט זי דערשטיקט. באַלד זיינען זיי פער'משפּט געוואָרען צום טויט. א
טער זיי איז אויך געווען דער דיכטער מ א ר ק ו ס אַ נ נ אֶ א ו ס ל
ק אַ נ ו ס. אויך סענעקאַ דער פילאָזאָף איז געווען פערוויקעלט אין
זער פערשווערונג. אום ניט אַריינצופאַלען אין נעראָ'ס הענט, האָט ער
דאָס לעבען גענומען דורך דעם, וואָס ער האָט געעפענט זיין פּולס־אָד
און איז אָפּגעגאַנגען מיט בלוט. איינינגע פון די פערשוואָרענע האָבען
געגענט דעם טויט מיט מוט און זעהר קאַלטבלוטיג. איין הויפּטמאַן, וועל
נעראָ האָט געפרעגט: וואָרום ער האָט זיך בעטייליגט אין דער פערשווער
האָט געענטפערט: „דאָס איז דער בעסטער דינסט, וואָס איך האָב
געקענט דינען". אַן אַנדערער האָט געענטפערט אויף די זעלבע פראַגע
דיזע ווערטער: „פון אַלע דיינע סאָלדאַטען בין איך געווען דער געטרייסט
כל זמן דו האָסט פערדינט געליבט צו ווערען; אָבער איך האָב אָנגעפאַנ
דיך צו האַסען, זינט איך האָב זיך דערוואוסט, דאָס דו האָסט ערמאָרד
דיין מוטער און דיין פרוי, און ווי דו ביסט אונפערשעמט געוואָרען אַ צ
קוס־קוטשער, אַ שוישפּילער און מאָרדברענער!" דיזער מאַן האָט קאַלטב
טיג דעם טויט אין די אויגען געקוקט, מיט דעם העלדענמוט, מיט וועל
פיעלע גוטע בעריהמטע רוימער האָבען עס אָפט געטאָן. פיעלע האָבען נאָכ
טאָן סענעקאַ'ן און האָבען זיך זעלבסט דאָס לעבען גענומען. אַזוי ה
אויך פּעטראָניוס געעפענט זיינע אָדערן, האָט געהייסען זיין שקלאַף ער ז
איהם זינגען פרעהליכע לידער, ער האָט פיעלע מתנות צוטיילט און ה
אין זיין צוואה אויסגערעכענט פיעלע מעשים תעתועים, וואָס נעראָ ה
געטאָן, און האָט דיזע צוואה פערזיגעלט און צוגעשיקט צום טיראַן.

הגם נעראָ האָט פון דער פערשווערונג גוט פערשטאַנען די שטימונג
פאָלק, האָט ער אונטערגענומען אַ רייזע נאָך גריכענלאַנד, וואו ער האָט
טייל גענומען אין אַלע פאָלקס־שפּילען אַלס זינגער און וואָגען־לויפער.
פענדיג אין זיין וואָגען איז ער איינמאָל אַרויסגעפאַלען, דאָך האָט ער
וואונען דעם פרייז און דעם כבוד אַלס זיגער. די גריכען זיינען שוין א
ניט מעהר געווען די אַלטע גריכען. מעהר פון 1,800 לאָרבער־קרענץ ה
מען איהם דאַמאָלס געגעבען פיר זיין גרויסע קונסט. ער איז געווען אונפ

שעמט זיינע געגנער פון דיזען פעלד־אפצורעמען: אזוי האָט ער אין קא־
רינטה עפענטלעך ערמאָרדעט א שוישפילער, וועלכער האָט זיך אויסגעצייכענט
מיט זיין טאלענט נעגען איהם.

דערווייל איז אבער די לאנג אין רוים פיעל ערגער געוואָרען און נערא
האָט זיך געמוזט צוריקקעהרען. ער האָט אפילו אייניגעאַרדענט א גרויסאר־
טיגען טריאומף־צוג, אבער דאָס האָט שוין מעהר דעם פאלק די אויגען ניט
געקענט פערבלענדען. עס האָט נעשטורמט אין רוים, עס האָט געשטורמט
אין אלע פראָווינצען נעגען די טיראניי פון נערא׳ן. די לעגיאָנען אין שפאניען
האָבען זייער פעלדהערר סערוויוס סולפיציום גאלבא
אלס קייזער אנערקענט. אין רוים איז געוואָרען א שרעקליכער בונט און נערא
האָט געמוזט זיך רעטען און ענטלויפען. אלס ער האָט געוזהן, דאָס עם
איז פיר איהם קיין רעטונג מעהר ניטא, האָט ער געהייסען מען זאל איהם
פערטיג מאכען א קבר און ער האָט זיך זעלבסט דאָס לעבען גענומען. פאר
זיין טויט האָט ער אויסגעשריען: „די וועלט וויים ניט, וואָס פיר א זשעניע
אין קונסט זי פערלירט אין מיר!“. וועז ער האָט געהערט, דאָס די רי־
טער, וואָס זיינען געשיקט געוואָרען איהם צו פאנגען, זיינען שוין נאָהענט,
האָט ער זיין שווערד אין זיין האלז אריינגעשטעקט און איז געפאלען
(68 נ. קר.).

נאָך נערא׳ן איז פון דער גאנצער קייזערליכער פאמיליע קיינער ניט
געבליבען, וואָס זאל קענען פערנעהמען זיין טראָן. דערביבער האָבען אי־
ניגע שטאָטהאלטער און פעלדהעררן געזוכט יעדער דעם לעריגען טראָן צו
פערכאפען. ווי מיר האָבען שוין פריהער ערצעהלט, איז גאלבא פון זיינע
לעגיאָנען ערוועהלט געוואָרען אלס קייזער און דער סענאט האָט עס בעשטע־
טיגט. אבער וויל גאלבא האָט ניט געהאלטען דאָס וואָרט, וואָס ער האָט
נעגעבען צו זיינע סאלדאטען, זיי צו געבען גרויסע מתנות, וועז דער סענאט
וועט איהם בעשטעטיגען, האָבען זיי איהם ערמאָרדעט. דאָז איז ארוים דער
שטאָטהאלטער פון לוסיטאניען, סאלוויום אטהא, און האָט אונ־
טערגעקויפט די פראָטאָריאנער, אבער די לעגיאָנען, וואָס זיינען געשטאנען
בייס רהיין, האָבען ערוועהלט צום קייזער זייער פעלדהערר אולום ווי־
טעליוס. דערפון איז ענטשטאנען א בירגער־קריג, וועלכער האָט אבער
ניט לאנג געדויערט. וויטעליוס האָט בעזיגט נעבען קרעמאנא די לעגיאָנען
פון אטהא׳ן, וועלכער האָט זיך גלייך נאָך דעם דאָס לעבען גענומען. אבער
נאלד איז אויך וויטעליוס פון טראָן ארונטערגעוואָרפען געוואָרען. ער איז בע־
זיגט געוואָרען פון טיטום פלאוויום וועספאסיאנום,

וועלכער איז דאַמאָלס געווען בעשעפטיגט מיט אַ קריג אין פּאַלעסטינאַ געג
די אידען, און ער איז אין דעצעמבער פון יאָהר 69 ערמאָרדעט געוואָרען. אַז
איז וועספּאַסיאַן געבליבען דער הערשער פון דער רוימישער אימפּעריע.

וועספּאַסיאַנוס איז געווען זעהר פעהיג, פערשטענדיג און טיכטיג. דע
פאַר איז זיין הערשאַפט געווען אַ וואַהרעס גליק פיר רוים. בעזונדערס האָ
עס רוים געפיהלט נאָך דער גרויזאַמער הערשאַפט פון דעם טיראַן נעראָ.
ערסטע טאַט זיינע איז געווען אויפצוהייבען די ווירדע פון סענאַט, וועלכ
איז די לעצטע צייט פיעל אַרונטערגעפאַלען. ער האָט צוגעגעבען צו איד
נייע מיטגלידער, וועלכע ער האָט ערוועהלט פון די איטאַליקער און פּראָווי
ציאַלען. ער האָט אָפּגעשאַפט דאָס מאַיעסטעטס־געריכט, וואו מען פלעג
משפּט'ן מענשען פיר בעליידיגונג פון דעם קייזער'ס עהרע. די שטאָד
האָט ער בעצירט מיט פערשיידענע גרויסאַרטיגע געביידעס, אונטער וועלכ
דאָס קאָלאָסעאום איז געווען דאָס בעדייטענדסטע. דאָס האָט געפאָדער
גרויסע מיטלען. דערצו האָבען זיך שטאַרק פערמעהרט די אויסגאַבען אוי
די אַרמעע, אויף די פאָלקס־שפּילען און אויף מתנות. ער איז געווען געצוואו
גען צו מאַכען געלט פון פערקויפען עהרען־שטעלען און ווירדעס (כבוד
האָט געפיהרט גרויסע האַנדעלס־געשעפטען, האָט בעשטימט פיר שטאַ
האַלטער מענשען, וואָס זיינען זעהר האָבגיריג געווען, אום ער זאָל זיי שפּ
טער אויספּרעסען ווי אַ שוואַם. עס איז דאָ נאָך אַ פעהלער אויסצוזעצ
געגען איהם, נעמליך: ער פלעגט שטרענג פערפאָלגען יעדען, וואָס א
געווען געזאָנען פיר אַ רעפּובליקאַנישע רעגירונג.

אין אויסלאַנד איז דער גלאַנץ פון רוים אין דער צייט פון וועספּאַסי
נוס'ן זעהר הויך געשטיגען. אין זיין צייט איז געווען דער קריג מיט די א
דען, וועלכער האָט געהאַט אַ גרויסע וויכטיגקייט אין דער רוימישער ווי א
דער אידישער געשיכטע, אַ קריג, וועלכער האָט זיך געענדיגט מיט ד
גענצליכער צושטערונג פון דער אידישער מלוכה. נאָך דעם טויט פון ד
עניקעל פון הערא̈דעס'ן (הורדוס) איז דאָס לאַנד יהודה געוואָרען אַ רוימי
פּראָווינץ, וואו רוימישע שטאַטהאַלטער האָבען געהערשט. דיזע שטאַטהאַ
טער האָבען שרעקליך געדריקט און אויסגעזויגען דאָס אידישע פאָלק. אַ
ערגסטען און גרויזאַמסטען האָט די אידען בעהאַנדעלט דער שטאַטהאַלט
ג ע ס ס י ו ס פ ל אָ ר ו ס. ער האָט די אידען אַזוי ווייט געטריבען, דאָ
זיי האָבען געמאַכט אַן אויפשטאַנד אונטער דער פיהרונג פון דער נאַציאָנ
לער פּאַרטיי, די צעלאָטען, וועלכע האָבען די רוימער פון לאַנד אַרויסגעט
בען. אין אַ קורצער צייט נאָך דעם איז וועספּאַסיאַנוס אָנגעקומען אין פּ

לעסטינא. הגם אין ירושלים זיינען דאמאלס געווען צוויישען די אידען 3 פּאַרטייען, וואָס זיינען געווען שרעקליכע פיינד צווישען זיך, האָבען זיי דאָך אלע זיך פּאראיניגט צו קעמפען געגען די רוימער. אין דער שלאַכט, וואָס איז פאָרגעקומען צווישען די אידען און די רוימער, האָבען די אידען געליטען א שרעקליכע נידערלאגע. 40,000 מאן זיינען געפאלען פון זיי אויף'ן שלאַכט־פעלד און זיי האָבען זיך געמוזט פערשליסען אין ירושלים און פערטיידיגען די הויפּט־שטאָדט מיט זייערע לעצטע קרעפטען. דערווייל איז וועס־פּאסיאנוס ערוועלט געוואָרען אלס קייזער און ער האָט איבערגעגעבען די בעלאגערונג פון ירושלים אין די הענט פון זיין זוהן ט י ט ו ס. אין ירושלים האָט זיך באלד אנגעהויבען פיהלען שרעקליכע נויט. די שטאָדט איז געווען איבערפילט מיט מענשען און דער הונגער האָט אנגעהויבען צו פערשפּרייִ־

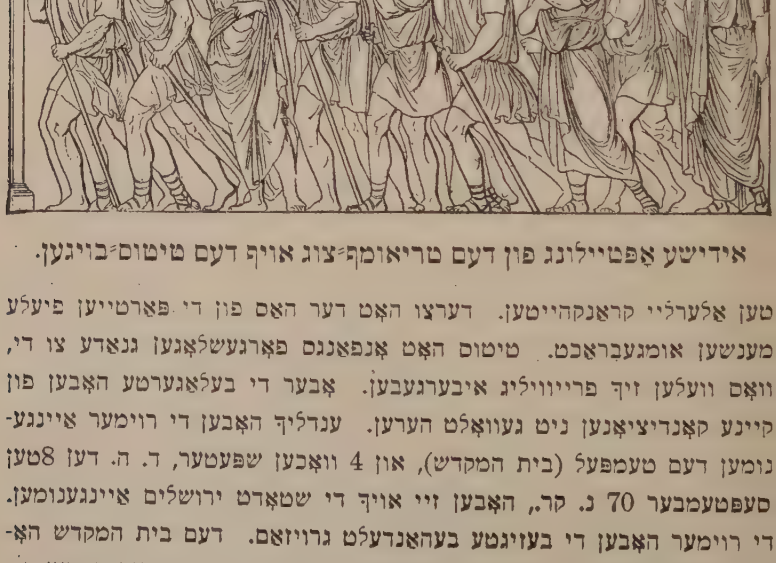

אידישע אפטיילונג פון דעם טריאומף־צוג אויף דעם טיטוס־בויגען.

טען אלערליי קראנקהייטען. דערצו האָט דער האס פון די פּאַרטייען פיעלע מענשען אומגעבראכט. טיטוס האָט אנפאנגס פּאַרגעשלאָגען גנאדע צו די, וואָס וועלען זיך פרייוויליג איבערגעבען. אבער די בעלאגערטע האָבען פון קיינע קאָנדיציאָנען ניט געוואָלט הערען. ענדליך האָבען די רוימער איינגענומען דעם טעמפּעל (בית המקדש), און 4 וואָכען שפּעטער, ד. ה. דען 8טען סעפּטעמבער 70 נ. קר., האָבען זיי אויך די שטאָדט ירושלים איינגענומען. די רוימער האָבען די בעזיגטע בעהאנדעלט גרויזאם. דעם בית המקדש האָבען זיי פערברענט, די שטאָדט צושטערט. פון די איינוואוינער האָבען זיי פיעלע בעשטימט צום גלאדיאטאר־קאמף, פיעלע האָבען זיי אוועקגעשיקט צו שווערע ארבייט אין די עגיפּטישע שטיינגריבער, און די איבריגע האָבען

זיי פערקויפט פיר שקלאפען, אויסער די יעניגע, וואס זיינען געווען איבע
70 יאהר אלט, וויל קיינער האט זיי ניט געוואלט קויפען. איבער א מילי
נען פון די אידען אין דיזען קריג אומגעקומען. נאך היינט דערמאהנט דער טר
אומפ־בויגען פון טיטום'ן אין רוים דעם גרויסען אידישען בראך, און פיעל
פון די אידען, וואס וואוינען אין רוים, היטען זיך צו דורכגעהן אונטער דיזע
בויגען. דער טריאומפ־צוג פון טיטום'ן איז געווען בעצירט אויסער דע
מאסע געפאנגענע אויף מיט די כלי הקדש פון בית המקדש, מיט דעם שלח
הפנים, מיט דער מנורה, מיט די צוויי טרומייטערן (חצוצרות).

אויך די בא טא וו ע ר, וועלכע זיינען דאמאלס געזעסען אין הייט
טיגען נידערלאנד (האלאנד) האבען דאמאלס געמאכט אן אויפשטאנד, ווי
זיי זיינען דאמאלס שטארק געדריקט געוואָרען פון דער רוימישער רעגירונ
וועלכע האט זיי בעלעסטיגט מיט שווערע שטייערן און מיט צו פיעלע רעקרו
טען פיר די רוימישער ארמעע. דיזער אויפשטאנד איז געווען פיר די רוימע
דאמאלס זעהר געפערליך, וויל די פיהרער פון דעם אויפשטאנד קלאו
דיוס ציוויליס האט צוגעצויגען צו זיך אויך די גערמאנישע פעלקע
און די גאלליער. די רעבעלען האבען שוין אייניגע שטעדט ביים רהיין אריי
געכאפט אין זייערע הענד. אבער ענדליך זיינען זיי בעזיגט געוואָרען או
די גאנצע פערבינדונג מיט די גערמאנען און גאלליער איז בטל געוואָרען. ד
באטאוער האבען געליטען א גוואלדיגע נידערלאגע ביי טריער און זיינע
וויעדער געווען געצוואונגען זיך אונטערווארפען אונטער דעם רוימישען יאך

טיטום, דער זוהן פון וועספאסיאנוס'ן, האט פארטגעזעצט די רעגירונ
אין דער זעלבער ארט ווי זיין פאטער האט געפיהרט. ער האט נעהערשט
נאר 2 יאהר, פון 79 ביז 81 נ. קר. אין זיין יוגענד איז טיטום געווען זעהר
זיטענלאזיג. דאס פאלק איז געווען שטארק בעזארגט, וועז ער האט געדארפט
בעשטייגען דעם טראן פון זיין פאטער, דאס זיי זאלען ניט ליידען פון זיי
זיטענלאזיגקייט. אבער ער האט זיך באלד אין גאנצען געענדערט, ווי נא
ער איז געוואָרען קייזער. ער האט נעהערשט מיט מילדקייט און מיט יושר
אבער אין דער צייט פון זיין רעגירונג האבען זיך געטראפען זעהר גרויסע או
גליקען אין רוים און אין אנדערע ארטער. אן אונגעהייערע שרפה אוי
פעסט האבען אנגעמאכט א גרויסען חורבן אין רוים, און דער וועזוב
(פייערשפייענדער בארג) האט זיך צושפיעלט און האט פערשאטען 2 שטעדט
הערקולאנעאום און סטאביא.

וויל דער פאקט פון דעם אונגליק פון די צוויי עבען דערמאהנט
שטעדט איז זעהר בעוואוסט, און וויל דיזעם נאטור־עראייגנים איז ג

רען זעהר בעדייטענד פיר די וויסענשאפט, וועלען מיר בריינגען אן אויס-פיהרליכען בעריכט וועגען דעם פון אן עדות פון דיזען אונגליק, נעמליך פון פליניוס דעם אינגערן, וועלכער האט ביי דיזען אונגליק פערלאָרען זיין אָנקעל, און וועלכער האָט וועגען דעם געשריבען א בריף צו דעם גרויסען היסטאָריקער פון יענער צייט, צו טאַציטוס'ן, וועלכער האָט איהם אָנגעפרעגט וועגען דעם.

„דו פערלאַנגסט", שרייבט פליניוס צו טאַציטוס'ן, „איך זאָל דיר אָפּשילדערן דעם טויט פון אָנקעל, אום דו זאָלסט מעהר וויסען פון איהם אין דעם קומענדען דור עס מיטצוטיילען. איך גיב דיר מיין דאַנק דערפאַר. מיין אָנקעל האָט זיך געפונען דאַמאָלס אין מיזענום. ער האָט געהאַט א בעפעהל וועגען דער פלאָטע. דעם 24טען אוגוסט אום 1 אוהר נאָך מיטטאָג האָט איהם מיין מוטער געזאָגט, דאָס עס ווייזט זיך אן אונגעהייער גרויסער וואָלקען. מיין אָנקעל האָט זיך דאַמאָלס גראַדע בעשעפטיגט מיט שטודי-רען. ער האָט אָנגעטאָן זיינע שיך און איז אַרויף אויף אן אָרט, פון וואַנען מען האָט געקענט בעאָבאַכטען יענע וואונדערבאַרע ערשיינונג. ער האָט דערזעהן א וואָלקען, וועלכער האָט אויפגעשטיגען אין דער הויך (פון וועל-כען באַרג האָט מען נאָך דאַן ניט געוואוסט. ערסט שפּעטער האָט מען ער-פאָהרען, אַז דאָס איז געווען פון דעם וועזוביוס). נאָך דעם האָט זיך דער וואָלקען צושפּרייט ווי צווייגען אין פערשיידענע ריכטונגען. די אויסזיכט פון דעם וואָלקען האָט זיך זעהר אָפט געביטען: א מינוט איז ער געווען העל און באַלד האָט ער זיך פערוואַנדעלט אין א דונקעלע מאַסע דורכגע-זעצט מיט פלעקען. מיין אָנקעל האָט בעשלאָסען דיזע ערשיינונג גענויער צו בעטראַכטען. ער האָט געהייסען א שיף צורעכט מאַכען אום צו דעם אָרט צו-צופאָהרען, פון וואַנען ער האָט געדענקט די ערשיינונג צו קענען בעטראַכטען גענויער, און ער האָט מיך אויך מיט זיך געוואָלט מיטנעהמען. איך האָב מיך ענטזאַגט צו פאָהרען מיט איהם, ווייל איך האָב בעסער געוואָלט מאַ-כען די אַרבייט, וואָס ער האָט מיר געגעבען צו טאָן פיר איהם (עטוואָס שרייב-אַרבייט). ער האָט פערלאָזען דאָס הויז. אין דעם זעלבען אויגענבליק האָט ער ערהאַלטען א בריף, אין וועלכען די מאַטראָזען בעטען איהם ער זאָל זיי רעטען פון אונגליק, ווייל די שטאָדט ר ע ט י נ א, וואו זיי זיינען געשטאַנען, האַלט ביים צושטערט ווערען פון דעם וועזוביוס. דער אָנקעל האָט באַלד גענומען א גרויסעס שיף אום צו רעטען רעטינאַ און אויך אַנדערע שטעדט, וואָס זיינען געווען אין געפאַהר פון וועזוביוס פערניכטעט צו ווערען. ער איז געלאָפען אַהין, פון וואַנען אַלע זיינען ענטלאָפען. ער

איז געקומען צום סאַמע געפעהרליכען פּונקט, און האָט אָהן שום מורא
בעטראַכט די פערשיידענע ענטוויקלונגס־שטופען פון דעם אונגליק און האָט
געמאַכט בעמערקונגען וועגען דעם. הייסע, ברענענדע אַש איז געפאַלע
אויף דאָס שיף, און ווען ער איז נעהענטער צוגעקומען צום געפעהרליכע
אָרט, האָבען שוין אָנגעהויבען פאַלען אויף דאָס שיף הייסע שוואַרצע שטיי
נער. פּלוצלינג האָט דער ים אָנגעהויבען אָפּצוטרעטען און דער באַרג האָט
אָנגעהויבען אין ים צו שטירצען. אָנשטאָט זיך צוריקצוקעהרען האָט ער גע
געבען אַ בעפעהל צו טרייבען דאָס שיף נאָך סטאַביאָ אום פּאָמפּאָניאַנוס'
צו הילף צו קומען, וועלכער האָט זיין גאַנצע האָב און גוט שוין אויף די שי
פען געבראַכט אום זיך צו רעטען פון דעם אונגליק. זיין אָנקעל האָט איהם
אומגעאָרמט און האָט איהם געטרייסט, און אום איהם צו בערוהיגען, האָט
ער איהם אַריינגעפיהרט אין באָד־צימער און האָט איהם געהייסען נעהמע
אַ באָד. נאָך דעם באָד האָט ער זיך געזעצט מיט איהם צום טיש, אוו
שפּייז צו נעהמען, און האָט געמאַכט אַ פרעהליכע מינע."

„דערווייל האָבען פון דעם וועזוביום אָנגעפאַנגען צו קומען נעהענטער צ
זיי ברייטע און לאַנגע פייער־פּלאַמען. אַלס מיין אָנקעל האָט בעמערקט
דאָס די הייזער, וואָס זיינען געשטאַנען ביים פוס פון וועזוביום זיינען שוי
אין פלאַמען, האָט ער זיך דער רוה איבערגעגעבען און האָט רוהיג אַיינגע
שלאָפען. אָבער דער פּלאַץ פאָר דעם שלאָף־צימער איז מיט יעדען אויגע
בליק מעהר און מעהר פערשאָטען געוואָרען מיט אַש, אַזוי דאָס עס איז שוי
כמעט ניט מעגליך געווען אַרויסצוגעהן פון איהם און צוקומען צו איהם
פּליניוס האָט זיך דאַן אויפגעכאַפּט פון שלאָף און איז צוגעגאַנגען צו פּאָמ
פּאָניאַנוס'ן און די אַנדערע, וועלכע זיינען געווען וואַכענדיג. מען האָט אָ
געפאַנגען זיך צו בעראַטען, וואָס עס איז יעצט גלייכער צו טאָן: בלייבע
אין הויז אָדער אַרויס אויף דאָס פרייע פעלד. אין ביידע פעלען איז געווע
אַ גרויסע געפאַהר: אין הויז האָבען די ווענט זיך געטרייסעלט און האָבע
יעדען אויגענבליק געדראָהעט אַיינצופאַלען און אַלעמען צושמעטערן צו
טויט, און אין פעלד איז געווען די געפאַהר געטויטעט צו ווערען פון ד
הייסע שטיינער. ענדליך האָט מען בעשלאָסען צו לויפען אין פעלד. מען האָ
צו די קעפּ צוגעבונדען קיסענס, אום דערמיט זיך צו שיצען געגען די שטי
נער, וואָס פאַלען פון וועזוביום. מען האָט בעשלאָסען מיט אַלע קרעפטע
צוצוקומען צום ברעג ים און צו בעטראַכטען, אויב מען קען אויף'ן ברעג י
פאָהרען. מען האָט זיך באַלד איבערצייגט, דאָס צו פאָהרען אויף'ן ים א
אונמעגליך. מיין אָנקעל האָט געלאָזט אויסשפּרייטען אויף דער ערד

דעקע, ער האָט זיך צוגעלעגט און האָט פון צייט צו צייט געטרונקען וואַסער. פּלוצלינג האָבען אָנגעהויבען צו קומען שרעקליך גרויסע פּלאַמען מיט אַן אונערטרעגלעכען געריך פון שוועבעל. מען האָט אָנגעפאַנגען צו לויפען אין מיין אָנקעל האָט זיך פון דער ערד אויפגעהויבען. ער איז אָבער צוריק גע-פאַלען, ווייל די היץ אין דער שוועבעל האָבען איהם דעם אָטעם פערכאַפּט. אויף דעם דריטען טאָג, אַלס עס איז העלער געווארען, האָט מען איהם גע-פונען אַ טויטען צוגעדעקט מיט דער דעקע. ער האָט אָבער אויסגעוויזען ניט ווי אַ געשטאָרבענער, נאָר ווי אַ שלאָפענדער".

אויסגראָבונג פון פאָמפּעאי. דאָס אַמפיטהעאַטער.

מיט אייניגע טעג שפּעטער איז דער וועזוב־יום שטיל געווארען, און די אַלע, וואָס זיינען לעבען געבליבען, זיינען געגאַנגען זעהן, וואָס איז געווא-רען פון די הייזער. זיי האָבען דערזעהן, דאָס די הייזער אַלע זיינען פער-שאָטען און פערגאַסען מיט לאַווא. עס איז ניט געווען צו דענקען וועגען אויסגראָבען די פערשאָטענע הייזער. מען האָט בעשלאָסען צו בעזעצען זיך איבער־א־נייס ביים וועזוב־יום און בויען נייע הייזער. מיט דער צייט האָט מען אין גאַנצען פערגעסען דיזע צוויי שטעדט. ערסט אין יאָהר 1748 האָט מען צופעלליגערווייז דעם אָרט פון די צוויי פערשאָטענע שטעדט ענטדעקט, און מען האָט אָנגעפאַנגען אויסצוגראָבען די הייזער און אַנדערע זאַכען,

וואָם האָבען זיך געפונען אין דיזע צוויי פערשאָטענע שטעדט. ביז יעצ
האָבען די פאָרשער ענטדעקט איין דריטעל פון איין פערשאָטענער שטאָדט
די ענטדעקונגען אין דיזען אָרט זיינען זעהר וויכטיג פיר די געשיכטע
דיזער דריטעל, וואָם מען האָט ביז יעצט אויסגעגראָבען, ענטהאַלט אַל
עפענטליכע פּלעצער און עפענטליכע געביידעס, ווי אויך פיעלע וואוינונג
הייזער און קראָמען. איבערהויפּט אינטערעסאַנט איז דאָס פאָרום־גע
דיזע מערקווירדיגע געביידע איז געווען פון דרייַ זייטען אַרומגערינגעלט
מיט דאָפּעלטע זיילען־רייהען, פון וועלכע די אונטערסטע זיינען געווען
מאַכט אין דעם דאָרישען סטיל, און די אויבערע אין דעם יאָנישען סטיל
אַרום דעם זעלבען פּלאַץ האָבען זיך אויך געפונען זעהר פיעלע עפענטליכ
געביידעס.

אויך איז זעהר וויכטיג צו דערמאָהנען די ק ב ר י ם־ג א ם, וועלכ
איז אויסגעפוצט מיט זעהר שענע מאָנומענטען. זעהר אינטערעסאַנט אי
א געביידע, וועלכעס איז געווען א פאַבריק מיט פיעלע וואונונגען פיר ד
אַרבייטער. אויך פיעלע שמוקזאַכען, ווי בעכערס, וואַזעס, לייכטער, רינ
גען א. אַנד. געמאַכט פון מעטאַלען, און צירונג, ווי: אַרמבענדער, האַל
בענדער, אויריננלאַך, האָט מען דאָרט געפונען.

מען האָט דאָרט אויך געפונען פערשטיינערטע קערפערס פון מענשען
וועלכע צייגען, דאָס ניט אַלע האָבען זיך געהרעטעט דורך ענטלויפען אזוי באַלד
ווי זיי האָבען בעמערקט, אז דאָס אונגליק איז נאָהענט. זעהר וויכטיג זיי
נען די אויסגראָבונגען אין דער פערשאָטענער שטאָדט פאָמפּאַי, וואו מע
האָט געפונען זעהר פיעלע געמעלדעס (בילדער), וועלכע צייגען ווי ווייט עס
איז געווען דאָמאָלס די מאָלער־קונסט ענטוויקעלט. צו די ענטדעקונגען פון
פאָמפּאַי געהערען אויך די בילדער פון וועלט־בעריהמטע טענצערקעס, וועל
כע זיינען וואונדערבאַר שען אין זייער קערפער־פאָרם און זייערע בעוועגונ
גען.

נאָך דעם טויט פון טיטום'ן איז אַרויף אויף דעם רוימישען טראָן זי
ברודער ד א מ י צ י א ן, וועלכער האָט רעגירט פון 81 ביז 96 נ. ק
זיין רעגירונג איז געווען א פאַרטזעצונג פון די גרויזאמקייטען און אויסגעלא
סענהייטען פון קאַליגולא'ן און נעראָ'ן. בעזונדערס גרויזאם איז געווארען זי
רעגירונג פון דעם יאָהר 93, זינט ער האָט ענטדעקט א פערשווערונג געג
איהם. איבערהויפּט האָט ער פערפאָלגט די רייכע. אזוי ווי טיבעריום, הא
דאָמיציאַן אויך געקוקט מיט קנאה אויף יעדע פערזאָן, וועלכע האָט זי
מיט וואָם עס איז אויסגעצייכענט. דיזעס האָט ער בעזונדערס אַרויסג

וויזען אין דעם קריג מיט די בריטאַנניער. אין דיזען לאַנד האָט גאַיוס יוליוס אַגריקאָלאַ, דער שוועהר פון טאַציטוס'ן, די אינזעל מ אָ נ אַ (היינט רופט זי זיך ע נ ג ל ס י) בעזעצט, און האָט פערברייטערט זיינע זיגען ביז ב אָ ד אָ ט ר י אַ (היינט: פ י ר ט ה אָ ו ו פ אָ ר ט ה), און האָט די קאַלעדאָניער אין אַ בלוטיגער שלאַכט אין יאָהר 84 שטאַרק צוקלאַפּט. עס פערשטעהט זיך, דאָס דיזע אַלע זיגען האָבען איהם גרויס כבוד פערשאַפט. דאָס האָט דאָמיציאַן ניט געקענט פערטראָגען; ער האָט איהם פון בריטאַנניען צוריקגערופען. און דערמיט האָט ער צושטערט אַגריקאָלאַ'ס פּלאַן אירלאַנד צו אונטערוואַרפען (85 נ. קר.).

דאַגעגען האָבען די קריגען, וואָס דאָמיצאַן זעלבסט האָט אונטערגענומען מיט די כאַטטען, סאַרמאַטען און דאַציער, איהם נאָר שאַנדע פערשאַפט. אין דעם קריג מיט די כאַטטען האָט ער געכאַפּט אַ שרעקליכע מפּלה. נאָכדעם האָט ער זיך גענומען צו די דאַציער. אָנפאַנגס האָט ער זיי פערטריבען איבער'ן דונאַי. זיי האָבען זיך אָבער באַלד פערשטאַרקט מיט גערמאַנישע קריגער און דאַן האָבען זיי דעם קייזער אַזוי צוגעדריקט, דאָס ער האָט זיך געבעטען ביי זיי אום פרידען אויף זעהר שענדליכע קאָנדיציאָנען, אַפילו צו צאָהלען זיי יעהרליך טריבוט (מס). די גערמאַנען האָבען אָנגעפאַנגען זעהר אָפט צו בעאונרוהיגען און צו בעפאַלען די רוימישע גרענעץ־שטעדט און דאָס האָט געצוואונגען די רוימער צו בויען אַ לאַנגע רייהע פעסטונגען, אום צו בעשיצען די אַיינוואוינער געגען די גערמאַנען. די וויכטיגסטע פון דיזע פעסטונגען זיינען געווען די, וועלכע מען האָט אויפגעשטעלט צווישען דעם רהיין און דעם דונאַי, פון קאָבלענץ ביז רעגענסבורג.

דאָמיציאַן איז ערמאָרדעט געוואָרען פון זיין ווייב, ווייל זי האָט דערזעהן איהר נאָמען אויף דער ליסט פון פעראורטיילטע. אויף זיין אָרט האָבען די פערשוואָרענע ערוועהלט אַלס קייזער מ אַ ר ק ו ס ק אָ ק צ ע י ו ס נ ע ר ו ו אַ. אַלס ער האָט בעמערקט, דאָס נעבען איהם געהט אָן אַ שטאַרקע בעוועגונג, האָט ער אַליין בעשטימט צו זיך נאָך אַ מיט־רעגירער און נאָכפאָלגער, נעמליך א ו ל פּ י ו ס ט ר אַ י אַ נ ו ס, אַ געבאָרענעם שפּאַניער, וועלכער איז געשטאַנען אָן דער שפּיץ פון די רוימישע לעגיאָנען ביים רהיין. נערוואַ איז געשטאָרבען אין 2 יאָהר נאָך דעם, ווי ער איז אַלס קייזער ערוועהלט געוואָרען, און טראַיאַן האָט איבערגענומען די גאַנצע רעגירונג, וועלכע האָט געדויערט ביז דעם יאָהר 117. אין זיין צייט האָט רוים ווייט פערשפּרייט איהר הערשאַפט, און דער וואוילשטאַנד פון לאַנד האָט דערגרייכט זיין העכסטען פּונקט. רוים האָט לאַנג געדענקט צו גוטען די צייט פון זיין

רעגירונג, אַזוי דאָס אין 250 יאָהר שפּעטער איז געווען אַ מנהג, דאָס דער סענאַט זאָל ווינשען יעדען נייעם קייזער, ווען ער געהט אַרויף אויף דעם טראָן, מיט די ווערטער: „זיי גליקליכער פון אַוגוסטוס'ן און בעסער פון טראַיאַנוס'ן". נאָר צו קריסטען איז ער געווען זעהר שלעכט. ער האָט זיי גערעכענט פיר אַ געהיימע סעקטע, וועלכע איז זעהר געפעהרליך פיר דעם שטאַאַט. די פּראָווינצען אין זיין צייט האָבען ניט געפיהלט קיין דרוק און האָבען געפיהרט אַ גליקליכעס רוהיגעס לעבען. ער האָט געמאַכט אין זייערע לענדער נייע וועגען און שאָסעען, ער האָט געגראָבען נייע קאַנאַלען, געמאַכט נייע בריקען, וואַסער־לייטונגען א. ד. גל. ער האָט פערקלענערט די שטייערן אין איטאַליען און רוים, ער האָט געגרינדעט נייע ביבליאָטהעקען, דענק-מעלער און זעהר פיעלע וואָהלטעטיגע אַנשטאַלטען.

טראַיאַנוס האָט ערוואָרבען אייניגע נייע פּראָווינצען. אין צוויי שטרייטען האָט ער געוואונען די לענדער, וואָס ליגען צווישען דעם טייך דונאַי און דעם שוואַרצען מעער, וואו די דאַציער האָבען געהערשט. דאַן האָט ער אונטערגעוואָרפען אונטער די רוימישע הערשאַפט די אַרמעניער. נאָך דעם האָט ער בעזיגט מעסאָפּאָטאַמיען, איז אַריבער דעם טייך טיגריס (חדקל), האָט אַיינגענומען קטעסיפאָן, די הויפּטשטאָדט פון די פּאַרטהער, און האָט געצוואונגען דעם קעניג פון די פּאַרטהער צו ענטלויפען. ער האָט געדאַכט נאָך ערטער צו בעזיגען, אָבער דער טויט האָט געמאַכט אַן ענדע צו זיינע זיגען.

טראַיאַן'ס נאָכפאָלגער אויף דעם טראָן איז געווען האַדריאַן (פון 114 ב״ז 138), זיינער אַ פערוואַנדטער, אויך אַ שפּאַניער. אויך זיין רעגירונג איז געווען גליקליך פיר די רוימער. זיין אויסווערטיגע פּאָליטיק איז געווען צו לעבען אין פרידען מיט אַלעמען. דעריבער האָט ער אויפגעגעבען די אַלע ערטער, וואָס טראַיאַן האָט בעזיגט, און אום אַן ענדע צו מאַכען צו די קרי-גען אין בריטאַניען, גערמאַניען און אויף יענער זייט פון דעם דונאַי, האָט ער געלאָזט בויען אַ גאַנצע רייהע פון פעסטונגען ביי די גרענצען פון דיזע לענדער. בלויז דאַציען האָט ער געלאָזען פיר רוים, ווייל פיעלע רוימער האָבען זיך שוין דאָרט בעזעצט און די פליכט פון דער רוימישער רעגירונג איז געווען צו בעשיצען די אינטערעסען פון די רוימישע בירגער אויף זייער נייעם וואוינאָרט. נאָר איין קריג האָט ער ניט געקענט אויסמיידען — דאָס איז געווען אַ קריג מיט די אידען, וועלכע זיינען שרעקליך אויפגע-בראַכט געווען אויף איהם דערפאַר, וואָס ער האָט געמאַכט ירושלים פיר אַ מיליטער־קאָלאָניע. דאַמאָלס האָבען די אידען געמאַכט אַן אויפשטאַנד

געגען האַדריאַנוס'ן. דער אָנפיהרער פון דיזען אויפשטאַנד איז געווען דער בעגייסטערטער העלד ב ר כ ו כ ב א, וועלכער איז געווען, ווי אַנדערע גלויבען, א תלמיד פון ר' עקיבא'ן. דרכי יאָהר האָט געדויערט דער שרעקלי-כער קאמף. טייכען בלוט זיינען פערגאָסען געוואָרען. עס זיינען אומגע-קומען פון די אידישע איינוואוינער ביז 580,000 מענשען. ירושלים איז וויעדער איינגענומען געוואָרען און וויעדער צושטערט געוואָרען. נאָכדעם האָט מען זי וויעדער אויפגעבויט אלס א רוימישע מיליטערישע קאָלאָניע אונטער דעם נאָמען אֱ ל י א ק א פ י ט א ל י נ א. די אידען האָט מען דאָרט ניט ערלויבט צו וואוינען. מען האָט זיי אונטער טויט-שטראָף פער-באָטען צו בעטרעטען די שטאָדט.

אום בעסער צו וויסען, וואָס עס פעהלט די בירגער פון יעדער פראָווינץ אין מיט וואָס מען קען זיי דאָס לעבען בעסער און בעקוועמער מאכען, האָט האַדריאַן אונטערגענומען אין דער צייט פון זיין רעגירונג פיעלע רייזעס איבער די פראָווינצען. פיעלע פון די פראָווינצען איז ער צופוס דורכגעגאַנגען אום צו וויסען דעם ריכטיגען צושטאַנד פון די איינוואוינער, וואָס עס פעהלט זיי און ווי און מיט וואָס מען קען זיי בעסער מאכען. ער האָט בעשענט רוים מיט פערשיידענע רייכע געביידעם, אונטער וועלכע איז אויך דער מאוסאָלעאום, וואָס איז בעשטימט געווען פיר זיין קבר און וועלכער געפינט זיך נאָך היינט אין רוים אין גוטען צושטאַנד. ער האָט אויך פיעל געטאָן פיר די וויסענשאפט דערמיט, וואָס ער האָט פערשאפט אלין וואָס איז נעטיג צו די לעהר-אַנשטאלטען פון רוים, אלעקסאַנדריען, אטהען און סמירנא. אויך האָט ער פיעל געטאָן פיר די יוריספרודענץ דערמיט, וואָס ער האָט געלאָזען זאמלען אלע גרונד-פרינציפען פון די געזעצען פון אלע צייטען און האָט זיי געלאָזט ערקלערען וויסענשאפטליך. אבער אין זיין לעבען איז פאראן אויך א זהר דונקעלע זייט. ער איז געווען א שרעקליכער עהרגייץ און יעדען, וואָס האָט איהם געקענט שאדען צו זיין כבוד, האָט ער געזוכט פון וועג אפ-צוראַמען. איהם האָט זיך געוואלט זיין דער ערסטער אין אלע צווייגען פון מענשליכען וויסען, און וועו איכיצער איז געשטאַנען העכער פון איהם אין וואָס עס איז, האָט ער איהם אהן א פאראוואָס ערמאָרדעט. אן ארכיטעקט, וואָס האָט זיך ערלויבט צו קריטיקירען זיין ווערק, האָט ער געלאָזט ערמאָר-דען. זיין גאוה איז געווען גרויס ביז צו דער שטופע פון משוגעת. ער האָט זיך געהאלטען פיר ניט קיין געוועהנליכעם בעשעפענס. וועו ער האָט אויסגעבויט אין אטהען א טעמפעל, האָט ער געהייסען מאכען דאָרט אן אלטאר (מזבח) פיר איהם, מען זאל אויף איהם קרבנות ברייננגען צו איהם,

צו זיין נאָמען, ווי צו א גאָטהייט. נאָך זיין טויט האָט דער סענאָט זעלבס
ניט געוואוסט, ווי מען זאָל איהם אָנערקענען: אלס א גאָט אדער אלס
משוגע'נעם טיראן. מען איז ענייגט געווען דאָס לעצטע צו טאָן, נאָר דע
נייער הערשער האָט שטארק געבעטען און מען האָט עס ניט געטאָן.

נאָך האדריאנוס'ן האָט געהערשט אין רוים אנטאָנינוס פיאוס
(138—161). זיין רעגירונג איז געווען זעהר פרידליך און גליקליך פיר ד
רוימער. זיין געשיכטע איז פול מיט מילדקייט און זעגען. די וועלט האָ
נאָר געהאָט וועגען איהם שבחים צו ערצעהלען. אין דעם זעלבען וועג, אי
דער זעלבער ריכטונג האָט געפיהרט די ממשלה זיין אדאָפטירטער זוהן אר
נאָכפאָלגער מארקוס אורעליוס (161—180). דאָס איז געווע
אן אונגעווענליך עדעלער מענש מיט אלע גוטע מעלות. אין זיין צייט
האָבען די בארבארען אָנגעפאָנגען צו שטורמען דאָס רוימישע רייך פון אל
זייטען. אָבער ער האָט זיי אלעמען גליקליך צוריק אָפגעשטויסען. אי
יאָהר 166 האָט ער געפיהרט א גרויסען קריג מיט די פארטהער און האָ
זיי גליקליך בעזיגט. אָבער דיזעם גליק האָט מיט זיך געבראכט א גרויסע
אונגליק. די ארמעע האָט מיט זיך, וועהן זי איז צוריק פון שלאכטפעלד ג
קומען, געבראכט א שרעקליכע פעסט, וועלכע האָט פערוויסטעט נאָנצע פרא
ווינצען. זעהר לאנג האָט גענומען דער קריג מיט די פעלקערשאפטען בי
דעם דונאי. הגם ער האָט זיי פיעלע מאל בעזיגט, האָט ער זיי דאָך ניט
געקענט אין נאָנצען אונטערוואָרפען. אויך א פעלד־צוג אין פאָנאָניע
איז ער פלוצלינג געשטאָרבען. ער איז געווען א פילאָזאָף, א דענקער, אי
האָט איבערגעלאָזען נאָך זיך א פילאָזאָפישעם ווערק געשריבען אין גריכיש
וואָס ענטהאלט זיינע זעלבסט־בעטראכטונגען. דאָס איז א זאמלונג פו
ווירקליך גאָלדענע ווערטער. אין דיזען ווערק בעהאנדעלט ער פריי ד
פראָגעם, וועלכע בעשעפטיגען יעדע מענשליכע נשמה.

נאָך מארקוס אורעליוס האָבען געהערשט אין רוים קיסרים, וועלכ
ווערען געווענליך בעצייכענט אלס סאָלדאָטען־קיסרים, ווייל זיי זיינע
מעהרסטענס געקומען צו טראָן מיט דער הילף פון די לעגיאָנען, און זיינע
פון די זעלבע לעגיאָנען ערמארדעט געווארען, וועהן זיי זיינען געווארען אונ
בעליבט. עס איז געקומען דערצו, דאָס מען האָט אָנגעפאָנגען די הערשאפ
פארקויפען צו דעמיניגען, ווער עס האָט מעהר געלט געגעבען צו די פרא
טאריאנער. אן אלטער סענאטאָר דידיוס יוליאנוס האָט צולי
געטאָן זיין וויב און זיין טאכטער און האָט געקויפט דעם טראָן, בעצאָהלענ
דיג 6,250 דענארען צו יעדען פראָטאריאנער. ער האָט געהאט א קאנקו

רענט, אָבער יענער האָט וועניגער געלט געבאָטען, און דער טראָן איז געבליבען ביי יוליאַנוס'ן. די לעגיאָנען, וואָס זיינען געשטאַנען אין דער פּראָווינץ, האָבען ערוועהלט אַן אַנדער קייזער, און אַזוי איז עס אָפט אויסגעקומען, דאָס רוים האָט געהאַט אייניגע קיסרים אין איין צייט מיט אַמאָל.

נאָך דעם טויט פון מאַרקוס אורעליוס האָט בעשטיגען דעם טראָן זיין זוהן לוציוס קאָממאָדוס אַנטאָניוס. דיזער איז געווען

מאַרקוס אורעליוס.

זעהר פערשיידען פון זיין פאָטער. ער האָט געשלאָסען מיט די מאַרקאָמאַנען, וועלכע מאַרקוס אורעליוס האָט אייניגע מאָל בעזיגט, א שענדליכען פרידען, אום גיכער נאָך רוים צו קומען און דאָרט אלס קייזער זיך איבערגעבען צו די נידעריגסטע תאוות און פערגניגענס. ער האָט הויפּטזעכליך פערבראַכט ביי די גלאַדיאַטאָר־שפּילען און טיער־קאַמפען. ענדליך איז ענטשטאַנען א

פערשוועדונג געגען איהם. ער האָט נעמליך געוואָלט טויטען אייניגע פו
זייגע פערטרויטע. דיזע האָבען קיין אַנדער מיטעל ניט געהאַט זיך צ
רעטען, ווי דורך דעם טויט פון טיראַן, און זיי האָבען איהם ווירקליך פו
וועג אָפּגעראַמט. נאָך צוויי קורצע צווישען־רעגירונגען איז געוואָרען קייזע
סעפּטימיוס סעווערוס (193—211). ער האָט פריהער ג
מוזט זיינע געגען־קיסרים אָפּראַמען פון וועג. דאַן האָט ער געפיהרט א גליקל
כען קריג געגען די פּארטהער. די קריסטען האָט ער שטאַרק פערפאָלגט
און האָט אין פאָלעסטינא ארויסגעגעבען א געזעץ, וועלכעם האָט פערוועהר
אידען אריבערגעהן צום קריסטענטום. ער איז געשטאָרבען אויף א פעלד־
צוג אין בריטאַנניען. ער האָט געלאָזען א צוואה צו זיין זוהן מיט דיז
וועדטער: „האַלט די סאָלדאַטען וואַרם און דאַן האַסטו פאַר קיינעם א
דער וועלט ניט מורא צו האָבען.“ דיזע וועדטער כאַראַקטעריזירען צו
בעסטען די לאַגע פון יענער צייט.

זיינע נאָכפאָלגער, דער גרויזאַמער און נאַרישער זוהן זיינער קאַראַ
קאַלאַ (211—217) און זיין 14־יעהריגער גרויס־נעפע העליאָ
גאַבאַלוס (218—222), וועלכער איז געווען פריסטער פון דער זו
אין אַנטיאָכיא, האָבען ניט לאַנג געהערשט. די פּראָטעריאַנער האָבען זי
גיף פון וועג אָפּגעראַמט. די הערשאפט פון קאַראַקאַלאַ איז אָבער מערס
ווירדיג געוואָרען דורך דעם, וואָס ער האָט אלע פרייע אייגנוואוינער א
לאַנד געגעבען בירגער־רעכטען. נאָך זיי איז אַרויף אויף דעם טראָן דע
14־יעהריגער אלכסנדר סעווערוס (222—235). ער איז געווען זעה
יונג, ער האָט אָבער געהאַט א קלוגע מוטער, וועלכע האָט איהם געפיהרט
אויף גלייכען וועג און האָט ענטוויקעלט אין איהם אן עדעלען כאַראַקטע
און פערשטאַנד. ער איז אָבער ניט אין גאַנצען פרייי געווען פון שוואַכ
קייטען. זיין פעלד־צוג געגען די פּארטהער האָט געהאַט א זעהר קלי
נעם ערפאָלג. די סאָלדאַטען האָבען דאַמאָלס געשפילט די הויפט־ראָלע א
לאַנד. זייערע פּאַרעדונגען האָבען אלע מאָל געשטיגען מעהר און מעה
און הגם מען האָט זיי פיעלע מאָל נאָכגעגעבען, זיינען זיי אלץ ניט צופר
דען געווען, און האָבען ענדליך אויסגעלאָזען זייער כעם אויף אלכסנד
סעווערום, וועלכער האָט זיך דאַמאָלס געגומען פּאַרצובעריטען צו א קר
מיט די גערמאַנען. דער פיהערער פון דעם בונד איז געווען מאַקסימי
נוס פון טהראַציען, א מאַן פון נידריגען שטאַנד און א גראָבען כאַראַקטע
אָבער א טיכטיגער קריגס־קאָמאַנדיר. ער האָט ערהאַלטען די הויפט־מאַכ
איבער די ארמעע און האָט זיך מיט דיזער מאַכט בעגוצט אום צו וועדי

הערשער אין לאנד. אין דער צייט פון זיין רעגירונג, וועלכע האָט געדויערט פון יאָהר 235 ביז 238, האָט ער מוטיג געקעמפט און מיט גרוים גליק געגען די גערמאנען און סארמאטען. אבער דאָס פאלק איז געווען זעהר אונצופרידען מיט איהם צוליב זיין גרויזאמקייט, האבזוכט און גראבקייט, און מען האָט ערוועהלט אייניגע געגען־קיסרים. עס איז דערפון ארויסגעקומען א בירגער־קריג, אין וועלכען דער קייזער מאקסימינוס איז געפאלען.

נאָך מאקסימינוס׳עס טויט האָבען איז א קורצער צייט געהערשט אייניגע קיסרים און נאָכדעם איז ארויף אויף׳ן רויטישען טראָן גאָרדוס מעס־סיוס דעציוס (251 ביז 279). ער איז געווען א טיכטיגער הערשער און קריגס־קאָמאַנדיר. ער האָט נאָר בעוויזען גרויסע גרויזאמקייט געגען קריסטען און איז געווען דער ערסטער, וואָס האָט געמאכט געגען זיי אַן אלגעמיינע פערפאלגונג עפענטליך. אלס אויסנאהם איז ער געפאלען ניט פון די הענט פון די פראָטעריאנער, נאָר אין אָנגריף געגען די נאָטען. די נעכסטע דריי הערשער זיינען צום מאל ניט ווערט מען זאל זייערע נעמען דערמאָהנען. — פון גאלליענוס׳ן (260—268) האָבען מיר נאָך צו בעמערקען, דאָס אין זיין צייט איז געווארען אין דער רוימישער אימפעריע א שרעקליכע אונארדנונג. עס האָבען זיך אין איין צייט אויפגעהויבען אזוי פיעלע קיסרים אין פערשיידענע טיילען פון לאנד, דאָס מען האָט מיט רעכט געקענט אנרופען זייער פעריאדע: „די צייט פון 30 טיראנען". איינער פון זיי איז געווען אדרנאטהום פון פאלמירא. ער האָט זיך אויסגעציכענט דורמיט, וואָס ער האָט פערטיידיגט רוים געגען דעם אנגריף פון די פערסיער און דאָס האָט איהם אזוי פיעל עהרע ביים פאלק פערשאפט, דאָס גאלליענוס איז געווען געצוואונגען איהם אלס מיט־הערשער צו בעשטימען. אדרנאטהום איז געפאלען פון דער האנט פון זיינעם א קרוב, און זיין ווייב זענאביא האָט מיט איהר פערשטאנד און ענערגיע דורכגעפיהרט, דאָס איהר עניקעל איז ארויף אויף׳ן טראָן. צו די שטרייטיגקייטען וועגען דעם טראָן זיינען צוגעקומען די בעפאלען פון די גערמאנען, פראנקען, אלעמאננען, גאָטען און פערסיער, וועלכע האָבען געפלינדערט און פערווויסטעט די פראָווינצען. אויך האָט געהערשט א שרעקליכע פעסט אין פערלויף פון 15 יאָהר, וועלכע האָט פערניכטעט מעהר ווי א העלפט פון די איינוואוינער אין די פראָווינצען. קורץ, רוים האָט דאמאלס נעהאָט די אונגליקליכסטע צייט אין איהר געשיכטע. גאלליענוס האָט זיך אבער וועניג געקימערט וועגען דעם. ער האָט געפיהרט א פערשוועגדעריישעם לעבען און האָט זיך שטארק איבערגענעבען צו

תאוות ביז ער האָט געפונען זיין טויט דורך א פערשווערונג אין זיין ארמע
אין דעם יאָהר 268.

דיזער צושטאַנד האָט זיך ניט פיעל געענדערט אונטער די קיסרים
וואָס האָבען געהערשט נאָך גאַלליענוס'ן, הגם געגען אויסערע פיינד האָבע
זיי גליקליך געקעמפט. ערסט אונטער ל. דאָמיציוס אורעליאַ
נוס (270—273) איז געווארען אן אַרדנונג אין די אינערליכע פערהעלט
ניסען פון דער מדינה. ער האָט אויפגענעבען דאציען, וואָס איז געווע
אויף יענער זייט פון דעם דונאי, דערפאַר אבער האָט ער געשלאָגען די גא
טען און אַלעמאַננען און האָט זיי ווייט פערטריבען פון אויבער־איטאַליע
וואו זיי האָבען שוין געהאט אַריינגעדרונגען. אום צו בעשיצען רוים פון ד
באַרבארען פון צפון, האָט ער זיי ארומגעריגעלט מיט א נייער שטארקע
מויער. ער האָט געמאַכט אן ענדע צו דעם רייך פון פאַלמירא, וועלכע
אדענאַטהוס האָט געגרינדעט דורך די פעראייניגונג פון סיריען, עגיפטען או
א טייל פון קליין־אזיען. דיזע מלוכה האָט צענאָביא שטארק פערטיידיגט
אבער ער האָט בעזיגט צענאָביא'ן אין צוויי שלאַכטען און זי האָט געמוז
ענטלויפען. אורעליאנוס אבער האָט זי געכאפט ביים ברעג פון אייפראט
(פרת) און זי האָט געדינט אלס צירונג ביי זיין טריאומף־צוג אין רוים
דער זיגער האָט אבער געשוינט דאָס לעבען פון דער מוטיגער פרוי, און ע
האָט איהר פערשאפט א רוהיגעם לעבען. ער האָט געענדיגט זיין לעבע
אויף א פעלד־צוג אין פערסיען, וואו ער איז ערמאָרדעט געוואָרען פון דע
האנט פון א פרייגעלאָזענעם שקלאַף, וויל יענער האָט צו איהם געהאט
פערזענליכען האס. פון זיינע נאכפאלגער האָט זיך אויסגעצייכענט נא
פ ר א ב י ו ס (276—279). דיזער האָט ארויסגעטריבען די גערמאנע
פון גאַלליען און האָט זיי פעריאגט ביז טיף אין דייטשלאנד. ער האָט אוי
אייניגע אויפשטאנדען אין די פראווינצען דערשטיקט. ער האָט אייניג
פיהרט א נויס, צו בעשעפטיגען סאָלדאטען אין צייט פון פרידען מיט נוצ
ליכער ארבייט. ער האָט זיי געגעבען מאכען בריקען און שאסעען. די לעגי
נען אבער זיינען אונצופרידען געווען דערמיט און דאָס האָט איהם זי
לעבען געקאָסט.

מיט ד י א ק ל ע צ י א נ ו ס ' ע ס רעגירונג, וועלכע האָט געדויער
פון 284 ביז 305, פאנגט זיך אן פיר די רוימישע געשיכטע א נייע פעריאד
ער האָט געמאכט אן ענדע צו אלע רעפובליקאנישע פארמעס, וועלכע האבע
נאָך א ביסעל עקסיסטירט פון די אלטע יאהרען, און האָט אויינגעפיהרט
עכט דעספאטישע רעגירונג נאָך דעם אזיאטישען סטיל. ער האָט אריי

גענומען די גאַנצע פּאָליטישע מאַכט פון דער רעגירונג איינציג און אַליין אין זיינע הענט. ער האָט אַזוי אַיינגעפיהרט, דאָס אין דער גאַנצער אימפּעריע האָט די קלענסטע זאַך ניט געקענט געטאָן ווערען אָהן זיין ערלויבנים. אַפילו ווען מען האָט געדאַרפט מאַכען אַ קליינעם בריקעל איבער אַ גראָבען ער-געץ־וואו ווייט אין אַ פּראָווינץ, האָט מען אין רוים געמוזט אָנפרעגען און ערלויבנים בעטען. ער האָט געמאַכט אַ גרויסען אונטערשייד צווישען מי-ליטער־בעאַמטע און ציוויל־בעאַמטע.

אום די אויבערמאַכט פון דער אַרמעע אָפּצושוואַכען, האָט ער זי צוטיילט אין קלענערע טיילען. דעם אויבער־בעפעהל איבער די אַרמעע האָט ער אי-בערגעגעבען ניט צו איין בעאַמטען, צו איין קאָמאַנדיר, נאָר צו עטליכע. די גאַנצע אימפּעריע האָט ער צוטיילט אין פיער געביטען און זיי געשטעלט אונטער בעזונדערע פערוואַלטונגען. די רעזידענץ האָט ער איבערגעפיהרט נאָך ניקאָמעדיאַ און ביטהיניען. אום אויך אויסערליך דעם קייזערטום אַן אויסזעהן פון אַן אָריענטאַלישער דעספּאָטיע צו געבען, האָט דיאָקלעציאַנוס אַיינגעפיהרט גרויסע צערעמאָניעס אין הויף, האָט זיך געלאָזט מאַכען אַ דיאַדעם (אַ קרוין) און האָט זיך געלאָזען בעטיטלען מיט דעם נאָמען „דאָמי-נוס" (הערר, הערשער).

אין אַלגעמיין איז די רעגירונגס־צייט פון דיאָקלעציאַנוס'ן געווען רוהיג. די קליינע אויפשטאַנדען, וואָס זיינען צייטענווייז פאָרגעקומען דאָ און דאָר-טען אין דער אימפּעריע, זיינען גיך דערשטיקט געוואָרען. צו די קריסטען איז ער געווען זעהר שלעכט און האָט זיי פערפאָלגט. צוערסט האָט ער זיך גענוגענט מיט דעם, וואָס ער האָט זיי פערבאָטען דעם עפענטליכען רעלי-יאָנס־דינסט און האָט געהייסען פערניכטען זייערע הייליגע שריפטען. אָבער זען די קריסטען האָבען אָנגעפאַנגען זיך צו בונטעווען און אָפט אָנגרייפען דעם קייזער און זיינע בעאַמטע, האָט ער זיי אָנגעפאַנגען גרויזאַמער פער-פאָלגען. ער האָט געהייסען צושטערען זייערע קירכען, ניט צולאָזען זיי צו איין אַמט, ניט אָננעהמען זייער עדות־זאָגען. אַ קריסטליכער שקלאַף האָט ניט געטאָרט בעפרייט ווערען. באַלד נאָכדעם האָט זיך דיאָקלעציאַנוס פון דער רעגירונג צוריקגעצויגען און האָט זיך בעזעצט אין זיין פּראַכטפולער ווילאַ אין דאַלמאַציען. נאָך יעצט זעהט מען די רואינען פון דיזער וויללאַ זיי ספּאָלאַטאָ.

נאָך דעם טויט פון דריי אַנדערע קיסרים נאָך דיאָקלעציאַנוס'ן, האָבען זיך בעוויזען פיעלע בעלנים אויף דעם רוימישען טראָן, וועלכע האָבען גע-פיהרט בלוטיגע שטרייטען איינער מיט דעם אַנדערען ענדליך זיינען נאָר

צוויי איבערגעבליבען: קאָנסטאַנטין און ליצינִיוס, וועלכ
האָבען ביידע צוזאַמען רעגירט. אין יאָהר 313 האָבען זיי אַרויסגעגעבען
טאָלעראַנץ עדיקט, לויט וועלכען די קריסטליכע רעליגיאָן איז געשטעלט ג
וואָרען גלייך מיט דער היידענישער. נאָכדעם האָט קאָנסטאַנטין אַרויסג
שטופּט זיין מיט־קייזער און האָט איהם בעזיגט אין צוויי שלאַכטען. הג
קאָנסטאַנטין האָט פערשפּראָכען ליציניוס'ן ביים לעבען צו ערהאַלטען, האָ
ער זיין וואָרט ניט געהאַלטען און האָט איהם ערמאָרדעט. קאָנסטאַנטין א
געוואָרען אַליין־הערשער און האָט רעגירט פון יאָהר 324 ביז 337. מ
רופט איהם קאָנסטאַנטין דער גרויסער, אָבער ער האָט עס ניט פערדינ
זיין פּריוואַט־לעבען איז געווען זעהר אַ בעפלעקטעס, און פיר דאָס פאָלק האָ
ער קיין גרויסע זאַכען ניט אויפגעטאָן. דעם טיטעל „דער גרויסער" האָ
ער די קריסטליכע גייסטליכע צו פערדאַנקען. זיי האָבען איהם אַזוי אָנג
רופען דערפאַר, וואָס ער האָט זיי געשיצט. הגם ער איז נאָך ניט געווען ג
טויפט און איז געווען אויבער־פּריסטער פון די היידען, האָט ער געשיצט
קריסטליכע קירכע, און ער האָט דעם ערסטען אַלגעמיינעם קאָנציל (ראַ
אין ניצאָאַ און ביטהיניען צוזאַמענגערופען. אויף דיזען קאָנציל האָבען
קריסטליכע גייסטליכע פערוואָרפען די לעהרע פון אַריוס'ן, דאָס יעזוס א
ניט גאָט'ס זוהן, נאָר אַ מענש.

די רעזידענץ פון דער רעגירונג האָט קאָנסטאַנטין אַריבערגעפיהרט א
ביצאַנץ (ביצאַנטיום), וועלכע ער האָט אַ נאָמען געגעבען קאָנסטאַנטינאָפּ
(ד. ה. די שטאָדט פון קאָנסטאַנטין). די פאָרמע און די אָרדנונג פון דע
רעגירונג איז געבליבען די זעלבע, ווי פאַר דיאָקלעציאַנוס'ן. די מדינה א
געווען אַיינגעטיילט אין 16 פּראָווינצען. די 7 וויכטיגסטע פּערזאָנען א
קייזערליכען הויף זיינען געווען די הויפּט־בעאַמטע. פון זיי איז אויך ב
שטאַנען דער קייזערליכער ראַט. די שטייערן זיינען געווען פעסט בעשטימ
און אַלע 15 יאָהר פלעגט מען זיי רעווידירען און איבערמאַכען לויט די ע
דערונגען און די פאָדערונגען פון דער צייט. ביסלאַכווייז האָט מען אָנג
פאַנגען איבערגעהן פון נאַטוראַל־שטייער (ד. ה. שטייער, וואָס ווערט אָ
געצאָהלט דורך פּראָדוקטען) צו געלט־שטייער.

נאָך דעם טויט פון קאָנסטאַנטין'ען האָט אויסגעבראָכען אַ שרעקליכ
פאַמיליען־קריג. זיינע ביידע פּלימעניקעס האָבען געוואָלט טיילען די ממשל
מיט זיינע זיהן. כמעט אַלע קרובים פון קאָנסטאַנטין'ען זיינען אין דיז
שטרייט אומגעקומען. ענדליך האָט קאָנסטאַנטין'ס זוהן מיט'ן זעלבען נ
מען (קאָנסטאַנטין) בעקומען די הערשאַפט און איז געוואָרען אַליין־הערש

און האָט רעגירט פון יאָהר 353 ביז 361. נאָך איהם איז אַרויף אויף דעם רוימישען טראָן זיין פּלעמעניק יוליאנוס אפאסטאטא (361—363). ער האָט זיך אויסגעצייכענט און בעריהמט געמאַכט מיט זיינע נצחונות איבער די אַלעמאַננען און פראַנקען. ער איז בעוואוסט אלס א שרעקליכער פיינד פון קריסטענטום. ער האָט געוואָלט צוריק איינפיהרען דאָס היידענטום און אַרויסשטופען די קריסטליכע רעליגיאָן. ער האָט אָבער דערביי קיין גרויזאמע מיטלען ניט געברויכט. דאָך האָט איהם די קריסטליכע קירכע געגעבען דעם נאָמען „אפאסטאטא" (משומד) און נאָך פיעלע אַנדערע שימף־נעמען, הגם אין אמת'ן איז ער געווען איינער פון די עדעלסטע מענער אין דער וועלט־געשיכטע. זיין וואונש צו פערדרענגען דאָס קריסטענטום האָט דאַמאָלס שוין ניט געקענט ערפילט ווערען, ווייל דיזע אמונה האָט שוין דאַמאָלס געשלאָגען טיפע וואָרצלען אין פאָלק.

נאָך יוליאנום'ן האָט א קורצע צייט געהערשט יאוויאנום (363—364), נאָך דעם איז אַרויף אויף'ן טראָן וואלענטיניאנום דער 2 טער (364—375). דאַמאָלס האָט זיך געטראָפען דאָס ערסטע מאל, דאָס א גערמאנישעס פאָלק האָט זיך אריינגעריסען אין די גרענצען פון דער רוימישער ממשלה און האָט זיך דאָרט בעזעצט אויף אימער. דאָס איז געווען דער אָנפאַנג פון א גרויסער פעלקער־וואַנדערונג, וועלכע האָט שפעטער אין א קורצער צייט די גאַנצע רוימישע אימפעריע פערפלייצט. די גאָטען זיינען דאַמאָלס שטאַרק בעדרענגט געוואָרען פון די הונען און האָבען געבעטען די רוימער מען זאל זיי ערלויבען זיך צו בעזעצען אין דער רוימישער אימפעריע. מען האָט זיי ערלויבט זיך צו בעזעצען אין דער גענענד, וואו הייַנט זיצען די בולגאַרען, א גענענד, וואָס איז דאַמאָלס געווען לעער און ניט בעזעצט. עס איז געווען א בעפעלקערונג פון א מיליאָן מענשען, אונטער וועלכע עס האָבען זיך געפונען איבער 200,000 וואפען־פעהיגע מענער. אָבער די קייזערליכע בעאמטע האָבען זיי שטאַרק געדריקט און האָבען זיי שרעקליך פערארמט מיט זייערע רויבעריין, אזוי דאָס פיעלע פון די גאָטען זיינען געווען געצוואונגען צו פערקויפען זייערע פרויען און קינדער צו די אויסגעלאַסענע רוימער אום ניט צו שטאַרבען פון הונגער. ענדליך האָט זיי די נויט געצוואונגען צו מאכען אן אויפשטאנד. עס זיינען צוגעשטאנען צו זיי זעהר פיעלע שקלאפען, ווי אויך פרייע, וואָס האָבען ניט געהאט די מעגליכקייט צו בעצאָהלען די גרויסע שטייערן צו די רוימער. אין דער בלוטיגער שלאכט ביי אדריאַנאָפּעל איז דער קיסר מיט זיין ארמעע געשלאָגען געוואָרען (אין יאָהר 378). דער גרעסטער טייל פון דער ארמעע איז

פערניכטעט געוואָרען, און די גאָטען האָבען זיך געלאָזען איבער אַלע לענדע
וואָס זיינען געלעגען צווישען אַדריאַטישען און שוואַרצען מעער, און האָב
איבעראַל געפּלינדערט און אָנגעמאַכט פערוויסטונגען אויס ראַכע צו זייער
בעדריקער, די רוימער.

ערסט דעם קייזער טהעאָדאָסיוס (379—395), וועלכען מ
האָט צוגעגעבען דעם טיטעל „דער גרויסער", האָט עס געלונגען דאָס לאַנ
צו בערוהיגען פון די אָנפאַלען פון די גאָטען. דורך אייניגע גליקליכע מלחמו
מיט די גאָטען, און טיילס דורך פרידליכע אונטערהאַנדלונגען מיט זיי, איז ע
איהם געלונגען צו בריינגען דערצו, דאָס די גאָטען זאָלען צופרידען זיין זי
צו בעזעצען אין טהראַציען און מאָזיען, און 40,000 מאַן פון זיי זאָלען א
די רוימישע אַרמעע אַריינטרעטען. זיין רעגירונג איז נאָך מערקווירד
דערמיט, וואָס ער האָט אין יאָהר 392 פערבאָטען דעם היידענישען רעל
גיאָנס־דינסט אין לאַנד און האָט דורך דעם פערזיגעלט דעם זיג פון קרי
טענטום. ער האָט צוטיילט דאָס רוימישע רייך אין צוויי טיילען, פון וועלכ
ער האָט אָפּגעגעבען צו זיין זוהן האָנאָריוס דעם מערב־טייל א
אַרקאַדיוס'ן דעם מזרח־טייל. דיזע צוטיילונג איז געבליבען אויף א
מער און האָט געהאַט איהרע טיפע גרינדען, ווי מיר וועלען עס שפּעטער קלאָ
אַרויסזעהן. אייגענטליך איז שוין די רוימישע אימפּעריע פערניכטעט ג
וואָרען מיט דער שלאַכט ביי אַדריאַנאָפּעל, וואָרום אין אַ קורצער צייט נאָ
דעם זיינען די וואַנדאַלען בעפאַלען רוים און האָבען זי-געפּלינערט און
שפּעטערע קיסרים האָבען זיך געפונען אונטער דעם איינפלוס פון זייער
גערמאַנישע סאָלדאַטען; ביז ענדליך די גערמאַנען האָבען געשטירצט די פוי
רוימישע אימפּעריע, און אויף די חורבות פון דער צושטערטער אימפּער
האָבען זיי געגרינדעט נייע מלוכות, אין וועלכע זיי האָבען אַריינגעבלאָז
אַ נייעס לעבען און נייע פאָרמעס.

גענוי צו בעשטימען, ווען די רוימישע אימפּעריע איז אונטערגעגאַנגע
איז אַ זעהר שווערע אויפגאַבע, ווייל אין דער געשיכטע געהען צו אַזעלכ
זאַכען שטופענווייז, לאַנגזאַם, ניט בעמערקבאַר. די געשיכטע שפּרינגט ני
מיר האָבען ניט היינט איין בעשטימטען שטאַאַט, איין בעשטימטע געזע
שאַפט, און מאָרגען אַ גאַנץ אַנדערע, וועלכע האָט ניט מיט די נעכטיגע ק
פערוואַנדטשאַפט, קיין בעריהרונגס־פּונקט; עס זיינען דאָ זעהר פיעלע א
בערגאַנגס־שטופעס פון איין פאָרמע צו דער אַנדערער. די געשיכטע ווע
ניט געמאַכט, נאָר זי בעקומט איהר געשטאַלט דורך דאָס געזעלשאַפטלי
לעבען, דורך די אַרט און פאָרמע פון דער רעגירונג און די געזעצען, און די

זאכען געהען איכער שטופעס,, דער פראצעס פון ענדערן איין פארמע אין אן אנדערע געהט צו זעהר לאנגזאם לויט געוויסע נאטור־געזעצען.

מיר מוזען מודה זיין, דאס זעהר אפט איז אונז שווער אויסצוגעפינען די וואהרע אורזאכען פון געשיכטליכע בעווענגונגען אין דעם סאציאלען לעבען פון די אלטע פעלקער, ווייל די היסטאריקער האבען זיך פיעל מעהר בעשעפטיגט מיט די איינצעלהייטען פון דעם אדער יענעם קריגס־העלד, מיט דעם אדער יענעם קריג, אלס מיט דעם סאציאלען לעבען פון די פעלקער. דיזעס האבען זיי געלאזט אונבעריהרט. מערקווירדיג, דאס פון די קינסטלער, וואס האבען געשאפען אזעלכע גרויסע קונסט־ווערק, ווי די פיראמידעס, וואס ווערען פון אלעמען אויך יעצט בעוואונדערט, ווערט קיין איינצעלנער ניט דערמאהנט אין דער געשיכטע. מיר ווייסען גוט אונטער וועלכען קעניג דיזע אדער יענע פיראמידע איז געבויט געווארען, מיר ווייסען גוט ווער עס האט פערשאפט די מיטלען צו דיזען אדער יענעם זעלטענעם געביי, אבער מיר ווייסען ניט ווער איז געווען דער קינסטלער און ווי ער איז געקומען צו דיזער הויכער שטופע פון קונסט. דעריבער איז יעצט ניט צו דענקען וועגען א ווייסנשאפטליכער בעהאנדלונג פון דער געשיכטע פון דער מענשהייט. דיזען סארט פארשונג האט מען נאר אין דער לעצטער צייט אנגעפאנגען, און זי געפינט זיך נאך אויף א זעהר אונבעדייטענדע שטופע. מיר ווייסען וועגען דעם סאציאלען לעבען פון די רוימער עטוואס אין אלגעמיין, אבער די אינצעלהייטען פעהלען אונז. מיר ווייסען, צ. ב., דאס די פערניכטונג פון דער מיטלער קלאס האט א גרויסען טייל פון די בירגער געמאכט פיר פראלעטאריער, מיר ווייסען אויך, וואס פון דיזער מאסע איז געוואָרען — א פויל עלעמענט, וואס האט געהאט ארבייט, און האט ליב געהאט צו לעבען אויף פרעמדע רעכנונג, צו ווערען פאראזיטען, דאס דיזע מאסע האט איבערהויפט געלעבט אין רוים, און געלעבט א גוטען טאג קיין זאך ניט טוענדיג. ווייל אבער דאס מיליטער האט מען הויפטזעכליך גענומען פון דיזער מאסע, פערשטעהט זיך מיליא, אז דאס רוימישע מיליטער איז געווענקען אימער מעהר און מעהר. דער סאלדאט האט זיך ניט געשלאגען, ווי דער פריהערדיגער רוימישער בירגער, פיר זיין לאנד און זיין הויז, ווייל ער האט עס ניט געהאט, ער האט געארבייט פיר געלט און צו קענען מארדען און רויבען. שוין טיבעריוס האט ערקלערט אין סענאט, דאס קיין רעכטע סאלדאטען איז ניט צו בעקומען, און מען מוז זיך צופרידען שטעלען מיט דיזען פערדארבענעם געזינדל. מען האט געמוזט לייכטער מאכען דעם דינסט אין דער ארמעע, מען האט געמוזט לייכטער מאכען די וואפען, מען האט גע-

מוזט דעם מיליטער ערלויבען העלם און פּאַנצער אַראָפּצואוואַרפען. די לעגיאָ-
נען האָבען שוין מעהר ניט געקענט מאַכען שטאַרקע פעסטע לאַגערן, ווייל
דאָס האָט געפאָדערט אַ שווערע אַרבייט, און דערצו זיינען זיי שוין ניט פע-
היג געווען. די סאָלדאַטען האָבען אָנגעהויבען צו וואוינען אין די שטעדט
און צו הייראַטען און פיהרען אַ פאַמיליען־לעבען.

אָבער דיזע ערלייכטערונגען און אויך די פערגרעסערונג פון געהאַלט
האָבען ניט געקענט צוציהען אָרענטליכע בירגער צום מיליטער־דינסט, ווייל
קיין רעכטער מענש האָט ניט געוואָלט צוזאַמען מיט דיזען סאָרט מענשען
דינען, עס איז געוואָרען פּשוט אַ שאַנדע אַ סאָלדאַט צו זיין. דאָס האָט גע-
פיהרט דערצו, דאָס מען איז געצוואונגען געווען באַרבאַרען אין מיליטער
אַריינצונעהמען. אין דער צייט פון וויטעלליוס'ן (69 נ. קר.) איז דער גרעס-
טער טייל פון דער אַרמעע בעשטאַנען פון באַרבאַרען. וועספּאַסיאַנוס'עס לע
גיאָנען זיינען געווען שטאַרק געמישט מיט פרעמדע עלעמענטען. אין דער צייט
פון מאַרקוס אַורעליוס איז די נויט אין סאָלדאַטען געוואָרען אַזוי גרויס, דאָס
ער איז געווען געצוואונגען אַריינצונעהמען אין די אַרמעע שקלאַפען און גלאַ-
דיאַטאָרען, אויך גאַסען־רויבער פון די אַפּעננינען־בערג האָבען דאַמאָלס אין
דער אַרמעע געדינט, און מען איז געווען געצוואונגען צו נעהמען די פּאָליציי־
סאָלדאַטען פון די לאַנד־שטראַסען, וואו זיי זיינען אַזוי נעטיג געווען, אום
די אַרמעע צו פערפילען. אַזוי איז דער סאָלדאַטען־שטאַנד, וועלכער איז אַ-
מאָל געווען אַן עהרע פיר יעדען, נידריג געוואָרען. אונטער דער רעגירונג
פון קאָממאָדוס'ן האָט אַ סענאַטאָר ניט געוואָלט אָננעהמען אַן אַמט, אום
ניט צו שטעהן אָן דער שפּיץ פון די מיליטערישע טרופּען. אין דער צייט
פון טהעאָדאָסיוס'ן זיינען ניט נאָר די סאָלדאַטען געווען כמעט אַלע פון די
גערמאַנען, נאָר אויך די מיליטערישע בעאַמטע זיינען געווען פרעמדע. זינט
דעם דריטען יאָהרהונדערט זיינען כמעט אַלע גענעראַלען פון דער רוימישער
אַרמעע געווען גערמאַנען. קורץ, דער קריגס־דינסט איז געווען פעראַכטעט
און פערוואָרפען פון דער בעסערער קלאַס אַלס אַ שמוציגע בעשעפטיגונג.
הולטאַיעס פלעגט מען שיקען אין די אַרמעע אַלס שטראָף, ווייל קיין רעכטער
מענש איז אַהין ניט געגאַנגען.

אויך די בעאַמטע זיינען געוואָרען שרעקליך פערדאָרבען. מיר האָבע
שוין פריהער ערצעהלט, דאָס רוים האָט געגעבען בירגער־רעכט צו אַלע
אַיינוואוינער אין לאַנד, אויך אין די פּראָווינצען. ערסטענס איז עס געטאָ
געוואָרען אום די שטייערן צו פערגרעסערן, צווייטענס האָט דער צושטאַנד
פון דער פּראָווינץ עס געפאָדערט. צוליב דיזער ענדערונג האָט געמוזט פאָר

קומען אויך אַן ענדערונג אין דער פערוואַלטונג. ביז צו ענדע פון צווייטען יאָהרהונדערט האָבען די שטעדט אין די פּראָווינצען געהאַט אייגענע, זעלבשטענדיגע פערוואַלטונגען אין זייערע אינערע אַנגעלעגענהייטען. זיי האָבען אַפילו געמוזט שיקען אין רוים זייער קאָפּ־שטייער און געבען טריבוט (מס פון לאַנד) און האָבען קיין דעה ניט געהאַט אין דער ענטשיידונג פון קריג און פרידען, זיי האָבען אָבער געהאַט אַן אייגענעם סענאַט און אַ פאָלקס־פערזאַמלונג, אַליין געאָרדענט זייערע געמיינדע־שטייערן און געמיינדע־אינטערעסען און האָבען געהאַט זייערע אייגענע ריכטער און געריכטס־הייזער. קורץ, זיי האָבען געהאַט דאָס רעכט צו טאָן אַלץ, וואָס די רוימער האָבען געמעגט טאָן. אָבער דאָ האָט זיך געמוזט ווידערהאָלען די זעלבע זאַך, וואָס אין רוים. אויך דאָ איז דער מיטעל־שטאַנד צוגרונד געגאַנגען, אויך דאָ איז די צאָהל פון פּראָלעטאַריער געוואַקסען מעהר און מעהר. דיזע פּראָלעטאַריער זיינען געוואָרען זעהר שעדליכע פּאַראַזיטען, און האָבען בעהערשט די פאָלקס־פערזאַמלונגען. דאָ, ווי אין רוים, האָבען די לומפּען־פּראָלעטאַריער קיין אינטערעס ניט געהאַט אויפצוהאַלטען די הערשענדע אָרדנונג פון לאַנד, די רעגירונג האָט דעריבער געמוזט נעהמען מיטלען צו בעשיצען די רייכע פון דעם אָנפאַל פון דיזע פּראָלעטאַריער און האָט זיך אַריינגעמישט אין דער פערוואַלטונג פון יעדער שטאָדט.

מיר האָבען שוין פריהער ערצעהלט, דאָס די שטעדטישע עמטער זיינען ניט געווען עמטער פיר געלט, נאָר זיי זיינען געווען עהרען־שטעלעס. אום אַזאַ שטעלע צו בעקומען האָט דער קאַנדידאַט געמוזט פערשווענדען זעהר פיעל געלט צו געווינען די גונסט פון פאָלק, פערשאַפענדיג איהם פערשיידענע טייערע שפּילען, טיילען זעהר פיעל ברויט צו די אָרימע און אויך געלט. וואָס די אָרימקייט איז גרעסער געוואָרען, זיינען אַלץ גרעסער געוואָרען די הוצאות פון אַזאַ שטעלע צו בעקומען, ווייל מען האָט געמוזט געווינען די גונסט פון אַ גרויסער מאַסע פון פּאַראַזיטען. דיזעס האָט געפיהרט דערצו, דאָס מען האָט אָנגעפאַנגען ענטלויפען פון אַזעלכע עהרען־שטעלעס, אַזוי דאָס די רעגירונג האָט געפונען פיר נעטיג צו צווינגען אָנצונעהמען אַזעלכע שטעלעס, זיי זיינען געוואָרען ערבליך, און קיינער האָט זיך ניט געקענט בעפרייען דערפון. „די דעקוריאָנען" (פון וועלכע די בעאַמטע אין די פּראָווינצען זיינען ערוועהלט געוואָרען), זאָגט פּאַול ערנסט אין זיין בעריהמטען ווערק איבער דאָס רוימישע רייך, „האָבען זיך אַלע מיה געגעבען אום זיך אַרויסצודרעהען פון אַן אַמט אָנצונעהמען: זיי פלעגען ווערען גייסטליכע, אַריין אין מאָנאַסטירען, זיי פלעגען ענטלויפען און לעבען אין וועלדער אַן

אונגלויכקייטען לעבען, זיי פלעגען היראטען שקלאפינס, אום דורך דעם צ
פערלירען דאם רעכט אן אמט צו בעקליידען. זיי פלעגען פערשענקען א
טייל פון זייערע גיטער צו דער קירכע, אום זיי זאלען ניט האבען דעם נע
טיגען קאפיטאל, וואם דאם גזעזיץ האט געפאדערט ביים ארויסטרעטען אין ד
„קוריע"; פיעלע פלעגען אין לעגיאנען ארויסטרעטען, הגם דער מילימער־
דינסט איז שוין דאמאלס געווען פערהאסט און גערעכענט פיר אן ערניד
רונג צו דינען דא; דאם אלץ האט אבער ניט געהאלפען: די ענטלאפענ
האט מען אויפגעזוכט און מיט גוואלד צוריקגעשלעפט; מען האט זיי פער
באטען אין קירכען־דינסט ארויסצוטרעטען, און דאם גזעזיץ, וואם ערלויב
ניט א מאן פון א שקלאפין אן אמט צו בעקליידען, איז אפגעשאפט געוואָרען
מען האט אנגעפאנגען ענטלויפען פון רייכע ירושות אום ניט אין די קורי
דורך דעם ארויסצוטרעטען און געצוואונגען זיין אן אמט צו בעקליידען. דאם
צייגט אם בעסטען, ווי נידריג דאם רומישע רייך איז געפאלען".

דיזעם האט געפיהרט דערצו, דאם די פאלקס־פערזאמלונגען האבען אנ
געפאנגען אפצושטאַרבען, און די קייזערליכע מאַרד האט זיך פיי־שטארקס
און פערברייטערט מעהר און מעהר. דאָך זאלק האט אויפגעהערט צו ער
וועהלען בעאמטע און האט עם איבערגעלאזען צום קיסר, וועלכער האט גע
ברויכט זיין מאכט צו צווינגען די פערזאנען, וואם ער האט בעשטימט
אנצונעהמען דאם אמט. דעריבער זעהען מיר, דאם שוין אונטער סעפטימיו
סעווערוס איז געווען א גזעזץ, „דאם קיין זאך זאל ניט געטאן ווערען אי
דער פראווינץ אהן דער מיטווירקונג פון דעם שטאטהאלטער". די פינאנסע
זיינען שוין לאנג געווען אין די הענט פון די קייזערליכע קוראטארען, אוי
דאם רעכט צו משפט'ן איז אפגענומען געוואָרען פון פאלק. מיט דיזע
אופן איז אין זעהר א קורצער צייט געווארען אין רוים אן עכטע ביוראקראטי
ווי זי איז צו זעהן אין היינטיגער צייט אין די לענדער, וואו דעספאטי
הערשען, מיט א ריכטיגער צענטראליזאציאן פון מאכט. די אינפיהרונג פ
דער ביוראקראטיע האט געהאט זעהר שלעכטע פאלגען, איבערהויפט די פער
גרעסערונג אין שטייערן, וועלכע האבען זיך געלעגט ווי א שווערע לאס
אויף'ן פאלק.

די בעשטייערונג איז דאמאלס געווען אנדערם ווי היינט. יעצט א
בעשטייערונג געגרינדעט אויף גלט. דאמאלס איז זי געווען געגרינדעט אוי
נאטור־ארטיקלען. אפגאבען זיינען בעשטאנען אין ליפערן צו דער רעגירונ
א געוויסען טייל פון די נאטור־פראדוקטען, וואם יעדער האט ערהאלטע
פון זיין גרונד, ווי אויך פון פערזענליכער ארבייט. אזוי צום ביישפיעל הא

בען די איינוואוינער פון קאמפאניען געמוזט צושטעלען א געוויסע צאהל שוויינען אין רוים; דאָרט האָט מען זיי געשטאָכען און פערקויפט, און צו דער רעגירונג דאָס געלט אריינגעשיקט. אנדערע געמיינדעס האָבען געמוזט די שטאָטס־פּאָסט בעזאָרגען: געבען די נעטיגע פערד און וועגען און די לייט, וואָס דאָס פּאָסט־געשעפט האָט געפּאָדערט. עגיפּטען אין אפריקא האָט געמוזט צושטעלען יעהרליך א געוויסע מאָסע פון קאָרן אין רוים. דעם טראַנספּאָרט פון דיזע תבואות פלעגען מוזען געוויסע שיפלייט מאַכען אָהן געצאָהלט, דערפאר זיינען זיי געווען פרייַ פון אנדערע אָפּצאָהלונגען. אויך די אַרבייט פון מאָהלען, באקען און פערטיגלען דאָס ברויט האָבען מען־שען נעטאָן אָהן געלט, נאָר אלס א שטייער־פליכט. אויך די בעאמטע פלעגען בעקומען זייער געהאלט ניט אין געלט, נאָר אין נאַטור־אַרטיקלען. אזוי ווערט ערצעהלט וועגען קלאודיוס'ן, וועלכער איז שפּעטער געווארען קיסר, דאָס וועג ער איז געווען קריגס־קאמאַנדיר האָט ער געמוען זיין געהאלט: 3,000 מאָדאָסען וויין (א מאָדאָס איז 8¾ ליטער), 6,000 מאָדאָסען גער־שטען, צוויי טויזענד פונט פעטע, 3,500 סעקסטארען אלטען וויין (א סעק־סטאר איז ½ ליטער), 3,500 סעקסטארען אויל פון ערסטען סאָרט און 500 פון צווייטען סאָרט, 20 מאָדאָסען זאלץ, 150 פונט וואַקס, גענוג היי, שפּריי, עסיג, געמיזען, 300 געצעלט־פעלען, פערד, מויל־טיערען, קעמלען, קליידונג, הייץ־מאַטעריאל, שקלאפען, דאָרונטער צווי פרויען אלס קעבס־וויבער. טיש־נעשיר, קאך־נעשיר, 150 סאָלידוסען (א סאָלידוס איז געווען 12½ מארק) און א מענגע קופער־גלט.

הגם דיזעם שטייער־סיסטעם איז אין קליינע לענדער געווען גוט פיר דאָס פאלק, האָט עס אָפּטמאל אין גרויסע לענדער געפיהרט צו רואין. ער־סטענס איז אזא מין שטייער אין א גרויסען לאנד פיעל גרעסער פון א געלט־שטייער. פאול ערנסט האָט בערעכענט, אז די צושטעלונג פון די קאָרן אדער וויין צום אָרט, וואָס די רעגירונג האָט בעשטימט, און וואו די שטייער־בע־אמטע זיינען געווען, פלעגט קאָסטען 2 מאל אזוי פיעל, ווי דער וועדט פון די פראָדוקטען, אויסער דעם איז אָפּט אויסגעקומען, דאָס דער, וואָס האָט געהאט נעטיג זיינע פערד צו דער פעלד־ארבייט אין שניט־צייט, האָט זיי דאמאלס גע־מוזט געבען אום צו ליפערן די שטייער־ארטיקלען. דאָס האָט פיעל מאל די נאנצע ערנטע פערדארבען. דער שטאאט האָט אויך דעם גאָר ניט געאכטעט און האָט געפאדערט פינקטליך ערפילען די נאטור־שטייער.

אויסער דעם זיינען די הוצאות פון צוזאמענגעהמען אזא מין שטייער געווען אונגעהייער גרויס. די רעגירונג האָט געמוזט האָבען זעהר פיעלע

מאגאזינען אריינצונעהמען די אלע שטייערן פון לאנד. דאס האט וויערער געפאדערט א גאנצע ארמעע פון בעאמטע מיט קאנטראלערן. לאקטאנץ האט אויסגערעכענט, דאס די צאהל פון בעאמטע, וואס האבען געלעבט פון די נאטוראל־שטייערן איז געווען גרעסער ווי די צאהל פון די פערזאנען, וואס האבען געגעבען די שטייערן, און צוליב דעם האבען די שטייערן גע־מוזט פערגרעסערט ווערן. דער רעזולטאט דערפון איז געווען, דאס קאלא־ניעס, וואס האבען געמוזט צאהלען דיזע שטייערן, זיינען רואינירט געווארען און האבען מעהר ניט געקענט עקסיסטירען, די פעלדער זיינען פערוויסט גע־ווארען, און דאס עלענד האט זיך פערבריטערט מעהר און מעהר איבער'ן גאנצען לאנד.

עס פערשטעהט זיך, דאס ביי אזא סיסטעם פון זאמלען שטייערן זיי־נען פיר די בעאמטע געווען אפען טיר און טויער פיר קארופציאן. אין דער צייט פון די קיסרים זיינען דעריבער פארגעקומען אונגעוועהנליך פיעלע קלא־געס אויף די בעאמטע. די קיסרים האבען געמאכט אלע מאל נייע ארדנונגען מיט נייע געזעצען אום אויסצוראטען כאבאר. קאנסטאנטין האט איין מאל געשריבען צו די שטאטהאלטער: „איך וויל, עס זאל איין מאל פאר אלע מאל אויפהערען די רויבערישע האנדלונג פון די בעאמטע. וועט דאס נאך מעהר אנהאלטען, וועל איך זיי בעשטראפען מיט דעם שארף פון שווערד". אלס ביישפיעל פון שרעקליכער קארופציאן קען דינען די פאלגענדע געשיכטע, וועלכע איז ניט די איינציגע אין יענער צייט. אין דער פראווינץ אפריקא איז דאס כאבאר־סיסטעם צווישען די בעאמטע אונטער דעם מיליטעריש־ען קאמאנדיר ראמאנוס געשטיגען ביז דער העכסטער שטופע. די סאלדאטען האבען קיין געהאלט ניט בעקומען, דערפאר האט מען זיי ערלויבט צו פלין־דערן די אייגוואוינער. אויסער דער רויבערייי פון די סאלדאטען האבען נאך די אייגוואוינער פון דער פראווינץ אפריקא געליטען פון בעשטענדיגע אנ־פאלען פון די באַרבארען, די מורען. די אייגוואוינער האבען געבעטען הילף ביי ראמאנוס'ן געגען די מורען, אבער ער האט פערלאנגט דערפאר אזא גרוי־סע סומע, דאס זיי זיינען ניט אין שטאנד געווען איהם צו געבען, און ער האט געלאזען די מורען טאן, וואס זיי האבען געוואלט. נאך פיעל מיה איז זיי געלונגען פועל'ן ביים קיסר, ער זאל שיקען צו זיי א מאן אונטערזוכען די קלאגע, וואס זיי האבען געבראכט געגען ראמאנוס'ן. דער קיסר האט גע־שיקט א געוויסען פאלאדיוס אין אפריקא. ראמאנוס אבער האט איהם גע־געבען כאבאר, און פאלאדיוס האט גענעבען דעם קיסר זעהר א גוטען בע־ריכט וועגען ראמאנוס'ן. פאלאדיוס האט די בירגער אזוי אנגעשראקען,

דאָס זיי האָבען אַלע אָפּגעלייקענט וואָס זייערע געזאַנדטע האָבען געזאָגט דעם קיסר וועגען ראָמאַנוס'ן און האָבען פערזיכערט, דאָס זיי האָבען גאָר קיין שלוחים ניט געשיקט צום קיסר מיט וועלכער עס איז קלאַגע געגען ראָ-מאַנוס'ן. די שלוחים האָט מען צום טויט פער'משפּט דערפאַר, וואָס זיי האָבען פאַלשע בעריכטען געגעבען דעם קיסר וועגען אַזאַ אָרענטליכען בע-אַמטען ווי ראָמאַנוס, און נאָך צוויי מענשען האָט מען די צינגער אָפּגע-שניטען דערפאַר, וואָס זיי האָבען זיך ערלויבט זאָגען דעם אמת וועגען איהם. אין דער זעלבער צייט האָבען די מורען נאָך שטאַרקער אָנגעפאַנגען צו בע-פאַלען די פּראָווינץ אַפריקאַ, און האָבען ערוועהלט אַ פיהרער מיט דעם צוועק די פּראָווינץ אין גאַנצען אָפּצונעהמען פון די רוימער. די בירגער זיינען צופרידען געווען בעסער צו זיין אונטערוואָרפען אונטער די מורען איידער אונטער ראָמאַנוס'ן. זיי האָבען זיי פריי געעפענט די טויערן פון די פעסטונ-גען און דער שטאָדט און צוזאַמען מיט די אונצופרידענע סאָלדאַטען זיינען זיי אַריבער צו די מורען. דיזער פאַקט האָט דעם קיסר די אויגען געעפענט. נאָך דעם, ווי ער האָט די מורען צוריק אָפּגעטריבען, האָט ער געמאַכט אַ נייע אונטערזוכונג. די אַלע בעטריגערייען און פאַלשען האָבען זיך אויפגע-וויזען, אָבער נאָר די קלענערע גנבים און רויבער זיינען בעשטראָפט געוואָ-רען, ווי עס איז אימער געווען אין אַזעלכע פאַלען. ראָמאַנוס, דער הויפּט רויבער און בעטריגער, איז אַרויס אָהן אַ שטראָף פיר אַלע זיינע רויבערייען און ערפּרעסונגען.

די לאַסט פון שטייער איז געוואָרען אונערטרעגליך אַ חוץ דער קאָרופּ-ציאָן פון די בעאַמטע. די שטענדיגע אינערע קריגען און רייסערייען ווע-גען דעם טראָן, די בעשטענדיגע אָנפאַלען פון די באַרבאַרען און די פער-שפּרייטונג פון דעם לאַנגען און ברייטען נעץ פון ביוראָקראַטיע האָבען פערגרעסערט די שטייערן אויף אַזוי פיעל, דאָס זיי זיינען געוואָרען אין גאַנ-צען אונערטרעגליך. עס האָבען זיך דאַמאָלס שוין געפונען זעהר פיעלע, וואָס זיינען ניט אין שטאַנד געווען צו צאָהלען זייערע שטייערן, ווייל אָבער יעדע שטאָדט און יעדע פּראָווינץ האָט געמוזט צושטעלען צו דער רעגירונג אַ געוויסע סומע שטייער, איז דער רייכערער געווען פעראַנטוואָרטליך פיר דעם אָרימען, און פיעלע מאָל האָט זיך געטראָפען, דאָס בעמיטעלטע לייט זיינען רואינירט געוואָרען, ווייל זיי איז אויסגעקומען צו בעצאָהלען די שטייערן פיר פיעלע אָרימע, וואָס האָבען ניט געהאַט די מעגליכקייט צו צאָה-לען. דער רעזולטאַט דערפון איז געווען, דאָס פיעלע האָבען פערלאָרען זייערע פעלדער, מען האָט אויפגעהערט אויפצופּאַסען אויף די וועלדער, די קאַנאַלען

און וואסער־לייטונגען זיינען רואינירט געוואָרען, וויל קיינער האָט זיך ניט
בעזאָרגט וועגען זיי. די פעלדער זיינען פערוויסט געוואָרען, וויל די שווער־
סטע אַרבייט פון דעם אקערמאן האָט ניט געקענט אַרויסבריינגען אזוי פיעל,
עס זאָל זיין געווען די אונגעהייערע שטייערן צו בעצאָלען און עס זאָל נאָך
עטוואָס בלייבען די נשמה צו ערהאַלטען. עס איז פערוויסט געוואָרען א
גרויסער טייל פון די פּראָווינצען: קליין־אזיען, אפריקא, איטאַליען און גרי־
כענלאַנד. די פעלדער זיינען געבליבען אָהן בעלי־בתים. די קיסרים האָבען
פאַרגעשלאָגען מען זאָל יעדען, וואָס האָט נאָר געוואָלט נעהמען, אוועקשענ־
קען די ערד מיט דער בעפריאונג אויף 10 יאָהר פון שטייער. אָבער קיינער
האָט דיזע מתנות ניט געוואָלט אננעהמען. אונטער אזעלכע אומשטענדען זיי־
נען די שטייערן איינגעמאָהנט געוואָרען מיט שרעקליכער גרויזאמקייט. שטיי־
ער־שולדנער זיינען מאנכמאָל בעשטראָפט געוואָרען מיט'ן טויט.

מיר מוזען וואַרפען א בליק אויף נאָך אן אומשטאַנד, וואָס האָט גע־
פיהרט צו א קריזיס אין דער לאַנג פון דער אלטער וועלט, און דאָס איז —
די פערשווינדונג פון שקלאַפערי דורך קאָלאָניזאַציאָן. אום די וויסטע פעל־
דער צו בעארבייטען, האָבען די אייגענטימער צוטיילט די פעלדער אויף קליי־
נע שטיקלאָך, און האָבען אויף זיי בעזעצט שקלאַפען און האָבען זיי געגעבען
אלע נעטיגע זאכען צו בעארבייטען די ערד, מיט דער בעדינגונג, דאָס זיי
זאָלען אראָפנעהמען פון די פּראָדוקטען דאָס נעטיגע פיר זיך און זייערע פא־
מיליעס, און דאָס איבריגע זאָלען זיי אָפּגעבען צו די העררען. די שקלאַפען זיי־
נען געווען צופרידען מיט די נייע קאָנדיציאָנען. זיי זיינען אין פיעלע הינזיכ־
טען געוואָרען פריי מענשען און האָבען זיך ערנסט איבערגעגעבען צו אר־
בייט. די העררען האָבען זיך גיך איבערציינגט, דאָס מיט דיזען אופן האָ־
בען זיי פון די שקלאַפען מעהר פּראָפיט געהאַט איידער וועו מען האָט זי
מיט דער קנוטע געצוואונגען צו ארבייטען. וועו מען האָט פערקויפט דאָס
גוט, האָט מען די שקלאַפען געווועהנליך געלאָזען זיצען אויף זייערע פעלדע
מיט די זעלבע בעדינגונגען. דיזע אקער־לייט האָט מען בעצייכענט מיט
דעם נאָמען „קאָלאָנען" (קאָלאָניסטען).

מיט דער צייט איז דיזע אָרדנונג אָננעגנומען געוואָרען אין גאַנצען לאַנד
אויך די רעגירונג האָט געהאַט „קאָלאָנען". אין דער צייט פון אַנטאָנינוס
האָט זיך די געזעצגעבונג שטארק בעשעפטיגט מיט איינאָרדנען די לאַנד־
ווירטשאפט. איבערהויפּט האָבען זיך געפונען זעהר פיעלע קאָלאָנען אי
איטאַליען און אין אפריקא, וועלכע האָבען בעארבייט די גיטער, וואָס הא
בען געהערט צו דער רעגירונג. שפעטער זיינען געוואָרען „קאָלאָנען" פיעל

פון די בארבארישע געפאנגענע. די רעגירונג האָט אויפגעהערט צו פערקויפען די געפאנגענע אלס שקלאפען, נאָר זי האָט אנגעהויבען צו פערטיילען זיי צו די גרויסע גוט־בעזיצער אלס קאָלאָניען. דער ערסטער האָט עס מארקום אורעליום געטאָן (אין 2טען יאָהרהונדערט נ. קר.). מיט 100 יאָהר שפעטער האָבען איהם נאָכגעטאָן קלאודיום דער 2טער, אורעליאנום פראָבום א. אנד. שוין אוגוסטוס האָט געצייגט, ווי מען קען גאנצע פאָלק־שטאמען בעזעצן אין געגענדען, וואו זיי בלייבען פעסט צוגעבונדען צום באָדען, אזוי דאָס זיי קענען פערקויפט ווערען צוזאמען מיט דער ערד. אין געזעצבוך פון טהעאָדאָסיאנוס'ן געפינט זיך א בעשטימונג פון יאָהר 409 צום פרעפעקט, דאָס ער זאָל די בארבארען, וואָס זיינען געפאנגען געוואָרען אין דעם קריג מיט די סצירען, איבערגעבען צו גוטס־בעזיצער, וועלכע ברויכען מענשען צו בעארבייטען זייערע פעלדער.

דורך א גאנצע רייהע פון אומשטענדען איז עס געקומען דערצו, דאָס די שקלאפען־קאָלאָנען האָבען בעקומען א געוויסען טייל פרייהייט. ווי נאָר דער שקלאָף איז צוגעבונדען געוואָרען צום באָדען, האָט ער גלייך בעקומען די רעכטען פון א פרייער פערזאָן. ער האָט געהאט ערד אויף אימער. די רעגירונג האָט געקענט איהם מיט שטייערן בעלעסטיגען און אין דער זעלבער צייט זיין בעל־הבית בעפרייען פון קאָפּ־שטייער, וואָס ער האָט פריהער געמוזט צאָהלען פיר יעדען שקלאָף. דער רעזולטאט דערפון איז געווען, דאָס די קאָלאָנען האָבען נעמוזט צאָהלען דעם גוטס־בעזיצער פיר די ערלויבנים זיין באָדען צו בעארבייטען און די פרוכט צו געניסען, און דער רעגירונג האָבען זיי נעמוזט צאָהלען געוויסע אָפּגאבען אלס בירגער־טריבוט, אויך האָבען זיי נעמוזט אין מיליטער דינען. וועז די רעגירונג האָט געהעכערט די שטייערן, האָבען די קאָלאָנען עס געפיהלט מעהר ווי די אייגענטימער. ווייל וועז דער גוטס־בעזיצער האָט נעמוזט צאָהלען העכערע שטייער האָט ער עס נעמוזט אויך די קאָלאָנען ארויפלעגען און פאָדערן פון זיי מעהר ווי פריהער, און דיזעם האָט זיי שטארק געדריקט.

עס זיינען שוין פון פריהעריגע צייטען געווען אין לאנד פרייע קאָלאָנען. יענע האָבען געשטאמט פון די צייטען, וועז די רוימער האָבען איינגענומען פיעל לאנד, און א דריטעל פון דעם איינגענומענעם לאנד האָבען זיי צוגענומען אלס שטאאטס־אייגענטום. דיזעם רעגירונגס־אייגענטום פלעגט מען פערפאכטען אדער צו די זעלבע לייט, וואָס זיינען פריהער געוועסען אויף דעם באָדען, אדער צו אנדערע. אזוי האָט זיך געביליעט א קלאס פרייע קאָלאָנען, ד. ה. קאָלאָנען ניט פון שקלאפען. די לאנג פון דיזע קאָלאָנען איז מיט דער

צייט ניט בעסער געווען פון דער לאַגע פון די שקלאַפען־קאָלאָנען. דע
פרייער קאָלאָן איז אויך געווען געבונדען צום באָדען ווי דער שקלאַף־קאָלאָ
און ווען די ערד איז פערקויפט געוואָרען איז ער איבערגעגאַנגען צוזאַמ
מיט דער ערד צום נייעם אייגענטימער, גלייך ווי דער שקלאַף־קאָלאָן.

דער רעזולטאַט פון דיזער נייער עקאָנאָמישער לאַגע איז געווען, דאַ
פיעלע פרייע בירגער זיינען געזונקען צו דער שטופע פון שקלאַפערי, א
שקלאַפען האָבען זיך פון זייער שקלאַפערי א ביסעל בעפרייט, אזוי דאַ
ביידע קלאַסען האָבען זיך בעגעגענט אויף דעם האָלבען וועג. אזוי איז
אָלטע ווערט מיט איהר שקלאַפען־סיסטעם אונטערגעגאַנגען און איז פע
וואַנדעלט געוואָרען אין א נייע עקאָנאָמישע אָרדנונג. קורץ, די גאַנצ
רוימישע געזעלשאַפטליכע פאָרמע האָט זיך איבערגעלעבט און זי האָט נא
געווארט אויף א צופאַל, וואָס זאָל געבען רוים דעם לעצטען טויט־קלאַ
אום דעם וועג צו מאַכען אָפען פיר א נייעם סאָרט לעבען.

אָט דיזע ווערט־געשיכטליכע אויפגאַבע האָבען די גערמאַנען ערפיל
זיי האָבען זיך שוין פריהער אין גרויסע מאַסען אין דער רוימישער אימפער
בעזעצט. די גערמאַנישע שקלאַפען און קאָלאָנען זיינען געווען זעהר פיי
מיט דיזען אופן האָבען די גערמאַנען אויף א פרידליכען אופן דעם רוימיש
באָדען בעזיצט. אָבער דאָס איז נאָך ווענig. עס האָט זיי באַלד געלונג
מיט בעוואָפענטער האַנט איטאַליען אונטערצואוואַרפען. די צייט, ווען
רוימער האָבען געקענט בעזיצען א האַנניבאַל, איז געווען פאָריבער. דאָס ר
מישע פאָלק, און איבערהויפט דאָס רוימישע מיליטער, האָט ניט געהאַט וו
צו פערטיידיגען. זיי האָבען מעהר ניט געהאַט קיין פאָליטישע פריהייט, פ
וועלכע זיי זאָלען קעמפען און דאָס לעבען איינשטעלען. דער אונגעהייער
שטייער־דרוק, וועלכער איז מעהר ווי אויף אלע געפאַלען אויף די קאָלאָנ
האָט געפיהרט דערצו, דאָס די קאָלאָנען זעלבסט האָבען דעם גרעסטען פיי
פון לאַנד אריינגערופען און האָבען איהם אונטערגעשטיצט. דער שרעקע
נער רוימישער סאָלדאַט האָט געמוזט אוועקווארפען זיינע וואָפען און עני
לויפען, זעהענדיג פאר זיך די געזונדע העלדישע נאַטור־מענשען, די גערמ
נען. די געקינצעלטע רוימישע פערפאַסונג מיט אלע איהרע אונצעהלי
געזעצען האָט געמוזט פאָלען פאר דער אויפאַכער פערפאַסונג פון די נ
מאַנען, און האָט דערמיט געמאַכט פלאַץ פיר א נייע געזעלשאַפט מיט נ
אָרדנונגען.

אַלגעמיינער איבערבליק איבער דאס אַלטערטום.

מיר האָבען שוין פריהער ערקלערט, דאָס מיר וועלען זיך ניט בענוּגענען מיט דער בלויזער ציזאַמענשטעלונג פון די געשיכטלעכע פאקטען, ווי זיי זיינען פאָרגעקומען. כיר האָבען פערשפּראָכען זיך צו געבען די מיה צו ערקלערען דעם ציזאַמענהאַנג פון די געשיכטלעכע פאקטען, ווי אַזוי דער שפּעטערער פאקט איז דער רעזולטאט פון דעם פריהערדיגען און האָט געמוזט געשען זוייל דער פריהערדיגער איז געשען. וואָלטער און מאַנטעסקיע זיינען געווען די ערסטע, וועלכע האָבען געפאָדערט פון די שרייבער פון היסטאָריע נאָכצושפּירען די וואָהרע אורזאכען פון די געשיכטלעכע פאקטען, ווי אויך אויפצוגעבען די נאַיוויטעט געוואוינהייט צו זוכען דעם הויפּט־גאַנג פון דער געשיכטע אין די מעשים פון די פירסטען און די גרויסע שטאַטסמענער. דער זשעניאַלער ענגלענדער באָקל איז דער ערסטער, וואָס האָט אין זיין אונשטערבלעכען ווערק „די געשיכטע פון דער ציוויליזאציאָן אין ענגלאַנד" אויך זיך גענומען די שווערע אויפגאבע צו שרייבען א געשיכטע לויט דיזע פאָדערונגען. אָבער אויך ער האָט געמאכט א פערזוכען. ער רעכענט אלם די הויפּט־אורזאכען פון דער ציוויליזאציאָן נאָר די אויסערע פערהעלטניסען, ווי קלימאַט, שפּייז, די פיזישע בעשאַפענהייט פון לענדער א. אז. וו., ער האָט אָבער ניט גענומען אין בעטראכט די געזעלשאפטלעכע, סאציאלע אָדער עקאָנאָמישע זייט פון פאָלקס־לעבען. דיזעם האָט צום ערסטען מאל קארל מארקס אָנגעפאַנגען צו פאָדערן פון די געשיכטע־שרייבער. דיזער מארקסיטישער שטאַנדפונקט פון דער אזוי־גענאַנטער מאַטעריאַליסטישער אויפפאסונג פון געשיכטע האָט געווים א הויכען גראד פון בערעכטיגונג.

אָבער די אָנהענגער פון קארל מארקס געהען צו ווייט אין זייער בלינדען גלויבען אין איהם. זיי בעהויפּטען נעמליך, דאָס אין דער עקאָנאָמישער לאגע פון דער מענשהייט אייניציג און אלין איז צו זוכען אלע ענדערונגען און אלע אונגלויקען פון דער מענשליכער געזעלשאפט. דיזעם איז ניט וואָהר. דער הונגער איז ניט דאָס אייניציג געפיהל, וואָס טרייבט דעם מענשען צו

טעטיגקייט. לויבע צו וויסענשאפט, עהרגייז, הערשוכט, רעליגיעזער פא-
נאטיזם זיינען אויך זעלבשטענדיגע גענפיהלען, וואָס האָבען אן איינפלוס
אויף דעם מענשען׳ס האנדלונגען. מען מוז בלינד זיין, וועז מען זאָל דיזע
פאקטאָרען פון מענשליכען האנדלען ניט וועלען אין בעטראכט נעהמען.

פריהער פון אלץ וועלען מיר זיך א ביסעל אפישטעלען איבער באקקל׳ס
ווערק און בעטראכטען זיינע בעהויפטונגען און זיינע ארגומענטען. באקקל
בעהויפטעט, דאָס דער הויפט־צוועק פון פאָרטשריט איז צו צושטערען די
פאלישיטישע און קירכליכע מאכט אום די פרייהייט זאָל זיגען. צו דיזען פאָרט-
שריט, זאגט ער, זיינען נאָר די אייראפעאישע פעלקער פעהיג. וואָרום? וויל
ביי די אייראפעאישע פעלקער הערשט דער פערשטאנד איבער דער פאנטאזיע,
דער מענש לערנט צו בעהערשען די נאטור, ער שטודירט זי, ער פערשטעהט
איהרע ערשיינונגען און שטעלט די וויסענשאפט אויף דעם אָרט פון אבער-
גלויבען. די אויפקלערונג איז דער יסוד פון פאָטשריט און פון פרייהייט.
אין אָריענט (די לענדער פון מזרח), דאגעגען, הערשט די רייכע נאטור אי-
בער דעם מענשען און לאָזט איהם ניט שטייגען פון דער נאכט פון אבערגלוי-
בען צום ליכט פון פערשטאנד און ערקענטנים. דערפאר, זאגט באקקל,
איז אין אזיען קיינמאל ניט ענטשטאנען א וואהרע ציוויליזאציאן, און נאר
אין אייראפא געהט פאר א שטרעבען און א בעוועגונג צו דער גלייכהייט פון
אלע קלאסען פון דער געזעלשאפט. אין אן אנדערער שטעלע בעהויפטט
ער, דאָס די ענטוויקלונג פון גייסט און וויסענשאפט בעהערשט די גאנצע
געשיכטע, צייגט אלע פרייהייטס־פאָרמען, מאכט דעם מענשען צום מענ-
שען, און רופט צום לעבען די זעלבסט־בעשטימונג פון פאלק, צו וועלכער די
ענטוויקלונג פון אלע אייראפעאישע פעלקער מוזען עם בריינגען.

ווי עם שיינט האָט באקקל פון דער גענטיל־פערפאסונג, וועלכע האָט בע-
הערשט די גאנצע אור־מענשהייט און בעהערשט די נאטור־פעלקער אויך
הייגט, קיין קענטנים ניט געהאט; זאנסט וואלט ער געוואוסט, דאָס די
מענשהייט איז געווען פריי און גלייכבערעכטיגט נאך איידער זיי האבען
אריינגעטרעטען אין קולטור; זו דאָס, וואָס ער רעכענט אלס ציל פון דער
ציוויליזאציאן, האָט די מענשהייט שוין לאנג געהאט אין דער העכסטער
און אידעאלסטער פארם. מיר האבען געזעהן, ווי אלע קולטור־ראסען אוי-
טער דער גענטיל־פערפאסונג האבען אריינגעוואנדערט אין זייערע קולטור־
ערטער, ווי אזוי זיי האבען אונטער דיזער פערפאסונג געפיהרט א פאלשטענ
דיג פרייעס און גלייכבערעכטיגעס לעבען, און זיי האבען ניט געוואוסט פו
מעהר וועכטען פיר אן אדעל אדער א הערשער. און דיזע העכסטע פרייהיים

האָט די מענשהייט געגאָסען, ווען זי איז געשטאַנען אויף דער נידריגסטער שטופּע פון גייסטיגער ענטוויקלונג. יע, די געשיכטע לערנט אונז אין גענטיל, דאָס זינט דער גייסט פון מענשען האָט זיך אָנגעפאַנגען צו ענטוויקלען, זינט דער מענש האָט אָנגעפאַנגען צו מאַכען פּאָרטשריט, איז געשטירצט געוואָרען די גלייכהייט און די פרייהייט פון מענשען, ערסט דאָמאָלס האָט זיך אָנגעפאַנגען קנעכטונג און שקלאַפערייי. דער שטאַט מיט אַלע זייגע גוואַלד־טאַטען זיינען גראַדע די פּראָדוקטען פון קולטור, ווי מיר האָבען עס קלאָר געזעהן ביי די גריכען און די רוימער.

ווי עס שיינט אויך, האָט באָקקל נית געקענט די געשיכטע פון די כינעזער, וועלכע זיינען היינט כמעט א דריטל פון דער גאַנצער מענשהייט און לעבען אין אזיען. די כינעזער זיינען מעהר דעמאָקראַטיש פון אַלע דעמאָקראַטישע פעלקער אין דער וועלט. זיי האָבען קיינמאָל נית אין פערלויף פון זייער געשיכטליכען לעבען געקענט די שקלאַפערייי, זייערע געמיינדע־פערפאַסונגען טראָגען נאָך היינט אין זיך דעם שטעמפעל פון גענטיל־פערפאַסונג, זיי ווייסען נית פון אבסאָלוטער זעלבסט־הערשאַפט, זיי ווייסען נית פון קיין קירכליכער מאַכט און געוואַלט. אין כינא האָבען אַלע געוואוסט דעם גרונדזאַץ, דאָס נית דאָס פאַלק עקסיסטירט צוליב דעם קייזער, נאָר דער קייזער צוליב דעם פאַלק, און דאָך שטעהען נית די כינעזער גייסטיג אויף א הויכער שטופּע, און דאָך איז כינא א לאַנד פון אַבערגלויבען, ווי קיין אַנדער לאַנד אין דער וועלט.

דאָס קולטור פּאָרטשריט איז נית אייניג און אַליין אָפּהענגיג פון דעם קלימאַט און אויסערע פערהעלטניסען, קען לייכט בעוויזען וועלען אפילו דורך אַן אויבערפלעכליכע בעטראַכטונג. שוין אין אָנפאַנג פון דיזער געשיכטע האָבען מיר בעוויזען, דאָס אַלע קולטור־פעלקער האָבען איינגעוואַנדערט פון צענטראַל־אזיען אין זייערע יעצטיגע קולטור־לענדער. די כינעזער, די אַרישע אינדיער, די פערסיער, די סעמיטישע כאַלדעער, די עגיפּטער, די פעניציער, די אַרישע פעלקער אין אייראָפּא קומען אַלע פון צענטראַל־אזיען, און האָבען געפונען אין די לענדער, וואָס זיי האָבען בעזיגט, היימישע אור־אייניווואוינער, פון וועלכע זיי האָבען א טייל פערניכטעט, א טייל פערטריבען און א טייל פערשקלאַפט. וואָרום האָבען די אור־אייניווואוינער קיין קולטור נית געשאַפען? זיי זיינען דאָך געווען אין דעם זעלבען קלימאַט, אין די זעלבע אויסערע פערהעלטניסען, ווי די נייע אָנגעקומענע פעלקער, וועלכע האָבען דאָרט געגרינדעט און פערבריטערט קולטור? די אינדיאַנער האָבען געהאט די רייכטימער פון נאָרד־אַמעריקא טויזענדע

יאָהרען אין זייערע הענט, וואָרום זיינען זיי ניט אַרויס פון באַרבאַרישען
שטאַנד, און די אַנגלאָ־זאַקסישע ראַסע האָט דאָרט געשאַפען אַ קול
וועלכער עס שעטהט פאָר אַ גלענצענדע צוקונפט? באָקקל האָט איין ז
וויכטיגע אייגענשאַפט פערזעהן, און דיזע איז די ר אַ ס ע ן ־ א י י ג ע
ש אַ פ ט. עס איז וואַהר, דאָס מיר ווייסען גאָר ניט, וואָס דאָס
אַזוינס, אָבער מען קען ניט לייקענען, דאָס עס עקסיסטירט אַזוינס, און
זעס האָט דאָס וויכטיגסטע וואָרט צו זאָגען אין דיזער פראַגע. אַזוי ווי
איז קיין צווייפעל ניטאָ, דאָס די אויסערע פערהעלטניסען ווירקען נאָך
וויסע געזעצען אויף די ענטוויקלונג פון די פעלקער, אַזוי איז עס אויך געו
דאָס עס זיינען דאָ אינערע אייגענשאַפטען, וועלכע פיהרען צו פערשייד
אַרטען פון קולטור און וויסענשאַפט. עס זיינען דאָ ראַסען, וועלכע האָ
אין זיך דעם גייסט פון פרייהייט און אונאָפּהענגיגקייט, הגם זייער גייסט
ענטוויקלונג איז ניט זעהר הויך. די אינדיאַנער־ראַסע האָט זיך קיינ
ניט געלאָזען פערשקלאַפען, זי איז בעסער צו גרונד געגאַנגען און האָט
ניט געלאָזען פערשקלאַפען. דער אינדיאַנער שטאַרבט און גיט ניט א
זיין פרייעס לעבען. דער נעגער אָבער, אין געגענטייל, לאָזט זיך זעהר לי
פערשקלאַפען. און אַפילו צווישען די קולטור־פעלקער זעלבסט, וואָס
גוואַלדיגע אונטערשיידען מיר בעמערקען צווישען זיי? ווי הויך שטעהט
אַנגלאָ־זאַקס איבער דעם דייטש און דעם רוס? באָקקל זעלבסט בעוואונד
די גרויסע פאָרטשריטען, וואָס די דייטשען האָבען געמאַכט זינט דעם מי
פון 18טען יאָהרהונדערט, און דאָך איז ניט צו בעמערקען צווישען זיי
שפּור פון פרייהייטס־ענטוויקלונג. עס מוז עטוואָס אין דער ראַסע זעלב
זיין, וואָס איהר פעהלט דיזער סאָרט שטרעבען.

אָבער די וויכטיגסטע פראַגע, וואָס מיר פרעגען באָקקל'ען איז: ו
פערשטעהט ער אונטער קולטור און ציוויליזאַציאָן? דיזע פראַגע איז ז
שווער צו ענטפערן. די יעניגע, וועלכע געניסען די פולע פרוכט פון קול
וועלען געוויס באַלד אַרויסקומען מיט זייער ענטפער. ווי באָקקל האָט ו
טיג בעמערקט, אונטערשיידען זיך די קולטור־מענשען ניט אין זייערע זי
נאָר אין אינטעלעקטועלער (גייסטיגער) הינזיכט. אונזערע מאָראַל־בעגרי
אונזערע בעגריפען פון גוט און שלעכט זיינען היינט די זעלבע, ווי
טויזענדע יאָהרען צוריק. דער וואַהרער קולטור־פאָרטשריט בעשטעהט נאָר
דער ענטוויקלונג פון דעם גייסט. אָבער ווען דיזע פאָרטשריטען פון גי
וואָלטען אַליין אין שטאַנד געווען צו בעגליקען דעם מענשען מיט אַלע
טור־גיטער, איבערהויפּט מיט דער פרייהייט, דאַן שווימט אַרויף די פרא

וועמען איז מעהר צוגענגליך דיזע העכסטע קולטור און העכסטע ציווילי-זאציאָן?

אויסער דעם איז פאַראַן נאָך א זעהר וויכטיגע פראַגע: וואָס איז ציוויליזאציאָן? די ליבעראַלען, ווי באָקקל און זיין גלייכען, גלויבען אז דעם מענשען'ס העכסטעם גליק איז די העכסטע בילדונג און די העכסטע פרייהייט צו דערגרייכען. זיי פערגעסען אָבער, דאָס אום צו דערגרייכען אזא סאָרט קולטור מוז מען אָננעהמען דאָס פרינציפ פון ארבייטס-טיילונג, דאָס די גייס-טיגע טרעגער פון קולטור, וועלכע זאָל זייער עקסיסטענץ זיכערן דורך פערשאפען די נעטיגע מיטלען צום לעבען און צו דער קולטור. יעצט איז די פראַגע: אין וועלכער פערהעלטנים געפינט זיך דיזע ארבייטער-מאַסע צו דער קול-טור? עס שיינט צו זיין אין קיין פערהעלטנים, ווייל די פאָלקס-מאַסע איז אימער געווען אויסגעשלאָסען פון דעם קולטור-genuss. דער אידעאל פון קולטור ביי דיזע ליבעראַלען איז די גריכישע דעמאָקראַטיע. זיי פערגעסען אָבער א זעהר וויכטיגען פונקט, דאָס די גריכישע דעמאָקראַטיע איז געווען געגרינדעט אויף דער העפליכסטער שקלאַפערי, וועלכע האָט זיי פערשאפט אלע מיטלען צו דערגרייכען א הויכע קולטור, בשעת זיי אליין, די שקלאָפען, זיינען געווען אין גאנצען אויסגעשלאָסען פון יעדער קולטור. די אלע בע-שטימונגען און פירושים אויף די וועהרטער קולטור און ציוויליזאציאָן ענט-האלטען אין זיך נאָר דעם בעגריף פון קלאסען-ציוויליזאציאָן. נאָר 5 פראָצענט פון דער אייראָפעאישער מענשהייט לערנט און פערשטעהט די ברכה פון ציוויליזאציאָן און קולטור, די איבריגע 95 פראָצענט גענישט נאָר די קללה פון דער ציוויליזאציאָן, דעם שרעקליכען קאמף פיר עקסיסטענץ, זיי וויסען נאָר פון נויט, יאמער און עלענד. די 5 פראָצענט גליקליכע שפי-לען די הויפט-ראָלע, פויקען אין דער וועלט וועגען זייער גרויסקייט, זייער גליק, זייער גלאנץ, זיי אליין ערקלערען און בעשטימען דעם בעגריף פון צי-וויליזאציאָן. דאָס דיזע 5 פראָצענט זיינען צופריעדען צו זעהן דאָס גליק פון ציוויליזאציאָן און קולטור נאָר אין דער ענטוויקלונג און דעם בליהען פון וויסענשאפט און קונסט, ניט אכטענדיג אויף די ביטערע לאגע פון די איב-ריגע 95 פראָצענט, איז זעהר לייכט צו פערשטעהן. די וועלט-געשיכטע גיט אבער דערויף אן אנדער אנטווארט.

מיר פערוואַרפען ענטשיידען דעם בעגריף פון קלאסען-קולטור און פער-לאנגען אן אלגעמיינע קולטור. די וועלט-געשיכטע בעווייזט אונז

אויף יעדען בלאַט, דאָס די אַלטע קלאַסען־קולטורען זיינען צוגרונד געגאַנג
די איינציגע קולטור, וועלכע איז נאָהענט צו אַן אַלגעמיינער קולטור,
כינעזיש, האָט פיעלע יאָהרטויזענדער איבערגעלעבט אוּן לעבט נאָך אַ שטא
קע האָנט אויף די צוקונפט. די אידעע, דאָס יעדעס פאָלק האָט אַ בעשטימ
קולטור־אויפגאַבע צו ערפילען, אוּן וועלכע דיזעס איז געטאָן, געהט דאָס פאָ
אַרונטער פון דער ביהנע פון געשיכטע אוּן מאַכט פּלאַץ פיר אַן אַנד
פאָלק—דיזע אידעע האָט קיין אָנהענגער ניט מעהר. עס זיינען מעהר נים
קיין באַרבאַרישע לעבענספרישע פעלקער, וועלכע זאָלען אויסבערעכטן פון
אונבעקאַנטען וויינקעל צו פערנעהמען אונזער אָרט אלס קולטור־טרעגע
מיר פערלאַנגען ניט דאָס פערגענגליכע, די קלאַסען־קולטור, מיר פערלאַנ
דאָס דויערנדע, די אלגעמיינע קולטור.

אוּן וואָרום זיינען אלע קלאַסען־קולטורען אונטערגענאַנגען? א
אויף דיזע פראַגע גרינדליך צו ענטפערן, מוזען מיר טיפער בעטראַכט
דעם אָהנאַניזם אוּן דאָס שאפען פון דעם איינצעלנעם מענשען, וויל ד
איינצעלנער מענש איז דאָס פאַרבילד פון דער געזעלשאפט. אין דעם מ
שען איז אָהן צוויפעל דאָס געהירן, דער מוח, דער וויכטיגסטער אָרגאַן פ
נאַנצען קערפער, וויל דער מוח איז דער זיץ פון גייסט, וועלכער א
דער אָנפאַנג, דער יסוד פון מענשליכער טעטיגקייט. אָבער אום צו פע
ווירקליכען זיינע פראַיעקטען מוז דער מוח האָבען די הילף פון אַרבייט
פון די מוסקלען, אָהן זיי קען דער מענש גאָר ניט בעשאפען. אום די געדאַנק
אַרויסצובריינגען מוז מען געברויכען די שפראַך אוּן די שריפט. אום אַן ע
פינדונג, וואָס דער גייסט האָט געמאַכט, זאָל האָבען א וועדט, מוזען די מו
קעלן קומען צו הילף. וועלן א מענש מיט דעם גרעסטען וויסען אוּן אונגעהייע
גרויסע קענטניסען איז אזוי פאַראַליזירט, דאָס ער קען ניט איבערגעב
זיינע אידעען אוּן פלאַנען מיט שפראַך אדער שריפט, האָט עס פאַר דער וועלט
קיין וועדט ניט. גייסט אוּן מוסקעל ערגענצען איינער דעם אַנדערען. זיינ
זיי אָפּגעשיידט איינער פון אַנדערען, זיינען זיי גאָר ניט וועדט. וויי הו
מיר זאָלען ניט שטעלען דעם מוח גענגען מוסקלען, האָט ער דאָך קיין וועד
ניט אָהן זיי.

דער קולטור־מענש איז דער יעניגער, וועלכער וויים דורך פערשיידע
ערפינדונגען צו בעהערשען די נאַטור אוּן צוויינגען זי צו אַרבייטען צו זיי
צוועקען. יעדע ערפינדונג וועדט געבאַרען אין מוח, אין גייסט, אוּן וועד
פערווירקליכט דורך די מוסקלען דורך אַרבייט. די ערפינדונגען שטיצען ז
איינע אויף דער אַנדערער. יעדע פריהערדיגע ערפינדונג דינט אלס גרו

צו דער שפּעטערדיגער. איידער דער מענש האָט ערפונדען פייער האָט ער ניט געקענט שמעלצען מעטאַלען. דיזעס האָט איהם געפיהרט צו מאַכען פער-שיידענע געוועהר און כלים. וואָלט די וויסענשאַפט דערגרייכט די הויכע שטופע, אויף וועלכער זי שטעהט יעצט, אָהן דעם מיקראָסקאָפּ און אָהן דעם טעלעסקאָפּ? און וואָלטען דיזע געקענט ערפונדען ווערען, ווען דער מענש זאָל פריהער ניט האָבען ערפונדען דאָס גלאָז? מען קען פּאָזיטיוו זאָגען, דאָס דער גייסט שטייגט נאָר מיט דער הילף פון אַרבייט. דער גייסט ער-האַלט זיין נאַהרונג פון דער אַרבייט, אַזוי ווי דער פלאַנץ פון דער ערד. די געזונדע אַרבייטס־קראַפט פון אַ מענשען אָדער פון אַ פאָלק איז דער איינציגער באָדען, אויף וועלכען דער גייסט קען וואַקסען און זיך ענטוויק-לען. ווען דיזער באָדען ווערט אויסגעטריקענט, מוז דער מענש אָדער דאָס פאָלק אונטערגעהן, און מיט איהם צוזאַמען זיין קולטור. יעדער פאָרט-שריט קען ניט אָפּגעטיילט ווערען פון דער אַרבייט, ווי די פלאַם פון דעם האָלץ אָדער פון די קויהלען, פון וועלכע זי קומט אַרויס. דער קולטור־גייסט קען נאָר לעבענס־פעהיג בלייבען כל־זמן די אַרבייט איז לעבענס־פעהיג. נעהמט צו דעם קולטור־גייסט פון דער אַרבייט, מוז ער שטאַרבען, מוז ער אונטערגעהן.

דיזען גרונדזאַץ האָבען ניט בעגריפען און ניט גענומען אין אַנבעטראַכט באָקקל און די אַנדערע אידעאַליסטישע געשיכטע־פאָרשער. לויט באָקקל'ען האָבען די גריכען, וועלכע זיינען געווען דאָס העכסטע פאָלק אין גייסט און שעפונגס־קראַפט, בעדאַרפט דערגרייכען די העכסטע שטופע פון קולטור און קיינמאָל ניט אַרונטערגעהן פון דער סצענע. און דאָך האָבען זיי פערהעלט-ניסמעסיג עקסיסטירט נאָר אַ קורצע צייט, און זיינען אַרונטערגעגאַנגען פון זייער הויכער שטופע. וואָרום? ווייל זיי האָבען זיך ענטזאָגט פון אַרבייט, זיי האָבען די אַרבייט פעראַכטעט און כמעט אין חרם אַריינגעלעגט, און האָבען זי, די אַרבייט, אויף די שקלאַפען אַרויפגעוואָרפען, און דערמיט האָבען זיי אונטערגעגראָבען דעם פונדאַמענט פון קולטור־גייסט. אַ פאָלק, וואָס גיט אַרויס די אַרבייט פון זיינע הענט, האָט די קולטור אַרויסגעגעבען פון זיינע הענט. וואו גייסט און אַרבייט געהען ניט האַנט אין האַנט און העלפען ניט און ערגענצען ניט איינע די אַנדערע, דאָרט אין קיין פאָרשריט פון קול-טור ניט צו ערוואַרטען. דער שקלאַף וועט קיינמאָל ניט נעהמען אַן אינטע-רעס אין דער אַרבייט, זיין אַרבייט וועט קיינמאָל ניט האָבען וועלכען עס איז אַיינפלוס אויף די קולטור. ווען דאָס פאָלק האָט צוליב וועלכער עס איז אורזאַך אויפגעהערט צו אַרבייטען, מוז די קולטור אונטערגעהן, און קיין פּאָליטישער אָדער גייסטיגער העלד קען איהם ניט רעטען פון אונטערגאַנג.

פון אַלע פעלקער פון אַלטערטום זיינען די כינעזער אַליין געבליבען לעבענספ
היג, ווייל זיי האָבען די ארבייט קיינמאָל פון זייערע הענט ניט ארויסגעלאָז
און האָבען קיינמאָל ניט געוואוסט פון שקלאַפערי. אין אַלע אַנדערע לע
דער אָבער איז די ארבייט איבערגעגאַנגען צו די שקלאַפען, און דאָס הא
אונטערגעגראָבען די לעבענספעהיגקייט פון די פעלקער. וואו די עקאָנאָמיש
לעבענס־בעדינגונגען שווינדען, דאָרט קען די נייסטיגע גרויסקייט ניט ה
פען. די גרויסע מענער וועלען נולען, אָדער נאָר א פאַלשע צירונג פיר ד
פאָלק.

צום דייטליכסטען זהען מיר ריזעם ביי רוים. די לעבענסקראפט פון ר
מישען פאָלק איז אויסגעשעפט געוואָרען אין דער צייט פון יוליוס צאָז
עס איז מעהר ניט אין שטאַנד געווען זיך זעלבסט צו רעגירען, עס הא
דערלאַנגט דעם העכסטען פונקט פון זיין פעהיגקייט עטוואָס ארויסצובר
גען. דער געטליכער פונק, דער זין פון פרייהייט, איז אין איהם אויסגעל
שען געוואָרען. עס איז אזוי טיף געזונקען, דאָס עס איז צייטיג געוואָר
פיר א מאָנארכיע. די בעריהמטע צייט פון אוגוסטוס'ן איז נאָר געווען
בעוויזן פון אַלגעמיינער פוילענים, וועלכע האָט געפיהרט צום געצליכ
אונטערגאַנג, ניט אכטענדיג ווער עס איז געזעסען אויף'ן טראָן, אוגוסט
אָדער א שלעכטער קיסר, אויב מען האָט געוואונען א שלאַכט אָדער פערל
רען, אויב עס זיינען ערשינען גרויסע מענער אָדער ניט. וויי באָקלל כאראקט
ריזירט די רוימער, זיינען זיי געווען א גראָבעם, באַרבארישעם פאָלק, פ
היג צו גוואַלד־טאטען און צו רויבערייי. די רוימער האָבען געבראכט
מאכט פון שווערד צו דער העכסטער שטופע. זיי האָבען ניט ענטוויקע
קיין ארבייט ביי זיך, זיי האָבען ניט געזוכט דעם גייסט צו ענטוויקלען. ז
ערע אייגענשאפטען זיינען געווען: מוט, כאראקטער־שטארקקייט, הערשזוכ
גרויזאמקייט און אונגעהיירערע ליידענשאפט צו רויבען. די רוימער ה
בען גוט פערשטאַנען, דאָס מאכט איז בעזיץ און בעזיץ איז מאכט. צ
בעזיץ קען מען קומען אָדער דורך ארבייט, אָדער דורך רויב. די רוימער ה
בען בעסער אויסגעקליבען רויב. קיין פאָלק אין דער וועלט, פאר די רוימ
און נאָך זיי, האָט ניט אזוי פיעל געפלינדערט די מענשהייט ווי די רוימ
זייער רויב־סיסטעם האָט זיך אפגעשפיגעלט אין זייער בעריהמטער געזעצ
בונג. ווער עס שאפט אליין זיין בעזיץ דורך ארבייט, דער וועט זיך
מער זיכערער פיהלען ווי דער, וואָס רויבט. האָט איינער, וואָס ארבייט, פערל
רען זיין בעזיץ, זיין פערמעגען, וועט ער זיך באלד טרייסטען, דאָס ער וו
עס דורך פלייסיגע ארבייט צוריק שאפען. דער רויבער אָבער איז זעהר א

רוהיג וועגען זיין גערויבטען פערמעגען, ווייל ניט אימער האָט מען די מעג-
ליכקייט צו רויבען, און זעהר אָפט איז דער רויב פערבונדען מיט גרויסע
געפאַהרען.

וואָס איז דעריבער דער וואונדער, ווען די רוימער האָבען געזוכט אַלער-
ליי מיטלען דורך געזעצגעבונג צו בעשיצען זייער גערויבטעס גוט, דאָס זיי
האָבען דעם בעגריף פון פּריוואַט־אייגענטום בעשיצט מעהר פון אַלע פעלקער,
אַזוי דאָס זייערע געזעצען זיינען אין דיזער הינזיכט עד היום דאָס גרונד־
פּרינציפּ פון דער גאַנצער קאַפּיטאַליסטישער געזעלשאַפט, ווייל זי איז גע-
גרינדעט אויף די זעלבע יסודות, ווי די רוימישע. דערפון קומט אויך אַרויס
די שרעקליכע ווילדקייט און גרויזאַמקייט, וועלכע די רוימער האָבען געצייגט
אין זייערע באַרבאַרישע שולד־געזעצען. דער רוימער איז געווען אַ רויבער
פון קאָפּ ביז די פיס, זיין גאַנצע פעהיגקייט צייגט ער אַרויס אין זיין גע-
זעצגעבונג, וועלכע וואַרפט אַ העלעס ליכט אויף זיין רויב־סיסטעם, און אָנ-
שטאָט נאַטור־רעכט האָט ער בעשאַפען אַן אַדוואָקאַטען־גייסט, מיט אַלער-
ליי סאָרטען פערדרעהעניסען און קאָפּ־שווינדעל, וועלכע די אייראָפּעאישע
פעלקער האָבען אָנגענומען אַלס אידעאַל פון גערעכטיגקייט. און ווייל די
איינציגע ירושה, וואָס די רוימער האָבען איבערגעלאָזען צו די אייראָפּעאישע
פעלקער, איז פון געזעץ פערהייליגטע פערגוואַלטיגונג, דעריבער איז דאָס
רוימערטום געוואָרען אַ פלוך פיר אייראָפּאַ. ווען די רוימער וואָלטען ניט
דערשטיקט די גריכען, וואָלט דער גריכישער גייסט, אַלס דער איינציגער
וואַהרער קולטור־גייסט פון אַלטערטום, געווירקט דירעקט אויף די גערמאַ-
ישע פעלקער, און אונזער היינטיגע קלאַסען־קולטור וואָלט שוין לאַנג איבער-
געגאַנגען אין אַן אַלגעמיינע קולטור. אייניגע בעהויפּטען אַפילו, דאָס די
רוימער האָבען פערשפּרייט די גריכישע קולטור איבער אייראָפּאַ, אָבער דאָס
איז ניט וואַהר. ווען עס וואָלט אַזוי ווירקליך געווען, וואָלטען די אייראָפּע-
אישע פעלקער אין מיטעל־אַלטער, ד. ה. באַלד ווי די רוימער האָבען זיי אי-
בערגעלאָזען זייער קולטור, געווען ווירקליכע קולטור־טרעגער, וועהרענד נאָך
דעם, ווי זיי האָבען ערהאַלטען די רוימישע ירושה, זיינען זיי געווען פערזונקען
אין טיפער פינסטערניס פון אַבערגלויבען און רעליגיעזען פאַנאַטיזם, וואָס
האָבען בעשאַפען די אינקוויזיציאָן מיט אַלע איהרע שרעקען, וועלכע האָ-
בען אויף אַ לאַנגע צייט פערשמוצט די קולטור־מענשהייט. די מענשהייט
איז נאָך קיינמאָל ניט געווען אַזוי טיף געזונקען אין פינסטערניס, האָט
קיינמאָל אַזוי פיעל ניט געליטען פון פאַנאַטיזם און אַבערגלויבען ווי אין דעם
מיטעל־אַלטער. די הומאַניסטען (געלעהרטע) האָבען געהאַט פיעל אַרבייט

ביז זיי האָבען אייראָפּא בעפרייט פון די פינסטערע פאָלגען פון דער קולטור
וואָס די רוימער האָבען איבערגעלאָזען צו די אייראָפּאישע פעלקער. ערס
די רענעסאַנס־צייט *) האָט אויסגעגראָבען די אוצרות פון עכטען גריכישע
קולטור־נייסט.

עס איז אמת, דאָס די רוימער האָבען איבערגעגעבען צו די אייראָפּאי
שע פעלקער זייערע רעגירונגס־פאָרמעס. אָבער וועלכע רעגירונגס־פאָרמעס
ניט די רעפובליקאַנישע רעגירונגס־פאָרמעס פון דער גלענצענדער רוימישע
צייט. זיי האָבען איבערגעגעבען צו די גערמאַנישע פעלקער רעגירונגס־פאָר
מעס פון דער צייט פון זייער אונטערגאַנג, פון פוילענים, פון דעספּאָטיזם
די שטאַאַטס־פאָרמע פון קנעכטונג און פערגוואַלטיגונג, אונטער וועלכע נאָ
יעצט לייַדען פיעלע פון די אייראָפּאישע פעלקער. די רוימישע שקלאָפערי
האָט נאָר די פאָרמע אָדער דעם נאָמען איבערגעביטען, אָנשטאָט שקלאָפע
זיינען אין מיטעל־אַלטער געווארען לייב־אייגענע. די רוימישע אַרעמע מיט
איהרע ווילדע קאָמפּען איז פערוואַנדלט געווארען אין אינקוויזיציאָנס־ג
דיכטען, אין פאָלטער־קאָמערן. מיר ווייַדערהאָלען עס: רוים איז געווארען צ
פלוך פיר אייראָפּא, א פלוך, וואָס האָט פערשאָפט דער מענשהייט אזוי פיע
לע שרעקליכע לייַדען. די רוימער זיינען געווען די ברוטאַלע תלינים, וועלכע
האָבען די גערמאַנישע פרייהייט ערמאָרדעט. און וואָלט זיי געווען גלונג
דערשטיקען די פרייהייט אויף אין בריטאַניען, וואָלט אייראָפּא קיין האָפנונג
ניט געהאַט בעפרייט צו ווערען פון דעם שווערען יאָך פון דעספּאָטיזם. עס
פערשטעהט זיך, דאָס די הערשענדע קלאַסען ריהמען דאָס רוימערטום, אָבער
ווער עס האָט אין זינען דאָס פאָלק, זיין פרייהייט, ווער עס האָט אין זיך א
פונק פון גערעכטיגקייט, קען נאָר פעראַכטען און טיף האַסען דאָס רוימער־
טום. מיר זיינען טיף איבערצייגט, אז דאָס גערמאַנענטום וואָלט ארויסגע
בראַכט גלענצענדע פרוכט, ווי די אלטע גריכען, ווען ניט דער פערפלוכטער
אייַנפלוס פון דעם ברוטאַלען רוימערטום מיט אלע זיינע שלעכטע מידות,
מיט אלע זיינע פערגוואַלטיגונגען. דאָס רוימערטום האָט אייַנגעפלאַנצט אין
גערמאַנענטום פרעמדע, ווילדע צווייגען, וועלכע האָבען פערדאָרבען, פערקרי־
פעלט זיין נאַטירלעכע שעפערישע קראַפט, און האָבען בעשאַפען אַן אוננאַטיר־
לעכע קולטור, וועלכע איז א מיש־מאש פון גריכישער קלאַסיציטעט מיט רוי־
מישער פערדאָרבענהייט, אָהן קיין שפור פון גערמאַנישער אָריגינאַליטעט.

*) די צייט פון דער וויעדער־אויפלעבונג פון דער פאַרצויטיגער ליטעראַטור.
קונסט א. אז. וו.

דאָס גוטע, וואָס די רוימער האָבען געמאַניען איבערגעלאָזען, קען אַן אייג-ציגער זאַמד-קערנדעל איבערוועגען. דערפאַר ליגט נאָך עד היום אויף זיי דער שווערער אַלפישער באַרג פון שקלאָפערי, וועלכען די רוימער האָבען אויף דייטשלאַנד ארויפגעוואָרפען. ניט געגנוג, וואָס די רוימער זיינען אַליין אונטערגעגאַנגען צוליב זייער סיסטעם פון רויבען און פערגוואַלטיגען, האָבען זיי אויך דעם קערן פון אונטערגאַנג איבעראַל פערפלאַנצט, וואו זיי האָבען נאָר זייער צושטערנדען פום געשטעלט. די לעבענס-קראָפט פון אַלע פעלקער, וואָס האָבען א מאָל געהערט צום רוימישען רייך, איז געבראָכען.

וועז מיר וויליען וויסען, וואָס האָבען די אַלטע פעלקער, די סעמיטישע און די אַרישע, געטאָן פיר די קולטור, מוזען מיר צוערסט ריכטיג אויפפאַסען, וואָס זיינען געווען די אורזאכען, וועלכע האָבען זיי געטריבען צו שאַפען א קולטור. אַנדערע וועלען בעהויפטען, דאָס די הויפט-אורזאַך, וואָס האָט געגעטיגט די מענשהייט צו קולטור, איז דאָס שטרעבען צו זיכערן איהר מאַטעריעלע עקסיסטענץ, צו ערהאַלטען דאָס לעבען. דיזעם איז אָבער ניט ריכטיג, ווייל דערצו שטרעבען אויך די ווילדע פעלקער, אפילו די חיות, און זיי האָבען דאָך קיין קולטור ניט בעשאפען. די קולטור איז באמת דער פראָדוקט פון שטרעבען אימער צו א בעסערען און בעקוועמערען לעבען. דיזע שטרעבונג בעשטעהט ניט נאָר אין פערמעהרונג פון מאַטעריעלע, נאָר אויך פון גייסטיגע גיטער, אום צו פערקלענערן די צרות, וואָס די נאַטור קען פערשאַפען דעם מענשען, און צו פערמעהרען די גוטע זאכען וואָס מאַכען זיין לעבען בעסער און בעקוועמער, סיי גייסטיגע, סיי מאַטעריעלע.

דיזעם שטרעבען מוז זיך געפינען אין א פאָלק, וועז עס וויל מאַכען פאָרטשריטען אין דער קולטור. וועז דיזעם שטרעבען געפינט זיך אין א קלייגעם טייל פון פאָלק, איז דער רעזולטאַט קלענער, ווי אין פאַל, וועז דיזעם שטרעבען איז אַלגעמיין אין גאַנצען פאָלק. א געזעלשאפט, וואָס קען בעפרידיגען אַלע איהרע מיטגלידער אוז געבען זיי די מעגליכקייט זייערע לע-בענס-בעדערפניסען אויף'ן העכסטען גראד צו געניסען, האָט געווים איהר קראפט אוז פעהיגקייט אין יעדער הינזיכט ביז צום העכסטען פונקט גע-טריבען.

אין אונזער צייט געניסט די פולע מאָס פון א העכערען קולטור-לע-בען נאָר א קלייגער טייל, נאָר א געוויסע קלאַס, די מאַסע אָבער ליידט נרויסען מאַנגעל אין לעבען, עס פעהלט איהר דאָס וויכטיגסטע אוז נעטיגסטע צו א געווענליכען לעבען, פון א העכערען, א פערגניגענדען לעבען איז נאָר קיין רעד ניט. קענען מיר רופען אזא געזעלשאפט א קולטור-געזעלשאפט?

אין וויסען האָבען מיר ווירקליך געשטיגען. מיר ווייסען יעצט פיעל מעהר, ווי מיר האָבען געוואוסט אין דער צייט, וואן אַנדערע פעלקער האָבען גע-לעבט און זיך אויפגעפיהרט ניט ווי א פאָלק, נאָר ווי שבטים. אָבער איז אויך דאָס לעבען פון פאָלק פערבעסערט געוואָרען? אויך דיזע פראָגע כוזאן מיר ליידער ענטפערן: ניין! די מאַסע לעבט יעצט פיעל ערגער, ווי ז האָט געלעבט אין יענעם פאַרצייטיגען צושטאַנד, וואן יעדער האָט געהאט זיין נעטיגעס שטיקעל ערד מיט זיינע נעטיגע שאָף און רינדער, וואָס האָ-בען אימער גענעבען די מענליכקייט צו שאפען אלע זיינע בעדערפניסען. די מאַסע האָט אין דיזער הינזיכט צוריק געשריטען. איהר נויט איז יעצט פיעל גרעסער ווי אין יענער צייט פון שבטים-צושטאַנד, א קולטור-צו-שטאַנד, ביי וועלכען נאָר א קליינער טייל פון דער געזעלשאפט גענים די פרוכט פון דער קולטור. וואן די מהרצאָהל איז אויסגעשלאָסען פון יעדען קולטור-גענוס, קען די קולטור בשום אופן ניט בעטראכט ווערען אלס אן אי-דעאל. די קולטור און דער פאָרטשריט פון היינטיגער צייט איז נאָר א קלא-סען-קולטור. פיר די מאַסע איז היינטיגע קולטור א וואהרע קללה. די גרוי-סע מאַסע פיהרט א לעבען פון מאנגעל און עלענד, און דערצו איז זי נאָך אויך מאַראַליש געזונקען.

דאָס שטרעבען פון מענשען צו פערבעסערן זיינע לעבענס-בעדערפניסען בעשטעהט אין דער אויפגאבע צו פערבעסערן זיין מאטעריעלען צושטאַנד, זיין גייסטיגען צושטאַנד און די מאַראַל. אין די לעצדער, אין וועלכע די נאטור גיט קאַרג ארויס וואָס דער מענש ברויכט צו זיין לעבענס-אונטערהאלט, מוז דער מענש אנוועדען זיינע הויפט-קרעפטען אום דיזע נעטיגע זאכען צו פראָדוצירען. ער מוז דאָ פיעל שווערער ארבייטען ווי אין לעצדער, וועלכע זיינען רייך אין דיזע נאטור-פראָדוקטען. צו די גייסטיגע אורזאכען פון קולטור געהערען: פאָטערלאנדס-ליבע, הערשוכט, עהרגייז, רעליגיעזער פא-נאטיזם א. אז. וו. די קולטור-פעלקער אונטערשיידען זיך פון די נאטור-פעל-קער דערין, דאָס ביי זיי זיינען די אלע בעדערפניסען — פיזישע, גייסטיגע און מאַראַלישע—פיעל שטארקער ווי ביי יענע, און דעריבער איז ביי זיי די טעטיגקייטס-קראפט אויך שטארקער ווי ביי יענע.

די קולטור-וועלט איז אלזא צוזאמענגעשטעלט נאָר פון מענשליכע ער-פינדונגען און פון מענשליכער ארבייט. מיר האָבען שוין פריהער ערקלערט, דאָס מאכט הייסט האָבען צו שאפען איבער קולטור-גיטער. מאכט קען נאָר זיין דאָרט, וואו עס איז דא קולטור, וואו עס איז דא בעזיץ. מעכטיג איז נאָר דער, ווער עס האָט צו הערשען איבער בעזיץ און איבער מענשען, וואָס

שאפען דעם בעזיץ. מיט איין וואָרט, מאכט איז בעזיץ און בעזיץ איז מאכט. אין די אור־אַלטע צייטען פון דער מענשהייט, וועו זיי האָבען נאָך ניט געהאט קיין אייגענטום, קיין קולטור־גיטער, איז נאָך ניט געווען קיין פּלאַץ פיר הערשזוכט; דאמאָלס איז נאָך ניט געווען קיין אונטערדריקער און אונטערדריקטע, קיין הערערן און קיין קנעכט. מאכט און הערשאפט ערשיינען ערסט דאן צווישען דער מענשהייט, וועו עס איז שוין דאָ קולטור־בעזיץ. בעזיצען־עטוואָס קען מען נאָר דורך איינס פון דיזע צווויי מיטלען: דורך ארבייט אדער דורך רויב. אלזא, וועו בעזיץ איז מאכט, קענען נאָר צווויי סאָרטען מאכט זיין אין דער וועלט: א ר ב י י ט און ש ו ו ע ר ד. די גאנצע וועלט־נעשיכטע איז נאָר א פּאָרשטעלונג פון דעם קאמף צווישען דיזע צווויי מעכטען: צווישען ארבייט און שווערד.

די קולטור אין אַלטערטום האָט זיך אָנגעפאנגען מיט דער פרייער ארבייט. אפילו ביי די גוואַלד־טעטיגע רוימער איז דער פרייער שטאַטסמאן מיט שטאַלץ געגאנגען הינטער זיין סאכע. אָבער די פרייע ארבייט האָט געהערשט נאָר א קורצע צייט. וויי עס איז נאָר אָנגעזאמעלט געוואָרען עטוואָס בעזיץ, עטוואָס רייכטום, האָט באלד דער שווערד אָנגעפאנגען צו ארבייטען. די קולטור־ראסען האָבען אָנגעהויבען צו בעפאלען אנדערע פעלקער אָפּצונעהמען ביי זיי זייערע בעזיצונגען און פערוואנדלען זיי אין שקלאפען, אדער זיי פלענען ארויפוואַרפען די ארבייט אויף די קריגס־געפאנגענע. די ארבייט איז געוואָרען פערשקלאפט און פיעל פעראכטעט. דער שווערד האָט געזיגט. עס איז מעהר עהרע געווען פערשאפען זיך בעזיץ דורך גוואַלד, דורך'ן שווערד, ווי דורך ארבייט. קוים איז דער שווערד געקומען צו מאכט, האָט ער קיין גרענעץ ניט געוואוסט צו זיין ברוטאַליטעט. פעלקער מיט פעלקער האָבען געשטריטען נאָר אום זיך אויף יענעם'ס רעכטונג צו בעריי־כערן, מעהר צו בעזיצען און דורך דעם אויף מעכטיגער צו ווערען. דאָס זעלבע איז אויך געווען דער צווק פון דעם קאמף צווישען פאַרטייען אין דעם זעלבען פאלק — צו בעקומען מאכט און דורך דעם בעזיץ, אדער צו בעקומען בעזיץ און דורך דעם מאכט. דאָס זיינען געווען די הערשענדע קלאַסען, וועלכע האָבען מיט א פינגער ניט א ריהר געטאָן אום עטוואָס צו שאפען פיר די קולטור; זיי האָבען צוגענומען אַלעס, וואָס דער אר־בייטער האָט געשאפען, נאָר מיט זייער מאכט, מיט דעם שארף פון זייער שווערד. דיזער קאמף האָט געטראָגען דעם קלינגענדען נאמען דער „פּא־ליטישער קאמף". די וואהרע בעדייטונג פון „פּאָליטישען קאמף" איז די רייסערייי פון די פערשיידענע פאַרטייען וועגען דעם, צו וועמען

זאָלען געהערען די גיטער, וואָס מען האָט געוויבט און וואָס מען רויבט בי
פאָלק. און דאָס פאָלק פערשטעהט עס ניט און שטעלט זיין לעבען א
אַליין וואָס עס האָט צו העלפען דער אָדער יענער פאַרטיי פון זיינע רויבער.

די קולטור־גיטער ווערען געשאפען אין איין וועלט, אין דער וועלט פ
אַרבייטער, פון פאָלק, און ווערען פערברויכט אין אַן אַנדער וועלט, אין דע
וועלט פון די הערשער, וועלכע געניסען די קולטור־גיטער, אזוי דאָס א
גרונד געמומען זיינען נאָר צווויי קלאַסען דאָ אין יעדער געזעלשאפט: הער
רען און קנעכט, אונטערדריקער און אונטערדריקטע.

אָבער אין דער נייער צייט איז עס געלונגען דער אַרבייט צו פערניכט
די מאַכט פון שווערד. נעמליך: די קאַפיטאַל־מאַכט האָט בעזיגט דע
שווערד. און דאָס איז איהר גרויסער פערדינסט, הגם די קאַפיטאַל־מאַכ
האָט געגרינדעט די לוין־שקלאַפערייי, אָבער מיט דיזער שקלאַפערי א
לייכטער צו שטרייטען איידער מיט דער מאַכט פון שווערד. די פעלקע
שטרייטען מעהר ניט צווישען זיך אום צו בעראיבען איינע די אַנדערע, דע
זיג פון אַרבייט קען און וועט די שלאַכטעריין צווישען מענשען אָפשאפע
דער זיג פון אַרבייט וועט עפענען דער מענשהייט די וועגען צום אַלגעמיינע
קולטור־גענוס.

די גרינדונג פון אינדוסטריע און איהר פערברייטערונג אין גרויסען מאַ
שטאַב, דאָס איז די גרויסע טאַט פון דער קולטור אין דער נייער צייט. ד
גריכען האָבען אונז געלאָזען זייערע שפונגען און קונסט. מיר האָבען זי
נאָכגעטאָן, אָבער נייס האָבען מיר וועניג געשאפען. די מאָדערנע גרויס־
אינדוסטריע דאָגעגען איז אַן אַריגענעלע שפונג. זי פיהרט אַריין אין ד
מענשהייט א נייע ענטוויקלונגס־פאָרמע. די הערשאפט פון שווערד איז ג
קומען צו אַן ענדע, די הערשאפט פון אַרבייט פערנעהמט איהר אָרט.
גאַנצע מאַכט פון דער צוקונפט וועט זיין געגרינדעט אויף דעם בעזיץ, וואָ
די אַרבייט וועט שאפען. אין דער צוקונפט וועלען נאָר יענע פעלקער זי
מעכטיג, וועלכע וועלען זיין אין שטאַנד פיעל אַרויסצובריינגען, פיעל צ
שאפען, פיעל צו פראָדוצירען. דער יסוד פון דער מאַכט פון די קינפטיג
פעלקער וועט נאָר זיין די קונסט און די פעהיגקייט אליין צו שאפען, אָבע
ניט צו רויבען וואָס יענער האָט געשאפען.

נאָך דיזער ערקלערונג וועט אין דער צוקונפט די אַרבייט זיין דער יסו
פון דער קולטור, און וואָס העכער, וואָס מעהר פראָדוקטיוו (שאפענד) די אַר
בייט וועט זיין, וועט אַליין די קולטור העכער און שאפענדער זיין. דער שווער
האָט אימער געשטערט די אַרבייט, דער שווערד האָט קיינמאָל ניט ג

שאַפען, ער האָט, אין געגענטייל, אימער צושטערט, און דעריבער איז עס לעכערליך אָנצונעהמען דעם קריגערישען גייסט פון אַ פאָלק אַלס גרונד-לאַגע, אַלס מאָס פון זיינע פעהיגקייטען. דאָס איז געווען איינער פון די גרעסטע טעות'ן פון אונזערע געשיכטע־שרייבער. די פעלקער פון שווערד זיינען אַלע צו גרונד געגאַנגען, נאָר די פעלקער פון אַרבייט זיינען לעבען געבליבען. וואָלטען די קריגערישע פעלקער פון אַלטערטום, די פערסיער און די רוימער, ניט אַרויס אין דער וועלט מיט זייערע שווערדען, וואָלט די קולטור אונענדליך ווייטער פאָרטגעשריטען, די אייראָפּעאישע מענשהייט וואָלט אָהן צווייפעל אָנגענומען אַ פיעל פרייערע פּאָליטישע און געזעלשאַפט-ליכע פאָרמע. אין אַלטערטום האָבען נאָר די אינדיער, באַבילאָניער, עגיפּ-טער, פעניציער און די גריכען ענטוויקעלט די קולטור. די גריכען זיינען די גרעסטע קולטור־פאַקלען פון דער מענשהייט. עס איז שטאַרק צו בעדויערן, דאָס די גריכען האָבען זיך הונדערטער יאָהרען נאָר מיט די גראָבע אונווי-סענדע רוימער געמישט און אויף זיי געווירקט, און דורך זיי איבערגעטראָגען זייערע קולטור־אוצרות אויף די גערמאַנען. פיעל גליקליכער וואָלט געווען די מענשהייט, ווען די גריכען וואָלטען אַליין דירעקט איבערגעטראָגען זייער קולטור אויף די גערמאַנען.

די מיינונג, דאָס די רוימער האָבען פערברייטערט קולטור און האָבען געמאַכט פעהיג די פעלקער אָנצונעהמען די קולטור, איז דורכאויס פאַלש. די געשיכטע בעווייזט דעם געגענטייל, דאָס קולטור־ראַסען, וואָס זייער נאַ-טירליכע קראַפט איז געבראָכען געוואָרען דורך אַנדערע פעלקער, האָבען מעהר ניט געקענט מאַכען קיין פאָרטשריטען אויף דעם וועג פון קולטור. די קעל-טען זיינען געווען אָהן צווייפעל אַ קולטור־ראַסע, אָבער די רוימער האָבען פערניכטעט זייער זעלבשטענדיגקייט אין גאַלליען, און האָבען דערמיט זיי-ער קולטור־פעהיגקייט פערניכטעט. גאַלליען וואָלט קיינמאָל ניט אויפגע-לעבט, ווען די פרישע געזונדע קראַפט פון די פראַנקען וואָלט זיך ניט אַריינ-געמישט דערין. די הויכבעגאַבטע גאָטען זיינען גענצליך פון דער קולטור־סצענע פערשוואונדען נאָך דעם, ווי זיי זיינען אונטעריאָכט געוואָרען פון די רוימער. די פרייע קעלטישע בריטאַנניער, וועלכע האָבען זיך שפּעטער פערמישט מיט די אַנגלאָ־זאַקסען און נאָרמאַנען, זיינען געוואָרען די העכ-סטע קולטור־טרעגער, ווייל זייער ערסטע נאַטירליכע קראַפט איז קיינמאָל ניט געבראָכען געוואָרען. וואו נאָר די רוימער האָבען אַ פוס אַריינגעשטעלט, דאָרט האָבען זיי פערניכטעט אַלע שעפערישע קולטור־קרעפטען. די שע-

פערישע קראפט קען זיך ענטוויקלען נאָר אונטער פרייען זונענליכט.
פערשקלאפונג פערקריפלט דעם גייסט פון דער זעעלע.

אויב מיר ווילען ריכטיג אורטיילען, וואָס פיר א ווירקונג דאָס אלטע
טום האָט געהאט אויף די ענטוויקלונג פון קולטור, מוזען מיר פריהער ע
קלערען אוֹן בעשטימען, וואָס פיר א קולטור מיר האָבען אין זינען:
ק ל א ס ע ן = קולטור אָדער אן א ל ג ע מ י י נ ע קולטור. פיר א קלא
סען=קולטור האָט דער גריכישער גייסט זעהר פיעל געטאָן אוֹן געשאפען.
גריכען האָבען אונז איבערגעגעבען דאָס ערהאבענסטע, וואָס איז נעטיג פ
אונזערע גייסטיגע אוֹן זעעלישע קולטור=בעדערפניסען. ווער עס גלויבט, דא
די קלאסען=קולטור איז א פארבערייטונג צו דער אלגעמיינער קולטור, ק
דערמיט צופריידען זיין. אָבער מיר שטימען ניט איין דערמיט. מיר זיינען
כער, דאָס וועלן ניט די קלאסען=נעזעלשאפט, וועלן עס וואלט ניט געהערש
דאָס סיסטעם פון בעדריקער אוֹן אונטערדריקטע, פון הערען אוֹן קנעכט
וואלטען די אייראפעאישע פעלקער פיעל העכער געשטאנען אויף די שטופ
פון אלגעמיינער קולטור אוֹן געזינונג. מיר דארפען ניט פערגעסען, דא
די הערשער אוֹן מאכט=האָבער האָבען קיינמאל ניט עטוואָס געטאָן צו הי
בען אוֹן פערבריייטען די קולטור, זיי האָבען נאָר זיך אָנגעאייגענט די קו
טור=גיטער, האָבען גענאסען די פרוכט פון דער קולטור. געשאפען די קו
טור האָט דאָס פאלק. די גייסטיגע שעפער, די געלעהרטע אוֹן קינסטלער
דארפען אייגענטליך גערעכענט ווערען צום פאלק, הגם זיי זאָגען זיך צי
טענווייז אפ פון אלגעמיינעם פאלק. וועלן די הערשענדע קלאס וואלט נ
בערויבט דאָס פאלק פון זיינע קולטור=גיטער, וואלטען מיר שוין לאנ
געהאט אן אלגעמיינע קולטור, ווי די כינעזער האָבען עס שוין זינט טויזע
דער יאָהרען, וויל דארט זיינען געווען וועניגער פארזיטען.

מיר האָבען שוין פריהער געזאָגט, דאָס נאך אונזער מיינונג איז דא
העכסטע אידעאל פון דער נייער צייט דער זיג פון ארבייט איבער דע
שוועהרע. דיזעם ערוועקט די פראגע: וואָס האָט דאָס אלטערטום בייגעטרא
גען צו דער פערווירקליכונג פון דיזען אידעאל? אָדער מיט אנדערע וועו
טער: ווי וויייט האָט דאָס אלטערטום געהאלפען, דאָס די מאכט פון ארבי
זאל שטארקער ווערען אוֹן די מאכט פון שווערד זאל שוואכער ווערען? אוי
די ערסטע העלפט פון דיזער פראגע קענען מיר ענטפערן, דאָס אייני
פון די אלטע פעלקער, בעזונדערס די פעניציער אוֹן נאָכדעם אויך די גריכע
האָבען דורך ערפינדונגען אוֹן האנדעל פיעל געהאלפען דער ארבייט זיך
ענטוויקלען, אזוי דאָס זי זאל מיט דער צייט קענען ווערען א מאכט. אָבע

אין דער גאַנצער צייט פון אַלטערטום און אויך פון מיטעל־אַלטער איז די ארבייט געבליבען פערשקלאַפט. די אַלע אָנשטרענגונגען פון די שקלאַפען זיך צו בעפרייען האָט צו קיין רעזולטאַט ניט געפיהרט, ווי מיר האָבען עס געזעהן אין דער געשיכטע פון גריכענלאַנד און פון רוים. ערסט אין דער נייער צייט האָט די ארבייט זיך אָנגעהויבען צו בעפרייען פון איהרע קייטען.

וואָס אָנבעטרעפט די אַנדערע העלפט פון דער פראַגע: וואָס האָט דאָס אַלטערטום געטאָן אום די מאַכט פון שווערד אָפצושאַפען? מוזען מיר לייגן דער בעהויפטען, אז דאָס אַלטערטום האָט ניט נאָר אָפגעשוואַכט די מאַכט פון שווערד, נאָר אין געגענטייל, עס האָט געטאָן אַלץ וואָס עס האָט געקענט אום צו פערשטאַקען זיין מאַכט. דאָס אַלטערטום האָט געגרינדעט די קולטור, וואָס שאַפט גיטער און בעזיץ, אָבער אין דער זעלבער צייט האָט עס פערשקלאַפט דעם מענשען, וואָס האָט געשאַפען די קולטור און די גיטער, און דאָס האָט דאָס אַלטערטום דערגרייכט מיט דער מאַכט פון שווערד.

מיר שטעהען היינט ביי דער שוועל פון א נייער וועלט־געשיכטע, אין וועלכער די מאַכט פון ארבייט אַליין וועט שפילען די הויפט־ראָלע. די קלאַסען־קולטור האָלט ביים אונטערגעהן און די אַלגעמיינע קולטור וועט פערנעהמען איהר פלאַץ. די היינטיגע קולטור האָט בעשאַפען די אייזערנע שקלאַפען (די מאשינען), און האָט דערמיט דער מענשהייט געגעבען א פריי־בריף פון יעדער שקלאַפערייי. די קינפטיגע וועלט־געשיכטע וועט נאָר זיין בעשעפטיגט דערמיט, ווי דיזען פריי־בריף צו פערווירקליכען. אַלע אוצרות פון אינדיען, צוליב וועלכע אַלכסנדר דער גרויסער האָט אונטערגענומען זיינע שווערע פעלד־צוגען, קענען מיר היינט בעקומען דורך א פאָר טוץ דאמף־מאשינען. מיר קענען אין דער צוקונפט אויסקומען אָהן אַלע זיגער און גרויסע פאַליטיקער. מיר קענען זיי בעשטימען א געוויסע פענסיאָן פיר זייער פערגאַנגענהייט, אָבער ניט געברויכען מעהר זייער ארבייט און זייער טעטיגקייט. אָהן צווייפעל וועלען נאָך פאַרקומען שרעקליכע קאמפען, דאָס ענדע אָבער וועט געווים זיין, דאָס די מאַכט פון דעם ארבייטענדען פאַלק וועט זיגען, און דאָן וועט די מענשהייט דערגרייכען דאָס העכסטע גייסטיגע אין דער וויסענשאפט און קונסט און דאָס העכסטע מאַראַלישע אין דער גערעכטיגקייט.

Toronto Jewish Public Library

THIS BOOK MAY BE KEPT

21 DAYS

and may be renewed once, if no application has been registered for it. A fine of 5 cents a day is charged, if the book is kept after the last date stamped below. No book will be issued while a fine remains unpaid.

PLEASE ADVISE CHANGE OF ADDRESS

DATE DUE

JUN 14 1984

פאגט, י.ג.

X)

וועלטגעשיכטע. באנד 3.

4761

SEP 24 '74	826	DEC 10 1996	
APR 18 '75	3732	21401	
NOV 30 '76	8358	MAR 18 1999	21401
FEB 12 '78	3732		

4761

4761